METİN TOKER

DEMOKRASİMİZİN İSMET PAŞA'LI YILLARI 1944 1973

DEMOKRASİDEN DARBEYE
1957~1960

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ: 66 / 4

ISBN 975 - 494 - 176 - 9 (Tk. No)
ISBN 975 - 494 - 246 - 3 (4. Kitap)
91 . 06 . Y. 0105 . 0355

Birinci Basım
Haziran 1991

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46 / A
Telf : 131 81 22 - 134 12 71
134 49 98 - 134 49 99
Telefaks: 131 77 58
Yenişehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Babıâli Cad. 19 / 2
Telf : 522 52 01 - 526 70 97
Telefaks : 527 41 19
Cağaloğlu - İstanbul

15 Ocak 1992

METİN TOKER

DEMOKRASİMİZİN
İSMET PAŞALI YILLARI
1944 – 1973

DEMOKRASİDEN DARBEYE 1957 – 1960

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu
kapak : bedri baykam - 555 K - foto pentür

METİN TOKER'İN DİĞER KİTAPLARI

— Vadim O Kadar Yeşildi ki... (Çeviri, 3 cilt)
— Bir Diktatörün İktidar Yolu (Akis Yayınları)
— İsmet Paşayla 10 Yıl (Akis Yayınları, 3 cilt)
— Rus Geldi Aşka, Rusun Aşkı Başka (Akis Yayınları)
— Şeyh Sait ve İsyanı (Akis Yayınları)
— Avrupa "Bir Şeyler" Arıyor (Akis Yayınları)
— 4 Buhranlı Yıl (Burçak Yayınları)
— Tek Partiden Çok Partiye (Milliyet Yayınları)
— Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu (Akis Yayınları)
— Solda ve Sağda Vuruşanlar (Akis Yayınları)
— Orak ile Çekiç Arasında Kalanlar (Akis Yayınları)
— Not Defterinden (Milliyet Yayınları)

(Yukarıdaki kitapların tamamı tükenmiştir.)

dizgi : faruk kaya
tel : 230 85 76
baskı : cantekin matbaacılık yayıncılık ticaret ltd. şti.
tel : 133 30 84 – 135 83 56

İÇİNDEKİLER

Giriş 9

BİRİNCİ BÖLÜM

İsmet Paşa Menderes'in Devrileceğini Biliyordu 11

İKİNCİ BÖLÜM

Kamplar Belirleniyor 56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bağdat'ta İhtilal Patlıyor 113

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye'de İlk Kez Darağaçlarından Söz Ediliyor 164

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sopalı iktidar = Uşak, Topkapı 203

ALTINCI BÖLÜM

Güleksiz CHP İktidar Yolunda 247

YEDİNCİ BÖLÜM

DP İktidarının Sonu 311

4. KİTAP

DEMOKRASİDEN DARBEYE

(1957–1960)

GİRİŞ

Türkiye'de demokrasinin kesintisiz sürmesi imkânının 1960'ın ilkbaharında kıl payı kaçırılmış olması büyük bir talihsizliktir. Seçimlerin erkene alınarak o yılın mayıs ayında yapılması fiilen kabul edilmiş, bunu hem iktidar, hem muhalefet onaylamışlar, hatta çalışmalara girişip bunları bir noktaya kadar götürmüşlerdir. Fakat ne olmuş da fırsat demokrasimize teğet geçmiş, mayısta seçim değil, askeri darbe gerçekleşmiştir? "Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları"nın bu 4. kitabı bundan dolayı "Demokrasiden Darbeye" başlığını taşımakta ve olaya aydınlık getirmektedir.

Kısaca, elbette ki çıkarılacak bir hisse vardır: Bir iktidar için artık gitme zamanı gelip çattığında bunu önleme kabil değildir. İyisi, değişikliği demokratik yoldan gerçekleştirmektir. Çünkü siz, o yolu kapatırsanız subap gene patlıyor. Hiç hoşunuza gitmeyen şekilde... "Ben kendime sabık başbakan dedirtmem" diye tutturuyorsunuz. Bakıyorsunuz "sakıt (düşük) başbakan" olmuşsunuz.

1950'de kurulan yeni iktidarın gerçekleştirdiği, özellikle "DP'nin Altın Yılları"ndaki birçok hayırlı işin yanında, bir yanlış teşhisi hep belirtilmiştir: Çok partili demokratik parlamenter sisteme geçiş İsmet Paşanın bir arzusu, hele kaprisi sonucu hiç değildir. Bu, Türk toplumunun o tarihte geldiği düzeyin basit bir gereğidir. İsmet Paşa bunu görüp kabul ettiği için CHP iktidarından DP iktidarına geçiş "yumuşak iniş" ile olmuştur. Buna karşılık 1957-60 arasında tam aksi yol tutulmuş, bu yüzden de çok partili demokratik rejim ilk kesintisine uğramıştır.

Bu ilk kesintiye sebep olunmasaydı rejim kendi rayı üzerinde sürgit devam edecekti. İlk kesinti ötekilerin alışkanlığını doğurmuştur.

"Demokrasiden Darbeye" Türk toplumunun başka bir özelliğini sergilemektedir. Toplumun bütün kesitleri demokrasiye gerektiği gibi sahip çıkamamışlardır. Belki de bunun sebebi demokrasiye, başka bazı yerlerde olduğu gibi uzun yıllar süren uzun uğraşılar ve fedakârlıklar sonucu değil, dört yıllık bir hoşgörülü yönetimle kavuşulmuş bulunmasıdır. Düşünmek lazımdır ki, "12 Temmuz Beyannamesinin" sahibi "diktatör Milli Şef"tir. Buna karşılık Tahkikat Komisyonu "hürriyetçi liderler"in eseridir. Doğrusu şudur: "Diktatör" demokrasinin faziletine inanmıştır. "Hürriyetçi liderler" bunu Türkiye için lüks, hatta ayakbağı saymışlardır.

Şaşılacak şudur ki aradan tekrar zaman geçip darbeden demokrasiye yeniden dönüldükten sonra –dizinin 5. kitabının adı "Darbeden Demokrasiye" olacaktır– özgürlükçü 1961 Anayasasını da "bir lüks" gözüyle görenler çıkacaktır. Hatta onun da daraltılmasıyla ülke bir 1982 Anayasasının dar ceketi içine sığdırılmaya çalışılacaktır.

1957 ile 1960 arasında demokrasi için büyük uğraş verilmiştir. Bu daha ziyade birçok kurum açısından "bireysel kahramanlıklar" şeklinde gerçekleşmiştir. Ne adalet, ne üniversite –hocaları itibariyle– ne de basın iyi not almıştır. O kurumlardan da "kahramanlar" çıkmıştır. Ama DP Meclis grubunda bile böylelerine tek tük rastlanmamış mıdır? Kurum olarak geriye dönüşe kesin göğüs gerenler hemen hiç fire vermeyen gençlik, İsmet Paşanın etrafında, fire vererek dahi toplu kalmış CHP ve gerekli askeri operasyonu, en üstdüzeyini bir tarafa bırakarak gerçekleştirmiş ordu bünyesi olmuştur.

Şimdi sizi, demokrasi tarihimizin bu en kritik, hayat memat döneminin hikâyesiyle başbaşa bırakmanın zamanıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMET PAŞA MENDERES'İN NASIL DEVRİLECEĞİNİ BİLİYORDU

I

Türkiye'de 1960 ihtilali, 27 Ekim 1957'de başladı. O tarihte çok kimsenin bunun farkında olduğunu sanmıyorum. Aksine, çokları, Menderes'in bu seçimlerde tekrar iktidara getirilmesini "her şeyin bittiği"nin kanıtı olarak yorumladı. "Adnan bey" gidici değildi. Bunların büyük kısmı sonradan, kendi hareketlerini ve özel durumunu da bu inanca göre ayarladı ya.. Bilhassa 1959'dan 1960 ilkbaharına kadar toplumda o kadar çok haysiyetsiz adamın çıkması ve birtakım insanların herkesin gözü önünde, şereflerinden fedakârlık yapmada hiç çekinme göstermeden adice baskılara boyun eğmesi, Vatan Cephelerine kapılanması "her şeyin bittiği" kanısının gün geçtikçe koyulaşmasının sonucu olmuştur.

Halbuki 27 Ekim 1957'de her şey bitmiyor, her şey başlıyordu.

Ben 1960'ta bile, bir 27 Mayıs sabahı saatin üçü ile altısı arasında hükümetin zor kullanılarak devrileceğini hiçbir zaman bilmedim. İsmet Paşanın da bilmediğine elimi ateşe sokarım. 28 Mayıs sabahı erken, Cemal Gürsel telefonla İsmet Paşayı aradığında, ihtilalin başı ve İsmet Paşa benim aracılığımla konuştular. Cemal Gürsel, hareketi İsmet Paşaya haber vermedikleri için özür diliyor, "Haber verseydik, bize mani olmaya çalışacağınızdan korktuk, halbuki memleketin kurtarılması için başka çare kalmamıştı" diyordu.

Ama ben, Menderes rejiminin devam etmeyeceğini 27 Ekim 1957'den itibaren biliyordum. Bu inancımı, şimdi hatırası çok hafızadan çıktığı anlaşılan o inanılmaz derecedeki karanlık üç yıl boyunca bir an bile kaybetmedim. Bunu söy-

lediğimde, istikbali Vatan Cephelerinde arayan kimi arkadaşlarımın içinden gülenler oluyordu. "Yahu, deli misin, adam bırakır mı hiç? Peki, nasıl devrilecek?" diye soruyorlardı. "Nasıl devrileceğini biliyorum. Bilmediğim ne zaman devrileceğidir" diyordum. Menderes'in devrileceğini İsmet Paşa da biliyordu. İsmet Paşa Menderes'in nasıl devrileceğini de biliyordu. Eğer bunu bilenler Menderes'i ikaz etmediler denilirse, dünyanın en büyük haksızlığı ve insafsızlığı yapılmış olur. Bu kısımda hikâyesini anlatacağım 1957-1960 devresi, bir baştan ötekine bu ikazlarla doludur. Ama, sonradan acı çekmiş oldukları muhakkak kimseler, bunlara kulak tıkamakta akıl almaz bir inat gösterdiler. İsmet Paşa tam üç yıl bunlara kurtuluş yolunu işaret etti. Daha 1957 Aralığının 4. günü İsmet Paşa Meclis kürsüsünden iktidara şöyle diyordu:

"– (...) Bizi, muhalefeti, günlerden beri ihtilal metotları takip etmekle itham ediyorlar. Bu isnat, hakikatlerin tam tersine çevrilmesidir. Bugünkü seçim ıstırabı ve umumi ıstırap sakin işliyorsa, bu yalnız ve münhasıran muhalefetin vatanseverliği ve her ne pahasına olursa olsun vatandaşı taşkınlık hevesinden alıkoymak istemesi ile mümkün oluyor. (...) Hükümet hukuk düsturları yerine tank ile ve tayyare ile hâkimiyet yolunu tutarsa, millet meyus ve münfail olur. Üstelik tank ve tayyareler, hukuk dışı istikametlerde öz millete karşı işlemezler. Bugünkü huzursuzluğu tedavi için tanklar yerine bizim tavsiye edeceğimiz tedbir, hukuk nizamının kurulması olacaktır. Biz başka bir çare düşünemiyoruz."

İsmet Paşanın bunu söylediği gün başkent, sokaklarında tankların dolaştığı bir yerdi, birçok nokta askeri kordon altına aldırılmıştı ve Türkiye'nin bazı yerlerinde halkın üstünde jetler uçurtuluyordu. Asker bu görevi, lüzumuna hiç inanmadığı ve hareketi sevmediği halde, cumhuriyet devrinde ruhuna yerleştirilmiş bulunan disiplin ve hükümet emrine saygı ilkesinin gereği olarak yapıyordu. Eğer 27 Ekim 1957'de başlayan ihtilalin hükümet darbesi kısmı ancak 27 Mayısta, şafak sökerken gerçekleştiyse bu, tam üç yıl boyunca Menderes'e, kendi deyimiyle "Allah, lillah aşkına" memlekete başka bir kader çizmesi için fırsat üstüne fırsat verilmiş olmasındandır. Ama bu üç yılın sonunda bir gün, gene Meclis kürsüsünden İsmet Paşa *"Artık sizi ben bile kurtaramam"* dediğinde Menderes bütün fırsatları hovardaca harcamıştı

ve ihtilal kaçınılmaz olmuştu. Zaten ihtilal, bu sözün söylenmesinden bir ay sonra yapıldı.

Türkiye'de karışıklık ve huzursuzluk 27 Ekim seçimlerinin ertesi günü patlak verdi. Bir sonraki günün Cumhuriyet Bayramı olması ise ateşin üzerine benzin dökülmesi yerine geçti. Bayram münasebetiyle toplanan kalabalıklar çok yerde, seçimler dolayısıyla iktidara karşı duyulan derin ve şiddetli tepkinin dile getirilmesine yol açtı. Bilhassa CHP'nin birkaç yüz oy farkıyla seçimleri kaybettiği ilan edilen illerde tepki kuvvetli oldu.

1957 seçimlerinin özelliği, sonradan İsmet Paşanın verdiği adla "kütük marifetleri"dir. Çok yerde CHP'li vatandaşlar kütüklerde adlarını bulamadılar, dolayısıyla oylarını kullanamadılar. Buna karşılık, DP'li vatandaşlar, yargıçlardan izin alınmak suretiyle, liste liste sandık başlarına götürüldüler. Bazı merkezlerde seyyar DP ekipleri birçok sandıkta birden oy kullandılar, partilerinin oylarını kabarttılar.

DP örgütünün büyük ölçüde para kullandığı da, inkâr edilmez bir olay olarak vurgulanmıştır. Bütün bunlar bir yandan seçimlerin meşruluğuna koyu gölgeler düşürürken, diğer taraftan hakları yenmiş kitleleri üzüntüye düşürdü. 29 Ekim günü birtakım idare amirleri basiretsiz davranınca ve Ankara'daki iktidar da yangına körükle gidince bu kitleler çılgına döndüler. Bayram günü olayların en üzüntü vereni Gaziantep'te cereyan etti ve bunun ıstırabı uzun sürdü. Derece derece Mersin'de, Giresun'da, Çanakkale'de, Samsun'da, Bayındır'da, İzmit'te, Adana'da, Devrek'te, Başkale'de, hatta İstanbul'da da halk ile idare çatıştı.

İsmet Paşa 29 Ekimde birkaç sorunla karşı karşıya kaldı. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Mecliste, bir yanında Meclis Başkanı Refik Koraltan, öteki yanında Başbakan Adnan Menderes, tebrikleri kabul ediyordu. İsmet Paşa tebrik törenine katılacak mıydı, katılmayacak mıydı? O gün, Atatürk Anıtkabirde ziyaret ediliyordu. İsmet Paşa kortejde kendisine milletvekili olarak verilen yerde mi bu ödevini yapacaktı, yoksa Atatürk'ü Ankara halkıyla birlikte mi ziyaret edecekti? Nihayet, hipodromda geçitresmi vardı. İsmet Paşa oraya gidecek miydi, gitmeyecek miydi?

Bir gece öncesinden İsmet Paşa şu kararları verdi: Meclisteki kutlama törenine katılmayacaktı. Atatürk'ü Anıtkab-

rinde Ankara halkıyla birlikte ziyaret edecekti. Hipodroma gitmeyecekti. Sonradan bunların birincisi, iktidar ile muhalefet arasındaki ilişki kesilmesinin bir sebebi olarak, iktidar organları tarafından çok işlenildi. Hatta, "Cumhurbaşkanı bir tebrik edilsin, bütün buzlar bir anda çözülecektir" propagandası yapıldı.

İsmet Paşanın Celâl Bayar'ı böyle bir seçimden sonra kutlamaya gitmemesinde hiçbir duygusal nedenin bulunmadığına inanmam. Bunlar bu iki adamın birbirleriyle ilişkilerinde hep rol oynamıştır. Biri daha ilkel olduğundan hisleri ve bunların ifadesi daha kaba, daha basit olmuştur. Öteki daha kültürlü bulunduğundan bunları çok daha fazla kontrol edebilmiş, ama propaganda sanatında rakibine göre çocuk gibi kaldığından, dünya kadar çevrenin gerçekten bambaşka şeyler düşünmesini önleyememiştir.

Nitekim, 27 Ekim seçimlerinden sonra tebrik törenine gitmeme kararında İsmet Paşa küçük duygusallığın üstünde bir başka önemli düşünceyle hareket etti. Geniş CHP'li kitlelerin hakları, açık bir şekilde yenmişti. 1957'de DP, CHP'nin 1946'daki günahını tekrarlamıştı. İsmet Paşa ne bu hakları çiğnemek, ne de DP'nin kendi eline verdiği silahı hep kullanmak imkânını kaçırmak istedi. Genel başkanlarının bu tarz bir seçimden sonra o seçimin baş tertipçisini tebrik etmesi hakları yenmiş CHP'li kitleleri daha da derin bir üzüntü içine atacaktı. Bu aynı zamanda, İsmet Paşanın seçim sonuçlarını kabul ettiği şeklinde, iktidar tarafından istismar olunacaktı. Halbuki tören anında çok il seçim kurulunda CHP'nin itirazları görüşülüyordu. Bunların çoğu, o kurullarda kabul edildi, fakat Yüksek Seçim Kurulu tarafından reddedildi.

İsmet Paşa Meclise gitmedi. Kasım Gülek ve Turhan Feyzioğlu geldiler. Hep birlikte, Ankara halkıyla beraber Anıtkabre gidildi. İsmet Paşa Atatürk'ün kabrine bir karanfil demeti bıraktı. Fakat Gülek ve Feyzioğlu Paşayı, hipodroma gitmeme kararından vazgeçirdiler. Niçin gitmeyecekti? İsmet Paşa olay çıksın istemiyordu. CHP'ye oy veren ve CHP'nin iktidarı memlekette alamadığının ilanını anlamayan Ankaralılar gösteriler yapabilirlerdi. Gülek ve Feyzioğlu bunun çok yararlı olabileceğini düşünüyorlardı.

Sahiden de, İsmet Paşa, yanında Gülek ve Feyzioğlu, hipodromun kapısına kadar gitti. Halk, İsmet Paşayı görür

görmez gösteriye başladı. İsmet Paşa o akşam yemeğe bize gelmişti, kendisi anlattı. Bir kalabalık, bir kalabalıkmış. Alkışlıyorlar, "yaşa" diye bağırıyorlar, birbirlerini eziyorlarmış. Arabayı yakalamışlar ve havaya kaldırmışlar. Polisin çabaları fayda vermiyormuş. İsmet Paşanın geldiğini duyan onun bulunduğu tarafa koşuyormuş. İsmet Paşa bakmış ki, hipodroma girse bütün tören unutulacak ve olay bambaşka bir görünüm alacak, bunu istemediğinden Gülek ile Feyzioğlu'nu o ikna etmiş, eve dönmüşler.

İktidar o gün ve o akşam Ankara'da görülmemiş güvenlik tedbirleri aldı. Yollarda devamlı olarak inzibat kuvvetleri dolaştırılıyordu. Askeri birlikler hazır tutuluyordu. Polisten bütün izinler kaldırılmıştı. Bazı yerlerde zabıta, fener alaylarını engelledi. Bundan dolayı akşam saat onu bulmadan sokaklar tenhalaştı, halk evine çekilmeyi tercih etti. Ama gene de, Vali Kemal Aygün'ün aldığı önlemler sayesinde Ankara'da olay çıkmadı. Halbuki Gaziantep'te idare amirleri aynı başarıyı gösteremediler ve meşhur "Gaziantep Olayları" patlak verdi.

Ben o bayram gününün büyük kısmını İsmet Paşayla birlikte geçirdim. Memleketin dört köşesinden karışıklık haberleri ve CHP örgütünden ya şikâyet, ya imdat telgrafları, telefonları gelmeye çabuk başladı. Bunların bir büyük kısmının esasının şu olduğunu hatırlıyorum: Çok yerde DP'liler kaba zafer şenlikleri tertipliyorlar ve bu bahanayle CHP'lilere saldırıyorlardı. İdare, CHP'lileri korumuyordu. Hatta, aksine, saldıranlar hep CHP'lilermiş gibi davranıyordu. Ben, taşkınlıklardan hiçbirinin CHP'liler tarafından çıkarılmadığına tabii inanmam. Onlar da şüphesiz, ateşli halde bulunan duygularını ifade etmişlerdir. O gün sorun şuydu: Partizan bir idare, nerede bir olay olsa, gözü kapalı CHP'lileri suçluyordu ve CHP'liler hiçbir yerde idareden koruma görmüyorlardı, İsmet Paşayı çok üzen ilk haber Mersin'den geldi. DP'liler, sürek avı tertipler gibi bir CHP'liyi, Mahmut Boytunç adında birini ellerinde tabanca kovalamışlar, zavallıyı bir köşede sıkıştırmışlar, hedef tahtasına ateş edercesine adamı kurşunlamış, öldürmüşlerdi. Sonradan resmi makamlar, katil diye Zeki Budur ve Murat Sevim adlı iki kişiyi tutukladılar. Fakat katilin, DP'li İçel Milletvekili Hüseyin Fırat olduğu yolunda söylentiler çıkmakta gecikmedi.

Tabii bu, İçel'i o kadar karıştırdı ki davanın Mersin'de görülmesine olanak kalmadı, duruşmayı başka yere aldılar.

Ben, yıllar sonra, İsmet Paşayı o kadar üzen bu cinayet hakkında, eğer "DP'ye yakın" sayılmazsa tarafsız denilebilecek bir kimsenin, özel sektörcü Ahmet Hamdi Başar'ın bir hatırasını okudum. Başar o tarihte, kendisi de İçel milletvekili olan Refik Koraltan'a gitmiş, Koraltan'ı "Hüseyin Fırat'ı kurtarma gayreti" içinde bulmuş. Başar'ın anlattıkları ve anlatma tarzı en azından, devrin iktidarının adaleti etkileme girişimini açıkça gözler önüne sermektedir. Milleti "haklılar" ve "haksızlar" diye değil, "DP'liler" ve "ötekiler" diye ikiye ayırma anlayışının doğduğu devir, 1960'ın öncesidir. Herhalde, bu tarz bir cinayet 1957'nin Cumhuriyet Bayramında İsmet Paşayı çok incitti. Cinayet, kurmaya çalıştığı hukuk devleti nizamını alt üst eden bir olaydı.

"Gaziantep Olayları"nın haberi bunun üzerine geldi.

Gaziantep Olayları, bir hiç yüzünden çıktı. Nitekim, sonunda herkes beraat etti. İlk sanıklar devletin güvenliğine kastetmek suçuyla, yani idam talebiyle mahkemeye sevkedildiler, sorun döne döne, meşhur Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefete kadar indi, nihayet günün bayram günü olması, kalabalığın da özellikle toplanmadığının kanıtı sayıldı, uzun ıstıraplar boşuna çektirilmiş oldu.

29 Ekimde Gaziantep'te, bir CHP'li grup sabahleyin gitmiş, Atatürk Anıtına çelenk koymuş. Sonra bunlar, önlerinde bayrakları, geçit töreninin yapılacağı alana gelmişler. Kalabalık, yolda daha da artmış. CHP'lileri meydan almayınca askeri bir kuvvet, kalabalığı istasyon civarına itmiş. Orada, bir süvari kıtası bunların etrafını sarmış. Tedbirler hep, valinin emriyle alınmış. Vali bununla yetinseymiş, belki de olay çıkmayacakmış. Fakat vali tutmuş, seçimlerin ilan edilen neticelerinden dolayı zaten dolu olan bu kitlenin üzerine belediye arozözlerini sevketmiş ve su sıktırmaya başlamış. Üzerlerine su sıkılınca ve süvarilerin atları da ürkünce halk galeyana gelmiş, bütün kordonları yarıp belediyeye doğru kaçan arozözlerin peşine düşmüş. Bunları yakalamış ve tahrip etmiş. Sonra, belediye binasına hücum etmiş. İçeri girmişler, camı çerçeveyi indirmişler. Pencerelerden birine, ellerindeki altı oklu bayrağı çekmişler. Halk bir defa galeyana getirilmiş olmasın.. Belediyeden DP merkezine gidilmiş. Orası da taşa

tutulmuş. Bu sırada DP merkezinden halka ateş edilmeye başlanmış. Bu suretle, kavga silahlı çatışma haline gelmiş. DP merkezinden valinin evi önüne kayılmış. Vali büsbütün şaşırmış, korkmuş. Bütün güvenlik kuvvetlerini seferber etmiş, askerden de yardım istemiş. Polis, meydanlarda ateşe başlamış. Göz yaşartıcı bombalar atılmış. Kargaşada bir sivil komiser muaviniyle bir küçük çocuk ölmüş, bir başka çocuk yaralanmış.

O sırada Gaziantep'in biraz dışında bir zırhlı birlik bulunmaktaydı. O birlik kente gelmiş, kenti işgal etmiş. Öğleden sonra saat ikide duruma hâkim olmuş. O saatten itibaren, DP merkezinin verdiği listeler gereğince Gaziantep'te bir "CHP'li avı" başlamış. Bu listelerde kimlerin adı varsa, onlar teker teker tutuklanıp kışlaya kapatılmış. Bunların başında, CHP'li adaylar ve bu arada Ali İhsan Göğüş bulunuyordu. Birkaç yüz kişi böylece tevkif edilmiş. Kentin çilesi bununla da bitmemiş. Ankara'nın verdiği emirle, her şeyin sükûnet bulmasından sonra, jetler kent üzerinde çok alçaktan uçmaya koyulmuşlar. Bu, ayrı bir panik yaratmış. Vali de, saat 17.00'den sonra sokağa çıkma yasağı koymuş ve olağanüstü hal ilan etmiş.

Gazianteplilerin galeyana gelmesi nedensiz değildir. O gece, seçimleri Gaziantep'te CHP'nin 700 kadar oy farkıyla kazandığı ilan edildi. Hatta bir gün sonraki Zafer'de Gaziantep CHP'nin kazandığı bir il olarak gösterilmiştir. Fakat sabaha karşı bazı köylerden bir oy gelmiş, bir oy gelmiş, bütün hesaplar değişmiş ve DP bin kadar oy farkıyla galip ilan edilmiş! Bir yandan bu durum, diğer taraftan binlerle CHP'linin kütük marifetleri dolayısıyla oy kullanamamış olması sinirliliği arttırdı.

Bu, "köylerden bir gelen, bir gelen oylar" sonradan soruşturma konusu oldu. CHP bazı köylerde sandık başlarında tutanaklarda tahrifat yapıldığını, numaralı sayfaların koparılıp yerlerine yenilerinin konduğunu bildirdi, bunların tetkikini istedi. Bunun üzerine bir cumartesi günü belgeler Gaziantep adliyesine getirildi. Gün, yarım olduğundan bunların tetkiki pazartesiye bırakıldı. Fakat, ne tesadüf, aradaki pazar günü adliye binası, içindeki belgelerle birlikte yanıp kül olmaz mı?

İktidarın hışmı, bu arada, Ali İhsan Göğüş ve arkadaş-

larıyla yetinmedi. Cemil Sait Barlas da, Ankara'da tevkif edildi ve Adana'ya, diğer sanıkların yanına gönderildi. Duruşmanın Gaziantep'te yapılmasına imkân bulunmadığı anlaşılmış, yakalananlar Adana'ya gönderilmişlerdi. Sonradan, duruşmalar daha da uzak bir yerde, Yozgat'ta yapıldı. Cemil Sait Barlas olay günü, sabahleyin, Gaziantep'ten ayrılıp Ankara'ya gelmişti. O gece, olaylar duyulunca gidip İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik'e durumu anlattı. Fakat iktidarın kanaatince Barlas gibi bir CHP'li de tevkif edilirse memlekete daha iyi gözdağı verilecekti. Bundan dolayı polisler bir gün sonra gidip Barlas'ı evinden aldılar. Barlas bir ara Ankara Cezaevine götürüldü, oradan hemen yola çıkarıldı. Bu sırada İsmet Paşa, arkadaşını görmek için cezaevine gitti, kapının önünde bekledi, gerekli müracaatı yaptı, fakat görüşme izni alamadı. İsmet Paşa ancak, taksi içinde yola koyulan Barlas'a el sallamak imkânını buldu. Göğüşler, Barlaslar tam beş buçuk ay tutuklu kaldılar. Duruşmaları daha da uzun sürdü. Barlas'ın ailesi Ankara'daydı. Birkaç defa, teselli için gittik. En büyüğünden en küçüğüne bütün Barlaslar aslan gibiydiler. Ziyaretçilerini onlar teselli ediyorlardı.

İsmet Paşa o gün, yurdun dört bucağından gelen ilk haberler üzerine Adnan Menderes'e bir telgraf çektirdi. Telgraf, aynen şuydu:

"Sayın Başbakan - Ankara

Seçimde ve neticelerinin ilanındaki ciddi usulsüzlükler vatandaş huzurunu kaçırmış bulunmaktadır. Seçimden sonra birçok yerlerde, mesela Kırkağaç ve Bilecik'te DP'lilerin tecavüzleri devam etmektedir. Seçilip seçilmedikleri henüz nihaî karara bağlanmış bulunmayan bazı DP adaylarının silahlı teşvikiyle ciddi hadiseler cereyan etmektedir. Memleket huzurunun sürüklendiği akıbete nazarı dikkatinizi celbederim. İsmet İnönü."

Telgrafın çekildiği sırada Mersin ve Gaziantep Olayları Ankara'ya yansıtılmamıştı.

Menderes bu telgrafa bir yanıt verdi. Telgrafı, akşam, bizim Ayten Sokaktaki eve getirdiler. İsmet Paşa ve kayınvaldem, yemekte bizdeydiler. Masadaydık. Telgrafın metnini biliyordum. Menderes bunu, metin İsmet Paşa'nın eline ulaşmadan radyoda birkaç defa okutmuştu. Metni İsmet Paşaya söyledim. Hiç yorum yapmadı. Yalnızca,

"Hele, telgrafı bir alalım" dedi.
Ama karşılığını, kafasında hazırladığından eminim.
Menderes'in telgrafını sofrada okuduğunda bana,
"Kalem, kâğıt getir" dedi.
Getirdim.
"Yaz" dedi ve söyledi:
"Sayın Adnan Menderes - Başvekil - Ankara
Cevabı telgrafınıza cevaptır:
Başlıca mesulü hükümet olan hadiselerin mesuliyetini, âdetiniz veçhile mağdurlara atfetmek teşebbüsünüzün münakaşasını ve hesabını ilerde Büyük Mecliste yaparız.
Şimdi, acele olan şudur:
Bütün dünyaya gazi adlarını tanıtmış olan bir vatandaş kitlesine karşı kendi evlatlarının tayyare ve silahlarını kullanmak şiddetini derhal durdurmanızı talep ederim. İsmet İnönü".

Sonradan bana, Adnan Menderes'in bu telgrafı duyduğunda çılgına döndüğünü anlatmışlardır. İnanırım. Elbette İsmet Paşanın telgrafı radyoda okunmadı ama, Menderes'in defalarla okunan telgrafı bunun yanında pek "suya tirit" kalıyordu. Menderes'in, İsmet Paşaya sofrada verilen telgrafında söylenen şuydu:

"Seçimleri kaybeden Halk Partisi merkezi, memlekette yer yer birtakım hadiseler çıkarmaya yeltenmektedir. Seçimler neticesinde iktidarın hangi partiye ait olacağının henüz belli olmadığı yolundaki iddia ve sözler, halkımızı şiddetle heyecana sevketmekte ve hadiselere sebep olmaktadır. Halbuki, seçimler neticesinin henüz belli olmadığı yolundaki beyanat, neşriyat ve haberlerin hakikatle hiçbir alakası yoktur. Bunlar sadece efkârıumumiyeyi bulandırmak ve vatandaşları heyecana sevkederek birtakım vaka ve hadiseler çıkarmak maksadıyla yapılmaktadır.

Bu akşamki 19 radyosunda da resmen beyan etmiş olduğum veçhile, seçimlerin neticeleri çoktan belli olmuş ve Demokrat Parti kahir bir ekseriyetle iktidarda kalmıştır. Memlekette huzur ve sükûnu bozacak her türlü hareket ve hadiseleri, tecavüz ve taarruzları karşılamak, teşvik ve tertip edicilerle mütecasirleri şiddetle cezalandırmak hususunda hükümet icap eden bütün tedbirleri almış bulunuyor. Vatandaşların her türlü taşkınlıklardan içtinap etmelerini, huzur ve

sükûn içinde bulunmalarını ve Cumhuriyet Bayramının bu mesut yıldönümünü neşe ve saadet ve bir vatanın evladı olmanın telkin ettiği kardeşlik hisleri içinde tesit etmelerini ve bahtiyar olmalarını temenni ederim. Başvekil Adnan Menderes."

Şimdi, İsmet Paşanın ikinci telgrafında niçin daha açık olmadığı, örneğin Gaziantep'in adından niçin söz etmediği merak edilebilir. Çünkü o zaman, toplum hayatımızda bir "yayın yasağı" olayı vardı. Bugün, o günlerden yıllarca sonra "yayın yasağı"nın ne olduğunu merak edenler bulunabilir. Bunun mekanizması şuydu: Türkiye'de bir olay oluyordu. İktidar bunun yazılmasında sakınca görüyordu. Derhal bir "Sulh Hukuk Hâkimi" buluyordu ve bu yargıç, söz konusu olay için "yayın yasağı" koyuyordu. Ondan sonra bu olay hakkında tek bir sözcük yayımlanamıyordu. Ama "ağız gazetesi" duruyor muydu ki? Herkes bir şey söylüyordu ve çeşitli dedikodular bir baştan ötekine memleketi dolaşıyordu. Cumhuriyet Bayramı günü, savcılık iki bildiriyi gazetelere gönderdi ve bu bildiriler hemen bize aktarıldı. Size bunları söyleyeyim.

"No. 1.

29/10/1957 günü Mersin'de Zeki Budur ve Murat Sevim taraflarından Mahmut Boytunç'un öldürülmesi hadisesine ait her türlü neşriyatın yasak edildiği hakkındaki Mersin Sulh Ceza Hâkimliğinin 29/10/1957 tarih ve 6 sayılı kararını okumak suretiyle tebellüğ ettik."

Bu, gazetelerin, yasak kararlarını alırken hiç olmazsa bunları yazmak için buldukları formüldü. Yoksa aslında, yasağı tebellüğ ettiklerine dair dahi bir şey yazmak gazeteciler için yasaktı. Nitekim daha sonraları, rejim daha da sıkılaştığında gazeteciler "tebellüğ ettik" formülünün de arkasına sığınma olanağından yoksun kaldılar. O zaman gazetelerdeki beyazlıklar ortaya çıktı.

1957'nin Cumhuriyet Bayramının ikinci yayın yasağı şu oldu:

"No. 2.

Gaziantep'te vukubulan hadiselerin, tahkikatın selameti bakımından herhangi bir şekilde neşir ve ilanının yasak edildiği hakkındaki Gaziantep Sulh Hâkimliğinin 29/10/1957

tarih ve 175 sayılı yazıları münderecatını okumak suretiyle tebellüğ ettik."

İsmet Paşa bundan dolayıdır ki Adnan Menderes'e verdiği yanıtta, Gaziantep'ten açıkça söz etmedi; etse, Başbakanın radyolarda okunan yazısına karşılığı CHP'yi tutan gazetelerde dahi yayımlanamayacaktı.

Cumhuriyet Bayramı ile yeni Meclisin açılması günü olan 1 Kasım arasında durum süratle ve daha fazla gerginleşti. CHP seçimlere itirazda devam ediyordu, iktidar ise CHP'ye en ağır tarzda saldırıyordu. O günlerde CHP örgütünden Ankara'ya gelen haberler, sahiden, her yerde sadece "kütük marifetleri"nin değil, başka marifetlerin de yapılmış olduğunu gösteriyordu. Zaten seçim akşamı, başkentteki yabancı muhabirleri kandırmak için girişilmiş ve bir rastlantı sonucu bozulmuş olan eğlenceli tertip iktidarın nelere kadir olduğunu bizlere göstermişti.

Seçim akşamını, CHP genel merkezinde İsmet Paşayla birlikte geçirdiğimi anlatmıştım. O akşam, gece yarısı, bir İngiliz muhabirin İsmet Paşayı görmek istediğini söylediler. İsmet Paşa "Gelsin" dedi. Ben tercümanlık yaptım. Adam, Spectator dergisinin muhabiriydi. Türkiye'ye seçimleri takip etsin diye gönderilmişti. Adı, Peter Beneson idi. Peter Beneson, Radyoevinden geliyordu ve elinde bir demeç vardı. Bu demeci, radyonun müdürü, "İsmet İnönü'nün saat 22.00'de verdiği demeçtir" diye yabancı muhabirlerin eline tutuşturmuştu. Demecinde İsmet Paşa, CHP'nin seçimleri kazanmadığını, olsa olsa 120 kadar milletvekili çıkartabileceğini sandığını söylüyordu.

İsmet Paşa, gözlerini açarak hayretle sordu:

"Bunu ben mi söylemişim?"

İngiliz muhabir açıkladı:

"Biz de, bunu sizin söyleyip söylemediğinizden şüphe ettik. Radyoevinde BBC'nin muhabiri demeci kendi radyosuna geçirmeye hazırlanıyordu. France Presse muhabiri de gelmişti. Ben daha önce sandıkları gezdiğimi, 1 DP oyuna mukabil 3 CHP oyunun çıktığını gördüğümü söyledim. Onun üzerine herkes haberini durdurdu ve beni, olayı tahkik etmem için buraya gönderdiler. Eğer demeç sizin değilse, altına, el yazınızla demecin size ait olmadığını yazar mısınız?"

İsmet Paşa "Aaa, tabii yazarım" dedi ve İngilizce olarak

bunun kendi demeci olmadığını İngiliz muhabirin uzattığı kâğıdın altına yazdı, imzasını attı. İngiliz, koşa koşa Radyoevine döndü. Bu olay başkentte, göz önünde cereyan ettiği için yurdun dört köşesinden haberler geldikçe İsmet Paşa hiç şaşmıyordu. DP, idareci takımı ve örgüt olarak, seçim kazanma konusunda her zaman son derece marifetli görünmüştür ve bu parti Türkiye'de seçimleri kazanmanın tılsımını hep elinde tutmuştur.

Bayrar dan iki gün sonra, 31 Ekimde, Devlet Bakanı olan Emin Kalafat'ın İstanbul'da yaptığı basın toplantısında söylediği sözler de radyolarda okundu ve hiç unutulmadı. Kalafat İsmet Paşaya ve Şemsettin Günaltay'a açık açık küfrediyor, bu iki ihtiyarın bir ayaklarının çukurda bulunduğunu söylüyor ve bir dahaki seçime çıkmayacaklarını belirtiyordu. Büyük Allah! Bir daha seçim olmadı ama, ihtilal oldu. Kalafat idama mahkûm edildi, sonra cezası MBK tarafından müebbet hapse çevrildi. Kayseri'de birkaç yıl yattı. Bu arada gözleri âdeta görmez hale geldi. Perişandı. Affedilmesini hükümetten istedi. Bir dahaki seçime çıkmayacağını söylediği İsmet Paşa, Başbakan olarak talebini yerine getirdi, Kalafat'ın affedilmesi için gerekli tezkereyi yazıp gönderdi.

Söz düellosu, bilhassa DP organları, DP'nin borazanı haline getirilmiş radyo ile CHP ve İsmet Paşa arasında, dozunu arttırarak daha uzun süre devam edecektir. Meclis, 1 Kasımda bu hava içinde açıldı.

1 Kasım, Cuma idi. O cuma günkü Ankara'nın manzarasını hiçbir zaman unutmayacağım. Başkent, sanki gene işgal altındaydı. Bilhassa Meclis ve çevresi, çeşitli kavşaklar, tanklarla tutulmuştu. Ayrıca bir tank birliği Fidanlık'ta mevzilendirilmişti. Elimde özel davetiye bulunduğu halde Meclise ne kadar güçlükle girebildiğimi hâlâ hatırlarım. Meclisin önündeki, yani Ulus Meydanıyla aşağıdaki göbek arasında bulunan yolda kuş uçurtulmuyordu. Bunun istasyona kadar inen kısmı da askeri kordon altındaydı. Kapalı spor salonu civarında tam teçhizatlı bir süvari taburu vardı. Gençlik Parkının içine ve dışına askeri birlikler yerleştirilmişti. Merkez Komutanlığının önü, telsizleri işleyen inzibat jipleriyle doluydu. Meclisin bahçesinde, her beş adımda bir, namlusu yere çevrik tüfekleri dolu erler nöbet bekliyordu.

Kapılar kapatılmıştı, makineli tabancaları sırtlarında başka askerler kapıları tutuyorlardı.

Fidanlığa tankların mevzilendirilmiş olmasının sebebi, o civarda Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinin bulunmasıydı. Menderes rejimi, bu sistemi kabul etmeyen ve etmeyecek olanların başında bu iki fakültenin öğrencilerinin bulunduğunu biliyordu. Kızılay'da da, Güven Parkı'nda, piyade birlikleri tüfek çatmış, istirahat ediyorlardı.

Türkiye'de sanki bir seçim değil, bir ihtilal yapılmıştı. İhtilalin gerçekten yapıldığı gün ise, Ankara'da hiç kimse bunun yüzde biri kadar dahi askeri tedbir görmedi. 27 Mayısta hava, bayram havasıydı. Nisyan ile malul beşer hafızası, o sabah, Menderes iktidarının ne olduğunu unutmak için daha vakit bulmuş değildi.

II

Yeni Meclisin ilk oturumunda cereyan eden birtakım değişik olaylar, bu işten anlayanlar için, renkli bir devre geçileceğinin işaretini oluşturdu. O zamana kadar, seçilen Cumhurbaşkanı salona dahil olduğunda DP'liler yerlerinde otururlar, fakat coşkun tezahürat yaparlardı. Buna karşılık, CHP'liler ayakta, bir tür saygı duruşunda bulunurlardı. Bu, 1946'da tartışması çok yapılmış bir davranışın sonucuydu. O meşhur seçimlerden sonra DP'liler, seçimleri ve sonuçları onaylamadıklarını belli etmek için, İsmet Paşa Cumhurbaşkanı seçilip de andiçmek üzere salona girdiğinde ayağa kalkmamışlardı. Sonradan, devrin iktidarının organları tarafından hücuma uğradıklarında, açık açık "Meclis de, onun seçtiği Cumhurbaşkanı da meşru değildir" diyemediklerinden –zira, kendi milletvekilleri de o Meclisteydi– bir bahane uydurmuşlar, "milli irade" kalkanı arkasına sığınmışlar, milli iradenin temsilcilerinin hiç kimse karşısında ayağa kalkmayacağını söylemişlerdi. Bu söz onları, 1950'de kendilerinden biri Cumhurbaşkanı seçilince bağlamıştı. Bu yüzden, 1950 ve 1954 Meclislerinde, Celâl Bayar salona girdiğinde DP milletvekilleri kendisini oturdukları yerden alkışlamışlardı.

Buna karşılık, 1946 tartışmaları CHP'lileri de bağlamıştı. O tartışmalarda onlar da, Cumhurbaşkanına ayağa kalk-

manın milli iradeyle ilgisi bulunmadığını, bunun basit bir saygı işi olduğunu savunmuşlardı. 1950 gelip çattığında, karşılarında Cumhurbaşkanı diye Celâl Bayar'ı bulduklarında sözlerinden cayamamışlar, ayağa kalkmışlar, fakat alkışlamamışlardı.

1957 Meclisinin açıldığı o gün, CHP'lilerin katılmadığı bir seçimde Cumhurbaşkanı olan Celâl Bayar salona girdiğinde, bir de baktık CHP'liler hiç kımıldamıyorlar. Ne ayağa kalktılar, ne de alkışladılar. Bunun üzerine DP'liler, kısa bir şaşkınlık anından sonra ayağa fırladılar ve büyük tezahürata giriştiler. Böylece bu saçma sapan gelenek bozulmuş oldu.

Ben o gün, Meclisin gazetecilere ayrılan kısmındaydım. Balkonda elbette, gazeteciden fazla, DP kodamanı hanımı vardı. Bir önceki Mecliste görmeye alışık olduğumuz cılız CHP sıralarının yanında, bu seferki muhalefet grubu çok heybetli duruyordu. Hele bu grup, İsmet Paşa andiçerken alkışa başlayınca, önümüzdeki devrede muhalefetin sesinin pek gür çıkacağından kimsenin kuşkusu kalmadı. O akşam İsmet Paşa bizim eve uğradığında keyifliydi. "Aslan gibiyiz" diyordu. Çetin bir mücadele vereceklerinden ve davayı sökeceklerinden emin görünüyordu.

Meclisin açılmasını hiç kimsenin beklemediği bir olay takip etti: Türkiye'de tam 25 günlük bir hükümet bunalımı oldu. Bir parti seçimleri tam çoğunlukla kazanmıştı. Bu partiden kimin başbakan olacağı konusu gibi bir sorun yoktu. Başbakanın kendi Meclis grubundan, dolayısıyla Meclisten güvenoyu almaması diye bir olasılık da mevcut değildi. Buna rağmen Adnan Menderes'in 5. hükümeti, ancak 25 Kasım günü, Mecliste de değil, radyoda ilan edildi. Türkiye, karmakarışık tam 25 gün geçirdi ve DP büyükleri, artık memleketi nasıl idare etmek niyetinde olduklarını o devrede gözler önüne serdiler. Bu 25 gün içinde ne tartışmalar, ne kavgalar, ne tehditler, ne şiddet gösterileri oldu. Ancak 25. gün, hukuken 27 Mayısa kadar süren son Menderes Kabinesi kurulabildi. Arada, bu kabine içinde yer değiştirmeler, çekilmeler ve yeni tayinler görüldü ama, 27 Mayıs sabahı üç saat içinde derlenip toplanan hükümet bu hükümettir.

Şimdi, olaylar soğuduktan sonra kendi kendime düşünüyorum da bu suni bunalıma, DP büyüklerinin ilkelliklerinden başka bir neden bulamıyorum. Bir ilkellikleri, bir de

laubalilikleri.. Meclisin açılmasından sonra Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Meclis Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes İstanbul'a gittiler!

Memleketin dört tarafından karışıklık haberleri gelir ve Türkiye bir hükümete şiddetle muhtaç bulunurken başkenti bırakıp Boğaziçi sahillerine ilk koşan Menderes oldu. Radyo, Başbakanın Ankara'dan ayrıldığını bildirdiğinde İsmet Paşayla beraberdim. İsmet Paşa bu seyahate pek şaştı. Hemen, buna siyasi bir gerekçe aradı. O tarihlerde ünlü romancı Suzan Sözen o isimdeki hatıralarını henüz yayımlamış bulunmadığı için, tabii, İsmet Paşanın aklına, Menderes'in "Boş Çerçeve"yi doldurmak maksadıyla İstanbul'a gittiği, gidebileceği, bu kadar hafif olabileceği gelmedi bile. Ama arkadaşlarını daha iyi tanıyan Bayar ile Koraltan iki gün sonra, Menderes'in arkasından aynı yere uçakla yetiştiler!

DP büyükleri vilayette toplanmışlar. Menderes arkadaşlarını Yeşilköy'de karşılamış, almış vilayete getirmiş. Zaten vilayet, İstanbulsever Başbakanın, Belveder Apartmanıyla birlikte, ikinci bir çalışma merkezi olmuştu. Vilayetin etrafında görülmemiş güvenlik tedbirleri alınmış. Sonradan bir gören anlattı, "Tek parti devrinde Atatürk veya İnönü böyle korunmadı" dedi. İçeriye, sadece, elinde bir yemek tepsisiyle bir garsonun girmesine izin vermişler. Garsondan gazeteciler, yemeğin Adnan Menderes'e gittiğini öğrenmişler. Hani, bu DP iktidarı gerçekten, inanılmaz alaturkalıkta bir iktidardı.

Toplantıda Fatin Rüştü Zorlu, Emin Kalafat, Hayrettin Erkmen, Abidin Potuoğlu da bulunmuşlar. Hükümetten ziyade grup işi konuşulmuş. O günler CHP ile DP arasında bir demeç düellosu devam etmekteydi. Genel başkanı da, toplu halde kendisi de Ankara'da bulunan CHP grubu tabii daha fazla hareket kabiliyetine sahipti. Toplanabiliyor, sorunları görüşebiliyor, bildiriler yayımlayabiliyordu. Kendisine hemen iki başkanvekili seçmişti. Bunlar Faik Ahmet Barutçu ve Nüvit Yetkin'di. Halbuki DP grubu Mecliste yapılacak seçimler için adayları saptadıktan sonra dağılmış, bir daha da bir araya gelememişti. CHP grubunun bildirisine yanıt vermek lazımdı. Kim verecekti? Bir yetkili yoktu ki.. Buna rağmen o haftanın başında, radyonun ve DP organlarının bir "DP grubu cevabı"nı haber verdiklerini hatırlıyorum. Bana

anlattıklarına göre, Zafer bu ilanı, İstanbul'dan, Adnan Menderes'ten gelen emir üzerine yapmış. Radyoların da aynı talimatı aldıkları muhakkaktır. Bayar ile Koraltan bunun üzerine İstanbul'a koşmuşlar.

İstanbul'daki toplantı akşamı, radyolar başka bir davette bulundular. DP Meclis grubu haftanın sonunda, 8 Kasım Cuma günü Ankara'da toplantıya çağrılıyordu. –Bayar'la Koraltan'ın İstanbul'a gittikleri gün, pazartesiydi–. Demek ki DP büyükleri gruplarını hazırlamak için üç, dört günlük bir zaman parçasına lüzum görmüşlerdi.

O hafta Ankara, kaynayan bir kazan oldu. Çeşitli söylentiler ortaya atılıyordu. Bir "Takriri Sükûn Kanununa" gerek vardı. Bir yasa çıkarılmalıydı ki gazeteler Meclis kürsüsünde söylenilenleri bile yazamasınlar. Bunlar önce söylenti şeklinde ortaya atılıyor, sonra Zafer ve Havadis'te, DP'nin iki yayın organında savunuluyordu. Buna karşılık CHP yetkilileri, aynı şiddette demeçler veriyor, rejimin tehlikede bulunduğunu söylüyorlardı. Bunun üzerine Zafer ile Havadis "hükümeti bırakmıyorlar ki, çalışsın" diye feryadı basıyorlar ve DP grubundan tedbir almasını istiyorlardı.

Bugün, o 25 günü en iyi hangi sözcükle tanımlayabileceğimi bana sorsanız, tereddüt etmeden "kördövüşü" derim.

O ilk hafta içinde bir akşam İsmet Paşayla konuştum. Durumu nasıl gördüğünü sordum.

"Adnan yeni şiddet tedbirleri peşinde. Grubunun bu tedbirleri kendisinden istemesini hazırlamak istiyor. Büyük şiddetle başlayacak, bunu biraz hafiflettiğinde sanki ferahlık vermiş pozu takınacak. Halbuki rejim, arzuladığı istikamette bir adım daha ileri gitmiş olacak.." dedi.

Gülerek, "Yani, baledeki iki adım ileri, bir adım geri hareketi.." dedim.

"Tam!" diye karşılık verdi.

Ama ne kendisinin, ne de grubun kuru gürültüye pabuç bırakmak niyetinde olmadıklarını görüyordum. Gerçekten de, bütün o devrede CHP diktatörlüğe karşı çetin mücadelenin bayrağını elinde taşıdı.

Şimdi, bir şey söylemek istiyorum.

Bayar - Menderes rejiminin kesinlikle dikta idaresine yöneldiği ve baskısını her gün arttırdığı 1957 - 60 arasında bu gidişe karşı konuldu. Sonunda da zafer, karşı koyanlarda

kaldı. Fakat bu karşı koyma iki şekilde oldu: Kurumlar olarak karşı konuldu, şahıslar olarak karşı konuldu. Üç kurum, sonuna kadar, sapasağlam direndi. Bunlar CHP, gençlik ve ordudur. Bunlardan satılmışlar çıktı, korkaklar çıktı, nefesi yetmeyenler çıktı, aşağılık tipler çıktı. Fakat DP bu kurumlara bir tek gün egemen olamadı.

Öteki bütün kurumlardan karşı çıkanlar, kahramanlardır. Adaletten, üniversiteden, basından adları saygıyla anılan direniciler seslerini yükselttiler. Bunlar türlü tehdide, hatta şiddet tedbirine aldırmadan inandıkları görevlerini yerine getirdiler. Cesaretle savaştılar. Yılmadılar. Ama dediğim gibi, bunlar bireysel medeni cesaret örnekleri oldu. Yoksa Menderes, bunların içinden çıktıkları kurumları pekâlâ egemenliği altına aldı. İstediği şeyleri, kurumlara yaptırttı. Bir tek gün ödün vermeyen kurumlar –kurum olarak ödün vermeyenler–, CHP, ordu ve gençlikten ibaret kaldı. Eğer, bilhassa adalet, bilhassa basın, bilhassa üniversite kurum olarak direnselerdi Bayar - Menderes, yaptıklarının çok azını yapabilirlerdi ve belki de bir 27 Mayısa hacet bile kalmazdı. Ne yaparsın ki, ortam şarktır. Ben, bu tecrübenin Türk toplumunda çok önemli bir tesir yapmış olmasını ne kadar istemişimdir.

Nitekim o günler İstanbul'da, üniversitenin açılış töreninde birtakım olaylar oldu. Rektör olan Prof. Ali Tevfik Tanoğlu'nun "milletvekilleri seçimlerinin öne alınmasıyla memleketimizde umumi seçimlerin yapıldığı ve büyük bir vekar ve intizam içinde cereyan eden seçimler sonunda milli arzu ve iradenin tezahür ederek iktidarın yerinde kaldığı" yolundaki sözleri gençlerin protestolarıyla karşılandı. Rektör bu mutlu sözleri söylerken yurdun her tarafında olaylar, karışıklıklar çıktığı haberleri geliyordu. Milli arzu ve iradenin serbestçe tezahür edip etmediği de, herhalde, pek belli değildi.

Bundan dolayı iktidar, Ankara Üniversitesinin yeni ders yılına törensiz girmesini istedi. Korkulan, törene, davetli oduğundan İsmet Paşanın gitmesi ve gençlerin büyük tezahüratta bulunmasıydı. Halbuki İsmet Paşa, tören yapılsa gitmeyecekti.

O hafta, cuma günü, DP grubu sahiden toplandı. Toplantıyı merakla bekliyorduk. Zira DP organlarının yaydıkları

haber şuydu: Grup, CHP grubuna şiddetli bir yanıt verecekti, sonra, "muhalefetin seçimlerden önce, seçimler esnasında ve umumiyetle teşebbüs, hareket ve niyetleri hakkında" görüşmeler yapıp karara varacaktı. Tabii o sırada biz, bu amaçla bir Tahkikat Komisyonunun ancak 1960 ilkbaharında kurulacağını ve Bayar - Menderes rejiminin sonunun böyle geleceğini bilmiyorduk.

1957'de bu dağ, doğura doğura bazı fareler doğurdu. DP grubu bir toplantı yaptı, sadece başkanlık divanını seçti. Başkanlığa Hayrettin Erkmen getirildi. Başkanvekilliklerini Baha Akşit ile Abidin Potuoğlu paylaştılar. Bir gün sonra grup tekrar toplandı, "Adnan Menderes'in izahatını dinleyip alkışlarla tasvip etti". Üçüncü günkü toplantının sonunda –gün pazardı–, toplantının perşembeye bırakılmasını kararlaştırdı.

İşte bu sıradadır ki bizi Pembe Köşkte, pek eğlendiren bir olay yaşandı. Bunu Faik Ahmet Barutçu meşhur şivesiyle ve kendine has nükteleriyle İsmet Paşaya anlattı. Paşanın gülmekten gözlerinin yaşardığını gördük. Barutçu'ya "Demek sana böyle yaptılar. Demek sana böyle yaptılar" diye takıldı durdu.

Barutçu o sıralarda, moda hastalık olan asya gribine tutulmuştu. Doktorlar birkaç gün evden çıkmasını yasaklamışlardı. Bir gece yatağındaymış, telefon çalmış. Telefonu Bayan Barutçu açmış. Arayan bir gazeteciymiş. Bayan Barutçu eşinin hasta olduğunu söylemiş. Gazeteci ısrar etmiş, çok önemli bir haberinin bulunduğunu bildirmiş. Barutçu güç bela telefona gelmiş. Gazeteci şu haberi vermiş: "CHP grubu başkanvekili, Başbakan Adnan Menderes'i ziyaret etmiş!" Barutçu gülmüş.

"Ben asya gribinden yatıyorum, sokağa bile çıkmadım. Nüvit Bey de böyle bir ziyaret yapmadı. Havadisin aslı, astarı yok" demiş.

Gazeteci, "Peki, böyle bir müracaatınız da olmadı mı?" diye ısrar etmiş. Barutçu, ona da "Hayır" demiş.

Barutçu hikâyesinin burasına geldiğinde bir an durdu, Paşaya,

"Bilmezsiniz Paşam, ne yapışkandı" dedi.

Paşa alaylı,

"Bilirim, bilirim. Eee?.." diye onu devama teşvik etti.

Gazeteci sormuş:

"Peki, biz gene de sizin bu şekilde bir müracaat yapmış olduğunuzu yazsak olmaz mı?"

Barutçu bir kahkaha atmış:

"Olur! Olur ama, yalan olur.."

Gazeteci bunun üzerine, amacının havayı yumuşatmak olduğunu söylemiş ve daha önce iktidar çevreleriyle görüştüğünü, bu aklı kendisine onların verdiğini nakletmiş. İktidar çevreleri de havanın yumuşamasını istiyorlarmış. Ama şu İsmet Paşanın Celâl Bayar'ı tebrik etmemesi var ya, yumuşamaya hep o engel oluyormuş. Bu tebrik şu anda yapılsa, her şey hemen halledilirmiş. İktidar, bunun hazırlığını bile yapmayı üstlenecekmiş. Örneğin DP grubunun başkanı Hayrettin Erkmen, Barutçu'yu evinde ziyarete gelebilirmiş. Barutçu gazeteciye sormuş:

"Bunu da sana onlar mı söylediler?"

Gazeteci "Evet" demiş. Barutçu,

"Ben asya gribiyim. Kimseye hastalık bulaştırmak istemem" demiş ve telefonu kapamış.

Barutçu şöyle devam etti:

"Bir de ertesi sabah, o muhabiriyle konuştuğum İstanbul gazetesini açayım. Ne gördüm dersiniz, Paşam? O müracaat haberi var ya? Birinci sayfada, 'CHP'lilerin Başbakana müracaatı' diye arzı endam etmiyor mu? Vallahi, gözlerime inanamadım.."

Bazı CHP'lilerin Başbakana başvurdukları haberi, aslında, birkaç gün önce çıkarılmıştı. Bu, haber olarak, bir İstanbul gazetesinde de yazdırılmıştı. Güya, üç tanesi Faik Ahmet Barutçu, İsmail Rüştü Aksal ve Nüvit Yetkin olan dört ılımlı CHP milletvekili, havanın düzeltilmesi isteğiyle iktidara başvuruda bulunmuşlardı. İstedikleri radyo ve iktidar gazeteleri tarafından muhalefete yapılan hücumların durdurulması, seçim olaylarının iyi niyetle ele alınması, dış politika konusunda ortak bir toplantı tertiplenmesiydi. Eğer iktidar bunları yaparsa, muhalefet de yumuşayacaktı.

Muhabire bütün bu "bilgi"yi iktidar çevreleri vermişler ve bunun yazılmasını da ısrarla istemişlerdi. Bunun üzerine gazeteci, iktidarın tutumunun ne olduğunu sormuştu. Buna, şu ünlü karşılık verilmişti:

"Ah Paşa, Cumhurbaşkanını bir tebrik etse, her şey bitecek.."

Bunu, benim tanıdığım bazı Demokrat büyükler bana da telkin etmeye çalıştılar. İsmet Paşa, durumu şöyle değerlendirdi: DP karanlıkta ıslık çalan çocuk gibidir. Seçimlerde marifetler yapmışlardır ve bunun tartışılmasını istememektedirler. Benim Cumhurbaşkanını tebrik etmemi, sonuçları resmen kabul ettiğimiz şeklinde ilan edecekler, böylece o vartayı atlatacaklardır. Kopardıkları bütün gürültü bize gözdağı vermek içindir. Halbuki şu anda, memlekette biz onlardan kuvvetliyiz ve bunu biliyorlar. Şimdi, iktidarı bırakmamak için yapmayacakları şey yoktur. Çok dikkatli olmalıyız. Türkiye çetin bir devreye giriyor.

İsmet Paşanın dedikleri bir bir çıktı.

İktidar, kuru sıkı tehditlerine devam etti. Bu arada, küçük ve basit hareketlerden de kendini alamadı. O günler, İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi resmi bir ziyaret için Türkiye'ye gelmişti. O zamana kadar Ankara milletvekilleri protokola dahil olarak havaalanına giderler, misafiri selamlarlardı. İlk iş diye Ankara'nın artık CHP'li olan milletvekilleri protokolden çıkarıldılar. Gronchi şerefine verilen davetlere muhalefetten kimse çağrılmadı. İlkel ve alaturka anlayış intikam alıyordu. İktidar gazeteleri atıp tutmakta biraz daha ileri gittiler. O günler, Havadis açıkça Takriri Sükûn Kanunundan söz etti ve "Kim olursa olsun, biz herkesi ipe çekeriz" diye yazdı. "Kim olursa olsun", tabii İsmet Paşaydı. İsmet Paşa, böyle tehditler karşısında daima yaptığı gibi güldü. Ben İsmet Paşayı bir tek defa, şahsıyla ilgili bir endişenin içinde görmedim. Sanırım ki böyle bir endişe hatır ve hayalinden geçseydi çok partili hayat denemesini göze alamazdı. Sahiden de, bu millet, partisinin lehinde oy da vermemiş olsa İsmet Paşaya daima sahip çıkmıştır ve İsmet Paşayla uğraşmak hiç fayda getirmemiştir.

İsmet Paşa o günler rahatsızlandı. Üşütmüştü. Ateşi yükseldi. Doktorlar Paşanın birkaç gün evden çıkmamasını istediler. Tabii bu, alışıldığı üzere, DP'nin derhal bir haberi yurtiçinde dolaştırmasına yol açtı: İsmet Paşa ölmek üzereydi! DP iktidarının bu son üç yılı içinde İsmet Paşa ne zaman rahatsızlansa, DP organlarının daima bu türden yayınını yalanlama zorunluluğu doğmuştur. En etkili yalanlama biçimi

de fotoğraf olduğundan hep gazete fotoğrafçıları çağrılırdı. İsmet Paşa, robdöşambr ile poz verirdi. O resim gazetelerde yayımlanırdı. Hiç unutmam, böyle bir olay, İsmet Paşanın Karadeniz'e gitmek üzere geçtiği İstanbul'da başa geldi. İsmet Paşa, meşhur pozunu vermeye güç rıza gösterdi. Zira hiç sevmediği şey robdöşambr ile veya masada yemek yerken, yahut laubali saydığı bir kılıkta ya da durumda resim çektirmekti.

O hafta, DP Meclis grubunun perşembe toplantısından da bir şey çıkmadı. Yayımlanan bildiride, görüşmelerin "tesanüt havası" içinde geçtiği bildirildi ve memlekette sükûnetin sağlanması için gerekli yasal ve idari önlemlerin derhal alınmasına karar verildiği duyuruldu. Neydi bu, "kanuni ve idari tedbirler"? O konuda bir şey söylenmedi. Muhayyelelerin ve Zafer ile Havadis'in palavra imalcilerinin gayretlerine iş terk edildi. Zafer ve Havadis hemen bunu yapmaya koyuldular. Zafer'e göre DP Meclis grubuna yüz imzalı bir önerge verilmiş ve seçimler hakkında Meclis soruşturması açılması istenilmişti. Halbuki o tarihte bunun ne aslı, ne faslı vardı. Sonra, Meclis soruşturması nasıl açılacaktı ki? Komisyona muhalefet temsilcisi de alınacak mıydı? Bu, CHP'nin bayılacağı bir tedbir olacaktı. Ben o günler bazı DP milletvekilleriyle konuşuyordum. Hiçbirinin bu önergeden haberi yoktu. Sonra, bir bilen söyledi, gene Menderes'e etrafı tarafından İstanbul'da bu haber uydurulmuş ve Zafer ile Havadis'e bunun yazılması oradan emredilmiş.

Ben o kriz devresinde bir akşam Başbakanla karşılaştım ve bu karşılaşma çok komik bir yerde oldu. Arabayla Çankaya'ya, Pembe Köşke çıkmıştım. Akşam, saatin sekize yaklaşmakta olduğu bir sırada kendi evime, Ayten Sokağa dönmek üzere arabaya bindim, bahçe kapısından çıkıyordum. Farları yakmıştım. Benim çıkmak üzere olduğum sırada yukardan aşağıya inen iki kişi de tam oraya gelmiş bulundular. Durup geçmeleri için yol verdim. Onlar da durdular ve bana yol verdiler. Bir de baktım, Adnan Menderes'le Fatin Rüştü Zorlu. Elimle "Buyrun" manasına bir işaret yaptım. Menderes arabanın içine baktı ve beni gördü. Başıyla belli belirsiz bir selam verdi. Yürüdüler. Kavaklıdere'ye doğru indiler. Hiç memnun bir halleri yoktu. Halbuki vaktiyle daha sempatik davranmışlardı.

Sahiden de, hükümet kurma sıkıntısı hâlâ devam ediyordu. Meclisin açılmasının üzerinden yirmi gün geçmişti. Meclisin üçte ikisi kendilerinden olduğu halde hükümeti kuramıyorlardı. Celâl Bayar DP grubunun idarecilerini ve sivrilerini Çankaya'ya çağırıp telkin altında tutuyor, Menderes davetler veriyordu. Bu davetlerden birinin çok komik bir biçimde yapıldığını bir DP milletvekili bana anlatmıştır. Meclisteki büyük kapıdan girince karşıya gelen kara tahtaya, İtalya Cumhurbaşkanının Türkiye'de bulunduğu sırada şöyle bir çağrı yazmışlar: "Sayın Başvekil Bey tarafından 13 Kasım 1957 Çarşamba günü saat 21'de Ankara Palas salonlarında verilecek olan resmi kabule sayın DP mebusları refikaları ile birlikte davetlidirler. Arz olunur."

Türkiye gibi TBMM'dekiler de "bizden olanlar" ve "ötekiler" diye ikiye ayrılıyordu. CHP milletvekilleri tabii hiç tınmadılar. Bu onların cengâverliklerini biraz daha arttırdı.

O tarihte Akis, Rüzgârlı Sokaktaki Ovehanda, bir katın iki odasına sığınmıştı. Karşımızdaki odalarda Ulus vardı. Bir gün binada üç CHP'li göründü: Turhan Feyzioğlu, Osman Okyar ve Bülent Ecevit. Yukardaki bir daireyi gezdikten sonra bana uğradılar. "Ne işiniz var? Ev mi arıyorsunuz?" dedim. Anlattılar.

CHP, bir Araştırma Bürosu kuruyordu. Bu büro, partinin genç ve aydın mensuplarının fikriydi. Burada, parti çalışmalarına malzeme sağlayacak bilimsel ve düşünsel araştırmalar yapılacaktı. Sorunlar orada bilimsel gözle incelenecek, sonra bunları parti merkezi gereği gibi değerlendirecekti. Araştırmalar siyasi, ekonomik ve sosyal konularda olacaktı. Çalışmalara bütün partililer katılabileceklerdi. Bir komisyon kuruluyordu. Turhan Feyzioğlu, Osman Okyar, Bülent Ecevit bu komisyonun şimdilik ilk üyeleriydi. Kadro kısa zamanda, politikada kendini göstermiş bilim adamlarıyla takviye edilecekti.

Sonradan, bu araştırma merkezine Osman Okyar müdür olarak tayin edildi. Doğan Avcıoğlu onun yardımcısı oldu. Bir süre sonra Coşkun Kırca da onlara katıldı. Doğan Avcıoğlu, Coşkun Kırca ve onlar gibi Turhan Feyzioğlu, benim dünyada tanıdığım en mükemmel ve bilgili araştırmacılardır. Bunlardan herhangi birine İsmet Paşa bir konu verdi mi, onu kotarır, pişirir ve İsmet Paşanın önüne getirirlerdi.

Bu üç ahbap ihtilalden sonra Anayasa Komisyonunda da bir arada çalıştılar ve büyük iş gördüler. Yazık ki Doğan Avcıoğlu'ndan CHP 1961'den sonra faydalanmak imkânını bulamadı ve bundan iki taraf da kârlı çıkmadı.

Araştırma merkezi, CHP'nin fikirlerinin zafer kazandığı 1960 yılına kadar tam randımanla çalıştı ve çok fayda sağladı. Zafer sonrasında, bir süre Doğan Avcıoğlu ile Coşkun Kırca'nın varlıkları merkezi sürükledi. Benim kendilerine Ovehanda rastladığım o gün, Feyzioğlu da, Okyar da, Ecevit de çok canlı, heyecanlı ve ateşliydiler. CHP 1957 sonrası muhalefetine böyle bir hava içinde başladı ve her şeye rağmen bunu 1960'a kadar götürdü. Bir tarafta ateş soğurken, öteki tarafta ateş hararetleniyordu.

Türkiye'de herkes bir hükümet beklerken, en fazla Menderes'in hesapları ve ciddiyetsizliği yüzünden daha günlerce Meclis açıldı açıldı, kapandı. Başkan, toplantı günleri oturumu açmayı, yoklama dahi yaptırmadan "gündemde görüşülecek bir madde olmadığından oturumu şu güne erteliyorum" demeyi alışkanlık haline getirdi. Bu oturumların bazıları sadece 33 saniye sürmüştür. Seçim sonrasında, bin sorunu bulunan bir Türkiye ve 33 saniyelik Meclis oturumları! Bunun, doğrudan doğruya parlamenter sistemi zedelediğini daha o günden görüyorduk ve İsmet Paşa en ziyade bundan dolayı üzülüyordu. İsmet Paşa, toplantı günleri Meclise gidiyor, oturum kapandıktan sonra grup odasında kendi arkadaşlarıyla veya öteki muhalefet grupları mensuplarıyla konuşuyordu. Bölükbaşı, milletvekili seçilmiş bulunmasına rağmen, hâlâ hapisteydi. İktidar, onun yasama dokunulmazlığının bu suretle yenilenmiş sayılmayacağı yolunda karar verecek yargıcı bulmuştu ve iri lideri hapisanede tutmakta devam ediyordu. Tabii bundan en fazla şikâyetçi olanlar Bölükbaşı'nın kendisiyle onun koğuş arkadaşlarıydı. Benim de arkadaşlarım olan bu mahkûmlardan mektup alıyordum. Bunlarda, Bölükbaşı'nın gittikçe daha tahammül edilmez hal aldığını yazıyorlardı. Mecliste milletvekillerinin andı radyodan verilirken Bölükbaşı koğuşta kalkmış, andiçmiş! Bölükbaşı ancak bir süre sonra, dosyası bir medeni cesaret sahibi yargıcın eline geçince serbest kalabildi.

İşte, 25 Kasım 1957'ye, yani seçimlerden 29, Meclisin açılmasından 25 gün sonraya böyle gelindi. Ancak o gün, o

da, bekleşen Mecliste değil, akşam radyonun haber bülteninde Menderes'in 5. Kabinesi ilan edildi.

III

Kasımın 25. günü, bir pazartesiydi. Hepimiz eski Meclisi, âdeta tek boş yer bırakmamacasına doldurduk. Aşağıdaki salon öyleydi, yukardaki gazeteci locası öyleydi, dinleyici sıraları, hatta kordiplomatik yeri öyleydi. Hepimiz 5. Menderes Hükümetinin ilanını bekliyorduk. Adnan Menderes İstanbul'dan o gün, öğle vakti, uçakla gelmişti. Anadolu Ajansı kabine listesinin okunacağını bildirmişti. Bütün mizansen ve dekor hazırdı. Fakat hepimiz, Başbakanın deyişiyle avcumuzu yaladık. Başkanlık kürsüsüne İbrahim Kirazoğlu çıktı, çanı çaldı, çoğunluk olduğu için oturumu açtığını bildirdi, gündemde görüşülecek bir şey bulunmadığını söyledi, oturumu kapadı, indi. Aşağıdaki salonda önce bir mırıltı dolaştı, sonra muhalefet el çırpmaya başladı. İktidar mensupları, ki onlar da yeni bakanların adlarını dinlemeye hazırlanmışlardı, kızgınlıkla yerlerinden kalktılar. Yok, Adnan Menderes hakikaten çok oluyordu!

Şimdi anlatacağım hikâyeye, o dönemin ölçüleriyle –çünkü daha sonraları çok daha büyük rezaletler görülecektir– inanmak kolay değildir. Bir devletin idaresinde bu kadar laubalilik ve ciddiyetsizlik o zamana kadar aklın kolay alacağı bir husus sayılamazdı. Ama olayı ben gözlerimle gördüm ve biz bunu o hafta Akis'e yazdık. Bakınız:

O gün gazeteciler, Mecliste biraz oyalandık. Dışarı çıktığımız zaman saat üçü yirmi geçiyordu. –Meclis üçte toplanmıştı–. Ankara Palasta bir arkadaşımla buluşacaktım. Tam karşıya geçiyordum ki Cumhurbaşkanlığının büyük, lacivert Cadillac'ının, Cumhurbaşkanlığı forsunu taşıyarak yaklaştığını gördüm. Araba kapıya yanaştı. Baktım, içinden Celâl Bayar'la Adnan Menderes çıktılar. Acele adımlarla içeri girdiler. Oturuma geç kalmışlardı!

Evet, Türkiye Cumhurbaşkanı ve Türkiye Başbakanı, hükümet listesinin okunacağı Türkiye Büyük Millet Meclisi oturumuna geç kalmışlardı. Listeyi zamanında hazırlayamamışlardı. Çünkü Başbakan İstanbul'dan, bir önceki uçakla

gelememişti. İstanbul'dan ayrılamamıştı. Memleketten sorumlu iki DP büyüğü vaktinde buluşamamışlardı.

Biz, gazeteciler, tabii hemen olayları izlemeye başladık. Bayar ile Menderes'in ardından bakanlar sökün etmeye başladı. Bir süre içerde kalıyorlar, sonra dışarı çıkıyorlardı. Biz, yüzlerinden, kabinede kalıp kalmadıklarını keşfetmeye çalışıyorduk. Sağlık Bakanı Nafiz Körez'in, resmi arabasına binmediği gözümüzden kaçmadı.

"Yürüdü!" dedik.

Saat dörde doğru Anadolu Ajansının Genel Müdürü rahmetli Şerif Arzık ile Münir Berik geldiler. Liste onlara verildi. Cumhurbaşkanlığı tezkeresi akşam, saat 19.00'daki haber bülteninde okundu. Okunan adlar kimseyi şaşırtmadı. Menderes, eski hükümetini çok az değişiklikle korumuştu.

Fakat o akşam, kabineyi evde daha dikkatli incelediğimizde bunun bir kabine değil, iç içe üç kabine olduğunu fark etmekte güçlük çekmedik. Adnan Menderes, memleketi kayıtsız şartsız, beraber idare edeceği arkadaşlarını birkaç kilit yere yerleştirmişti ve onlardan bir "iç kabine" kurmuştu. Onların etrafında, daha geniş bir de "dış kabine" vardı. Nihayet, daha dışta "teknisyen bakanlar" yer alıyorlardı.

Biz "iç kabine"nin dört kişiden oluştuğunu gördük. Menderes Başbakan Yardımcılığına, korkunç bir müfrit olan Tevfik İleri'yi getirmişti. Bu, Tevfik İleri için tabii büyük bir ilerlemeydi. Ama, DP'yi iyi bilenler birkaç gün sonra, bana, bunun geçici olduğunu, Tevfik İleri'nin bir maşa gibi kullanılacağını, işini bitirdikten sonra onun, yerini daha uygun bir "ideal arkadaşı"na bırakacağını söylediler. Tevfik İleri müfritti filan ama, namuslu bir adamdı.

Nitekim, o ilk devrede, ne kadar şiddetli laf, sevimsiz cevap, kurusıkı tehdit varsa, bunların hepsini Tevfik İleri'ye söylettiler. Bir de yol bulmuşlardı. Örneğin bir gazete, İsmet İnönü'nün, isterse Meclis kürsüsünden söylediği sözleri yazdı, değil mi? Savcılar derhal, Tevfik İleri'nin imzasıyla bir demeci o gazetede zorla yayımlatıyorlardı. Düşününüz, birkaç gün sonra, Mecliste hükümet programını İsmet Paşa eleştirdi. Gazeteler bunu yazdılar. Savcılar iki, üç gün geçmeden, İsmet Paşanın konuşması nasıl başlıklarla, hangi sütunlarda yazılmışsa Tevfik İleri'nin bir karşılığını aynı başlıklarla, aynı sütunlarda yayımlattılar. Tevfik İleri çıkar,

bunları Mecliste söyleyebilirdi. Gazeteler onu da, tabii yazacaklardı. Ama hayır. Amaç, gazetelere işkence yapmak, onların yanıt gelmesin diye İsmet Paşanın veya başka muhalefet sözcülerinin söylediklerini yazmalarını engellemekti. Bayar - Menderes rejiminin böyle çok savcı bulmuş olması, olayın acıklı, bu savcılardan birçoğunun 27 Mayıstan sonra, hatta İsmet Paşa hükümetleri sırasında âdeta ödüllendirilmesi ise bir eğlencenin tarafıdır.

Bana önceden söyledikleri gibi, bu pis işi yaptırttıktan sonra Adnan Menderes Tevfik İleri'yi Başbakan Yardımcılığından yani "iç kabine"den uzaklaştırdı.

"İç kabine"nin öteki üç üyesi Devlet Bakanlığında Emin Kalafat, Dışişleri Bakanlığında Fatin Rüştü Zorlu ve İçişleri Bakanlığında Dr. Namık Gedik'ti. Bunlar kabinedeki yerlerini sonuna kadar başarıyla korudular.

Adnan Menderes bunların etrafına Devlet Bakanı diye Muzaffer Kurbanoğlu'nu, Bayındırlık Bakanı diye Ethem Menderes'i, Maliye Bakanı diye Hasan Polatkan'ı, Çalışma Bakanı diye Hayrettin Erkmen'i, Sanayi Bakanı diye Samet Ağaoğlu'nu, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı diye Sıtkı Yırcalı'yı getirmişti. Teknisyen bakanlar İmarda Medeni Berk, Milli Savunmada Şemi Ergin, Ticarette Abdullah Aker, Sağlıkta Lûtfi Kırdar, Gümrük ve Tekelde Hadi Hüsman, Adalette Esat Budakoğlu, Ulaştırmada Fevzi Uçaner'di. Bu sonuncuların, DP rejiminin son devresinde, olaylar üzerinde fazla bir rolleri olmadı. Zaten bir kısmı, bir süre sonra kabineden ayrıldı.

İsmet Paşa bu kabine karşısında hiç şaşmadı. Biliyorum ki, beklediği kabine buydu. Fakat sıkı şekilde çalışmaya koyuldu. Gündüzleri, Pembe Köşkün üst katındaki kütüphanesine kapanıyor, okuyor, yazıyordu. Partide, program eleştirisini İsmet Paşanın bizzat yapmasına karar verilmişti.

5. Menderes Hükümetinin ilanından sonra, gene bir tam hafta, hatta on gün, Meclis gündemsiz, birkaç dakikalık toplantılar yaptı. Menderes, hükümetinin programını hazırlıyordu. İsmet Paşanın evde hazırladığı da bu programa yapılacak eleştirinin ana hatlarıydı. İsmet Paşa konuşmasını üçe ayırdı. Bir kısmında dış politika hakkında görüşlerini söyleyecekti. Bir kısmında iktisadi durumu ele alacaktı. Bir kısmında da seçimlerin cereyan tarzını anlatacaktı. Partiden

bu son iki kısım için bol bol malzeme temin ettiler. İsmet Paşa o yıllarda, iktisadi konularda, Namık Zeki Aral ile sık sık görüşürdü. Buna karşılık, hemen daima olduğu gibi, nutkun dış politika tarafını İsmet Paşa bizzat yazdı.

Adnan Menderes'in Mecliste programı okuyacağı çarşamba sabahı, –bir sonraki çarşamba–, CHP'nin Grup Başkanvekili Nüvit Yetkin alı al, moru mor Çankaya'ya geldi. Menderes programını bir gün önce kendi grubunda okumuş ve tabii güvenoyu almıştı. Nüvit Yetkin'in anlattığına göre, sabahleyin programı basılmış halde milletvekillerine dağıtmışlar. CHP'liler bunun üzerine kuşkulanmışlar. Yetkin İsmet Paşaya,

"Paşam, sanıyorum, Adnan Bey programı okuduktan sonra celseyi cumaya talik etmeyecekler ve bizi hemen konuşmaya zorlayacaklar. Ona göre tedbirli olalım" dedi.

Halbuki, Hasan Saka kabinelerinden beri bir gelenek yerleşmişti. Hükümet, programını okuyordu. Başkan, muhalefetin hazırlanabilmesi için bir gün ara veriyordu. Meclis tekrar, bir ertesi toplantı günü bir araya gelip program üzerinde görüşmelere başlıyordu.

İsmet Paşa, bu sefer Nüvit Yetkin'le birlikte kütüphaneye kapandı. Menderes'in okuyacağı programı gözden geçirdiler. Fakat, yazılı eleştiri için yeterli zaman yoktu. Zaten, DP'nin planının nedeni de buydu. Sanki muhalefete süre verilmezse, muhalefet çıkıp bir şey söyleyemeyecekti! Akıl, işte.. DP'yi bu akıl batırmıştır.

İsmet Paşa bazı notlar aldı, bazı satır başları yaptı. Sonra Faik Ahmet Barutçu'yu da Çankaya'ya çağırdılar. Onunla da konuşuldu. Menderes programını okuduktan sonra Barutçu usul hakkında söz alacak, geleneği hatırlatacak ve oturumun cumaya bırakılmasını isteyecekti. Teklif kabul edilmediği takdirde İsmet Paşa, bazı kısımları yazılı olarak hazırlanmış bulunan konuşmasını yapacak, öteki konulara irticalen dokunacaktı.

O gün öğleden sonra Meclis gene doluydu. Küçük dinleyici yeri için upuzun bir kuyruk vardı. Fakat oraya DP kodamanları çoktan kendi yakınlarını yerleştirmişlerdi. Menderes programını okudu ve bitirir bitirmez çıkıp gitti.

Adnan Menderes, olaylarını anlattığım o yıllarda bir âdet tutturdu. Çok mecbur olduğu zamanların dışında Mecli-

se gelmedi. Hele oturumlarda, hemen hiç bulunmadı. Bir konuşma yapması gerektiğinde içeri giriyor, hükümete ait yerde biraz oturuyor, konuşmasını yapıyor, hemen salonu terkediyordu. Ama, Meclisten uzaklaşmıyordu. Yukarıya, bir odaya çıkıyor, görüşmeleri oradan hoparlör vasıtasıyla izliyordu. Bir gün, Menderes'in, hayatını bir uçak kazasında vermiş bir yakınından dinledim: Orada rahat rahat küfrediyor, söyleniyor, sinirleniyor, tırnaklarıyla yüzünü kaşıyor, bazen çenesini avcu içine alıp düşünüyormuş. Aşağıya talimat gönderdiği de çok oturumda bizler, gazeteciler tarafından dahi fark edildi. Bu talimatlara göre bakanların nasıl konuştuklarını, başkanların kararlarını nasıl değiştirdiklerini ilerde, yeri geldiğinde anlatacağım. Şimdi söylemek istediğim şudur: Bilhassa iktidarının son devresinde, düellolar kendisi için gittikçe çetinleştikçe, Başbakan çatışma sahasında görünmekten fazla hoşlanmaz oldu. Oyçokluğuna dayanan bir kaba kuvveti uzaktan kullanmak, kendisine daha kolay göründü. Son kabinenin programı görüşüleceği gün de öyle yaptı.

Menderes'in eski Mecliste okuduğu son program bugün tetkik edildiğinde, insanın gülmemesi zordur. Söyledikleri, vaat ettikleri, savunmasını yaptığı siyaset felsefesi o kadar çok şey hatırlatmaktadır ki..

Bu program okunup bitirildikten sonra, CHP adına Faik Ahmet Barutçu söz istedi. Barutçu, Hasan Saka günlerinden kalma geleneği hatırlattı, muhalefete hazırlanma olanağı vermek için oturumun cumaya bırakılmasını istedi. Derhal, DP saflarının silahşörlere ait sıralarından homurtular, itiraz sesleri yükseldi. "Olmaz öyle şey! Ne söyleyeceklerse, hemen söylesinler.." tarzında haykıranlar oldu. "Oya! Oya!" diye bağırdılar. Başkan teklifi oyladı ve teklif reddedildi. Fakat baktım, DP milletvekillerinin bir kısmı durumdan memnun değillerdi. Yapılanın yakışıksız bir hareket olduğunun farkındaydılar. Nitekim oldukça kabarık sayıda DP milletvekili,muhalefetle aynı doğrultuda oy kullandı. Bunlar sadece Yaylacılar değildi. Şimdi, Menderes'in çocukluk arkadaşı Rıfat Kadızade'nin bunlar arasında bulunduğunu hatırlıyorum. Fakat DP Mecliste o kadar kalabalıktı ki, bunlarla muhalefetin oylarının toplamı Menderesçilerin oyunu geçemedi.

Bunun üzerine, İsmet Paşa kürsüye geldi. İsmet Paşa

kürsüye gelirken muhalefet grubu, inat olsun diye, görülmemiş tezahürat yaptı.

O gün İsmet Paşa önce dış politika üzerinde konuştu, bunun esasında iktidar ile beraber bulunduklarını söyledi. Fırtına ikinci kısımda koptu. Muhalefet lideri şikâyetleri bir bir saydı. İktidar sıralarından durmaksızın protestolar, itirazlar, gürültüler yükseliyordu. İsmet Paşa bunların hepsini duymadığından sözlerine daha kolay devam etti. Başkan da bu sözleri kesmeye cesaret edemedi. İsmet Paşa ekonomiyle ilgili konulardaki konuşmasını yazılı olarak yaptı. Nihayet, sözlerini bağladı. İktidar muhalefeti, ihtilali teşvik etmekle suçluyordu. İsmet Paşa onlara, ihtilallerin böyle çıkmadığını söyledi. İhtilali devletin kanununun tarif ettiğini de İsmet Paşa sözlerine ekledi ve İnsan Hakları Beyannamesinin o parçasını kürsüden okuyuverdi. Bu, DP sıralarına bir bomba düşmüş hissini verdi. Ama İsmet Paşa o gün son derece soğukkanlıydı. Bazen duruyor, cevabı yapıştırıveriyordu. Mesela, seçim günü bazı bakanların ne şekilde hareket ettiklerini anlatırken DP milletvekilleri sözünü kesmeye çalıştıklarında onlara bir baktı, sonra şöyle dedi:

"Namık Gedik ile Fatin Rüştü Zorlu, itimat almak için huzurunuzdadırlar. Onların dünkü marifetlerini bilmek istemez misiniz?"

Tabii, CHP sıralarında bir kahkaha koptu.

Fakat o gün, salondan yukarıya sadece kahkaha veya küfür sesleri yükselmedi. Bunlara, yumruk sesleri de karıştı. Birkaç defa CHP ve DP milletvekilleri yumruk yumruğa geldiler. Buna benzer oturumlar, 1960'a kadar çok tekrarlandı ve birtakım kuvvetlerde, memleketin sorunlarının bu parlamentoda çözümlenemeyeceği kanısının doğmasında büyük ölçüde rol oynadı.

Benim o gün fark ettiğim, bazı simalara karşı DP grubunun âdeta korkunç bir düşmanlık beslediği oldu. Anlaşılıyordu ki onlar ne deseler, DP grubu alerjisini belli edecekti. Bunların CHP safları içinde bulunmasını, iktidar âdeta kendisine bir hakaret sayıyordu. Bunların başında Turhan Feyzioğlu'nun bulunduğu bu ilk oturumda meydana çıktı. DP grubunu çileden çıkaran bir başkası, Fethi Çelikbaş'tı. Kavgalardan biri Feyzioğlu'nun konuşmasından doğdu. Konu, komünistlikti.

Menderes de, son hükümetinin programında gizli komünizmle mücadeleye geniş yer vermişti. Söylediğine göre gizli komünizm memleketi çökertmeye çalışıyordu, Menderes bunu ezecekti. Turhan Feyzioğlu, yaptığı konuşmada bu konuyu ele aldı ve şöyle dedi:

"Gizli komünistlikle mücadele mevzuunda her şeyden evvel şunu hatırda tutmak icap eder ki, komünist felsefesi adalet istiklalini reddeden, basın hürriyetini reddeden, idare tarafsızlığını reddeden bir görüştür. Hükümet komünist felsefenin totaliter görüşü ile mücadele etmek istiyorsa, her şeyden evvel adalet istiklalini, basın hürriyetini ve tarafsız idareyi tesis etmelidir."

Aman efendim, bu sözler üzerine DP sıralarından bir gürültü koptu. En öndeki silahşörler "Bize komünist diyor" diye haykırıyorlar, başkandan bu sözlerin geri aldırılmasını istiyor, yumruklar sallıyorlardı. Fena halde alınmışlardı ve Turhan Feyzioğlu'nun oturttuğu lafın acısını hissetmişlerdi. Nitekim biraz sonra başkan tutanakları getirtti, yukarıya aldığım cümleleri okuttu, bunlarda suç gördü ve Feyzioğlu'na üç oturum Meclise iştirak etmeme cezası verdi. Bu cezalar da, 1960'a kadar sürüp gitti ve cezalandırma sırası İsmet Paşaya kadar geldi. İsmet Paşanın Mecliste cezalandırıldığının ertesi günü de İstanbul'da "Nisan Gösterileri" başladı.

O günkü oturumda beni pek güldüren bir müdahaleyi de söylemeden edemeyeceğim. Kürsüde Turhan Feyzioğlu vardı. Basın özgürlüğünün gerekliliğinden söz ediyordu. Şöyle dedi:

"Bugünkü basın rejimimiz, hakikatı yazan ve vazifesini yapan namuslu bir gazeteciye adi bir hırsızdan kat kat ağır ceza vermektedir. Vazifesini suiistimal edecek bir bakana verilecek ceza, bu suiistimali vesikalarıyla ortaya koyacak olan ispat hakkından mahrum dürüst bir memleket evladının göreceği cezadan çok daha azdır."

Salonun sessizliği içinde, DP sıralarından bir ses yükseldi:

"Sen gazeteci misin?"

Anlayış ve kafa buydu. 1957 seçimlerinde Menderes, "Ben bu millete odunu aday göstersem, onu mebus seçtiririm" sözünün doğruluğunu, bazı adaylarda, hakkıyla kanıtlamıştı.

O gece, çok geç bir saatte Meclis dağıldı. Vakit gece yarısına yaklaşıyordu. İhtilalle devrilecek olan 5. Menderes Hükümeti güvenoyu almıştı. İsmet Paşayla birlikte bizim eve geldik. Paşa biraz oturdu. İyi mücadele ettiklerinden dolayı memnundu. Böyle durumlarda daima olduğu gibi canlı, neşeliydi. Bir defa daha,

"Metin, bilesin, bu devre işimiz güç.." dedi.

Sonra, Çankaya'ya çıktı.

Muhalefetin işini biraz daha güçleştirecek bir tasarı endamını göstermekte gecikmedi.

Kavgalı oturumdan birkaç gün sonra, o devrin ılımlı DP milletvekillerinden Nazlı Tlabar'a rastladım. Tlabar'la birçok konuyu sakin şekilde ve birbirinin dilinden anlayan kimseler olarak konuşmuşumdur. Tlabar'ın, sonuna kadar DP içinde kalmasına da şaşmışımdır. Sanırım bunda, DP milletvekilliğinin sağladığı geçici ve basit avantajlar bir rol oynamıştır. Yoksa Nazlı Tlabar, daha Hür P. hareketinin patlak verdiği günlerde, kalben ve fikren Menderes'ten çok ispatçıların yanındaydı. Yalnız onun kanaati, DP'nin içerden adam edilebileceğiydi ki bunu düşünmekle ve hayal etmekle yaptığı hatayı bu genç ve okumuş kadın uzun ıstırap yıllarıyla ödedi. Tlabar bana,

"Mecliste kavga çıktı, iyi mi oldu?" dedi.

Önce anlayamadım, anlattı. Kavgadan hemen sonra Menderes'in adamları ılımlı DP milletvekillerinin arasına yayılmışlar ve başlamışlar "İşte, görüyorsunuz. Bu Meclis çalışabilir mi?" propagandasına. Çare olarak da, Meclis içtüzüğünün değiştirilmesini göstermişler. Bu teklif, 25 günlük hükümet buhranının karışıklıkları arasında da yapılmıştı, fakat DP grubunda iltifat görmemişti. "Hiçbir antidemokratik kanuna oy vermemiş olduğunu" söyleyen Nazlı Tlabar bu defaki gayretlerin sonuçlanacağını bildirdi. Birçok DP milletvekili de, Meclisi çalışabilir hale getirmenin gerekli olduğuna artık inanıyorlarmış.

Sahiden de, DP grubu o hafta içinde kendi bünyesinde bir komisyon kurdu. Bu komisyon, içtüzüğün nasıl değiştirilmesi halinde Meclisin arzulanan şekilde çalışabileceğini inceleyecek ve bir tasarı hazırlayıp DP grubuna götürecekti. Komisyona, Halil Özyörük başkan yapıldı. Komisyon üyelerinden bazılarını söyleyeyim: Ahmet Hamdi Sancar, Vacit

Asena, Nusret Kirişçioğlu, Selami Dinçer, Süleyman Çağlar, Hâdi Tan.. Bunların çoğu üç yıl sonra, Yassıada'da, meşhur Tahkikat Komisyonunun başkanı ve üyeleri olarak hesap verecekler, idama yahut müebbet hapse mahkûm edileceklerdi. Menderes, böyle gayelerle kurulan komisyonlara hep bunları seçmiştir ve bunlar, Menderes'in kendilerinden istediğini hep yapmışlar, hukuk bilgilerini onun emrine vermişlerdir. İçtüzük değişikliği konusunda da aynı şey oldu. Komisyon görülmemiş bir süratle Meclisi aslında çalışamaz hale getirecek mekanizmayı hazırladı, Menderes'e beğendirdi, gruba sundu. Bana komisyona yakın biri söylemiştir, üyeler geceli gündüzlü çalışmışlar. Rapor, DP grubu idare kurulu üyelerinden bir zümrenin imzasıyla Meclise, Meclisin Anayasa Komisyonuna aktarıldı. Ne tesadüf, Anayasa Komisyonunun başkanı da, DP grubunda kurulan komisyonun başkanı, Halil Özyörük'tü.

Bir salı günü, CHP grubunun yetkilileri gene İsmet Paşaya geldiler. Yeni bir oyunla karşı karşıya bulunuluyordu. O sabah iktidar, tasarıyı bastırıp Anayasa Komisyonuna dağıtmıştı. Şimdi, bunun hemen o gün görüşülüp Meclisin çarşamba oturumuna yetiştirilmesini istiyorlardı. İsmet Paşa ve arkadaşları, CHP milletvekillerinin Anayasa Komisyonunda şiddetli bir itiraz yapmalarını, görüşmeleri geriye bıraktırmaya çalışmalarını kararlaştırdılar.

Akşam, iyi haber alındı. Komisyonda CHP milletvekilleri "Böyle şey olur mu?" demişler. Tasarıların, hiç olmazsa tetkik edilmek üzere önceden dağıtılmasını istemişler. Bazı iktidar milletvekilleri de lütfetmişler, görüşmeler perşembeye kalmış. Bu, o devirde bir zafer sayılıyordu.

Perşembe günü içtüzük değişiklikleri ele alındı. Komisyonda kavgalar, Mecliste kavgalar, muhalefetin komisyondan, Meclisten çıkıp gitmeleri.. Yeni içtüzük, tabii, yılın sonunda DP oylarıyla yasalaştı. Fakat buna sadece 381 DP milletvekili olumlu oy verdi. Ötekiler, oy vermemeyi, yani Mecliste bulunmamayı yeterli kahramanlık saydılar. Hiçbir DP miletvekili muhalefetle aynı doğrultuda oy kullanmadı. Halbuki bunlardan kaçı, getirilen hükümlerin antidemokratik olduğunu bana söylemişlerdi.

Böylece, bir seçimde oyçokluğu sağladı mı, artık bütün o dönem her şeyi yapabileceğini sanan Bayar - Menderes reji-

mi, 1957 bitmeden demokratik sistemi bir adım daha geriletmeyi başardı. Ama, bu tedbirler rejimin şampiyonlarına rahatlık mı verdi, onların sonunu mu değiştirdi? Hayır. Bu iç-tüzükle de muhalefet, Meclisteki gerekli savaşları yaptı ve Bayar - Menderes rejimi memlekete egemen olamadı.

Benim 1957-60 arasında gördüğüm şudur: Oyçokluğu, bir saatin ibrelerinin geri çevrilmesine yetmiyor.

Yılın sonunda, biz Özden'le İstanbul'a gittik. Bir grup arkadaş, yılbaşı için Hilton'da yer ayırtmıştık. Bu suretle yeni yıla, tesadüf, orada bulunan Dr. Mükerrem Sarol'la birlikte girdik. Sarol'la selamlaştık. Çok kimse bize bakıyordu. Bir başka masada da Emin Kalafat, hilal ortasında yıldız gibiydi. O gece bir haber bizim için sahiden yılbaşı hediyesi oldu: Cemil Sait Barlas tahliye edilmişti. Bunu, belki vicdanı rahat eder diye, Barlas'ın sınıf arkadaşı olan ve herhalde Barlas'ın her şey olabileceğini, fakat ihtilalci olmayacağını kabul eden Kalafat'a haber verdim. Bilmiyorum vicdanı ne tepki gösterdi. O tarihlerde DP kodamanları, en başından başlayarak, hep daha tatlı uğraşlar içindeydiler.

Barlas tahliye edilmişti ama, ötekiler, Göğüşler ve arkadaşları hâlâ içerdeydiler. Koyuncu Mehmet Avşar hariç.. O, 18 günlük bir ikametten sonra, Cemil Sait'ten de önce serbest bırakılmıştı. Bu Mehmet Avşar, Gaziantep Olayları denilen ve fütursuz, fakat korkak bir iktidarın yarattığı dramın komik unsurudur.

Mehmet Avşar, 29 Ekim günü, Erzurum'dan Gaziantep'e 400 koyun getirdiği sırada, trenden inerken tevkif edilmiş. Adam koyun tüccarıymış. Başına ne geldiğini anlamamış, "koyunlarım, koyunlarım" diye çırpınır dururmuş. Tabii tevkif edilince, ne koyun kalmış, ne bir şey.. Adamı önce Adana, oradan Yozgat Cezaevine nakletmişler. Sorgular sualler.. Adam hep "koyunlarım da, koyunlarım" diye ağlarmış. Nihayet bir sorgusunda adama demişler ki:

"Yahu, sen ne koyunu sayıklıyorsun?"

Adam,

"Ben koyuncuyum. Ben Erzurum'dan Gaziantep'e koyun getirdim, beni yakalayıp sen hükümeti zorla devirmek istedin diye attılar içeri.. Şimdi koyunlarım kim bilir nerededir? Aç mıdırlar, susuz mudurlar, yoksa çaldılar mı? Ah koyunla-

rım, benim kara gözlü güzel koyunlarım" diye başlamış tekrar ağlamaya.

"Sen kimsin?" demişler.

"Ben, koyuncu Mehmet Avşar'ım" demiş.

"Ay, sen Gaziantepli Memik Avşar değil misin?" demişler.

"Yoo, ben Mehmet Avşar'ım. Ben koyuncuyum. Ne olursunuz, bana koyunlarımı bulun" demiş.

"Peki, Memik Avşar olmadığını neden söylemedin?" diye çatmışlar.

"Söylemez olur muyum? Söyledim. Bana, sen Memik Avşar'sın dediler" demiş.

Meğer, DP'nin Gaziantep örgütünün adalete, tevkif edilsinler diye verdiği listede bir Memik Avşar varmış. Polis, yanlışlıkla, koyuncu Mehmet Avşar'ı yakalayıp içeri atmış.

Koyuncu Mehmet'i salıvermişler.

Cemil Sait Barlas'ı iktidar biraz da, Gaziantep sanıklarının üzerindeki ilgi dağılsın diye salıverdi. Barlas'ın kişiliği ve Barlas'ın çevresi olayın önemini arttırıyordu. O işin içinden çıkarılırsa sorunun tavsayacağı düşünüldü. Sahiden de, vakit geçtikçe, daima olduğu gibi bu konuda da nisyan ile malul beşer hafızası Gaziantep sanıklarını kendi kaderlerine terk etme eğilimi gösterdi. Bu, beşer hafızası, Menderes'in en kıymetli yardımcısı olmuştur. Hâlâ da öyledir ya.. Biz Akis'te, bunun acısını bildiğimiz için her hafta, hapisanedeki siyasi veya gazeteci mahkûmlardan bahseder, onların unutulmamasına çalışırdık. Cemil Sait Barlas çıktıktan sonra da buna devam ettik.

Zaten bir süre sonra ötekiler de tahliye olundular.

IV

1957'den 1958 yılına geçilmekte olduğu sırada, yani aralığın sonu ile ocağın başı arasında patlak veren bir olay, DP iktidarının ordu içinde bir yıldırma ve sindirme girişimine neden oldu. 25, 26 ve 27 Aralık 1957 tarihlerinde İstanbul'da, biri emekli olmak üzere dokuz subay tutuklandı. Bu, sonradan, "9 Subay Olayı" diye adlandırıldı. İktidar, tabii, hemen bir yayın yasağı koydurdu ve bir aya yakın bir zaman

Türkiye'de böyle bir olayın yaşandığını resmen kimse bilmedi. O olaya kadar bir davanın duruşma aşamasının ve ne olup ne olmadığının yayını yasak ediliyordu. 9 Subay Olayında, vakanın vukuunun bile yazılmasına müsaade edilmedi. Bu suretle DP iktidarı dünyanın "yasaklar tarihi"ne yeni bir örnek katıyordu.

"Böyle bir olayın yaşandığını resmen kimse bilmedi" dedim. Ama gerçekte, herkes, yaşanan olayı biliyordu ve kulak gazetesinde bu, bin bir türlü anlatılıyordu. Nihayet fısıltılar o kadar yaygınlaştı, abartıldı ki Menderes'in emriyle Savunma Bakanlığının temsil bürosu başkanlığından bir bildiri yayımlanması zorunluluğu doğdu. Bildiride, tevkif edilen subayların sayısının sadece dokuz olduğu ve zaten olayın da gene bir ordu mensubunun ihbarıyla meydana çıktığı bildiriliyordu. Fakat olayın niteliği ancak çok sonra yazılabildi, o zaman da gerçek tam olarak açıklanamadı. Dokuz subaydan sekizi beraat etmiş, bir, ihbarı yapan Samet Kuşçu iftira suçundan mahkûm edilmişti.

1957-60 devresinin hikâyesinin başında ben, "Türkiye'de 1960 ihtilali 27 Ekim 1957'de başlamıştır" demiştim. Sahiden ordu, o tarihlerde kaynıyordu. 1957 seçimlerinin dürüst cereyan etmeyeceği genel bir kanı olarak ortadaydı. DP'nin, eğer seçimleri kaybetse, iktidarı vermek istemeyeceğinden korkuluyordu. O takdirde Bayar ve Menderes tabii orduyu kullanacaklardı. Ama ordu, hiç kendisini kullandırmak niyetinde değildi. Benim bildiğim, ordu içindeki ilk gruplaşmalar DP iktidarını devirmek için değil, seçimleri kaybeden bir DP'nin hizmetinde kalmamak için yapılmıştır. Özellikle yüzbaşı ile albay rütbeleri arasındaki orta sınıf bu hususta kararlı olduğunu saklamıyordu. Nitekim ben daha sonraları, İstanbul'daki CHP örgütünü 1950 ile 1960 arasında fiilen idare etmiş bulunan İlhami Sancar'dan dinlemişimdir, bu rütbelerdeki bazı subaylar kendisine gelmişler ve hileli bir seçimin aleti olmak konusunda CHP'nin ordudan yana hiçbir korku duymaması gerektiğini bildirmişler. İlhami Sancar, 9 subaydan birinin, Faruk Güventürk'ün avukatlığını yaptı ve onu "fesat" suçundan beraat ettirdi.

Burada, aynı konudaki bir başka söylenti hakkında bildiklerimi tekrar anlatmak isterim. 1950'den sonra çıkan bir

söylenti, o seçimler CHP tarafından kaybedildiğinde komutanların İsmet Paşaya gelip ona,

"Paşam, emrindeyiz! Emrediniz, seçim neticelerini iptal edelim" dedikleridir.

Ben İsmet Paşaya bunu sordum. Güldü ve "Yok öyle şey.. Olur mu?" dedi. Sonra, bunu sanmanın orduyu hiç tanımamak olduğunu söyledi.

"Ancak bir orduyu tanımayan, onu kendi ordusu sanır veya kendine göre bir ordu yapabileceğini hayal eder. Seçim yapacaksın, seçim dürüst olacak. Ordu iktidarı, kazanana vermeyecek. Ordu böyle hareket etmez. Ordu böyle arzulara da alet olmaz. Bir milli orduyu harekete ne getirir, onu bilmek ve ordunun harekete geçmesi istenilmiyorsa onu yapmamak lâzımdır" dedi.

İsmet Paşanın bu teşhisini, ben sonradan çok hatırladım. Bir defa, Cemal Yıldırım'la bir konuşmam sırasında hatırladım. Cemal Yıldırım 9 subaydan biriydi ve itham edildiği suç "fesat" da değildi, "isyana kışkırtıcılık" idi. Cemal Yıldırım 1950'de muvazzaf subaydı.

"Biz genç subaylar, eğer İsmet Paşa seçimleri kaybettiği halde iktidarı vermek istemeseydi ona ve ona uyacak komutanlara karşı çıkacaktık" dedi.

Aynı sözü, bir defa da, 1960 ihtilalinden sonra, üç-dört uzun konuşma yaptığım Alpaslan Türkeş'ten, Başbakanlık Müsteşarlığı odasında işittim. Demek ki, ordu 1950'den önce de, 1957 sıralarında olduğu gibi kaynamış. İsmet Paşa ile ötekiler arasındaki fark birinin orduyu iyi tanıması, ötekilerin hiç tanımamalarıdır. Nitekim 1960'tan sonra da orduyu sükûnete getiren, İsmet Paşanın bu özelliği oldu. Yoksa ordu, bin defa çileden çıkarılabilirdi. Fakat bunlar daha sonraki devirlerin hikâyesidir. Şimdi biz gene 1957'nin 1958'e bağlandığı günlere gelelim.

Ordunun kaynamakta olduğunu, sadece İsmet Paşa görmüyordu. Bunu iktidar da hissediyordu. Gerçi Genelkurmay Başkanından emindiler, ama genç subaylara güvenleri yoktu. Bunların kendilerine sempatik bakmadıklarını biliyorlardı. Onlara bir ders vermek fırsatını ellerine geçirirlerse memnun kalacaklardı. Bir gözdağı hiç fena olmayacaktı.

Bayar ile Menderes'in, ordunun bir ihtilal yapacağını tahmin ettiklerini sanmıyorum. Bunu, ta 27 Mayıs sabahına

kadar tahmin etmediklerini biliyorum. Cüretleri de buradan geliyordu. 1957'nin sonunda kaynaşmayı seziyorlardı, fakat bunun üstüne açıktan gitmek komitecilik karakterlerine uygun düşmüyordu. Orduya, ezerek egemen olmak yerine korkutarak egemen olmanın isabetine inanmışlardı. Samet Kuşçu onlara, aradıkları bu fırsatı verdi. Tevkif edilen subaylara yapılan zalimce, hatta insanlıkdışı muamele de bu hesabın sonucudur.

Evvela, yarı komik bir polisiye film kadar heyecanlı olan ihbar olayının hikâyesini anlatayım.

Samet Kuşçu 1919'da Antakya'da doğmuş bir kurmay binbaşıydı. Bu binbaşı, 20 Aralık akşamı, DP'nin İstanbul milletvekili Mithat Perin'e telefon etmiş. Mithat Perin'i bir yerlerden tanıyormuş. Mithat Perin'e, söyleyecek çok önemli bir şeyi olduğunu, kendisini görmek istediğini bildirmiş. Mithat o gün hastaymış. Binbaşıya, cumartesi günü saat üçte gelmesini söylemiş. Binbaşı cumartesi günü gelmemiş. Fakat akşam telefon etmiş ve pazar günü gelebileceğini anlatmış, söyleyeceğinin çok önemli olduğunu tekrarlamış.

Samet Kuşçu, cumartesi günü, birkaç defa, İstanbul'un eski Merkez Komutanı emekli General Kâzım Demirkan'ın evine uğramış, generali sormuş. Fakat general yokmuş. Kuşçu, generalin eşine, ertesi sabah geleceğini bildirmiş. Sahiden de pazar günü, sabahleyin, gitmiş. Samet Kuşçu eski Merkez Komutanına şu hikâyeyi anlatmış:

"Seçimlerde CHP adayı olan emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım ordu içinde CHP lehinde bir hareket hazırlıyor. Yıldırım, benim Akademiden hocamdır. Teşebbüsü bana açtı, mahsustan kendisine uymuş gibi göründüm. Teşkilatlarında XV. Kolordunun Kurmay Yarbaşkanı Kurmay Albay İlhami Barut da var. Barut, seçimlerde bir hadise çıktığı takdirde yukarıdan gelen emirleri aşağıya intikal ettirmemek için tertibat aldı ve evvela Kolordu Komutanını hapsetmeyi kararlaştırdı. Ata Tan adında bir kurmay binbaşı da Ankara'daki arkadaşlarıyla temas ediyor ve kilit noktalara kendileri gibi düşünenleri tayin ettiriyor. Bir de, benim yanımda çalışan Kurmay Yüzbaşı Kâzım Atafırat mevcut. Atafırat temaslar yapmak için Ankara'ya ve İzmir'e gitmek üzere. Biz, perşembe akşamı onun evinde, İlhami Barut'un da iştirakiyle bir gizli toplantı yaptık. Bunların niyetleri isyan çıkar-

mak. İlhami Barut yüksek bir mevkide bulunduğu için vaziyet tehlikeli. Ben durumu artık, ihbar etmek istiyorum. Bilirim, siz Başbakanın yakını ve mutemedisiniz. Size geldim."

Kâzım Demirkan, Samet Kuşçu'ya ihbardan dönmemesi için ihbar konularını yazılı bir not halinde hazırlayıp imzalamasını ve kendisine getirmesini söylemiş.

Binbaşı oradan çıkmış, öğleden sonra Mithat Perin'e gitmiş. Mithat'a demiş ki:

"Ben şimdi, Boğaz Müstahkem Mevkiinin bir taburunda görevliyim. Söyleyeceklerimi katiyen bir şey elde etmek veya mükâfat almak için söylemiyorum. Bir memleket çocuğu olarak bu ihbarı yapıyorum. Ben Temsil Bürosu Başkanıyken Şemi Beyi –o zamanki Milli Savunma Bakanı– sık sık görürdüm. Şimdi, kıtada olduğumdan göremiyorum. Zaten seçimlerden beri de İstanbul'a gelmedi. Anlatacaklarımı biraz evvel Kâzım Demirkan Paşaya naklettim. Ama, iş önemli. Onun için sizden, bunu bir an önce Başbakana duyurmanızı rica ediyorum. Orduda bir isyan hazırlanıyor."

Samet Kuşçu, kendisini ağzı hayretten bir karış açık dinleyen Mithat Perin'e meşhur hikâyeyi tekrarlamış, eline de bir liste vermiş. Liste, isyan hareketine katılacak subayların listesiymiş.

Mithat Perin hemen telefonu açmış, Park Otelde Menderes'in Özel Kalem Müdür Muavini Şefik Fenmen'i aramış. Çok önemli bir konuyu görüşmek üzere Başbakandan randevu istemiş. Fakat Menderes "çok meşgul"muş, Mithat kendisiyle temas sağlayamamış. Samet Kuşçu'nun adresini ve telefon numarasını almış. Samet Kuşçu çıkıp gitmiş. Aynı akşam Kâzım Demirkan'ın evine uğramış, emekli generalin istediği notları, Arap harfleriyle yazılı olarak ve bir zarf içinde eşine bırakmış.

Ertesi gün Şefik Fenmen Mithat'a telefon etmiş ve Menderes'in emrini bildirmiş. Başbakan "O mühim konuyu İçişleri Bakanı ile görüşsün" diyormuş. Mithat Perin hemen kalkıp Park Otele gitmiş, Namık Gedik'ten Samet Kuşçu'yu derhal çağırtıp dinlemesini istemiş. Namık Gedik "Samet Kuşçu'yu getirin" diye Emniyet Müdürüne emir vermiş. Binbaşı, bir saat sonra, sivil bir elbiseyle otele gelmiş. Fakat bu sırada Menderes Gedik'i vilayete çağırmış. Gedik, holde bekleyen Kuşçu'ya kendisini daha sonra dinleyeceği haberini gön-

dermiş. Samet Kuşçu bakmış, holde bir eski arkadaşı var: Fethi Doğançay! Atatürk'ün kızlığı Ülkü'nün eski kocası. Onu yakalamış, barın bir kenarına çekmiş "Bak sana da anlatayım" diye hikâyesini aktarmış. Bütün iktidarların hizmetkârı Doğançay telaşlanmış. Hizmet için bir fırsat çıktığından da heyecanlanmış. "Dur, ben gidip Namık Gedik'e anlatayım" demiş. Yukarı çıkmış, vilayete gitmek üzere olan İçişleri Bakanına olayı söylemiş.

Hemen hemen aynı saatlerde, Samet Kuşçu'nun notunu almış bulunan Kâzım Demirkan da Menderes'in özel kalem müdürünü aramış, o da "çok önemli bir konuyu görüşmek üzere" randevu istemiş. Demirkan'a Menderes'in vilayette olduğu söylenmiş, oraya gelmesi istenmiş. Menderes Demirkan'ı kabul etmiş, Demirkan ona Samet Kuşçu'nun notlarını iletmiş. Menderes de hadiseyi önemli –ve faydalı– görmüş, bununla meşgul olma görevini Namık Gedik'e vermiş. Bu arada, Şemi Ergin de Ankara'dan çağrılmış.

Namık Gedik ve Kâzım Demirkan Binbaşı Kuşçu'yu öğleden sonra Park Otelde görmüşler. Kuşçu, hikâyesini Gedik'e de anlatmış. Gedik binbaşıya, akşam saat 22.00'de vilayete gelmesini söylemiş.

Kuşçu saat 22.00'de vilayete gitmiş. Bir bakmış orada Şemi Ergin, Namık Gedik, 1. Ordu Müfettişi Orgeneral Fazıl Bilge ve Kâzım Demirkan var. Onların huzurlarında olayı bir daha söylemiş. Oradakiler düşünmüşler kanıt saptama gereğini görmüşler. Kuşçu'ya demişler ki:

"Sen şimdi, İlhami Barut'la temas et. Onu evine çağır. Orada bu işleri görüş. Konuşmanızı banda al. Ona, niyetlerini söylet..."

Binbaşı "Peki" demiş, kendi evinde ses alma makinesinin bulunduğunu, tertibatı kuracağını bildirmiş. Kendisine, "Yoo, olmaz" denmiş ve tertibatın 1. Şube memurları tarafından kurulacağı söylenmiş. Bunun üzerine vilayete bir ses alma makinesi getirtilmiş, tecrübe yapılmış, sonra polislerle Kuşçu eve gitmişler, polisler tertibatı bir odaya kurmuşlar. Binbaşıya sıkı sıkı tembih edilmiş: Kurmay Yüzbaşı Kâzım Özfırat'ın evinde yapılan konuşmalar tekrar ettirilsin diye..

Samet Kuşçu ertesi gün Kolorduya gidip İlhami Barut'u görmek istemiş, fakat subayı yerinde bulamamış. Akşamüstü tekrar uğramış. Bu sefer bulmuş. Ona demiş ki:

"Elimizde mükemmel bir fırsat var. Milli Savunma Bakanı burada. Bir kumanda değişikliğinden bahsediliyor. Ona tesir eder, istediklerimizi istediğimiz yerlere tayin ettirebiliriz. Bunu sizinle konuşmak istiyorum. Akşam, bana eve gelebilir misiniz?"

İlhami Barut "Peki" demiş. Sahiden de saat sekiz buçukta, Kuşçu'nun Levent'teki evine gitmiş. Kapının biraz ilerisinde, bir otomobil içinde, 1. Şube Müdürü Nevzat Emrealp ile muavini Muzaffer Yılmaz ortalığı gözetliyorlarmış. Albay, binbaşının evinde yarım saat kadar kalmış, çıkmış. Kuşçu da beraber çıkmış. Doğruca Park Otele koşmuş. Bu sırada, evdeki ses alma tertibatını kuran polis memuru içeri girip bandı ve makineyi almış, o da Park Otele gitmiş.

Makineyi Namık Gedik'e ayrılan odaya kurmuşlar. Şemi Ergin, Emniyet Müdürü Hayrettin Nakiboğlu, Kuşçu ve polisler dinlemeye hazırlanmışlar. Fakat bir de bakmışlar ki bant bozuk. Bilhassa önemsiz konular vazıh geliyor, buna mukabil esasa dokunan sözler hemen hiç işitilmiyor. Samet Kuşçu'nun sesi duyuluyor. Barut'unki duyulmuyor. Yalnız bir ara, Barut'un "Yahu, burası Suriye mi?" dediği işitilmiş. Tabii bu da, Kuşçu'nun ihbarına hiç uymamış. Bunun üzerine Kuşçu da anormal haller belirmeye başlamış, soğukkanlılığını kaybetmiş. "Toprak tel ilave edip öyle dinleyelim, belki hoparlör bozuktur" demiş. Dediğini yapmışlar. Gene ses çıkmamış. Tertibatı kuran polis memuru, "Yahu, ben bıraktığımda bu makine mükemmel çalışıyordu" deyip duruyormuş.

Ses gene çıkmayınca, Samet Kuşçu başlamış sapıtmaya. İlhami Barut'un kendisini "tongaya düşürdüğü"nü, birkaç akşam evvel gittiği bir yerde birtakım kimselerin kendisini zehirlemeye kalkıştıklarını söylemiş, Emniyet Müdürünü ve polisleri sabotajla suçlamış. Bakmışlar ki olacak gibi değil, ertesi sabah tekrar gelmesini bildirerek Kuşçu'yu salıvermişler.

Kuşçu ertesi sabah saat 8.45'te Şemi Ergin'in kapısına dayanmış.

"Bana karşı komplo hazırlandı. Benim hayatıma kastedecekler" demiş.

Şemi Ergin "Yok canım, korkma" diye teminat vermiş, Kuşçu'dan Milli Emniyet merkezine gitmesini, banttaki konuşmanın yazılmasına yardım etmesini istemiş. Kuşçu "Pe-

ki" demiş, fakat bir fırsatını bularak Park Otelin arka merdivenlerinden atlayıp kaçmış. Bu sırada Namık Gedik Ergin'in odasına gelmiş. Bakmışlar binbaşı otelde yok, aranması için polise emir vermişler.

Samet Kuşçu Park Otelden kurtulunca doğru Harbiye Kışlasına, Ordu Kurmay Başkanı Tümgeneral Uluçevik'in yanına gitmiş. Ona "Beni öldürecekler. Beni zehirlediler" demiş. General "Ne oluyorsun?" diye sormuş. Kuşçu heyecanla Behçet Türkmen'in ve Cemal Yıldırım'ın adlarını söylemiş, "Şemi Ergin de onlarla beraber" demiş ve Merkez Komutanlığına gittiğini söyleyerek çıkmış. Tabii Kurmay Başkanı bu deli saçmalarından hiçbir şey anlayamamış.

Binbaşı kışlanın koridorunda yeğenine rastlamış. Yeğeni inzibat eri olarak askerlik görevini yapıyormuş. Ona demiş ki:

"Yavrucuğum, beni vuracaklar. Vuracak adam Behçet Türkmen'dir. Bunu bir kâğıda yaz, ağabeyime ver. Benim vurulmama sebep olan Selâhattin Kuseyri'dir."

Oradan Temsil Bürosuna gitmiş, orada da aynı tarz saçmalar söylemiş, oradakilere musallat olmuş, "Bana bir araba bulun" diye bağırmaya koyulmuş. Kendisini zorlukla defetmişler.

Samet Kuşçu tekrar Park Otele dönmüş. Namık Gedik'le Şemi Ergin'i bulmuş, onlara demiş ki:

"Ben şimdi sizinle bir subay değil, bir vatandaş olarak konuşuyorum. Ben 1950'ye kadar DP'yi tutardım. Fakat siz, daha iktidara gelir gelmez ezanı Arapça okutmaya başladınız. O tarihten beri sizden soğudum. Ben iki şeyin karşısındayım: Taassubun ve komünizmin."

Arkadan tekrar saçmalamaya başlamış. "Beni komünistler tongaya düşürdüler" demiş. "Milli Emniyet beni takip ediyor" demiş. "İlhami Barut Milli Emniyetin ajanıdır, maksatlı şekilde bana hulul etti" demiş. O konuşurken Bakanlar Merkez Komutanını otele çağırmışlar. Merkez Komutanı Kuşçu'yu yakalamış. Üzerini aramışlar. Bakmışlar, emniyeti açık ve namlusuna mermi sürülü bir tabancası var. Onu almışlar, binbaşıyı İstanbul Emniyet Başmüfettişliğine götürmüşler. Orada başmüfettişlik mütehassıs müşavirlerinden emekli Hâkim General Şevki Mutlugil, Milli Savunma Bakanlığı askeri adalet başkanı Hâkim General Arif Onat, Em-

niyet Müdürü Hayrettin Nakiboğlu ve Birinci Şube Müdürü Nevzat Emrealp Samet Kuşçu'nun ifadesini almışlar. Bu iş saat 17.00'ye kadar sürmüş. Saat 17.00'de Kuşçu yorulduğunu, acıktığını bildirmiş. Yemek getirtilip yenmiş. Kuşçu, tuvalete gitmek müsaadesi istemiş. Odadan çıkmış, tuvalete gidiyorum diye kapıdaki eri atlatıp kaçmış. Bu sefer, ver elini Amerika Başkonsolosluğu. Akşam, Amerika Başkonsolosluğunun İstihbarat Başkanı 1. Şube Müdürüne telefon etmiş.

"Burada garip bir adam var. Tuhaf şeyler anlatıyor. Başkonsolosluğa iltica etmek istiyor. Gelin, alın bunu" demiş.

1. Şube Müdürü hemen 2. Şube Müdür Muavinini koşturmuş. Bakmışlar, tahmin edildiği gibi Samet Kuşçu. Binbaşıyı yaka paça tutmuşlar, konsolosluğun bir arabasına atarak tekrar Emniyet Başmüfettişliğine götürmüşler. Orada aynı heyet ifadenin alınmasına devam etmek istemiş. Binbaşı daha fazla sapıklık alametleri göstermeye başlamış. Herkesi komünist ajanı olmakla suçlamış, onları tehdit etmiş, tutulan zaptı imzalamamış. Görülmüş ki olacak gibi değil, adli amirlikçe hakkında bir tevkif müzekkeresi kestirilmiş. Samet Kuşçu Harbiye Kışlasındaki askeri hapisaneye gönderilmiş.

Polisler, Kuşçu'nun verdiği listede ismi olanlardan Cemal Yıldırım'ı bir gün sonra, 26 Aralıkta, Kurmay Albay Naci Aşkun'u 3 Ocakta, Kurmay Albay İlhami Barut'u 26 Aralıkta, Topçu Yarbay Faruk Güventürk'ü 27 Aralıkta, Piyade Binbaşı Ata Tan'ı 26 Aralıkta, Kurmay Stajyer Yüzbaşı Kâzım Özfırat'ı 27 Aralıkta, Piyade Yüzbaşı Hasan Sabuncu'yu 25 Aralıkta toplamışlar.

Böylece, 9 subay Harbiyeye kapatılmış.

Ben, bu 9 subayın Harbiyedeki, çile devrini, sonradan Cemal Yıldırım'dan dinledim. O günler, kendilerinin hiç kimseyle görüştürülmediklerini, avukat dahi tutamadıklarını, avukatların –İlhami Sancarlar, Orhan Birgitler, Selâhaddin Hakkı Esatoğlular..– âdeta hileyle vekâletname alabildiklerini duyuyor ve biliyorduk. Ben yılbaşında İstanbul'a gittiğimde İlhami Sancar'la konuştum. Sonra Ankara'da, durumu İsmet Paşaya naklettim. Fakat bu 9 subayın, doğru-

dan doğruya iktidarın başları tarafından verilen emirle maruz bırakıldıkları ezayı gene de tahmin edememişiz.

Yıldırım'ın Talimhanede, Şehit Muhtar Caddesi'nde bulunan evini 1. Şube memurları gece yarısından sonra saat 01.30'da basmışlar. Bir süre Yıldırım'ın dairesinin numarasını arayan memurlar nihayet, Gülgün Apartmanının üçüncü katında, 9 numarada, emekli albayı pijaması ile karşılarında bulmuşlar. Ekibin başında, o zamanın Emniyet 1. Şube Müdür Muavini Muzaffer Yılmaz varmış. Memurlar Yıldırım'a son derece nazik bir şekilde tevkif müzekkeresini uzatmışlar. Yıldırım evvela şaşırmış, sonra anlamış ve sormuş:

"Peki, bu saatte insan evinden alınır mı?"

Emniyet mensupları, 1. Ordu Kumandanlığının tevkif müzekkeresini uzatmışlar. Yıldırım, işi anlayınca giyinmek için izin istemiş, memurlar birbirlerinin yüzüne bakmışlar, sonra,

"Olur... Ama, lütfen çabuk.." demişler.

Yıldırım alelacele giyinirken, memurlar evi aramışlar. Harbiyedeki subaylarla ilgili belge peşindeymişler. Fakat bir şey bulamamışlar.

Cemal Yıldırım için çile devri bundan sonra başlamış. Yıldırım'ı bir kere de, Menderes'in meşhur Tahkikat Komisyonu aynı hava içinde tevkif etti.

Muzaffer Yılmaz'ın emrindeki sivil ekip ve emekli Kurmay Albay Yıldırım evden Harbiyeye gitmişler. 1. Şube memurları Yıldırım'ı, oraya zimmetle teslim etmişler. Harbiyede Yıldırım'ı, o zamanlar komünistleri hapsettikleri dar hücrelerden birine kapatmışlar. Hücrenin 2,5 metre genişliği, 3 metre boyu varmış. Cemal Yıldırım, tam 4 ay bu hücrede, hiç kimse ile temas ettirilmeden kalmış. O sırada 9 Subay Olayının diğer sanıkları da Yıldırım'ın şartları içinde sorgu günlerini beklemişler. Yıldırım'ın ve diğerlerinin kitap ve gazete okumaları da yasaklanmış.

Yıldırım anlattı: Meyve dolu bir kesekâğıdını, içini boşalttıktan sonra, günlerce okumuş. Ordu Komutanlığına müracaat ederek, bir Harp Tarihi istemiş, fakat bu talebi de reddedilmiş. Nedendir bilinmez, o zamanın iktidarı, ordu içindeki mutemet adamları vasıtasıyla, Harbiyedeki kitap okumalarını yasak etmiştir.

9 Subay Olayıyla doğrudan doğruya Celâl Bayar ilgilen-

di. Hâkim General Arif Onat Bayar'ın mutemet adamıydı. Subayların sorguları ancak tevkiflerinden dört ay sonra başladı. Subaylar sabaha karşı uyandırılıyorlar, dört süngülü erin eşliğinde Arif Hikmet Onat'ın karşısına çıkarılıyorlardı. Onat'ın bir tek merakı vardı: Tertibin CHP ile ilgisi olduğunu ispat etmek. Onat, subaylara her seferinde soruyordu: İsmet İnönü'yü sever misin? İçlerinden çoğu, buna o zaman "Canımdan fazla" diye karşılık veriyordu. Bir suçu da "Akis okumak" olan –düşününüz, bu, iddianamede vardır– genç Yüzbaşı Özfırat'ın avukatı Esatoğlu mahkeme önünde dayanamadı ve müdafaasında şöyle dedi:

"Gerek hazırlık tahkikatında, gerekse ilk tahkikatta ve hatta huzurunuzda bazı şahitlere Kâzım'ın İnönü'yü sevip sevmediği ısrarla sorulmuştur. Bilhassa Arif Paşa, bu sualin üzerinde fazla durmuş, gerçekten müvekkilimin İnönü'yü sevip sevmediğini araştırmıştır. Bu ne demektir? İnönü'yü sevmek bir suç mudur ki şuna buna, Kâzım Özfırat'ın İnönü'yü sevip sevmediği soruluyor? Ben yüksek huzurunuzda cevabımı yüksek sesle veriyorum. Evet, Özfırat İnönü'yü sever, ben de severim, hatta hatta sizler de seversiniz. Yalnız sevmekle de kalmayız, sayarız.. Çünkü sayın hâkimler, bilhassa siz askerler, İsmet Paşayı nasıl sevmezsiniz?

O İsmet Paşa ki milli mücadelede dağınık kuvvetlere karşı ilk disiplinli orduyu kuran, bugünkü ordunun nüvesini, çekirdeğini hazırlayan askerdir. BM Meclisi Hükümetinin ilk genelkurmay başkanlığını, ordu ve cephe kumandanlığını yapmıştır. Onu nasıl sevmezsiniz? O İsmet Paşa ki bu memlekete bugünkü siyasi sınırlarını ve toprak bütünlüğünü, istiklalini kazandıran en büyük siyasi anlaşmayı imza etmiş bir vatan çocuğudur. O İsmet Paşa başvekil olarak, cumhurbaşkanı olarak yıllarca bu vatana hizmet etmiş, bizi büyük bir harp badiresinin dışında bıraktıktan sonra, demokratik bir rejime kavuşturmuştur. Bu büyük hizmetlerden yalnız birini yapan bir vatandaş bile sevgiye, saygıya layıkken, bütününü yapana karşı bu vatanın evladı nasıl sevgi duymaz, nasıl saygı beslemez? Hatta diyeceğim ki, İsmet İnönü'nün yalnız paşa oluşu bile bir yüzbaşı tarafından sevilmesi için kâfi bir sebeptir. Bu orduya 20-25 sene her rütbede fedakârlıkla, feragatla hizmet ederek paşalık mertebesine yükselmiş her insan hürmete layıktır. Bu sebeplerle Öz-

fırat'ın İsmet Paşayı sevip sevmediğini araştırmak, şayet seviyorsa onunla bir ittifak halinde olduğu neticesine varmak, gülünç şeylerdir."

Tabii bu sözler, sorguları ve duruşma aşamalarını Ankara'dan telsizle takip eden kimilerinin yüreğini dağlıyordu. 9 subayın önüne çıkarıldığı mahkemenin başkanı, sonranın Orgenerali ve Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'dı. Onun yanında duruşma hâkimi Yüzbaşı Turgut Lüleci ve üye Tuğgeneral Hıfzı Tümer vardı. Bu heyet, dediğim gibi, Samet Kuşçu'nun dışındaki bütün sanıkları beraat ettirdi. Ortada ne "isyan muharrikliği", ne "fesat" vardı.

Halbuki ordunun o tarihte kaynadığı ve birçok grubun, bu 9 Subay Olayı dolayısıyla faaliyetlerinin üzerine kül örttükleri ihtilalden sonra açığa vurulmuştur. Küçük hesapların peşinde olan Bayar ile Menderes bunu göremedikleri gibi ille de CHP'yi ve İsmet Paşayı bulaştırmak gibi bir sabit fikirle malul bulunduklarından 9 Subay Olayının kendisini de iyi değerlendiremediler.

Bunu yapabilselerdi, muhtemelen 27 Mayıs olmayacaktı.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMPLAR BELİRLENİYOR

I

9 subay, bir gün gerekirse iktidara el koymak için özel hazırlık yapan bir grup değildi. Gerçi 27 Mayıs ihtilalinin başarı kazanmasından sonra çok kimse "Ben hareketi 1957'den...", "Ben hareketi 1954'ten..", "Ben hareketi 1950'den..", hatta Türkeş gibi "Ben hareketi 1941'den.." diye kendisini ön plana çıkarıp ihtilalin uzun bir hazırlık devresinden sonra yapıldığını ileri süren demeçler vermiştir ama ben, bunların birer "tatlı abartma" olduğunu sanırım.

İsmet Paşa bir gün, Atatürk'le bir konuşmasını anlattı. Ordu içinde, bazı kıpırdanışlar, gruplaşmalar, hazırlıklar yapıldığı yolunda haberler alınmış. Devir, cumhuriyetten sonraki tek parti devri. Subayların, bilhassa genç subayların iktidarı eleştirdikleri görülüyormuş. Atatürk, İsmet Paşadan durumu nasıl değerlendirdiğini sormuş. İsmet Paşanın verdiği yanıt şu:

"Elbette tenkit edeceklerdir. Kendi genç subaylığımızı hatırlayalım. Bölük odasında oturduğumuz zaman, padişah ve halifeden başlayarak, kendi kumandanlarımıza kadar kimleri tenkit etmezdik ki? Bugünküler aynı şeyi yapmayacaklar mıdır? Yapmıyorlar mı sanıyoruz? Ordu, bu! Kendine göre bir tabiatı olacaktır ve bu tabiat hep sürüp gidecektir. Kendi kendilerine tedbirler alacaklardır, tertipler düşüneceklerdir, birbirleriyle haberleşeceklerdir, birtakım hazırlıklar yapacaklardır. Biz öyle değil miydik? Ben hiçbir endişe duymuyorum. Bunu bir tabii hal sayıyorum. Biz memleketin şartlarını gereği gibi değerlendirip ona göre idare ettiğimiz süre bunlar masum hevesler olarak gelir ve geçer.."

Atatürk, İsmet Paşanın bu görüşünü kabul etmiş. Nite-

kim, ordu kendi tabiatına hep sahip kalmıştır, fakat "memleketin şartlarını gereği gibi değerlendirip ona göre idare etme"de korkunç hatanın yapıldığı güne kadar Türkiye'de hiçbir şey olmamıştır.

Bana sonradan, 27 Mayısın içinde bulunanlardan bazıları anlatmışlardır. 9 Subay Olayının soruşturması sırasında, kendi "teşkilat"larına kadar izleri takip edip gelmişler. Bunlardan, ifadeleri alınanlar da olmuş. Örneğin Orhan Erkanlı. "Az kalsın, yakalanacaktık.. Az kalsın, bizim teşkilatımız da keşfedilecekti.. Az kalsın, bütün hazırlıklarımız meydana çıkacaktı.." dediler. Eğer böyle bir şey olsaydı ve 9 subay yerine onların başları derde girseydi, onlar hakkında da mahkemenin kararı beraat olacaktı. Zira o "hazırlıklar", o "teşkilat" Atatürk'le İsmet Paşa arasında geçen konuşmada "tabii" ve "tabiat icabı" sayılan karakterin dışına, 1957'de zannetmem ki çıkmaktaydı. Bir askeri ihtilalin ortamını ve bütün şartlarını Bayar-Menderes iktidarı 1957 ile 1960 arasında adım adım Türkiye'ye getirdi, ancak bu şartların tamamlandığı herkes tarafından kabul edildiğinde her orduda "tabi", "tabiat icabı" olan hazırlıklar "masum hevesler" halinden çıkıp memleket için ifası şart görev haline geldi.

9 Subay Olayı, elbette ki bir "hiçbir şey" değildi. Ama, "zannedilen şey" de olmadığından Bayar ile Menderes'e, 1960'ı 1957'den önleme olanağını vermedi. Ordu içinde soruşturmaya memur ettikleri Arif Onat bunu ihtarla, tehditle, korkutma ve hatta ezayla yürüttüğü halde bir şey bulup çıkaramadı. En sonda iddianamedeki kanıtlar "Şu şurada, subay arkadaşıyla yemek yerken şunu söylemiş. Bu burada, subay arkadaşlarıyla konuşurken demiş ki.."den öteye geçmedi. Avukatların, orduyu iyi tanıyan mahkeme heyetinin önünde bu savları çürütmeleri hiç zor olmadı.

Ama, 9 Subay Olayının başka kurbanları çıktı. İktidar, fazla güven duymadığı bazı yüksek rütbeli subayları ya emekliye sevketti, ya da, kendince daha az önemli saydığı yerlere nakletti. Cemal Madanoğlu'nun adı o sıralarda geçti. Bayar - Menderes rejimi, büyük komutanların tayini ve terfii konularını daima "iki dudağı arasında tutma" yetkisine çok önem vermiştir. Büyük komutanlar arasında teşvik ettiği rekabeti ve onları birbirine karşı oynamayı "kendine göre bir ordu" kurmanın yolu sanmıştır. "Sadık komutanlar" emekli-

liklerinden sonra da milletvekilliğiyle ödüllendiriliyorlardı. Yani, bunlar için hem bu dünya, hem öteki dünya, hem askerlik dünyası, hem sivil dünya garanti altına alınıyordu. Tabii bu, Bayar - Menderes rejimini yazık ki garanti etmedi. Sonradan ortaya çıktı ki, iktidar bu işle meşgulken küçük ve aktif kademeler, kendi seviyelerindeki tayinleri, kilit noktaları elde tutacak şekilde düzenlemektedirler. Diğer taraftan bu büyük komutanların iktidar büyükleriyle ilişkileri de denetim altında tutulmaktadır.

Ben, "Ordu evvela kendini güven içinde görmek ister" sözünü, sonraları İsmet Paşadan duymuşumdur. Halbuki 9 Subay Olayının bir de siyasi kurbanı oldu ve bu, ordunun iktidara karşı güvensizliğini büsbütün arttırdı. Menderes, Milli Savunma Bakanlığından Şemi Ergin'i uzaklaştırdı ve onun yerine Ethem Menderes'i getirdi. Ethem Menderes hiç fena adam değildi. Nazik ve çelebiydi. Zaten sonradan, orduya karşı bir alçaklığın aleti olmamak için dikkatli ve ihtiyatlı davrandığı da meydana çıktı ve bu onu, bazı DP başlarının nazarında "persona non grata" yaptı. Felaketten sonra o da, Şemi Ergin de Celâl Bayar'ın huzuruna kabul edilmeme cezasına çarptırıldılar!

Fakat ordu, Şemi Ergin'i seviyor, beğeniyor, tutuyor ve güveniyordu. Onun Milli Savunmanın başından alınması ve Ethem Menderes'in "Adnan Menderes'in adamı" olarak bilinmesi o camiadaki kaynaşmayı hem hızlandırdı, hem de iç emniyet tedbirlerinin alınmasına, kısa süren bir kamuflaj devresinden sonra daha da süratle devam edilmesine yol açtı.

Bu tedbirlerin sonuncusu, tabii, 27 Mayıs harekâtının planlanmasıdır.

9 Subay Olayının, bir de "dolayısıyla kurban"ı oldu. Adnan Menderes Şemi Ergin'i Milli Savunmadan alıp Bayındırlık Bakanı Ethem Menderes'i onun yerine getirirken Tevfik İleri'nin Başbakan Yardımcılığına da son verdi ve onu Bayındırlığa iti. Böylece İleri, seçim sonrası devrinin sevimsiz işlerini gördükten sonra, merdivenin, çıkarıldığı basamağından aşağıya indirildi.

1958 yılının ilk aylarının, etkisi sonradan anlaşılan 9 Subay Olayından başka iki olayı daha oldu. Bunların biri Menderes'in Amerikalılara dönüp "Aman, Türkiye'de gizli

komünist faaliyeti var. Muhalefet bu faaliyetin içindedir. Faaliyeti o beslemektedir. Beni elimden sıkı sıkıya tutarsanız ben bu tehlikenin hakkından gelirim. Aksi halde Türkiye batıdan kopar" demesidir. Amerikalıların bu oyuna gelmesi, dünyanın birçok başka memleketinden sonra Türkiye'de de, bir "Çirkin Amerikalı" görüntüsünün zihinlerde ilk defa belirmesine yol açtı ve bu, o günlerin Amerika Büyükelçisi Fletcher Warren'in şahsında çizgileşti.

İkincisi, 9 Subay Olayı nasıl, 27 Mayısın askeri tarafının başlangıcı olduysa Kubalı Olayı da 28-29 Nisan Olaylarının provasını oluşturdu.

Şimdi, bunların içyüzünü anlatayım.

"Gizli komünistlerin faaliyeti" edebiyatı hemen ocak ayının ilk günlerinde ortaya çıktı. Bir sabah İsmet Paşa bana, Zafer'de çıkan bir yazıyı okuyup okumadığımı sordu. Hangi yazıdan söz ettiğini hemen anladım ve "Okudum Paşam" dedim.

"Akıllarını kaçırmışlar.." diye güldü.

Ben de yazıyı okuduğumda aynı şeyi düşünmüştüm. Üslubundan Burhan Belge tarafından yazıldığı anlaşılan yazıda Türkiye'de gizli komünistlerin korkunç bir faaliyeti olduğu açıklanıyordu. Aman Allah, bunlar neler yapmıyorlardı!

Millete keder, elem, huzursuzluk getirecek haber yazanlar gizli komünistti. Milletvekillerinin Meclisteki ve dışardaki kötü hareketlerini aksettirenler de gizli komünistti. Hani milletvekilleri vardı, adları sıradan olaylara karışıyordu; işte bu olayları halka duyuranlar tam gizli komünistti. Sonra, milletvekillerinin ödeneğini çok bulanlar.. Onlar da gizli komünistti. Ya, milletvekillerinin sayısını indirmek isteyenler? Tabii, onlar da.. DP aleyhinde konuşan DP mensuplarına gelince, onlar gizli komünistlerin üstelik sütü de bozuk olanlarıydı. İktidar grubunun şu veya bu zatın emrinde olduğunu yayanlar gizli komünistti. İki çeşit gizli komünist daha mevcuttu: "Meclis dün gece 20 saniye çalıştı" diye başlık atan gazete sekreterleriyle "Meclis dün bir çırpıda 20 kanun çıkardı" diye başlık atan gazete sekreterleri.. Nihayet bir gizli komünist daha vardı: Prof. Hüseyin Nail Kubalı! Zafer şöyle diyordu: "Bütün bu neşriyat son derece sistemli ve hainane bir ittırat ile yapılmaktadır ve membadan verilen talimatın neticesidir."

İsmet Paşa "Neymiş o memba?" diye sordu. Vereceğim yanıtı tahmin ettiğini, bunu duyduğunda attığı kahkahadan anladım:

"Tabii, siz!"

Sahiden de, İsmet Paşanın gizli komünistlerin başı olduğunun söylenmesi gecikmedi. Bu, en ziyade Amerikalıların kulağına söyleniyordu. Üstelik İsmet Paşa vaktiyle Rusya'ya da gitmiş ve Stalin'le görüşmüştü. Stalin'in kendisini Türkiye için "baş gizli komünist" tayin etmediği ne malumdu? Nitekim, ihtilalci metotlar kullanmıyor muydu? Bu, bir komünist ihtilali olacaktı!.

DP iktidarının bu gizli komünistler edebiyatına 1958'in başında kuvvet vermesi boşuna değildi. O yıl, ocak ayının 27'sinde Bağdat Paktı Konseyi Ankara'da toplanacaktı ve buna, Amerika temsilcisi olarak devrin Dışişleri Bakanı, kudretli John Foster Dulles katılacaktı. Menderes ve ideal arkadaşlarına göre eğer Dulles Türkiye'de bir komünist faaliyetin bulunduğuna ikna edilirse Amerika bize kesenin ağzını açacaktı. Ben o tarihlerde çok DP büyüğünden duymuşumdur. Derlerdi ki: "Amerika herkese yardım ediyor, bize etmiyor. Çünkü bizden emin bulunuyor ve Türkiye'nin komünist olması gibi bir tehlikeye inanmıyor. Halbuki biraz pirelense, bakınız bize de nasıl önem verecektir.." Bu, en ziyade Fatin Rüştü Zorlu'nun aklıydı.

Belki gene onun aklıyla –6/7 Eylülün başlangıç olayları da onun aklıydı ya..– 26 Ocakta Ankara'ya gelen Dulles'a –elimi ateşe sokmam ama, muhtemelen devrin Ankara Valisi Kemal Aygün'ün maharetli tertibiyle– heyecanlı bir piyes seyrettirildi.

Dulles'ın Türkiye'ye gelişi, baştan olaylı geçti. Uçağı Ankara'ya inemedi. Sis ve tipi vardı. Başkentin üzerinde döndü dolaştı, mecburen İstanbul'a gitti. Amerika Dışişleri Bakanı, koruyucu polisleriyle birlikte Yeşilköy'e indi, Menderes İstanbul Valisi Mümtaz Tarhan'ı karşılayıcı olarak göndermişti. Dulles bir süre orada kaldı. Fakat sabırsızlığı belli oluyordu. Nihayet, Ankara'dan gelen "uçak belki inebilir" haberi üzerine tekrar uçağına bindi ve başkente hareket etti.

Uçak indi.

O gece Ankara'da, Türkiye'de o zamana kadar hiç alışılmamış bir şey oldu: Kentin göbeğinde iki bomba patladı.

Bunlardan biri, Amerika Büyükelçiliğinin Paris Caddesine bakan arka bahçesine atıldı, diğeri de Konur Sokaktaki Amerikan Neşriyat Bürosu adını taşıyan bir kitapçı dükkânının duvarını tahrip etti. Bu sırada Dulles apayrı bir yerde, Amerika Büyükelçisinin Çankaya sırtlarındaki ikametgâhındaydı ve orada olduğunu da herkes biliyordu. Herhalde Zafer'in gizli komünistleri bunu bilmeyen tek insanlardı!

Bana olayı o gece, dergideki arkadaşlarım telefonla haber verdiler. "Durum nedir?" diye sordum. "Ooo, herkes ayakta.." dediler. Ankara valisi, sonra başbakan, hatta cumhurbaşkanı hemen olay yerinde boy göstermişler. Soruşturmayı bizzat idare ediyorlar, kıymetli direktifler veriyorlarmış. Bir başbakanla bir cumhurbaşkanının böyle bir olay karşısında yerlerinden fırlayıp Sherlock Holmes rolüne çıkmaları o tarihlerde beni pek güldürmüştü. Olayı büyütmek için iktidar elinden geleni yapıyordu. Baksanıza, başbakanla cumhurbaşkanı bile, kar ve tipi demeyip seferber olmuşlardı. Ertesi gün de Meclis açıldığında DP'nin Grup Başkanvekili Baha Akşit söz isteyip kürsüye geldi ve olay karşısında "milletçe duyulan üzüntü"yü belirtti. Tabii CHP bir emrivaki karşısında kalıyordu. Onun Başkanvekili Barutçu da mecburen söz aldı ve bu duygulara CHP'nin de katıldığını açıkladı.

Emniyet makamları hemen ve yaman bir soruşturmaya giriştiler. Fakat Ankara savcılığı, olayın nasıl geliştiğinin yazılmasına müsaade ettikten sonra, soruşturma hakkında bir yayın yasağı koydu. Herhalde, soruşturmadan ne çıkacağı biliniyordu. Şimdi benim hatırladığım, bir siyah otomobilden bahsedildi. Bu otomobil dolaşıp bombaları atmış ve Hazreti İsa gibi herhalde göğe çıkmıştı. Zira otomobilden, hiçbir iz bulunamadı. Milli Emniyetin arabalarından bir kısmının siyah olduğunu bilenler bıyıkaltından güldüler. Zaten, nedense, o tarihe kadar hiç bomba atmamış gizli komünistler o tarihten sonra da Türkiye'de uzun süre hiç bomba atmadılar. Halbuki daha birçok Amerika Dışişleri Bakanı, hatta Eisenhower'in, Johnson'un kendileri ülkemize geldiler ve gittiler.

Ama işin daha da eğlenceli bir tarafı oldu. John Foster Dulles Adnan Menderes'e "pek samimi" bir mektup yazdı. Çok duygulanmıştı. Cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar gecenin geç saatlerinde rahatsız olmuşlar, bazı bakanlar bü-

yükelçiliğe kadar giderek kendisini ziyaret etmişlerdi. Dulles mektubunda şöyle diyordu:

"Dahiliye vekâleti tarafından yayınlanan tebliğ, derinleştirilen tahkikatın, hadisenin komünistler tarafından tertiplendiği yolundaki ilk intibaı teyit ettiğini göstermektedir. Bu tedhiş fiili, gayelerine ulaşmak için şiddete inanan ve bunu vasıta olarak kullanan kimselerin yapacağı tipik bir harekettir."

Toprağı bol olsun! Bizimkiler, Amerikan dış politikasının unutulmaz şahsiyetini, anlaşılıyordu ki, iyi tanıyorlardı.

Fakat ben, Dulles'ın, bu güzel oyuna karşın, Türkiye'de gizli komünist faaliyetin çok kuvvetli olduğu inancıyla memleketine döndüğünü sanmıyorum. Nitekim Ankara Konferansından da tabii bir şey çıkmadı ve Bağdat Paktı ne Nuri Sait Paşanın, ne de Menderes'in sonunu değiştirebildi.

DP iktidarı, kendisine karşı olan her muhalefeti bir gizli komünist faaliyet olarak nitelemekte sonuna kadar devam edecek ve meşhur Tahkikat Komisyonunun raporunda CHP ve İsmet Paşa açıkça suçlanacak, komisyon Menderes'ten buna karşı tedbir isteyecektir. Daha da iyisi bu taktik sonradan, başka çömezler için de model yerine geçecektir.

Ancak Bayar - Menderes rejiminin başka bir tutumu kamuoyunun bakışlarının bu gizli komünistler edebiyatının üzerinde fazla takılı kalmasını önledi. Hüseyin Nail Kubalı Olayı, aynı devrede bütün ilgiyi kendi üzerine çekti.

Hüseyin Nail Kubalı, iktidarı huzursuz eden profesörlerden biriydi. Bu çeşit profesörlerin hep hukuk sahasından çıkması bir rastlantı sonucu değildir. Bu, DP ile hukuk profesörlerinin uğraştıkları, yahut onların siyasete karıştıkları şeklinde de yorumlanmamalıdır. Hukuk profesörlerinin, derslerinde günlük hukuk konularını söz konusu etmek zorunda olmaları, iktidarın şimşeklerinin onların başı üzerinde çakmasının nedenini oluşturdu. Bunlar derslerinde, yahut yazılarında veya konuşmalarında iktidarın birtakım icraatını gözden geçiriyorlar, inceliyorlar, hak ve hukukun bu konularda ne dediğini öğrencilerine, kamuoyuna bildiriyorlardı. Hak ve hukukun dediği, hemen her seferinde iktidarın ve onun başının dediğine uymadığından Menderes bunu, kendi rejimine karşı girişilmiş bir muhalefet sayıyor ve bü-

tün DP "Ooo, bu profesörler ne hakla siyasetle uğraşıyorlar!" diye feryada başlıyordu.

Hüseyin Nail Kubalı Olayı da böyle doğdu.

O tarihte DP yeni bir teşebbüsün peşindeydi. Birtakım Meclis görüşmelerini gazetelerin yazmasını istemiyordu. Ama bunun için de Basın Yasasını değiştirmeyi göze alamıyordu. Menderes'in hukukçuları buna hemen bir çare uydurdular. Meclis içtüzüğünde değişiklik yapılabilirdi. Bu değişikliğin içine, istenen sonucu sağlayacak hükümler konulabilirdi. O suretle, yani Meclis içtüzüğüyle gazetelerin yayını önlenebilirdi.

Teşebbüs tabii tepki yaptı. Zira, üstelik açık bir anayasa hükmü de ihlal edilmiş oluyordu. Cumhuriyet gazetesi bir anket açtı ve hukuk profesörlerinden bu konu hakkındaki düşüncelerini sordu. Bu arada, Anayasa Profesörü Hüseyin Nail Kubalı da fikrini söyledi. Hayır, Meclis içtüzüğüyle basın özgürlüğünü daha da kısma olanağı yoktu. İçtüzükle ancak Meclis çalışmaları düzenlenebilirdi. Basın düzenlenemezdi. Aksi, hem hukuka, hem anayasaya aykırı olacaktı.

Kubalı'nın yükselen sesi, Ankara'da iktidarı hop oturttu, hop kaldırdı. O tarihte Milli Eğitim Bakanı, Celâl Yardımcı'ydı ve Celâl Yardımcı, kendisine emredileni yapacak istidattaydı. Menderes'in iki çeşit bakanı olmuştur. Bunların bir kısmı Menderes'e "Gösterelim onlara, Beyfendi!" derlerdi. Celâl Yardımcı henüz onlardan değildi. İkinci tip bakan, Menderes kendisine "Göster bakayım, onlara!" emrini verdi mi, paçaları sıvardı. Celâl Yardımcı onlardandı.

O tarihlerde Milli Eğitim Bakanları profesörleri, gördükleri lüzum üzerine bakanlık emrine alabiliyorlardı ve bundan dolayı kimseye bir hesap da vermiyorlardı. Muamelenin tek formalitesi, bakanın üniversite senatosundan mütalea istemesiydi. Ama bu mütalea da bakanı bağlamıyordu. Yani, Senato profesörün şikâyet konusu davranışında bir kusur da görmese, bakan, istediği takdirde adamı kürsüsünden uzaklaştırabiliyordu. Celâl Yardımcı, Prof. Hüseyin Nail Kubalı hakkında İstanbul Üniversitesi Senatosunun mütaleasını istedi.

1957 ile 1960 arası, sahiden ilgi çekici bir devredir. İnsanlar ve kuruluşlar üzerinde bir yandan bazı alışkanlıklar, diğer taraftan yeni gelişen kimi akımlar etki yapıyordu ve

hareketlerde çelişkiler oluyordu. Bundan dolayıdır ki çok kimse, kendi alçaklığına bir kılıf uydurmaya kendini mecbur hissediyordu. Yani, haysiyetten nasibi olanlar fütursuzca alçak olamıyorlardı. –O çeşitler de vardı ya..– Ama, gerekli medeni cesareti de gösteremediklerinden etraflarına ve vicdanlarına karşı kendilerini temize çıkarmaya çalışıyorlardı. Ben, etraflarının, eğer o etrafın da aynı tarakta bezi yoksa, bunları temize çıkardığını sanmıyorum. Vicdanlarına gelince.. Bunun muhasebesini tabii ben yapamam. Ama eminim ki bunların arasında vicdanları karşısında temize çıkanlar vicdanlarını çok zorlamışlardır.

Hüseyin Nail Kubalı Olayı bu çelişkilerin tipik bir örneği oldu.

Dehşetengiz Menderes'in Milli Eğitim Bakanının talebi Senatoya gelince, haşmetli profesörler önce bunu uyutma yolunu denediler. Bu taktiği bir defa başarıyla uygulamışlardı. Bakanlık Osman Okyar hakkında gene böyle bir yazı konusu dolayısıyla görüş istemiş, haşmetli profesörler onu, komisyondan komisyona öyle bir yokuşa sürmüşlerdi ki, talep unutulup gitmişti. Kubalı için de senato bir komisyon kurdu, bu komisyon bir türlü toplanamadı, gitti. Bir üyesi istifa etti, onun yerine tayin edecek başkasını bulamadılar. Senatoya sorulduğunda "Mesele komisyonda" diyorlardı, halbuki komisyon yoktu. Hesap, "muhteşem hiddet"in bu arada geçmesi, bir kurbanın verilmemesiydi.

Fakat Ankara'da hava başkaydı. DP çevrelerinden bana gelen haberlere göre Menderes üniversiteyi dize getirmeye kesin kararlıydı. Onu memleketin önünde haysiyetsiz, pespaye duruma sokacak, böylece onun haysiyetli mensuplarının "fetva"sından kurtulacaktı. Üniversiteden böyle bir "fetva" çıktı mı, millete dönecek ve "Bu adamların fetvası mı?" diye soracaktı.

Celâl Yardımcı'nın da senatonun eğiliminde olduğu, yani konunun uyutulmasını istediği biliniyordu. Onun için senatonun bakan tarafından sıkıştırılması diye bir sorun yoktu. Senatonun bu işi konuşmak için toplanacağı gazetelerde ilan ediliyor, sonra "çoğunluk olmadığından" toplantı yapılamıyordu. Profesörler toplantıya gelmiyorlardı.

Buna mukabil öğrenciler son derece heyecanlıydılar. Bu, 28 - 29 Nisan 1960 heyecanının başlangıcı oldu. Senato top-

lantısının yapılacağının duyulduğu her seferinde öğrenciler derslere girmiyor, toplantı salonunun önünde toplanıyor, medeni cesaret sahibi olarak şöhret yapan Sıddık Sami, Ragıp Sarıca, Hıfzı Veldet gibi hocalarını alkışlıyor, ötekiler üzerinde, ilgisizliği, yahut sessiz husumetiyle bir batılı baskı grubunun tesirini icra ediyorlardı.

Fakat Adnan Menderes'in niyet ve kararı bu oyunun fazla uzatılmasını önledi. Başbakan, Milli Eğitim Bakanını, bakan Senatoyu sıkıştırdı. Kubalı hakkındaki görüş acele isteniyordu. Celâl Yardımcı İstanbul Üniversitesine sert bir yazı yazdı. Üniversite bunu, Senatonun gündeminin "gelen evrak" faslına aldı. Aralık ayının sonundaki bir perşembe günü yapılan toplantıda profesörler tam beş saat tartıştılar, nihayet Kubalı'nın şikâyet konusu demecinin siyasi olmadığına karar verdiler ve bunu Milli Eğitim Bakanlığına bildirdiler. Fakat bu, cumartesi günü, Prof. Hüseyin Nail Kubalı'nın Celâl Yardımcı tarafından bakanlık emrine alındığının ilan edilmesini önlemedi.

Şu DP iktidarı ne kadar "alaturka kurnaz"dı, yarabbi! Yapılanın başa iş açacağı biliniyordu. Ama bu, en uygun zamanda yapılırsa tehlikenin geçiştirileceği sanılıyordu. Kubalı'nın bakanlık emrine alınması hiç kuşkusuz, tepki yaratacaktı. Öğrenciler bu medeni cesaret sahibi hocasına zaten mütemadiyen tezahürat yapıyordu. Onun için haber, radyoda cumartesi gecesi ajansın 23.15 bülteninde verildi. O saatte üniversitede, sadece gece bekçileri vardı. Ertesi sabah pazardı. Pazartesi günü de sömestr tatili başlıyordu. Çok öğrenci zaten memleketine gitmişti. Böylece, kamuoyuna, sorun çıkmadan kabul ettirilecekti.

İsmet Paşa haberi pazar günü, gazetelerde okudu. Vakit geç olduğundan haber küçük gösterilmişti. Ama ertesi sabah, iktidarın korktuğu fırtına koptu. Evvela, İsmet Paşa, Ulus'a "Hüseyin Nail Kubalı'nın vekâlet emrine alınması" başlığını taşıyan bir makale yazdı ve bu makale hemen bütün basın tarafından yayımlandı. Bunun üzerine, başta öğrenciler, rejimin bütün savunucuları iktidara karşı hücuma geçtiler. Bildiriler yayımlanıyor, öğrenci dernekleri gösteriler tertipliyordu. Kubalı üniversiteye geldiğinde gençler onun otomobilini havaya kaldırdılar. Sıddık Sami, Ragıp Sarıca ve Hıfzı Veldet gibi Kubalı'nın bilim ve ideal arkadaşları

sert demeçler verdiler. Yardımcı'nın kararı Danıştaya götürülecek ve Kubalı'yı "Hocaların Hocası", Sıddık Sami temsil edecekti. Öğrenciler derslere girmeyeceklerdi.

Menderes bir an şaşırdı. Tepki bekleniyordu ama, ölçüsünün bu olacağı tahmin edilmemişti. Hareketin başına İsmet Paşanın geçeceği hesaplanmamıştı. Başbakan, alışıldığı gibi, İstanbul'da "boş çerçeve" doldurmakla meşguldü.

Ha, Suzan Sözen de o sırada bu, Hüseyin Nail Kubalı Olayına karıştı. Bir demeç verdi ve profesörün kısa zamanda görevine iade edileceğini bildirdi. Herhalde, Menderes uykusunda sayıklarken duymuştu!

Başbakan, önce o tarihte, İstanbul'un DP Başkanı olan Cemil Bengü'yü üniversiteye gönderdi. Fakat Bengü'nün, anlattığı "üniversite havası" Menderes'i hiç memnun etmedi. Öğrenci şiddet kullanılarak yerine oturtulmalı, hocalara ise gözdağı verilmeliydi. Bunun üzerine Menderes, salı günü Ankara'ya, Celâl Yardımcı'ya telefon etmiş. Tesadüf, bu telefon Yardımcı'ya geldiğinde bakanın yanında benim bir tanıdığım bulunuyordu. O anlattı. Yardımcı kızarmış, bozarmış, kekelemiş, sonra "Peki efendim" demiş. Bakan o gün uçakla İstanbul'a gitti, Anadolu Ajansına da, tabii radyolarda okunan bir demeç verdi. Kubalı'ya ateş püskürüyor, herkesi tehdit ediyordu. Bu sırada polis de, bildiri yayan öğrenci derneklerinin sorumlularını sorguya çekmeye başlamıştı.

Biz o hafta Akis'te, Kubalı'yı kapak resmi yapmak kararını verdik. Yazıyı İstanbul'da hazırlayacak arkadaşlarıma yardım etmek için ben de oraya gittim ve Kubalı'yı, Suadiye tarafındaki evinde gördüm. Aslan gibiydi. Sinmemişti, sinmek niyetinde değildi. Yapılanları sükûnetle karşılayıp bir affı şahane peşinde koşmayacaktı. Halbuki kendisine bu yolda telkinler eksik değildi.

Celâl Yardımcı bir gün sonra üniversiteye gitti ve orada Rektör, Dekan Hıfzı Timur ve diğer profesörlerle konuştu. Bu sırada emniyet kuvvetleri üniversiteyi sarmıştı. Öğrencilerin arasında, her hallerinden sivil polis oldukları belli kimseler dolaşıyordu. DP de kendi bir avuç üniversitelisini, "hava yapmak" için seferber etmişti. Ama bunlar, daha ziyade, işi biraz fazla ileri götürdüklerinde gençlerden sopa yiyorlardı. Celâl Yardımcı'yla birlikte üniversiteye emniyet müdürü ve 1. şube müdürü de gittiler. Yardımcı üniversiteyi açıkça

tehdit etti. Olaylar büyütülürse iktidarın yapmayacağı yoktu. Nihayet bir profesörü bakanlık emrine almak, Milli Eğitim Bakanı sıfatıyla kendisinin yasal hakkıydı. Şimdi üniversite bu hakka karşı gelmek mi istiyordu? Bu, bir başkaldırma olarak nitelenecek ve ona göre gereken yapılacaktı.

Hiç unutmam, bu toplantı bittiğinde gazeteciler Hıfzı Timur'a "Üniversite içinde karakol mu kurulacak?" diye sormuşlar, hukuk dekanı da "Bakanla üniversite binalarının tamiri için konuştuk", karşılığını vermiş. Aslında Celâl Yardımcı'nın üniversiteye söylediği şuydu: Siz bunu bir olup bitti diye sessiz kabul eder, sorun çıkarmazsanız biz de Kubalı'yı görevine iade ederiz, olay kapanır gider. Menderes, bakanının bu tehdidini daha kuvvetlendirmek için iki gün sonra Meclise bir üniversiteler yasasının sevkedileceğini resmen duyurdu.

Halbuki bu sırada Hüseyin Nail Kubalı, Suadiye'deki evinde şöyle diyordu:

"Bazı mahluklar başlarını kabuklarından dışarıya çıkarırlar, bir tehlike hissettikleri zaman tekrar kabuklarının içine çekerler. Biz onlardan değiliz!"

Başbakan haftanın ortalarında Ankara'ya döndü. Gözdağı verilmiş, üniversiteler yasası ortaya atılmış, zaten başlarına bir iş gelmemesi derdinde olan bazı üniversite çevrelerinde bir "müesseseyi kurtaralım" eğilimi yaratılmıştı.

II

Hüseyin Nail Kubalı Olayının patlamasından bir hafta sonra, Adnan Menderes dört kişilik bir "arabulucu profesörler heyeti"ni İstanbul'dan Ankara'ya getirtti. Profesörlerden biri, Rektör Ali Tanoğlu, diğeri, Hukuk Dekanı Hıfzı Timur'du. Ama bunların yanına Menderes'in, kendisine yakın bilinen ve adları ikide bir İstanbul'a ya vali, ya belediye başkanı oluyorlar diye çıkan Prof. Ekrem Şerif Egeli ile Prof. Kâzım İsmail Gürkan'ı niçin taktığı önce iyi anlaşılamadı. Halbuki Başbakan, üniversiteye karşı bir "müesseseyi rezil etme kampanyası"na girişmişti ve doktorları bunun için kullanıyordu. Menderes, Yargıtay üyelerinin emekliye sevkedil-

mesinde Yargıtay Başkanı unutulmaz Bedri Köker'e oynattığı role bu sefer bu sayın bilim adamlarını layık görmüştü.

Menderes'in böyle durumlarda kendine özgü bir davranışı vardı. Kendisi ince, kibar ve nazik görünüşlü olduğundan, bu davranışını samimi sanıp kananlar çok olurdu. Aman efendim, Başbakanın ağzından bal akardı. Olanlardan en çok kendisi üzülürdü. Niçin bunlar yapılırdı? Niçin karşılıklı bir anlaşma gerçekleştirilemezdi? Menderes'in istediği bir tek şey olurdu: Hükümetin tasarrufu kabul edilsin, gürültüye kalkışılmasın. Karşı taraf bunu yaparsa, Mendres de hükümetin tasarrufunu kaldırttıracaktı. Baksanıza, muhalefet hemen bu gibi olayların üstüne atlıyordu. O zaman da iktidar için, sertlikle direnmekten başka yapacak şey mi kalıyordu? İktidar son derece âlicenaptı. Yeter ki ondan bu âlicenaplık rica olunsun. Ondan kabadayılıkla ödün koparılmaya kalkışılmasın. Kalkışıldığı takdirde, iktidar elbette ki bütün kudretini ve hışmını ortaya çıkaracaktı.

Menderes, bu oyunu Hüseyin Nail Kubalı Olayında tekrarladı. Ankara'ya gelen dört profesör, gördükleri izzet ve ikramdan şaşkına döndüler. Başbakan onları otellerinden kendi otomobiliyle aldırtıyor, otomobiliyle gönderiyordu. Makamında kapılara kadar çıkıyor, "Hoca"lara yapmadık iltifat bırakmıyordu. Bunlar İstanbul'a dönerlerken müsteşarı Ahmet Salih Korur'a emir verdi, Korur gidip "Hoca"ları Esenboğa'da uğurladı.

Ancak bu kadar tatlı sözler ve hareketler içinde Adnan Menderes dört profesörün kulağına kar suyu kaçırtmayı ihmal etmedi. Zaten bu, 27 Mayısla devrilecek ucuz diktatörün böyle hallerdeki planının en önemli kısmıydı. Prof. Kubalı görevine iade edilebilirdi. Konu da kolaylıkla kapatılabilirdi. Ama üniversite hükümet ile bir zıtlaşmaya giderse DP Meclisten bir yasa geçirtecek ve üniversitelerin çanına ot tıkayacaktı. Bunun böyle bilinmesi lazımdı.

Dört profesör İstanbul'a döndüklerinde hemen arkadaşlarını topladılar ve Ankara izlenimlerini bu şekilde anlattılar. Yumuşakbaşlılık ve vakit kazanma gayretinin, kendilerince en iyi taktik olduğunu söylediler. Bilhassa Ekrem Şerif Egeli ve Kâzım İsmail Gürkan'ın orada burada söyledikleri söz Ankara'da bizim de kulağımıza geliyordu. Bunlar, "Baş-

bakan fena insan değil" diyorlardı. Başbakanın suyuna gidildiği takdirde ona yaptırılmayacak şey yoktu.

Halbuki profesörler, bunu söylerken, aslında, Başbakanın kendilerine yaptırttığı şeyi yapıyorlardı.

Menderes, "arabulucu profesörler heyeti"ni uzun müddet boş bırakmadı. Birkaç gün sonra DP'nin Bursa'da kongresi vardı. Menderes oraya gitti, bir nutuk söyledi. İstanbul'a geçti. Artık radyo mütemadiyen bir haberi, değişik şekillerde veriyordu: Başbakan dört üniversite hocasını kabul etti, Başbakan dört üniversite hocasıyla görüştü, Başbakan dört üniversite hocasıyla yemek yedi.. Bu üniversite hocaları hiç beş olmuyorlardı ve dörtler de katiyen değişmiyorlardı. Bir gün, Başbakanın dörtlerle yemek yediği Divan Otelinde gazeteciler Egeli'yi buldular ve ona sordular:

"Niçin Başbakan, üniversite hocası olarak hep sizinle konuşuyor?"

Eskiden Ekrem Şerif Egeli'yi iyi tanıyan İsmet Paşanın, bu soruya profesörün verdiği karşılığa pek güldüğünü hatırlıyorum:

"Canım efendim, eğer siz bir yemek vermek isterseniz, *kendinize yakın olanları mı*, yoksa alelade bir başkasını mı seçersiniz?"

Başbakanın, dört profesörle her teması en azından üç, dört saat sürüyor ve doğrusu istenilirse çok kimse bu kadar bir sürede neler konuşulduğunu merak ediyordu. Dört profesörün kendi arkadaşlarına verdikleri bilgi şuydu:

"Eğer sabırsızlık etmezsek, Hüseyin Nail Kubalı'yı Başbakan görevine iade ettirecek.."

Buna ilave ediyorlardı:

"Üniversitenin iktidarla münasebetleri düzelirse Menderes yeni bir üniversiteler yasa tasarısı hazırlatmaktan da vazgeçecek.. Tasarı hazırlanırsa, iyi bilin, çok tahdit getirecektir.."

Menderes 1954'ten evvel, Basın Yasasını geçirirken, Ahmet Emin Yalmanları, Falih Rıfkı Atayları, hatta Nadir Nadileri bu metodla avlamış, onlara projesini onaylatmıştı. Menderes 1957'den evvel Yargıtay üyelerinin emekliye sevkedilmesi muamelesini aynı yoldan Yargıtay Başkanı Bedri Köker'e hazmettirmişti. Şimdi, üniversitenin dize gelişini

dört profesörün şahsında bütün öğretim üyelerine tescil ettirecekti. Gerçekten de bütün bu manevra esnasında dört profesör bir yeni Bahar Havasının havariliğini yaptılar.

Ancak öğrenciler hocaları gibi düşünmüyorlardı. Öğrenci ayıktı ve tecrübelerden ders almış haldeydi. Kubalı görevine iade mi edilecekti? Haydi, niçin edilmiyordu? Kubalı'nın görevine iade edilmesi için öğrencilerin sükûnet bulması mı bekleniyordu? Neden? Öğrenci sükûnetini kaybetmişti de, Kubalı ondan mı görevinden alınmıştı? Yoo! Tam aksi olmuştu. Kubalı görevinden alındığı içindir ki öğrenci sükûnetini kaybetmişti. Şimdi, öğrencinin sükûnet bulması isteniliyorsa sinirlilik sebebi ortadan kaldırılır, Kubalı görevine iade edilirdi. Öğrenciler o kritik devrede Menderes'in oyununu gördüler ve onu boşa çıkardılar. Hocalar ise görmek istemediler. En azından, görmediler.

Bundan dolayıdır ki gençler arasındaki kaynaşma "Kubalı görevine dönüyor" balonunun sık sık uçurulmasına rağmen dinmedi. Aksine, her geçen gün biraz daha arttı.

Menderes'in dört profesörü, üniversiteyi teslimiyete itmek için o günler bütün ikna kabiliyetlerini kullandılar. Kendilerine öğretim üyeleri arasında birçok taraftar bulduklarını da saklama imkânı yoktur. İsmet Paşa durumu ilgiyle takip ediyordu. Üniversitenin, demokratik rejimin kalelerinden biri olduğunu biliyordu. O kale düşerse mücadelenin daha da çetin geçeceğinden emindi. Menderes'in bu işte kendisine alet dört profesör bulmuş bulunmasından, hele bunlardan birinin Ekrem Şerif Egeli olmasından üzgündü. Benim bildiğim, İsmet Paşanın Ekrem Şerif Egeli'den sıtkı, o devrede sıyrılmıştır ve daha sonra, Egeli'nin bütün teşebbüslerine karşı daima soğuk kalmış olmasının sebebi budur.

Menderes, uzun konuşmalarında, dört profesöre yavaş yavaş bir telkinde bulunmaya çalışıyordu. Kendisinin kalbi, üniversiteye karşı şefkat ve sevgiyle doluydu. Fakat üniversite Menderes'e kucağını açmıyordu. Ona sıcaklık göstermiyordu. Örneğin profesörler, Başbakan olarak kendisini bir defa bir yemeğe davet etmişler miydi? Etseler Menderes bunu hemen kabul ederdi ve buzlar kolaylıkla çözülürdü. Dört profesörün aklı yavaş yavaş buna yatmaya başladı.

Ancak hava henüz, bunun için olgun değildi. Menderes dört profesör üzerinde işlerken Üniversite Öğretim Üyeleri

Yardımlaşma Derneği bir toplantı yaptı. Bu toplantıda cereyan edenlerin Menderes'i pek kızdırdığını bana anlattılar. Toplantıda Kubalı lehinde geniş tezahürat yapıldı, Celâl Yardımcı gibi bir adam tarafından bakanlık emrine alınmanın şeref olduğu ilan edildi. Ayrıca, Kubalı'nın bu sebeple kesilen maaş farkını derneğin ödeyeceği bildirildi. Nihayet Kubalı'ya bir telgraf çekilerek derneğin iyi dileklerinin duyurulması alkışlarla kabul edildi. Bu, Başbakanı bir defa daha hop oturtmuş hop kaldırmış.

Fakat Menderes'in manevrasının hiç netice vermediğini sanmamak lazımdır. Kubalı, Celâl Yardımcı'nın tasarrufu karşısında Danıştaya gidecekti, kendisini orada Hocaların Hocası Sıddık Sami Onar temsil edecekti, üniversite açıktan mücadele açacaktı.. Bunlar dörtlerin yaydıkları "Aman, biraz daha bekleyelim" havası içinde uyudu.

Kubalı sömestr tatilinin başında kürsüsünden alınmıştı. Sömestr tatili geçti, bitti, dersler yeniden başladı, fakat Kubalı kürsüsüne iade edilmedi. Üniversitede, sömestrden sonra derslerin başlaması bir ömür oldu. Üniversite çepçevre polisle sarılmıştı. Bahçede, ağaçlar altında, kılıklarından ve hareketlerinden sivil polis oldukları belli birtakım insanlar dolaşıyordu. İçeri girip çıkanlar kontrol ediliyordu. Tanınmış bazı polis amirleri tedbirler alıyorlardı. Eğer iktidar üniversiteye polis sokmaya 1958 ilkbaharında başlamasaydı, herhalde 1960 ilkbaharının olaylarına neden olan ihtiyatsız davranışlar bu kadar bilinçsizce yapılmazdı. 1960'da üniversite, polis için eski bir av sahası idi.

Üniversitenin içinde olay, açılıştan bir gün sonra patladı. O salı, Kubalı'nın dersi vardı. Çok kimse, hocanın kürsüye dönüşüne o gün müsaade edileceğini sanıyordu. Fakat edilmedi. Dersin yapılacağı birinci sınıf amfisinde binden fazla öğrenci birikmişti. İçeriye, Kubalı değil, onun doçenti Tarık Zafer Tunaya girdi. Sınıf bir anda dalgalandı ve öğrenci, hep bir ağızdan "Kubalı.. Kubalı.." diye bağırmaya başladı. Bir heyecan dalgası amfiyi sarmıştı. Tunaya da heyecanlanmıştı.

"Hissiyatınızı anlıyorum. Hocamıza ve kürsümüze karşı gösterdiğiniz ilgiye teşekkür ederim. Fakat bu şartlar altında ders yapamayız. Sükûnet temin edilinceye kadar bekleyeceğiz" dedi.

Sükûnet nerede? Öğrenci "Kubalı.. Kubalı.." diye bağırmakta devam ediyordu. Gürültülerin dinmemesi üzerine Doçent Tarık Zafer Tunaya, asistanlarını da alarak sınıfı terke mecbur oldu. Bu arada bazı öğrenciler arkadaşlarını teskine çalışıyorlardı. Öğrencilerin bir kısmı ayağa kalkmış, aralarında münakaşa ediyor, bir kısmı da koridora doğru yürüyordu. Tam bu sırada hukuk fakültesi dekanı, sekreteriyle birlikte sınıfa girdi. Prof. Hıfzı Timur da son derece heyecanlı görünüyordu. Öğrencileri yatıştırmaya çalıştı. Ama, nafile! Bunun üzerine dekan, başka sınıftan olanları amfiyi terke davet etti. Amfi bir anda boşalıverdi. Biraz evvel binden fazla gencin doldurduğu sınıfta sadece beş kişi kalmıştı. Bu itaatli öğrenciler DP İstanbul Gençlik Kolu İdari Kurulu üyesi bir genç ile, arkadaşlarıydı. Üye genç, Celâl Yardımcı'nın yeğeniydi.

Koridora çıkan öğrenciler dekanı sıkıştırdılar ve ondan konuşmasını istediler. Prof. Timur hâlâ gençlerin derse girmesinde ısrar ediyordu. Nihayet buna imkân olmadığını anladı. Tam yerine dönüyordu ki bir öğrenci yolunu kesti ve sordu:

"Kubalı Hoca kürsüsüne dönecek mi?"

Dekan, tıpkı kendisinden evvel aynı yolda demeç vermiş olan Suzan Sözen gibi, bilgili ve kesin bir tarzda,

"Evet, dönecektir" dedi.

Öğrenciler soruyu Tarık Zafer Tunaya'ya tekrarladılar. O da aynı yanıtı verdi:

"Buna kaniim. Dönecektir.."

Dekan, hocaları alıp odasına gitti. Orada bir toplantı yaptılar. Bu şartlar altında derse devam edilemeyeceğine karar verdiler.

Öğrenci galip gelmişti.

Böyle bir hava içinde, üniversitede yeni bir bekleyiş devresi başladı. İlk söylenen, Kubalı'nın göreve iade edilişinin "şubat sonu"nu geçmeyeceğiydi. Sonra bu, "mart ortası" oldu.

Fakat mart da geldi ve geçti.

Bu arada Kubalı ne yapıyordu? Kubalı bekliyordu. Kalabalık yerlerde görünmekten kaçınıyor, konuşmuyor, yazmıyor, söylemiyordu. Tahrik sayılacak herhangi bir hareketten dikkatle uzak duruyordu. Zira kendisini haksız göstermeye hazır birçok kimsenin, üniversite içinde mevcut bulunduğu-

nu biliyordu. Bunlar, kendi medeni cesaretsizliklerinin bedelini Kubalı'ya yüklemek için fırsat kolluyorlardı. Kubalı'nın henüz bilmediği, böyle fırsatların en sonra daima bulunduğuydu. Kubalı bunu da öğrenmekte gecikmedi.

Menderes'in sözünü tutmaması, Menderes'ten sözünü tutmasını bekleyen meşhur dört profesörden Ekrem Şerif Egeli için ağır bir darbe oldu. Zira arkadaşlarıyla hep öyle konuşmuş, arkadaşlarına bu vaadi bildirerek sabır ve sükûnet tavsiye etmiş, Başbakana bir bakıma angaje olmuştu. Halbuki vaat bonosunun günü çoktan gelip çatmıştı, fakat Kubalı kürsüsüne iade olunmamıştı. Böyle bir hava içinde, Ekrem Şerif Egeli Tıp Fakültesi Dekanlığından istifa etti.

İstifa, elbette ki bomba gibi patladı, ancak komik bir şekilde son buldu. Bana o tarihte anlatılan şudur:

Egeli, Rektör Ali Tanoğlu'na istifasını vermiş. Sebep olarak da, bir yıl önce bir rahatsızlık geçirdiğini ileri sürmüş. Fakat ertesi sabah gazeteler bu istifayı Kubalı olayıyla ilgili gösterince ve öyle yorumlayınca Başbakan tutuşmuş. O sırada İstanbul'da bulunduğundan, Egeli'yi hemen vilayete çağırmış. Ancak gazeteciler Egeli'yle daha önce görüşmüşler. Mesela Cumhuriyet muhabiri sabahleyin Egeli'yi telefonla Gureba'da bulmuş ve sormuş:

"Bazı gazeteler istifanızı Kubalı'nın vazifesine iade edilmemesine hamlediyorlar. Ne dersiniz?"

Prof. Egeli şöyle yanıt vermiş:

"İstifam doğru ama, Kubalı'yla alakası yok. Tamamen sıhhi sebeplerden.."

Egeli vilayette Menderes'le görüştükten sonra önce rektörlüğe gitmiş, sonra Cağaloğlu'ndaki muayenehanesine dönmüş. Saat 13.30'da da radyo, Egeli'nin istifası haberinin yalan olduğunu söylemiş. Cumhuriyetin aynı muhabiri Egeli'yi bu defa muayenehanesinde, gene telefonla ele geçirmiş. Egeli,

"Radyoyu duymadınız mı?" deyip telefonu kapamış.

Ekrem Şerif Egeli'nin kendi dost çevrelerindeki açıklaması, o tarihlerde, bundan biraz farklı oldu. Egeli'ye göre, sahiden sağlığı nedeniyle istifasını vermiş. Fakat sonra Menderes kendisini çağırmış, "Bak, hareketini nasıl tefsir ediyor-

lar.." demiş, istifasını geri almasını istemiş. Egeli de, Başbakanı kıramamış.

Belki de bu "fedakârlık"ına karşıdır ki Menderes, kısa bir süre sonra, Ekrem Şerif Egeli'yi alıp Japonya'ya götürecek ve onu, sağlığı düzelsin diye bu tantanalı seyahate sokacaktır.

Menderes kendisini üniversiteye davet ettirmeden ve burada yarattığı bir fırsattan faydalanıp üniversitenin haysiyetine yeni bir darbe vurmadan –daha doğrusu iki darbe– Kubalı Olayı son bulmadı.

Menderes dört profesöre Divan Otelinde bir yemek vermişti. Bunu, üniversiteye verilmiş bir ziyafet saydı ve karşılığını istedi. Dört profesör zaten, Menderes'in bu isteğini bildiklerinden bunun hazırlığına çoktan başlamışlardı. Kubalı'nın kürsüsünden uzak olduğu sırada, yani haysiyetli bir üniversitenin bir davet yaparken çok ihtiyatlı olması gereken bir devrede, Menderes'e İstanbul Üniversitesi adına, istediği davet bildirildi. DP'liler davetin gösteriş tarafını sağlamak için ellerinden geleni arkalarına komadılar. Yemek günü DP Gençlik Kollarına mensup beş, altı Hukuk Fakültesi öğrencisi tıraş olmuş, kolalı beyaz gömlekler ve ütülü lacivert elbiseler giymiş halde Menderes'i karşılayacak –ve alkışlayacak– öğrenci avına üniversite içinde çıktılar. Bu kollardan bir genç kız, üzerinde "üniversiteye hoşgeldiniz" yazılı bir buket taşıyarak Profesörler Evinin önünde yer aldı. Profesörlerin Menderes'e yemeği, Profesörler Evinde verilecekti. Buna İstanbul Üniversitesinin bütün senatörleri, üniversitelerin özerkliğe kavuşmalarından o yana rektörlük yapmış bütün profesörleri, Ege Üniversitesi ve Teknik Üniversite rektörleri ile o sıralarda ancak bir temeli bulunan Atatürk Üniversitesinin rektörü eski Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel –Turhan Feyzioğlu olayı onun zamanında cereyan etmişti– davetliydiler.

Yemek 12.30'daydı. Ama Menderes'e, DP'li gençler akıl verdiler. Hukuk ve İktisat Fakültelerinin öğrencileri, öğleyin, saat 12.50'de dağılıyorlardı. Eğer Menderes 12.50 ile 13.00 arasında üniversiteye gelirse, ortalarda daha fazla bir kalabalık olacaktı. Bunun üzerine Menderes, böyle tertiplere pek önem verdiğinden 12.55'te üniversitenin kapısından içeri girdi. Yanında Sıtkı Yırcalı'yı, Emin Kalafat'ı, Celâl Yar-

dımcı'yı, Hasan Polatkan'ı, Abdullah Aker'i ve Mümtaz Tarhan'ı getirmişti.

DP Gençlik Kolları, bütün gayretlerine rağmen, maalesef Profesörler Evinin kapısı önüne ancak üç yüz kişi toplayabilmişti. Bunlar Başbakanı alkışladılar. Menderes biraz bozuldu. Bu sırada profesörler, mermer merdivenlerin üzerinde, Başbakanın yaklaşmasını bekliyorlardı. Menderes teker teker hepsinin elini sıktı. Tam cümle kapısından içeri girileceği sırada foto muhabirleri resim çekmek istediler. "Siz araya giriniz de, ziyafeti tespit edelim" dediler. Bu, Menderes'in arayıp da bulamadığı laftı. Hemen iki elini yanına açtı, yapaylığı üzerinden akan bir sesle,

"Ah, keşke bir araya gelebilsek.." dedi.

Mizanseni, her zaman olduğu gibi, Başbakan hazırladı. İki yanına İstanbul Üniversitesiyle Teknik Üniversite rektörlerini aldı, bu sırada uzak durmaya çalışan Sıddık Sami Onar'ı "Rica ederim, Sıddık Sami Bey, siz de buyrun" diye çağırdı. Kubalı'nın avukatı bunun üzerine mecburen yaklaştı, boyu boyuna denk olan Emin Kalafat'ın yanında durdu, fakat objektife değil, acı bir tebessümle başka tarafa baktı. Bu resimleri ertesi gün DP'nin gazeteleri, üniversitenin de Menderes'e teslim olduğunun kanıtı olarak yayacaklardı.

Mizansen henüz bitmemişti. Profesörlerle resim çekilmişti ki, DP Gençlik Kollarından görevli birisi ileri atıldı ve gür bir sesle "Biz de Başbakanımızı aramızda görmek istiyoruz. Başbakanımız, bizimle de resim çektirin.." diye bağırdı. Menderes gülümsedi. 30-40 kadar öğrenci etrafını aldı. Menderes tekrar gülümsedi. Flaşlar parladı. Bu da, "Gençlerin Menderes'i bağırlarına basmalarının heyecan verici manzarası" olarak saptandı.

O gün orada önce yemek yendi, sonra Profesörler Evinin üst katına çıkıldı. Gözlerin önünde harap ve perişan, çiçek hastalığına tutulmuş bir yüze benzeyen Beyazıt Meydanı vardı. Profesörlerin bir kısmı Menderes'e, İstanbul'un yeni çehresi hakkında övücü sözler söylediler ve bu arada taşı gediğine koydular. Profesörler de, karınca kararınca İstanbul'un güzelleşmesine katılmak istiyorlardı! Üç yıl kadar önce bu maksatla bir kooperatif kurmuşlar ve böylece hem birer "mütevazi yuva"ya sahip olmak, hem de kenti güzel bir mahalle ile süslemek istemişlerdi.

Menderes bu sözleri, alaylı bir tebessümle dinliyordu. Fedekâr profesörler devam ettiler.

Ama Maçka sırtlarındaki bir arsayı hâlâ Vakıflar Genel Müdürlüğünden alamamışlardı. Acaba Başbakan bir emir verse?..

Başbakan emri derhal verdi. Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapcı'yı hemen yanına çağırdı ve emrini profesörlerin önünde bildirdi: Arsa, kooperatife tahsis olunacaktı.

Bu olay, 14 Mart 1958 Cuma günü geçti. 27 Mayıs 1960 gelip çatacak, fakat profesörler arsa alamayacaklar, avuçlarını yalayacaklardır. Ama o cuma akşamı, içlerinde radyonun haber bültenini dinleyenleri bir sürpriz bekliyordu. Radyoya göre Menderes üniversiteye gitmişti. Menderes'i "binlerce öğrenci" görülmemiş tezahüratla karşılamıştı. Menderes profesörlerle görüşmüştü. Profesörler Menderes'ten kendilerine, devlete ait bir arsayı vermesini istemişlerdi. Başbakan da bunu onlara lütfetmişti. Üniversiteyi ziyaretle ilgili olarak radyoda verilen bütün haber buydu. Menderes, üniversiteden öç alıyordu.

Ama o akşam radyoyu dinlerken, "Oh olsun!" demekten kendimi alamadığımı itiraf ederim. Başka bir şey daha itiraf edeyim: Rahmetli, böyle oyunları iyi bilirdi!

Düşününüz bütün bir gençlik, bütün bir kamuoyu Kubalı Olayıyla meşgul. Muhalefet üniversite özerkliğini korumak için seferber halde. Radyo ilan ediyor: Profesörler Menderes'ten, devlete ait bir arsayı kendilerine vermesini istediler!

Halbuki yemekten sonraki toplantıda Menderes, Kubalı'yı soran profesörlere, Kubalı'nın mart sonunda görevine iade edileceğini söylemişti. Radyo ondan tek söz etmedi. Zaten Kubalı da mart sonunda görevine dönemedi ya...

Martın sonunda, Kubalı'nın kürsüsüne dönebilmesi için Celâl Yardımcı üniversiteye bir şart koştu. Bunu, Menderes adına koşuyordu. Evet, Kubalı kürsüsüne dönecekti. Fakat bunun "alayişsiz ve nümayişsiz" olması şarttı. Kubalı'yı yüksekten gelen emir kürsüsünden almıştı. Kubalı'yı yüksekten gelen bir emir kürsüsüne iade edecekti. Her şeye kadir olan, sadece bu yüksek makam sahibi zattı. Üniversite bunu kabul ediyor muydu, etmiyor muydu? Kabadayılık taslanmayacağına dair söz veriyor muydu, vermiyor muydu?

Bu sefer, gene dört profesörün aracılığıyla bu inanılmaz ve onur kırıcı pazarlık başladı. "Alayişsiz ve nümayişsiz" ne demekti? Gençlere nasıl hâkim olunacaktı? Birtakım kimseler, Prof. Kubalı'dan bu konuda söz alınmasını tavsiye ettiler. Nihayet, kim verdi bilmiyorum ama, Menderes'in bakanına istediği söz verildi.

Benim bildiğim şudur: Celâl Yardımcı Hıfzı Timur'u İstanbul'da telefonla aratmış. Timur o sırada Ankara'daymış. Yardımcı'ya öyle yanıt verilmiş. Bunun üzerine Yardımcı'nın özel kalem müdürü hukuk dekanını Ankara'da aramaya koyulmuş. Bu sırada İstanbul'la görüşen Timur, Yardımcı'nın kendisini aradığını öğrenmiş. Bakanlığa telefon etmiş. "Biz de sizi arıyorduk. Siz de beni arıyormuşsunuz" sözlerinden sonra Yardımcı ile Timur buluşup başbaşa görüşmüşler. Kubalı'nın, Menderes'in şartıyla, "bir hafta içinde" kürsüsüne dönmesi kararlaştırılmış. Bu şart, Kubalı'nın yeni felaketinin nedeni oldu.

İktidar gerçekten, "bir hafta içinde", Kubalı'yı bağışladı. Profesör, herhalde iktidarın istediği oydu, bağışlandığı için teşekkür ederek ve minnetlerini sunarak kürsüsüne dönecekti.

Halbuki "Aptal Kubalı" böyle yapmadı. Aksine, kürsüsüne dönebileceğinin bildirilmesinden sonra –artık iktidar için yapılacak başka bir şey yoktu– tuttu, fikrini soran gazetecilere bir demeç verdi. Bu demecinde ne minnettarlık, ne şükran ifade ediyordu. Hatta aksine, kafa tutuyordu. Diyordu ki: Olan olmuştur, Kubalı yolunda devam edecektir.

Ben Kubalı'yla bu olaydan sonra, bir defa daha konuştum. Bana, bu demeci üzerine başına gelenleri bütün ayrıntılarıyla anlattı.

Bir cuma gecesi, saatin 22.00'ye yaklaşmakta olduğu sırada, İstanbul Üniversitesine mensup bir zat Kubalı'nın Suadiye'deki evinin kapısını çalmış. Kubalı kapıyı açmış. Bakmış, üniversitenin bir memuru. Ne istediğini sormuş. Adam, "Bir tezkere getirdim" demiş. Tezkereyi yazan, İstanbul Üniversitesinin bir rektör ve altı dekandan oluşan yönetim kuruluymuş.

Kubalı, tezkereyi okumuş. Yönetim Kurulu, profesörün aynı günkü gazetelerde çıkan demecini "üniversite öğretim mesleğinin vekar ve tevazuuna aykırı" buluyormuş. Senato

rektör tarafından ertesi gün toplantıya çağrılmış. Şimdi Kubalı'dan ertesi gün saat 12.00'ye kadar savunması isteniliyormuş.

Kubalı bu aceleye pek şaşmış. Bana dedi ki:

"Gazetelerin, demeci doğru yazıp yazmamış olduğunu bile düşünmek lüzumunu hissetmemişler.."

Nitekim, tebligatı getiren memura şöyle demiş:

"Yavrum, bak, bu saatte kanunen tebligat yapılmaz. Onun için bu tebligat usulen varit değildir. Hem ben şimdi yatacağım. Yarın saat 12.00'ye kadar nasıl müdafaaname hazırlarım? Cevabımı pazartesi günü yollarım."

Kubalı, sözlerine şunu da ekledi:

"Tabii adam bunu anlamadı. Benimle münakaşa etmeye değil, bir tebligatı yapmaya gelmişti. Tebligatı da, kendine göre yapmıştı."

Sahiden de, rektör tarafından yönetim kurulunun toplantısı büyük bir acele içinde tertiplenmiş. Tanoğlu dekanları telefonla haberdar etmiş. Toplantı dört saatten fazla sürmüş. Tabii, bu duyulmuş. Gazeteciler toplantı yerinin önüne gelmişler. Toplantıdan çıkanlar, görünüşü kurtarmak için "Kubalı'dan bahis bile olmadı" demişler. Halbuki içerde, sadece Kubalı'dan söz edilmiş ve en fazla şikâyeti, dörtlerden biri olan Rektör Tanoğlu yapmış. Demiş ki:

"Biz Başbakana söz verdik. Başbakan, bu söz üzerine Kubalı'yı görevine iade ettirdi. Şimdi, şu Kubalı'nın yaptığına bakınız!"

Hani Kubalı'nın yaptığı da bir şey olsa... Kubalı, görevine iadesi hakkında ne düşündüğünü soran gazetecilere şöyle demişti:

"Vazifeme dönüşüm, bir yanlışlığın düzeltilmesi ve hakkın iadesinden başka bir mana taşımıyor. Hadise Kubalı meselesi değil, kültür ve medeniyet davasıdır. Bugünkü siyasi, iktisadi ve içtimai güçlüklerimizi arttırdığı ve çoğalttığı kanaatine vardığım her yeni karar ve tedbir karşısında mevkiimin, ünvanımın ve vicdanımın bana emreylediği normal ve meşru vazifeyi en ufak bir yılgınlık eseri göstermeden ifaya devam edeceğim tabiidir."

İşte bu, profesörleri son derece tedirgin etmişti. Hareke.te geçmek için bulunan bahane şu oldu: Üniversite "prens" istemiyordu! Kubalı, kahraman rolü oynuyordu. Bu, bir öğre-

tim üyesinin ağırbaşlılığına aykırıydı. Öyleyse, Kubalı'yı bu defa iktidarın değil, bizzat üniversitenin cezalandırması lazımdı.

Halbuki, cezalandırılması gereken biri varsa, o da rektörün ta kendisiydi. Zira Kubalı'nın sözlerini, haysiyetli bir üniversitenin rektörünün söylemesi lazımdı. Ama nerede? Rektör, dörtlerden biri olarak, "şahane af"fı pazarlık etmişti. Tıpkı basında, Falih Rıfkı'nın, Bedii'nin affını, Adalet'te Bedri Köker'in, Yargıtay üyelerinin affını pazarlık ettiği gibi.. Bununla, bu kurumların kurtarıldığı sanılıyordu!

Kubalı, senatoya savunma göndermedi. Senato toplandı ve Kubalı'ya bir ay öğretimden men cezası verdi. O iki gün, Ankara sürekli İstünbul Üniversitesini, rektörünü aradı. Menderes senatodan bu yolda bir karar bekliyordu. Hem de oybirliğiyle! Celâl Yardımcı "Aksi halde, karışmayız!" demekten kendini alamadı. Sahiden de senato, kararını, istenildiği gibi oybirliğiyle verdi.

Ben bu haberi o gece, radyodan duydum. Gece yarısına on dakika vardı. Radyo yayınını kesti ve "Şimdi son derece önemli bir haber veriyoruz" diyerek senatonun kararını bildirdi. Sonra da şu yorumu yaptı:

"Hükümetin bu profesörü vekâlet emrine almak kararının isabeti senatonun bu kararıyla bir kere daha teeyyüt etmiştir. Hükümetçe bir af ve müsamaha düşüncesiyle vekâlet emrine alma kararı kaldırılmış olduğu halde profesörün ilim hüviyeti ve üniversite muhtariyeti ile kabili telif olmayacak zihniyetlerle hareket ettiği meydana çıkmış ve bu hareketi bizzat üniversite tarafından mahkûm edilmiştir. Şu hale nazaran, hükümetçe ve üniversitece ayrı ayrı zamanlarda mahkûm edilen ve haysiyet ve şeref iddiasında bulunan bir profesörün daha da üniversitede kalmakta devam edip etmeyeceği merakla beklenmektedir."

Halbuki böyle bir davranışla senato, üniversitenin kendisini gençlik ve kamuoyu önünde mahkûm ediyordu. Zira karar, bir defa usulsüzdü. Kubalı'nın savunması bile alınmamıştı. Sonra, Kubalı'yı cezalandıran madde "vekar ve haysiyete aykırı hareketler"den söz ediyordu. Kubalı'nın davranışı onur kırıcı değil, yükselticiydi. Onun için senato, maddeyi kendine göre şöyle değiştirdi: "Vekar ve tevazua aykırı hareketler". Ama birkaç gün sonra, ele avca sığmaz Muammer

Aksoy bir başka gerçeği ilan edince işin, sahiden rezaleti çıktı: Senato Prof. Kubalı'ya, öğrenci yönetmeliğini uygulamıştı. Vekar ve haysiyete aykırı hareketlerden dolayı senato, öğretim üyelerine değil, ancak öğrencilere geçici olarak öğretimden men cezası verebiliyordu. Senatörler bununla, koca Kubalı'yı cezalandırmışlardı.

Gençlik, bu yeni durum karşısında tekrar ayaklandı. Kubalı'nın ilk dersini vermesinin gerektiği ve veremediği gün üniversite gene polis ve jandarmalarla doldu, öğrenci gene derslere girmedi. Bir sessiz yürüyüş yapıldı. Islıkla "dağ başını duman almış" marşı söyleniyor ve Menderes'in emrini yerine getiren hocalar insan içine çıkamıyorlardı. İki yıl sonra aynı öğrenci, gene ıslıkla, "Olur mu böyle, olur mu. Kahrolası diktatörler bu dünya size kalır mı?" diye Gazi Osman Paşa marşını söyleyecekti.

Üniversite, bir ay durulmadı. Gençler bir ay daha gösteri yaptılar. O ay da geçip Kubalı görevine döndüğünde, sahiden prens gibi karşılandı.

Bayar - Menderes rejimi, bu "Pirüs Zaferleri"nden sonra, uçurum doğrultusundaki yoluna aynı azgınlıkla devam etti.

III

1958 ilkbaharına ülke bu suretle, hayati önemde ve akıllı bir iktidara ders vermesi gereken iki olayı –9 Subay Olayı ve Kubalı Olayı– geride bırakarak girdi. İlkbaharın başında bir ramazan bitti, bir bayram geçirildi.

O ramazandan biraz söz etmek isterim.

1958 ve 1959 ramazanı cumhuriyetten bu yana bir iktidarın dini nasıl istismar edebileceğini –o zamana kadar– gösteren en aşırı iki örnek oldu. Radyo, bu istismarın başlıca aracı olarak kullanıldı. Otuz gün süreyle Kuranlı, ezanlı ve neyli programlar yayımlandı. Fakat bununla da yetinilmedi. Sık sık "canlı yayın" yapıldı, camilerden mevlitler aktarıldı. Bunların bir kısmı DP'nin şu veya bu ocağınca düzenlenmiş mevlitlerdi. Buralarda okunan dualar bütün memlekete dinletildi. İktidara, hükümete, hükümet büyüklerine hafızlar, aman Allah, ne dualar etmiyorlardı.. Mevlitler tam bir propagandaya dönüştü.

Tabii, devletin kendisi bu yolu tutunca ve radyonun hoparlörü minare hoparlörü haline getirilince ne kadar yobaz varsa, hepsi azdı. Yer yer, lokantalar öğle vakti zorla kapattırıldı, sokakta bir şey çiğnemek veya sigara içmek tehlike haline geldi. Laikliğin, herkesin ibadette serbest olması gibi isteyenin ibadetin şu tarzını, isteyenin bu tarzını uygulaması, istemeyenin de hiç uygulamaması anlamına geldiği unutuldu. Takkeli, kara çember sakallı, karanlık yüzlü birtakım adamlar saldırgan tavırlar takınmak cesaretini ilk kez bu 1958 ramazanında buldular.

Ramazan devam ettikçe gösterişçi sofular cıvıklıklarını arttırdılar ve kutsal ibadet yerlerini piknik mahallerine çevirdiler. Bunlar, hazırladıkları dolmalar, köfteler, helvalarla camilere doluyorlar, iftar vakti çoluk çocuk bunları orada açıp yemeye başlıyorlar, caminin içinde güle oynaya iftar ediyorlar, sonra da mevlide kalıyorlardı. Bu mevlitlerin radyolardan yayımlanması sırasında, sözümona coşkuyla fırlatılan naralardan bir kısmı iftarlara sudan başka şeylerin de karışmış olduğu izlenimini veriyordu.

İrtica, gericilik ve nurculuk tabii bu uygun ortam içinde başkaldırmakta gecikmedi. Bazı vaizler kadınların ipek çorap giymelerini, baş açık gezmelerini kâfirlik ilan ettiler. Bunların içinde kadınları camilere almak istemeyenler bile çıktı. Nurcu yayınlar hızlarını arttırdılar. 1958 ramazanı bir laik Türkiye ramazanı olmaktan çabuk çıktı ve teokratik bir ülkede geçirilen ramazan havasına büründü.

DP iktidarı, laiklik anlayışı CHP'den hep farklı bir iktidar olmuştur. Nitekim bu iktidarın ilk icraatı, 1950'de Türkçe ezanı kaldırıp yerine Arapça ezanı tekrar getirmesidir. O günden 1958'e kadar da dine daima ödün verildi. Menderes'in Celâl Yardımcı ve Tevfik İleri tipi bakanları Said-i Nursi gibi adamların, gidip elini öptüler. Menderes'in kendisi de, gösterişli Eyüp Sultan ziyaretleri yapmak fırsatını kaçırmazdı. Nitekim o ilkbaharda, Japonya'dan döndüğünde hemen Eyüp Sultan'a gitti. Orada dualar edildi, adak kurbanları kesildi, yoksullara paralar dağıtıldı.

Ben Adnan Menderes'i tanıdığım yıllar, kendisinde hiç dindar bir hal görmemişimdir. Sonraları, kendisine verilip propaganda edilen "Müslüman Başbakan" adıyla da, herhalde en ziyade kendisi eğlenmiştir. Menderes, din konusunda,

Atatürk devrinde yetişen hepimiz gibiydi. Yüreğinde Tanrı inancı bulunan, dine manen bağlı, ama ne namazında, ne orucunda olan bir kimse.. Eyüp Sultan ziyaretlerine gelince, siyasi propaganda amacının yanı sıra, ben bunları hep, maç arifesinde Eyüp Sultana gidip dua eden futbolcuların hareketine benzetmişimdir. Onlar ne kadar "Müslüman futbolcu" iseler Menderes de o kadar "Müslüman Başbakan"dı. Ne biraz fazla, ne biraz eksik...

O halde, 1958 niçin öteki yıllardan farklı olmuştur? Bu, ülkenin içinde bulunduğu koşullarla ilgilidir. Sıkıntılar, darlıklar, yokluklar ve pahalılık artmıştı. Halk, hayatından memnun değildi ve manzaradan pembe renk gittikçe silinmekteydi. Ulusuna sıkıntı çektiren iktidarların her yerde ve daima, bunu din istismarcılığı yaparak hissettirmemeye çalıştıkları tarihi bir gerçektir. 1958'de DP denize düşmüştü ve yılana sarılacak durumdaydı. Adnan Menderes'in irticaı bir yılan saydığı konusunda elimi ateşe sokarım. Ama Menderes, boğulmamak için bu yılana sarılacak yaratılıştaydı ve sarılmıştır. Bunu yaparken, eminim, o güç anı bir atlattığında yılanın boğazını sıkıp ondan kurtulabileceği hayalini kafasında hep korumuştur.

Menderes iktidarı, özellikle son yıllarında bir kumarbaz iktidarı oldu.

Sahiden de, 1958 ilkbaharında Adnan Menderes sadece yurt ölçüsünde değil, partisi içinde de güç bir durumdaydı. Dertler saklanılacak halden çıkmıştı. O ramazan, bir DP milletvekilinin bana anlattıkları düşündürücüdür.

Celâl Bayar, takım takım milletvekillerini "Yukarı"ya, Çankaya Köşküne iftara çağırıyordu. Benim ahbap da o sıraya alınıp davet edilmişti. Dönüşte,

"Pek şaştım. Cumhurbaşkanı bana ne sordu, biliyor musun?" dedi.

Bayar kendisine "Sizin kanaatinizce halk en fazla yokluktan mı, pahalılıktan mı şikâyetçidir?" diye sormuş. Bütün akşam bu konu tartışılmış. Cumhurbaşkanı, milletvekillerinin bu hususta ne düşündüklerini öğrenmek istiyormuş. Benim ahbap şöyle dedi:

"İnanır mısın, hiçbirimiz yokluk veya pahalılığın bulunmadığını iddiaya kalkışmadık. Halbuki eğer Adnan Bey orada bulunsaydı, kim bilir kaçımız, o görülmemiş kalkınma ve

nurlu ufuklar edebiyatı yapacaktık.. Biz niçin böyleyiz yahu?"

Güldüm. Anladı ve o da güldü.

Milletvekilleri bu sırada bir tatilden döndükleri için doluydular. Seçim bölgelerinde memnuniyetsizlik ve huzursuzlukla karşılaşmışlardı. İşlerin, Menderes'in dediği gibi iyi gitmediğini görmüşlerdi. Menderes'e, Çankaya'daki konuşmaların da aktarıldığını biliyorum.

Zaten bundan dolayıdır ki Menderes, "Yukarı"daki gayrı resmi ve sorumsuz tartışmaları DP'nin genel idare kurulu toplantılarına getirmekte gecikmedi. Mademki milletvekillerinin söyleyecek şeyleri vardı, bunları partinin yetkili organı önünde söylemeleri daha iyi olacaktı. Fakat birçok milletvekili, kurulun toplantısına bizzat genel başkanın başkanlık ettiğini gördüklerinde yan çizmişler, en azından ihtiyatlı konuşmuşlar. Bunlara ait, o tarihlerde, eğlenceli çok hikâye işitmişimdir.

Bu temasların sürüp gittiği günlerde DP yüksek kademelerinde, Bayar'ın adını andığı iki derdin ülkedeki varlığı kabul ediliyordu: Yokluk ve pahalılık. DP genel idare kurulunda şu kanaat belirmiş:

Hacim itibariyle yokluk, büyük bir kitleye zarar vermektedir. Satın alma gücünün artmış bulunduğu gerçektir. Fakat üretimin tüketime ayak uyduramaması, hele iktisadi politikanın plansızlık ve derbederliği sonucu hayati birçok maddede sıkıntı başgöstermiştir. Milli Korunma Kanunu ve diğer jandarma tedbirleri sıkıntıyı önleyecek yerde arttırmış, fiyat tespitlerindeki başıbozukluk üretimi etkilemiştir. Piyasa doyurulmamaktadır. Et ve Balık Kurumu gibi yerlerin temel amaçlarından uzaklaşmaları ve liberal ticaretin yerini gün geçtikçe daha sıkı bir merkeziyetçiliğin alması ticarete yapay yol ve yöntemler sokmakta, sonuçta darlık, sürekli tırmanmaktadır.

Yokluğun yanında pahalılık belki hacim itibariyle daha küçük, ama etki bakımından çok kuvvetli bir zümrenin mutsuzluğunu doğurmaktadır. Bir memleketin belkemiği sayılması gereken orta sınıf anlatılmaz sıkıntılar içindedir ve iki yakası bir araya gelmemektedir. Hayatı ucuzlatmaya çalışmak mutlaka lazımdır. Aksi halde, önümüzdeki seçimlerde DP için hiçbir şans yoktur.

Düşünmek lazımdır ki, 1958 Türkiyesinin bu görüntüsü, iktidardaki DP'nin genel idare kurulunda çizilmekteydi. Gerçi, başta Adnan Menderes, çok DP büyüğü 1957 seçimlerinde DP'nin bir önceki seçime göre daha çok milletvekilliği kaybetmiş olmasını iktisadi sıkıntılara değil, parti içi hizipleşmelere veriyordu, ama tehlike çanlarının çalmakta olduğunu duyanlar da vardı. Örneğin Samet Ağaoğlu bunlardan biriydi. Ağaoğlu, o ilkbahar, DP genel idare kurulundaki yerini muhafaza etmekle beraber Sanayi Bakanlığından istifa etti. Fakat Menderes onu tamamıyla başıboş bırakmadı. Devlet Bakanı yaptı.

Aslında Devlet Bakanı Ağaoğlu'nun yapacak bir şeyi yoktu. Hatta, bir yeri de yoktu. O günler kendisini, gene Sanayi Bakanlığına ait otomobillerde görürdüm. Yani kendi bakanlığının bir makam arabası bile bulunmuyordu. Anlatmışlardı da, gülmüştüm. Menderes ona başbakanlıkta, Emin Kalafat'ın odasına yakın bir oda vermiş. O da, Sanayi Bakanlığındaki özel kalem müdürünü getirtip oraya yerleştirmiş. İçerde, edebiyatla meşgul oluyormuş. Samet Ağaoğlu edebiyatçıdır ya..

Bunu bana anlatana,

"Peki, Menderes neden onu tutuyor?" diye sordum.

Tatlı bir adamdı. Başını sallayarak,

"Ah, karıştırıcılığa başlayınca Samet'in ne mikrop olduğunu Adnan Bey bilir de, ondan.." dedi.

Sahiden de Samet Ağaoğlu, gene kendi klasik "Muhalefetteki Samet" edasını takınmıştı. Başbakanla birlikte olduğu sıralar yüzü hiç gülmüyor, gidişi onaylamadığını, hareketleriyle belli ediyordu. Menderes'in belki de resmi ziyaretler tarihimizde görülmemiş bir kalabalıkla Uzakdoğuyu fethetmeye giderken uğurlanışında, bakanlar sıralanınca Samet Ağaoğlu da mecburen aralarına katılmış. Bizim dergiden çocuklar anlattılar, Ağaoğlu bir Buda heykeli gibi kasılı durumdaymış.

Bu, Uzakdoğu seyahati de bir âlemdir. Gerçekten Menderes, tamamıyla bunalmış olduğu için artık ne yapacağını şaşırmıştı. Yanına bakanlardan, milletvekillerinden, hatta şahsi ahbaplarından bir sürü adam aldı, THY'nin bir Viscount'una bindi ve Tokyo'ya gitti. Japonlar bu kadar kalabalık bir heyet görünce şaşırdılar. Bir başbakan davet etmişlerdi,

bir uçak dolusu insan gelmişti. Ince, ama ölçülü bir konukseverlik gösterdiler.

Seyahatin zaten önemli tek yeri, Japonya'ydı. Menderes, Japonya'yla ticari ve iktisadi ilişkilerin gelişmesini istiyordu. "Ticari ve iktisadi ilişkilerin gelişmesi" denilince 1958'de Menderes'in hatırına ne gelebilirdi ki? Tabii, kredi. Avrupa ve Amerika'yı bitirdiği için, şimdi Japonya'dan bir kredili ithalat imkânı koparabilip koparamayacağını deniyordu. Ancak Japonlar da, Türkiye'nin batmakta olan başbakanını iyi tanıyorlardı ve biliyorlardı. Onun için, Menderes Japon sermayesini Türkiye'de yatırım yapmaya davet ederken onlar daha ziyade teknik yardımdan bahsettiler. Sonra, böyle hallerde daima olduğu gibi bir "iktisat uzmanları komitesi" kuruldu, yani konu, "komisyona havale" edildi.

Seyahatin bundan sonraki kısmı cümbüşlü oldu. Menderes ve peşindekiler Tokyo'dan Seul'a geçtiler. Seul'da, Menderes'e pek benzeyen bir diktatör vardı: Syngmann Rhee. Rhee akıllı ve kurnaz bir Uzakdoğuluydu. Menderes'in doğasını öğrenmişti. Meydanda toplar attırttı, taklar yaptırttı, okul çocuklarını yollara dizip ellerine Tük bayrakları verdi, her yere "Menderes çok yaşa" diye yazdırttı, halkı öyle bağırttırdı. Kendi eliyle Menderes'in göğsüne Kore'nin en büyük nişanını taktı. İki memleketin temsilcileri arasında "siyasi, iktisadi ve kültürel yakınlaşma" için görüşmeler yapıldı.

Başbakan oradan, Formoza'ya geçti. Mareşal Çan-Kay-Şek de Syngmann Rhee'den aşağı kalmamak için elinden geleni yaptı. Orada da geçitresimleri ve zafer taklarıyla Menderes ağırlandı.

Bu sıralarda, iktidarın organları Türkiye'de haber dolaştırmaktaydılar. Menderes niçin Uzakdoğuda bulunuyordu, biliniyor muydu? Çünkü Menderes, özgür dünyanın bu seçkin kişisi, Uzakdoğunun kuzeyinde, güneydeki SEATO'ya benzer bir örgütün temellerini atıyordu! Menderes Japonya, Güney Kore ve Milliyetçi Çin'i birleştirecek, oların arasında bir pakt yapılmasını sağlayacaktı.. Bizde hain muhalifler, Allahın Menderes gibi bir bulunmaz insanı Türkiye'ye nasip etmiş olmasının kıymetini anlamıyorlardı ama, bakınız dünya ve onun lideri Amerika, ona ne görevler veriyorlardı..

Türkiye nerede, Uzakdoğunun kuzeyi nerede? 1958'de

Japonya ile Güney Kore bir paktın içinde bir araya gelecekler!.. Bütün bunlara rağmen, bu saçmalıklar bir şahsi propaganda vasıtası olarak kullanıldı ve Menderes'in Uzakdoğuyu da fethettiği ciddi ciddi yazıldı, söylenildi. Heyette yer alan birinden dinlemişimdir: Meşhur "Etraf", bu fetih masallarını, seyahatte, Menderes'in yüzüne karşı da okumuşlar ve Menderes tabii pek gururlanmış.

Fethe dilmiş Uzakdoğu herhalde heyetin getirdiği paketlerdeydi. Heyetten üç kişi dışında –Menderes, Muammer Çavuşoğlu ve Sıtkı Yırcalı– bütün ötekiler, ellerinde, kollarında, kucaklarında, hatta boyunlarında paketlerle Yeşilköy'e indiler ve gülünç seyahatin, gülünç sonunu meydana getirdiler. Menderes, son durak olarak Bağdat'ı seçmiş, orada sevgili dostu Nuri Sait Paşa tarafından ağırlanmıştı.

Ankara'da Başbakanı bu kadar iş beklerken onun İstanbul'a inmesi, başkentte homurtulara neden oldu. Bu, Bayar ile Menderes arasındaki "küçük savaş"lardan bir tanesinin daha cereyan etmesine yol açtı. Bu savaşta, Menderes yenildi.

Menderes'in gelmesinden birkaç gün sonra, Cumhurbaşkanı da Almanya'ya gidiyordu. Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss'ün ziyaretini iade edecekti. Bayar'ın uçağı İstanbul'dan kalkıyordu. Menderes de İstanbul'daydı. Cumhurbaşkanı, Başbakanın ayağına gitmiş gibi olacaktı. Halbuki, Başbakanı gidişinde uğurlamamıştı bile... Zaten, Menderes'in hiddeti de oradan geliyordu. Şimdi, ne yapılacaktı? Bayar, dayattı.

O zaman, şöyle bir yol bulundu. Bir gün akşamüstü Menderes, uçakla Ankara'ya geldi. Sonra gece trenle ve Bayar'la birlikte tekrar İstanbul'a döndü. Cumhurbaşkanı ve Başbakan trende görüştüler. Menderes, Uzakdoğu izlenimlerini Celâl Bayar'a trende anlattı. Ertesi gün Menderes Cumhurbaşkanını Almanya'ya uğurladı, kendisi gene İstanbul'da kaldı. Birkaç gün sonra da bakanlar topluca İstanbul'a gittiler. Celâl Bayar Almanya'dan dönüyordu, onu karşılamak lazımdı. Bayar Almanya'dan geldi, kısa bir süreyi İstanbul'da geçirdi. Oradan, Umurbey'e gitmek üzere Gemlik'e geçti. Menderes gene İstanbul'da kaldı. Bu sırada İstanbul Valisi Mümtaz Tarhan'ın valilikten istifası olayı patlak verdi. İstifa, DP devrindeki gerçek istifalardan biridir. Yani Mümtaz

Tarhan, valilik görevinin kendisine yaptırılış tarzından memnun olmadığı için ve bir tepkinin ifadesi olarak kendiliğinden istifa etti. Menderes ve Gedik onun yerine evvela vekâleten, sonra da asil olarak Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner'i getirdiler ve bu, zavallı Yetkiner'in felaketlerinin başlangıcı oldu. Zaten birkaç gün sonra İsmet Paşadan öyle bir papara yedi ki bundan, işin içinde bir uğursuzluk bulunduğunu anlaması lazımdı. O olayı yeri geldiğinde anlatacağım. Şimdi demek istediğim, Ankara'da kendisini dünya kadar sorun beklerken Menderes İstanbul'dan bir türlü ayrılamıyordu. Bunda Menderes'in Ankara'daki sorunlardan kaçan bir ruh durumu içinde bulunması asıl sebeptir. Memleketin iktisadi durumu öyle bir arapsaçı halini almıştı ki başbakan ona dokunmak istemiyor, spor yapar gibi sabahın erken saatinden akşamın geç vaktine kadar İstanbul'un imar alanlarını çamurlara bata çıka gezmeyi tercih ediyordu.

1958'in ilkbaharında devlet ve hükümet idaresi artık bir rezalet halini almıştı ve ortada hiçbir ciddiyet kalmamıştı. Bu idarenin 1960'a kadar sürmesi işin şaşılacak tarafıdır.

Bundan dolayıdır ki 1958'in ilkbaharında CHP'de de bir değişiklik oldu. 1957 seçimlerine gidilirken İsmet Paşa "eğer seçim kanunu değişirse" CHP'nin iktidarı alacağını hesaplıyordu. Bir yıl sonra, 1958 Nisanının sonlarında bir gün İsmet Paşa bana şöyle dedi:

"Her şey gösteriyor ki, seçim kanunu ne olursa olsun, ilk seçimlerde memleket idaresini DP'den alacağız.."

Çankaya'daki Pembe Köşte, o akşam, yemek sofrasının başındaydık. İsmet Paşa, durumu nasıl gördüğünü anlattı:

"Ben seçimler sırasında söyledim. Eğer akılları ve talihleri varsa ben hayattayken, seçimle düşerler dedim. Haklarında hiçbir haksızlık yapılmamasını, galeyana gelecek hisler altında ezilmemelerini yalnız ben temin edebilirim ve bunu samimiyetle yapmaya hazırım. Zira bu memleketin, rejim olarak demokrasiyi, batılı manasıyla demokrasiyi benimsemesinin lüzumuna, faydasına yürekten inanıyorum."

Fakat bu sözlerin söylenmesinden tam iki yıl sonra Bayar - Menderes rejimi memleketi öyle bir hale getirecektir ki, kendilerini kurtarma olanağı artık İsmet Paşada da kalmayacak ve İsmet Paşa bunu tarih önünde, Meclis kürsüsünden açıkça dile getirecektir.

Bizim İsmet Paşayla o akşamki konuşmamız, ilgi çekici oldu. İsmet Paşa zaman zaman görüşlerini söyler, tahliller yapar. Ben sorarım, o yanıtlar. İsmet Paşayla geçirdiğim yılların, siyaset sahası ve dünya görüşü alanlarında yüzyıllık bir üniversite tahsilinin sağlayamayacağı birikimi bana sağlamış bulunması benim hayatımın büyük talihliliklerinden biridir.

İsmet Paşa, DP tecrübesinin iflas etmiş olduğunu söyledi:

"Yazık ki bu tecrübede, memleket çok yara aldı. Bu yaraları tamir etmek kolay olmayacaktır. Bozulan ne sadece iktisadi, ne mali durumdur. Bu iktidar sosyal hayatı ve toplumun ahlak telakkilerini de zedelemiştir ve büyük kaybımız budur. İktidarı aldığımız zaman karşımıza çıkacak meseleler çetin olacaktır. Ama ziyanı yok. Üstesinden geleceğiz."

O akşam İsmet Paşa, bu iflasın açıklamasını şöyle yaptı.

"Benim inancım, işin başında Adnan'ın kollarını hüsnüniyetle sıvadığıdır. Eminim, o günler her şeyi kolay ve rahat görüyordu. Devletin başına geçince öyledir. Emredersin ve olur. Bu ne kudrettir! Adamın aklı durur. Bütün çarkların düğmesi elinin altındadır. Bas, işlesinler.. Adnan bu görüşün gerçeğe uymadığını fark ettiğinde yakasını kaptırmıştı. Şimdi, ben neden korkarım, bilir misin? Kendilerini öyle suçlu bulurlar ki bir defa bu kudret mevkilerinden düştüler mi, dünyada başlarına gelmeyecek olanın kalmayacağını düşünürler ve her şeyi göze alırlar. Halbuki kudretleri hiçbir şeye yeter ölçüde değil. Bunu bilmiyorlar. Akılları varsa benim zamanımda düşerler dediğimde, aklımdaki budur."

İsmet Paşa nüfuz tacirleriyle, zengin olma meraklılarıyla, meşhur "İş Bankası Grubu"yla hayatı boyunca mücadele etmiş, bu uğurda düşmeyi bile göze almış bir insan sıfatıyla Adnan Menderes'in derdini de, hatasını da iyi görüyordu. Yaka bunlara kaptırıldığı takdirde gemiyi tekrar doğrultmanın güçlüklerini hissediyordu. Hayatının en büyük kısmında devlet idare ettiği için, parti politikacılığı İsmet Paşanın yüreğine işlememiştir. O bakımdan olayları hep, partiden çok ülke çıkarları açısından görür ve bu belki onun kısa vadede handikapı, fakat uzun vadede avantajıdır.

"Üzüntüm ve millet mukadderatının DP'nin elinden mutlaka alınması gerektiğine inancım bu yüzdendir. Adnan öyle bir vaziyete gelmiştir ki hiçbir seçim kanunu kendisini kurtaramaz. Seçimsiz idareye heves etmesinden korkarım. Bu, onların felaketi olur.."

Şimdi bunlar insana nasıl kehanet gibi geliyor ve değerini, nasıl hâlâ sımsıcak koruyor, bugün de alınması gereken ne dersler taşıyor, değil mi? Düşününüz ki konuşmanın tarihi, 1958'in ilkbaharıdır.

Bizim İsmet Paşayla bu konuşmamızdan birkaç gün sonra parti meclisi toplandı. İsmet Paşa, fikirlerini ve durumu nasıl gördüğünü orada da anlattı. Ülke, CHP'nin omuzlarına ağır yüklerin yükleneceği bir yönde, hızla ilerliyordu. CHP'nin bunu taşımaya hazır olması, kendisini toplaması, dağınıklıktan ve gecekonduluktan kurtulması, kendisine bir çekidüzen vermesi lazımdı. Ciddiyet ve fikir ilk şarttı. Kuvvetlerin koordine edilmesi için partinin artık "dolaşan ayak"tan çok "düşünen baş"a ihtiyacı vardı. Bu sözlerin, Kasım Gülek'in genel sekreterlik yaşamının –yani politikada yıldızlık devrinin– kuğu şarkısı olduğunu sanırım. Sahiden de, aradan bir yıl geçmeden "dolaşan ayak" yerini "düşünen baş"a bırakacaktır.

Parti meclisi o toplantısında iki konunun üzerine eğildi ve bunlar hakkında açık tavır aldı. Önce, iktisadi durum vardı ve bu, artık tam bir iflas haline gelmişti. Parti meclisi, bildirisinde, halkın asıl ıstırabını oluşturan bu konuyu bütün yanlarıyla ele aldı ve durumun ne kadar kötü olduğunu apaçık gözler önüne serdi. Ama parti meclisi, bir cesaretli adım daha attı. Geride kalan ramazanın olayları irticaın hortladığının göstergesiydi. Eğer iktidar süratle tedbir almazsa bilhassa nurculuk hareketlerinin nereye varacağını söyleme olanağı kalmayacaktı.

Parti meclisinde konu, rahmetli Cemil Sait Barlas'ın bir önergesi üzerine ele alındı. Fakat bazı üyelerde derhal bir çekingenlik görüldü: Canım, acaba adını söyleyerek irticaa, nurculuğa karşı açık vaziyet almak politik olur muydu? CHP iktidarda değildi. O bakımdan elinde bir güç tutmuyordu. Yapacağı, olsa olsa, bir uyarı olabilirdi. Halbuki DP bunu derhal istismar edecek, CHP'yi bir defa daha din düşmanı

olarak gösterecekti. Böyle bir hücuma çanak tutmanın yararı var mıydı?

Ben, o on yıl içinde (1950-1960), CHP'de daima böyle tereddütler görmüşümdür. "Canım, acaba politik olur mu?" endişesi, zaman zaman en beklenilmeyecek kimselerin kafasında yeşermiştir Gerçi bunlar sonradan hep yenilmiştir ve CHP politik olup olmamasını ikinci plana iterek ülkenin çıkarları açısından gerekli olduğuna inanılan yolu tutmuştur, ama bu yol hep bir mücadele sonunda tutulabilmiştir. Geride kalan ramazanın olayları ve bilhassa nurculuk da, parti meclisinde bir karşı oluş yenilerek bildiriye geçti. Nurculuk hareketi Türk milletinin dini inançlarına aykırı değil miydi ve irticaın İslamiyetle bir ilgisi var mıydı? Parti meclisinin "politik üyeler"i öyle ikna edildiler ve CHP aydınları memnun eden bu tavrı alabildi.

İsmet Paşa parti meclisinin bu toplantısından sonra Ankara ilçelerinde bir dolaşmaya çıktı. Polatlı'ya gitti, Haymana'ya gitti. Oralarda parti kongrelerinde söz aldı, konuştu. Temas ettiği konu, iktisadi durumdu. İsmet Paşa derdi bir sözcükle söyledi: Güvensizlik.

"Bir borçlu düşününüz. Otuz yere borcu var. Otuz alacaklısına borcunu şu kadar senede ödeyebileceği ve her birine ayda şu kadar para verebileceği kanaatindedir. Alacaklıları kendisine inandı mı, o adam kurtulmuştur!" dedi.

Halbuki DP iktidarı tam bunun tersini yapıyordu. Ali'nin külahını Veli'ye, Veli'nin külahını Ali'ye geçirmekle iflastan kurtulmaya çalışıyordu. O tarihlerde Türkiye'ye Menderes kadar kaypak bir başbakanın bir daha gelmeyeceği sanılıyordu. Bu yüzden de kendisine hiç kimse inanmıyordu ve her geçen gün ülke biraz daha batağa saplanıyordu. Bu durumdan faydalananlar ise, sadece adi vurgunculardı. Türkiye ne söylediğini bilen, söyledikten sonra onu yapan, bir anın güçlüğünü geçirmeyi kurnazlık saymayan ciddi bir devlet idaresinin hasreti içindeydi.

Bu dolaşmalarının bir kısmında, ben de İsmet Paşayla birlikteydim. Daha önce de bir vesileyle söylemiştim. Halkın İsmet Paşaya gösterdiği ilgi, ona verilecek veya verilmeyecek oylarla hiçbir zaman ilgili olmamıştır. Ama benim bu sözler söylenirken gözlerde okuduğum, halkın bu "güven lüzu-

mu"na, "doğru konuşan hükümet" kavramına inandığı, bunu anladığı oldu.

Zaten İsmet Paşanın bu sözleri söylediği sırada, alacaklılarımızın Paris'te Türkiye'yi ameliyat masasına yatırmanın hazırlıkları içinde bulundukları sonradan meydana çıktı.

Ama iktidarın, henüz başka taraklarda dokuduğu başka bezler vardı.

IV

Bayar ile Menderes on yılı birlikte yürümüşlerdir. Ama Bayar ile Menderes'in bu on yıl içinde hep "kafa dengi" bulunduklarını söylemek kolay değildir. Bayar çok daha ilkel, çok daha hesaplı bir insandı ve bilhassa kini, nefreti bu ilkelliğinden kaynaklanıyordu. Tedavi kabul etmez "İnönü kompleksi" on yıllık iktidarı sırasında Bayar'ı bazı aşırılıklara itmiş, Menderes bunlara katılmamıştır.

Menderes de, bazı kimselerin sandığının aksine, gayet hesaplı bir adamdı. Ama ince ve bir kısmı okuldan, bir kısmı hayattan, bilgi dağarcığı Bayar'a göre çok dolu bir insan olduğundan davranışlarına duygu katar, onları daha renkli göstermesini bilirdi. Üstelik Menderes, Bayar'ın aksine, ani davranışlara sahipti. Fakat bu davranışlar hep iki uçta olurdu: Ya çok müşfiktiler, ya çok zalim. Menderes'in yakınları, eski Başbakanın gözlerinin yaşlandığını sık sık gördüklerini bana anlatmışlardır. Ama bunlar bazen, astığı adamın darağacı altında ağlayanın gözyaşlarıydı.

Bayar ile Menderes'in üzerinde mutabık olmadıkları bir sorun, Başbakanın Japonya seyahati sırasında Ankara'da çıktı. DP iktidarı boyunca adından çok söz edilen Özalp Olayına ait bir rapor, Bayar'ın isteğiyle kaleme alındı ve İsmet Paşaya karşı bir suçlama belgesi olarak ilan edildi. Fakat Menderes, bu zorlama raporu, iktidarının sonuna kadar yürütmemek akıllılığını gösterdi.

Özalp Olayı, Van'ın Özalp ilçesinde, 1943'te cereyan etmiş, aslında acıklı bir olaydır. 1943, İkinci Dünya Savaşının Türkiye bakımından en kritik olduğu yıldır. Yurtta bir huzursuzluğun çıkmaması, göz önünde tutulan başlıca hususlardır. Doğu, bilhassa dikkat edilen bir bölgedir. Zira Kürtçü-

lük cereyanları ve başka tahrikler orada cirit atar. Böyle bir ortam içinde, tehlikeli olduklarından kuşkulanılan birtakım kimselerin sessiz sedasız ortadan kaldırılmaları yerel makamlar tarafından düşünülür. Bunun üzerine bunlar, toplu halde İran sınırına götürülür, orada kaçıyorlar diye kurşunlanır. Temeldeki sebep ne olursa olsun, insanlıkdışı bu olay kurbanları 32 kişidir.

Olay daha sonra ihbar edilmiş ve hem askeri, hem sivil yargı organları olaya el koymuşlardır. 1943'te bölgenin askeri komutanı olan Orgeneral Mustafa Muğlalı baş sorumlu görülmüş ve askeri mahkeme kendisini yirmi yıl hapse mahkûm etmiştir.

1950'de iktidar değiştiğinde, yeni Meclisin Dilekçe Komisyonuna bir başvuru yapıldı. Bunda, olayda Orgeneral Muğlalı'dan başka sorumlu ve suçluların da bulunduğu ileri sürülüyordu. Komisyon konuyu inceledi, yapılacak bir şey bulunmadığı sonucuna vardı. Bu yönde, 1951'de bir rapor hazırladı ve Genel Kurula verdi. Fakat rapor, 1954'e kadar görüşülmedi.

O tarihte, bilhassa Bayar takımının aklında olan şuydu: Bu, *bir Demokles Kılıcı gibi İsmet Paşanın başı* üzerinde tutulabilir, hem polemiklerde kullanılabilir, hem de eski Milli Şef bununla tehdit olunabilirdi. Gerçekten de, CHP muhalefeti ne zaman insan hak ve özgürlüklerinden söz etse, 1943'te cereyan etmiş olan Özalp Olayı eleştirilen DP tasarrufunun bir mazereti gibi ortaya getirildi. Fakat 1954'e kadar tehdit kozu kullanılmadı.

1954'te Meclis yenilendi. 1955'in 6/7 Eylülünde meşhur olaylar cereyan etti ve DP iktidarı şiddetle suçlandı. DP'nin başları, sorumlu tutulduklarını hissediyorlardı. O yıl, Diyarbakır'ın Kürt kökenli milletvekili Mustafa Ekinci, Özalp Olayına tekrar sahip çıktı ve bunu Dilekçe Komisyonuna getirdi. Dilekçe Komisyonu, bu sefer bağrında daha da fazla DP milletvekili bulundurduğu halde değişik bir neticeye varamadı. Yapılacak bir şey yoktu. Bu yönde yeni rapor Meclis Genel Kuruluna sunuldu.

Fakat bu defa, rapor gündeme alındı ve DP çoğunluğu başka bir eğilim gösterdi. Bu konu niçin soruşturulmasındı? Yapılacak bir şey olmayabilirdi. Hiç olmazsa olay aydınlatılıp bir "başka sorumlu" varsa o, cezalandırılmasa bile, kamu-

oyuna teşhir olunamaz, ne mal olduğu herkese gösterilemez miydi? DP çoğunluğu bu düşünceyle bir Tahkikat Komisyonunun kurulmasını kararlaştırdı. Komisyon Anayasa ve Adalet Komisyonlarının üyelerinden oluşacaktı. Bunlar bir araya geldiler ve asıl soruşturmayı yürütecek bir alt komisyonu seçtiler. Bu komisyonda bir tek CHP'li yoktu. Üyelerin hepsi DP'liydi. DP'li tahkikatçılar kolları sıvadı.

Hani, polis romanlarında revaç gören bir formül vardır: Kadını arayınız! Alt komisyon, İsmet Paşayı aramaya başladı. İsmet Paşa acaba nasıl bu acıklı olaya bulaştırılabilirdi? Ah, bir tek kimseye, Muğlalı'nın kurşunlama emrini İsmet Paşadan aldığı söyletilebilse.. Hatta, bir kişi bulunsa da o, "Rahmetli Muğlalı bana söylemişti, emri kendisine İsmet Paşa vermiş" dese.. Alt komisyonun üyeleri her tarafı araştırdılar. En çok güvendikleri, Muğlalı ailesiydi. Muğlalı ailesine gittiler ve dediler ki:

"Rahmetlinin hatırasının temize çıkarılmasını istemez misiniz? Bunun için, bir tek iddiada bulunmanız kâfidir. Rahmetlinin, emri İsmet Paşadan aldığını söyleyiniz, her şey yeniden başlayacak ve Muğlalı Paşa beraat ettirilecektir."

Bunun, dayanılması kolay bir teklif olmadığı açıktır. CHP'liler, Muğlalı ailesinin tutumunu o günler merakla beklediler. Daha sonraları, alt komisyonun raporu yayımlandığında, raporun o kısmını İsmet Paşa gözleri yaşararak okudu. Muğlalı ailesi, rahmetli generalin eşi ve kızları, böyle bir emrin varlığını hiçbir zaman duymadıklarını, babalarının kendilerine asla böyle bir şey söylemediğini bildirmişlerdi. Orgeneralin bir kızı şöyle demişti:

"Benim kocam, yani babamın damadı avukattır. En buhranlı günlerde dahi babam damadına bu hususta bir tek şey söylemiş değildir."

Alt komisyon dinlediği tanıkları sonuna kadar sıkıştırdı. Bir gün, aradığı tanığı bulduğunu sandı. Bu, Kenan Çığman diye bir eski DP milletvekiliydi. Bu adam, Mustafa Muğlalı'ya ve Muğlalı ailesine atfen bazı iddialar ortaya attı. Alt komisyon bu iddialara tabii dört elle sarıldı. Ama Muğlalı ailesi, Kenan Çığman diye birini tanıdığını bile kabul etmeyince ve iddia için açıkça, kelimeyi kullanarak "yalan" deyince bu umut da suya düştü.

Bir tek tanık, bir tek kanıt... Bir tek tanıklık.. İki dudak

arasından çıkacak bir tek söz.. Dudaklar kimin olursa olsun. İki dudak ki: "Evet, Muğlalı'ya katil emrini İsmet Paşa vermiştir" desin.

Şaşılacak şeydir. Böyle biri çıkmadı.

Bunun üzerine alt komisyon yüreğine taş bastı ve soruşturmasına uygun bir rapor hazırladı. Evet, böyle bir olay yaşanmıştı. Ama "kaziyei muhkemeye" (kesin yargıya) bağlanmıştı. Yapılacak bir şey yoktu. Acı olay, devrin şartlarının bir sonucuydu. Hepsi o kadar.

Fakat bu, Çankaya'nın çabalarını kırmadı. Alt komisyonun raporu gelince, karma komisyon yeniden toplandı. İlk toplantıda başkanlığa DP'li Cevat Ülkü, tutanak sözcüsü olarak da DP'li Servet Sezgin seçildi. İkinci toplantıda ise ne Ülkü, ne Sezgin göründü. Bunun üzerine başkanvekilliğine Halil Özyörük, tutanak sözcüsü vekilliğine de Sabri Dilek getirildi. Tabii bunlar da Demokrattı. Görüşmeler sürdü. İşte o toplantıda, ilk defa açıkça İsmet Paşanın adı ortaya atıldı. Bunu yapanların başında Sabri Dilek geliyordu. Sabri Dilek'in "vicdani kanaat"ine göre, asıl sorumlu İsmet Paşaydı!

Komisyonun CHP'li üyeleri "'Hoppala!" dediler. İsmet Paşayı ilgilendiren bir tek kanıt ortaya çıkmamıştı. Böyle bir kanıt yoktu. "Vicdani kanaat" ile insan suçlanabilir miydi? Komisyon üçüncü toplantısını da yaptı, konuyu tekrar görüştü. O toplantının sonunda "alt komisyonun raporu esas tutularak" bir rapor yazılmasına karar verildi. Faik Ahmet Barutçu "Yeniden toplanıp, kaleme alınacak raporu müzakere ederiz" dedi. Halil Özyörük sesini çıkarmadı. Zira, başka bir plan hazırlanmıştı. Özyörük karma komisyonu bir daha toplantıya çağırmadı. Buna karşılık komisyonun DP'li üyeleri toplandılar ve buna "karma komisyonun DP grubu toplantısı" gibi o zamana kadar duyulmamış bir de ad verildi. DP'li üyeler Sabri Dilek tarafından yazılan raporu dinlediler. Raporu 20 DP milletvekili imzaladı. Komisyonda DP'li 24 milletvekili daha vardı ama, onlar son toplantıya katılmadıkları gerekçesiyle imza hakkından yoksun bırakıldılar. Sabri Dilek, sonradan Dilek Raporu diye şöhret yapan raporunu imzalamaları için komisyonun CHP'li üyelerine gönderdi. Rapordan bana, rahmetli Barutçu söz etti. Zaten metni hemen İsmet Paşaya da getirdiler. Raporu, sonradan Menderes'in meşhur Tahkikat Komisyonunun çekirdeğini oluşturan ve

adları herhalde demokrasi tarihimizde asla unutulmayacak olan Nail Geveciler, Vacit Asenalar, Sait Bilgiçler, Nusret Kirişçioğlular, Kemal Biberoğlular imzalamışlardı. CHP'liler tabii, muhalefetlerini bildirdiler ve şerh koydular. Rapor, gene yeni bir deyimle "İsmet Paşanın manevi mesuliyeti"ni vurguluyordu.

Bu raporu okudum. Aman yarabbi, nasıl bir zorlamanın eseriydi. Sabri Dilek "her türlü şüpheden vareste" ne kanıtlar bulmuştu! İsmet Paşa bir tarihte Orgeneral Muğlalı'ya "Şarka git, sınır olaylarını hallet" demiş. İsmet Paşa, Erzurum'u ziyaret ettiğinde Orgeneral Muğlalı'nın sırtını okşamış ve "Muğlalı şarkın kralıdır, ben onun burada bulunması sayesinde Ankara'da rahat ve müsterih uyuyorum", demiş. Hatta İsmet Paşa Van'da, Muğlalı'nın koluna bile girmiş. "Şüpheden vareste deliller" işte bunlardı. Fakat Sabri Dilek, bunlarla eski Cumhurbaşkanını sorumlu ilan edemeyeceğini fark etmişti ve bundan dolayı başka formül bulmuştu. Talihsiz formül şuydu:

"Suçlu sanılanların muhakemesiz öldürülebileceklerine ve bunun hiçbir takibe tabi tutulamayacağına, icabında böylesine hareketin hatta vatani vazife sayılacağına dair Muğlalı'da mevcut zihniyet, temelini, Tek Parti - Tek Şef düsturunun imkânlarından almaktadır. Tek partinin lideri ve Türkiye'nin şefi ise İsmet İnönü'den başkası değildir."

Bu talihsiz formül, İsmet Paşanın çok üstünde, bir devri bütünüyle lekelemek gayesi güttüğünden şiddetli tepkilere neden oldu. Nitekim bizzat Menderes, Japonya'dan dönüp de böyle bir raporla karşılaştığında fena halde içerledi. Celâl Bayar'ın ilkel kini, başa ne dertler getiriyor, ne karışıklıklara yol açıyordu.

Gerçi, tutanak sözcüsü Sabri Dilek'in iddiası, Menderes'in, Japonya'dan gelir gelmez raporu okuduğu ve ona pek hayran kaldığıdır. Sabri Dilek'e bakılırsa Menderes dayanamayıp hemen İstanbul'dan Ankara'ya telefon açmış, Sabri Dilek'i bulmuş, onu hararetle tebrik etmiş, iki gözlerinden öpmüş. Sabri Dilek, o raporundan dolayı hücuma uğrayınca bunu ilan etti. Menderes belki böyle bir telefon da etmiştir. Ama bana Başbakanın tepkisini, Japonya'dan döndüğünde kendisini İstanbul'da karşılayanlar anlattılar. Menderes te-

lefon etti veya etmedi, gerçek şudur ki raporu Meclise getirtmedi ve üzerinde tartışma açtırtmadı.

Bu, Özalp Olayı üzerinde İsmet Paşa çok durdu ve ona, benim önce yadırgadığım bir önem verdi. Pembe Köşkte İsmet Paşa, Faik Ahmet Barutçu, Turhan Feyzioğlu ve CHP'nin ileri gelen hukukçuları günlerce bu konu üzerinde konuştular. İsmet Paşa büyük hassasiyet gösteriyordu ve fena halde kızmıştı. Rapor Meclise gelseydi kürsüye bizzat kendisi çıkacak ve raporu karşılayacaktı. Suçlanan, Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığıyla başlayıp kendi Cumhurbaşkanlığıyla biten devreydi. Bu devre, zihniyeti ve felsefesiyle kirletilmek isteniliyordu. İsmet Paşanın şahsıyla ilgili suçlamanın bir hukuki değeri yoktu. Deyim bile "manevi mesuliyet" idi. İş, o değildi. Atatürk ve cumhuriyet ordusu, şer erbabının gözünde asıl hedefti. Bayar'ın ve Dilek'in bu hedefi gözettiklerini söylemek istemiyorum. Hatta aksine, bence ikisi de böyle bir düşünceden çok uzaktılar. Ama İsmet Paşaya illa çamur atma çabasının olayı nereye götürdüğünü, İsmet Paşa konusunda duygularının daha az esiri olan Menderes fark edebildi ve mekanizmayı durdurdu.

Bu, Celâl Bayar'ın "Şiddet! Daha fazla şiddet!" politikasını değiştirmedi ve zaten Adnan Menderes'in de o çeşit şiddet gösterilerinde Bayar'la bir anlaşmazlığı yoktu. Olay, 1958 Haziranının ilk günlerinde İstanbul'da patlak verdi.

İktidarla muhalefetin arası oldum olasıya bozuktu. Fakat bu, 1957'den itibaren daha da bozulmaya başlamıştı ve artık, kış güneşini andıran Bahar Havası günleri de görünmüyordu. 1958'in 19 Mayısında Ulus, birinci sayfasında, Atatürk'ün gençlere vaktiyle, Bursa'da bir irtica olayı patlak verdiğinde söylediği sözleri yayımladı. Atatürk şöyle diyordu:

"Türk genci inkılapların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Rejimi ve inkılabı benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı, bir hareket duydu mu, bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır demeyeceksin. Hemen mücadele edeceksin ve kendi eserini koruyacaksın. Polis gelecektir, asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç, polis henüz inkılabın polisi değildir, diye düşünecek, fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkûm edecektir. Gene düşünecek:

Demek adliyeyi de ıslah etmek lazım, diyecek. Onu hapse atacaklar. Diyecek ki: Ben iman ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve âmilleri düzeltmek benim vazifemdir!"

Tabii bu demeç, iktidarı deliye çevirdi. Ulus elbette ki bir 19 Mayıs günü bu sözleri durup dururken yayımlamış değildi. DP bununla CHP'nin ihtilal kışkırtıcılığı yaptığını ileri sürdü ve Ankara savcılığını harekete geçirdi. O tarihte Ankara savcısı, gene, "unutulmazlar"dan biri, Rahmi Ergil'di. Rahmi Ergil Ulus'un yazı işleri müdürünü polis marifetiyle adliyeye celbetti ve ifadesini aldı. Ulus hakkında yeni bir soruşturmaya girişiliyordu. İktidarın sözcüleri de hücuma geçtiler.

Türkiye'de 1957 ile 1960 arasında, iktidar bütün polis tedbirlerini bir bir uygulamaya girişince muhalefet, anlamlı yazılarla görevini yerine getirmeye koyuldu. Bu bakımdan, Atatürk'ün böyle sözlerini, yahut daha sonraları, Nuri Sait Paşanın âkıbeti hakkında yazılan yazıları, yapılan imaları "maksatlı" görmek haksız sayılmaz. Ama, sansür koymadan da bunlara engel olma olanağı bulunmadığından ve yasalar amaçları değil, anlamları cezalandırdığından bu ancak DP'nin aleyhinde sonuç verdi. Ne kimse sustu, ne ortam duruldu, ne de Bayar - Menderes rejiminin mukadder sonu değişti.

Şimdi, bu satırları yazarken düşünüyorum da, DP iktidarını, yıl 1958 iken yılı 1928 veya 1938 sanmak yıkmıştır. Bayar da, Menderes de Türkiye'nin 1928 veya 1938 rejiminden farklı bir rejimle idare edilebileceğine hiçbir zaman inanmamışlardır. Tek parti devrinde yetiştiklerinden, tek parti devrinin işleyişini gördüklerinden ve Atatürk'le İsmet Paşanın hükümet etme usullerini bildiklerinden hep o günlerin hevesi içinde kalmışlardır. Demokrasi, Bayar'ın ve Menderes'in, iktidarı İsmet Paşanın elinden kapmak için kullandıkları bir silahtan başka şey olmak anlamını, kendi nazarlarında taşıyamamıştır. Bu gayelerine eriştikten sonra niçin ülkenin, milletin kendilerine de Atatürk'e veya İsmet Paşaya itaat ettiği gibi itaat etmediğini asla anlayamamışlar, olayları hep o yöne zorlamışlardır. Halbuki, genel bir kuraldır, otoritenin kaynağı neyse otoritenin doğası o olmaktadır. Nite-

kim, seçimle iktidara gelen DP bütün örtülerini atıp 1960 ilkbaharında Türkiye'yi seçimsiz idare etmeye ve 15 kişilik bir sivil cuntanın emrine vermeye kalkıştığında sonunu bulmuştur.

İsmet Paşa, bu Ulus olayından birkaç gün sonra, 27 Mayısta İstanbul'a gitti. İsmet Paşanın, seçimlerden bu yana İstanbul'a ilk gidişiydi. Ben, o hafta Kahire'ye gitmeye hazırlanıyordum. Ankara'da kaldım. İsmet Paşa bir CHP kongresinde konuşacak, sonra da bir basın toplantısı yapacaktı. İstanbullular İsmet Paşayı büyük tezahüratla karşıladılar. Pazar günü İsmet Paşa, Eminönü ilçesinin Çemberlitaş'taki bir salonda yapılan kongresinde bir konuşma yaptı. Konuşması son derece sertti. İsmet Paşa bilhassa ekonomik durumu yeriyordu. Halk coşkundu. Toplantıda iktidar fena halde hırpalandı. O akşam, kongre hakkında yayın yasağı kararı alındı. Gazetelere bildirilen kararda toplantıda yapılan konuşmalarda suç öğesi bulunduğu, hazırlık soruşturmasına başlandığı, bu soruşturmanın selametle yürütülmesi için hem toplantıda konuşulanlar, hem de toplantının kendisi hakkında hiçbir şey yazılmaması bildiriliyordu. Bu, DP iktidarının klasik formülüydü.

Halbuki şiddet gösterisinin kararı, o gün, yani toplantıdan önce gene İstanbul'da Bayar, Menderes ve bakanları tarafından alınmıştı. Menderes, İstanbul'da bulunan bakanlarını saat 10.00'da topladı. Bayar da İstanbul'daydı ve Şale Köşkünde kalıyordu. Namık Gedik ile Esat Budakoğlu ise Ankara'daydılar. Başbakan öğleyin onları da getirtti. Maksat, İsmet Paşanın prestijini kırmak, onun "alayişle muhalefet yapması"na engel olmaktı. İsmet Paşaya da tahditler konuldu mu, Bayar ile Menderes'in aklınca halk "Vay canına! Ne bu iktidar, yahu!" diye hayran kalacak, artık Türkiye'de hiç kimse sesini çıkaramayacaktı. İsmet Paşanın, parti kongrelerinde ne işi vardı? Kışkırtmalar yapacaktı, değil mi? İşte, hükümet buna müsaade etmeyecekti.

Menderes'le bakanları önce, sabahleyin 10.00'dan, 13.00'e kadar süren bir toplantı yaptılar. Öğleyin Menderes'le bir kısım bakanları vilayette kaldılar, yemeklerini orada yediler. 16.00'da ikinci toplantı yapıldı. 18.00'de Bayar da geldi. İstanbul Savcısı Hicabi Dinç, Birinci Şube Müdürü Nevzat Emrealp çağrıldı. Bunlar, Eminönü kongresi ve İs-

met Paşanın söylediği sözler hakkında açıklama yaptılar. Bu sırada Hicabi Dinç, aldığı emir üzerine bir sulh ceza yargıcından gerekli yayın yasağını sağlamıştı. Zaten o sulh ceza yargıcı bu iş için pazar günü nöbete sokulmuştu. Yalnız, bir sorun daha vardı. İsmet Paşa bir gün sonra, bir basın toplantısı yapacağını ilan etmişti. Gazeteciler haberdar edilmişlerdi. İsmet Paşa orada, tabii ağızına geleni söyleyecekti. Basın toplantısının yeri, CHP'nin il merkeziydi. O sıralarda CHP'nin il merkezi Cağaloğlu'ndaydı. Bayar ve Menderes, İstanbul'a vali vekili yaptıkları Ethem Yetkiner'in, polis müdürüyle birlikte gidip İsmet Paşaya bu toplantıdan vazgeçmesini, yahut şu, şu, şu konuları ağzına almamasını söylemesini uygun gördüler. Zavallı Ethem Yetkiner'e bu talimat verildi.

Cumhurbaşkanı 20.30 civarında vilayetten ayrıldı. Bakanların çoğu da gitti. Menderes, Gedik ile Zorlu'yu bir süre daha yanında tuttu. O sırada, öğleden sonraki oturuma katılmayan Kalafat da geldi. Menderes bu en yakın ideal arkadaşlarıyla bir süre daha görüştü. Dokuza doğru vilayetten çıktı. Gazeteciler yolunu kesip haber sormuşlar. Menderes şu karşılığı vermiş:

"Bakınız, hepinizin yüzü gülüyor. Hepiniz iyi insanlarsınız."

Bu söz bana aktarıldığında, şaşırdığımı hatırlıyorum. Başbakan sapıtmış mıydı, ne?

İsmet Paşanın basın toplantısı, ertesi sabah saat 11.00'deydi. Ethem Yetkiner, İsmet Paşadan bir randevu istedi. Vakti de belirtti: Basın toplantısından önce! İsmet Paşa, randevu vermedi. Sabahleyin, toplantıdan hayli evvel, CHP'nin il merkezine gitti. Orada, il başkanı olan Şemsettin Günaltay ve öteki arkadaşlarıyla çalışmaya koyuldu.

Bana anlatılan, Yetkiner, İsmet Paşa'nın randevu vermediğini Menderes'e bildirmiş. Menderes kendisine, buna rağmen gidip İsmet Paşayı görmesini emretmiş, Ethem Yetkiner önce biraz direnmek istemiş. İsmet Paşanın tavrını az çok tahmin ediyormuş. Fakat Başbakan, yahut Gedik, Yetkiner'i azarlamışlar.

Yetkiner, saat 11.00'den önce CHP il merkezine habersiz gitti. Ben olanları, ertesi gün İsmet Paşa başkente döndüğünde ondan duydum. Vali vekilinin geldiğini haber vermiş-

ler. İsmet Paşa, Şemsettin Günaltay'ın odasındaymış. Gazeteciler de varmış. Sormuş:

"Ne istiyormuş?"

"Sizi görmek istiyormuş" demişler.

İsmet Paşa, kendisine randevu vermediğini hatırlatmış, fakat ilave etmiş:

"Gelsin bakalım, ne istiyormuş.."

Ethem Yetkiner içeri girmiş. Yanında, İsmet Paşanın o tarihte tanımadığı biri daha varmış. İsmet Paşa sert bir sesle,

"Ne var?" demiş.

Ethem Yetkiner, kendisinden randevu istediğini, İsmet Paşanın bunu vermediğini söylemiş. Paşa, terslemiş:

"Zatıâlinize randevu vermeye mecbur muyum? Hem de, sizin istediğiniz saatte? Görüyorsunuz ki çalışıyorum. Kalkıp buraya geliyor, vaktimi alıyorsunuz. Nedir istediğiniz?"

Ethem Yetkiner İsmet Paşaya basın toplantısı hakkında birtakım tahditler koymaya, neyi söyleyip neyi söylememesi gerektiğini bildirmeye kalkışmış. Paşa daha da sertlenmiş:

"Var mı, benden böyle bir talepte bulunmaya hakkınız? Ne hakla benim hareketlerime karışıyorsunuz? Neyse kanun, onun dediği olur.."

Bu sırada Yetkiner'in yanında bulunan zat da söze karışmak istemiş ve birtakım güvenlik sorunlarından, duyulan endişelerden, halkın heyecanlı olduğundan söz etmiş. İsmet Paşa ona,

"Siz kimsiniz?" demiş.

Adam, İstanbul Polis Müdürü Cemal Tarlan'mış. İsmet Paşa onu da bir güzel paylamış. Yetkiner ve arkadaşı, tersyüzü il merkezinden ayrılmışlar, vilayete dönmüşler. Yetkiner'in görüşme hakkında Menderes'e bilgi verdiğini söylemek herhalde bir kehanet sayılmaz. İsmet Paşa,

"Cemal Tarlan daha bir terbiyeliydi. Öteki, küstahtı da.." diye anlattı.

İsmet Paşa basın toplantısını yaptı ve ne kadar güncel sorun varsa tabii hepsine dokundu. Bu arada, yayın yasaklarını da şiddetle yerdi ve bunların çıkar yol olmadığını söyledi. Ancak akşam, gazeteleri bir başka yayın yasağı bekliyordu. Gene bir sulh ceza mahkemesi, İsmet Paşanın basın toplantısında, sadece içeriği açısından değil, hedef ve amacı ba-

kımından da suç görmüştü, hazırlık soruşturmasının selametle yürütülmesi için, vs., vs. yayın yasağı konuluyordu. İsmet Paşa o toplantıda en çok iktisadi sıkıntıları dile getirmişti.

Meğer bu sırada iktidar, yeni bir yardım koparabilmek için dışarıyla temas halindeymiş. Yardımı yapacak olanlar ise Menderes'ten, İsmet Paşanın istediklerine benzer isteklerde bulunuyorlarmış. Yani, istikrar tedbirlerinin alınması ve enflasyondan dönülmesini. İstanbul'daki basın toplantısının yasak edilmesi üzerine gazeteciler akşam geç vakit, Taşlık'taki eve gitmişler. İsmet Paşa onlara kısa bir demeç vermiş. Şöyle demiş:

"Evvela kendi tedbirlerimizi kendimiz alacağız. Zincirleme mali ve iktisadi tedbirlerle fiili istikrar ve umumi itimadı tesis edeceğiz. Ondan sonra dünyanın hazineleri bize açılmış olacaktır."

O günler, iktisadi sahada İsmet Paşanın söylediği hep bu oldu. İsmet Paşa bunları ancak 1961'de, başbakan olduğunda uygulayabilecek ve sahiden de dünyanın güveninin bir ifadesi olarak Türkiye'ye yardım konsorsiyomu kurulacaktır.

İsmet Paşa salı günü, uçakla İstanbul'dan döndü. CHP'liler kendisini hararetle karşıladılar. Havaalanı ana baba günüydü. Bilhassa meclis grubunun üyeleri uçuyorlardı. İsmet Paşanın Yetkiner'e nasıl davrandığı hemen duyulmuştu. Kullanılan deyim, "Paşa çizmeleri çekti" oldu. Onunla beraber daha çok kimse çizmesini giydi. Muhalefet canlanmıştı. İsmet Paşa havaalanından Pembe Köşke, yanında Faik Ahmet Barutçu ile döndü. Arkadaşını yemek salonundaki kanapeye, yanına oturttu ve gülerek,

"Nasıl", dedi, "arkadaşlarım benden memnun mu?"

CHP grubunun başkanvekili, kendisine has Karadenizli şivesiyle,

"Aman Paşam, memnun da söz mü?" diye karşılık verdi.

İsmet Paşa içten bir kahkaha attı. İşlemeli küçük tabakasından bir Yeni Harman çıkardı, kibritle yaktı. İsmet Paşa sigara içtiği zamanlar bunu hep kibritle yakardı. Çakmak kullanmazdı. Sigaranın en iyi, kibritle yakılabileceği İsmet Paşanın kanısıydı. O gün elini Barutçu'nun dizine koydu,

"Sigarayı içiyorum, aslanlar gibi de öksürüyorum" dedi.

Sonra, ciddi bir edayla şöyle devam etti:

"Şimdi beni dinle! İstanbul'da birkaç gün kaldım. Sadece dert, sadece ıstırap işittim. Vatandaşlar geldiler, şikâyet söylediler. Onlara 'Tabii! Oyunuzu siz öyle kullandınız' demedim. İktisadi buhranın en ileri safhasını, vatandaşta geçim darlığının en acıklı halini İstanbul'da görmek lazımdır. İnsanın yüreği parçalanıyor. Herkes bana, bu işin sonunun ne olacağını sordu. Vatandaşları ümitsizliğe düşmekten kurtarmak şarttır. Vatandaş ümitsizliğe düştü mü, başımıza geleceklerin haddi hesabı olmaz."

Faik Ahmet Barutçu başıyla onayladı. İsmet Paşa sözünü bağladı:

"Bütün gayretim vatanda huzurun muhafazasıdır. CHP'li olarak bize iki görev düşüyor. Evvela, cumhuriyetin muhafızıyız. Büyük Atatürk bize, memleketle beraber cumhuriyeti emanet etmiştir. İkincisi, çektiğimiz sıkıntılar karşısında bir ümit meşalesi olmalıyız. İstanbul'da, gece gelen gazetecilere söyledim: Dertlerin çaresi vardır. Biz bu dertleri halledebiliriz. Biz bu dertlerle daha evvel de karşılaşmışızdır. Karşılaşmışızdır ve hepsini yenmişizdir."

Pembe Köşkün yemek salonunda, büfenin üzerinde, Atatürk tarafından armağan edilmiş kendisinin yağlıboya bir gençlik resmi asılıdır. Resimdeki Atatürk o gün, memnun gözlerle İsmet Paşaya bakıyordu.

V

İsmet Paşanın İstanbul seyahati ve oradaki iki konuşmasına yayın yasağı konulması, Ethem Yetkiner'le aralarında geçen tartışma 1958 yazına girilirken iktidar - muhalefet ilişkilerini biraz daha gerginleştirdi. İsmet Paşa, Ankara'ya döndükten sonra, o zamana kadar Kasım Gülek tarafından söylenilen bir sözü benimsediğini bildirdi.

DP iktidarının, bütün örtüleri de bir tarafa iterek tam bir dikta idaresine doğru gittiği 1957-60 arasında birçok memur, tabansızlıktan, bu iktidarın bütün yolsuzluklarına alet olmuşlardır. Bunların, o tarihteki mazereti şöhret yapmıştır: "Evde evlad-ü ayal var!"

Aslına bakılırsa, bir yandan rejimin bazı saf kimselerin

gözüne hiç devrilmeyecekmiş gibi görünmesi, öte taraftan, ancak ihtilalden sonra getirilen teminatlardan birinin o tarihte bulunmaması ve memurların kaderinin iki dudak arasında olması DP iktidarının emirlerine karşı koymayı güçleştiriyordu. Bu emirlere boyun eğenlerin hepsine birer alçak diye bakmak insaflılık olmaz. Zira, herkesten kahraman olmasını istemek asıl insafsızlıktır. Kaldı ki, toplum, böyle bir karşı koyuşa alışık ve yetenekli değildi.

Ama, ne olursa olsun, DP'nin, bütün yasadışı tedbirleri almaya hazır bir görevli zümresini elinin altında tutması muhalefetin işlerini çok zorlaştırıyordu. Devlet, icra ve kaza organlarıyla Bayar - Menderes ikilisinin emri altına geçiyordu. Buna karşı ne yapmak lazımdı?

Akıl, Kasım Gülek'ten çıktı. Mademki korku, yasadışı emri yerine getiren memurun mazeretiydi, o halde CHP de memurların yüreğine, eş bir korku düşürmeliydi. "Elbette hesap sorulacaktır" anadüşüncesi bu gerekçeyle doğdu. Kasım Gülek "nereden buldun kanunu"nu da başka bir sınıfa karşı ortaya çıkardı: Vurguncular!

Elbette bu türden geleceğe ilişkin gözdağı, yalnızca memurları veya vurguncuları ürkütmeyecekti. Başlıca sorumlu mevkilerde bulunanlar da, kudreti bırakmamak için fazla direnecekler ve zorbalık yoluna sapmaya çalışacaklardı. 1958'in yaz aylarına kadar, Kasım Gülek'in sözlerinin CHP tarafından resmen benimsenmemesi bu yüzdendir. O günlere kadar İsmet Paşa yüreğinde hep, DP iktidarının akıllanacağı umudunu korumuş, o iktidarın bir delilik yapmasına yol açmamaya çalışmıştır. Ama İstanbul'dan Ankara'ya döndüğünde, İsmet Paşada bir değişiklik hissettiğimi söylemek isterim. Bana,

"Bunlar her şeyi yapacak istidattalar.." dedi.

Ethem Yetkiner'e fena halde kızmıştı.

"Görseydin, ne maskaraydı!" diye ilave etti.

"Maskara", İsmet Paşanın kullandığı en ağır birkaç sözcükten biridir. Nitekim birkaç gün sonra Ulus'ta "kanunları çiğneyen görevlilerden elbet hesap sorulacak" başlıklı yazı onun oluruyla çıktı. Bunda, Kasım Gülek'in bu ihtarına karşı ateş püsküren ve "Vay! Tehdit ha?." diye feryada başlayan DP organlarına sert yanıt veriliyor, CHP'nin, iktidarı aldığı gün bütün yasadışı emirlerin sorumlularını mahkemeye ve-

receği ilan olunuyordu. CHP bu vaziyetini, 27 Mayısa kadar sürdürdü. Gerçi, iktidar değişmesi maalesef seçimle değil ihtilalle olduğu için hesap sormak görevi CHP'ye düşmedi ama, düşseydi, CHP hak ve hukuk dairesinde Bayar - Menderes rejiminin gönüllü veya zoraki emir kullarını cezalandıracaktı.

Şimdi, düşünüyorum da, acaba bu konuda adalet tam tecelli etti mi diye; sonra etrafıma bakıyorum; şiddetle cezalandırılmış olanlarla cezayı atlatanları görüyorum; birinciler içinde suçu hiç oranında bulunanları ve ikinciler arasında birtakım profesyonel melunları da fark ediyorum ve diyorum ki: Belki bu sınıfın üzerine yıldırım düştü ama, pek gelişigüzel düştü. Hele "Nereden buldun?" hiç işlemedi ve vurgunculuk yapmayanlar yapmadıklarıyla kaldılar. Yapanlar ise, minareyi kılıfa uydurmakta hiç güçlük çekmediler. Aynı devrin sorumlularından bir kısmının affedilip hapisaneden çıktıktan sonra yaşamlarını düzenlemek için görülmemiş sıkıntı çekmeleri, bir diğer kısmının ise bir eli yağda, bir eli balda olması bunun göstergesidir. Ne yaparsınız ki ihtilal adaleti, tam arzulanan adalet olamıyor.

Zaten, ihtilalin istenmeyen bir şey olmasının nedeni de, onun bu karakuşiliği değil mi?

O günler –1960'a giderken– benim başıma gelen bir hikâyeyi de burada anlatmalıyım.

Akis artık güçlü, etkisi çok büyük bir dergi olmuştu. Olanaklarımız da artmıştı. Dergide yayının ağırlık merkezi iç politikaydı. Fakat bizim amacımız, bu dergiyi kurarken, Time çeşnisinde bir yayın organı yapmaktı. Yani, iç olayları verelim ama, bütün ötekiler de bu derginin sayfalarında yer sahibi olsunlar diyorduk. Böylece, iç politika kısmı da biraz hafifleyecek, derginin havası daha az gerginleşecek, dünyaya bakan pencerelerin sayısı artacaktı.

1958 ilkbaharının bizim için ilgi çekici adamı Mısır'ın Nâsır'ıydı. Lübnan olayları çıkmıştı ve gözler Ortadoğuya çevrilmişti. Amerika, Lübnan'a müdahale etmişti. Lübnan'da kan akıyordu. Bir kısım ipler Nâsır'ın elindeydi. Mısır devlet başkanının Türkiye'yle de ilişkileri karışıktı. Düşündük ki, eğer ben Nâsır'dan özel bir demeç alırsam bu, dünya çapında bir gazetecilik olacaktır.

Mısır'ın buradaki elçiliğine başvurduk ve benim için Nâ-

sır'dan bir randevu istedik. Aynı zamanda, Kahire'deki elçiliğimize ve basın ataşeliğimize de birer mektup yazarak bu talebimizi oradan takip etmelerini rica ettik. Randevu günü belirlenmemekle birlikte, ilk yanıtlar olumlu gelince, Basın - Yayın Genel Müdürlüğü yoluyla Maliye Bakanlığından döviz istedik. 124 İngiliz lirası karşılığı döviz tahsis olundu. Emniyet Müdürlüğünden pasaportumu; Mısır elçiliğinden de vizeleri aldık. Bu sırada, Kahire, Ankara'daki elçiliği vasıtasıyla Nâsır'ın beni hangi gün ve saatte kabul edeceğini bildirdi. Randevuya göre uçak biletimi hazırlattık, Kahire'de otel rezervasyonu yaptırdık.

İktidarın ne kadar kuşkulu ve artdüşünceli olduğunu bilmiyor değildim. Bu gazetecilik girişimimi başka türlü düşünebilir, daha kötüsü, onu başka türlü kullanmaya kalkışabilirlerdi. Hareketimden birkaç gün önce Basın - Yayın Bakanı Sıtkı Yırcalı'ya, telefon ettim. Kahire'ye gideceğimi, Nâsır'la görüşeceğimi söyledim. Dedim ki:

"Gitmeden evvel bir yetkiliden hükümetin görüşünü öğrenirsem benim için faydalı olabilir. Belki de hükümetin bazı arzuları vardır. Onları da bilmek bir hizmet görmemi kolaylaştırır. Hükümetin Nâsır'a sormamı istediği hususlar mevcutsa, bazı meselelerin kamuoyu önüne getirilmesi münasip görülüyorsa bu bir fırsat sayılabilir."

Sıtkı Yırcalı bunun iyi olacağını bildirdi, bana teşekkür etti. Kendisinden, bu hususu Adnan Menderes'e duyurmasını rica ettim. "Tabii" dedi.

Meğer büyük hata etmişim.

Bir ses çıkmadı. Hareket günü geldi.

Uçak, öğleden sonra kalkacaktı. Evde Özden bavulumu hazırlıyordu. Telefon çaldı. Kemal Aygün'dü. Kemal Aygün o sırada Ankara Valisiydi. Ben Kemal Aygün'ü o İstanbul trafik müdürü ve ben Cumhuriyet'in röportaj muharriri iken tanıdım. İyi günlerde ve kötü günlerde ilişkilerimiz hep öyle kaldı. İktidarlar, partiler, ihtilaller bu ilişkilerimizi değiştirmedi. 1950-60 iktidarı da bunun böyle olduğunu bilirdi. Kemal Aygün, acele kendisine gelmemi istedi. "Ben öğleden sonra seyahate çıkıyorum, dönüşte olmaz mı?" diye sordum. "Olmaz" dedi.

Kalktım, gittim.

Kemal Aygün "Metin" dedi, "şu seyahatten vazgeçemez misin?"

"Neden?" diye sordum.

"Hani pek sırası mı acaba? Sonra gidersin, canım.."

Ağzında bir şeyler vardı, onu geveliyordu.

"Kemal Bey, gel şunun aslını söyle. Ne var?" dedim.

"Dün akşam Adnan Beyle görüştüm. 'Oralar karışık. Kanlı hadiseler oluyor. Çocuğun başına bir şeyler gelebilir. Üzülürüz. Vazgeçsin. Seni dinler. Sen söyle' dedi."

Gülmekten kendimi alamadım.

"Allah, Allah! Adnan Bey de beni amma düşünmeye başladı. Çok teşekkür ederim, fakat bütün seyahati planladım. Geri bırakmama imkân yok. Hem Adnan Bey hiç üzülmesin. Nasıl tek parça halinde gitmişsem, öyle, tek parça halinde gelirim. Acı patlıcanı kırağı çalmaz" dedim.

Kemal Aygün kararlı görünüyordu.

O ısrar edince pasaportumu, dövizimi aldığımı söyledim. Beni şaşırtan bir başka teklif yaptı. Teklif, Adnan Menderes adına yapılıyordu. Menderes demiş ki: "Dövizi kalsın. İsterse, daha da fazla döviz veririz. Karısı İsviçre'ye gidiyor. O da gitsin. Bu mevsimde İsviçre Mısır'dan çok daha güzeldir. Orada bir süre kalır, gezer, eğlenir. Hapisanede çektiklerini unutur."

Gerçekten de karım birkaç gün sonra İsviçre'ye gidecekti. Arkadaşı Jale Aksal –İsmail Rüştü Aksal'ın eşi– bir ameliyat geçirecekti. Özden onunla beraber bulunacaktı. Fakat daha ona döviz ve pasaport almamıştık. Menderes, bunu nereden biliyordu? Kemal Aygün'e,

"Bu ne şahane bir alaka.." diye takıldım.

Zavallı Kemal Beyin şaka kaldıracak hali yoktu.

"Alay etme. Kararları ciddi. Seni Mısır'a göndermeyecekler" dedi.

"Peki, neden?" diye sordum.

Anlaşılıyordu ki, çok işin altında olduğu gibi bunun da altında Namık Gedik vardı. Aygün'e kesin emri veren oydu. Başbakana da fikri o telkin etmişti. Hasta muhayyelesi gene birtakım tertipler keşfetmişti. Kemal Aygün'e dedim ki:

"Bu memlekette seyahat özgürlüğü var mı? Benim pasaportum, döviz müsaadem tam mı? O halde hiç kimse bana mani olamaz. Ne diye gitmeyecekmişim? Üstelik, hükümete

haber verdim mi? Arzularını sordum mu? O zaman müsaade etmeselerdi. Şimdi koca bir devlet başkanından randevu almışım, sonra bunu iptal edeceğim! Böyle ciddiyetsizliği ben yapmam. Eğer mani olmak yetkiniz varsa, olursunuz.."

Kemal Aygün,

"Böyle bir yetkimiz var ve eğer ısrar edersen bunu tatbik etmek emrini aldım. Vali olarak, seni havaalanından çevirebilirim" dedi ve ilgili maddeyi gösterdi.

Sonra, bunu büyütmememi kendi ricası olarak istedi. Tabii, havaalanına gitseydim, fotoğrafçıları haberdar etseydim, pasaportumu orada iptal etselerdi bir büyük skandal doğacaktı. Düşündüm. Bir defa bu, fazla "Kasım Güleklik" gibi geldi bana. Daha fenası, ortada bir devlet başkanı vardı. Onunla randevusu olan bir gazeteci devlet tarafından yolundan alıkonuluyordu. Bu, zaten parlak olmayan ilişkileri etkilemeyecek miydi?

İster istemez:

"Peki, havaalanına gitmem.." dedim.

Kemal Aygün'ün yüzü biraz güldü ama, bütün istediklerinin bu olmadığı anlaşılıyordu. Biraz mahcup,

"Pasaportunu da bana vereceksin.." dedi.

"Gitmeyeceğim dedik ya.."

Anladım ki Namık Gedik pasaportumu cebine koymadan rahat etmeyecekti.

"İyi ya, gönderirim. İçine de dövizi koyarım.." dedim.

"Dövizi bırak. Adnan Bey onun sende kalmasını söyledi. Ama pasaport hemen lazım.."

Döviz o günler aslan ağzındaydı.

Yarabbi, ne iktidardı bu?

Kemal Aygün, bir eski polise yaraşır bir plan yaptı. Kendisi yarım saat sonra, otomobiliyle bizim evin önündeki Bahçelievler Caddesinden geçecekti. Ben bir adamla, pasaportu Tandoğan meydanının köşesine gönderecektim. Adam bunu, otomobildeki valiye verecekti.

Pasaportun içine dövizi de koydum ve Kemal Aygün'ün istediği tarzda bunu kendisine ilettim. Doğrusu istenilirse, bu esrarlı tarzın niçin seçilmiş bulunduğunu hiçbir zaman anlayamadım. Bankaların dövizi satış fiyatlarıyla alış fiyatı arasında bir fark olduğundan macera, bana birkaç yüz liraya mal oldu. Ama bir hafta kadar sonra, İçişleri Bakanı Dr. Na-

mık Gedik'in DP Meclis grubunda yaptığı bir konuşmayı öğrendiğimizde ben de, hikâyeyi anlatmış olduğum İsmet Paşa da, ağzımız bir karış açık, şaştık kaldık.

İsmet Paşanın İstanbul'dan başkente gelişini, DP büyüklerinin dönüşü takip etti. O hafta, sıkışık anlarda olduğu gibi işleri Celâl Bayar'ın ele almış bulunduğu hemen görüldü. Cumhurbaşkanı yoğun bir kulis faaliyetine girişti. Çalıştığı saha, DP içiydi. Çankaya'ya DP'nin genel idare kurulunu, grup yönetim kurulunu, etkili DP milletvekillerini çağırdı, onlara telkinlerde bulundu. DP dayanışma içinde kalmalıydı. Grup toplantıları yapılacaktı. Orada çözülmemek lazımdı.

Gerçekten de bir hafta içinde DP grubu dört gün toplandı. Bu toplantılardan bazılarına, milletvekillerini Köşkün arabaları taşıdılar. Bazı toplantıları da Bayar, Meclise gelerek, hoparlörlü odadan takip etti. Menderes'le görüştü, yön gösterdi, buyruklar verdi.

1958 yazına girerken DP grubunun durumdan memnun bulunmadığını biliyorduk. "Görülmemiş kalkınma edebiyatı" DP'nin kendi milletvekilleri arasında bile iflas etmişti. Bütün ülkenin ve bir vurguncu kitlesi dışında, bütün milletin sıkıntı içinde olduğu artık kabul ediliyor ve buna iktisadi bir çare aranması isteniliyordu. İktidarın, bunu yapacak yerde yayın yasaklarını, şiddet tedbirlerini arttırması bir çıkar yol olarak görülmüyor, bilhassa Dr. Namık Gedik gibi DP büyüklerinin sürekli "İsyan.. İsyan.." diye tehlikeli laflar ortaya atmaları endişe yaratıyordu. Türkiye'de isyandan, ihtilalden, darağaçlarından ilk söz edenlerin Demokratlar olduğu elbette ki hatırlardadır. DP'deki Gedik takımı, iktisadi sıkıntıdan dert yanıldığı zaman bile İsmet Paşa muhalefetini neden olarak gösteriyordu ve çare olarak onun tasfiyesini tavsiye ediyordu. Bu akla iki yıl sonra uyulacak ve zaten o tarihte de dünya DP iktidarının başına yıkılacaktır.

İşte, benim Kahire seyahati, İsmet Paşanın vatana hıyanet içinde bulunduğunun su götürmez bir kanıtı olarak o haftaki grup toplantılarının birinde İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik tarafından ortaya atılmış. Kendi milletvekilleri iktisadi sıkıntıdan ve genel durumdan şikâyet ettikleri zaman bu vehimli fanatik kalkmış ve devletin güvenliğiyle ilgili bazı açıklamalarda bulunacağını söylemiş. Sonra demiş ki:

"Ama siz biliyor musunuz ki İsmet İnönü Sovyetler Birliği'nin Ankara'daki Büyükelçisiyle temas halindedir ve damadı Metin Toker'i, Nâsır'la görüşmek üzere Kahire'ye göndermeye teşebbüs etmiştir? Rus Büyükelçisinin, İsmet İnönü'nün evine girerken gizli fotoğraflarını çektirdik ve hadiseyi tesbit ettik. Metin Toker'i ise havaalanından geri çevirdik ve ben pasaportunu iptal ettim!"

Halbuki Rus Büyükelçisinin gizli fotoğraflarını çekmekte hiçbir fayda yoktu, zira adam randevu almış, bayraklı otomobiline binmiş, Pembe Köşke gelmiş, bu arada resmini açıktan gazete fotoğrafçıları da çekmişlerdi. Benim Kahire'ye seyahatimin hikâyesini ise anlattım.

DP Meclis grubunun bu toplantılarında ortaya bir başka fikir daha atıldı. Şu İsmet Paşa, başa bela değil miydi? İşte, İstanbul'da birtakım olaylar olmuştu ve CHP Genel Başkanı yayımlanması yasak edilen sözler söylemişti. Bunlar bahane edilebilir, İsmet Paşanın dokunulmazlığı kaldırılabilir, gerekirse tevkif bile ettirilebilirdi. Bunu bana anlatan,

"Yahu, adamı Osman Bölükbaşı mı sandıklarını sorduğumuzda parlak fikirlerin sahipleri ısrar etmediler.." dedi.

Ama DP'nin bunu yapacak güçte olduğunu, bu yapılsaydı DP'nin akıbetinin başka olacağını sonraları söyleyen eski zaman müfritleri çıkmıştır ve bunlar Adnan Menderes'i korkaklıkla, çekingenlikle, evhamla suçlamışladır. Onlara kalırsa DP sertlikten değil, fazla sert olamamaktan yıkılmıştır ve o iktidar Türkiye'de kayıtsız şartsız egemen olma şansını bir süre eline geçirmiş, fakat kullanamamıştır.

Bir görüş, tabii. Ama doğru olduğunu hiç sanmıyorum.

DP Meclis grubunun toplantılarından, alışıldığı gibi, çıka çıka sade suya tirit bir bildiri çıktı. Milletvekilleri sorunları tartışmışlardı. Başbakan Adnan Menderes doyurucu yanıtlar vermişti. Her şey tatlıya bağlanmıştı. DP büyükleri için şimdi yapılacak iş, Meclisi tatile sokmak, böylece kafalarını dinlemekti. Üstelik bu sırada Kıbrıs konusu da bir buhran aşamasına girmişti ve dava iyi gitmiyordu. Gerçi muhalefet o konuda güçlük çıkarmıyordu. İktidar tarafından kendisine hiç bilgi verilmemekle beraber hükümetin görüşünü, bildiği kadar destekliyordu.

Ben o tarihte, İsmet Paşayla Akis'e, Kıbrıs konusunda bir söyleşi yaptım. Bunu gerçekleştirmek için çok uğraşmam

gerekti. Zira, İsmet Paşanın bir tavır alıp almama hususunda tereddütleri vardı. Zaten İsmet Paşaya kalsa, bazı çok önemli zamanların veya pek kızdırıldığı hallerin dışında bir konuşma yapmasına, bir demeç vermesine hiç lüzum yoktu. Söyleyecekleri, herkesin aklına gelebilecek şeylerden ibaret olacaktı. O halde, neden?

Kıbrıs konusunun daha da bir özelliği vardı. Nihayet bir dış politika işiydi. Formasyonu, İsmet Paşayı, dış politikada muhalefetin ayrı bir görüşü olsa bile bunu açıkça ortaya koymaktan alıkoyuyordu. Halbuki iktidarın kendisiyle bir teması yoktu. O halde, büyük bir tecrübeye dayanan görüşlerini bildirmesi bir görev değil miydi?

İsmet Paşa nihayet, metni CHP grup başkanvekili olan Faik Ahmet Barutçu'ya göstermek şartıyla söyleşiye razı oldu. Barutçu'yu öğle yemeğine çağırdı. Geldi. Metni okudu. Allah rahmet eylesin, Barutçu da çabuk ve kesin karar veren bir yaratılışta değildi. O da bazı tereddütler söyledi. Tabii bunlar, İsmet Paşanınkileri kuvvetlendirdi. Neyse, birkaç saatlik bir mücadele sonucunda bugün tarihi bir vaziyet alma kıymetinde olan ve İsmet Paşanın Kıbrıs meselesi nasıl bir hal şekline bağlandığı takdirde ilerde hır çıkmayacağını söyleyen demecini yayımlamak iznini kopardım.

Sonradan, en ziyade ilk bağın sağlam kurulamaması dolayısıyla Kıbrıs işi, İsmet Paşanın başbakanlığı sırasında patlak verdiğinde bu demeç, suçlu arayanların bunu İsmet Paşada bulamamalarına yol açtı. Eğer 1958'de, DP'nin kör inadı ve Fatin Rüştü Zorlu'nun kendini beğenmişliği bir iktidar - muhalefet istişaresine olanak verseydi, sorun çok daha lehimizde olarak belki bir hal şekline sokulabilirdi. Demecinde İsmet Paşa şöyle diyordu:

"Bu safhada iki noktanın tespit edilmesi lâzımdır. Enosis, yani Yunanistan'a katılmanın mümkün olmayacağı anlaşılmış mıdır ve Enosis gayretleri halde yahut istikbalde faal bir şekil alırsa taksim ameliyesinin içtinabı kabil olmayan kati bir zaruret teşkil ettiği meydana çıkmış mıdır? Bu takdirde Kıbrıs Adasında bugün hâkim olan İngiltere ve ilhakı düşünen Yunanistan yanında hayati bağlarla, ayrılmaz bir surette Türk devletinin adayla alakadar olduğunun ahden tespiti gerekmektedir.

Yalnız, bu sistemin işlemesi bir esaslı şarta bağlıdır. Yu-

nanistan, tedhiş usulüyle neticeye varmak ve Türk haklarını, Türk cemaatinin yaşama hakkını ihlal etmek mümkün bulunmadığını kati şekilde anlamış olsun. Tedhişçilerin bir surette itimat edilemeyecek faaliyetlerine karşı taksim tezinin nihai ve son çare olacağının şimdiden ve ahden tespit edilmesi de lüzumlu ve haklı bir teminattır."

DP iktidarı, iki esaslı şarttan sadece birini gerçekleştirdi. Türk devletinin "hayati bağlarla ve ayrılmaz bir surette" adayla alakadar olduğu ahden tespit ettirildi. Fakat, "tedhişçilerin bir surette itimat edilemeyecek faaliyetlerine karşı taksim tezinin nihai ve son çare olacağı" ahden tespit ettirilemedi. Bunun yerine, karışık bir müdahale sistemi konuldu. İsmet Paşa, Zürih ve Londra Antlaşmalarının görüşülmesi sırasında da kendi tezini savunacak, bu eksiği belirtecek, ilerde bunun Türkiye'ye güçlükler doğuracağını söyleyecek, fakat Menderes - Zorlu ikilisini ikna edemeyecektir. Hikâyenin o safhasını yeri geldiğinde anlatacağım.

İsmet Paşanın bu demecinden sonra, DP büyüklerinin Meclisi tatile gönderme arzuları daha da arttı. Bunu bir gün Faik Ahmet Barutçu İsmet Paşaya duyurdu ve şimdiden tavır alınmasını istedi. CHP'nin elinde bir koz vardı. İçtüzük gereğince, Meclis tatilde de olsa, üyelerinden beşte birinin imzasıyla toplanması zorunluluğu yürürlükteydi. İktidar, içtüzüğü kendine göre değiştirirken bunu unutmuştu. Maddeyi şimdi kaldırmak ise kolay olamayacaktı. Barutçu,

"Paşam, bu hakkımızı bir yerde çıtlatsanız" dedi.

CHP ülkenin durumu böyleyken, Meclisin işi bırakıp uzun bir tatile girmesini istemiyordu. Zira Meclis, ne de olsa, Bayar - Menderes ikilisinin gidişine karşı bir emniyet sübabı rolü oynuyordu. Bu ikilinin Meclisten kurtulması demek, her türlü denetimden sıyrılmaları demek olacaktı.

On yıllık DP iktidarı devrindeki meşhur "üç kuvvet teorisi" bir defa daha su yüzüne çıkıyordu. Bu devre boyunca, iktidarın gidişine üç güç egemen olmuştur: Bayar, Menderes ve DP grubu. Bunların hiçbiri, hiçbir zaman tek başına öteki ikisini yenecek güce kavuşmamıştır. Buna karşın, bunların ikisi, her zaman, öteki üçüncüyü yenecek güçte olmuştur. Grupla bazen Bayar, Menderes'e karşı; bazen Menderes, Bayar'a karşı ufak baskılar, şantajlar için birleşmişlerdir. Ama on yıl boyunca asıl birliktelik Bayar ile Menderes arasında

gruba karşı olmuştur ve bunlar grubu, bu sayede istedikleri yöne sürüklemişlerdir.

1958 yazının başında da öyle oldu. DP grubu durumdan şikâyetçiydi. Meclisin toplu halde kalıp çalışmasını istiyordu. Buna rağmen, hem de o yaz yapılması gereken ara seçimlerinin de geri bırakılmasını kabul ederek Meclisin ta 1 Kasıma kadar tatile girmesine rıza gösterdi. Halbuki İsmet Paşa, böyle bir tatil yapıldığı takdirde CHP'nin, üyelerden beşte birinin imzasıyla Meclisi toplantıya çağıracağını bildirmiş olduğu halde... İsmet Paşa bunu, CHP'nin araştırma bürosunda tertiplenen bir basın toplantısında söyledi.

İsmet Paşa o gün, bizim Akis'in de bulunduğu Ovehana geldi, CHP'nin araştırma bürosuna çıktı. Bu büro o tarihlerde, CHP'nin en verimli organlarından biriydi ve 27 Mayısa kadar da öyle kaldı. Zaten bundan dolayıdır ki Kasım Gülek büronun kapısına hemen "CHP Genel Sekreterliği Araştırma Bürosu" diye yazdırtmış ve büronun sözümona kendisine bağlı bulunduğu izlenimini uyandırmaya çalışmıştı. Halbuki büroyla ilgilenen asıl baş, Turhan Feyzioğlu'ydu. Basın toplantısı da, büro tarafından hazırlanmış bir kitabın takdimi dolayısıyla tertiplenmişti. Fakat İsmet Paşanın toplantıda hazır bulunması, tabii her şeyi değiştirdi. Gazeteciler CHP liderine güncel sorunlarla ilgili çok şey sordular. İsmet Paşa, taşı orada gediğine koydu. Ülkenin bu halinde Meclis işleri bırakıp gidemezdi. Giderse? Giderse, elinde artık yeterli sayıda milletvekili bulunan CHP Meclisi geri getirtecekti. Nitekim, getirtti de...

İsmet Paşa toplantıda bol bol şaka yaptı, sigara içemediğinden dert yandı.

Ertesi gün de tekrar sigaraya başladı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞDAT'TA İHTİLAL PATLIYOR

I

Meclisin tatil olmasından sonra, temmuzun başında, İsmet Paşalar ve biz İstanbul'a, Heybeliada'ya gittik. Gidiş için hazırlık, tabii uzun sürdü. Böyle anlarda Pembe Köşkte daima bir telaştır gider, herkes sinirli olur, her kafadan bir ses çıkar. Aslına bakılırsa, bunun temelindeki neden İsmet Paşadır. Devlet işlerinde o kadar telaşsız, korkunç derecede sinirsiz olan İsmet Paşa bir yere mi gidilecek, evcek bir şey mi yapılacak, hatta eve bir konuk mu gelecek, dünyanın en telaşlı, meraklı ve sinirli insanı olur. Tabii onun işlere karışması, bu işleri büsbütün güçleştirir. Herkes ne yapacağını şaşırır. Kayınvaldem de, kızar. Yemek davetlerinde bazen ben "Paşam, siz merak etmeyin. Her şey zamanında hazır olur" derim ama, o gene telaş etmeden duramaz. 1958'in yazında da öyle oldu. Bavullar böyle bir hava içinde hazırlandı. Ayten Sokakta Özden, bizim gidecek eşyalarımızı topladı ve 4 Temmuz akşamı trenle İstanbul'a hareket ettik.

İsmet Paşanın o sırada başka bir derdi vardı. Özden'le, ikinci çocuğumuzu bekliyorduk. İlkbaharda, Nihat Erim davasında Ankara'nın meşhur Basın Mahkemesi beni bir yıl hapse mahkûm etmişti. İsmet Paşa,

"Metin, başımıza bir şey çıkarma.." diyordu.

Ben, kendisine bütün içtenliğimle,

"Merak etmeyin, Paşam. O yazıdan dolayı, insan dünyada mahkûm olmaz. Temyiz mutlaka bozacaktır" diyordum.

İlk çocuğum ben hapisteyken doğduğu için, İsmet Paşa, iktidarın, ikinci doğumu da hesaplayacağı ve daha fazla fenalık olsun diye beni o sırada tekrar hapisaneye göndereceği düşüncesiydeydi. "Ne melundurlar, bilmezsin.." diyordu. Ben

ise, doğrusu, bunu onun aşırı kuşkulu oluşuna veriyordum. Ama, bir defa daha İsmet Paşa haklı çıktı. Temyiz, o inanılmaz mahkûmiyet kararını Özden'in doğum yapmasından bir hafta önce onayladı. Böyle bir kararın onaylanacağına, onaylanana kadar inanmadığımı söylemek isterim. 1958 sonbaharının olaylarını anlatmaya sıra geldiğinde hikâyenin ayrıntısını vereceğim.

İsmet Paşa İstanbul'da Haydarpaşa'da büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. Karşılayıcıların çoğu partililerdi ama, tarafsız halk da CHP Genel Başkanına son derece sempatik gözlerle bakıyordu. Ali Sohtorik'in motoru Viya, rıhtıma gelmişti. Eşyalarımızı ona yükledik, biz de bindik, alkışlar arasında Heybeliada'ya doğru yola çıktık.

Bu Viya, benzinle işleyen büyücek bir motordu. O yaz İsmet Paşa onunla birçok yere gidip geldi. Fakat sonra bir gün, Viya, deniz üstünde tutuşmaz mı? Hepimiz, motorda, deniz ortasında geçirdiğimiz saatleri düşünerek bir hafif korku duymadık değil...

İsmet Paşa İstanbul'a hareketinden önce Ankara'daki son günlerini birtakım altın hesapları yapmakla geçirdi. Bana altın fiyatlarını buldurttu, doların altın karşılığına baktı, Düyunu Umumiye hesaplarını çıkarttı. Bu çalışmaları sırasında, o tarihlerde değerli ve sağlam düşünceli bir iktisatçı olan Namık Zeki Aral'dan çok faydalandı. İsmet Paşanın Namık Zeki Aral'a karşı büyük saygısı ve hayranlığı olmuştur. Namık Zeki Aral, Bülent Ecevit'in kayınpederidir. Dürüst, doğru ve bilgili bir insandır. Aradan yıllar geçtikten sonra bu Namık Zeki Aral'ın tedavi kabul etmez bir liberalizm hastalığına tutulması ve sadece ortanın solunu değil, hani neredeyse ortayı komünistlik saymaya başlaması İsmet Paşayı da, kendisini tanıyan herkesi de ve Bülent Ecevit'i de pek şaşırtacaktır. Namık Zeki Aral, İsmet Paşanın bu altın hesaplarında çok yardımcı oldu, Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarını buldu, DP İktidarının borçlarını altına çevirdi.

İsmet Paşanın aklındaki şuydu: DP bir görülmemiş kalkınma edebiyatı tutturmuş, gidiyor. Peki, bunun bedeli nedir? Şunu halka bir altın hesabıyla söyleyelim ki, herkes anlasın...

Gerçekten de, İsmet Paşa bu altın hesabını İstanbul'a gitmemizden iki gün sonra, CHP'nin Kadıköy İlçe Kongresin-

de söyledi ve yer yerinden oynadı. Siyasi hayat günlerce, bu altın lafıyla ve altın hesaplarıyla kaynadı. İsmet Paşa, söyleyeceği sözün etkisini iyi tahmin etmişti.

1958'deki bu, Kadıköy İlçe Kongresini hiç unutmayacağım. Biz o gün Ada'dan, Ömerlerin Maltepe'de yeni yaptırdıkları ve taşındıkları evlerine geçtik. Kongre, Süreyya Sinemasındaydı. Kadıköy'e, Maltepe'den otomobillerle gidecektik. Ömer'in büyük oğlu Hayri, henüz dört yaşlarında kadardı. O da gelmek istedi. Kongreye, âdeta ailece gittik.

Fakat, içeriye girmek ne mümkün! Düşününüz: Mevsim yaz. Güneşli, sıcak ve nefis bir gün. Pazar. Herkesin denizde olması lazım. Hayır. Herkes, Süreyya Sinemasının cehennemi andıran, havasız salonunda. Gençler, yaşlılar, erkekler ve özellikle kadınlar... Bir heyecan fırtınası esiyor. Kadınlar, Kadıköy'ün aydın kadınları. Şık ve güzel. Denizi unutmuşlar. Dört kişilik localarda on kişi oturuyorlar.

Salon, DP liderlerinin ve en çok Adnan Menderes'in, muhalefet devrinde söylediği sözlerle donatılmış. Dinleyiciler bunlara bakıp gülüyor ve "Geçmiş zaman olur ki..." diye düşünüyorlar. Özgürlük, demokrasi, refah ve saadet lafları..

Sinemanın önüne geldiğimizde, İsmet Paşayı ön kapıdan içeri almanın olanaksızlığı anlaşıldı. Bütün geçit yerleri, ta paradiye kadar tutulmuştu. Her tarafa iskemleler ilave edilmiş, iskemle konulmayan yerlere tek ayak üstünde duran kalabalık dolmuştu. Hayri korktu, ağlamaya başladı. Annesi onu aldı. Biz, sahneden salona sokulduk. Daha İsmet Paşa görünür görünmez yer yerinden oynadı. Ağlaşanlar, bağıranlar, alkışlayanlar, "Yaşa" diye haykıranlar, tezahürat yapanlar... Kadıköy, İstanbul'un bu aydın semti, Menderes idaresinin ne kadar karşısında olduğunu gösteriyordu. Zaten Kadıköy hep öyle kaldı.

İsmet Paşa, altın hesaplarını ortaya döktüğü konuşmasını bu dinleyici kitlesine karşı yaptı. İsmet Paşa dinleyicisini de iyi seçmişti. Kadıköylüler sadece anlayarak alkışlamakla kalmıyorlardı. Aralarında birçoğu not da tutuyordu. –Ve bunlar polis değildi!–

İsmet Paşa, sonradan daha da meşhur olan altın hesabını ortaya şöyle koydu:

Düyunu Umumiye, Düyunu Umumiye diyorduk. Osmanlı İmparatorluğu Düyunu Umumiyeye yol açan istikraz-

ları 1854 ile 1875 arasında, 21 yılda yapmıştı. Bu müddet zarfında devletin eline 127 milyon altın geçmişti, faiz dolayısıyla millet 238 milyon altın borçlanmıştı.

Ya, bugünkü durum neydi? Demokrat iktidar sekiz yılda, dışarıya 1 milyar 100 milyon dolar borçlanmıştı. Amerika'dan hibe şeklinde 800 milyon dolar yardım görmüştü. Eski iktidardan 127 ton altın, yani 150 milyon dolar devralmıştı. Nedir hesap? 2 milyar 200 milyon dolar. Yani? 280 milyon Osmanlı altını! Bu bir asgari hesaptır, buna askeri yardım da dahil değildir. Demek ki DP iktidarı sekiz yıl içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun meşhur Düyunu Umumiyeye yol açan 238 milyon altın borçlanmasına karşılık tam 280 milyon altın yemiştir.

İsmet Paşa, inceden inceye yaptığı bu hesapları yazılı notlarından okuduktan sonra bir an durdu ve sordu:

"Ne var, meydanda?"

Salon, tezahürattan yıkılacak gibi oldu. Halk alkışlıyor, alkışlıyordu. İsmet Paşa seslerin kesilmesini bekledi, sonra ilave etti:

"Eline 280 milyon altın geçmiş ama, vatandaş geçinemeyecek kadar ıstırap, bunaltı, buhran içinde..."

Salonda bir alkış fırtınası daha koptu.

Fakat başka bir fırtına da, tabii iktidar safında koptu. Zira bu görülmemiş kalkınma, DP iktidarının en büyük övünme aracıydı. Hep yaptıklarını söylüyorlar, fakat buna karşılık ülkeyi hangi ipoteklerin altına soktuklarına hiç değinmiyorlardı. Şimdi İsmet Paşa, altın hesabıyla bu balona iğne batırıyordu.

Nitekim pazartesi sabahı vilayette, gazeteciler, karşılarında çok sert, iki kaşı çatılmış, burnundan kıl aldırmayan bir başbakan buldular. Menderes, tabii gene İstanbul'daydı. Bir süredir gazetecilere sevecen davrandığı, onlarla şakalaştığı, bir soru sorulduğunda alaylı tavırla ilgili bakanı işaret ettiği, "Onu sıkıştırın" dediği halde o gün, vilayetin büyük salonunda fotoğrafçıları gördüğünde kırmızı görmüş bir boğa hışmıyla,

"Ne işleri var, bunların burada... Bayram değil, seyran değil, gelmişler resmimi çekecekler... Atın bunları dışarı..." diye haykırmaya başladı.

Bunun üzerine fotoğrafçılar vilayetten uzaklaştırıldı.

Üstelik polisler, bunlara, gözden kaybolmalarını da "insaniyet namına" tavsiye ettiler. O sıralarda sadece Menderes değil, yâri vefakârı Nuri Sait Paşa da İstanbul'daydı ve akşam Bağdat'a dönecekti. Menderes'in Nuri Sait Paşayı uğurlamaması görülmüş olay değildi. Ama o gün uğurlamadı. İlk uçağa atladı, Ankara'ya döndü. Ankara'da, yanına hemen Sıtkı Yırcalı'yı çağırttı. Sıtkı Yırcalı resmen Basın-Yayın Bakanıydı ama, Samet Ağaoğlu'nun yerine Sanayi Bakanlığına da vekâlet ediyordu. İki adam, gece geç vakte kadar çalıştılar. Hazırlanan, İsmet Paşaya yanıttı. Menderes, hep sinirli halini muhafaza ediyor, küfredip duruyordu. Başbakanlıktan Anadolu Ajansıyla DP gazetelerine hazırlıklı olmaları için telefon edildi. "Sıtkı Yırcalı'nın İsmet Paşaya yanıtı" ertesi sabah mutlaka yayımlanmalıydı. Yanıt, Menderes'le Sıtkı Yırcalı'nın elinden ancak gece yarısından sonra kurtarıldı, ajansa da sabaha karşı verildi. Zafer ve Havadis, zavallılar, tabii bekleyip bunu aynen yayımladılar. Öteki gazetelerde özet çıktı. Ben, salı sabahı radyodan dinledim. Bu yanıttaki "gurbette övünür gibi", "İsmet Paşa Türkiyesi" "İnkâr edenleri kahredici darbeler" tarzındaki deyimler Sıtkı Yırcalı imzasını taşıyan yanıtın aslında kimin kaleminden çıktığını belli ediyordu.

Yanıt, kimseyi tatmin etmedi. Belki de bundan dolayıdır ki, arkadan Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a ve başkalarına da, Menderes, aynı tarz yanıtlar verdirtti. Şu, şu, şu yapılmıştır, deniliyordu, fakat DP idaresinin sekiz yılda 280 milyon Osmanlı altınının, yani Düyunu Umumiyeyi oluşturan borçlardan daha fazlasının altından girip üstünden çıktığı gerçeği saklanamıyordu. Zaten Menderes'i kızdıran da buydu.

Altın hesabı, CHP muhalefetinin en iyi buluşlarından biri oldu. Tabii, DP iktidarının cilası o tarihlerde hemen tamamıyla dökülmüştü. Halk, bilhassa aydınlar dolgundu. Bayar - Menderes rejiminin kabalığı her gün biraz daha fazla vatandaşı DP'den uzaklaştırıyordu. Fakat altın hesabının, bunun dışında da bir etkisi oldu. Halk, âdeta eliyle tutup gözüyle gördü ki, iktidar, memleketi bir batağa sürüklemektedir. Düyunu Umumiye, ürküntü veren bir hatıraydı. Onunla yeni borçlanmaların bir araya getirilip bir imaj halinde gözler önüne serilmesi herkese "Vay canına!" dedirtti.

Menderes'in bakanlarının yanıtları doyurucu olmayınca, Başbakan sevimsiz tekzip yoluna bir defa daha saptı. Bir sabah İstanbul'da Ulus'u elimize aldığımızda gördük ki, manşet bir baştan ötekine, gene Emin Kalafat'ın bir tekzibine ayrılmış. Emin Kalafat, İsmet Paşanın Ulus'ta çıkan Kadıköy İlçe Kongresi nutku haberini tekzip ediyordu! İktidar hâlâ, bu davranışlarının kendisini halkın gözünde ne kadar küçük düşürdüğü ü anlamaya yanaşmıyordu.

İsmet Paşanın altın hesabından birkaç gün sonra, Menderes, kabinesinde bir "ayarlama" yaptı. Klasik bir demagog olan ve kendisinden ne istenilirse onu savunan, arkadan, ilk savunduğunun aksi savunulmak gerektiğinde onu da aynı başarıyla yapan Sebati Ataman, Koordinasyon Bakanlığına getirildi. Sıtkı Yırcalı Basın-Yayından tamamıyla alınıp Sanayi Bakanlığına verildi. Menderes, bu değişiklikler sırasında uzun zamandır bakanlık hasretiyle yanan Server Somuncuoğlu'nu nihayet hükümete aldı ve onu Basın-Yayına getirdi. Böylece iki "transfer kıymet" daha, Ataman ve Somuncuoğlu, iki eski CHP'li, Menderes'in yakın ideal arkadaşları arasında yerlerini alıyorlardı.

Bu bakanlık, talihsiz Server Somuncuoğlu'nun yaşamına mal oldu. Bir yıl kadar sonra Menderes Londra'ya giderken Basın-Yayın Bakanını da yanına aldı, uçak düştü ve Server Somuncuoğlu yaşamını yitirdi.

O günler, başka birinin daha felaketini hazırladı: Kemal Aygün'ün. Ethem Yetkiner, İstanbul Valiliğiyle birlikte Belediye Başkanlığını da yürütüyordu. Menderes, özellikle imar işleri dolayısıyla iki görevin birbirinden ayrılmasını uygun gördü. Temmuzun başında Yetkiner'i oradan ayırdı ve Ankara Valisi Kemal Aygün'ü İstanbul'a alıp tayinle Belediye Başkanı yaptı. Kemal Aygün'ün, bu görevi kabul edip etmemek için çok düşündüğünü biliyorum. İnancı, bunun kendisine Namık Gedik tarafından hazırlanmış bir oyun olduğuydu. Fakat Menderes ısrar edince, hayır diyemedi. Daha sonra, DP'nin İstanbul İl Başkanlığı da üzerine yıkılınca, gene karşı koyamadı.

Bunlar olup biterken İsmet Paşa, Heybeliada'da her gün plajdan denize giriyordu. Sabahları erken kalkıp kahvaltısını yapıyor, sonra biraz uzanıyor, öğleye doğru plaja iniyordu. Plaj kapısında biletini alıyor, kendisine ayırdıkları kabine

girip soyunuyor, meşhur çivilemesini yapıyor, yüzüyordu. Bir gün bana,

"Bilmezsin, bu deniz bana ne kadar yarıyor. Kendimi tamamıyla dinç hissediyorum ve kışı rahat geçiriyorum. Ah, bir de sigaraya başlayabilsem..." dedi.

Sigaraya kısa bir süre başlamış, fakat denizle birlikte yeniden bırakmıştı. Deniz fasıllarına gelince, 1961'den sonraki Başbakanlık devresi dışında –1965 yazındaki muhalefet liderliği devresi dahil– İsmet Paşa çivilemelerine hiç aksatmadan devam etti.

İsmet Paşa, Temmuzun 10'u civarında birkaç gün İstanbul'a indi. Parti meclisi, Beşiktaş'taki ilçe binasında toplanıyordu. Toplantılara o başkanlık etti. Akşamları Heybeliada'ya mutlu dönüyordu. Partiye, daha da bir canlılık gelmişti ve altın hesabının doğurduğu hava partililere kuvvet vermişti.

Bu partililer kadar çabuk cesaretlenen, fakat o nispette de çabuk morali bozulan bir topluluğu ben hiç görmemişimdir. Ufak olayların bunlar üzerindeki etkisi öyle büyük oluyor ki, insan şaşıyor. "Partili" deyince bütün parti mensuplarını anlıyorum. DP'lisi, AP'lisi, CHP'lisi.

1958 Temmuzunda altın hikâyesinin CHP'de canlılık yarattığı bir sırada, başka bir olay, moralleri zaten bozuk DP'lileri büsbütün çökertti. Irak'ta meşhur ayaklanma oldu ve bizimkilerin can dostları Faysal, Abdülillah ve Nuri Sait Paşa bu askeri isyanda feci şekilde can verdiler.

Irak'taki ihtilal, Türkiye'yi birkaç açıdan çok ilgilendirdi. Bir defa Iraklı idareci takım, dediğim gibi bizimkilerin can dostuydu ve Menderes,.Nuri Sait Paşayı, gelmiş geçmiş tüm yöneticilerin üstadı sayıyordu, Nuri Sait Paşa da ona akıl satıyordu. İkincisi, devrildikleri gecenin sabahında, Iraklı büyükler Türkiye'ye geleceklerdi. İstanbul'da, devlet başkanları düzeyinde bir Bağdat Paktı toplantısı tertiplenmişti. Faysal ile beraber İran Şahı ve Pakistan Cumhurbaşkanı da bekleniyordu. İhtilal, bu topluluğun üzerine düşmüş bomba etkisi yarattı. Zira o sabah, Türkiye'de, ihtilalden kimsenin haberi yoktu.

Ben o yaz, pazartesi günleri Ankara'ya gidiyor ve hafta sonlarına doğru İstanbul'a dönüyordum. Bu sayede, 15 Temmuz Pazartesi sabahı –Bağdat'ta Krallık 14 Temmuz Pazar

gecesi devrilmişti– Yeşilköy'deki paniği gözlerimle görme fırsatı buldum. Bu benim, gazetecilikteki en büyük şanslarımdan biri oldu.

Hikâye, sabahleyin Yeşilköy Havaalanında başladı. O gün saat 9.10'a kadar her şey normal cereyan etti. Meydan Irak, İran, Pakistan ve Türkiye bayraklarıyla süslenmiş, halılar getirilmiş, platform kurulmuştu. Kentteki hazırlıklar ise çok önceden başlamıştı. Hilton Otelinde kırk daire, resmi açılışı henüz yapılmamış Çınar Oteli ile Park Otelde odalar ayırtılmıştı. Hiltondaki daireler arasında, servis ücreti hariç günlük kirası 350 lira olan meşhur Karadeniz dairesi de mevcuttu. Aynı niteliğe sahip Akdeniz dairesi ise, içindeki Amerikalı çıkmayı reddettiğinden yazık ki, tutulamamıştı. Hiltona ve Çınara eşlerini alıp Ankara'dan gelmiş Dışişleri memurları yerleşmişlerdi. Bunlar, "Prensesin hesabına" birkaç hafta geçireceklerinden pek memnun görünüyorlardı. Devlet başkanlarından Şaha, Şale Köşkü, Mirza'ya Küçüksu Kasrı ayrılmıştı. Irak Kralı, Bebek Koyunda demirli Kraliçe Aliye Yatında kalacaktı. Pazar günü Yeşilköy Havaalanına inen Irak Hava Kuvvetlerine mensup bir askeri nakliye uçağı kralın eşyalarını, bu arada geçen sene Boğaziçi sahillerinde büyük sükse yapan Christ - Craft marka zarif deniz motoru ile su kayağı takımlarını getirmiş ve bunlar yata gönderilmişti. Faysal, mürettebatı silme İngiliz olan Kraliçe Aliye Yatıyla İstanbul Konferansından sonra Fransız Riviyerasına gidecek ve yazın bir kısmını orada geçirecek, nişanlısıyla buluşacaktı. Devlet başkanlarının ağırlanması için Dışişleri Bakanlığı 200 bin lira civarında para harcamıştı. Programa göre Beylerbeyi Sarayında, Fatma Tatari ve kerimesi Ayfer Tatari'nin de dahil edildiği İstanbul sosyetesinin davetli olacağı görkemli bir suvare verilecek, ayrıca Deniz Köşkünde, Yeniköy'deki Turizm Lokalinde, Çadır Köşkünde ve Umur Yatında yemekler yenecekti.

Pazartesi günü saat 9.10'da, İstanbul sokaklarına son Irak bayrakları asılırken Irak Havayollarına ait Viscount tipinde, dört motorlu Yiacl uçağı Yeşilköy'e indi. Uçaktan, yolculardan önce Dowdy adındaki ikinci kaptan, âdeta atladı. Büyük bir telaş içinde olduğu göze çarpıyordu. Önüne ilk çıkan adama Irak'ın Ankara Büyükelçisi Necip el Ravi'yi görmek istediğini, ona mesaj getirdiğini bildirdi. Uzunca boylu,

esmer ve toplu, siyah gözlüklü adam büyükelçinin alanda bulunmadığını söyledi. Bunun üzerine tulumunu dahi çıkarmamış olan Dowdy, karşısındakine Türkiye Dışişleri Bakanlığına mensup bulunup bulunmadığını sordu. Adam "Oo, tabii!" dedi. –Aslında, Hürriyet gazetesinin muhabiri Firuz Makulu idi–. İkinci kaptan Irak'ta büyük karışıklıklar olduğunu, ordunun Haşimi tahtını devirdiğini, Faysal ile Nuri Sait Paşanın akıbetlerinin meçhul bulunduğunu, İstanbul'a gelemeyeceklerini bildirdi. Haberi alan Firuz Makulu telaş içinde olan Dowdy'yi Irak Başkonsolosu Sefa Beye götürdü, onun emin elleri arasına bıraktı.

Haber bir bomba etkisi yaptı.

Dowdy'nin ihtilal haberini verdiği saatte BBC'yi dinleyenler, Londra radyosu spikerinin ağzından olayın doğrulandığını öğrendiler. Haber, yıldırım hızıyla kentte yayıldı. Saat dokuzu biraz geçiyordu ki Cemil Sait Barlas, Heybeliada'ya telefon ederek durumdan İsmet Paşayı haberdar etmiş. Fakat asıl karışıklık, Yeşilköy'de yaşanıyordu.

Irak Kralı saat 10.30'da gelecekti. Kendisini karşılayacak olanlar, olanları duyunca renkten renge girdiler. Bilhassa Nacip el Ravi büyük üzüntü içindeydi. Saat 10.20'de, kendisine haber verilmesi ihmal edilmiş olduğu anlaşılan Koraltan frakı içinde bütün heybetiyle göründü ve doğruca Şeref Salonuna giderek orada bekleyenlerle buluştu. Haberi duyduğunda gür sesiyle "Olmaz efendim, olmaz, doğru değildir, yanlıştır" dediği işitildi. Pakistan, İran ve Lübnan elçileri de Yeşilköy'e gelmişlerdi. Fotoğrafçılar harıl harıl flaşlarını parlatıyorlardı. Saat 10.30'da özenle giydirilmiş tığ gibi Mehmetçiklerden oluşan ihtiram kıtası, başında bandosu alanda yerini aldı. Saat 11'de de, Menderes'in hariciyeciler için o zamanlar kullandığı deyimle, "Hiltoncular" siyah, eski bir Ford arabasıyla göründüler. Zorlu'nun yanında Esenbel ve Tepedelenli vardı. Hilton Otelinden son sürat gelmişlerdi. Ford, uçakların manevra sahasına girdi. Zorlu evvela otomobilden hiç inmedi. Menderes'in havaalanında olmadığını öğrenmişti. Bu sırada Ziya Tepedelenli'ye ait bir bavul otomobilin bagajından bir türlü çıkarılamıyordu. Büyük bir asabiyet içinde bulunan Zorlu arabadan atladı, "Haydi, çıkarın şunu be birader" diyerek Tepedelenli'nin bavulunu kaptığı gibi bagaj-

dan çıkardı. Sonra tekrar arabaya binildi ve Florya'ya hareket edildi. Bu sırada Koraltan da gitmişti.

Deniz Köşkünde Bayar, Koraltan, Menderes, Zorlu, Esenbel ve El Ravi'nin katılmasıyla kısa bir toplantı yapıldı. Toplantıda Ankara'ya gidilmesi kararlaştırıldı. Bu sırada havaalanında "Hiltoncular"ın protokol kısmı, resmi karşılayıcılara Irak heyetinin "mazeretine binaen" gelemeyeceğini bildirdiler. Havaalanının harem bölümü haline getirilmiş uluslararası bekleme salonunda Iraklı kadınlar ve Prenses Fazıla'nın akrabaları ağlaşıyordu. Saat 11.50'de devlet büyüklerinin Florya'dan yola çıktıkları haberi alındı. Bir sözcü Bağdat Paktı toplantısının Ankara'da yapılacağını gazetecilere açıkladı. Sonradan anlaşıldı ki, Irak olayları dolayısıyla icabında dünyanın her tarafı ile temas edilmesi gerektiğinden toplantıların plaj ve sayfiye kenti İstanbul'da değil, anayasada başkent olarak belirtilen Ankara'da yapılması uygun görülmüştür. Dışişleri Bakanlığının telsizi, şifre memurları uzmanları ve bütün dünya ülkelerinin siyasi temsilcileri Ankara'da bulunmaktaydı. Böylece, ülkenin Ankara'dan idare edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştı.

Saat tam 12.00'de Cumhurbaşkanlığı forsunu taşıyan plakasız, siyah Cadillac son hızla manevra sahasına girdi, önce şeref salonuna doğru ilerlerken sert bir virajla sola döndü. Solda üç askeri uçak duruyordu. Arabanın içinde sağda Bayar'ı, solda Koraltan'ı, ortada Menderes'i görenler uğurlamanın gereklerini yerine getirmek için yaşlarından ve hallerinden beklenilmeyen bir çeviklikle piste fırladılar ve Cadillac'ın arkasından koşmaya başladılar. Koşanlara evvela, ne olup bittiğinin pek farkında görünmeyen polisler de katıldı, fakat sonradan akılları başlarına geldi ve ilk iş olarak gazetecileri durdurdular, fotoğrafçıların resim çekmelerine engel oldular. Koyu renk giysiler içindeki Bayar da, Menderes de üzgün ve şaşırmış görünüyorlardı. On dakika sonra onlara Zorlu da katıldı ve askeri uçak hemen havalandı.

Bu sırada, bir yandan bayraklar ve halılar toplanır, Irak Kraliyet forsu, İran Şahının forsu, Pakistan ve Türkiye Cumhurbaşkanlığı forsları direklerden indirilirken, öte yandan Bayar'ın konuk devlet başkanları ile ulusal marşlar çalınırken sırasıyla ayakta duracağı kırmızı çuha zeminli ve madeni parmaklıkları altın gibi sapsarı parlatılmış platform as-

kerler tarafından sökülmekteydi. Bu işler yapılırken, Türk ve yabancı diplomatların, devlet adamlarının Ankara'ya gitmek zorunda kalmaları, Yeşilköy Havaalanında büyük bir kargaşa yarattı. Askeri uçaklar sağlandıkça, birbiri ardından sevkiyat başladı. Şeref salonunun büfesine yerleştirilmiş, kristal sürahiler içindeki buzlu şerbetler de geri gönderildi.

Saat 13.30'da Ankara'dan gelen THY'nin Baz uçağının hostesi Münevver Hanım, üzerlerinde "Sayın Fatin Rüştü Zorlu - Hariciye Vekili" yazılı, kırmızı mühürlü üç büyük ve kalın zarf ile iki paket getirdi. Zarf ve paketlerde ayrıca, bakla gibi kırmızı büyük harflerle yazılı "ÇOK ACELE" ibaresi de bulunuyordu. Münevver Hanım bunları derhal THY bürosuna teslim etti. Zorlu İstanbul'dan Ankara'ya saat 12.10'da hareket ettiğine göre, belgelerle havada karşılaşmışlardı. Biri gidiyor, diğeri geliyordu.

Yeşilköy Havaalanını en son terk edenler, karşılama ve uğurlama törenlerinde beklemeye antrenmanlı DP il idare kurulu üyeleri oldular. İki saat sonra İstanbul sokaklarındaki bayraklar indirildi.

Karışıklık Ankara'da devam etti. İlk uçaktan inen Bayar, Menderes, Koraltan, Zorlu doğruca şeref salonuna girdiler. Dr. Namık Gedik de Başbakanın yanındaki yerini aldı. Saat 13.45 idi. Bilhassa Menderes pek üzüntülü görünüyordu. Yemek orada yendi.

İskender Mirza'nın uçağı alana indiğinde saat 14.05 idi. Protokol gereklerinin hiçbiri yerine getirilemedi. Bayar konuk devlet başkanını aldı ve ona ayrılan Dışişleri Bakanlığı Köşküne götürdü, sonra tekrar alana döndü. Tam iki saat sonra İran Şahının uçağı geldi. O sırada iki takım asker getirtilmiş, bando bulunmuştu.

Ankara'ya indikleri zaman iki devlet başkanı da Irak'ta olanları biliyorlardı. İskender Mirza uçağında bulunan beyaz telsiz telefonuyla Afganistan - İran hududunda Karaçi'yle görüşmüştü. İhtilali duyunca önce pilotuna geri dönme emrini vermiş, sonra yeni temaslar sonucunda rota değiştirilerek tekrar İstanbul istikameti tutulmuştu. İran Şahı da uçağının telsiziyle –onda telsiz telefon yoktur– Irak Kralının hazin akıbetinden haberdar olmuştu. Devlet başkanları Esen-

boğa'dan Çankaya'ya giderlerken bütün yol boyunca, her elli metreye bir askerin yerleştirilmiş olduğunu gördüler. Ankara'daki sıkı güvenlik önlemlerini Kemal Aygün almıştı.

O akşam yemek, Kulüp 47 ve Kulüp Ambasadörden sağlandı. Cumhurbaşkanlığı Köşkünün yemek işi 47'ye, Dışişleri Bakanlığınınki Ambasadöre bırakılmıştı. İlk gece için Kulüp 47'ye kırk kişilik yemek hazırlatılmıştı. Konuklara levrek portügez, piliç kızartması, dondurma ve meyve sunuldu. Ertesi gün kulüplerin aşçıları Çankaya Köşkünün mutfağında çalıştılar.

Devlet adamlarımızla konuklar bütün gece Irak'ta ne olup bittiğini görüştüler ve bir politika saptamaya çalıştılar.

II

Irak ihtilalinden, bizimkilerin korkusu büyük oldu. Benim havaalanında gördüğüm Adnan Menderes'in yüzünün bembeyaz olması, sadece ölenlere sevgisinin ve dostluğunun sonucu değildi. Sonradan bir yakını anlattı, bu olay Başbakana her şeyin nasıl pamuk ipliğine bağlı bulunduğunu ve ecele çare olmadığını hatırlatmış.

Bizimkiler, bir defa, Bağdat'taki rejimin böylesine çabuk devrilebileceğini hatırlarından geçirmiyorlardı. Nuri Said Paşanın, bilhassa Menderes üzerinde büyüleyici bir etkisi vardı. Nuri Said Paşa Irak içinde kendisine karşı bir darbe girişiminin her zaman olacağını hesaplarından uzak tutmayan bir adamdı. Fakat kanaatince, kurduğu rejim bir gece içinde yuvarlanıp gidecek değildi. Nuri Said Paşa, hareketi gelişmeden bastıracak güçte olduğunu sanıyordu. Hareket geliştiği takdirde ise, dışardaki müttefikleri yardımına koşacaklar ve onu mutlaka kurtaracaklardı. Zira Irak'ta rejim, Iraklıların saadetinden çok fazla bazı dış çıkarlar için çalışıyordu ve bu çıkar birliği Bağdat saraylarının sakinleri için bir güvence yerine geçiyordu.

Zaten, bize o sırada yansıyan Bağdat'ta hareketi yapanların her şeyi bir gecede bitirmeleri, zavallı Kral Faysal ile akıl hocası Abdülillah'ı ve Nuri Said Paşayı hemen öldürüvermeleri bu hesapları bildiklerindendi. Güneş, Bağdat'ın

üzerine doğarken Irak'a egemen oldukları takdirde, ölmüş Nuri Sait Paşanın batılı müttefiklerinin, kendileriyle anlaşmayı tercih edeceklerinden emindiler.

Nitekim planlarında yanılmadılar. İhtilalden sonra Irak'a müdahale etmek fikri, sadece bizim Fatin Rüştü Zorlu'nun aklından geçti. Buna, önce Bağdat Paktının iki doğulu ortağı, Pakistan ile İran itiraz ettiler. Sonra, Amerika kesinlikle karşı çıktı. Halbuki bu sırada Amerika'nın kendisi Lübnan'a müdahale ediyordu ve birkaç gün sonra da İngiltere, Kral Hüseyin'i talihsiz yeğeni Faysal'ın akıbetinden korumak için Ürdün'e asker indirecekti. Bu olaylar da Bağdatlı ihtilalcilerin budala olmadıklarını bir defa daha kanıtladı. Eğer Nuri Sait Paşa rejiminin başları hayatta bırakılsalardı Amerika ve İngiltere orada da büyük olasılıkla bir kuvvet denemesine girişeceklerdi. Ortadoğuda Mısır ile Suriye, Sovyetler Birliği'nin nüfuz bölgesine dahil sayılabilse de, herhalde Ürdün, Lübnan ve o tarihte Irak daha ziyade batılıların at oynattıkları bölgelerdi. Ama bir defa Kasım, Bağdat'ı ele geçirdikten sonra Ruslar, ona karşı bir harekete karşı ne tepki göstereceklerdi, artık o malum değildi. Amerikalılar Zorlu'nun önüne onun için kırmızı ışık çıkardılar.

Ben pazartesi günü Bağdat Paktı heyetlerinin Yeşilköy'den Ankara'ya gelişlerini seyretmek fırsatını bulmuştum. İstanbul'a dönüş günüm çarşambaydı. Heyetler de çarşamba günü tekrar İstanbul'a gittiler ve ben onu da izleme olanağı buldum. Bu bana dört saatlik bir rötara mal olduysa da talihimden şikâyet etmedim. Esenboğa'dan, tam dört saat müddetle heyetlerin uçağından başka uçak uçurtmadılar ve buna sebep olarak da "hava muhalefeti"ni gösterdiler. İltimaslı uçağın kalkmasından birkaç dakika sonra da hava muhalefeti bitti.

İktidar o sabah, kentten Esenboğa'ya giden yolu bir baştan ötekine polis ve askerle tutmuştu. Şah, İskender Mirza –daha Eyüp Han onu Londra'ya yolcu etmemişti–, Bayar ve Menderes bu çok sıkı önlemlerle havaalanına geldiler. Pazartesi günkü şaşkınlık havası dağılmıştı. Hazırlıklar daha itinalı ve böyle şeylere önem veren Celâl Bayar'ı daha fazla memnun edecek durumdaydı. Tören kıtası, başında bandosu ve alay sancağı olduğu halde yerini almıştı. Devlet başkanlarının üzerine çıkacakları platform kurulmuştu. Şahın geldiği

gün olduğu gibi direklere İran bayrağı yerine Irak bayrağının çekilmesi tarzındaki laubaliliklerden eser kalmamıştı. Düzen, önlem ve gösteriş tamdı. Bu, Bağdat Paktı için "normale dönüş" anlamı taşıyordu.

"Normale dönüş"ün başka bir kanıtı, havaalanını dolduran şık hanımlardı. O sıralarda moda, çuval modasıydı. Havaalanında kendi uçağımı beklerken bu modanın bütün inceliklerini tetkik etmek fırsatını buldum. Rüzgâr, havayolları tarafından devlet erkânının gezilerine ayrılmış olup pistin kenarında duran Viscount uçağından gerilere doğru Paris parfümlerinin başdöndürücü kokusunu getiriyordu. Uçağın yanına devlet başkanlarını uğurlamaya gelen kadınlı erkekli kalabalık dizilmişti. Bilhassa bizim hariciyecilerin hanımları pek faaldi, pek şıktılar. Şimdi, pek öyle hariciyeci hanımı kalmadı. Zorlu, etrafında bu çevreyi isteyen Menemencioğlu tipi Dışişleri Bakanlarından sonuncusudur. Sonrakilerden bir, İhsan Sabri Çağlayangil onlara yaklaşabildi.

Uçağın seçkin yolcuları hareket saatinden az önce alana ulaşabildiler. Hazır bulunanların ilgisini daha çok, Şahın güzel kızı çekti. Özellikle hanımlar kendisini inceden inceye gözden geçirdiler. Kızı kabadan kabaya gözden geçiren, bir Refik Koraltan oldu. Prenses Şehnaz laciverte yakın mavi renkte, beyaz benekli bir elbise giymişti. Şapkası, çantası ve çok uzun topuklu ayakkabıları ile elinde tuttuğu mantosu beyazdı. Begüm Mirza da dikkati topladı. Namık Gedik'in ve Fevzi Uçaner'in hanımları Prensesle Begüm'e birer buket takdim ettiler. Ulusal marşlardan ve İranlı uğurlayıcı erkeklerin Şahın elini öpmesinden sonra uçağa, önce İran, arkadan Pakistan, sonra da Türkiye devlet başkanları bindiler. Onları Menderes, Zorlu ve Koraltan izlediler.

Ne yalan söyleyeyim, gözlerim bu ekibin küçük Faysal'ını, ince Abdülillah'ını ve babacan Nuri Sait'ini aramadı değil.

Sec uçağı kalktı, gitti.

Devlet başkanları İstanbul'da kısa bir süre kaldılar. Boğaziçi'nde, meşhur Umur Yatı gezintisini yaptılar. Sonra, ülkelerine döndüler. Fakat sanırım, yüreklerinde bir eziklikle... Sonraları o ekipten bir Şahın mevkiini hayli uzun süre muhafaza etmesi, onun akıllılığından çok bir yandan talihi-

nin, ama diğer taraftan da İran için bir gayretin içinde bulunmasının neticesi.

Meğer ben, o gün Esenboğa'da bu töreni seyrederken, başka bir hava olayı, Adanalılara heyecanlı saatler yaşatıyormuş. Hemen hemen aynı saatlerde dünya kadar Amerikan uçağı Adana göklerini doldurmuş. Bunlar mütemadiyen İncirlik Üssüne inip inip kalkıyormuş. Halk paniğe kapılmış. Bir yandan Irak olayları, diğer taraftan Lübnan'da olup bitenler halkı, haklı olarak endişelendiriyordu. Valilik bakmış ki olacak gibi değil, bir bildiri yayımlayarak durumu açıklamış. Hiçbir şey yoktu, bir tedbir olarak Amerikan askerleri kendi üslerine iniyorlardı.

O gün, Adana'ya Amerikalılar on bin asker indirdiler. Bir gün evvel de Amerikan deniz piyadeleri, Beyrut plajlarındaki halkın meraklı bakışları arasında Lübnan'a çıkmışlardı.

1958'in yazında, Ortadoğuda asıl sorun, Lübnan'dı. Lübnan'da, bizimkilerin bir başka dostu, Camille Chamoun vardı. Tıpkı bizimkiler gibi Chamoun da kendisine "sabık cumhurbaşkanı" dedirtmek istemiyordu. Halbuki devresi bitmişti ve tekrar seçilmesine anayasa elverişli değildi. Chamoun, anayasayı değiştirme çabasındaydı. Buna memleketin başka kuvvetleri karşı çıkmışlar ve bir tür iç savaş patlak vermişti. Ordu, Chamoun'un emrine girmemişti. Nâsır ise fırsattan faydalanmış ve Chamoun aleyhtarlığını bir bakıma Nâsır taraftarlığına çevirmenin gayreti içindeydi. Durum bu iken, Chamoun Amerika'dan askeri destek istemişti. Amerika da, kendi kıtalarını "barışı korumak için" Ortadoğuya göndermişti. Bağdat'sız kalmış olan Bağdat Paktı devlet başkanları daha Ankara'dayken Amerika'nın Lübnan'a müdahelesini desteklediklerini bildirdiler.

Şimdi, o günleri bir defa daha hatırlıyorum. Bir savaş tehlikesi sınırlarımızın hemen ötesine gelmiş görünüyordu. Böyle bir kritik anda DP İktidarı çok kötü bir sınav verdi, ateşin üzerine benzinle gitti, batılı müttefiklerimiz Zorlu'nun politikasını açıkça kınamak gereğini duydular. Bu, bizim için çok onur kırıcı bir durum yarattı.

Zorlu, Irak olaylarının patlamasından hemen sonra İngiltere'nin meşhur Daily Mail gazetesine bir demeç verdi. Bu demecinde, Irak'a, kral taraftarlarına yardım etmek üzere

gönüllü gönderilmesi öngörülüyordu. Bu, göz göre göre kıvılcımı Türkiye'ye sıçratmaktı. Halbuki Amerika ve İngiltere'nin böylesi niyetleri yoktu. Amerikan'nın Ortadoğuya müdahalesi acil bir duruma karşı alınmış tedbirdi. Nitekim Amerikalılar çok kısa bir süre içinde Lübnan'dan çekildiler, onların yerine Birleşmiş Milletler kuvvetleri geldi. Onların nezaretinde dürüst bir seçim yapıldı. Lübnan ordusunun başkomutanı General Fuat Şahap cumhurbaşkanı olarak Camille Chamoun'un yerini aldı, konu kapandı. Batılılar Bağdat'ta Kasım'ı da çabucak tanıdılar. İngilizler ise Ürdün'de Kral Hüseyin'in tahtını korudular, fakat onun, krallar federasyonunun başı olarak Irak'a, yeğeni Faysal'ın taraftarlarını tekrar işbaşına getirmek için yürümesine müsaade etmediler.

Haydi, bunlar hep Araptı ve birbirleriyle aralarında sorunlar vardı. Ya, bize ne oluyordu? Zorlu'nun politikası, tamamıyla duygusal bir politikaydı.

İhtilalin hemen akabinde, DP iktidarının Irak üzerine bir zırhlı birlik göndermek planını yaptığı açıklandı. Bu plan hem bizim genelkurmayımızın, hem de haber alan Amerikalıların şiddetli itirazıyla karşılaştı. Zorlu, bunu bir giyindi. İntikamını, Umur Yatı gezisinden sonra Florya Köşkünde yapılan Bağdat Paktı devlet başkanları toplantısında aldı. O toplantıda en sekter tutum, Zorlu'nunkiydi ve bildiriye bazı terimlerin konmasını Zorlu sağladı. Bildiride Irak olayları "beynelmilel şekavet" olarak nitelendiriliyor, "şahsi dostlar"a karşı sempati söyleniyor, hatta batılılar Irak'a müdahaleye az örtülü şekilde davet ediliyordu. Zorlu'nun tutumu "Nuri bizim canımız - Feda olsun kanımız" tutumuydu.

Bu bildirinin garip bir kaderi oldu. Bildiri Florya Köşkünden, sabaha karşı saat ikide çıktı. Metni sabahleyin, Hilton'da şube açmış olan hariciyeciler Anadolu Ajansına verdiler, ajans da bunu yerli ve yabancı gazetecilere dağıttı. Yabancılar bildiriyi tam telgraf haline getiriyorlardı ki, hariciyeciler bunun iptal edildiğini bildirdiler. Öğleden sonra Fatin Rüştü Zorlu bir basın toplantısı yapacaktı ve bildiri orada açıklanacaktı. Hariciyeciler İstanbul'daki bu toplantıyı nerede tertipllediler, bilir misiniz? Hilton Otelinde. Herhalde bu, bir dışişleri bakanının kendi ülkesinde bir otelde tertipllediği ilk –ve son– toplantıdır.

Toplantıda daha da garip bir olay cereyan etti: İptal edildiği bildirilen bildiri "bildiri budur" diye aynen okundu. Zorlu Lâlezar Salonunda basın toplantısını yaparken oteldeki turistler bu meraklı manzarayı eğlenceyle seyretmişler. Hele pek dar elbise giymiş güzel bir Fransız kızı varmış, toplantıdakilerin gözleri Zorlu'dan çok ona takılmış.

1958, DP iktidarının tam laubalileştiği ve cıvıdığı yıllardan biridir.

Irak olaylarının cereyan ettiği sırada, İsmet Paşa Heybeliada'daydı. Ben, haftanın ortasındaki çarşamba günü Ankara'dan döndüm ve kendisiyle görüştüm. Gördüklerimi ve duyduklarımı anlattım. İsmet Paşa, durumu endişeyle takip ediyordu ve bilhassa Fatin Rüştü Zorlu'ya hiç güveni yoktu. Onun, bir delilik yaparak memleketin başını derde sokmasından fena halde çekiniyordu. Sonradan gelişen olaylar, bu tahminleri doğruladı.

İsmet Paşa, Irak'ta olanlardan birkaç yıl önce, Meclisteki bir dış politika tartışmasında Menderes'in zorlu Dışişleri Bakanına sergüzeştçi bir politika takip edenlerin bizzat kendi müttefiklerini tedirgin edeceklerini hatırlatmış ve iktidarı basirete davet etmişti. Şimdi, İsmet Paşanın görüşü, bizim böyle bir politikanın cezasını çekmekte olduğumuzdu. Sahiden de, o tarihte Amerika ve İngiltere dışişleri bakanları olan John Foster Dulles ile Selwyn Lloyd Ortadoğu konularını görüşmek üzere toplandıklarında "Türkiye gibi sinirli ve pervasız müttefikler"e sükûnet tavsiye etmek kararı aldılar. Bu karar uygulandı ve iki ülkenin Ankara'daki temsilcileri bize kesinlikle, bir delilik yapmamıza engel olacaklarını bildirdiler. Bu uyarı, Amerika ve İngiltere başkentlerinde de yapıldı. Zaten bundan dolayıdır ki bu uyarıdan birkaç gün sonra Zafer pek acıklı, küskün çocukların edasını taşıyan bir başyazı yayımlıyor, Amerika'ya, bizim Irak'a müdahale politikamızı takip etmediği için serzenişte bulunuyordu.

Amerika'nın uyarısını uzun boylu ve DP'ye çok dost Büyükelçi Fletcher Warren yaptı. Warren, eşiyle birlikte, Irak olaylarının patlak vermesinden az önce, tatilini geçirmek üzere ülkesine gitmişti. Fakat bir gün –19 Temmuzda– alelacele Türkiye'ye döndü. Washington'da bizzat Eisenhower ile konuşmuş ve talimatı ondan almıştı. Ankara'da, o hafta-

nın başında, aynı gün hem Menderes, hem Bayar ile görüştü. Amerika'nın kesin talimatını bildirdi.

Bu sırada, işi bizzat ele almış olan Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, sanki askerlikten pek anlarmış gibi komutanlarla, bu arada Genelkurmay Başkanı Fevzi Mengüç'le plan üzerinde görüşmeler yapıyor, talimat veriyordu. Güneydoğu sınırlarımıza zırhlı birlikler sevkedilmişti. Bunlara hükümet Irak'a girme emrini vermeye hazırlanıyordu. Ordudan bütün izinler kaldırılmıştı. Güneydoğuya sevkedilen zırhlı birlik, Ankara'da bulunan zırhlı birlikti. Allahtan, Amerika'nın uyarısı, bu macera girişimini başlamadan sona erdirdi. Zira sonradan öğrenildi ki aynı anda Rus birlikleri de Türkiye sınırına doğru ilerliyorlardı. Türkiye, Irak'a müdahale ettiği takdirde Ruslar hem Irak'a girmek için bir bahane ele geçirmiş olacaklardı, hem de Türkiye'yi pes ettirmiş olmanın zaferini kazanacaklardı. Tabii, bu kadarla yetinirlerse...

İsmet Paşa, Irak olaylarının yeni gelişmeleri üzerine çareyi, Meclisi toplantıya çağırmakta gördü. Adada bazı arkadaşlarıyla görüştü. Ankara'yla telefon konuşması yaptı. Kararı şu oldu: Önce CHP Meclis grubu toplanacaktı. Orada İsmet Paşa arkadaşlarına, Meclisin toplantıya çağrılmasını teklif edecekti. Teklif kabul edildiği takdirde –ki, kabul edilmemesi diye bir olasılık yoktu– Meclis başkanlığına gerekli başvuru yapılacaktı.

İsmet Paşa pazar günü, CHP'nin Eyüp'teki ilçe kongresine gitti. Bu bir konuşma yapmasına olanak sağladı. İsmet Paşa orada, milleti bir ve beraber olmaya çağırdı. Sınırlarımızın hemen ötesinde ateş çıkmıştı. Türkiye'nin idarecileri için görev, ülkeyi bu ateşin dışında tutmaktı. Bunun da çaresi, Meclisin duruma el koymasıydı.

Biz İsmet Paşayla birlikte 21 Temmuz Pazartesi günü, öğleden sonra kalkan bir uçakla Ankara'ya gittik. Çok sayıda CHP milletvekili havaalanındaydı. Zaten bütün gözler, böyle anlarda hep olduğu gibi, İsmet Paşaya çevrilmişti. İktidarda bulunmamasına rağmen, Türkiye'yi bir maceradan onun alıkoyacağına dair hemen herkeste bir umut vardı.

İsmet Paşa havaalanından doğruca Meclise gitti, orada çalıştı. Ertesi gün için grup toplantıya çağrılmıştı. CHP bu daveti radyo vasıtasıyla yapmak istedi. Milletvekillerinin çoğu tatildeydi. Bunlara haber, en iyi radyo aracılığıyla ulaştı-

rılabilecekti. Fakat radyo, Basın - Yayın Bakanı eski CHP'li Server Somuncuoğlu'nun emriyle bu anonsu yapmadı. Bunun üzerine CHP ilanı parayla yaptırtmak istedi. Radyo, bunu da kabul etmedi. Halbuki bir gün sonra aynı radyo, DP Meclis grubunun toplantıya çağrıldığını, hem de "DP Meclis grubu başkanlığından tebliğ edilmiştir" diye yayımlayacaktı. DP seçimlerde oyçokluğu alıp iktidara gelmemiş miydi? O halde, istediğini yapardı! Kaba ve ilkel anlayış ülkenin en önemli sorunlarında bile kendini gösteriyordu.

O sıralarda DP'nin başka bir umudu vardı. Bana, iktidarın yüksek başlarına yakın bir kimsenin anlattığına göre, bir akhevvel Bayar ve Menderes'e demiş ki:

"Göreceksiniz, gruplarını toplayamayacaklar ve kâfi imzayı bulamayacaklardır. Çünkü ben tespit ettim, milletvekillerinden tam 106 tanesi şu anda yurtdışında bulunuyor!"

İki ahbap çavuşlar bu müjdeye tabii pek sevinmişler. Düşününüz, muhalefet için ne fiyasko. Bu mesut haber, o tarihlerde Menderes'in sözcüsü durumunda olan Yeni Sabah'ta yazıldı bile... Yazıldı ama, bunun aslı yoktu. Gerçi bazı CHP milletvekilleri de, DP'li meslektaşları gibi Avrupa'daydılar ve "araba sevdası"na tutulmuşlardı. Ancak bunların sayısı ne 106 idi, hatta ne 56. Nitekim İsmet Paşayla grup yöneticilerinin pazartesi akşamüzeri Mecliste yaptıkları çalışmalarda 140 kadar milletvekilinin ertesi günkü grupta hazır bulunacakları saptandı.

Biz o yaz, İsmet Paşayla, birkaç defa yalnız Ankara'ya geldik. Bu gelişlerimizde, bizim Ayten Sokaktaki evde kaldık. Bekâr hayatı, İsmet Paşa için hoş bir değişiklik oldu. İsmail Rüştü Aksallar biraz ilerimizde oturduklarından onlar, evi düzeltmeye kendi hizmetçi kadınlarını, kahvaltı vermeye de aşçılarını gönderiyorlardı. Biz yemeklerimizi bazen şu lokanta senin, bu lokanta benim, dışarda yiyorduk, bazen de bilhassa akşamları ahbaplara gidip onlara konuk oluyorduk. İsmet Paşa birkaç kadeh rakı veya viski içiyor, neşeli neşeli konuşuyordu. Savaş tehlikesi uzaklaşmıştı. Eğer gittiğimiz yer yakınsa, geç vakit kol kola yürüyerek eve dönüyorduk. Bu yürüyüşlerde Namık Gedik'in polisleri, arkamızda görünmemek için duvar veya ağaç diplerinden bizi izliyorlardı.

Kardeşimde konuk olduğumuz bir akşam, dönüşte, Sahir Kurutluoğlu'nun evinin önünden geçerken baktık yatak

odalarında ışık yanıyor. Vakit de gece yarısını bulmuştu. İsmet Paşa,

"Gel, şuna bir muziplik yapalım.." dedi.

Balkonun altından "Sahir! Sahir!" diye seslendi. Karşılık veren çıkmadı. İsmet Paşa tekrar etti: "Sahir! Sahir!"

Balkon penceresi telaşla açıldı, Sahir Kurutluoğlu pijamasıyla göründü. İsmet Paşayı evinin önünde gördüğünde, şaşkınlığı görülecek şeydi. İsmet Paşanın sesini ilk duyduğu zaman kulağına inanamamış, "Herhalde, kulağıma sesler gelmeye başladı" demiş. Gece yarısı, İsmet Paşanın sesi sokakta ne arasın? İsmet Paşayı görünce de, gözlerine inanamadı. Ancak biraz sonra ayıldı ve bizi ısrarla içeriye davet etti. Fakat başka bir akşam için söz verdik, kendi evimize döndük. İsmet Paşa o gece güldü, güldü, güldü.

Ankara'daki ilk pazartesi akşamı İsmet Paşa arkadaşlarıyla geldi, beni evden aldı, yemeğe Çiftliğe gittik. Barutçu, Feyzioğlu, Barlas ve Yeniaras vardı. Yeniaras yeni bir otomobil almıştı. Sonra İsmet Paşa bu arabayla çok seyahat etti.

Çiftlikteki o yemekte İsmet Paşa da, arkadaşları da keyifliydiler. Ertesi günkü grubun canlı geçeceğinden ve Meclis başkanlığına başvurunun çok imzayla yapılacağından emindiler. İsmet Paşa buzlu bira içti, birayı ne kadar sevdiğini anlattı. Gençliğinde, İstanbul'da Bomonti bahçesine gider, orada soğuk fıçı birası içermiş.

"Nerede o günler? Şimdi, bir kadeh içtin mi, mübarek ertesi gün tahlilde şeker olup çıkıyor.." diye güldü.

Lokantada, bir setin üstünde, piste daha yakın, Refik Koraltan oturuyordu. Hiç de mutlu görünmüyordu.

Grup salı günü öğleden sonra toplandı. Büyük bir halk kalabalığı Meclisin önündeydi. Muhalefet milletvekillerini ilgi ve sevgiyle seyrettiler. Özellikle İsmet Paşanın gelişi, heyecan yarattı.

CHP'liler, grup toplantısının saptanması için gazete fotoğrafçılarının kendi grup odalarına alınmalarını Meclis idare amirlerinden rica etmişlerdi. Tabii, izin verilmedi. İçerde eski röntgenci Suphi Baykam makinesiyle resim çekmek istemiş, flaşı yanmamış. Toplantı bittiğinde CHP milletvekilleri, askerlik hatırası resmi çektirir gibi Meclisin dış kapısı önünde toplandılar, gazete fotoğrafçıları makinelerini orada

serbestçe çalıştırdılar. Meclisin toplanması için CHP'nin başvurusu, Meclis başkanlık divanına 139 imzayla verildi. Çeşitli nedenlerle toplantıya gecikmiş olan sekiz kişi daha, sonradan teklife katıldılar ve imza sayısı 147'ye çıktı. CHP Meclisin en geç 26 Temmuz Cuma gününe kadar toplanmasını istiyordu. DP ancak bu sonuç alındıktan sonra, çarşamba günü kendi grubunu toplantıya davet etti.

Anayasa, çok açık biçimde "milletvekillerinin beşte biri talep ettiği takdirde Meclis toplantıya davet olunur" diyordu. DP'liler buna rağmen, Meclisi zor bela toplamaya razı oldular. Muzaffer Kurbanoğlu'nun –Devlet Bakanıydı– bir sözü o günlerde CHP ileri gelenlerini çok güldürdü. Kurbanoğlu şöyle demişti:

"Anayasa böyle der ama, bunun müeyyidesi nedir?"

Bunu duyan Barutçu bir kahkaha attı, "Anayasanın müeyyidesi nedir?" sözünü ilk defa olarak işittiğini belirtti ve dedi ki:

"Anayasa, Meclisin 1 Kasımda davetsiz toplanacağını da söyler. Toplanmazsa ne olur? Müeyyidesi yok ki.."

Bir başka CHP'li ilave eti:

"Anayasanın müeyyidesinin ne olduğunu merak edenler biraz tarih okusalar, biraz da etraflarına baksalar iyi ederler.."

DP büyükleri ancak iki yıl sonra "anayasanın müeyyidesi"nin Tük Ceza Kanunundaki 146. Madde olduğunu görecekler, fakat 27 Mayıs günü yurtdışında bulunduğu için memlekete dönmeyen Muzaffer Kurbanoğlu bu dersi almaktan gene de yoksun kalacaktı.

DP büyüklerinin, Ankara'da toplanan kendi milletvekillerine telkinleri şu oldu: Muhalefet yeni bir taktik peşindeydi. Ne vardı da, Meclis olağanüstü toplantıya çağrılıyordu? İktidar bir politika takip etmişti ki, dünyanın ağzı açık kalmıştı. DP'nin basiretli tutumu sadece Türkiye'yi değil, bütün dünyayı savaştan korumuştu. CHP bilgi almak istiyormuş! Laf! Muhalefet iktidardan bilgi istemişti de, bu bilgi verilmemiş miydi? Muhalefet isteseydi Menderes Dışişleri Bakanını CHP grubuna gönderir, onlara her şeyi anlattırır, bu suretle de onları "hataya düşmekten" kurtarırdı. Hatta Menderes, bizzat kendisi giderdi. Bunu yapmayacak adam mıydı?

Bu telkinler, yaz ortasında sıcak Ankara'ya gelmenin azabıyla karışınca DP milletvekillerini CHP'nin arzusuna uymamanın yollarını daha fazla aramaya sevketti. Bir kısmı, o kendilerine özgü alaturka kurnazlıkla şöyle dediler:

"Ne diyor, anayasa? Milletvekillerinin beşte biri talep edince Meclis toplanır diyor. Peki, ne zaman toplanır, onu da söylüyor mu? Hayır. CHP Meclis toplansın diyor. Biz de peki deriz, 1 Kasımda toplanır!"

Fakat o yaz, kamuoyuyla bu derece alay etmeyi, onu hiçe saymayı DP'nin gözü tutmadı. Koraltan DP grubunun toplantılarından sonra ilan etti: Meclis, cumartesi günü toplanacaktı.

CHP "cumaya kadar" demişti. İşte DP ona metelik bile vermiyordu. Meclisi cuma değil, cumartesi topluyordu! Haydi bakalım, var mıydı muhalefetin bir diyeceği?

III

Koraltan'ın, ister CHP tarafından yapılmış olan ilk öneri üzerine, ister DP grubunun sonradan düzenlediği toplantısındaki karar gereğince Meclisi cumartesi günü resmen davet etmesi muhalefeti sevindirdi. Böylece Ortadoğu olayları görüşülecek, tehlikeler ortasındaki Türkiye'nin ne yaptığı ve ne yapması gerektiği konuşulacaktı. İktidar, gerekli bilgileri verecekti. Muhalefet kendi düşündüklerini söyleyecekti. Türkiye, görüşmelerden aydınlanmış olarak çıkacaktı ve dünya önünde daha kuvvetli bir tavrı benimseyecekti.

Evdeki pazar çarşıya uymadı. Muhalefetin bu hevesler içinde hayaller kurduğu sırada, karşı kampta bambaşka hazırlıklar yapılıyordu.

Dış politika üzerinde bir tartışma demek, 1958'in yaz ortasında, nihayet dönüp dolaşıp İsmet Paşayla Menderes'in Meclis kürsüsünde birbirleriyle karşılaşması demek olacaktı. Menderes bunu göze almadı ve kaçtı. Mecazi anlamda kaçmadı. Fiilen kaçtı. Meclis bu olağanüstü toplantısını yaparken, Menderes Paris'te, başıboş dolaşıyordu. Fakat kaçmadan başbakan bir tedbir daha almıştı: Mecliste muhalefetin konuşmasına izin verilmeyecekti.

Tertip, haftanın içinde alındı ve fikir Menderes'ten çıktı.

Irak'taki ihtilal başbakanın zaten zayıf olan sinirlerini büsbütün harap etmişti. Fatin Rüştü Zorlu'nun Irak'a karşı cihat tertiplediği, Amerika ile İngiltere'nin bunu durdurduğu, Dulles'tan Ankara'nın papara yediği milletvekilleri tarafından biliniyordu. Bir görüşme açıldığı takdirde iktidar tabii bütün bunlardan dolayı hücuma uğrayacak, verecek yanıt da bulamayacaktı. Bağdat'taki ayaklanmayla birlikte DP'nin Ortadoğu politikası da tamamıyla iflas etmişti. Şimdi, Menderes ne söyleyecekti?

İyisi mi, toplantıda sadece hükümet bir nutuk atmalı, muhalefete söz hakkı tanınmaksızın oturum tatil edilmeliydi. Menderes de o sırada Ankara'da bulunmamalıydı. İktidarın aklıevvelleri bu suretle o anı geçiştirmiş olacaklarını sanıyorlardı. Halbuki aradan iki yıl geçmeden tanklar bu sefer Bağdat değil, Ankara caddelerinde yürüdü ve böyle usullerle aslında hiçbir şeyin geçiştirilemediği ortaya çıktı.

DP'nin tertibinden İsmet Paşanın, hafta sonuna kadar haberi yoktu. Cuma sabahı Koraltan ile Barutçu, Meclis başkanının odasında bir araya geldiler. Refik Koraltan vaktiyle Trabzon'da valilik veya polis müdürlüğü yapmıştı. Barutçu da, memleketinde avukattı. Oradan tanışıklıkları vardı ve birbirlerine adlarıyla sesleniyorlardı. Koraltan Barutçu'ya, anayasaya uygun olarak, bakınız nasıl Meclisi toplantıya çağırdığını övünerek söyledi. Anayasaya uymak niçin bir övünme aracı sayılıyordu, bunu anlamak için ancak Koraltan olmak gerekirdi. Sahiden de, eğer maazallah Menderes aksi kanaat söyleseydi, Koraltan anayasaya uymaya cesaret edemeyecekti.

Barutçu, bu kahramanlığından ve soylu davranışından dolayı Meclis başkanını alaylı bir dille kutladı. İki eski dost, siyasi havaya tekrar bir bahar havasının gelmesini karşılıklı temenni ettiler. O zaman Koraltan, kendisine başbakan tarafından verilmiş olan görevi yerine getirdi ve sanki laf arasındaymış gibi:

"Ah, ah! Ne iyi olurdu, bugün Avrupa'ya gidecek olan sayın Menderes'i muhalefetten de bir heyet uğurlasaydı" dedi.

Bağdat'sız kalmış Bağdat Paktının Londra'da Başbakanlar Konseyi toplanacaktı. Toplantı pazartesi günü açılacaktı. Halbuki Meclisin toplantısı cumartesiydi. Gerçi Menderes'in Bonn'da Almanya Başbakanı Adenauer ile bir ran-

devusu vardı ama, o da pazar günüydü. Başbakan, resmi seyahatleri için ayırtmış olduğu Sec uçağıyla, yani özel uçakla Avrupa'ya gidecekti. Pekala Meclis toplantısında bulunabilir, cumartesi gecesi Bonn'a hareket eder, oradan da Londra'ya geçerdi.

Faik Ahmet Barutçu Koraltan'a, tıpkı onun gibi derin bir "Ah" çektikten sonra şöyle dedi:

"Ah, ah! Ne iyi olurdu Sayın Menderes Meclis toplantısına kalsaydı, politikasını savunsaydı, bizi ikna etseydi, bir milli birlik havası içinde müzakereler cereyan etseydi, sonra hep beraber hava meydanına gidip kendisini uğurlasaydık.."

Refik Koraltan bu sözlerdeki inceliği anlamadı ve Menderes'e hemen "Beyfendi, galiba sizi uğurlamaları için Halkçıları ikna edebileceğim" dedi. Bu sırada hemen bütün DP milletvekilleri de, aldıkları talimat gereğince, rastladıkları CHP milletvekillerine aynı dili döküyorlardı:

"Canım, sizden de bir heyet gelip Menderes'i uğurlasa siyasi hava bir düzelir, bir düzelir. Menderes mesajlar yayımlar, teşekkürlerini radyoyla bildirir, dünya da Tükiye'de milli birlik olduğunu görür. Her mesele halledilir."

Tabii Menderes'in istediği, Avrupa'ya giderken kendisine bir kuvvet iğnesi yaptırtmaktı.

O gün öğleden sonra CHP grubunun toplantısı vardı. Biz İsmet Paşayla yemeğimizi Bulvar Palasın açık lokantasında yedik. İsmet Paşa, üzerine salça ve rendelenmiş kaşarpeyniri koyarak yediği az pişmiş, kalın, uzun makarnaya bayılırdı. Bulvar Palasın sahiplerinden Ahmet Bey, biz oraya gittiğimizde, o yaz bunu pek özenerek hazırlatıyordu. İsmet Paşa, makarnanın şişmanlatıcı tarafını bildiği ve şişmanlamamaya çalıştığı için bununla "perhiz yemeği" diye alay ederdi.

Grup toplantısı devam ederken Barutçu'ya, Koraltan'ın kendisini telefonla aradığı haber verilmiş. Fakat toplantıya başkanlık ettiğinden Barutçu bırakıp gidememiş. Onun yerine Nüvit Yetkin telefona bakmış. Meclis Başkanı illa Barutçu'yla görüşmek için ısrar ediyormuş. Barutçu başkanlığı devredip çıkmış. Biraz sonra yüzü hiddetten kızarmış halde salona dönmüş ve Koraltan'la konuştuklarını CHP grubuna anlatmış. Koraltan, Menderes'i CHP'den bir heyetin uğurla-

ması için, pişkin-pişkin ısar etmiş. "Sayın Menderes"in başkentten ayrılmak üzere olduğunu bildirmiş, eğer muhalefetten bir heyet kendisini uğurlarsa son derece mutlu olacağını, havanın hemen düzeleceğini söylemiş.

Barutçu, Koraltan'ı bir güzel haşlamış. "Bu ne biçim, iştir?" demiş. Başbakan, muhalefetin isteğini yerine getirmek için Meclise gelip açıklama yapacağına, hiç acelesi yokken İstanbul'a gidiyordu ve istiyordu ki muhalefetten bir heyet kendisini yolcu etsin. Barutçu, bu istekte hiçbir ciddiyet olmadığını Koraltan'a hatırlatmış. Oyun oynanmıyor ki.. Muhalefetin isteği, bir ulusal birlik görüntüsü yaratmak da değildi. Gerçek bir ulusal birlik için muhalefet elini uzatmıştı. Buna karşılık, iktidar, muhalefet grubunun toplantıya davet ilanını, radyoda parasıyla bile okutmamıştı.

Barutçu bu izahatı verince, milletvekilleri iktidarın hafifliği karşısında şaşırmışlar. Bir hayli söylenmişler ve DP'nin adam olmayacağına bir defa daha iman etmişler.

"Menderes'i uğurlatma" oyunu boşa çıkınca, iktidar çevrelerinde bir karışıklık oldu. DP milletvekillerinin çoğu, hatta ileri gelenleri, Menderes'in İstanbul'dan geri gelmesi ve Mecliste bulunmasından yanaydı. Bunların başında Sıtkı Yırcalı vardı. Zira Menderes, Avrupa'ya gidiyorum diye Esenboğa'da tantanayla uğurlandıktan sonra, gide gide İstanbul'a inmişti ve geceyi Park Otelde geçirmişti. O gece Ankara'yla Park Otel arasında birçok telefon konuşması olmuş. Menderes'e başkente dönmesi için ısrar edilmiş. Menderes bir ara, bu görüşü doğru bulduğunu da belirtmiş.

Bundan dolayıdır ki cumartesi sabahı, Esenboğa Havaalanında Sanayi Bakanı Sıtkı Yırcalı tereddütlü anlar yaşadı. Yırcalı, bir açılış töreninde bulunmak için Balıkesir'e gidiyordu. Yeşilköy'e inecek, oradan Balıkesir'e geçecekti. Fakat Menderes'in, Mecliste bulunmak üzere Ankara'ya gelip gelmeyeceğinden emin olmak istiyordu. Menderes Mecliste bulunacaksa, Yırcalı hareketini erteleyecekti. Yok, gelmiyorsa, yoluna devam edecekti. Onun için kuleye haberler gönderiyor, İstanbul'dan başbakanın uçağının Ankara'ya gelip gelmeyeceğini öğrenmek istiyordu. Fakat bir türlü kesin bilgi alınamıyordu.

Bu sırada uçağın hareket saati geldi. Bakan, bu tarz idarelerde görülen başıboşlukla emir verdi:

"Hareketi tehir edin!"

Hoparlörler bir "teknik arıza"dan dolayı İstanbul uçağının geç hareket edeceğini, hareket saatinin daha sonra bildirileceğini ilan ettiler.

Yırcalı yarım saat daha haber bekledi. Başbakanın niyeti meçhuldü. Yolcu uçağını bekletmek büsbütün rezalet olacak, yolcular durumu öğreneceklerdi. Sanayi Bakanı "Haydi, gidelim" dedi. Eğer Menderes Mecliste bulunmaya karar verirse, Yırcalı da onunla birlikte Ankara'ya gelir, tekrar Balıkesir'e giderdi.

Menderes gelmedi.

Menderes gelmedi ama, Meclisin toplantı halinde bulunduğu saatlerde buna katılmayan hükümet başkanının ülke sınırları içinde olmasının tuhaflığı gözden uzak tutulamadı. Adenauer ile de randevusu pazar günüydü. Ne yapılsın? Koca Viscount, sadece Başbakan Menderes'le Özel Kalem Müdürü Muzaffer Ersü'yü ve onun muavini Şefik Fenmen'i aldı, Paris'e götürdü. Sanırım, bunu "Paris'e kaçırdı" demek daha doğrudur.

Menderes'in Paris'te yapacak hiçbir işi yoktu. Bir otele indi, geceyi orada geçirdi. Bir ara Champs-Elysèes'de boş boş dolaşmış. Halbuki aynı gün, Mecliste kıyamet koptu.

Biz o cumartesi günü İsmet Paşayla öğle yemeğimizi Ankara Palasta yedik. Salonda birçok DP milletvekili vardı. Hepsi bizi izlediler. Çoğunun gözünde düşmanlık vardı. Bir kısmı kinle bakıyordu. Bazısı da küçümseyerek... Hiçbiri ilgisiz değildi. Otelden beraber çıktık. O ön kapıdan, ben, gazetecilere ayrılan yan kapıdan Meclise girdik. Genel kurul salonu ağzına kadar doluydu.

Çok kimse, oturumu Refik Koraltan'ın yöneteceğini sanıyordu. Başkanlık kürsüsüne DP'nin marifetli başkan vekillerinden İbrahim Kirazoğlu çıktı. Önce, Menderes Kabinesine, Server Somuncuoğlu'yla Sebati Ataman'ın girdiklerine dair cumhurbaşkanlığı tezkeresi okundu. CHP'liler bu eski arkadaşlarının siyasi başarılarını alkışlarla karşıladılar ve salondan şen kahkahalar yükseldi. Bazı CHP'liler alayla "Allah bağışlasın" diye bağırdılar. Buna DP'liler bile güldü. Aslına bakılırsa, dünya kadar eski ve halis DP'li dururken bu iki eski CHP'linin bakanlığa atanmaları DP grubunda da tepki yaratmıştı.

Tezkerenin okunmasından sonra, başkan hükümete söz verdi. Hükümet, Namık Gedik'ti. Dışarda bulunan Dışişleri Bakanı Zorlu'ya İçişleri Bakanı Gedik vekâlet ediyordu. Fanatik doktor, lacivert elbiseleri içinde pek şıktı. Elinde bir metin vardı. Bu, Menderes'in hareketinden önce hazırlanmış, onun tarafından görülmüştü ve her gece radyoda okunan Radyo Gazetesinden de fazla farklı değildi. Gedik bunu, davudi bir sesle okudu.

Oturumun sürprizi ondan sonra ortaya çıktı. Daha İçişleri Bakanı kürsüden inerken İbrahim Kirazoğlu görülmemiş bir aceleyle muhalefetten gelen önergeleri okutup bunların sahiplerine dahi söz vermeksizin hepsini reddettirdi ve oturumun kapandığını, Meclisin 1 Kasımda tekrar toplanacağını ilan ediverdi.

Herkes bir şaşırdı. Ne oluyordu? Bu ne biçim Meclis görüşmesiydi? Kirazoğlu kürsüden hemen aşağı atlamış, kapıdan dışarı çıkmıştı. Tembihli DP milletvekilleri de salonu boşaltıyorlardı. Muhalefet kendini o zaman topladı ve yuh çekmeye başladı. CHP milletvekilleri sıraların üstüne çıkmış, giden DP milletvekillerinin arkasından bağırıyorlardı. Ben, Meclisi hiçbir zaman bu halde görmedim. Bu, hazin bir manzaraydı. DP çoğunluğa sahip bulunduğundan, demokrasinin en basit kurallarını hiçe saymak hakkını kendinde görüyordu. Salonu emirle terk eden DP milletvekillerinden birçoğunun gerçekten üzgün, yaralı, hatta mahcup halleri vardı. Onlar da bunun yapılmayacak şey olduğunu anlıyorlardı. Fakat iplerini Bayar - Menderes ikilisinin eline vermişlerdi ve bunlar kendilerini artık istedikleri gibi güdüyorlardı. Bir ara salonun dibinde iki eski İstanbul Liseli, DP'den Nedim Ökmen'le CHP'den Turgut Göle karşılaştılar. Nedim Ökmen,

"Canım, vaziyeti siz de biliyorsunuz. Niçin bu kadar bağırıp çağırıyorsunuz?" dedi.

Turgut Göle arkadaşına Irak'ı, Bağdat ihtilalini ve Nuri Sait'in akıbetini hatırlattı, DP'nin kendisine böyle bir kader çizmekte olduğunu söyledi. Belki Nedim Ökmen 27 Mayıs sabahı bu sözleri hatırlamıştır.

Muhalefet milletvekilleri salonda on beş dakika yuha çektiler. Çok öfkeliydiler. Yakınlarda bir kalp krizi geçirmiş olan ve kendisine sükûnet tavsiye edilmiş bulunan İbrahim Saffet Omay bile sıraların üzerindeydi. CHP'liler her şeyi

bekliyor, ama ne yalan söylemeli, bu kadarını beklemiyorlardı. Sadece İsmet Paşa, o kendisine özgü sakinlikle, başkan oturuma son verdiğinde salonu yavaş, yumuşak adımlarla terk etti.

CHP derhal bir grup toplantısı yaptı.

İsmet Paşa, pazar günü uçakla İstanbul'a dönecekti. Hatta bileti alınmıştı. Bunu yarı fiyatına iade ettirdi. CHP milletvekilleri bir süre daha başkentte kalacaklardı. Grup toplantısı pazar ve pazartesi günleri, hem sabah, hem öğleden sonra devam etti. Öğle tatilinde İsmet Paşa hafif bir yemek yiyor, kısa bir an yatıp dinleniyor, sonra toplantıya katılıyordu. Milletvekilleri şöyle bir karar aldılar: Meclis, bu sefer hem iç, hem dış politikayı konuşmak üzere tekrar toplantıya çağrılacaktı. İbrahim Kirazoğlu hakkında, Meclis soruşturması açılması için Meclise başvuruluyordu. CHP bir gerçeğin millet tarafından kesinlikle bilinmesini istiyordu: Anlaşılmıştı ki dış politikada bile selamet, iç politikada demokrasi ilkelerinin Türkiye'ye egemen olmasına bağlıdır.

Pazar günü, İsmet Paşa bir basın toplantısı yaptı ve görüşlerini söyledi. Tabii fikirleri geniş yankı yarattı. CHP, Türkiye'de bir ortaçağ idaresi kurulmasına karşı bütün olanakları kullanarak mücadele edecekti. Pazartesi günü CHP grubu yeni toplantı tarihini de saptadı: 27 Ağustos Cumartesi.

O gün CHP grubu sert bir bildiri yayımladı. Meclisin 27 Ağustosta toplantıya çağrılması teklifini İsmet Paşa salı sabahı imzaladı ve bu, anayasa gereğince Meclis Başkanlığına verildi. Başkanlığın, anayasaya bu defa ne kadar uyacağı, doğrusu CHP'liler için merak konusuydu.

Grubun başka bir kararı daha oldu. 27 Ağustosa kadar ne kadar CHP milletvekili varsa hepsi "vatan sathı"na dökülecekleri ve Meclisi niçin toplantıya çağırdıklarını, rejimin durumunu, iktidarın tutumunu millete bir bir anlatacaklardı. Menderes'in tertiplediği plan, en iyimser CHP milletvekillerinin bile gözünü açmıştı ve bunlar artık göze göz, dişe diş bir özgürlük mücadelesi yapılmadan ülke kaderinin bu, niyeti belli olmuş ekip elinden alınamayacağını anlamışlardı.

Fakat bunu anlayan, 1958 yılında sadece CHP milletvekilleri olmadı. 1958, orduda da, bir ihtilal için gerekli grup-

laşmaların daha fazla elle tutulur biçimde gözlendiği yıldır. Birtakım odaklar, iktidarın davranışları karşısında birbirlerine yaklaşıyorlar, temaslar kuruluyor, çengeller daha rahat atılıyordu. Huzursuzluk bütün topluma yayılıyordu. Mecliste bu derece önemli bir konuda geniş görüşme açılsa, iktidarın başı düşüncesini söylese, muhalefetin başı görüşlerini anlatsa, herkese söz hakkı tanınsa, sorunlar aydınlığa kavuşsa ne olurdu? İhtimal ki Menderes'in politikasının bütün çelişkileri ortaya çıkardı. Ama Türkiye, ihtilal havasına 1958'de olduğu kadar girmezdi.

DP bunu anlamadı.

DP bunu anlamamakla da yetinmedi.

İsmet Paşa, 29 Temmuz Salı günü uçakla İstanbul'a hareket etti. İstanbul'da kısa bir demeç verdi ve Dr. Namık Gedik'in sözlerini yanıtladı. Meclis toplantısının yapıldığı cumartesi ile salı arasında iktidar gene birtakım marifetlerde bulunmuştu.

Cumartesi günü, muhalefete söz hakkının verilmemesi üzerine Hür P ve CMP grupları da bir bildiri yayımlamışlardı. O gece İstanbul ve Ankara savcılıklarından gazetelere telefon edildi. Bildirilerde suç vardı. "Eğer başa bir şey gelmesi istenilmiyorsa" bu bildiriler basılmamalıydı. Düşününüz bu, bir hukuk devletinde cereyan ediyordu. İstanbul'da gazetelere Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığının temsilciliğinden de başvuruldu. Bir tavsiyeleri vardı. Meclisin toplantısının haberleri ve başlıkları Radyo Gazetesinin havasına uygun verilirse, bakanlık pek müteşekkir kalacaktı. Bu rica, savcıların uyarısıyla birleşince, tabii bir tehditten başka mana ifade etmiyordu. Son dakikada, suçlu bildirilere CHP'nin bildirisi de eklendi. CHP bir kısıtlamayı önlemek için bildirisini sona saklamıştı ve sadece gazetelere vermişti. Savcılık acaba bunda suç unsuru bulunduğunu nasıl anlamıştı? Anlamıştı, işte!

Gazeteler, tehditlere aldırmadılar. Savcılar, bundan da haberdar oldular. O zaman İstanbul'da telefonun başına, bizzat savcı Hicabi Dinç geçti. Yazı işleri müdürlerini aradı ve onlara, bildirileri yayımlamamalarını hep dostça tavsiye etti. Tavsiyesini dinlemezlerse, çok üzülecekti. Sahiden de ertesi gün, Ankara'da Ulus ve Yeni Gün gazeteleri bu uyarılara kulak asmamanın cezasını toplatılmak suretiyle çektiler. Kopkoyu bir tedhiş havası Türkiye'nin üzerine çöküyordu.

Ulus'un toplattırılma nedeni daha da hazindir. Ulus, Meclis-te söylenilen bir sözü manşete çıkarmıştı. Savcı, bu sözün metinde yazılmasına müsaade ediyordu. Ama bunu başlıkta vermek, bir kötü niyetin ifadesiydi ve kötü niyetin ceza görmesi hakka ve hukuka uygundu.

Aslında, başkentte bu arada cereyan eden şuydu: Bildirileri ve daha sonra, İsmet Paşanın pazar günkü basın toplantısındaki sözlerini inceleyen, savcılar değildi. Celâl Bayar, Çankaya'da bazı bakanları topladı ve bir tür kabine toplantısı yaptı. Bildiriler orada incelendi. Bayar ve arkadaşları, bunların yayınını yasak etmeleri için İstanbul ve Ankara savcılarına emir verdiler. İsmet Paşanın sözleri de orada görüşüldü. Fakat onlara yayın yasağı konması göze alınmadı. Ethem Yetkiner'in yarattığı İstanbul olayından sonra İsmet Paşayı konuşturmamanın faydalı olmadığı, okun tersine döndüğü ve atanı yaraladığı görülmüştü. Buna karşın, pazartesi akşamı Gedik konuştu, İsmet Paşaya yanıt verdi. Salı günü İsmet Paşanın İstanbul'daki sözleri ona karşılıktı.

Menderes'in bakanı İsmet Paşayı verimsiz bir tartışmaya çekmek istemişti. Bu, Demokrat iktidarın sürekli başvurduğu taktik olmuştur. Örneğin, haksız oldukları bir konu var, değil mi? Hemen işi laf kalabalığına boğmak veya o sırada başka bir olay yaratmak suretiyle dikkati o taraftan uzaklaştırırlardı ve sonra o anı geçiştirdiklerini sanırlardı. CHP'nin 1958'lere kadar bu oyuna kapılmamış olduğunu söylemek zordur. 1958, o bakımdan da bir dönüm noktasıdır. O tarihten itibaren inisiyatif çok daha geniş ölçüde İsmet Paşanın eline geçmişti ve tartışma konularını artık o belirliyor, dozu o veriyor, istediği çatışmaya giriyor, istemediğine girmiyordu. Buna karşılık DP saflarında 1958 ile 1960 arasında görülen, tam bir şaşkınlıktır. Unutulmamalıdır ki 27 Mayısın arifesinde Menderes bir, seçime gitmek istiyor, bir, bundan vazgeçiyor, bir, istifayı düşünüyor, bir cayıyor, bir, bazı safra bakanları atmayı kararlaştırıyor, bir, bunların muhafazasını tercih ediyordu.

O hafta da İstanbul'da İsmet Paşa, Namık Gedik'e "Başka kapıya git!" tarzında bir yanıt verdi ve memlekete yakında çok daha önemli şeyler söyleyeceğini bildirdi.

Tabii bu Ankara'da, kulaklara bir daha kar suyu kaçırdı.

İsmet Paşa on beş gün kadar İstanbul'da, Heybeliada'da kaldı. Hemen her gün denize giriyordu. Güneşten yanmıştı. Canlı, sağlıklı bir hali vardı. Kendisine "Paşam, sıkı mücadele size yarıyor" diye takılıyordum. Keyifle gülüyordu. Onun bu rahat haliyle DP büyüklerinin sıkıntılı, berbat hali arasında 1958 yazında ne büyük fark vardı. Her şey, bir sakat yolu tutmuş bulundukları için DP büyüklerine sorun oluyordu.

O günler zarfında bir gece, Heybeliada'dan meşhur Viya motoruyla Ortaköy'e, Lido'ya gittiğimizi hatırlıyorum. Deniz nefisti. Sanırım, mehtap da vardı. Gidişimiz rahat geçti. Lido'da CHP'liler bir yemek tertiplemişlerdi. İsmet Paşaya müthiş tezahürat yaptılar. Partili hanımlar, kayınvaldemin hiç onaylamayan bakışları altında genel başkanlarını şapur şupur öptüler.

Dönüşte, tam motora bindik, motor bozulmaz mı? Saatlerce onarılması için, Ortaköy rıhtımında kaldık. İsmet Paşaya, Taşlık'a gidip yatmak teklif edildi. Kabul etmedi. Motorun kabinine çekildi, mışıl mışıl uyudu. İsmet Paşanın, her durumda, başını yastığa koyar koymaz uyuyabilmesi beni hep şaşırtmıştır. Daha sonraları, ünlü 22 Şubat akşamı da, herkes Tâlât Aydemir'den ültimatom yanıtı beklerken onun Hava Kuvvetleri karargâhında Tansel'in yatağına yatıp bir güzel uyku çekmesi başkalarını da şaşırtacaktır ya...

Heybeliada'ya sabaha karşı üçte dönebildik. Gün yavaş yavaş ışımaya başlıyordu. İsmet Paşa neşeyle indi, eve gittiğinde, hiç ara vermemiş gibi, uykusuna devam etti.

Irak ihtilali, meşhur Fransız ihtilali gibi 14 Temmuz sabahı olmuştu. Daha temmuz ayı bitmeden, Kasım'ın hareketini başta aceleyle "milletlerarası şekavet" diye nitelendiren ve Bağdat'a karşı seferler tertiplemeye kalkışan Menderes Hükümeti "milletlerarası şaki"nin hükümetini tanıdı ve onunla normal ilişkiler kurdu. Bir defa daha, "Vah gidene!" olmuştu. Faysal, Abdülillah ve Nuri Sait'in yok olmasıyla birlikte Bağdat Paktı'nın doğulu liderlerinin toplantıları da rengini ve tabii çümbüşlü havasını kaybetti. CENTO fazla önemi olmayan bir pakt haline geldi.

Biraz sonra da, DP iktidarı, ekonomideki ünlü "4 Ağustos stabilizasyon kararları"nı ilan etti.

IV

Partililerin ne kadar çabuk telaşlandıklarını, en önemsiz olaylardan bile etkilendiklerini, kolayca paniğe düştüklerini ve bilhassa teknik konuları değerlendirmekten nasıl aciz olduklarını, ben 1958'in yazında gördüm. Üstelik bunlar CHP milletvekilleriydi ve her zaman CHP milletvekilleri DP grubunu oluşturanlardan, genelde bir gömlek üstün olmuşlardır.

4 Ağustos 1958 bir pazartesiydi. Ben, her zaman olduğu gibi, İstanbul'dan Ankara'ya geldim. Ankara kaynıyordu. Maliye Bakanı Hasan Polatkan bir gece önce radyoda konuşma yapmış ve iktidarın birkaç gündür görülmemiş propagandasını yürüttüğü "yeni yardımlar" hakkında ilk resmi bilgiyi vermişti: 359 milyon dolar alıyorduk. Bu, sanki aslında 759 milyon dolarmış gibi gösteriliyordu. Çünkü 1961 yılına kadar ödememiz gereken birikmiş 400 milyon dolarlık borç da konsolide ediliyordu. Bunu iktidar organları "400 milyon doları da ödemeyeceğiz" diye ilan ettiler. Bütün sıkıntıların sonu gelmişti. DP iktidarı kurtulmuştu. Menderes en çetin sınavdan, başındaki ekonomik dertlerden sıyrılmasını bilmişti. Artık DP iktidarının sırtı yere gelmezdi.

İsmet Paşa İstanbul'daydı. CHP milletvekillerinin bir kısmı başkentte bulunuyorlardı. Ben, gene alışıldığı üzere çarşambaya Heybeliada'ya dönecektim. CHP milletvekilleri arasında, hiç rastlamadığım bir endişe havası esiyordu. Bunlardan birçoğu –içlerinde en aklı başında bildiklerim de vardı– benimle İsmet Paşaya bir SOS gönderdiler: Menderes ülkenin havasını değiştirmişti, bir Sezar edası içinde kendi grubunu toplantıya çağırmıştı, bundan yararlanarak, muhalefete son darbeyi indirmesi, işten bile değildi. İsmet Paşanın acele Ankara'ya gelmesi lazımdı.

359 milyon dolar, 759 milyon dolar lafları, sadece sokaktaki adama değil, Faik Ahmet Barutçu, Ferit Melen gibi CHP milletvekillerine bile pusulayı şaşırtmıştı.

Bütün iktidarı boyunca, özellikle 1954-60 arasında, DP rakibi CHP'yi ülkenin iyiliğini istememekle, iktisadi sıkıntılara çanak tutmakla, milletin hayrına olan gelişmelere kendileriyle beraber sevinmemekle suçlamıştır. 4 Ağustos kararları karşısında, 1958'de CHP milletvekilleri arasında esen

hava, dıştan bakıldığında, bu suçlamalara hak verdirecek nitelikteydi. CHP milletvekilleri sahiden, Menderes'in en büyük handikapı olan iktisadi çemberden kurtulduğu endişesindeydiler.

Bu durumu aydınlığa kavuşturmak lazımdır. Çünkü Menderes'in iktisadi çemberden geçici bir süre kurtulmamasını isteyen sadece CHP milletvekilleri değildi. İsmet Paşa da aynı görüşteydi.

İsmet Paşada ben hiçbir gün iktidarı seçimden başka bir yolla değiştirmek isteği görmedim. DP iktidarını, hele 1954'ten itibaren zararlı, tehlikeli, muzır bir idare sayıyordu. Ülkenin Bayar-Menderes ikilisinin elinden alınması bir zorunluluktu. Fakat halka, sade vatandaşa, basit seçmene gözünü açtıracak olan iktisadi sıkıntılardı. Rejim ve siyasi özgürlüklerle ilgili bütün sınırlamalar, milletin en alt tabakalarına kadar kuşkusuz yansıyordu. Ama bu akisleri oraya götüren, katalizatörlük görevini yapan, iktisadi sıkıntılardı. Yokluklar, pahalılık, geçim zorluğu halkı siyasi rejimle ister istemez ilgili kılıyordu. Bunlar giderilirse, İsmet Paşa, demokrasi mücadelesinde kitlelerin desteğinin kolay kazanılmayacağından emindi.

Bu, yalnızca İsmet Paşanın görüşü değildi. Bayar-Menderes ikilisi de bu inanca oynuyordu. Halkı günlük yaşamda zorluklardan kurtardıkları takdirde, istedikleri "sopalı refah rejimi"ni gerçekleştirebileceklerinden emindiler. Özellikle Menderes, Türkiye'nin mutlaka kalkındırılması gereken geri ve yoksulluk içinde bir ülke olduğunu biliyordu. Fakat ona göre, kalkınmayı demokratik yoldan yapmak olanağı yoktu. Başında bir taraftan sayısız dertler, öteki taraftan bir muhalefetin yükü. İkisinden birini yeğlemek gerekiyordu. DP iktidarı muhalefetin yok edilip Türkiye'yi kalkındırma yolunda ayakbağsız ilerlenmesinden yanaydı.

Bayar-Menderes ikilisinin unuttuğu, bu yıllar içinde Türkiye'de başka kuvvetlerin varlığı oldu. Sonradan bunlar "zinde kuvvetler" olarak nitelendirildi. Bunlar için önemli, yalnız ekmek, hatta üzerine tereyağ sürülmüş ekmek değildi. Büyük insanlık devrimlerinin yapıldığı bir dünyada manevi değerler, insanlık hakkı ve özgürlük, iktisadi durum kadar önemliydi. Bu kuvvetler, hedefi kutsal da olsa bir kaba dikta idaresi altında yaşamayı asla kabul etmemeye kesin-

likle azimliydiler. Bunlar Menderes'ten de onun altındaki temeli teşkil eden dağınık kitlelerden de güçlü olduklarından DP'nin felsefesi, bunları bir gün mutlaka harekete geçmeye itecekti. Halbuki zinde kuvvetler seçmenin de kendileriyle aynı doğrultuda olduğunu gördükçe iktidarın değişmesini seçimden bekliyorlardı, bekleyeceklerdi. CHP ve İsmet Paşa, Menderes'in iktisadi sıkıntıları yamayarak bir süre için havayı değiştirememesini bundan dolayı istiyorlardı. Gerçekten de zinde kuvvetler, ancak Menderes seçim yolunu bir sivil cunta idaresi kurarak resmen kapadığında harekete geçtiler.

4 Ağustos kararlarının DP'nin propaganda mekanizması tarafından kullanılış tarzı bu Bayar - Menderes ikilisine egemen olan niyete ve felsefeye uygun oldu. Paris'te Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatıyla yeni krediyi ve onun koşullarını görüşen Maliye Bakanı Hasan Polatkan daha dönüşünde, Yeşilköy'de uçağından inerken sevimli küçük kızı tarafından "Yaşa baba!" sesleriyle karşılandı. Bu "yaşa"lar günler ve günler devam etti. Usta bir edebiyat bütün vatan göğünü doldurdu. O zaman söylenenleri şimdi hatırlarken gülmekten kendimi alamıyorum. Kitleler ne kolay kandırılabiliyor. Ama Allahtan, bu devamlı olmuyor.

Kampanya, daha Maliye Bakanı Paris'teyken açıldı. İktidarın gazeteleri bol miktarda dış yardım alındığını ve anlaşmanın Fransa başkentinde imzalandığını yazmakla işe başladılar. Polatkan, Hitchkok'un filmlerindeki merak havasını ustalıkla sürdürdü. Yeşilköy'de esas hakkında hiçbir şey söylemedi. Yalnızca ne kadar mutlu, mesut olduğunu uzun uzun anlattı. Hükümetin büyük bir başarı kazandığını, iktisadımızın artık son süratle gelişeceğini bildirdi.

Ondan sonra aldılar sazı ellerine, iktidar gazeteleri ve radyo! Altın, "İnönü'nün meşhur çivileme tekniğiyle" düşmeye başlamıştı. Piyasada büyük bir ferahlık vardı. İdeal arkadaşlarından Sefa Kılıçhoğlu'nun Yeni Sabah'ı, elaltından tanesi bin liraya kadar satılan otomobil lastiğinin sekiz yüze indiğini ve "biraz bulunur" hale geldiğini yazdı. İthalatçılar boş vitrinleri Avrupa mallarıyla doldurmak için kolları sıvamışlardı. Yeni devrin eşiğinde iktidar yazarları, artık geride kalmış eski günler hakkında itiraflarda bulunmaktan bile çekinmiyor, "düne kadar daima daha yüksek çengellere ası-

lan mallar" karşısında sabit gelirlilerin çektikleri sıkıntıyı anlatıyorlardı. Bu mallar sabit gelirlilerin elleri hizasına indirilecekti. Daha düne kadarki kural, parayı ne olursa olsun mala yatırmaktı. Burhan Belge, renkli üslubuyla, Türk parasının şimdi nazlı olduğunu ve malın, isterse hatta altın denilen has matah olsun, gelip Türk parası karşısında "hakikatlerle namuskârlığın emrettiği" ölçü ve değeri almaya mahkûm bulunduğunu yazıyordu.

Polatkan'ın sevimli kızının "yaşa"sı bir anda siyasi çevreleri ve basını kaplamıştı. Hatta taraf tutmayan kalemler bile, ekonomideki bilgi yoksunluğundan kendilerini bu havaya kaptırmışlardı ve tabloya alabildiklerine pembe boya boca ediyorlardı. Sanki Menderes'in maliye bakanı ülkeye Alaeddinin sihirli lambasını getirmişti.

İktidar, bu havanın fırsatını kaçıracak kadar akılsız değildi. Kasım Gülek olaya en doğru teşhisi koymuş, "bize bir cankurtaran simidi attılar" demişti. Gülnaltay da aynı yönde konuşmuştu. DP'nin topları, bir anda muhalefeti ve Gülek'le Günaltay'ı kendilerine hedef aldılar. Bayar - Menderes ikilisinin ünlü savı, bir defa daha dile getirildi: Bu muhalefetle olmayacaktı!

Hasan Polatkan sonunda işin özünü, sözcükleri son derece yaldızlayarak da olsa bir gece radyodan millete açıkladı. Aslında yeniden borçlanılmış, DP devrilip gittikten sonra milletin sırtında kalan ağır yüke 225 milyon dolar daha binmişti. Hükümet 359 milyon dolar yardım ve kredi almıştı. Menderes'in maliye bakanı bunun ne kadarının yardım, ne kadarının kredi olduğunu açıklamamaya özen gösterdi. Halbuki, gerçekte durum şuydu:

359 milyonun 234 milyonu Amerika tarafından veriliyordu. Bunun 44 milyonu borç ertelemesi niteliğindeydi. Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı, 100 milyon sağlıyordu. Teşkilatça karşılanan 25 milyon, Avrupa Ödeme Birliğindeki kredi kotamızın arttırılması sonucuydu. Kısa vadeli kredi açan Para Fonu da 25 milyon dolarla yardıma katılıyordu.

Bunun içinde hibe olan 75 milyon dolarlık olağan Amerikan yardımı, olağan 15 milyon dolarlık tarım ürünleri yardımı ve acil ihtiyaçları karşılamak için açıktan verilen ek 25 milyon dolardı. Yani "görülmemiş zafer", olağan Amerikan yardımının dışında sağlanan bu 25 milyon dolarlık hibeyle

yeniden borçlandığımız 225 milyon dolarlık krediydi. Menderes'in bu "görülmemiş zafer"ini ihtilalden sonra MBK ve İsmet Paşa hükümetleri sırtladılar. O, 1961 yılına kadar kapatılması gereken 400 milyon dolarlık gecikmiş borç da, ertelenmek suretiyle DP'nin sırtından inip CHP'ninkine bindi.

Aslında, vaktiyle Osmanlı İmparatorluğu'na yaptıkları gibi, batılı alacaklılarımız bizi Paris'te ameliyat masasına yatırmışlardı. İktidar, yardımın hiçbir şartı olmadığına milleti inandırmak istiyordu. Halbuki hemen, Türk lirası dolar = 9 lira kuru üzerinden devalüe edildi. Banka kredileri 30 Haziran 1958 düzeyinde dondurulduu. Merkez Bankasının kamu sektörüne yapacağı krediler kısıtlandı. Yatırımlar "ödeme dengesine süratle etkin olacak sahalar"a kaydırılacaktı. Bu aslında, artık delilik sınırlarına varmış olan imarcılık hevesinin sonu demekti.

Muhalefetin o kadar şikâyetini yaptığı, fakat iktidarı vazgeçiremediği enflasyonist politika iktisaden ve sosyal alanda Türkiye'yi mahvettikten sonra, batılı alacaklıların baskısıyla terk ediliyordu. Ekspansiyonun dibi görünmüştü. Bu aslında, ekonomik yaşamdaki karışıklıkların ve piyasadaki bunalımların da başlangıcı oldu. Enflasyon temposu üzerine kurulmuş bir sanayi bir anda kendini iflas tehlikesiyle karşı karşıya buldu.

Aralarında Ferit Melen gibi maliyecilerin bile bulunduğu çok CHP milletvekilini telaşa düşüren Alaeddinin sihirli lambası buydu. Telaş da değil. Panik... Bunların bir kısmı, İstanbul'a dahi gitmeme kalmadan, Ankara'ya gelmesi isteklerini İsmet Paşaya telefonla söylememi istediler.

Ben bu havayı İsmet Paşaya değil, Ankara'da bulunan İsmail Rüştü Aksal'a aksettirmeyi tercih ettim. Çiçek meraklısı Aksal'ın bizimkine pek yakın evinin güzel bahçesinde, akşam, fıskiyeli küçük havuzun başında otururken bana belirtilen endişeleri anlattım ve dedim ki:

"Sorunun aslını, niteliğini anlatan bir basın toplantısı yapıp bilgi verseniz iyi olur. Telaş, bunu kavramamaktan geliyor."

Ameliyat kuşkusuz faydasız değildi. Eğer ameliyat sonrası tedbirlere iktidar içtenlikle dikkat ederse... Halbuki Menderes'te bu niyet yoktu. Gene bir anı geçiştirmiş olmaktan doğan baş dönmesi içindeydi.

İsmail Rüştü Aksal CHP'nin etkin Araştırma Bürosuyla birlikte birkaç gün çalıştı, dokümanlar toplayıp inceledi ve dört başı mamur bir basın toplantısı yaptı. Anlattıkları, ekonomide Menderes'in kazandığının hiç de öyle bir görülmemiş zafer olmadığını gözler önüne serdiğinden CHP milletvekillerinin endişelerini biraz olsun dağıttı. Fakat DP'nin, yaydığı havadan faydalanıp muhalefetin icabına bakıvereceği korkusu devam etti.

Adnan Menderes partisinin Meclis grubunu 8 Ağustos günü için toplantıya çağırmıştı. CHP'lilerin inancı, grup toplantısından bir "Meclisi davet" çıkacağıydı. CHP Meclisi 27 Ağustosta toplanmaya çağırmıştı ya... DP öne geçme hevesine kapılabilirdi ve iç politikayla dış politikadaki handikapını bu "iktisadi zafer"i ön plana çıkarmakla yenmeye çalışabilirdi. CHP'liler, eğer böyle bir toplantıda iç ve dış politika sorunları konuşulmazsa 27 Ağustostaki davetlerinde ısrar edeceklerini peşinen haber verdiler.

Ben o haftanın ortasında Heybeliada'ya dönerken DP milletvekilleri yavaş yavaş Ankara'ya geliyorlardı ve Anadolu Kulübüyle Ankara Palasın salonları dolmaya başlamıştı. Bunlardan bazılarıyla konuştum. Hem kendi fikirlerini söylediler, hem esen havayı anlattılar. Üç eğilim vardı. Gedik tarafından temsil edilen en müfritleri, bu muhalefet işinin halledilmesini istiyorlardı. İşte, iktidar bütün memlekette derin heyecan yaratan bir zafer kazanmıştı. Eline para da geçiyordu. Bu elverişli şartlar bir daha bulunabilecek miydi? CHP'nin kafası koparılıverdi mi, artık sen sağ, ben selamet! DP'nin başını kimse ağrıtamayacaktı. Hem bu muhalefetin ihanet içinde olduğunu Zafer keşfetmemiş miydi ki?

Buna karşılık Yaylacı diye bilinenler DP için bunun tam derlenip toparlanma zamanı olduğu inancındaydılar. Menderes her şiddet tedbirini getirirken "bir bunu kanunlaştırın, ben memlekette sükûneti sağlarım" demişti. Ama bunların her biri, bir başka şiddet tedbirine kısa zamanda ihtiyaç hissettirmekten başka işe yaramamıştı. Şimdi, elde edilen prestijle öteki yol neden denenmiyordu? İktisadi sıkıntılar giderileceğine göre rejimde bir yumuşama yapılsa, muhalefet bütün silahlarını kaybedecekti.

Nihayet bir başka grup ise statükonun devamından yanaydı. Menderes mükemmel bir taktisyendi. Bunu bir defa

daha ispat etmişti. Böyle, sonsuza dek giderdi. Nasıl olsa adam kendisine sabık başbakan dedirtmeyecekti. Eh, kendileri de etliye sütlüye karışmazlarsa hiçbir zaman sabık milletvekili olmazlardı.

Heybeliada'da bana "Ankara'da ne var, ne yok?" diye sorduğunda İsmet Paşaya CHP ve DP içindeki bu havayı anlattım. Arkadaşlarının telaşına güldü. "Onlar hep öyledirler" dedi. Fakat ertesi gün İstanbul'a inip bir basın tolantısı yapmakta fayda gördü. Orada, DP grubu içinde beliren "tam pundudur, şu muhalefetin icabına bir bakalım" eğiliminden söz etti ve bunun doğuracağı üzücü tehlikelere dikkati çekti. Doyurucu bir konuşma yaptı. Bu onun, arkadaşlarına "moral takviyesi" oldu.

CHP'nin İstanbul il merkezinde yapılan basın toplantısında herkes pek güldü. Emniyetin Birinci Şubesi, başlarında müdürleri, sivil elbiseleriyle tam kadro halinde gelmişlerdi ve gazetecilerden kalabalıktılar. Fakat öne geçmekten çekinmişlerdi. Arkalardaydılar. Bir ara muhalefet liderini görebilmek ve sözlerini daha iyi saptayabilmek için iskemlelerin üzerine çıktılar. Öylesine komik bir halleri vardı ki...

Bugün kim, ihtilalin boşuna yapıldığını iddia ederse, o yılları mutlaka hatırlamalıdır. İsmet Paşa, gene bir polis takibi altında, vapurla Heybeliada'ya döndü ve ertesi sabah her günkü çivilemesini yaptı.

DP grubu birkaç gün arka arkaya toplandı. Bunların yapıldığı sırada Cumhurbaşkanı Celâl Bayar da Meclise geldi ve görüşmeleri izledi. Daha ziyade şiddet taraftarı milletvekilleri konuşmuş ve muhalefete, tabii bilhassa CHP'ye ve İsmet Paşaya atıp tutmuşlar. Asıl, Irak ihtilalinden dolayı CHP organlarının yaptıkları yayından şikâyet etmişler. Bununla CHP Türk milletine diyormuş ki: Kalkın ey ehli vatan, siz de Iraklıların Faysal'a ve Nuri Sait'e yaptığını bizimkilere yapın!

Birkaç gün süren toplantılardan sonra bir pazartesi gecesi DP grubu beklenen bildirisini yayımladı. Fakat bunda bir yenilik yoktu. Tabii, son derece sert sözler kullanılıyor, CHP'ye şiddetle çatılıyor, muhalefetin vatan hıyaneti içinde olduğu söyleniyordu, ama netice şuydu: Bak, sana söylüyorum, bir daha yaparsan karışmam ha! Bu kurusıkı tehdidi muhalefet ve millet o kadar çok duymuştu ki, artık bütün et-

kisi kaybolmuştu. Radyo Gazetesinde her akşam bunun bin misli ağırlıkta sözler söyleniyor ve bir normal rejimde herkesi titretmesi gereken ihtarlar kulak arkasına atılıyordu, orada kalıyordu. DP'nin bildirisi de aynı sonucu verdi. Yalnız, pazartesi gecesi gazeteciler İsmet Paşayı Heybeliada'da telefonla sıkıştırdılar. DP grubunun bildirisine ne diyordu? İsmet Paşa gülerek "hiçbir şey söylemediği"ni bildirdi.

Salı günü Kasım Gülek'le CHP grubunun iki başkanvekili, Faik Ahmet Barutçu ve Nüvit Yetkin adaya geldiler. DP grubu da Meclisin toplanmasına karar vermişti. Buna karşılık İsmet Paşa ve arkadaşları CHP grubunun cuma günü için Ankara'da toplantıya çağrılmasını uygun gördüler.

İsmet Paşa perşembe günü uçakla Ankara'ya gitti. Gene bizim evde, yalnız kaldık. Grup iki gün arka arkaya toplandı. Biz bir yemeğimizi İsmail Rüştü Aksallarda, bir yemeğimizi Kemal Satırlarda yedik. İsmet Paşa arkadaşlarıyla konuştu. 4 Ağustos kararları üzerine esen hava tamamen dağılmıştı. 359 milyon değil 359 milyarın Menderes gibi bir adamın elinde çarçur olacağını Halkçıların tamamı anlamış ve siyasi rejim için mücadelelerinin, iktisaden tatmin edilecek kitlelerin desteğinden yoksun olacağı endişesinden kurtulmuşlardı. Tam aksine, partide yeniden büyük bir canlılık göze çarpıyordu. Azimler bilenmişti. Nitekim DP'nin bildirisine meydan okuyan bir karşı bildiriyle yanıt verildi. CHP, "Elinden geleni ardına koyma" diyor ve Irak olaylarını bu resmi metinde bile söz konusu ediyordu. Diyordu ki: "Senin aklın ve sinirlerin Bağdat'ta olanlarla bozulmuş, ne dediğini bilmiyorsun!"

İsmet Paşayla birlikte cumartesi akşamı tekrar İstanbul'a hareket ettik. İstasyonda CHP'liler liderlerine görkemli bir tören yaptılar, garı "Yaşa" sesleriyle inlettiler. Hayatlarından –ve liderlerinden– pek memnundular. Trenden Bostancı'da indik. Ömer'in Maltepe'deki evine gittik. İsmet Paşa orada çivilemesini yaptı. Motorla Heybeliada'ya geçtik. Fakat İsmet Paşa kısa bir süre sonra tekrar Ankara'ya dönecekti. Zira Meclis toplanıyordu. Gerçekten de salı akşamı trene bindi ve yeniden Ankara'ya geldi. Trende sigarayı bıraktı. O yaz İsmet Paşa, o kadar çok sevdiği sigaradan yavaş yavaş ama tümden ayrılma yolunu tutuyordu.

Çarşamba günü Halkçılar gruplarını topladılar ve ertesi

günkü Meclis için aralarında görev bölümü yaptılar. İsmail Rüştü Aksal iktisadi konuda konuşacaktı. İsmet Paşanın müdahalesi genel olarak dış sorunlar üzerinde olacaktı. O akşam eve erken geldik. İsmet Paşa yapacağı açıklama üzerinde düşündü. "Sert konuşacağım" diyordu. Faik Ahmet Barutçu ise iç politika hakkında söz alacaktı. Onun düellosu Namık Gedik'le olacaktı. O gün DP çevrelerinde söylenen, Namık Gedik'in yanında, mali konuları Polatkan'ın üzerine aldığıydı. Menderes'in konuşmak istemediği söylentiler kulaktan kulağa dolaşıyordu. Dış politika için Fatin Rüştü Zorlu seçilmişti.

Burada bir noktayı söylemek isterim. 1958-60 yılları, CHP'nin, başta İsmet Paşa, en etkin olduğu devredir. Herkes ateş gibiydi. Zira, bıçak sahiden kemiğe dayanmıştı ve saate karşı bir yarış başlamıştı. Örneğin, o haftaki grup toplantısının arifesinde İsmet Paşa grupta yapacağı konuşmayı, bizim Ayten Sokaktaki evde, sabahın üçüne kadar çalışarak hazırladı. Grubun bildirisinin anaçizgilerini saptama görevi üç kişilik bir ön komiteye verilmişti. Üç genç adama: Feyzioğlu, Ecevit ve Baykam. Bunlar gece Bülent Ecevit'in evine gitmişler, sabaha kadar gözlerini kırpmadan çalışmışlar ve Ecevit'in Amerika'dan getirmiş olduğu kahvenin son kırıntılarıyla uykularını dağıtmışlar. –Alaeddinin sihirli lambası gelmişti ama, henüz kahve Türkiye'de arzı endam etmemişti–. Bu grup sabahleyin erkenden İsmail Rüştü Aksal'ın evine, tasarılarıyla gitmişler, orada Jale Aksal kendilerine kahvaltı ikram etmiş. Barutçu da burada takıma katılmış. Öğleye doğru kalkıp İsmet Paşaya geldiler. Üç gencin gözleri kan çanağı gibiydi. Ama mutlu bir görünüşleri vardı. Bu, ihtilale kadar devam etti ve özellikle Feyzioğlu, Ecevit, Baykam, Paksüt, Öztrak gibi genç CHP'liler daha çok geceyi uykusuz, bildiri yazarak veya toplatılmış Ulusları kaçırarak, bir taraflarda mücadele ederek geçirdiler.

Meclis perşembe günü, 1958 yazının ikinci olağanüstü toplantısını bu hava içinde yaptı. Merak ve ilgi son haddindeydi. Halk yollarda milletvekillerinin önünü kesiyor ve Meclise giriş kartı istiyordu.

İktidarla muhalefet arasında büyük hesaplaşmalardan birinin günü gelmişti.

V

İsmail Rüştü Aksal, 1958 Ağustosunun 21. Perşembe günü CHP'nin Genel Sekreteri oldu. Fiilen Kasım Gülek'in bu makamdan nihayet uzaklaştırıldığı ve yerine İsmail Rüştü Aksal'ın hukuken getirildiği tarih, elbette daha sonradır. 1959 yazıdır. Ben, 1958 Ağustosunun 21. Perşembe günü İsmail Rüştü Aksal İsmet Paşanın gözünde CHP'nin 2 numaralı mevkiinin sahibi oldu demek istiyorum. Meclisin o günkü toplantısında eski Maliye Bakanı olağanüstü bir mücadele verdi ve günün yıldızı olarak belirdi. Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan, Aksal'ın karşısında kesin hezimete uğrayınca bizzat Menderes kürsüye çıktı, fakat Aksal onu da bakanlarının akıbetine uğratmakta güçlük çekmedi. İsmet Paşanın meşhur ajandasının 21 Ağustos Perşembe tarihini taşıyan yaprağındaki yazı şudur:

"Büyük Millet Meclisi fevkalade toplantısı; Fatin Rüştü-Hasan Polatkan; Ben- Fatin; Ben-Fatin; İsmail Rüştü-Fatin-Hasan-İsm.; Adnan Menderes-İsmail Rüştü; Adn. kaçtı; İç politika yok; Meclis tatil; Gece Kemalî Beyazıt".

İsmet Paşa İsmail Rüştü Aksal'ı cuma günü, İstanbul'a dönmeden evvel Bulvar Palasa yemeğe çağırdı. Yemeğe giderken eski Maliye Bakanını yanağından öptü ve sonra şöyle dedi:

"Seni bir defa daha keşfettik. Artık elimizden zor kurtulursun."

İktidar, Meclisteki düelloya, CHP'nin sandığından biraz değişik taktikle çıktı. Koz olarak, o meşhur iktisadi görülmemiş zaferi seçmiş ve her şeyi onun üzerine bina etmişti. DP'liler iç politikadan hiç söz açtırmamak kararındaydılar. Çoğunluk ellerinde değil miydi? Sıkıştıkları takdirde bir yeterlik önergesi verirler, oturumu tatil ettirirlerdi.

Sahiden de öyle yaptılar.

O gün iktidarın niyeti, daha baştan belli oldu. Başkanlık mevkiine, bu iktidarın unutulmaz tiplerinden Agâh Erozan'ı yerleştirmişlerdi. Erozan, dış politika ve mali konuların tartışması bittiğinde, Barutçu'nun ısrarına rağmen iç politikaya geçilmesine müsaade etmedi. Halbuki Meclis CHP'nin isteğiyle toplanmıştı ve CHP hangi konuların görüşülmesini

arzuladığını bildirmişti. Buna rağmen Erozan Meclisin gündemsiz toplanmış bulunduğunu bildirdi ve oturumu kapadı.

Erozan önce Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya söz verdi. Hükümet, resen açıklama yapmak istemişti. Zorlu yeni dış kredilerin sağlanmasını görülmemiş başarı olarak anlattı. İşte, muhalefetin bir türlü anlamadığı, anlamak istemediği iktisadi tutumlarını zengin devletler anlamışlar ve Türkiye'ye el uzatmışlardı. Bu, Menderes iktidarının iktisadi politikasının onaylanması demekti.

Bir koca bakan bunu, Büyük Mecliste, dünyanın önünde ve milletin temsilcilerinin gözlerine baka baka nasıl söylemiştir, bunu hala anlayamadığımı belirtmek isterim. Bir koca ameliyatı "bizi çok sıhhatli buldular, onun için bir ameliyat ediverdiler" diye açıklamaya kalkışmak, herhalde eşine her gün rastlanılan bir fütursuzluk değildir.

Zorlu arkadan dış politikaya geçti ve onun da başarılarla dolu olduğunu, herkesin hayranlığını celbettiğini aynı edayla söyledi. Türkiye Irak'a yürümeyi mi düşünmüştü? Ne münasebet? Türkiye bunu hatırından hiç geçirmemişti. O gün Zorlu, yalanın faziletini dile getirdi. Kürsüde Dışişleri Bakanını Maliye Bakanı izledi, o yeni kredilerin daha mali cephesini anlattı. Tabii Polatkan'a göre de bu borçlanma bir görülmemiş zaferdi. Maliye Bakanı, iktisadi ve mali konularda pek bilgisiz olan "heyet-i muhtereme"ye madalyonun kendi istediği yüzünü gösterdi.

Hükümet sözcülerini kürsüde İsmet Paşa takip etti. Mademki iktidar görüşmelerde "bayrak yarışı sistemi"ni benimsemişti, muhalefet de aynı şekilde hareket edecekti. CHP Genel Başkanı konuşmasının başında kendisinin dış politika konuları üzerinde duracağını belirtti, mali konularda açıklamalara bir başka uzman arkadaşının devam edeceğini bildirdi. Salonda herkes güldü. Görüşmelere sakin ve dostane bir hava egemen olmaya başlıyordu. Halbuki iktidarın tertibi değişikti.

Bu konuşma, ona Zorlu'nun karşılığı, İnönü'nün ikinci konuşması ve Zorlu'nun tekrar söylediği sözler bizim dış politikamız için bir devrin açılmasıdır. İktidarla muhalefet arasındaki dış politika esası, daha doğrusu inceliği o gün kendini belli etti. Bu, sonraki CHP - AP arasındaki görüş ve felsefe farkının da temelidir.

Anlatayım.

İsmet Paşa o gün Mecliste, dikkatle ve sözcükleri seçilerek yapılmış konuşmasında Amerika'nın kendisine özgü bir politikası olduğunu söyledi, Türkiye'nin de kendisine özgü bir politikası olması lüzumunu bildirdi. Türkiye Amerika değildi. Türkiye'nin Amerika gibi bir dünya politikası takip edecek gücü yoktu. Bir savaşa Türkiye'nin, Amerika peşinde ilk günden katılmaya heves etmemesi lazımdı. Lüzumsuz yere savaşı göze almak, fazilet değildi.

İsmet Paşa, ta nihayete kadar CHP'nin dış politikasının esası kalacak olan bir hususu kesin tarzda belirtti: Türkiye'nin dış politikasının temeli NATO idi. NATO içindeki taahhütlerimizin yerine getirilmesi bizim için elbette ki şeref borcuydu. Ama durup dururken yahut NATO ile değil de sadece Amerika'yla ortak hareket ederek bir tehlike yaratmakta Türkiye'nin çıkarı yoktu. Amerika'nın denizaşırı ve dünya çapında görevleri, taahhütleri vardı. Bunları biz, ancak NATO'nun diğer üyeleri ölçüsünde desteklemeliydik. Daha fazlası ne oluyordu?

O günlerde Adana'daki Amerikan üssü tartışmaların odağı olmaya başlamıştı. Lübnan ve Bağdat olayları sırasında Amerikalılar oraya on bin asker indirivermişlerdi. Muhalefet öğrenmek istiyordu: Bu askerler, bir NATO kararıyla mı gelmişlerdi? Yoksa bunu biz mi istemiştik? Yahut, Amerika mı kendiliğinden harekete geçmişti? İktidar, o devrede de bu soruları yanıtlamadı. İsmet Paşa konuşmasında o noktaya ilişmedi. Ama nedenini de söyledi: Müttefikler arasındaki tartışmaları "şimdilik" erteliyordu.

"Ba[illegible]k yarışı sistemi"ne göre İsmet Paşayı kürsüde İsmail Rüştü Aksal'ın takip etmesi lazımdı. Fakat Zorlu'nun söz istediği görüldü. Erozan ona söz verdi. Zorlu geldi ve tam bir ocak kongresi konuşması yaptı. O kadar ki, konuşmasının sonunda CHP milletvekilleri bağrıyorlardı:

"Ocak kongresine git! Ocak kongresine git!"

Zorlu'ya göre, bu İsmet Paşa yok muydu, dış politikadan anlar görünürdü, fakat zerrece anlamazdı. Bu İnönü yok muydu, Türkiye'ye bir savaş ateşi sıçrayacak diye ödü koptardı. Bu korkusu yüzünden yıllar yılı basiretsiz, çekingen, onursuz ve pısırık bir dış politika takip etmişti. Türkiye

enerjik ve zorlu bir dış politikayı ancak DP iktidarıyla görmüştü. CHP Amerika dostluğunun karşısındaydı. Elbette ki Amerika'ya uyacaktık. Amerika bizim büyük müttefikimizdi.

Zorlu'nun taktiği, muhalefeti Amerika'yla karşı karşıya bırakmaktı.

Ama Zorlu'nun o günkü unutulmaz incisi, Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşına girmekten kendisinin bir şifresinin alıkoyduğunu göğsünü gere gere –ve milletvekillerinin kahkahaları arasında– ilan etmesi oldu. Zorlu bu telgrafını çektiği tarihte Paris'te elçilik kâtibiydi.

İsmet Paşa yeniden söz aldı. Zorlu'ya birkaç noktada yanıt verdi ve özellikle de telgraf hikâyesiyle tatlı tatlı eğlendi. Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşına kimin sokmadığını öğrendiği için pek memnun olduğunu söyledi ve Zorlu'ya bakıp eğilerek,

"Teşekkür ederim" dedi.

Fakat Zorlu'nun, muhalefeti Amerika'yla karşı karşıya bırakmak manevrasına kendini kaptırmadı. CHP Amerika'yla dostluktan yanaydı. Bu dostluğun daha da sağlam temeller üzerine oturtulmasını istiyordu. Ama bu, dış politikada hiçbir inisiyatif sahibi olmamak değildi.

Bu tartışmaların, İsmet Paşaya karşı pısırıklık, savaştan korkma suçlamasının yıllar sonra, adı değişik de olsa felsefesi, anlayışı ve taktikleri aynı bir iktidar tarafından tekrarlanacağını, Amerika'ya sadakat yarışında o iktidarın da Zorlu'nun yöntemlerine başvuracağını tabii 1958'in o Ağustos ayında kimse hatırından bile geçirmiyordu.

İsmail Rüştü Aksal bu patırtılardan sonra kürsüye çıktı ve daha ilk cümlelerinden itibaren son derece formda olduğunu ortaya koydu. Önce Zorlu'nun tartışma biçimini kıyasıya eleştirdi, bir dışişleri bakanının nasıl olup da böyle konuşabildiğine şaştığını belirtti. Ondan sonra mali konulara geçti ve hiç kimseyi sıkmadan –hem de böyle bir konuda– iktidarın bütün iddialarını hallaç pamuğu gibi attı. DP sıralarında, tam bir panik havası esiyordu. Menderes'in milletvekilleri birbirlerine bakıyor, endişeli endişeli mırıldanıyorlardı.

Görüşmeleri yukarda dinleyen Menderes bunun üzerine salona geldi ve söz istedi. Bu Aksal'a bir ders vermek lazım-

dı. Başbakanın sinirli bir görünüşü vardı. Politikasını inançla savundu. Fakat İsmail Rüştü Aksal tekrar kürsüye çıktığında ne çetin ceviz olduğunu kanıtladı ve Menderes'ten bile usta mücadelecilik vasıflarını herkese kabul ettirdi. Halbuki Menderes'in silahşörleri laflar atıyor, Aksal'ı şaşırtmaya çalışıyorlardı. Eski Maliye Bakanı hiç tınmadı. Söylediklerini çok DP milletvekili de ilgiyle dinliyordu. Aksal, sekiz yıllık bir sakat politikadan sonra DP'nin ülkeye verdiği manzarayı birkaç fırça darbesiyle gözlerin önüne seriverdi. Hem de konuyu hiç kişiselleştirmeden... Sinirli halde salona giren Menderes, daha da sinirli halde ve Aksal konuşmasına devam ederken, CHP'lilerin gülüşmeleri arasında salondan çıktı, gitti.

İktidar, görülmemiş zafer diye ilan ettiği konuda tuşa gelmişti.

Bir gün sonra, Esenboğa Havaalanı, İsmet Paşayı uğurlamaya gelen CHP milletvekillerinin "Allah seni başımızdan eksik etmesin!" sesleriyle inliyordu. Bu seslenişin patenti, sıtma görmemiş sesli bir milletvekiline, Mehmet Ali Arıkan'a aittir. Arıkan, daha uzun yıllar İsmet Paşanın her uğurlanışında İsmet Paşayı götüren vasıta ayrılırken böyle bağırdı ve bu, bir gelenek haline geldi.

CHP grubunun eziklik ve yılgınlığı sona ermiş, milletvekilerini telaşa veren görülmemiş zafer millet önünde sergilenmişti. DP sekiz yıllık bir hata politikasını, yeni tutumuyla kabulleniyordu. Bu dönüş, en azından bir başbakanın sonu olmak gerekirken Menderes hiç umursamıyor ve pişkinlikle bütün söylediklerini yalıyordu. Ama Meclisteki savaş hükümette bir yaprak dökümüne yol açmakta gecikmedi.

Cuma günü İsmet Paşayla birlikte ben de İstanbul'a döndüm. İsmet Paşa, Fatih'te ağabeysinin evinde kalmakta olan annesine uğradı, elini öptü. Geç vakit Heybeliada'ya gittik. İsmet Paşa "Denize girer misin?" dedi. Saat altı buçuktu. Plaja indik. Meşhur çivilemesini yaptı. Deniz çok güzeldi. Sekiz, on dakika yüzdü. Bu onu dinlendirdi. Akşam,

"İyi çıktık, değil mi?" dedi.

Tabii denizden değil, Meclis görüşmelerinden söz ediyordu.

İsmet Paşa eylül başına kadar denize, sakin devam etti.

Sadece, büyük yangın nedeniyle Bursa'ya gitti. Bursa bir felaket geçirmişti. İsmet Paşa vatandaşları teselli etti. Fakat orada bir alerji başladı ve İsmet Paşayı hayli üzdü. Günlerce kaşındı. Çeşitli ilaçlar aldı.

Bu sırada üç ünlü bakan Menderes'in kabinesinden ayrılıyordu: Sıtkı Yırca'lı, Emin Kalafat ve Samet Ağaoğlu.

Bunların içinden ciddi bir siyasi nedenle ve gidişin değiştirilmesinde bir rol oynayabilmek için ayrılan, Sıtkı Yırcalı oldu. Nitekim Balıkesir'in bu güçlü ve adı bilinen milletvekili sonradan Meclis başkanlığı adaylığında Refik Koraltan'a karşı çıkacak ve Koraltan, kurucuların desteğine rağmen, kendisini ancak kıl payı yenebilecektir. Öteki ikisinin, Kalafat'la Ağaoğlu'nun istifaları, daha ziyade Menderes ekibi içinde kendilerine soğuk davranılması sonucudur. Yoksa 1958'de ne biri, ne öteki bir siyasi hareket yapacak yetenek ve durumdaydı.

Yırcalı'nın istifası, görünüşte, Koordinasyon Bakanı yapılan ve bu sıfatıyla iktisadi sorunların idaresine yüksek düzeyde el koymuş olan Sebati Ataman'la bir çatışmaya bağlandı. Bu üstelik öyle bir çatışma oldu ki, basının bütün sempatisini Yırcalı topladı. Ama Yırcalı'nın nazarında, bu sadece elverişli bir bahaneydi. Nitekim, sonda Ataman'ın değil Yırcalı'nın dediği olduğu halde Sanayi Bakanı istifada ısrar etti. Hem de, Menderes'in aksi yönde direnmesine rağmen.

O günler iktidar, gazete kâğıdının tonunu 2500 liraya çıkardı. Bu, insafsız bir fiyattı. Gazetelerin 25 kuruşa satılması zorlaşıyor, gazete sahipleri kârlarından oluyorlardı. Bu daima, özellikle büyük gazetelerin siyasetinde birinci derecede rol oynamıştır. Sıtkı Yırcalı, bunun üzerine, Sanayi Bakanı sıfatıyla bir demeç verdi. İthal edilecek kâğıdın fiyatıyla yerli kâğıdın fiyatı karıştırılacak ve ton fiyatı 2150 lira olacaktı. Bu, zamdan yapılan bir indirimdi. Buna Koordinasyon Bakanı Sebati Ataman karşı çıktı. Ataman, Yırcalı'yı küçümseyen ve "Ona da ne oluyormuş!" havasını taşıyan sözlerinde zamdan indirimin bugün için düşünülemeyeceğini bildirdi.

Yırcalı fırsat bu fırsattır dedi ve istifasını vererek Menderes'ten uzaklaştı. Uçağa atladığı gibi İstanbul'a gitti, Büyükada'daki Anadolu Kulübüne geçti ve orada yaz tatili kılığına büründü. Arkasından Başbakan, ertesi günü İstanbul'a geldi ve hemen o akşam eski bakanı Park Otele çağırttı.

Soğukkanlı, sakin ve kendine egemen Menderes çoktan kaybolmuş, onun yerini sinirli, hiddeti burnunda, çabuk parlayan ve çok kırıcı olan bir başbakan almıştı. Menderes, Park Otelde Sıtkı Yırcalı'dan istifasını geri almasını istemiş. Demeç çatışması konusunun –üstelik, Yırcalı'nın dediği olarak– kapandığını belirtmiş, ortada bir istifa nedeni kalmadığını söylemiş. Yırcalı ısrar edince de sinirlenmiş ve bağırmış. Yırcalı, gidişi onaylamadığını sözleri arasında çıtlatmış. Bu suretle, bakanını ikna etmek için çağırmış bulunan Menderes konuşmayı âdeta kavgayla bitirmiş. Yırcalı otelden çıkıp gitmiş.

Menderes'te o tarihlerde asap diye bir şey kalmamıştı. Ama ince hesapları görebilecek kadar aklını muhafaza ediyordu. Sıtkı Yırcalı bir siyasi çıkış yapmaya hazırlanıyordu da, sanki Menderes bunun farkında değil miydi? Üstündağları, Karaosmanoğullarını ve benzerlerini alıp DP'den götüren fırtınalardan sonra partinin içinde Menderes'le yarışabilecek, bir Yırcalı kalmıştı. Bütün handikaplarına rağmen artık sadece onun çapı böyle bir kafa tutmaya uygundu ve Menderes de kendisini bir muhtemel rakip gözüyle görüyordu. Onun için isteği, Yırcalı'yı yanında tutmaktı.

Menderes, Yırcalı otelden ayrıldıktan sonra, sinirlerine egemen olamadığına üzülmüş. Ertesi gün, arabuluculuk yapsın diye Ankara'dan Adalet Bakanı Esat Budakoğlu çağrıldı. Budakoğlu da, Yırcalı gibi Balıkesir milletvekiliydi ve siyaset hayatına ikisi, genç avukatlar olarak beraber başlamışlardı. İçlerinden Yırcalı daha renkli, Budakoğlu daha donuktu. Menderes Esat Budakoğlu'nu sabahleyin vilayette gördü. İstediği, Adelet Bakanının Yırcalı'yı istifadan vazgeçirmesiydi. Sahiden de Yırcalı'yla Budakoğlu o gün Hilton'da bir görüşme yaptılar. Budakoğlu'nun Yırcalı'ya istifadan vazgeçmesi için ısrar ettiğini dahi sanmam. Olsa olsa, vilayette Başbakanla arasında geçen konuşmayı bilgi olarak arkadaşına aktarıp durumu söylemiştir. Zira Budakoğlu'nun, belki de Yırcalı'nın hesaplarından, niyetlerinden, planlarından haberi vardı ve onu destekliyordu. Adalet Bakanı da gidişi onaylayanlardan değildi. O da Yırcalı ekibinin bir üyesiydi. Ama anlaşılan, onun daha kabinede kalması uygun görülmüştü.

Israrın bir yararı olmayacağı anlaşınca, Menderes "isti-

fayı ilan edin" dedi. Anadolu Ajansı istifayı bildirdi. Sanayi Bakanlığına, vekâleten, Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen bakacaktı. Ertesi gün Yırcalı'yı Kalafat takip etti. Aynı anda Samet Ağaoğlu da hiçbir iş görmediği Devlet Bakanlığından istifasını vermişti. Onun istifasının kabul edilip açıklanması daha da uzun sürdü. Yırcalı da, Kalafat da, Ağaoğlu da aynı zamanda DP'nin genel idare kurulu üyesiydiler. Menderes onların toptan kabineden çekilmelerinin ne anlama geleceğini ve nasıl yorumlanacağını biliyordu, bunu önlemeye çalışıyordu. Gerçi Kalafat'la Ağaoğlu'nun istifaları artık birinci planda kendilerine yer verilmemesinin sonucuydu ve bir harem kıskançlığıydı. "Bakan" denilince, dördüncüsü gitmiş kurucuların yanında, âdeta bir dördüncü kurucu gibi ancak Dr. Namık Gedik hatıra geliyordu. Gedik, bütün fanatizmine rağmen dürüstlüğü ve aferistlere karşı mücadeleyi temsil ediyordu. Nitekim döviz komitesi lağvedildikten sonra onun yerine kurulan koordinasyon komitesine, Gedik'in verdiği haberlerden kulağı dolu olan Menderes ne Kalafat'ı, ne Ağaoğlu'nu soktu. Bunun üzerine iki ahbap, herhalde, "Artık bundan istiskal çıkar" demişlerdir.

İstifa eden bakanlar bununla kalmadılar. Bir gece Büyükada'da, Anadolu Kulübünde Yırcalı, Kalafat ve Ağaoğlu bir araya gelmişler. Kulüpte CHP'li milletvekilleri de kalıyorlardı. Ertesi gün onlar Heybeliye gelip İsmet Paşaya anlattılar. Gece bütün gözler onlara çevrik kalmış. Onlar da bu ilgiyi sezdiklerinden konuşmalarını sürdürmüşler. Halbuki Yırcalı'nın yanında Kalafat ve Ağaoğlu, başlayacak bir hareket için handikaptılar. Buna rağmen Menderes, onları kabinede alıkoymak için uğraştı. Alıkoyamayınca da büsbütün çılgına döndü. İhtimal ki birkaç gün sonra Balıkesir'de yarattığı ve İsmet Paşadan unutulmaz şiddette tepki görmesine yol açan olaylar, o ruh durumunun sonucudur.

Biz o tarihte hâlâ Heybeliada'daydık. İsmet Paşa düzenli denize giriyordu. Arkadaşları zaman zaman adaya geliyorlardı ve politika konuşuluyordu. Hava azıcık durulmuştu. İktidar organları gene hücumlarına devam ediyor, CHP'yi ihtilal kışkırtıcılığıyla suçluyorlardı ama, bunlar öylesine dile pelesenk edilmişlerdi ki kimse aldırış etmiyordu. Eylülün başında bu sözler bizzat Adnan Menderes'in ağzından çıkınca ortalık karıştı ve dünyanın başka tarafında kolay görül-

meyecek bir manzara Türkiye'de görüldü. Başbakanı, muhalefet lideri, iktidarı, radyosu bütün işi bırakmışlar, ihtilalden, kurulacak darağaçlarından söz ediyorlar, bunlarda kimin can vereceğini tartışıyorlardı!

Olayı Balıkesir'de, Adnan Menderes çıkardı. Balıkesir'de DP'nin il kongresi vardı. Aynı zamanda bazı açılış veya temel atma törenleri de tertiplenmişti. Bayar, Menderes, Koraltan hep gitmişlerdi. Menderes il kongresinin yapıldığı salona gece, saat dokuzda girmiş. Önce konuşması için yapılan ısrarları reddetmiş. Yorgun, bitkin ve perişan olduğunu söylemiş. Kongreyi izleyen Akis'çiler anlattı, sahiden de öyleymiş. Fakat hatipleri biraz dinledikten sonra Menderes'te birden bir değişme olmuş. Söz istemiş ve kürsüye çıkmış. Orada yumuşak başlamış, fakat yavaş yavaş coşmuş. Kongrede bulunan biri bana "Sanki Dr. Jekyll gidiyor, Mr. Hyde geliyordu" dedi. Uzun kızıl saçları dağılmış, ter içindeki şakaklarına sarkmış. Kremrengi ipek gömleği tenine, bej elbisesi gömleğine yapışmış. Kravatı kuruvaze ceketinden dışarı fırlamış. Yumruklarını sıkıyor, ellerini sallıyor, kürsüyü yumrukluyor, bacaklarını oynatıyormuş. Asabiyeti arttıkça artmış ve bir an gelmiş ki, artık sözler onun malı olmaktan çıkmış, o sözlerinin esiri olmuş. "Ya sarhoştu, ya söylediklerini bilmez haldeydi" dediler. Ağzı köpük içindeymiş. Bağırıyormuş. "Muhalefet bir serserinin de bizde çıkıp beni öldürmesini istiyor" diye... Irak'ta ihtilal olmuştu ya. Bir yandan muhalefet, diğer taraftan öldürülenlerin pafta pafta resimlerini basan basın halkı sürekli Türkiye'de de, kendisine karşı ihtilal çıkarmaya davet ediyordu. Ama hayır. Buna müsaade edilmeyecekti. Böyle bir girişim derhal bastırılacak, idam sehpaları kurulacaktı. Menderes bunların hepsini ipe çekecekti.

Vaktiyle Dr. Sarol Menderes için "cezbe halinde" demişti. Bana anlatılan –zaten sözleri de bunu belli ediyordu–, Başbakanın artık tamamıyla zıvanadan çıktığını ve tehlikeli hal aldığını gösteriyordu. Anlaşılan, Balıkesir'de Menderes, kendini tutamamıştı ve içinde bulunduğu ruh durumunu açığa vurmuştu. Irak'ta cereyan eden facialar, yakın dostlarının akıbeti, onların caddelerde sürüklenmiş, parçalanmış cesetlerinin fotoğraflarını görmek Menderes'i bitirmişti.

İsmet Paşa, Menderes'in bu delice sözlerini ertesi sabah, Haybeliada'da, gazetede okudu. Yağmurlu bir gündü. Denize girme olanağı yoktu. Kahvaltıdan sonra koltuğuna oturdu, ağızlığına bir sigara yerleştirdi –sigaraya gene başlamıştı– ve Menderes'in sözlerini dikkatle inceledi.

"Derhal mukabele edeceğim.." dedi.

"Ne düşünüyorsunuz?" dedim.

Bir an durdu.

"Tamamıyla çılgın halde. Memleketi göz göre göre ateşe götürüyor. Kendisini ikaz edeceğim. Aklını başına toplasın.."

İsmet Paşa yanıtını öğleden sonra hazırladı. Vapur saatlerine göre akşamüstü bir basın toplantısının yapılacağını gazetelere haber verdi. Zaten sabahtan beri onlar Heybeli'yi arıyorlar ve "Paşanın cevabı"nı soruyorlardı.

İsmet Paşanın o yanıtındaki iki bölüm asla unutulmadı ve demokrasi mücadelesinin tarihi sözlerinden birini oluşturdu. Muhalefet lideri yanıt verirken son derece sakindi. Bunu el yazısıyla, bir kâğıda yazmıştı. Gazetecilere onu okudu. Diyordu ki: "Doğrudur, bazen sokak serserileri yasal hükümetlere karşı ayaklanmaya kalkışırlar. Ama, bir başka türlü ihtilal daha vardır. O ihtilali, insan hakları dışında iktidar sürmek sevdasına kapılan siyaset serserileri zorla meydana getirirler."

İdam sehpaları konusundaki sözleri de şu oldu: "Bir memlekette idam sehpaları kurulunca, nasıl işleyeceğini kimse bilmez."

Ertesi gün postacılar Haybeliada'daki eve sürekli telgraf taşıdılar. İsmet Paşanın tavrı DP iktidarına karşı açılmış kesin savaşın erleri için bayram olmuştu. Ama İsmet Paşa Menderes'e yanıtında 1958 Türkiyesinde tehditlerden korkacak siyaset adamının bulunmadığını söylemekle yetinmiyordu. Başbakanı kendine gelmeye de davet ediyordu. Türkiye'de artık sadece Latin harflerini bilen bir kuşak vardı. Yepyeni bir Türk toplumu ortaya çıkmıştı. Eski politikacılar bunu unutmazlarsa iyi ederlerdi. Bu toplumu idare etmek için onun eğilimlerini anlamak, bilmek, ona saygılı olmak lazımdı.

Muhalefet lideri bir defa daha, yurtta huzurun nereden geçtiğini iktidarın başına hatırlattı. Boş laflar terk edilme-

liydi. Bir defa bunlara, şahsen kendisi pabuç bırakacak insan değildi. Asıl önemlisi, o korkulan ihtilal ancak başka çare kalmazsa vukubulurdu. Halbuki çareler vardı. DP'den bir basiretli politikacı çıkabilir ve huzursuzluk nedenlerini ortadan kaldırabilirdi.

İsmet Paşa, Adnan Menderes'ten umudunu kesmişti ve DP'den bunu görmesini istiyordu. Halbuki DP bunu görmedi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İLK KEZ DARAĞAÇLARINDAN SÖZ EDİLİYOR

I

İsmet Paşa Menderes'in Balıkesir nutkuna, sadece kendi partisi içinde değil, bütün memlekette heyecan yaratan yanıtını verdikten sonra Heybeliada'da iktidardan gelecek karşılığı bekledi. Muhalefet liderinin sözleri heyecan yarattı, zira İsmet Paşa yeni bir üslupla konuşuyordu ve son derece sertti. O güne kadar CHP genel başkanının ağzından "siyaset serserileri" diye bir deyim çıkmamıştı ve idam sehpalarında kimin sallanacağı hususu İsmet Paşanın hoşlandığı bir konu değildi. Bunları söylediği akşam, yemekte, Menderes'ten söz ederek,

"Ne derse, cevabını anında yapıştıracağım.." dedi.

Bunda hakkı yok değildi. Devlet radyosu, DP genel başkanının tehditlerini günde üç posta, bir baştan ötekine yayımlıyor, tekrarlıyor, yorumluyordu. Muhalefetin elinde radyo yoktu, tabii. Ama İsmet Paşanın o kısa, özlü, kulakta kalan ve özdeyiş yerine geçen karşılıkları hemen aynı genişlikte yayılıyordu ve Menderes'le ideal arkadaşlarının hesapladıkları yılgınlık ne halkta, ne CHP'de görülüyordu.

Balıkesir'de Menderes'in yanında bulunanların bana sonradan anlattıklarına göre, DP liderleri, İsmet Paşadan bu sertlikte ve bu kadar çabuk karşılık beklemiyorlarmış. Zaten Başbakan, kendine geldiğinde, söylediği sözlerden de pişmanlık duymuş. Fakat ok bir defa yayından çıkmış bulunuyordu. Bayar da durumdan hiç memnun kalmamış.

DP büyükleri İsmet Paşayla bu mücadele açılınca programlarını derhal değiştirdiler. Bayar ile Menderes doğruca İstanbul'a geçtiler ve Namık Gedik ile Server Somuncuoğlu

da alınarak Florya'ya gidildi. Dört kişi Florya'da, yürütülecek çatışmayı planladılar. Somuncuoğlu iktidarın o tarihteki "İsmet Paşa uzmanı" idi.

Tuhaftır, DP büyüklerinin özellikle de Menderes'in hep, bir "İsmet Paşa uzmanı" olmuştur. Bu, İsmet Paşanın yanında uzun süre kalmış, sonra dönüp DP iktidarına hizmete başlayan eski CHP'liler arasından bulunuyordu. Uzmanın iddiası, İsmet Paşayı iyi tanıdığıydı. İsmet Paşa hangi durumlarda nasıl davranır bunu DP büyüklerine söylüyordu ve DP büyükleri de ona göre plan hazırlıyorlardı. Tabii, uzmanların söylediklerinin hiç çıktığı olmuyor ve İsmet Paşa değişik bir tarzda hareket ediyordu.

Dört akıllı adam Florya'da şu kararı vermişler: Menderes'in İsmet Paşanın meydan okumasını karşılıksız bırakması düşünülemez. Ama İsmet Paşanın üzerine sözle aynı şiddetle yürünecek olursa, adam, daha fazla azacaktır. Onun için, Menderes "ne şiş yansın, ne kebap" bir yanıt vermelidir. Üstelik, muhalefet liderini fazla umursuyor görünmemek için de bunu kendisine biri sormuş olsun.

Dörtler, soru sahibinin Havadis başyazarı olmasını uygun görmüşler. Anadolu Ajansının yaydığı haberin başında, sahiden, "Havadis başyazarının sorduğu suale cevap olarak" cümlesi vardı. Yanıt, sudandı. Buna rağmen, tehdit havasını devam ettiriyordu.

Menderes'in sözlerinin gazetelerde yayımlandığı gün, gazeteciler tabii İsmet Paşanın kapısına geldiler. Hem bir "Florya planlaması" olarak değil. Gerçekten...

O gün 9 Eylüldü. Yani, hem İzmir'in kurtuluş yıldönümü, hem CHP'nin kuruluş yıldönümü. İsmet Paşa İstanbul'a inmişti. Partili gençlerin toplantısı vardı. Gece de Bakırköy parti örgütü, Divan Otelinde bir yemek veriyordu. Gazeteciler genel başkanı gençlerle yaptığı toplantıda sıkıştırdılar. İsmet Paşa önce "Değmez" dedi. Fakat gazeteciler yakasını bırakmak niyetinde değillerdi. Bir tanesi "Gene sizi tehdit ediyor" dedi. İsmet Paşa "Peki, yazın öyleyse" dedi:

"Biz 9 Eylülde İzmir'de dünya kudretleri önünde durduğumuz zaman boynumuzda Halifenin idam fermanını taşıyorduk. Siyasi hayatın hangi safhasında hangi tehdit bize oyuncaktan başka bir tesir yapabilir? Milletin meselelerini

soğukkanlılıkla tahlil etmek, çare aramak ve insan hakları tatbikatını düzeltmek mecburiyetindeyiz."

Bu, kendine güvenen bir adamın tok sözleri, CHP kampındaki morali iyice yükseltti. Menderes'in tehditlerinden, baskılarından, yıldırma gayretlerinden bıkmış olanlar Başbakanın karşısına, aradığı adamın dikilmiş olduğunu görüyorlardı. İsmet Paşa uzmanları gene yanılmışlardı.

DP büyükleri bu arada Ankara'ya dönmüşlerdi. İsmet Paşanın yanıtını Ankara'da öğrendiler. Hemen kendi aralarında bir yeni toplantı yaptılar. Ağız dalaşmasını uzatmak muhalefet liderini kuvvetlendiriyor, iktidarın başını zayıflatıyordu. Zira bir iktidar bu sözleri söyler, bu suçlamaları yaparsa, herkesin ondan bir hareket beklemesini doğal saymak gerekirdi. Halbuki iktidar böyle bir gücü kendinde görmediği gibi bunu taktiğine de uygun bulmuyordu.

Salı gecesi Anadolu Ajansından gazetelere telefon edildi. İsmet Paşaya Adnan Menderes'in bir karşılığı verilecekti. Hazırlıklı bulunulmalıydı. Vakit geçti. Karşılık gelmedi. Gazeteler ajanstan haber sordular. Yanıt ertelenmişti. Gelgelelim daha sonra da gelmedi. DP'nin talihi tersine dönmüştü.

Birkaç gün sonra CHP meclisi İstanbul'da, Beşiktaş ilçe merkezinde böyle bir hava içinde toplandı. Toplantı dört gün sürdü. Bildiri beşinci gün yayımlandı. CHP'nin ağustos başındaki CHP ile bir ilgisi yoktu. Herkes paçaları sıvamıştı. Faik Ahmet Barutçu, İsmail Rüştü Aksal gibi ayağına üşenenler bile yollara düşmüş, o kongre senin, bu kongre benim dolaşıyorlardı. Barutçu, parti meclisi toplantısından bir gün önce adaya geldi ve yaptığı Elazığ, Erzincan, Erzurum gezisinin izlenimlerini anlattı. Parti her yerde dimdikti, tam bir azim ve karar içindeydi, seçimlerde DP'yi artık mutlaka alaşağı edecekti. Bunları anlatırken tecrübeli politikacıların gözleri parlıyordu. Turhan Feyzioğlu'nun da şahsında CHP yaman bir mücadeleci, genç bir ruh kazanmıştı. Barutçu turnesini onunla birlikte yapmıştı. Her yerde görkemli bir şekilde karşılanmışlardı. En umulmayacak bölgelerde bile CHP kuvvetli rakibini bastırmıştı.

Örneğin İzmir'de. İzmir'de 9 Eylülde cereyan eden bir olay İsmet Paşayı pek keyiflendirdi. Bu aynı zamanda DP'deki anlayışın da açığa çıkmasına yol açtı. 1958'e kadar kurtuluş bayramlarındaki geçitte partiler de yer alırlardı.

Bu, DP için hep bir kuvvet gösterisi vesilesi olurdu. Fakat sonradan, CHP daha fazla taraftar toplamaya başlayınca sadece partilerin temsilcilerinin geçmesine izin verildi. Bu sefer de, CHP'nin temsilcileri geçerken halk onları DP temsilcilerinden daha fazla alkışladı. 1958 için önce şöyle bir tertip düşünüldü: Partilerin temsilcileri ayrı ayrı değil, aynı sırada, bir arada geçeceklerdi. CHP Başkanı Lebit Yurdoğlu'yla DP Başkanı Faruk Tunca yan yana yürürlerken alkış koptuğunda bunun kime ait olduğu nasıl anlaşılacaktı?

Gelin görün ki bir akıllı, "Peki, ya halk alkışlarken yayaya, şaşaşa, Halk Partisi çok yaşa diye bağırırsa ne olacak?" diye sormuş ve CHP'lilerin bu hazırlık içinde bulunduklarını söylememiş mi? Bunun üzerine Ankara'dan gelen emirle vali geçit resmine partilerin katılmasını yasaklamış ve gerekçe olarak da "milli birlik"i göstermiş.

Radyolar sabahtan akşama muhalefete küfrederken, muhalefet ihtilal kışkırtıcılığıyla suçlanırken ve CHP'den ayrılıp hidayete erişenlerin adları listeler halinde yayımlanırken İzmir'de ileri sürülen bu "milli birlik" bahanesi İsmet Paşayı çok güldürdü.

İsmet Paşa o yazın sonunda, Heybeliada'da bir gün yaptığı basın toplantısının akşamı bana şöyle dedi:

"CHP itibarının zirvesinde bulunuyor. Buna layık olmamız lazım. Millet ve memleketin bütün kuvvetleri ümitlerini bize bağlamışlardır. CHP tarihinin hiçbir devresinde milletçe bu kadar tutulmamıştır. Tek parti günlerinde elimizde bir ölçümüz yoktu. Bilmiyorduk. Bilemezdik. Halk bizi ne kadar destekleyecekti, meçhulümüzdü. Şimdi ise her şey gözümüzün önünde. Görüyoruz."

İsmet Paşa o yaz, ekim başına kadar İstanbul'da kaldı. Şimdi, ajandasını karıştırıyorum da, tam kırk gün denize girmiş. Sahiden de dinlendiği 'yüzünden ve canlılığından belli oluyordu. Sinirleri sapasağlamdı. Karşı tarafta ise, manen ve maddeten tükenmiş bir adam, Menderes vardı ve onun idaresinde bir parti, artık ne yapacağını bilmez halde bir o yana, bir bu yana yalpalayıp duruyordu. 1958'in sonbaharında DP kendisine bir hareket hattı çizmekten tamamıyla yoksun durumdaydı. Eylül sonlarında Başbakan bir Ege gezisine çıktı. DP örgütü kalabalık kitleler toplayıp genel başkanın moralini yükseltmek için elinden geleni, bu gezide de

yaptı. Kasada bol para bulunmasına rağmen –DP zenginlerden haraç almaya başlamıştı– bu iş eskisi kadar kolay olmuyor, tören mahallerine götürülenler törene katılmıyor, başka yerlere gidiyorlardı. O zaman, alanlardaki boşlukları doldurmak görevi valilere düşüyordu.

Menderes bu gezisinde konuştu, konuştu, konuştu. Bir mikrofon başına geçti mi, iki üç saatten önce oradan ayrılmıyordu. Herkese veryansın ediyordu, ama başlıca iki büyük hasmı vardı: CHP ve basın. Bunları susturacaktı. Bunlara yapmadığını bırakmayacaktı. Tabii CHP demek, İsmet Paşa demekti. Türk siyaset tarihinde belki de o sonbahar Menderes'in yaptığı saçmalıklar kadar hiçbir dönemde kimse saçmalamamıştır. Menderes, tamamıyla iç politika, parti politikası yaptığı bu gezisinde başka bir âdet daha çıkardı. Yemeklerde, yanına daima büyük komutanları alıyordu. Genelkurmay Başkanını bu iş için İzmir'e getirtti. Galiba Menderes kendisini bol yıldızlı üniformalıların arasında daha emniyette hissediyor, yahut ordunun da kendisiyle birlik olduğu izlenimini vermek istiyordu. Halbuki ordunun içinde bambaşka bir hava esiyor, orta rütbedeki subayların komutanlarına güvenleri kayboluyor, bunlar kendi aralarında örgütleniyorlardı. Örgütlerin çekirdekleri iki büyük kentteydi: Ankara ve İstanbul. Fakat artık bunlar yavaş yavaş öteki ordulara el atıyorlar, oralarda bulunup kendileri gibi düşünen arkadaşlarıyla bağlantı kuruyorlardı. Harekete geçmiş olanlar en ziyade binbaşı ile albay rütbeleri arasında bulunuyorlardı. O tarihte henüz generallerle, yahut binbaşıdan küçük rütbeli çok subayla temas aranmamıştı. Bu daha sonra, ihtilalin daha yaklaştığı sırada olacaktır. Komutanlar Menderes'in yanında çekingen oturuyorlar, onun sözlerinden hoşlanmadıkları seziliyordu. Ama davetleri reddetmek de ellerinden gelmiyordu.

Menderes'in bu gezide yaptığı konuşmalar her gün radyolarda saatler ve saatler boyu yayımlandı. Artık ne program kalmıştı, ne haber saati. Devletin bulunmadığı yerde, elbette ki radyo programına uyulacak değildi. Radyo, sanki şahsen Menderes'e aitti.

Eğer o günler yurtta dolaşan ve radyolardan konuşmaları verilen sadece Adnan Menderes'ten ibaret kalsaydı, belki gene netice o kadar kötü olmayacaktı. Zira Başbakan hâlâ

kendi hayranlarına sahipti ve onun ağzından çıkan saçmalıkları bile "Ne konuşuyor, adam" diye dinleyenler vardı. Menderes, talihsiz bir davranışta bulundu, ağzı laf yapar diye bilinen iki bakanını, Tevfik İleri ile Celâl Yardımcı'yı da yollara düşürdü. Bu iki sözcü Akis'te bizim bellibaşlı eğlencemizdi. Neler söylemiyorlar, bize ne malzemeler vermiyorlardı.. Hele Tevfik İleri bir gün "1 DP'li 20 CHP'liye bedeldir" dedi, bu sözü sadece bizim değil, Türkiye'deki bütün karikatüristlerin haftalarca sermayesi oldu. Üstelik iki yıl sonra da gerçeğin bunun tam aksi olduğu, ihtilalde görülecekti. Tevfik İleri, ampulün piyasadan kaybolduğu, çoktan karaborsaya karıştığı Türkiye'de "DP vatanın her tarafına nur götürmektedir" diye dolaşıyordu. Hele bir kongrede Adnan Menderes'in çalışkanlığını anlattı, herkes gülmekten kırıldı. Söylediği aynen şuydu:

"Biz Aydın'dan gelirken, uçak Ankara'nın üzerine vardığında Sayın Başbakanımız, bakalım Ankara'nın yolları gece havadan nasıl gözüküyor diye merak etti. Pilota emir gitti. Böylece Adnan Menderes çalıştı, karanlıkta Ankara yollarını havadan teftiş etti."

Celâl Yardımcı'ya gelince, o Elazığ'da artık "bir defa mübarek, iki defa mübarek,üç defa mübarek" olduğunu söyledi. Çünkü, bir imam - hatip okulunun temelini atıyordu! Dini nutkunu da "Allah bizi bu yoldan, onları da içinde bulundukları kötü yoldan ayırmasın" diye bitirdi. "Onlar", muhaliflerdi. Menderes'e gelince, konuştuğu anın ruh durumuna göre muhaliflerine Balıkesir'de "İdam sehpalarını unutmasınlar"diyor, İzmir rıhtımında biraz yumuşayıp "siyaset muhtekirlerini hudutdışı edeceğiz" diye gürlüyor, İzmir DP kongresinde bir adım daha gerileyip "siyasi hayatlarına son vereceğiz" tehdidiyle yetiniyor, Aydın'da ise "Onların cezasını verme işini Cenabı Hakka bırakıyoruz" diyor ve bu muameleden elini eteğini çekiyordu.

Buna karşılık bir gün, bize yeni borçları verenler stabilizasyon tedbirlerini yürütmemizi bekler ve yatırımların iktisadi hedeflere dönmesini umarken bir karar ilan ediliyordu: İstanbul surlarının restorasyonu için 80 milyon lira harcanacak! İsmet Paşa bütün bu kontrolsüz hareketleri sükûnetle, fakat ibretle ve teşhisler koyarak takip ediyordu. Bu esnada,

muhalefetle ilişkilerde iktidarın bir taktik değişikliğine tanık olundu.

Menderes İsmet Paşayla bahar havası yaşarken oklarını, anlattım, CMP ve Hür P'ye çevirmiş, onlara hakaretler yağdırmıştı. Fakat İsmet Paşayı o yöne sürükleyememişti. Eylülün sonlarında, Başbakan öteki yolu denedi. Canım, bu Hür P ve CMP niçin İsmet Paşanın arkasındaydı? İki partiyi oluşturanların hepsi siyaset yaşamına İsmet Paşa düşmanları olarak atılmamışlar mıydı? Onlar ve DP'liler kader kardeşi değiller miydi? O halde, ayrılık nedendi? İşte kendisi, Hür P'li ve CMP'li, kardeşlere kucağını açıyordu.

Bu davete sadece bir CMP'li, o sıralarda maddi durumu pek sıkışık Hüsnü Zeki Söylemezoğlu katıldı. O devrede Menderes'in manevrası boşa çıktı.

İsmet Paşa ekimin başında geldiği Ankara'dan ekimin ilk haftasında tekrar İstanbul'a gitmek üzere ayrıldı. İstanbul'da CHP'nin il kongresi vardı. Örgüt içinde Kasım Gülek'in körüklediği kravatsızlar - kravatlılar mücadelesi kızışmıştı ve iki hizip de İstanbul'u ele geçirmek istiyordu. İsmet Paşa bu çatışmalara o tarihte fazla önem vermiyor, ülkedeki havanın bir çatlaklığa uygun olmadığını biliyordu. İstanbul kongresine katılması, parti içi çekişmeleri önlemekten ziyade bir kuvvetli nutuk vermek içindi. Zaten kravatsızlar, yaptıkları bütün patırtıya rağmen öyle büyük bir güç değillerdi. Nitekim il idare kurulu olarak bir karma liste kazandı, il başkanlığına da oybirliğiyle Şemsettin Günaltay seçildi. Günaltay artık bütün tereddütlerini bırakmıştı.

O tarihlerde İsmet Paşanın asıl ilgilendiği konu, CHP'nin iç sorunlarından fazla, Hür P'de beliren bir eğilim oldu. 1957 seçimlerinden ders almış bulunan birçok Hür P'li, partilerinin CHP içinde eritilmesinin açık şampiyonluğunu yapıyorlardı. Bu, kısa bir süre sonra güçbirliği hareketini doğuracaktı ve CHP sahiden bir kuvvetli takım kazanacak, Hür P'nin içinde kendilerine bir yol çizememiş olan bu takım CHP'nin sağlam kanalına girdiklerinde mücadele güçlerini göstereceklerdi.

Güçbirliğini kimse, kendine mal edemez. Bu, en fazla, olayların aldığı şeklin doğal bir gereği olarak belirdi ve hemen hemen aynı anda Hür P'nin birçok kanadı oybirliğine vardı. Fakat bu havanın yapılmasında CHP'den Turhan Fey-

zioğlu'nun ve Hür P'den Feyzioğlu'nun arkadaşları Turan Güneş'le Emin Paksüt'ün, Coşkun Kırca ve İbrahim Öktem'in kendi aralarında yaptıkları özel temasların rolünü belirtmek lazımdır. İsmet Paşaya Hür P içinde cereyan edenleri anlatan, Turhan Feyzioğlu'ydu. Turhan Feyzioğlu daima, güçbirliğinin hararetli bir taraftarı oldu. Fakat CHP'de herkes aynı kafada değildi. Onları yola getirmek için İsmet Paşanın bizzat harekete geçmesi gerekti ve bu onu arasıra üzdü.

Menderes'in "Hürriyetçi ve Milletçi kardeşler"ine yaptığı çağrının bir yardımı olmamıştı ama, 1957'nin seçimzedelerinden Türkiye Köylü Partisi ekim içinde bir bildiri yayımladı. Bir yanda kocaman DP vardı. Öteki tarafta, iri CHP. Bunların arasında bir üçüncü kuvvet lazımdı. Eğer üç küçük parti, TKP ile Hür P. ve CMP birleşirlerse bunun, pekâlâ bir anlamı olurdu. Niçin bu yapılmıyordu?

TKP'nin bildirisini ciddiye alan, Hür P oldu. Aslında bu, Hür P içinde gelişmeye başlayan bir cereyan için su yüzüne çıkma vesilesi oldu. Hür P'nin genel idare kurulu toplandı ve konuyu görüştü. Kurulda, bir üçüncü blokun hiçbir etki sahibi olamayacağı noktasında görüş birliğine varılmış. "Sorun nedir?" diye sorulmuş ve şu karşılık verilmiş: Sorun muhalefetin oylarını dağıtmak değil, toplamaktır. Zira son seçimlerde muhalefet topyekûn DP'den fazla oy aldığı halde, Seçim Yasasının cilvesi olarak DP Meclise muhalefetten tam bir misli –hatta bir mislinden üstün sayıda– fazla milletvekili sokmuştu. Üçüncü blok değil, muhalefet blokunun kurulması, iktidarın DP'den alınması için şarttı. Muhalefet bloku ise, CHP'siz düşünülebilir miydi? Bildiri bu hava içinde yazıldı.

Hür P'nin güçbirliğini isteyen takımı bunu elaltından ve dikkatle incelemesini istedikleri kısımları işaret ederek İsmet Paşaya gönderdi. İsmet Paşadan fikrini sordu. Hür P'lilerin İsmet Paşaya gönderdikleri haberde "Bildirinin yeni bir şey getirdiğinin gözden kaçırılmaması" rica olunuyordu.

CHP Genel Başkanı bunu dikkatle inceledi.

"Muğlak değil mi?" diye sordu. Kuşkusuz bildiriyi özenle İsmet Paşanın dikkatine sunmak, bildirideki çekingenlikle seçilmiş sözlerden daha fazla anlam taşıyordu. Paşa,

"Prensip olarak, söylenenlere iştirak etmemek imkânsız" dedi.

Ancak, ağzı yanmıştı. Uygulamada, işlerin nasıl gelişeceğini merak ediyordu. Fakat bu sefer güçbirlikçi Hür P'liler samimiydiler ve partilerini CHP'ye katıp kapatmak istiyorlardı. Buna karşılık, bir de istekleri vardı: Aralarından bazılarının onurlandırılmaları, yani parti meclisine alınması. İsmet Paşanın buna bir itirazı yoktu. Bunu kendi arkadaşlarına kabul ettireceğinden emindi.

CMP'nin, yani Bölükbaşı'nın üçüncü bloka karşı, beklenildiği gibi aleyhte tavır alması Hür P'nin güçbirlikçi kanadının işini kolaylaştırdı. Bölükbaşı Roma'da ikinci olmaktansa kendi köyünde birinci olmayı tercih ediyordu. Partisinde, müritleri arasında geçinip gidiyordu. Düzeni neden bozacaktı?

Hür P'de olaylar çabuk gelişti. Bunun nedeni CHP'deki ve oradaki güçbirlikçilerin işleri iyi ayarlamalarıdır. Karaosmanoğlu, Çelikbaş, Güreli de CHP içinde harekete geçme lüzümuna samimiyetle inananlardandı. Cihat Baban da öyle. Bunlar zaten, Hür P'yi çekip çevirenlerdi. Aksi kanaatte olanlar ezeli muhalifler veya gözleri, bir kenarından "Menderessiz bir DP"ye bağlı bulunanlardı. Ezeli muhaliflerin başında Ekrem Alican ile onun tayfası Raif Aybar, bir de Osman Bölükbaşı'nın kültürlüsü, Aydın Yalçın geliyordu. O günler inanarak güçbirliğine taraftar olanlar, çabuk küsen Karaosmanoğlu'nun dışında inançlı, sadık ve emin CHP'liler olarak kaldılar.

Hür P genel idare kurulu üyeleri İsmet Paşadan ilk bildiri üzerine olumlu haber aldıklarında –bu haber onlara Turhan Feyzioğlu aracılığıyla gönderildi– yeni bir toplantı yaptılar. Bunun resmi nedeni CMP'nin bildirisiydi. CMP sinirli bir haldeydi. Hele en kuvvetli olduğunu sandığı Çorum'da il başkanı Ahmet Başıbüyük'ün, İsmet Paşa Çorum'a geldiğinde istifa edip taraftarlarıyla birlikte CHP'ye katılması Osman Bölükbaşı'nın yüreğine işlemişti. Başıbüyük bu işi büyük gösterişle yapmış, "Asıl Vatan Cephesi şimdi burada, CHP, CMP ve Hür P arasında kuruluyor. Hepimiz CHP saflarına katılıyoruz. Mücadelemizi orada yapacağız" demişti.

Hür P'nin genel idare kurulunun ne karar vereceğini biliyorduk. Güçbirliğinden, yani partinin CHP'ye katılmasın-

dan yana olduğunu belli edecek bunu açık seçik söylemeyecek, büyük kongrenin toplanacağını ilan edecek ve son kararı oraya bırakacaktı. İsmet Paşa da bu tertibi uygun görmüştü. Buna karşılık öndeki Hür P'liler parti meclisinde yer sahibi olacaklardı. Hür P'nin genel idare kurulu bu yönde, uyumlu ve dengeli bir bildiri yayımladı. Hava seziliyordu, ancak kimse büyük kongreye müdahale edildiğini söylemeyecekti. İsmet Paşa bildiriyi beğendi. İsmet Paşayla Hür P liderleri arasında bir görüşme o sırada tertiplendi. İsmet Paşa, bir ziyaretin iadesi bahanesiyle –tabii, arkada polisler– Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun evine gitti. Orada Turan Güneş, Enver Adakan, Fethi Çelikbaş, İbrahim Öktem de varmış. Geç vakte kadar konuşmuşlar ve hemen her konuda anlaşmışlar. İsmet Paşa, kendisinin Hür P'deki hareketi öven bir demeç vermesinin faydalı olup olmayacağını sormuş. Hür P'liler olumlu karşılık vermişler. İsmet Paşa ertesi sabah bana, güçbirliğinin fiilen gerçekleştiğini, büyük kongrede bir tescil uygulaması yapılacağını söyledi ve bir demeç hazırladı.

Bu sırada güçbirliğini önleme gayretleri iki yönden geliyordu: Menderes'ten ve Bölükbaşı'dan. Bölükbaşı onur telleri üzerinde oynuyor ve CHP'ye onurundan özveride bulunmadan girilemeyeceğini söyleyerek Hür P'liler üzerinde manevi yılgınlık yaratmak istiyordu. DP'nin yayın organları da aynı çaba içindeydiler ve Bölükbaşı'yı destekliyorlardı. Nitekim güçbirliği hazırlıkları bu aşamadayken Menderes "hürriyetçi kardeşler"ine kollarını bir defa daha açtı.

İsmet Paşa demecinde şöyle diyordu:

"Hür P'nin demokratik nizamın kurulması için güçbirliğine karar vermesi ve bu kararı büyük kongreye götürmesi Türk milletinin demokratik nizam içinde yaşaması idealinde samimi olanları sevindirmiş, kuvvetlendirmiştir. İdealleri uğrunda temiz bir mücadele azmini ruhlarında taşıyanlar vatanımızın bekçileri ve gelecek günlerin teminatıdır."

Hür P'nin o tarihteki organı Yeni Gün bu sözleri manşet olarak yayımladı. Ne Menderes'in ne Bölükbaşı'nın kararlı kimseleri kararlarından döndürecek güçleri yoktu.

Nitekim Hür P'nin büyük kongresi toplandığında güçbirliği kararını oradan çıkarmak genel idare kurulu için hiç zor olmadı.

II

Derler ki: Nush ile uslanmayanın hakkı kötektir. 1958, DP iktidarının laf yarışında Menderes'in İsmet Paşa karşısında yenilgiye uğramasından sonra bu ilkeye başvurduğu yıldır. 1958'in sonbaharında, ekim ayında, İsmet Paşa bir Orta Anadolu gezisine çıktığında halk üzerine arozözler su fışkırttılar, gaz bombaları atıldı ve havaya kurşunlar sıkıldı.

DP bu yolu 1950 seçimlerinin hemen arkasından denemişti ve meşhur Balıkesir olayı yaratılmıştı. Ama o zaman iktidar bunu, "kışkırtıcı muhalefet liderine karşı halkın gazabı" olarak tertiplemiş ve göstermişti. 1958'de Zile'de, Gedik'in güvenlik kuvvetlerinin halka hücumu açık bir kaba kuvvet gösterisi halinde cereyan etti ve böyle durumlarda daima olduğu gibi iktidar, olayın faillerine hemen arka çıktı. Zaten el peşrevi artık ta 1960'a kadar aralıklarla sürecek, İsmet Paşaya karşı Uşak ve Topkapı suikastları düzenlenecek, Kayseri'de yol kesilecek, 28 Nisanda Beyazıt'ta gençlere ateş açılacak, Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi kurşunlanacak, 27 Mayıs gelip çatacaktır.

Ekimin ortalarında, İsmet Paşa İstanbul il kongresinden Ankara'ya döndüğünde parti bir Orta Anadolu gezisi programladı. Trenle Sıvas'a gidilecekti. Sıvas'taki il kongresinde İsmet Paşa nutuk verecekti. Oradan Tokat ve Amasya'ya geçilecek, oralarda da konuşulacak, başkente dönülecekti. İsmet Paşaya CHP milletvekillerinin çoğu eşlik edecekti. Bu, o tarihlerde çok yapılan "politik gezi"lerden biri olacaktı. Fakat bir kaymakamın delice hareketi geziye birmacera niteliği verdi ve Zile olayları bizim demokratik mücadelemize şerefli bir sayfa olarak geçti. Bilhassa orada Hüseyin Ezer'in çektiği ve bir ihtiyarın jandarmalar tarafından tartaklanmasını gösteren fotoğraf –o hafta biz onu Akis'te kapak resmi yaptık– hiç unutulmadı.

Geziyi İsmet Paşayla birlikte yaptım. Zaten o yıllar, hapisanede olmadığım devreler hep İsmet Paşayla beraber dolaştım ve hayatımın en renkli, heyecanlı günlerini yaşadım.

Sıvas'a bir gece vardık. Daha tren güzergâhında halkın dolgun olduğu anlaşıldı. Her yerde birikmişler, İsmet Paşayı heyecanla selamlıyorlardı. Kayseri'ye yaklaşırken kalabalıklar daha da artmaya başladı. Yerköy'de halk, kafileye ku-

manya hazırlamıştı. Onu getirdiler ve verdiler. Trende lokantalı vagon yoktu. Gerçi kayınvaldem de köfte, börek, peynir, ekmek gibi şeyler hazırlamıştı ama İsmet Paşa Yerköylülerin getirdiği kumanyadan yemek istedi. Paketler açıldı. Neler yoktu. İsmet Paşa bir tavuk budunu tuza batırarak, ısıra ısıra domatesle birlikte yemeye başlayınca vagon bir piknik yerine döndü. Yolcuların arasında kuşkuşuz Demokrat olanlar da vardı. Onlar bile Halkçılara katıldılar ve tatlı bir hava içinde yolculuğumuzu sürdürdük. Kayseri'de halk İsmet Paşayı coşkun tezahüratla karşıladı. İsmet Paşa pencereden onları selamladı, bazılarıyla konuştu. Kayserililer İsmet Paşadan kendi kentlerine de gelmesini istiyorlardı. İsmet Paşa, onlara söz verdi.

Sıvas'a vardığımızda saat akşamın onuydu. Kalabalık bizim bütün tahminlerimizi aştı. On binlerce insan istasyonu, civarını, kente giden caddenin iki tarafını ve hükümet meydanını alabildiğine doldurmuştu. İsmet Paşa trenden indi, kendi yöntemleriyle yol açtı, benim daha önceden binmiş olduğum otomobiline geldi. İsmet Paşa en büyük kalabalıklar arasından "Kimse dokunmasın! Çekilin bakayım.. Tutmayın. El sürmek yok" diye kolayca geçerdi. Tabii partililer kordon olmaya, topluluğa düzen vermeye çalışırlar, ama onların bu çabaları karışıklığı daha da arttırır ve telaşları bir çuval inciri berbat ederdi.

İsmet Paşa şoför mahalline bindikten sonra kente hareket ettik. Halk otomobili havaya kaldırmak istiyor, buna güçlükle engel olunuyordu. Herkes büyük bir heyecan içindeydi. Sıvas'ta hem genel seçimleri, hem belediyeyi CHP kazanmıştı ve il, muhalefetin bir kalesi olarak biliniyordu.

Programa göre İsmet Paşa önce CHP il binasına gidecekti. Fakat binaya yaklaşmak kabil değildi. Muazzam bir kalabalık orayı sarmıştı. Bunun üzerine doğruca, İsmet Paşanın kalacağı il başkanının evine gidildi. Milletvekilleri ve gazeteciler için başka yerler hazırlanmıştı. İl başkanının evi Sıvas'ın büyük caddelerinden birinin üzerindeydi. İsmet Paşanın oraya girdiğini gören halk kapıya yığıldı ve müthiş gösteri başladı. Hep bir ağızdan, gece karanlığı içinde "yayaya, şaşaşa, İsmet Paşa çok yaşa" diye bağırılıyordu ve bu sesler ürpertici yankılar yaratıyordu.

Sıvas'ta güvenlik kuvvetleri, işin başından itibaren hal-

ka yardımcı oldular, İsmet Paşaya yol açmaya çalıştılar, asayişi korudular. Kimseye sert ve kaba davranılmadı. İl başkanının evi önündeki kalabalığı da dağıtamayacaklarını görünce bir komiser geldi. Acaba İsmet Paşa pencereden görünüp halkı selamlar, onlardan dağılmalarını ister miydi? "Söyleyelim" dendi ve İsmet Paşaya komiserin söyledikleri aktarıldı. İsmet Paşa "Aaa, tabii.." dedi. Pencereye çıktı, halka teşekkür etti, onlardan evlerine gitmelerini istedi, ertesi gün kongrede konuşacağını bildirdi. O heyecan içindeki kalabalık büyük bir uysallık içinde ve sükûnetle dağılmaya başladı. Komiser memnundu.

"Ne yaparsın, beyim. Onlar gelince kalabalığı topluyoruz. Siz gelince dağıtıyoruz.." diye güldü.

O akşam, yol yorgunluğuyla rahat bir uyku çekildi. Gezi başarılı geçiyordu ve daha iyisi, güvenlik kuvvetleri yumuşak davranıyorlardı.

Ben 1946 - 50 arasında Celâl Bayar ve Adnan Menderes'le, 1954'ten itibaren hep İsmet Paşayla birlikte, yani muhalefet liderleriyle seyahat ettim. Benim gördüğüm, nerede idare amirleri basiretli, soğukkanlı, sakin ve tarafsız hareket etmişlerse, sertliğe başvurmamışlarsa, halka iyi muamele etmişlerse orada her şey tam sükûnet içinde geçmiştir. Ama nerede idare amirleri kendi şaşkınlıklarından veya aldıkları emir gereğince şiddete girişmişlerse orada ipin ucunu kaçırmışlardır ve her şey berbat olmuştur. Bunun bir örneğini o Orta Anadolu gezisinde de görecektik.

Ertesi sabah kongreye gidildi. Kongre bir sinemada yapılıyordu ve tabii binanın içi ve dışı, iğne atılsa yere düşmeyecek haldeydi. İsmet Paşadan önce kafileyle gelmiş olan milletvekilleri, Turhan Feyzioğlular, Turgut Göleler heyecanlı konuşmalar yaptılar. İsmet Paşa mikrofonun başına geldiğinde ise salon alkıştan sallanıyordu. Muhalefet lideri Sıvas'ta sert, ama ince ve nükteli, çıkış yolu gösterici bir konuşma yaptı. Tutulan yol doğru yol değildi. İsmet Paşa, mutlaka başarılı olunacağını, Türkiye'de Nuri Sait idaresinin kurulamayacağını anlattı. Buna kimsenin gücü yetmeyecekti. –Yetmedi de..– Muhalefet liderinin o gün asıl hedefini "Radyo Bakanı" dediği Server Somuncuoğlu teşkil etti. Sahiden de radyo o günlerde belki de hiçbir dönemde olmadığı kadar kötüydü ve bir iktidar borazanı halinde sabahtan ak-

şama kadar muhalefete küfrediyordu. İçişleri Bakanından "Kütük Bakanı" diye söz eden –seçim kütüklerinde yaptığı marifetlerden dolayı– İsmet Paşanın Basın Yayın ve Turizm Bakanına verdiği "Radyo Bakanı" adı çok tuttu ve kaldı. İsmet Paşa, radyonun sövmesine karşı milletin kendi hakkını koruyacağını açık şekilde ilan etti. Tabii bu, derin yankılar uyandırdı.

Gerçi radyonun böyle gezilerde İsmet Paşaya bir faydası dokunuyordu. Sözlerine Başbakan Menderes'in verdiği yanıtları günü gününe, hatta saati saatine takip edebiliyor ve bir sonraki konuşmasında onlara karşılık veriyordu. Ama, tabii bu, radyodan muhalefetin garip bir faydalanışıydı.

Öğleyin bir ziyafette bulunuldu. Sonra, İsmet Paşa kaldığı eve geldi. Her zaman yaptığı gibi biraz dinlendi. Kalktığında, vakit akşamüstüydü. Kongre devam ediyordu ve gelen milletvekilleri de, il başkanı da oradaydılar. İsmet Paşa bana,

"Haydi kalk, sana Sıvas'ı gezdireyim. Ben, biraz Sıvaslıyımdır.." dedi.

İsmet Paşa çocukluk günlerinin bir kısmını Sıvas'ta geçirmiş, geçen yüzyılın sonunda yedi yıl Sıvas'ta kalmış, orada okula gitmiştir. Bir otomobile binerek dolaşmaya çıktık. Önce, bir müze olarak korunan eski evlerine gittik. Bu ev, öyle başka evler gibi özel kurumlar tarafından restore edilmemiş, himmet görmemişti. Ama belediye hemen hep CHP'li kaldığından bunu korumuştur. Evin bekçisi İsmet Paşayı görünce heyecanlandı. Evi o dolaştırdı. İsmet Paşanın, kendisine evin yatak odası ve yemek odası gösterildiğinde attığı kahkahayı hiç unutmayacağım. "Ayol, bu ev bu kadar lüks değildi. Biz aşağıda yemek yerdik" dedi. Yattığı karyola olarak seçilip konulmuş karyolaya da gülümseyerek baktı. Anlaşılan, müzenin tertipçileri biraz iltimas geçmişlerdi. Evden çıktıktan sonra İsmet Paşa kulağıma eğildi:

"Ailemiz çok daha mütevaziydi.." dedi.

Sonra, çocukluğunun da öyle konfor içinde geçmekten çok uzak bulunduğunu hatırlattı. İsmet Paşanın cakadan, çalımdan oldum olası hoşlanmayışı, sanırım, bu konuda bir kompleksinin bulunmayışındandır. Ben bunu hep başarılı olmuş basit çevre çocuklarının lüksü olarak görmüşümdür. O gün Sıvas'ta da İsmet Paşa, gerçeği masumane bir şekilde bi-

raz yaldızlamak isteyenlerle hafif hafif eğlendi. Sonra bir tepeye çıktık. Oradan Sıvas'ı seyrettik. Beni, okuduğu okulun yerine götürdü. Bildiği başka yerleri anlattı. Böylece, dinlendirici bir öğle sonu geçirdi.

Sıvas'ta bir gece daha kalınacak ve ertesi sabah otomobille Tokat'a hareket edilecekti. Orada da CHP'nin il kongresi vardı. İsmet Paşanın söyleyecekleri kafasında aşağı yukarı hazırdı. Ankara'dan ayrılmadan bunlar üzerinde çalışmıştı. Bu arada bana da, bazı değişiklikler olasılığı karşısında hazırlıklı olmak için yazı makinemi beraberimde almamı söylemişti. Sahiden de, olaylar onu, yolculuk sırasında çalışmak zorunda bıraktı.

O gece Tokat'tan tatsız haberler geldi. Tokat valisi bir işgüzar zat olmalıydı ki –veya Namık Gedik'ten emir almıştı– bir kısım kayıtlar koymuş, bunu CHP örgütüne bildirmişti. Örgüt de bize bildiriyordu. Örneğin İsmet Paşayı sınırlı sayıda otomobil karşılayacaktı ve bunlar kente dörder yüz metre mesafeyle gireceklerdi. Halk ortada görünmeyecekti. İsmet Paşa şerefine verilecek yemeğin yerini de vali bey beğenmemişti, değiştirilmesini istemişti. Fakat bütün bunlar hep "sözlü emir"ler olduğundan CHP'liler yazılı emir istemişler, vali de bunu vermeye cesaret edememiş, talimatının bir kısmını değiştirmiş, örneğin yemeğin arzu edilen yerde yenmesinde sakınca görmemişti. Tabii bunlar İsmet Paşanın keyfini kaçırdı. İsmet Paşa Tokat'taki kongrede bundan söz etti ve şöyle dedi:

"Kütük Bakanı isterse kendisini taltif etsin, isterse terfi ettirsin. Ben söylüyorum: Bu zihniyetteki idare amirleriyle Menderes huzuru tesiste elbette ki müşkilâta uğrar."

Şimdi düşününüz. Bir il halkı. Bu ildeki kongrede İsmet Paşa çapında bir adam, ilin valisini eleştirmek zorunda kalıyor ve ağır konuşuyor. Bu valinin o ilde otoritesi, prestiji, itibarı ne olacaktır ve sözü ne kadar değer görecektir? Bu, partizan idarelerin büyük handikapıdır ve Menderes rejimi bunun zararını çekmiştir.

Kafile Tokat'a kalabalık bir otomobil dizisi halinde ve doğrusu istenilirse vali beyin isteklerine hiç aldırmaksızın girdi. Ben gene İsmet Paşanın arabasında, onun yanındaydım. Halk sokaklardaydı. Bizim önümüzde bir otomobil vardı. Polisler yol açmaya çalışıyorlardı. Şoförler klaksonlarını

alabildiklerine çalmaktan anlaşılmaz bir zevk aldılar ve bu bizi de pek eğlendirdi. Tabii "dörder yüz metrelik mesafe"yi hiç kimse dikkate almadı. Kongreden sonra yemek yenecek yere gidildi. Orada keyifle yemek yendi. Zile'ye ait ilk haberler işte o yemek sırasında geldi. İsmet Paşa Amasya'dan geçerken Zile'ye, seçimlerde oyunu CHP'ye vermiş olan bu ilçeye uğrayacak, orada beş dakika kalacak, hemşehrilerine teşekkür edecekti. Bu münasebetle Tokat'tan Zile'ye bazı CHP ileri gelenleri gitmişlerdi. Onlar, hayretler içinde döndüler.

Anlattıklarına göre küçük ilçede inanılmaz bir durum vardı. Kaymakam bütün ilçe merkezi halkını evlerine ve dükkânlarına hapsetmişti! Evet. Bayağı hapsetmişti. Herkesi evine, dükkânına veya kahveye kapatmış, bunların önüne süngülü jandarma dikmişti. Âdeta sıkıyönetim ilan etmiş, sokağa çıkma yasağı koymuştu. Polis ve jandarma seferber haldeydi. Her yer, bu kuvvetler tarafından işgal edilmişti. Kaymakam askeri birliklerden de yardım istemişti. Zilelilerin İsmet Paşayı karşılamalarını kaymakam yasaklamıştı.

İsmet Paşa "Kimmiş bu kaymakam?" dedi. Adı, Tevfik Kurma imiş. Tevfik Kurma adı söylenir söylenmez bizimle beraber seyahat eden milletvekillerinden bir kısmı "Aaa" dediler. Tevfik Kurma'yı biliyorlardı. Bu zat Polatlı kaymakamıymış. 1954 seçimlerinden önce... Görevinden istifa etmiş, CHP'ye geçmiş. 1954'e kadar CHP'de çalışmış. Milletvekili seçilmek istiyormuş. Demek seçilseymiş, bu gezide bizim yanımızda bulunacaktı. Fakat CHP'liler Tevfik Kurma'yı aday yoklamalarında aday dahi seçmemişler. Bunun üzerine eski kaymakam tekrar dönmüş, iktidara bağlılıklarını sunmuş. İktidar da onu Zile'ye tayin etmiş. Şimdi anlaşılan, sadakat ve hizmet gösterisi yapıyordu. Hikâye İsmet Paşaya anlatıldığında o da hatırladı. "Aaa, maskara!" dedi ve derhal Zile'ye hareket edilmesini istedi. Bir kent halkı mahpus bırakılamazdı ya..

Bu sefer otomobilde İsmet Paşa, şoförün yanında yalnız oturuyordu. Ben arkada, iki Tokat milletvekiliyle beraberdim. Amasya il başkanının gri renkteki Dodge arabasıyla seyahat ediliyordu. Arabayı il başkanı kullanıyordu.

Önce Turhal'dan geçtik. Turhallılar İsmet Paşayı çok candan karşıladılar. Orada sükûnet vardı. Sonra Zile'ye geldik, gördük ki orada da sükûnet vardı ya!. Ortalarda hiç sivil

görünmüyordu. Bunlar bize pencerelerden, kapılardan bakıyorlardı. Sahiden de sokakları silahlı jandarmalar, polisler tutmuşlar ve bunlar kapıları bekliyorlar, kimseyi dışarı çıkarmıyorlardı. Sanki Zile'de sayım yapılıyordu. Sokaklar bomboştu. Kuş uçurtulmuyordu. Sessiz sokaklardan süratle geçtik. Tokat milletvekillerinin tarif ettikleri CHP ilçe merkezinin önüne geldik. Partinin bulunduğu ince, uzun, çarşı şeklindeki kârgir binanın etrafı emniyet kuvvetleri tarafından kuşatılmıştı. İsmet Paşa otomobilden indi.

Daha bizim araba durur durmaz, sabahtan beri hapsedilmiş olan halk kordonu yardı ve İsmet Paşanın üzerine hücum etti. Nereden çıktıkları bilinmeyen bir kalabalık "Baba, kurtar bizi! Kurtar bizi, baba!" diye haykırıyordu. İsmet Paşa, bütün seyahat boyunca sadece Zile'de kendisine yol açamadı. Gözleri yaşarmıştı. Ellerine sarılanların, başlarını göğsüne koyup hıçkıranların saçlarını, yüzlerini okşuyor, onlara cesaret verici sözler söylüyordu. Ben otomobilin içinde, bu inanılmaz manzarayı seyrediyordum. Arkamızdaki arabalar da bu sırada durmuşlar, milletvekilleri İsmet Paşanın yanına gelmişlerdi. Vatandaşları onlar teskin ettiler, İsmet Paşaya biraz yol açtılar. İlçede müthiş bir heyecan hüküm sürüyordu. Bu sırada, binanın karşısındaki kaldırıma sıralanmış olan halk "yayaya, şaşaşa, İsmet Paşa çok yaşa" diye bağırıyordu.

Bunun üzerine polisler ve jandarmalar, kaymakamın emriyle hücuma geçtiler. CHP merkezine giden merdivenlerin başında büyük bir kavga başladı. Polis ve jandarma bir taraftan cop ve dipçik kullanıyor, diğer taraftan yaşlı adamları kollarından tutup sürüklüyor, yerlere yuvarlıyor, tekmeliyordu. Fakat kalabalık da gittikçe artıyordu. İsmet Paşa büyük bir sükûnetle, etrafında olanlardan habersizmiş gibi merdivenleri çıktı. CHP merkezine ziyaretini yapmak için içeri girdi.

O sırada sokakta bir polis jipi belirdi. Bu, hoparlörü olan bir jipti. İçinde emniyet amiri vardı. Elinde bir mikrofon tutuyordu. Emniyet amiri halka dağılmasını bildirdi, aksi halde ateş açtırtacağını birinci ihtar olarak ilan etti. Jipi hemen takiben bir itfaiye arozözü göründü. Halk kaldırımda birikmişti. Arozöz sadece kaldırım tarafına su sıkarak geçti. Herkes sırsıklam olmuştu. Fakat bir kişi kımıldamadı. Kala-

balıktan korkunç bir "yuh" sesi yükseldi. Şoförleri yuhalıyorlardı. Arozözü kullanan elini kaldırıyor, "Ne yapayım, emir aldım!" diyordu. Polis jipinden emniyet amiri ikinci ihtarı verdi. Bu sefer halk onu da yuhalamaya başladı. Polis ve jandarmayla halkın mücadelesi devam ediyordu. Milletvekilleri dövülmekte olanların yardımına koşuyorlar, onları polisin veya jandarmanın elinden almaya çalışıyorlardı. Fakat emniyet kuvvetleri onları da tartaklamaktan geri kalmadılar. Artık itiş kakışa herkes karışmıştı. Halk, "Gelen Makarios mu?" diye bağırıyordu. Jandarmaların başında bir genç yüzbaşı vardı. İnanılmaz derecede büyük bir üzüntü içindeydi. Hem aldığı emri yerine getirmeye, görevini yapmaya gayret ediyor, hem de kimseye bir şey olmaması için elinden gelen çabayı gösteriyordu. Ben sonradan bu yüzbaşıyı, ihtilali takiben Çankaya'da, Cemal Gürsel'in emir subayı olarak görecek ve birbirimize sarılacaktık. Zaten sonraki olaylarda da subaylar, kendilerine verilen emirleri yerine getirmeyecekler ve ya istifa edecekler, ya da 28 Nisan - 27 Mayıs arasında olduğu gibi halktan, gençlerden yana olacaklardır.

Fakat o gün Zile'de öylesine göz gözü görmüyordu ki genç jandarma yüzbaşısının çırpınmaları boşuna oluyordu ve coplar, dipçikler halkın sırtına iniyordu. Sinirler tam gerilmişti, pek az insan olup bitenlerin farkındaydı. Bir köşeden manzarayı seyreden kaymakam ise kavga başlayınca selameti kaçmakta bulmuş, hükümet binasına sığınmıştı. Tevfik Kurma daha sonra İçişleri Bakanlığına tehdit edildiğini bildirdi. Halbuki bizimle beraber milletvekili Daniş Yurdakul vardı. Daniş Yurdakul, Tevfik Kurma'nın kaymakamlık yaptığı bir ilin eski valisiydi. Köşebaşında rastladığı kaymakama dostça, durumun önemini ihtar etmiş ve kendisine de bir şeyler olabileceğini, sakınmasını söylemiş. Kurma bundan sonra kaçmış.

Halk İsmet Paşayı ısrarla alkışlamakta devam ediyor, sürekli "Kurtar bizi! Kurtar bizi!" sesleri yükseliyordu. Ben otomobilden bu manzarayı ibretle seyrediyor, notlar alıyor, bazen inip bir yaralıyı kenara çekiyordum. Bir ara gözlerimin yandığını hissettim. Sanki bir yerden is çıkıyordu. Biraz sonra gözlerim yaşardı. O sırada, emniyet kuvvetleriyle itişe itişe Turgut Göle otomobilin yanına gelmişti. "Pencereleri kapa, göz yaşartıcı bomba attılar. Arabaya dolmasın" dedi.

Durumun o zaman farkına vardım. Emniyet amiri, maiyetindeki polislere bomba atma emrini vermişti. Fakat bu da hiçbir şeyi değiştirmedi. Kaçan, ayrılan olmadı. Bunun üzerine itfaiye arozözü ikinci bir defa boy gösterdi. Kaldırımdaki halk, Goya'nın meşhur tablosundaki kurşuna dizilen İspanyol vatanseverlerini andırır şekilde duvara yapıştı. Arozöz geçip gittiğinde yine herkes ıslanmıştı. Fakat herkesin azmi de bilenmişti. Göle bu sırada arozözün şoför mahalline hamle yaptı. Şoför korkudan kapıyı sertçe kapadı. Turgut'un eli arada kaldı ve ezildi. Zannederim hâlâ, o gezide "Gazi Turgut" adı verilen Göle, elinde bu yaranın izini taşır. Halk, tabii hakkı saydığı özgürlüklerden daha fazla alıkonulmaya razı olmuyordu. Zaten bütün gün hapsedilmek canına tak demişti. Polis jipi, emirler tekrarlayarak, ihtarlar vererek dolaşıyordu. Emniyet amiri kapıyı kapalı tutmaya özen gösteriyor, halkın saldırısından kendini korumaya çalışıyor, fakat tehditlerden de vazgeçmiyordu. Bir ara şaşırarak, askere, silahını doldurmasını emretti. Allahtan ki asker onun değil, yüzbaşının emrindeydi. Fakat polis tabancasını çekmişti.

Bu meydan kavgası tam yarım saat sürdü.

İsmet Paşa CHP'den çıkıp otomobile dönerken dövüş yatışmış değildi. Muhalefet lideri, gene bir şey olmamış gibi, kendisini ısrarla alkışlayan, tezahürat yapan halkı selamladı. Millet var kuvvetiyle "Yaşa Baba!" diye bağırıyordu. Birçok polis ve bilhassa jandarma artık müdahale etmez olmuştu. Halkın içinden birçok kimsenin, milletvekillerinin söyledikleri sözler yüreklerine işlemişti ve utanmışlardı. Bunlardan birçoğunun ağladığını gözlerimle gördüm. Zile'de o gün, böyle bir idarenin süremeyeceğini anlamak için fazla zeki olmaya gerek yoktu. Sadece emniyet amiri hâlâ "ateş açtıracağım" diye üçüncü, dördüncü ihtarı yapmakla meşguldü ve bir SS subayına benziyordu. Bilmiyorum, bu amir sonradan AP milletvekili olmuş mudur? Olamamışsa fırsatı kaçırmış demektir.

İsmet Paşa, kendisine yol açıldığında yavaş, sakin adımlarla otomobile bindi. Tokat Milletvekili Faruk Ayanoğlu polislerle münakaşa halindeydi ve iri yapılı olduğundan müdahalesi etkili oluyordu. Ayanoğlu, halka ateş açtıracağını söylemekte devam eden emniyet amirine jipin dışından,

"Vurduracaksan, işte beni vurdur" diye haykırdı.

Elinde mikrofon tutan polis şefinin yanıtı herkes tarafından duyuldu:

"Ben size değil, halka ateş açtıracağım.."

Bu sözler yeni bir "yuh" tufanına yol açtı.

Önde bizim otomobil, hareket ettik. İsmet Paşa pencereyi açmamı söyledi. Oradan halkı selamlıyordu. Jandarmalar arabanın yanında koşarak kent dışına kadar geldiler. Bizi orada durdurdular. İsmet Paşanın elini öptüler, iyi yolculuklar dilediler. Buna mukabil İsmet Paşanın arabası ayrıldıktan sonra bir polis havaya üç el ateş etti. Böylece bütün rezaletler tamamlanmış oluyordu: Su, gaz bombası ve kurşun! Sonradan, olay Meclise getirildiğinde Menderes, hükümetini şöyle savundu: Gözyaşartıcı bombalar Zile'ye CHP iktidarı sırasında yerleştirilmiştir. Utanmasa, bunların kullanılma emrini de İsmet Paşanın verdiğini söyleyecekti.

Biz Zile'yi terk ettikten sonra sükûnet kolay sağlanmamış. Kaymakam birçok insanı tutuklatmış. Fakat adliye, dakikasında bunların hepsini serbest bırakmış. CHP idarecilerinden dördü de toplantı ve gösteri yürüyüşlerine aykırı hareketten mahkemeye verildi. Fakat onlar da beraat ettiler. Onlar hakkında beraat kararının verildiği sırada Namık Gedik kaymakamın yanında yer alıyor ve muhaliflerin tertipli, maksatlı hareketlerinden dem vuruyordu. Halbuki kafilenin hiçbir tertibi yoktu ve eğer Zile kaymakamının bu delice hareketi olmasaydı, sessiz sakin her şey geçip gidecekti.

Amasya yolunda Tokat milletvekillerinin İçişleri Bakanına yıldırım telgrafı çekmeleri kararlaştırıldı. Metni benim yazı makinesiyle yazdılar. Milletvekilleri bu olayın hesabını Mecliste bakandan soracaklarını bildiriyorlardı. Ben sonradan öğrendim. O gece Gedik, Devlet Tiyatrosundaymış. Telgrafı eline orada vermişler. Hop oturmuş, hop kalkmış. Derhal bir karşılık yazmış ki, bu biraz sonra geldi. Milletvekillerini "hesap sormayı size öğreteceğiz" diye tehdit ediyordu. CHP bu tehdit üzerine bir Meclis soruşturması istedi. Menderes'in İçişleri Bakanının kendi cezasını sonradan bizzat vermesi bütün bu suçluluk kompleksinin sonucu olmuştur.

Zile'den Amasya'ya gidildiğinde, kafileyi orada bambaşka bir hava bekliyordu. Polisler, tıpkı Sıvas'ta olduğu gibi İsmet Paşanın arabasına yol açmakla görevliydiler. Amasya

valisi akıllı hareket ediyordu. İl başkanının evine indik. İsmet Paşa orada bana,

"Yazı makineni al, gel" dedi.

Ayağımızın tozuyla bir odaya kapandık. İsmet Paşa bir an gözlerini kapayıp düşündü. Sonra "yaz" dedi. Orada güzel bir demeç hazırladı.

"Zile hadiselerinin neticesi ne oldu? Üzerine gazbombalarıyla hücum edilen bir halkın masum ve mağdur hali Türkiye ölçüsünde göze çarptı. Kanunsuzlukları savunma gayretiyle idare güç bir duruma düştü. Hür vatandaşların ceza, mağduriyet pahasına vatana ve millete güvenleri arttı. Vazifelerinin ehli olan idare amirlerinin itibarları yükseldi."

Gazeteciler zaten bu demeci bekliyorlardı. İsmet Paşa bunu kendilerine okudu. Amasya'daki karşılanış tarzından memnun kalmıştı. Gazeteciler gittikten sonra evde kalan arkadaşlarına şöyle dedi:

"Şimdi bakınız. Öylesi mi iyi, böylesi mi? Geldik. Halk bizi görmek istiyordu. Gördü. Sevgisini coşkun şekilde izhar etti, sükûnet içinde evine döndü. Her şey bitti. Buna mukabil tedhiş tedbirleri burada da alınsaydı ve halk bu gayrı tabii vaziyete gene boyun eğmesiydi sokaklar şimdiki sessiz halini bulabilir miydi?"

İsmet Paşa biraz durdu:

"Her şey tahammüle gelip dayanıyor. Tahammül ise kültür meselesi" dedi.

Ne demek istediğini hepimiz anladık.

Amasya, Çorum.. Yolculuğun bu son kısmı daha rahat geçti. İktidar, el peşrevinden de bir sonuç alınmadığını görmüştü ve sinir içindeydi. Menderes bu sırada Ege'de bir geziye çıkmıştı. İsmet Paşa bir pazar günü, Ankara'nın dışında kendisini karşılamaya gelen sayısız otomobilin de katılmasıyla bir muazzam kafile halinde, polislerin açtığı yoldan Pembe Köşke geldi. İsmet Paşa yorulmamış değildi, ama mutlu ve umut doluydu.

Beni ise bir haber bekliyordu. Eşeğini dövemeyen gene semerini dövmek kararı vermişti.

III

Ekimin 20'siydi. 1958 Ekiminin 20'si. Bir pazartesi. Bir gün önce, İsmet Paşayla birlikte, içine Zile'yi de alan yolculuğumuzdan dönmüştük. Matbaadaydım. O haftanın yazışını hazırlıyordum. Telefon çaldı. İstanbul'dan Kayhan Sağlamer beni arıyordu.

"Ağabey, Yargıtay Akis'in bir yıllık yeni hapis cezasını onaylamış. Doğru mu? Kiminki, bu?" diye sordu.

"Hiç haberim yok" dedim.

Yargıtay'da karar bekleyen iki davamız vardı. 1957'den sonra, seçimleri tekrar kazanması dolayısıyla Menderes'i kapak yapmıştık. Bir "Time tipi kapak yazısı"nda Başbakanın portresini çizmiş, özelliklerinden söz etmiştik. Menderes şahsen şikâyetçi olmuş, bizi dava etmişti. Sanık, Tarık Halulu'ydu. Halulu'yu Ankara'daki küçük mahkeme 16 ay hapse mahkûm etmişti.

Öteki dava gerçekten bir yıllıktı ve sanığı bendim. Davacısı da Nihat Erim. Yazıda Nihat Erim'in, dönüp dolaşıp en sonra Adnan Menderes'in "Kıbrıs ve dış politika danışmanı" kesilmesindeki garip durum belirtiliyordu. Yazı öylesine masum bir yazıydı ki bundan dolayı bizim yazı işleri müdürü savcılığa çağırıldığında kendisine demiştim ki:

"Yazıyı kimin yazdığı sorulacak olursa, Metin Toker tarafından yazıldığını söyle.."

Bunu itiraf zorunda değildik. Üstelik davayı tek sanıkla geçiştirmemiz mümkündü. Nitekim bunu, olaydan önce ve sonra çok defalar yaptık, Başbakanın sevdiği deyimle avuçlarını yalattık. Ama Nihat Erim'le ilgili o yazıdan dolayı bizi bir mahkemenin, bir yargıçlar kurulunun, bir Yargıtay ceza dairesinin mahkûm edebileceği hayalimizden o kadar geçmiyordu ki ben, şimdi pek çocukça bulduğum bir çalımla "Ben yazdım.. Ne olacak?" diye ortaya çıktım.

Duruma doğru teşhis koymamamın cezasını tam bir yıl, bedavadan hapis yatmak suretiyle ödedim. Rejim benim dahi tahayyül ettiğimden öte bir şekle girmişti ve artık memleketin en yüksek yargı organı doğrudan doğruya Adnan Menderes'in emri altında çalışıyor, hükümlerini onun isteklerine, yahut direktiflerine göre veriyordu. Bugün, gazetecilik mesleğine girişimden bunca yıl sonra, bunca tatlı ve bazısı acı,

hepsi meraklı ve heyecanlı, cazip macerayı hatırlayarak kendi kendime "Her şeye yeni baştan başlasam, yaptıklarımın içinden neyi tekrar yapar, neyi yapmazdım" diye sorduğumda "Nihat Erim yazısını benim yazdığımı söyletmezdim" diyorum. Bu, yapmayacağım tek şey olarak hatırıma geliyor. O bir yıl hapsi öylesine "budalalık sonucu" sayarım. Ama bu bana, teşhislerimde mutlaka bir aksi ihtimal payı bırakmak konusunda derslerin en mükemmelini vermiştir.

O gün telefonda Kayhan'a, haberi nereden duyduğunu sordum. Anlattığında ağzımın açık kaldığını itiraf ederim.

Bizim İsmet Paşayla Orta Anadolu'da seyahatte olduğumuz sırada Menderes de Ege'de bulunuyordu. Cumhuriyet adına Başbakanın kafilesine Mazhar Kunt katılmış. 16 Ekimde Isparta'dalarmış. Menderes orada muhalefete en ağır hücumlarından birini yapmış. Akşam ziyafet varmış. Başbakan, artık alışıldığı üzere kafayı bir iyi çekmiş. Yemekten çıkarken Mazhar Kunt'a rastlamış. Mazhar'ın yanında, Kim dergisinin temsilcisi Müfit Duru duruyormuş. Mazhar, arkadaşını Başbakana takdim etmiş. Menderes Müfit'e şöyle bir bakmış ve:

"Akis'in bir yılık mahkûmiyetini Temyiz tasdik etti. Ayağınızı denk atın" demiş.

Seyahat bitip de İstanbul'a dönüldüğünde Mazhar bunu gazetede anlatmış. Kayhan da tabii telaşlanmış. Beni onun için aramış.

Yargıtayın 16 Ekim tarihinde Başbakan tarafından haber verilen kararı 10829 esas, 14457 karar numarası ve 25 Ekim tarihiyle ancak 27 Ekimde Ankara'da bana tebliğ olundu. Kararı, kararın imzalanmasından dokuz gün önce icra kuvvetinin başı bilmekteydi!

Sonradan bizim yaptığımız araştırma ve cereyan eden bazı olaylar bunun bir telepati neticesi olmadığını gösterdi. Yargıtayın basın davalarına bakan ve başkanlığına, Menderes'in unutulmaz Adalet Bakanları tarafından Celil Cevherioğlu diye bir adamın getirildiği 3. Ceza Dairesinde sahiden benim dosyam 16 Ekim günü görüşülmüş. Demek ki gizli cereyan etmesi gereken ve henüz kesinleşmemiş görüşmeler hemen o gece, Ankara'dan uzakta olmasına rağmen Menderes'e duyurulmuş. Celil Cevherioğlu 1961 seçimlerinde AP'nin İstanbul'dan senatör adayı olacak, partisi onu mey-

dan mitinglerinde "İşte, Celil Cevherioğlu!. Damat beyi bir yıl içeri tıkan aslan hâkim.." diye takdim edecek ve 3. Ceza Dairesinin eski başkanı bu sıfatıyla yasama meclisinde bir devre kalacaktır. Menderes'in ilgisine gelince, o hep devam edecek, 27 Mayısta Başbakanlık kasası açıldığında içinde, benim hapisaneden Özden'e yazdığım bütün mektupların birer sureti bulunacak, sorgu tutanaklarına göre bu husus Menderes'e sorulduğunda sabık başbakan, o, Yassıada'daki hiçbir şeyden habersizmiş tavrıyla sorgu yargıcına aynen şu karşılığı verecektir:

"Metin Toker'le hanımı Özden Toker arasında teati edilen mektupların bir kelimesini okumadım ve bunların büromdan çıktığını ilk defa sizden işitiyorum. Belki Metin Toker'in cezaevinde bulunduğu sırada bu mektupların örnekleri alınmış ve Dahiliye Vekâletince hususi kalem müdürlüğüne getirilmiş olabilir. Fakat benim böyle bir şeyden katiyen malumatım yoktur."

Kayhan'ın telefonundan hiç kimseye söz etmedim. Avukatım Sahir Kurutluoğlu'ydu. Sadece ona söyledim. O, elaltından bir araştırma yaptı. Fakat ilk başta Menderes kadar becerikli olamadı. Haberin doğruluğunu ancak birkaç gün sonra saptayabildik. İkinci bir defa daha hapse gireceğim anlaşılıyordu. Menderes zamanını gene iyi seçmişti: Özden on beş gün sonra ikinci çocuğumuzu dünyaya getirecekti.

Bir gazeteci, bir fikir adamı, yani hapse girmeyi mesleğinin, normal devirlerde rizikosu saymayan biri için bir defa hapse girmekten daha kötü olan nedir diye sorulacak olsa, bunun cevabı "ikinci defa girmek"tir. İnsan hapse ilk girdiğinde, hele bir akşam işinin başından alınıp demir parmaklıkların arkasına gönderilmiş ise, başına gelenin ne olduğunu pek anlamıyor. Hatta, kaderiyle ve başına gelenlerle kendi kendine eğleniyor. Önceleri inanamıyor. Bulunduğu çevrenin ıstıraplı tarafları yavaş yavaş dokunuyor. Baştaki günlerin değişiklik hissi kaybolup da onun yerini dayanılmaz bir "hep aynılık" aldığında, ancak, bir karanlık yüreğine çöküyor. Fakat, ikinci defa hapse giren insan, hele bunu bildiği günlerde, bütün bu oyalayıcı öğelerden de yoksun kalıyor. Kurutluoğlu'nun haberi doğrulamasıyla beni evimden alıp hapisaneye götürdükleri zaman arasındaki devrede, bazı geceler, uykumdan sıçrayarak uyanırdım ve sabaha kadar gö-

zümü bir daha kapatamazdım. Rüyalarımın hepsi birer kâbustu. Peşimden kovalarlar, kovalarlar, kovalarlardı ve ben bir uçsuz bucaksız boşluk içinde hep koşardım. Uyanmam, bu kaçış sırasında ayağımın bir yere takılması ve benim düşmemle olurdu. Gündüzleri içime birden anlatılamaz bir üzüntü dolardı. "Yarabbi, ben ne yapacağım? Ben ne yapacağım?" diye mırıldanırdım. Zira bu sefer, gideceğim ve bir yıl kalacağım yerin ne olduğunu biliyordum.

Bu devre bir buçuk ay kadar sürdü. Karım doğum yapacağı için, yasanın öngördüğü dört aylık ertelemeyi istedik. Savcılık, tabii Adnan Menderes'e sorduktan sonra bunun sadece bir aylık kısmını verdi. İlk çocuğumuzu ben yanında yokken, ben ilk hapis cezamı çekerken dünyaya getirmiş olan Özden'in ikinci doğumunda da aynı halde olmasının asabı üzerinde tehlikeli tepkiler yapmasından doktorlar korkuyorlardı. Aslan Özden! O günlere öylesine bir sabırla ve sessiz cesaretle katlandı ki..

Gülsün gibi Nurperi de Ankara doğumevinin bir odasında dünyaya geldi. Bir gece Özden sancılandı. Kayınvaldemle beraber doğumevine götürdük. Doğumevinde hazırlıklıydılar. Güzel bir oda verdiler. Özden rahat ve kolay bir doğum yaptı. Ancak sabahleyin, kaderin sürprizinin farkına vardık: Özden'in yattığı yerden görünen, Cebeci Hapisanesinin duvarlarıydı. Özden de, ben de bunu birbirimize bir kez bile söylemedik. Yeni, tatlı kızımızın sevinciyle her şeyi unutmuş gibi davranmaya çalışıyorduk. Ama kaç defa, benim baktığımın farkında olmadığı sıralarda Özden'in yaşlı gözlerinin o karanlık duvarlara çevrilmiş bulunduğunu hissetmişimdir. Benim bakışlarımı anlayınca, dudaklarına hazin bir tebessüm maskesi takarak Nurperi'nin ufak yüzünü okşar veya Gülsün de odadaysa onu yanına çağırır, güzel sözler etmeye çalışırdı.

İsmet Paşa o günlerde yeni gezisine çıktı: İstikamet Çankırı ve Kastamonu'ydu. Zile'de olanlardan sonra idarenin davranışlarına bir teşhis koymakta İsmet Paşa fayda gördü. Ama bunun üstünde, muhalefet lideri zaten çizmeyi 1958 sonbaharında çekmişti. Bu gürültülü geziler 1960 ilkbaharına kadar aralıksız sürdü.

İsmet Paşa Yargıtayın kararını Çankırı'ya doğru yola çıkmamızdan önce, Sahir Kurutluoğlu'dan öğrendi. Nihat

Erim Kurutluoğlu'na, "Paşa bana bir şey yazsın, ben Metin'i affedeyim" demişti. İsmet Paşa bir gün bana:

"Yazmamı ister misin?" diye sordu.

O sorunun yanıtını biliyordu. Ama sonra, daha ciddi bir tarzda, gezilerine katılmamamın belki daha iyi olabileceğini hatırlattı. Ben bu gezilere Menderes'i kızdırmak için katılmıyordum ki.. Türkiye'de demokrasi devriminin en ilgi çekici devri ve olayları yaşanıyordu. Benim için bunları birinci sıradan, hatta sahne üstünden seyretme olanağı vardı. Bu fırsatı, bir gazeteci olarak nasıl kaçırabilirdim? Türkiye âdeta kabuk değiştiriyordu. Bunu anlattım. İsmet Paşa bir şey söylemedi.

Ekimin son günlerindeki bu gezimize Kasım Gülek'le Turgut Göle de katıldılar. İsmet Paşa, Gülek ve ben aynı otomobildeydik. Bu belki de benim, Gülek'le en uzun konuşmamdır. Az politika konuştuk, daha ziyade çeşitli konulara dokunduk. CHP Genel Sekreterinin bilgisinin ağızdan dolma olduğu hemen anlaşılıyordu. Gülek o tarihlerde Ulus'un da resmi sahibiydi. Gazeteyi parti adına o kontrol ediyordu. Ulus ise tam Allahlık haldeydi ve Gülek'in reklamını yapmayı başlıca görev sayıyordu. Biz de bunu Akis'te eleştiriyorduk ve Ulus ile Akis arasında polemikler cereyan ediyordu. Gülek'le bunlardan hiç söz etmedik.

İsmet Paşanın bu turnesi Çankırı'da maceralı, Kastamonu'da sakin geçti. Çankırı'da bir polis müdürü bulduk, Zile'deki kaymakamdan farksızdı. O da halkı İsmet Paşadan uzak tutmaya çalışıyor, tezahürat yapılmamasını istiyordu. O da Çankırı'yı âdeta askeri işgal altına almıştı. Her on metreye bir polisle bir jandarma dikmiş ve bunlar halkın kaldırımlardan inmesini engelliyorlardı. Fakat coşkun halk, barikat mı dinler? Nitekim bizim otomobil il kongresinin yapılacağı binanın elli metre kadar ötesinde durur durmaz halk bize doğru koşmaya başladı. Polis müdürü "Vurun! Bırakmayın!" diye feryat ediyordu. İsmet Paşa,

"Ne oluyor?" diye sordu.

Turgut Göle:

"Bir Tevfik Kurma da burada karşımıza çıktı" dedi. Sonra, polis müdürünü tanıdı. Polis okulundan talebesiymiş, adı Hüseyin'miş.

"Hüseyin, ben sana idareciliği böyle mi öğrettim? Kanunları niçin tatbik etmiyorsun?" diye bağırdı.

Birkaç gün önce Çankırı'ya Menderes'in bir devlet bakanı gelmiş, aynı polis müdürü onun için kalabalıklar derlemeye çalışmıştı. Şimdi ise, İsmet Paşaya engel olmak istiyordu.

İsmet Paşa otomobilden indi, büyük tezahürat arasında kongre binasına girdi. Orada son derece şiddetli, biber gibi bir nutuk söyledi. Türkiye artık buram buram ihtilal kokuyordu ve bunu gafil bir iktidardan başka herkes hissediyordu. İsmet Paşa, eleştiri oklarını şahsen Menderes'e yöneltti. Menderes, kendi arzuladığı kadar iktidarda kalmanın peşindeydi. İsmet Paşa, buna onun gücünün yetmeyeceğini söyledi ve Başbakanın o sıralarda yurdun değişik bölgelerinde yaptığı konuşmaları yanıtladı. Menderes, herhangi bir kimsenin kendisinden hesap sormak hakkını tanımıyor, "Onlar da kim oluyorlar? Biz, milli iradeyi temsil ediyoruz" diyordu. Halbuki Menderes, İsmet Paşanın halk tarafından nasıl karşılandığını bilseydi ve bunu doğru değerlendirseydi, herhalde milli iradenin dahi DP iktidarının altından kaymış bulunduğunu fark ederdi.

Kongre binasında bulunanlar, tabii CHP'lilerdi. İsmet Paşa binadan çıktıktan sonra onu görmek, alkışlamak isteyenlerin arasında ise CHP'li olmayanlar çoktu. Bunlar, polis müdürünün hışmı karşısında CHP'lilerle birleşiyor ve idarenin davranışları herkes üstünde çok kötü etki yapıyordu.

İsmet Paşa ve bizler için civardaki küçük bir lokantada yemek hazırlanmıştı. İsmet Paşa kongreden çıkınca polis müdürü derhal seğirtti ve İsmet Paşayı kentte yürütmeyeceğini bildirdi. Halbuki lokanta iki adımlık yerdeydi. İsmet Paşa,

"Ne diyor?" diye sordu. Kendisine, polis müdürünün isteği bildirildi. İsmet Paşa "Maskara!" dedi ve yürüdü. Halk görülmemiş tezahürat yapıyor ve çok yerde olduğu gibi burada da "Kurtar bizi, Paşam.." diye bağırıyordu.

O gezinin unutulmayacak olayı, lokantanın içinde cereyan etti. İsmet Paşa ve milletvekilleri, biz gazeteciler yürüyerek ve polis müdürünün çırpınmalarına rağmen lokantaya gelmiş, hazırlanan ziyafet masalarına yerleşmiştik. Yemek başlamıştı. Bu sırada içeri bir adam girdi. Heyecan içindeydi ve ağlıyordu. İsmet Paşanın ellerine kapandı ve şöyle dedi:

"Paşam, affet beni.. Beni affet.."

İsmet Paşa ne olduğunu pek anlamadı.

"Neyi affedeyim?" diye sordu.

"Ben, 1954'e kadar Demokrattım. Şimdi bilmezsin, o günlerden dolayı ne kadar mahcubum. Senin aleyhinde olduğum için beni affet. Bunların ne olduklarını gördüm.."

Muhalefet lideri tatlı bir gülümsemeyle heyecanlı vatandaşını teskin etti, bunda affedilecek bir şey olmadığını söyledi, durumu doğru gördüğünden dolayı yanaklarını okşadı.

Yemekten sonra, heyecan bitmedi. Polis müdürü otomobilleri lokantanın hemen yanına çektirmişti. Fakat İsmet Paşa, böyle hallerde daima yaptığı gibi,

"Biraz daha yürürüz" dedi.

Otomobiller ileriye gittiler. İsmet Paşa, halka hiç kimsenin engel olamayacağını gösterir şekilde yürüdü. Otomobillerin etrafı büyük bir kalabalıkla çevriliydi. O kalabalığı eliyle yardı. Arabalara binildi. Halk İsmet Paşanın otomobilini havaya kaldırmaya çalışıyordu. İsmet Paşa "Yapmayın! Sakin olun.." dedi. Eliyle selamlar vererek şoföre, yürümesini söyledi.

Tezahürat arasında, Çankırı'dan böyle ayrılındı.

Yolda, Çankırı'daki idare amirinin hatalı hareketinden söz açıldı. İsmet Paşa, bir gün sonra Kastamonu'da yapacağı konuşmasının ana hatlarını bu esnada çizdi. Zaten, İsmet Paşayla daima öyle olurdu. İsmet Paşa, ele alacağı konuları kafasında hazırlamıştır. Bunları, anın verdiği ilhamlarla süslerdi. Bazen, kareli küçük defterine notlar alırdı. Ama, daha ziyade, ya tam yazılı metin okur, ya da hemen tamamen irticalen konuşurdu. Gözlükle okuduğu, gözlüksüz konuştuğu için arada notlara bakmak kendisi için daha zor olur, nutkunun bütünlüğünü bozardı. Buna rağmen Meclisteki konuşmalarında bu notlara bakmak mecburiyeti bulunduğundan Meclis kürsüsünde İsmet Paşanın konuşmaları her zaman renkli, sürükleyici olmazdı. Onlara hayat veren, asıl, birer darbımesel gibi kalan cümleleridir. "Suçluların telaşı içindesiniz..", "Işıktan korkuyorsunuz.." veya meşhur "Sizi artık ben bile kurtaramam.." gibi.

Kastamonu'da, Çankırı'dan bambaşka bir hava bulduk. Halk sokaklardaydı ve emniyet kuvvetleri sadece asayişin bozulmamasına gayret ediyorlardı. Yer yer kimi evlere bay-

rak asılmıştı. Sanki Kastamonu bir bayramı kutluyordu. Çankırı'yla Kastamonu arası yol da çok hoş manzaralı bir yol olduğundan gezinin bu ikinci kısmı İsmet Paşayı neşelendirdi. Alkışlar arasında Kastamonu sokaklarından geçilerek CHP il binasının önüne gelindi. Kongre ertesi gün yapılacaktı. Halk, il binasının önündeydi. İsmet Paşa kalabalığı selamladı, güzel birkaç söz söyledi, vaktin geciktiğini bildirdi ve halktan dağılmasını istedi. Halk, sükûnetle dağıldı. İnönü'nün kalacağı evde bir ziyafet hazırlanmıştı. İsmet Paşa neşesiyle dikkati çekti.

Kongre günü Kastamonu iğne atsan yere düşmeyecek kadar doluydu. Bütün civardan halk, İsmet Paşayı görmeye gelmişti. Muhalefet lideri Menderes'e kuvvetli uyarılarından birini daha Kastamonu'da yaptı. "Türkiye Cumhuriyetinin idaresinde Nuri Essait usulüne gitmeye özenmek çok tehlikeli bir yoldur" dedi. "Milletçe çektiğimiz sıkıntı insafsızlığın ve yanlış yollarda ısrarın neticesidir" dedi. Sonra, çok yankılanan şu fikrini söyledi:

"Türk milletinin sabrı ve tahammülü ne kadar hesapsız derecede ise tepkisi ve karşı koyması başladığı zaman hareketlerinde o kadar tesirli olduğuna tarih şahittir."

İsmet Paşa artık bütün konuşmalarında zulüm ve baskı idaresinin başarı kazanamayacağını, bunların hepsinin üstesinden gelineceğini söylüyor, her şeye çare bulunacağını bildiriyor ve halkın moralinin yükselmesine çalışıyordu. Buna karşılık Menderes, tam aksi yoldaydı. O, "milli irade" bayrağını eline almıştı ve seçimlerle iktidarda bulunmasını her şeyi kendi bildiği gibi yapabileceğinin fermanı sayıyordu. Nitekim hemen aynı sıralada onun yaptığı konuşmalarda hep tehditler, küfürler yer alıyordu. Muhalefet ile basın başlıca hedefleriydi. Zaten bu geziden dönmemizi hemen takiben Yargıtayın meşhur 3. dairesi gazetelere karşı hazırlanmış kılıçları bir bir kınından sıyırdı. Tabii bunda en ziyade cömertçe Akis'e ve Ulus'a karşı davranılmıştı.

Ekimin 27'sinde Birinci Şubenin memurları ilk mahkûmiyet kararıyla dergiye geldiler. Başbakan Menderes'in özel hayatını yazmış olduğumuzdan dolayı Tarık Halulu 16 ay hapse mahkûm edilmişti ve Akis bir ay süreyle kapatılacaktı. Bir gün sonra ikinci mahkûmiyet kararı bildirildi. Ben, Nihat Erim'in haysiyet, şeref ve itibarını kırdığım

için bir yıl hapis yatacaktım ve Akis bir ay daha kapalı kalacaktı. Yani, iki ay iktidar Akis'ten kurtulacaktı. 27 Ekim tarihini taşıyan sayımızı ancak 27 Aralık tarihli sayımız takip edebildi. Tarık Halulu İzmir'de, ben Ankara'da hapisaneye girdik. Yusuf Ziya Âdemhan, bir cezasını –o da, bir yıllıktı– Kemaliye'de çekiyordu. Akis'in üç mensubu aynı anda demir parmaklıkların arkasındaydı. Kurtul Altuğ ise sırasını bekliyordu. O, Muammer Aksoy'un bir tekzibini yayımlamamaktan sanıktı.

Biz üç mensubumuzu Menderes'in adaletine kaptırmıştık ama, rekor Ulus'taydı. Onun dört mensubu aynı anda demir parmaklıkların arkasındaydı. Karikatürist Halim Büyükbulut, fikracı Şinasi Nahit Berker ve yazı işleri müdürleri Nihat Subaşı'yla Ülkü Arman çeşitli hapisanelerdeydiler. Ulus 4 Kasımda bir aylık süreyle kapatıldı. Ben hapisaneye girdiğimde Nihat'ı, Ülkü'yü, Şinasi'yi ve onlarla birlikte, mostra diye hapsedilmiş bulunan talihsiz Fatin Fuat'ı –o, Zafer'in yazı işleri müdürüydü, Dünya gazetesi onu dava etmişti Menderes de tarafsız görünmek için Fatin'in hapsedilmesini uygun bulmuş, buna mukabil rahatının sağlanacağı ve ailesine bakılacağı güvencesini vermişti, halbuki hiç de bizden farklı bir statüye tabi tutulmadı– Ankara Hilton'da buldum. 1958'i 1959'a bağlayan yılbaşı gecesini hep birlikte bu Hilton'da geçirdik. Bir süre sonra Nihat'la Şinasi cezalarını tamamladılar, buna karşılık bizim gruba Beyhan Cenkçi eklendi. Artık tam bir tedhiş başlamıştı. Tabii, Kurtul da gelmemezlik etmedi.

İsmet Paşa, Kastamonu dönüşü, ayağının tozunu silme fırsatını bulmadan yeniden bir başka bölgeye hareket etti. Bu seferki güzergâhta Afyon, Dinar, Isparta ve Burdur vardı. Pek kısa bir süre önce Menderes buralarda dolaştığı için hem halk, hem kamuoyu geziyi dikkatle izliyordu. Ben ona katılamadım. Mahkûmiyet ve kapatılma kararları bildirilmişti. Yeni bir savaş devresine giriliyordu. Dergide çalışmalar, hazırlıklar yapmak lazımdı. Her mahkûmiyet gazetenin sahipliğinde ve yazı işleri müdürlüğünde bir değişikliği gerektiriyordu.

Allahtan ilk hapisliğimden tecrübe edinmiştim: En sıkı cezaevinden, en dikkatli göz altında dahi bir derginin âdeta

bütün önemli yazılarının nasıl dışarı çıkarıldığını artık çok iyi biliyordum.

IV

Gazetecilerin hapisaneleri doldurduğu ve Ankara Hilton'un bir nevi "Babıâlinin şubesi" haline getirildiği sırada bir gün, Menderes'in Adalet Bakanı Esat Budakoğlu bazı CHP milletvekillerinin yazılı sorularına yanıt olarak korkunç bir sayı verdi. Son dört yıl içinde mahkemeler gazetecilere tam 57 yıllık hapis cezası dağıtmışlardı. DP iktidarı süresince ise, yani sekiz yılda hüküm giyen gazetecilerin sayısı, 811 idi.

Bu açıklama yapıldığı sırada, DP iktidarı hangi hedefin peşindeydi, bilir misiniz? Basın suçlarının cezalarının ağırlaştırılması hedefinin. DP büyüklerine göre 57 yıllık hapis cezası ve hüküm giymiş 811 gazeteci basını yola getirmeye yetmemişti. Öyleyse, –bu, bilhassa Celâl Bayar'ın ilkel anlayışıydı– sopayı daha kuvvetli vurmak lazımdı. Celâl Bayar aralık ayının başında bir gece, Çankaya'da bakanlar kurulu ile DP'nin genel idare kurulu üyelerini toplantıya çağırdı. Böyle toplantılarda bulunanlardan birinin bana anlattığına göre davetliler evvela oturur, görüşmeyi yaparlarmış. Sonra, genellikle ayakta, yemek yenir, içkiler içilir ve konuşmalar devam edermiş. Davetlilerin sayısı fazla kalabalık değilse, masa kurulur ve masabaşı sohbeti geç vakte kadar sürermiş. Öteki durumlarda, yemek faslı tamamlandığında içkilerle küçük gruplaşmalar olurmuş ve Bayar çoğunlukla Menderes'le Koraltan'ın bulundukları gruba katılırmış. DP'nin on yıllık iktidarı süresince önemli çok konu böyle toplantılarda karara bağlanmıştır. Ben, bir defa Pembe Köşkte böyle bir şeye rastlamadım. 1960'tan önceki CHP muhalefetinin ve 1961'den sonraki CHP iktidarının hiçbir resmi kararı Pembe Köşkte verilmedi.

Çankaya'daki o, 6 Aralık akşamı toplantısının şeklini kesinlikle bilmiyorum. Hapisaneye girmiş bulunduğum için haber almam daha dolambaçlı oluyordu. Ama kurduğumuz haberalma ağı, benim olmamama rağmen mükemmel işle-

mekte devam ediyor ve Akis'e antenler haberleri gene getiriyorlardı.

DP'nin büyükleri o akşam, sonradan kendilerini de, partilerini de felakete götürecek olan bir tertibin ilk kararını vermişler. Demişler ki: Grubu toplantıya çağıralım, grup bir komisyon kursun. Komisyon, bu basının ve bu muhalefetin hakkından gelecek önlemleri saptasın. Komisyonun raporunu önce gruptan geçirelim. Sonra, rapordaki tedbirleri Meclisteki çoğunluğumuzla yasalaştırıp sorunu bitirelim. Gerçekten de grup 15 kişilik böyle bir komisyon kurdu ve bu, 1960'ın meşhur Tahkikat Komisyonunun çekirdeğini oluşturdu. Ama, 1958 sonunun Şiddet Tedbirleri Komisyonu, tam DP büyüklerinin istedikleri gibi olmadı.

DP'nin kaderini ziyadesiyle etkileyen o hikâyeyi anlatayım.

DP grubu, Çankaya toplantısından iki gün sonra bir araya getirildi. Büyüklerin planı, önce kendi silahşörlerine bir salvo açtırtmak, arkadan Menderes'i kürsüye çıkartıp konuşturmak, şiddet tedbirlerini ona istetmek –Menderes, başka türlü ülkeyi sükûnetle idare etme olanağının bulunmadığını söyleyecekti– ve gürültüye getirip komisyonu istedikleri elemanlarla kurdurtmaktı. Evdeki hesap çarşıya pek uymadı.

DP grubunda hep bir Yaylacılar takımı olmuştur. Bunlar, şiddet yolunu tutmuş bulunan hükümetin muhalifleridir. Gidişin iyiye doğru olmadığını bunlar fark etmişler ve söylemişlerdir. Ama hiçbir zaman sonuna kadar direnmemişler, radikal çareyi görmemişler, görenleri de ciddi harekete geçmemişlerdir. Üstelik Yaylacılar sadece samimi milletvekillerinden ibaret kalmamış, bakanlık peşinde koşan birçok açıkgöz bu sıfatı kendileri için tramplen saymışlardır.

Bu Yaylacılar, şiddet tedbirlerinin istendiği grup toplantısında başkaldırdılar. Menderes'in planlı konuşmasından sonra dağılmayı kabul etmediler. Onlar da söz istediler. Menderes'i, arkadan kendilerinin de dinlenmesi şartıyla konuşturdular. Onun için toplantı bir günde bitmedi, iki gün sürdü. Gerçi DP büyükleri ilke olarak görüşlerini kabul ettirttiler. Çıkarılan bildiride 15 kişilik komisyonun kurulduğu bildirildi. Hatta bu komisyonun hangi ışık altında çalışacağı da belirtildi ve böylece ana yön saptandı. Komisyon,

"Grubun 11 Ağustos bildirisinin ışığı altında" çalışacaktı. O bildiri bu muhalefet ve bu basınla rejimin yürütülemeyeceğini ilan ediyordu. Ama komisyonun seçimi yapıldığında görüldü ki, birçok Yaylacı da içeri girmiştir.

Şimdi, bu ilk komisyonun listesini vereyim: Halil Özyörük - İzzet Akçal - İlhan Sipahioğlu - Ekrem Anıt - Nusret Kirişçioğlu - Bahadır Dülger - Burhan Belge - Hadi Tan - Halim Alyot - Osman Bibioğlu - Zeki Erataman - Mehmet Daim Süalp - Hamdi Sancar - Behzat Bilgin - Hulûsi Köymen. Komisyon, başkanlığına Köymen'i getirdi. Bu komisyon üyeleri, 1960'ın Tahkikat Komisyonu üyeleriyle karşılaştırılmalıdır. O zaman görülecektir ki DP büyükleri 1958'in Şiddet Tedbirleri Komisyonunun ılımlı üyelerini çıkarmışlar, yerlerine daha müfrit bildiklerini sokmuşlar, başkanlığı da Ahmet Hamdi Sancar'a vermişler ve sivil cuntayı, Tahkikat Komisyonunu kurmuşlardır.

Şiddet bütün ağırlığıyla devam ederken yeni bir komisyonun kurulması yolunun seçilmesinin DP içinde dahi tepki yaratmaması olanaksızdı. Ülkenin havası gittikçe dayanılmaz duruma geliyor, DP büyükleri bunu hafifletmeye gidecek yerde gerginliği arttırıyorlardı. Şifa vermediği açığa çıkmış bulunan ilaç bırakılmalı, yeni bir deva aranmalıydı. DP içindeki "Kemal Özçaban Hareketi" 1959'a girilirken işte böyle doğdu. Fakat harekete katılanlar hastayı ilaç değişikliğinin değil, doktor değişikliğinin kurtaracağını, bir doktorun, formasyonu neyse ona göre tedaviden başka yola sapamayacağını göz önünde tutmadılar.

Hapisane hayatı, biraz askerlik hayatı gibidir. Nasıl askerlikte her gün bir "erken terhis" haberi çıkarsa hapisanede de "af" söylentisi daima bir başka şekil altında dolaşır. Aralık ayının 17. sabahı bizim 10. koğuşta gazeteleri ne kadar heyecanla okuduğumuzu hiç unutmayacağım. Büyük başlıklarla bildirilen DP'nin Afyon Milletvekili Kemal Özçoban'ın, çok imzalı bir "Basın Suçlarına Af Tasarısı"nı Meclise verdiğiydi.

Aman yarabbi! Nihat, Ülkü, Şinasi ve ben toplandık, durumu tartıştık. Özçoban teklifi kendiliğinden yapmış olamazdı. Demek ki iktidar bu affı istiyordu. Ankara Hilton'a Zafer'in yazı işleri müdürü Fatin Fuat'ı bekliyorduk. Bir türlü gelmiyor, onun hakkındaki hükmün infazı çeşitli gecikme-

lere uğruyordu. Fatin'i kurtarmak için bir çare arandığını biliyorduk. Onu tek başına kurtarmak da kolay değildi. Demek ki, bu yol seçilmişti. Fatin hapsedilmeden yasa çıkarılacak, hapisanelerin kapısı gazetecilere açılacaktı. Bu sefer girmeleri için değil de çıkmaları için...

Bu hayallerimiz birkaç gün sonra, Fatin de Burhan Belge tarafından Ankara Hilton'a getirilip bırakılınca duman olup dağılacaktı.

Kemal Özçoban önce teklifini Meclisten geri alıp kendi grubuna verdi. Özçoban bizim arkadaşlara bunu, tasarısı daha kolay yasalaşsın diye yaptığını söylemiş ama, bu elbette ki bir gerilemeydi. Sonra bir akşam Afyon milletvekilini Başbakanlığa çağırmışlar, DP genel idare kurulunda, Menderes'in de huzuruyla sıgaya çekmişler. Sorgunun hikâyesini dinlediğimde İspat Hakkı sıralarında Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'yla Fethi Çelikbaş'ın başına gelenleri hatırladım.

O gün akşamüstü Başbakanlığın kapısında sıkı tedbir almışlar ve gazetecileri uzaklaştırmışlar. İçerde DP genel idare kurulu ile Meclis grubu yönetim kurulu, Başbakan ve bazı bakanların katılımıyla ortak bir toplantı yapıyormuş. Hava kararıktan sonra Kemal Özçoban Başbakanlığın kapısında belirmiş. Çıkışında gazeteciler Afyon milletvekilinin ağzından laf alamamışlar. Onu, evine kadar takip etmişler. Hatta, evine girenler olmuş. Evde öylesine bir telaş varmış ki Bayan Özçoban bu davetsiz misafirlerden birine kahve yerine köfte ikram etmiş. Evin etrafında da sivil polisler dolaşıyor ve tedhiş havasını arttırıyorlarmış.

Menderes ve arkadaşları Başbakanlıkta Özçoban'ı fena halde azarlamışlar. Kendileri bir Şiddet Tedbirleri Komisyonu kurup muhalefete ve basına duman attırmaya çalışırlarken ortaya bir basın suçlarının affı tasarısıyla çıkmanın ne demek olduğunu sormuşlar. Menderes salonun arkasında sinirli sinirli dolaşıyor, bazen durup Özçoban'ı bir sert cümleyle haşlıyormuş. Özçaban'a telefonlarının dinlendiği de haber verilmiş ve bazı gazetecilerle yaptığı konuşmalardan parçalar aktarılmış. İktidarı niçin böyle çekiştirdiğini, eleştirdiğini anlatması istenilmiş. O tarihte iktidar, kendi milletvekillerinin, hatta bakanlarının telefonlarını da dinletirdi.

Özçoban bu suçlamaları sakin sakin dinlemiş. Bir söylentiye göre, Cumhurbaşkanı da sorguda hazır bulunmuş.

Özçoban zaman zaman onun da yüzüne bakar, fakat ne bir onay, ne bir kınama işareti görürmüş. Söz sırası kendisine geldiğinde Afyon milletvekili "Ben bunu yaptımsa tek başıma yapmadım. Birçok arkadaşım da benimle aynı fikirdedir. Bu hareket samimi DP'lilerin hareketidir ve bir basın affının memlekete de, iktidara da hayır getireceğine inancın sonucudur" demiş ve kimlerin kendisiyle beraber olduğunu gösteren bir listeyi vermiş. Bu, önce Meclis başkanlığına verilen tasarıyı imzalayanların adını taşıyormuş.

O zaman, modern engizisyon yargıçları biraz yumuşamışlar. Özçoban'a nasihat etmişler. Basının ve muhalefetin ne amansız düşmanlar olduğunu anlatmışlar. Sonra, Özçoban'ın teklifinin Şiddet Tedbirleri Komisyonuna verileceğini, orada görüşüleceğini söylemişler. Şiddet Tedbirleri Komisyonuna havale edilen bir af teklifi! Tabii bu uygulama teklifin sonunda ne duruma geleceğiyle ilgili herkese mükemmel fikir verdi. Zaten birkaç gün sonra da Adalet Bakanı, hükümetçe bir basın affı düşünülmediğini Bütçe Komisyonundaki görüşmeler sırasında ilan etti. Buna karşılık Özçoban'ın DP'den kovulacağı haberleri gazetelerde çıkınca DP bunu tekzip etti, Özçoban'ı partide tuttu. Tabii bu, Afyon milletvekili için bir talihsizlik oldu, zira ihtilalde boş yere Yassıada'yı boyladı. Hapisanelerdeki gazetecilere gelince onlara ancak ihtilalcilerin Thompson'ları Ankara Hilton'un kapısını açtı.

1958, Türkiye'de, CHP ile DP arasında kesin bir savaşın başladığı yıldır. Sadece 1958'in son üç ayında İsmet Paşa şu illeri dolaştı: Sıvas, Amasya, Tokat, Çorum, Çankırı, Kastamonu, Yozgat, Konya, Afyon, Burdur, Isparta, Hatay, Gaziantep, Maraş, Urfa, Antalya, Merzifon, Adana ve İstanbul. Buralarda tam 21 konuşma yaptı. Bunların dışında, çeşitli CHP kongrelerine 16 mesaj gönderdi. Tertiplediği basın toplantılarının adedi 17'dir. Verdiği mülakatlar ve yazdığı makaleler bunların dışındadır. Aynı devrede Adnan Menderes'in faaliyetinin de daha az olduğunu sanmıyorum. O da, –tabii başka şartlarla– memleketi geziyor, kendisine cafcaflı törenler tertipletiyor, kuvvet gösterileri yapıyor ve bazen ağza alınmayacak laflar kullanarak muhalefete veryansın ediyordu. Muhalefet, önce İsmet Paşaydı. Sonra, bütün CHP oldu. Arkadan ona, öteki partiler de katıldılar. Basın bunlara

eklenmekte gecikmedi. Sonra, üniversite geldi. Onu, gençlik takip etti. Ordu mensupları, düşman cephenin son halkası oldular. 1960'a gelindiğinde, kendisini ulusal iradenin temsilcisi sayan Menderes, karşısında ülkenin bütün kuvvetlerini görüyor ve hamamda şarkı söyler gibi onların topuna meydan okuyordu.

İsmet Paşanın 1958'den 1960 ilkbaharına kadar olan mücadelesi bana, onun bir samimiyet anında Atatürk'le yapmış olduğu bir konuşmayı hatırlatır. İki komutan, zaferden yıllar sonra, Çankaya'da bir akşam eskiyi anıyorlarmış. Savaşlardan, çetin günlerden söz açılmış. İsmet Paşa bu savaşlar sırasındaki ruh durumunu Atatürk'e anlatmış:

"Bilir misin, savaş zamanları bende nasıl bir ruh haleti hasıl olur? Bilhassa, güç savaşlarda. O tedbiri alırım, bu tedbiri alırım, oraya koşarım, buraya koşarım... Orada güçlük çıkar, burada güçlük çıkar. Oradan bir fena haber alırım, buradan bir fena haber alırım. Tekrar şu tedbiri söylerim, bu tedbiri söylerim. Bütün bunları yaparken içimden ölüme seslenirim: Gel! Nereden geleceksen, gel!. Artık, ölümün hiçbir ehemmiyeti yoktur. Sonra bakarım, ölmemişim ve zafer kazanılmış!"

Atatürk gülmüş:

"Bu senin söylediğin, büyük kumandanın tabiatıdır.."

İsmet Paşa bu hatırasını aktarırken şunu ekledi:

"O zaman anladım ki, bu ruh haletini savaş meydanlarında Atatürk de hissetmiştir.."

1958'den itibaren siyasi mücadele, bilhassa 1959'da ve hele 1960'ın ilk üç ayında tamamıyla bu hava içinde geçti. O yıllara, demokratik rejimin kaderi için "ölüm - kalım yılları" demenin hiçbir abartılı yanı yoktur. Bayar - Menderes rejimi, sistemi değiştirmeye kesinlikle karar vermişti. İsmet Paşanın hedefi ise, iktidarı bu ekibin elinden almak ve tasarlananın uygulanmasına engel olmaktı. Yalnız, bu yıllarda gördüm ki İsmet Paşa komutanlıkta rakiplerinden çok ustadır. Muhalefette, yani zayıf tarafta bulunduğu halde darbelerini o kadar hesaplı, öyle planlı vurdu ki Bayar'ı da, Menderes'i de geriletti, geriletti, duvarın dibine sıkıştırdı ve orada bunlar beklenen sonlarıyla karşılaştılar. Halbuki DP ve onun yetkili grubu aklını başına zamanında devşirseydi, kendi komuta heyetinde bu umutsuz savaşa son verecek değişikliği

yapabilseydi Türkiye'de 27 Mayıs olmayacaktı. Kemal Özçoban olayı bunun müteredditve başarısız denemelerinden birini oluşturdu. Zaten bu denemelerden, 27 Mayısa kadar sadece bir tane daha yapılacak, Sıtkı Yırcalı hareketi de Menderes'e karşı kuvvetlerin toplanamaması yüzünden aynı sonla karşılaşacaktır.

Ocak ayında İsmet Paşayı muntazam gördüm. CHP'nin kurultayı vardı. Onu hazırlıyorlardı. Onun için Ankara'dan ayrılamıyordu. Genel merkezde bir komisyon kurulmuştu. Komisyonun çalışmalarını takip ediyor, çok zaman tavır almak zorunda kalıyordu. CHP'nin çetin bir savaşı başarıyla yürütecek halde olması gerekiyordu. İktidarı alabilmesi için bu partinin halka ve memleketin sağlam kuvvetlerine güven vermesi lazımdı.

Ocak ayındaki ziyaretlerinde İsmet Paşayı çoğu kez dalgın, düşünceli buldum. Bunun, parti içi sorunlardan çok daha önemli bir kaynağa dayandığı anlaşılıyordu. Ziyaretinin uzun sürmesine müsaade edildiği bir pazar günü kendiliğinden bunun nedenini söyledi.

"Adnan çok tehlikeli bir silahla oynuyor" dedi.

İrticadan söz ediyordu. Gerçekten de, bütün silahlarını yitirmiş olduğunu hisseden Adnan Menderes şimdi dine, yobazlığa sarılmıştı ve kendisine "Müslüman, dindar Başbakan" diye propaganda yaptırıyordu. Kalabalık yerlerde, nutuklarda Allah sözünü dilinden düşürmüyor, dini duyguları düşüncesizce istismar ediyor, rakiplerini din düşmanı diye damgalıyor ve "ben Müslümanım, o değil" kavgasına ülkeyi hazırlıyordu. Ufukta görünen sıkıntıları böyle atlatmayı hesaplıyordu.

İsmet Paşa,

"Gafil! Sadece memleketin değil, kendisinin de başına saracağı belanın vehametini görmüyor.." dedi.

Beykoz'da yapılan bir Vatan Cephesi toplantısında olanları üzüntüyle anlattı. Ahlı vahlı hanımlar Menderes'e dualar etmişler, onu "Allahın aslanı" diye anmışlar. Halk Partisine de beddualar yağdırmışlar. "Allah Halk Partisini yerin dibine geçirsin" diye bağırıyorlarmış. Bir ara bir kadın öylesine coşmuş ki "Kahrolsun Halk Partisi" diye bir çığlık kopardıktan sonra düşüp bayılmış. Bu sırada koro halinde Menderes için "Allah onun bir tuttuğunu bin etsin" diye dua

olunuyormuş. Bir başka hanım "Menderes'in uzun ömürlü olması için beş vakit namazımızda dua edelim" teklifini yapmış. Teklif alkışlarla kabul edilmiş ve dualara namaz beklenmeden başlanmış. Nihayet bir başka üye "Evvela Allah, sonra Menderes sayesinde Türkiye'ye bereket geldi" demiş.

İsmet Paşa,

"Bakalım, bu dualar ne işine yarayacak" dedi.

Fazla bir işe yaramadığı ise, iki yıla kalmadan ortaya çıkacaktı. Keçinin bile Allaha emanet edilmeden önce bir kazığa bağlanması gerekirken 1959'larda Menderes kendini bütünüyle boşlukta buluyordu ve din istismarı ona elindeki tek çare gibi görünüyordu. O gün İsmet Paşa,

"İrtica Başbakandan cesaret bulursa kim onun sokağa dökülmesini önleyebilir? İrticaın sokağa dökülmesi ise, memleketin kana bulanmasıdır" diye endişelerini söyledi.

1959'un amansız mücadelesinde İsmet Paşanın bu büyük endişesinin etkisini görmemek olanaksızdır. Hele Londra uçak kazasından sonra Menderes'in evliyalığı da ilan olununca, iş tam çığrından çıkacak, Başbakana oğullarını yol ortasında kurban etmeye kalkışan çılgınlar türeyecek, İsmet Paşanın endişeleri doğrulanacaktır.

O gün İsmet Paşa söylemedi, ama, din istismarı Menderes'in tehlikeli silahlarından sadece bir tanesiydi. Öteki, İsmet Paşanın ve CHP'nin komünistliğiydi. İsmet Paşa o yılki kurultayda dış sorunlara da değinip uzayın fethi gayretlerinde Sovyetlerin Amerikalılara nazaran önde olduklarını belirtince bütün DP organları aynı suçlamayı yükselttiler: İşte, İsmet Paşa Amerika düşmanlığını açıkça ortaya dökmüştü ve Türkiye'de komünist propagandası yapıyordu! Bu kampanya günlerce sürdü. DP gazeteleri İsmet Paşayı ve muhalefeti Amerikalılara jurnal ediyorlar, ancak kendilerinin sadık bir Amerika müttefiki olduklarına Atlantiğin ötesindekileri inandırmak istiyorlardı.

Kurultay ocak içinde toplandı. CHP 27 Mayısa bu kurultayın seçtiği idareci kadroyla gidecek, arada sadece bir tek değişiklik olacak, Gülek, genel sekreterlikten düşürülerek yerine İsmail Rüştü Aksal getirilecektir.

Kurultayda büyük bir sorun, genel sekreterin seçilme tarzı oldu. Kasım Gülek, kurultay üyelerini çantada keklik biliyordu. Onların oyunu daima alacağından emindi. Aslına

bakılırsa onu istemeyen aklı başında kimseler de bundan emindiler. Kurultay havasını kullanmakta Gülek'in üstüne kimse yoktu. Onun için başka bir tertip düşünüldü. Genel sekreterin parti meclisi tarafından seçilmesi teklif olundu. Bu, Gülek'i değiştirmek için bulunmuş dolambaçlı bir yoldu. Bunu tabii Gülek de anladı ve kampanyasını bunun Paşa tarafından hazırlanmış oyun olduğunu söyleyerek yürüttü. Kurultay delegelerinin ellerinden bir hakları alınmak isteniliyordu.

Gerçekten de kurultay eski sistemi değiştirmedi ve genel sekreterliğe de tekrar Kasım Gülek'i seçti. Ancak parti meclisine, Gülek'in bütün karşı koyma çabalarına rağmen, genel sekreteri düşürme hakkını verdi. Bunu yaptıktan sonra da bir parti meclisi seçti ki bu meclisin ilk fırsatta Kasım Gülek'i düşüreceğini tahmin etmek için kâhin olmaya hiç lüzum yoktu. Böylece kurultay Kasım Gülek'e karşı vefasızlık etmiş olmuyor, ama partiyi onun genel sekreterliğinden kurtarmanın çaresini de yetkili bir organın eline veriyordu.

İsmet Paşa o günler geldiğinde, parti meclisi seçimlerinin Gülek için tam bir hezimet olduğunu söyledi. Kendilerine "Islahatçılar" adını veren ve başlarında İsmail Rüştü Aksal, Faik Ahmet Barutçu, Turhan Feyzioğlu bulunan takım binin üstünde oy alırken, Gülekçiler ancak beş yüz civarında oy derlemişlerdi. Buna karşılık güçbirliği hareketinin Hür P'li öncüleri de, bazıları binin üstünde oy alarak takım halinde parti meclisine girmişlerdi. Gerçi Gülek bunlara karşı örgüt içinde bir ara bir savaş açmak istedi ve bir ikileşmeyi körüklemeye çalıştı ama, İsmet Paşanın "yeni-eski farkı" tanımayacağını ve kabul etmeyeceğini açıklaması iç mücadeleyi çabuk sona erdirdi.

İsmet Paşa, kurultayın sonuçlarından memnun kaldı. CHP denilince hatıra gelen ve memleketin sağlam kuvvetlerince güven duyulan kişiler partinin başlıca idarecileri arasında yerlerini almışlardı. Savaş meydanlarının komutanı artık kuvvetlerine "İleri!" emrini verebilirdi.

Verdi de...

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOPALI İKTİDAR = UŞAK, TOPKAPI...

I

Ülkede 1959'un ilk bir buçuk ayı, ocak ile şubatın yarısı, normal geçti. O tarihteki "normal durum" iki büyük partinin, DP ile CHP'nin birbirlerini yemekte devam etmesiydi. Birbirlerini yediler. Ancak bu, dişe diş, göze göz mücadelede CHP 1959 Türkiyesinin nasıl bir Türkiye olduğunu biliyordu. Bayar - Menderes ikilisinin idaresindeki DP ise, kendisini hâlâ 1930'ların Türkiyesinde sanıyordu. Namık Gedik o devrenin Başbakanı İsmet Paşanın nutuklarından parçalar alıp "Biz bu İsmet Paşayla mutabakat halindeyiz" diyordu. Menderes'in unutulmaz İçişleri Bakanının bu inciyi söylediği günlerde İsmet Paşaya, bir ziyareti sırasında "Ne dersiniz?" diye sordum. İsmet Paşa, daha sonraları açıktan ifade ettiği ruh durumunu o gün, Ankara Cezaevinin müdür odasında bana anlattı.

"Gıpta ettikleri 1930'larda ben, komşularımız seçim üstüne seçim yaparlarken utancımdan yerin dibine geçiyordum. Serbest fırka denemesi rejimin böyle bir utancının sonucudur. Ben 1930'larda bugünkü sisteme gıpta ederdim. Onlar bugünkü sistem içinde 1930'lara gıpta ediyorlar. O devri, şimdi kendi idarelerinde tekrar kurabileceklerini sanıyorlar. Akıllarına şaşarım" dedi.

Ocak ile şubatın ilk yarısı dış görünüş itibariyle büyük ve spektaküler olaylar olmaksızın geçti, ama bu iki ay içinde iki partinin aldıkları resmi karakterler Türkiye'nin siyaset hayatında belki de en önemli öğeleri oluşturdu ve 1960'tan hemen sonraki devrenin rengini verdi. CHP'nin, meşhur "İlk

Hedefler Beyannamesini" Türk halkına ve ülkenin sağlam kuvvetlerine ilan ettiği günler ocak günleridir.

Ben İsmet Paşanın, bu bildirgenin kabul edildiği XIV. CHP Kurultayı sırasında niçin partisinin ilk hedeflerinin kesinlikle ve açıklıkla bildirilmesinin üzerinde o kadar ısrarla durduğunu daha sonraları anlamışımdır. İsmet Paşa o tarihlerde demokratik rejimin arızasız devam edebileceği konusunda ciddi endişelere sahipti. Bayar - Menderes ikilisinin DP iktidarını bir seçim sınavından geçirmek isteyeceğinden kuşkuluydu. Kuşku duymadığı yanı, Bayar - Menderes rejiminin devam etmeyeceğiydi. Bu rejim bir darbeyle sona erdirildiğinde ihtilal sonrasının bir felsefeye sahip olması lüzumu 1959'un başında İsmet Paşa için hayati önem taşıyordu. Ülkenin sağlam kuvvetleri bilmeliydiler ki seçimle veya seçimsiz sona erdirilecek DP iktidarını takiben demokratik rejimi kurtaracak yol vardır ve bunlar CHP'nin ilk hedeflerinin gerçekleştirilmesidir. Türkiye'de bütün Kurucu Meclis devresinin bu hedeflerin teker teker gerçekleştirilmesi, yeni anayasanın bu ilkelerle hazırlanması devri olduğunu sonradan hepimiz görecektik ve İsmet Paşanın o bildirgeye verdiği önemin anlamını daha iyi kavrayacaktık. Birbirine zıt pek çok akımın çarpıştığı 1960-61 yıllarında, CHP'nin 1959 Ocağında ilan edilen ilk hedefleri bir pusula yerine geçecek, olaylara o yön verecek, "demokrasi bizde yürümez" görüşünün şampiyonları o felsefeyi yenemediklerinden dolayı siyaset sahasından mağlup çekileceklerdir.

CHP'nin 1959'da böyle bir felsefeyle ortaya çıkmasının başka bir nedeni daha vardı. Bu sırada DP kendi felsefesinin anahatlarını saptamakla meşguldü ve bu, Şiddet Tedbirleri Komisyonuna verilen görevdi. DP liderinin kendi komisyonlarından istedikleri muhalefeti ve basını fiilen yasadışı ilan etmek, ülkenin bir tek parti egemenliğinin tekrar sultası altına sokmaktı. İsmet Paşa o sıralarda,

"Memleket ya DP idaresi, ya bir ihtilal idaresi şıkkı arasında tercih yapmaya mecbur kalmamalıdır" diyordu.

Bütün o dönemde benim İsmet Paşada gördüğüm şiddetli istek, DP iktidarını bir seçime zorlamaktı. Bu baskı gayreti 1960'ın başında iyice yoğunlaşacak, ama DP aklını başına toplamayacak ve yarışı ihtilal kazanacaktır.

Hikâyenin burasında, Türkiye'deki ihtilal hazırlıkları-

nın İsmet Paşayla ilgisi ve İsmet Paşanın bunlar hakkındaki bilgisi üzerine biraz ayrıntı verme zamanı gelmektedir.

İsmet Paşa, kesinlikle biliyorum ki, sonuna kadar hiçbir askeri oluşumun içinde olmadı. Bunu Türkiye'de benim kadar kesin, hiç kimsenin bilmesine olanak yoktur. İhtilal patlak verdikten sonra, ikinci gününde, bu ihtilalin başıyla İsmet Paşanın yaptıkları ilk telefon konuşması benim aracılığımla olacaktır ve o konuşmada ihtilalin başı, hazırlıklarından dolayı özür dileyecek, "haber verseydik bizi vazgeçirmeye çalışırdınız, bundan korktuk" diyecektir.

Halbuki, ihtilalden sonra, hareketin çekirdeğini oluşturan kurmayların 1959'da, herhangi bir orduda normal sayılacak olandan daha ciddi bir şekilde örgütlenmeye başladıkları ortaya çıkacak, ilk esaslı hücrelerin o günlerde kurulduğu açıklıkla sabit olacaktır. İsmet Paşa, bu eski asker, bu görmüş geçirmiş siyaset ve devlet adamı ordudaki bu kıpırdanışlardan haberdar değil miydi?

Ya aptal, ya da o devirde iktidarı elinde tutanlar kadar gafil olması lazımdı, hiçbir şeyden haberdar bulunmaması için. Kim haberdar değildi ki?.. Türkiye, o günler yerinden oynuyordu.

İsmet Paşa da farkındaydı. Kendisini 27 Mayıs ihtilalini hazırlamakla suçlayanların iddia ettikleri gibi, birtakım düzenler içinde olduğundan değil. Bunu hissettiği, anladığı ve her şeyden önemlisi, orduyu iyi tanıdığından dolayı.. Menderes, 1960 Mayısı sonunda, dünya birkaç gün sonra başına yıkılacakken, gittiği üslerde subaylarla "Sizin için bana karşı ihtilal hazırlıyor diyorlar. Sahiden ihtilal mi yapacaksınız?" diye eğlenir ve tertiplerin bazı başları ellerini önde bağlayıp "Aman efendim.." diye boyun kırarlarken İsmet Paşa 1960'ın başında bana, "Ordu ayakta!" diyecektir.

İsmet Paşa ordukaki hareketlerden, daha net şekilde 1960'ın ilk aylarında haberdar olacak ve bu haberler, çeşitli yollardan kendisine özellikle nisan ve mayıs aylarında gelecektir. Bildiğim başka bir konu, ihtilalcilerin de aynı devrede İsmet Paşanın muhtemel tutumunu aralarında konuştukları ve buna doğru teşhis koyduklarıdır. İhtilalin rejim konusunda İsmet Paşanın umutsuzluk devresini de geride bırakıp Bayar - Menderes ikilisinin buna karşı eyleme geçtiklerini ilan etmesinden sonra patladığı hiç unutulmamalıdır. Türki-

ye'de hem DP'ye, hem CHP'ye, yani hem Menderes, hem İsmet Paşaya karşı bir ihtilalin başarı şansına sahip bulunmadığı hep kesin bir gerçek olarak kalmıştır. Menderes, DP ile Meclisi kullanarak CHP'ye ve ülkenin sağlam kuvvetlerine karşı bir darbeyi mümkün görmesinin –15 kişilik sivil cunta idaresinin kurulmasındaki felsefe budur– cezasını çekmiştir. Halbuki ihtilalciler, karşılarında İsmet Paşayı bulmayacaklarından emin olduklarında harekete geçmişler ve meşruluğunu artık tamamıyla yitirmiş bulunan Bayar - Menderes rejimini o sayede hem başarıyla, hem de kansız devirmişlerdir.

Benim bu kitapta anlatmak istediğim, o yıllar İsmet Paşa kesiminde olanlardır. İsmet Paşa kesiminde ihtilal hazırlığından ne derece, hangi ölçüde ve nasıl haberdar bulunulduğudur. Bir başka kitap, Abdi İpekçi ile Ömer Sami Coşar'ın hazırladıkları "İhtilalin İçyüzü", ordu kesimini anlatmaktadır. O kitaptan öğrenilmektedir ki, ihtilalciler kendilerine baş olması için önce Orgeneral Necati Tacan'a, sonra, onun ölümü üzerine Orgeneral Cemal Gürsel'e başvurmuşlar, planlarını anlatmışlar, hazırlıklarını söylemişler ve iki komutandan da onaylayıcı yanıt almışlardır. İsmet Paşanın ihtilalle ilgisi ve ihtilal hakkındaki bilgisi, 26 Mayıs akşamı dahil, hiçbir zaman o düzeyde olmamıştır. Ama 26 Mayıs akşamı değil, Menderes'in sivil cunta idaresine geçtiği gün İsmet Paşa bu gayri meşru idarenin ülkenin sağlam kuvvetleri tarafından kabul edilmeyeceğini ve Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından, subay kademesinde devrileceğini biliyordu. İhtilalciler de bunu yaparken karşılarında İsmet Paşayı bulmayacaklarını anlamışlardı. Nitekim ihtilalin başı hareketten sonra İsmet Paşaya telefon edip de aynen "Emirleriniz bizim için peygamber buyruğudur" dediğinde İsmet Paşa bu durumunu doğrulayacaktır.

İsmet Paşa ihtilale en çok, 1959'un Ocak ayında CHP kurultayının kabul ettiği "İlk Hedefler Beyannamesini" yeni rejimin felsefesi olarak zamanında hazırlamış bulunmasıyla yardımcı olacaktır. Zira yeni rejimi bu bildirge rayına sokacaktır.

Adnan Menderes'in Londra'da bir uçak kazasına uğrayıp sağ salim kurtulması, işte bu çeşit hazırlıkların yapıldığı bir devreye rastladı ve şubatın sonunda Türkiye'de, rejimle

ilgili olarak yeni bir umut ve iyimserlik havasının esmesine yol açtı. Kıbrıs konusunda Zürich'te Türkiye ve Yunanistan başbakanlarının vardıkları anlaşmanın tescili için Menderes'i kalabalık bir heyetle Londra'ya götüren bizim Viscount uçağımız sis yüzünden düştü, parçalandı. Kaza iniş sırasında olduğu için uçağın arka tarafında oturanlar, Menderes dahil, kurtuldular. Buna karşılık önde bulunanlar yaşamlarını kaybettiler.

"Kasap et derdinde, koyun can derdinde" derler. Biz, bir salı akşamı olan kazayı hapisanede, çarşamba sabahı erken, radyonun haber bülteninden öğrendik ve tabii bunun bir affı beraberinde getirip getirmeyeceğini düşündük. O gün öğleden sonra İsmet Paşa beni görmeye geldi. Kazadan dolayı üzgündü. Ama Menderes'in kurtulmuş bulunması teselli olmuştu. Nitekim sabahleyin Başbakana, Londra'ya bir geçmiş olsun telgrafı çekmişti. CHP'nin grup idare kurulu da Refik Koraltan'ı, DP grubu başkanını ve Başbakana vekâlet etmekte olan Ethem Menderes'i ziyaret etmiş, üzüntülerini bildirmişti. İsmet Paşa biraz sonra gideceği Meclis oturumunda, CHP adına Nüvit Yetkin'in konuşacağını ve ölenler için saygı duruşu isteyeceğini söyledi. Anladım ki CHP bunu, insani açıdan ele alacaktı ve eğer Menderes'te rejimi düzeltmek için en ufak bir niyet varsa bunu ona bir fırsat olarak uzatacaktı. İsmet Paşaya,

"Fırsatı kullanacak mıdır?" diye sordum.

Bir fikri var gibi görünmüyordu. Kaza henüz çok tazeydi ve Menderes'in ruhsal açıdan nasıl olduğuna ilişkin pek az şey biliniyordu. Sonradan gelen haberler Başbakanın uçakta bir ara, ayağından başaşağı asılı kalmış bulunduğunu bildirdi. Eğer Menderes o tarihte, sonradan kaderin bir uyarısı olduğu anlaşılan bu vakadan gereken dersi çıkarabilseydi çok daha feci şekilde tecelli eden akıbetini belki de değiştirebilecekti. Halbuki bunu, evliyalığının ilan edilmesinin fırsatı olarak kullanmayı tercih etti.

Londra'daki kazayla Menderes'in Türkiye'ye gelip kendi partisinin Adana il kongresine mesaj göndermesi arasındaki günlerde, gerçekten, sadece bizim Ankara Hilton'da değil, memleketin huzur isteyen bütün çevrelerinde gözler Başbakana dikili kaldı. Bu devrede İsmet Paşanın, açılması kendi elinde bütün kapıları açmadığını kimse insafla iddia edemez.

İsmet Paşa çarşambadan sonra pazar günü de beni görmeye geldi. Hiç unutmam, soğuk, karlı bir gündü. Ertesi gün, kazada yaşamlarını kaybedenlerin cenaze töreninde hazır bulunacağını söyledi. O gün, yanında kayınvaldem de vardı. Kayınvaldem bu cenaze töreninde kocasının üşütüp rahatsız olabileceğinden endişeliydi ve İsmet Paşanın gitmesini istemiyordu.

"Paşacığım, kim bilir size karşı nasıl davranacaklardır?" diyordu.

Ama İsmet Paşayı kararlı gördüğüm için ben bir şey söylemedim.

"Adnan Bey geldiğinde karşılalayacak mısınız?" dedim.

Karşılamak niyetinde olduğu anlaşılıyordu.

Pazartesi günü İsmet Paşa, kaza kurbanlarının cenaze töreninde hazır bulundu. Hacıbayram Camiinin önüne milletvekillerinin çağrıldığı saatte, 12.00'de gitmiş. Milletvekillerinin arasında yerini almış. Tören saat 13.00'te Cumhurbaşkanı Bayar'ın gelişiyle başlamış. Bayar, İsmet Paşayı her zamanki gibi görmezlikten gelmiş. Türk bayrağına sarılı on dört tabuttan yedisi Ankara'daki şehitliğe götürülmüş, altı tanesi İstanbul'a nakledilmiş. Talihsiz Kemal Zeytinoğlu'nun naaşı ise, Eskişehir'e gönderilmek üzere evine bırakılmış. O berbat, tipili pazartesi İsmet Paşa töreni baştan sona izlemiş.

Menderes daha sonra, perşembe günü Türkiye'ye döndü, cumartesi sabahı da trenle Ankara'ya geldi. Fakat daha kaza haberinden itibaren özellikle İstanbul'da dini törenler başlamıştı. İstanbul'un o devredeki iki ahbap çavuşu, Vali Ethem Yetkiner ile Belediye Başkanı Kemal Aygün hemen Eyüp Sultan'a koşmuşlar, kurbanlar kestirmişler, dualar etmişler ve ondan sonra camilerde Adnan Menderes'in sıhhati için dua kampanyası açılmıştı. Bütün DP gazeteleri sevgili genel başkanlarını kazadan Allahın kurtardığını yazıyorlar ve onun böylelikle dokunulmazlığa, ilahi dokunulmazlığa kavuştuğunu bildiriyorlardı. Tabii imamlar bu havayı çalınca cemaat yapmadığını bırakmıyordu ve bütün DP örgütü neredeyse Menderes'i gerçek ahir zaman peygamberi ilan etmenin eşiğinde bulunuyordu. Evliyalığın ise, lafı kalmamıştı. Adnan Menderes, Allahın yeni aslanıydı.

Biz Türkiye'de, 1958 yılında, o yılki ramazandan daha

koyu ve daha karanlık, yobazlığın daha fazla hortladığı bir ramazanın geçirilemeyeceğini düşünmüştük. Halbuki Londra uçak kazasından yirmi gün kadar sonra gelen 1959 ramazanı bütün tahminleri aştı. 1958 ramazanında Allah ve Muhammet vardı. 1959 ramazanında, DP'liler Menderes'i de kattılar. Artık Türkiye Cumhuriyetinin Başbakanı erenlere karışmıştı ve biz faniler gibi muamele görmüyordu. Oooo, o başka kategoridendi.. Bilhassa ramazanda hava öyle oldu ki rejimin değişip değişmediği konusunda âdeta insanın tereddüt edeceği geldi ve çok kimse Menderes'in şahsında halifeliğin avdet edip etmediğini keindi kendine sordu. 27 Mayısın hazırlıklarının bu endişeden de kuvvet almadığını söylemek kabil değildir.

Menderes'in yurda dönüşünün perşembeye rastlaması nedensiz değildi. Mübarek cuma günü için İstanbul'da hazırlanmış tertipler vardı. Bunlar bütün yurttaki gösterilere işaret yerine geçecekti.

Başbakan Londra'dan İstanbul'a, gene bizim Viscount'lardan biriyle dönmeyi tasarlamıştı. Bu, çok cakalı bir davranış olacak ve Allahın inayetinin sevgili Başbakanımız Adnan Menderes'in üzerinde ebediyen bulunduğu inancına bizzat Menderes'in nasıl iman ettiğini gösterecekti. Fakat sonra bundan vazgeçildi ve ingiliz BOAC'nin özel bir uçağının kiralanması daha emniyetli bulundu. Nitekim uçağın kaptanı olan yirmi beş yıllık pilot kıymetli yolcularını Yeşilköy'e sağ salim indirdiğinde bizzat Başbakanın tebrik ve teşekkürlerini kazandı.

Menderes'in İstanbul'daki karşılama töreni büyük bir özen ve dikkatle planlanmıştı. Bütün resmi makamlar günlerdir seferber olmuşlardı. Ama Londra'dan dönüşünde Başbakanın halktan gördüğü heyecanı, iyi kabulü sadece resmi makamların gayretlerine vermek, benim kanaatimce, milletimizi hiç tanımamaktır. Menderes'i Ankara'da karşılayan İsmet Paşadan işitmişimdir, halk sahiden Başbakana görülmemiş çapta ve samimiyette bir karşılama yapmış. Yazık ki Menderes bunun teşhisinde, halkın heyecanını tertiplere veren yeminli düşmanları derecesinde yanılmış ve sonraki adımlarını hep hatalı atmıştır. Böyle bir kazadan mucize şeklinde kurtulan DP genel başkanı eğer memleketteki havayı âdeta rabbani bir ilham neticesiymiş gibi yumuşatsaydı

olayların akışı bambaşka olurdu ve herhalde Türk demokrasisinin tarihinde 27 Mayıs kesintisi yer bulmazdı.

Menderes Yeşilköy'de uçaktan inanılmaz sevgi tezahüratı arasında indi. Meydan ve civarı bir ana baba günü yaşıyordu. Halkı zaptetme olanaksızdı. Daha uçağın motorları durmadan, kalabalık etrafına toplanmıştı bile.. Kapıya yanaştırılan merdivene ilk Ethem Menderes, Atıf Benderlioğlu ve Lütfi Kırdar tırmandılar. Menderes uçağın kapısında göründü. Herkes merdivenlere hücum etti. Başbakan son derece heyecanlıydı ve gözyaşlarına engel olamıyordu. Merdivenin çökeceği hatırlatılınca Menderes geri çekildi. Biraz sonra, güvenlik kuvvetlerinin harekete geçmesi sayesinde İstanbul'da kullandığı ve 0073 plaka numarasını taşıyan Cadillac'ına binebildi. Londra asfaltına çıkan yol da halkla doluydu. Önce askeri meydan istikametine hareket edildi. 27 Mayıstan sonra Menderes Ankara'dan bu meydana getirilecek ve oradan, silahlı askerlerin arasından geçirilerek Yassıada'ya harap ve perişan, korku içinde ve ümitsiz sevkedilecektir.

O gün, askeri meydanın yolu son derece bozuk olduğu için Menderes'in arabası geri döndü. Cadillac'ın çamurluklarına bindirilen polisler coplarını kullanarak güçlükle yol açıyorlar, otomobil ağır ağır ilerliyordu.

Londra asfaltı takip edilerek Topkapı'ya gelindi. Burada develer kurban edildi. Kurbanlar bütün yol boyunca devam etti. Park Otele varıldığında Cadillac kan içinde kalmıştı. Başbakan ancak 173 numaralı dairesine çekildikten sonra rahat nefes alabildi. Kısa bir istirahatten sonra akşam yemeğini otelin salonlarında, yakınlarıyla bir arada yedi.

Menderes ertesi mübarek cuma sabahı Eyüp Sultana gitti ve orada, geleceğinden haberdar olarak birikmiş kitleler tarafından "Yaşa, var ol Müslüman Başvekil! Allah Müslümanların yardımcısıdır" diye karşılandı. Müslüman Başbakan otomobilinden inip doğruca türbeye yürüdü. Kendisiyle beraber türbeye girmeyi başaran seksen kadar vatandaşla birlikte dua etti. Bu sırada kurbanlar kesiliyordu. Menderes türbeden sonra, o günlerde restore edilmekte olan Eyüp Camiini de ziyaret etti. İçerde resimler çekildi ve bunlar daha sonra çoğaltılıp bütün yurda dağıtıldı.

Menderes'in Eyüp'ü ziyareti saatinde bazı ayak satıcıla-

rı alelacele bastırılmış destanları "Büyük uçak kazasında şehit düşen vatan evlatlarının destanını okuyalım", "Adnan Menderes'in destanını yazıyor" diye bağırarak satmışlar ve iyi para kazanmışlar.

İstanbul'da bunların cereyan ettiği saatte Ankara'da, iktidar tarafından İsmet Paşaya bir teklif yapılıyordu. Pazar günü bunun hikâyesini, İsmet Paşanın ağzından dinledim.

İsmet Paşalar o günler Çankaya'daki evlerini bırakmışlar ve bizim Ayten Sokaktaki eve, Özden'in ve çocukların yanına gelmişlerdi. Bizim evin numarası 22 idi. Bir süre sonra, Allahtan, 20 numaralı evdeki Amerikalılar çıktılar, İsmet Paşalar oraya taşındılar. Benim cezam bittikten sonra da böylece İsmet Paşalarla uzun süre komşu kaldık.

Perşembe günü, Nüvit Yetkin İsmet Paşaya telefon etmiş. Demiş ki:

"Meclisin idareci amirlerinden Nüzhet Akın beni buldu. Eğer Menderes'i karşılama törenine katılacaksanız size protokolde eski cumhurbaşkanı olarak yer vereceklermiş. Benden cevap bekliyorlar."

İsmet Paşa buna lüzum olmadığını, karşılama törenine katılacağını, diğer milletvekili arkadaşlarıyla pekala bir arada bulunabileceğini bildirmiş. Aradan on beş dakika geçmiş. Yetkin İsmet Paşayı yeniden aramış. Nüzhet Akın ısrar ediyormuş. "Aman efendim, milletvekilleri arasında gelmek ne demek?" demiş. "Kendileri bir eski devlet başkanıdırlar. Madem resmi bir merasime iştirak ediyorlar, hususi bir yer göstermek bizim vazifemizdir. Meclis Reisi de bu meseleyle bizzat meşgul olmaktadırlar."

İsmet Paşa gülmüş. Pazar günü bana,

"Sanki bu, katıldığım ilk resmi törendi.." dedi.

Tertip, Refik Koraltan'ındı. Koraltan o sıralarda durumun nereye gittiğini görüyor, fakat elinden de fazla bir şey gelmediğinden ancak elaltından içtenlikle, İsmet Paşayla Adnan Menderes'in arasını düzeltmeye çalışıyordu. Buna karşı hep, Bayar'dan tepki geliyor, Koraltan da daha ileri gitmeye cesaret edemiyordu. DP çoğunluklu Meclisin basit başkanı, İsmet Paşaya eski devlet başkanı olarak yer verilirse bunun havayı yumuşatacağını düşünmüş, düşüncesini İstanbul'daki Başbakana da telefonla açmış, onun olurunu almış, ısrara başlamıştı.

O günler yataklı tren İstanbul'dan Ankara'ya saat 9.35'te gelirdi. İsmet Paşa kendi partisinden milletvekili arkadaşlarıyla 9.25'te istasyona gitmiş. Fakat kendisine protokolde ne yer verildiğini anlamak kabil olmamış. Perona serilen kırmızı halıların kenarında bakanlar duruyormuş. Cumhurbaşkanı Bayar gara gelmiş. Perona çıkmamış, şeref salonunda kalmış. Koraltan ise, treni yoldan karşılamaya gitmiş. Sebati Ataman İsmet Paşayı "Şöyle buyrun Paşam" diyerek bakanların arasına almak istemiş. İsmet Paşa, yanındaki arkadaşlarıyla kenarda durmayı tercih etmiş. Bu sırada Berrin Menderes'i görmüş. Ona doğru ilerlemiş. Daima bir kibar hanımefendi olarak kalmış bulunan Bayan Menderes de İsmet Paşaya doğru birkaç adım atmış. İsmet Paşa Başbakanın eşine "Geçmiş olsun" demiş. Bayan Menderes kendisine pek nazik şekilde teşekkür etmiş.

Bu sırada Menderes'i getiren katar perona girmiş ve tabii ne protokol kalmış, ne sıra ve düzen. O kadar ki, kurbanlık koyunlarla gara getirilmiş olan kasaplar bile Menderes Ankara'ya ayak bastığında şaşırmışlar. Ancak Dr. Gedik kendilerine "Ne duruyorsunuz? Haydi, kessenize.." dedikten sonra koyunları kurban etmişler.

İsmet Paşa, kalabalık arasından sıyrılarak, etrafındakilerin yardımıyla şeref salonuna girebilmiş. Biraz sonra Menderes de oraya gelmiş. Önce, Celâl Bayar'la kucaklaşmış. Bu sırada Koraltan İsmet Paşayı görmüş ve Menderes'e göstermiş. Başbakan derhal bakanlarının yanından ayrılarak Koraltan'la birlikte İsmet Paşanın yanına gelmiş, onun elini sıkmış. İsmet Paşa,

"Geçmiş olsun. Kazadan çok müteessir oldum. Sizi sıhhatte gördüğüme çok memnunum. Hoş geldiniz" demiş.

Menderes de büyük bir nezaketle,

"Teşekkür ederim Paşam. Lütfettiniz. Buraya kadar zahmet edip geldiniz" diye karşılık vermiş.

Bu arada iki lider, Hüseyin Ezer'in fotoğraf makinesi önünde birkaç defa poz vermişler. Tekrar el sıkışmışlar.

Şeref salonunda ev sahibi durumunda Celâl Bayar'mış. Bayar, İsmet Paşayla hemen hemen karşı karşıyaymış. Fakat İsmet Paşayı hiç görmüyormuş gibi davranmış. Tabii İsmet Paşa da aynı şekilde.. Selamlaşmamışlar bile...

İsmet Paşa Menderes'e karşı görevini yerine getirdikten sonra yanında bulunan Namık Gedik'e "Artık ben gideyim" demiş. Başbakan adına İsmet Paşayı, Özel Kalem Müdürü Şefik Fenmen otomobiline kadar uğurlamış.

Menderes'in gar dışındaki karşılanışı, kolay unutulacak bir olay değildir. Başbakan Çankaya'ya gitmek üzere açık bir otomobile –mart başında bulunulmasına rağmen– Celâl Bayar'la birlikte bindi. Halk, istasyondan Ulus Meydanına çıkan yolun iki tarafında, ellerinde dövizler, önlerinde kurbanlar bekliyordu. Mavi tulumlarının üzerine beyaz muşamba önlükleri takılı, beyaz boneli Et ve Balık Kurumu kasapları kurbanları büyük bir maharetle kesiyor ve akan kandan bir parçayı Menderes'in otomobiline sürüyorlardı. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinin önünde bir boğa kurban edildi. Boğanın sırtına nadide bir halı atılmış ve üzerine "Ankara Sucuğu" yazılı bir kordela geçirilmişti. Anlaşılan ar yılında değil, kâr yılında bulunulduğu unutulmamıştı. Cumhurbaşkanlığı Köşkünün önündeyse develer vardı. Bunları o zamanın Urfa Valisi Kadri Eroğan ta Urfa'dan getirmişti. Onlar kurban edildi. Bayar ve Menderes kurban kanlarının üzerinden atlayarak Köşke girdiler.

Halkın eline verilmiş flamalarda şu dövizler yazılıydı:

"Anavatanı Atatürk, Kıbrıs'ı Menderes fethetti."

"Kıbrıs, fatihi, gazan mübarek olsun."

"Kıbrıs'ı millete sen, seni millete Allah bağışladı."

"Kıbrıs fatihi, gazisi, yavuz Menderes. Allah seni Türk milletine bağışladı. Sağ ol. Şehitlerin ruhu şad olsun."

Fakat Menderes'in bu gelişinin rejim üzerindeki iyileştirici etkisini bekleyenler artık bu iktidardan hiçbir şey beklenmemesi lazım geldiğini pek kısa bir süre içinde anladılar. Bir hafta sonra DP genel başkanı partisinin Adana il kongresine bir mesaj gönderiyor ve orada muhalefeti gene düşman olarak ilan ediyordu.

Kıbrıs'ın fethine gelince, onun esası hemen hemen aynı günlerde muhalefet tarafından millete açıklandı. Kim bilir, belki de Menderes'in hiddeti bu yüzdendi.

II

Kıbrıs sorununa ait benim ilk hatıram İsmet Paşayla değil, hiç akla gelmeyecek bir başkasıyla, Fuat Köprülü'yle ilgilidir.

Yıl, 1952. Ben Paris'teyim. Bir yandan Cumhuriyet, Zafer, Yeni İstanbul gibi gazeteleri Batı Avrupa'da temsil ediyorum, öte yandan Paris Üniversitesinde siyasal bilgiler okuyorum. Paris'te dünya kadar yabancı muhabiriz. Kendi kulübümüz, bir statümüz, aramızda arkadaşlıklarımız mevcut. Meslekten Türk gazeteci olarak bir ben varım. Yunanlılar çok daha fazla. Bizleri aynı konular alakadar ettiği için çoğunca birlikte çalışıyoruz. Olayları aynı açıdan ele alıyoruz.

Bu Yunanlılardan bir tanesiyle iyi ahbaptım. Zaten bir yabancı çevrede, bir Yunanlıyla bir Türk buluştular mı, hatta memleketleri arasındaki ilişkiler şekerrenk dahi olsa mutlaka ikili bir grup oluştururlar. Kaldı ki o tarihlerde Türkiye'yle Yunanistan balaylarını yaşıyorlardı ve bareberce Avrupa Konseyine katılmıştık, Atlantik Paktına girmek istiyorduk. Teodoridis ve ben kendi çevrelerimizden aldığımız haberleri birbirimize verir, âdeta ortak çalışırdık.

1952'de Birleşmiş Milletlerin Genel Kurulu Paris'te, Chaillot Sarayında toplandı. Tabii biz bütün gazeteciler karargâhımızı orada kurduk. Fuat Köprülü Dışişleri Bakanıydı. Heyetimize başkanlık etmek için Paris'e o gelmişti. Champs-Elysées civarındaki sokakların birinde, iyi, fakat pahalı olmayan bir otelde kalıyordu. Tuhaf, onun hemen tam karşısında da, vaktiyle Venizelos'un oturmuş bulunduğu, üzeri plakalı apartman vardı. Yunanlılarla aramızdan, resmen su sızmıyordu.

Toplantılar devam ederken bir gün Teodoridis, Chaillot'nun basın barında, laf arasında dedi ki:

"Biliyor musun, bizim delegasyonda Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletlere getirmek eğilimi var.."

"Ne münasebet?" diye sordum.

Delegasyonlarının bir ileri geleni Kıbrıs asıllıymış. Tezin şampiyonluğunu o yapıyormuş. Tez, tabii İngiltere'nin adayı Yunanistan'a devretmesi ve Doğu Akdeniz'den çekip

gitmesiydi. Halbuki adada bir de Türk toplumu bulunuyordu ve ada hiçbir zaman Yunanın olmamıştı.

"Bizimkilerin bu teşebbüsten haberleri var mı?" dedim.

Görünen, Atina hükümetinin bize karşı bir belirli davranış içinde bulunduğu, buna karşılık başka düzeylerde başka cereyanlar geliştirmekte olduğuydu. Teodoridis bunu gazetesine verecekti.

Ertesi sabah Fuat Köprülü'nün oteline, bakanı görmeye gittim. Odasında kahvaltı ediyordu. Haberi aktardım. Umursamaz bir tarzda,

"Sen karıştırma o konuyu" dedi.

Kanaatince, Türkiye için Kıbrıs diye bir sorun yoktu. Hem Yunan hükümeti de kendilerine güvence vermişti. Türkiye bir tavır almak istemiyordu. Köprülü'ye durumun hiç de böyle olmadığını anlatmaya çalıştım, Yunan delegasyonunda havanın başka türlü geliştiğini söyledim. O babacan tavrıyla,

"Üzme canını. Ben biliyorum işi.." diye beni teselli etti.

Kıbrıs sorununun sonradan nasıl geliştiği bilinir. Köprülü'yü takiben Zorlu da bir süre, Türkiye için Kıbrıs diye bir sorun bulunmadığını savunacak, fakat işler süratle kızışacak, Türkiye'de meydanları "Ya taksim, ya ölüm!" sedaları kaplayacak, tabii ne taksim olacak, ne ölünecek, fakat bir talihsiz eylül akşamı çapulcular İstanbul'un altından girip üstünden çıkacaklar, nihayet Zürich'te Türkiye Başbakanı Menderes'le Yunanistan Başbakanı Karamanlis bir uyuşma zemini bulacaklar ve anlaşmalar Londra'da, Makarios'la Fazıl Küçük'ün katılımıyla imzalanacaktır.

İsmet Paşa, Kıbrıs diye bir sorun çıkmasından itibaren ölçülü bir tavır takındı. Bütün dış politika konularında olduğu gibi bunda da son derece dikkatli davrandı. İç davalarda Menderes iktidarıyla öylesine bir ölüm - kalım savaşı içinde bulunmasına rağmen Kıbrıs üzerinde bir güçlük çıkarmaktan dikkatle sakındı.

Doğrusu istenilirse ben bu çekingenliği daima aşırı bulmuşumdur ve bir demokraside iktidar ile muhalefetin niçin mutlaka görüş birliği içinde olmaları gerektiğini anlamamışımdır. Ayrılık, nitekim, 1961'i takip eden yıllarda ve bilhassa Kıbrıs'ın son krizinde kristalleşecektir. Ama, 1959'lara, 60'lara kadar DP ile CHP arasında büyük dış politika farkı-

nın bulunmadığını burada belirtmek lazımdır. CHP bizim NATO ile ilişkilerimize DP kadar taraftardı ve DP'nin CHP'yi "Amerikan düşmanlığı"yla suçlaması sadece demagojiydi. İsmet Paşa, Johnson'un Kıbrıs konusundaki mektubuna kadar Amerika ittifakına samimiyetle bel bağlamıştır. İsmet Paşanın istemediği sadece, Ruslarla düşmanlık yapılması ve Türkiye'nin NATO içinde "kışkırtıcı bir müttefik" olmasıydı. Halbuki Zorlu politikası çok zaman o yollara dahi saptı.

Kıbrıs sorununun 1954 ile 1959 arasındaki çeşitli gelişme aşamalarında İsmet Paşa hep, bu yaklaşım içinde müdahaleler yaptı, görüşlerini söyledi. Genel havası itibariyle iktidarın tamamıyla karşısında olmadı. Fakat eksik ve tehlikeli gördüğü noktalarda da açıktan tavır almayı ihmal etmedi. Bunları, yerleri geldiğinde anlatmıştım.

Zürich ve Londra anlaşmaları, aslında, perde arkasındaki Amerika'nın ve onun unutulmaz Dışişleri Bakanı Foster Dulles'ın aracılığıyla gerçekleşmiştir. Zürich'te bir zirve toplantısının yapılması kararlaştırıldığında Türkiye'yle Yunanistan bir çıkmaz içinde bulunuyorlardı. Dulles'ın telkini bu kapalı yolun iki tarafını birden açtı ve o tarihte bizim iktidarımız tarafından bu, mükemmel bir buluş olarak kabul edildi. Yunanistan Enosis, Türkiye taksim istiyordu, değil mi? Anlaşmazlık bundan çıkıyordu. Ya Yunanistan Enosis'ten, Türkiye taksimden karşılıklı olarak vazgeçerlerse?. O zaman iki başbakan bir masada oturup dikenli davayı çözümleyemezler miydi? Mr. Dulles "yapılır" yargısına varınca, Yunanlılardan gelen bir teklifle Zürich'in meşhur ve lüks dağ oteli Dolder'de Menderes'le Karamanlis buluştular. İlk anlaşmaya orada varıldı. Sonra, Londra'daki Lancaster House toplantısına giderkendir ki Menderes'in uçağı düştü. Ama bu, bazı tartışmalara rağmen Londra Anlaşmasının imzalanmasını önlemedi.

O günler İsmet Paşanın bu görüşmeleri dikkatle izlediğini biliyorum. Bütün o yıllar zarfında, sadece geçici bahar havası devrelerinde Menderes Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel'i muhalefet liderine göndererek biraz bilgi verdirmiştir. İsmet Paşaya ne bir şifre gösterilmiş, ne bir dosya önüne açılmış, ne de bir kimse fikrini sormuştur. Buna rağmen İsmet Paşa çok önemli bulduğu bir noktada hükümeti uyarmak için elinden geleni yaptı.

Meğer, içine Allah doğurtmuş! Zira o noktanın zayıf bırakılmasının güçlüğü, iktidarı sırasında İsmet Paşanın sırtına yüklenecektir.

İsmet Paşa hep dedi ki:"Siz taksimden vazgeçiyorsunuz, fakat Enosisi istikbalde de kesinlikle önleyecek barajı sağlam kurmazsanız statüyü muhafaza edemeyiz."

Şimdi, bu haklı ve akla yakın uyarıya karşı kendini beğenmiş Fatin Rüştü Zorlu'nun Meclis kürsüsünden verdiği küçümseyici yanıtları hatırlıyorum. Londra Anlaşmasını iktidar bir "Kıbrıs'ın fethi" olarak ilan etti. Fatih de, tabii Adnan Menderes'ti. Bu hava iç politika kaygılarıyla yaratılıyordu ama, hem Menderes ve hem Zorlu, yaptıklarının sağlam bir iş olduğundan kuşku bile duymuyorlardı. İsmet Paşa bana, kendisinin hiç de öyle düşünmediğini söyledi. İsmet Paşanın tereddüt ettiği nokta, bizim müdahale hakkımızdı.

Kıbrıs'la ilgili görüşmeler 4 Martta Mecliste yapıldı. Günlerden çarşambaydı. Saat ikide, daima olduğu gibi İsmet Paşa çocuklarla birlikte beni görmeye geldi. "Çetin mücadele yapacağız" dedi. Niyeti yumuşak konuşmak, fakat anlaşmanın açık bulduğu taraflarını, teknik açıklama da vererek belirtmekti.

"Bakalım nasıl karşılayacaklar" diye güldü.

Konuşmasını dikkatle, yazılı olarak hazırlamıştı. Üzerinde durduğu nokta, anlaşmalar taksimi kesinlikle kaparken fiili bir Enosisin gereği kadar önlenmediğiydi. İsmet Paşa o gün,

"Bu eksiklik başımıza iş açacaktır" dedi.

İsmet Paşanın hapisaneden gittiği Meclis oturumu canlı ve heyecanlı geçti. Başkanlık mevkiinde Refik Koraltan bulunuyordu. Önce İsmet Paşaya söz verildi. İsmet Paşa eleştirisini yaptı. Bu konuşma, İsmet Paşanın ileriyi ne kadar iyi gördüğünün kanıtı olarak Meclis tutanaklarındadır. Buna Fatin Rüştü Zorlu önce ılımlı hava taşıyan bir yanıt verdi, anlaşmaları övdü. Fakat konuşmasında tıpkı anlaşmalarda olduğu gibi çok açık vardı. Bu açıkları kendisinden sonra gelen CHP ağır topları bir bir belirtince Zorlu kızmaya başladı. Nitekim tekrar kürsüye geldiğinde ona buna sataştığı ve demagojiye saptığı görüldü. Meclis, tartışmaları dikkatle dinliyordu ve fetihin gerçek bir fetih olmadığını kavrama istidadı gösteriyordu. Hele Zorlu'nun "Efendim, anlaşma karşılıklı

iyi niyete dayanıyor, iyi niyet en sağlam garantidir" incisi mutlaka diplomasi tarihinde daima çok mümtaz bir yer işgal edecektir.

İş, o noktaya dökülünce DP için yapılacak tek şey kalmıştı: Yeterlik önergesi vermek! Turhan Feyzioğlu'nun "Yunan parlamentosu anlaşmaları tam dört gün inceledi. Siz dört saatte sorunu olup bittiye getiriyorsunuz" itirazına kulak asan olmadı. Önce yeterlik önergesi DP oylarıyla kabul edildi, sonra da anlaşmayı Meclis gene DP oylarıyla onayladı ve bilinen statüsüyle Kıbrıs Cumhuriyeti doğdu. Muhalefet aleyhte oy kullandı.

Sanırım bu, Menderes için bir hayal kırıklığı oldu ve onun sertlik yolunda ilerlemesinin bir nedenini oluşturdu. Kıbrıs işini gerçekten bir zaferle tamamladığına kendisini de öylesine inandırmıştı ki, bunun aksi ona bir düşmanlık gibi geldi. Zaten Başbakan, Ankara'ya geldiği gün Mecliste verdiği nutukta sanki muhalefet anlaşmaları onaylama zorundaymış gibi konuşmuş ve muhalefetin, Londra Anlaşması hakkındaki oylarıyla vatanseverlik derecesini ortaya koyacağı kerametini buyurmuştu. Bütün DP iktidarı boyunca Menderes'in, başkalarının vatanseverliğini takdir ölçüsü hep, kendi yaptığının beğenilip beğenilmemesi olarak kalmıştır. Muhalefet o güzelim Londra Anlaşmasını eksik bulduğunu söyleyince, yeni evliyanın bütün hiddet ve şiddetini tabii üzerine çekti.

Adnan Menderes, hep aynı adam olduğunu çok geçmeden gösterdi. Buna Adana kongresi kapı açtı. Gerçi DP genel başkanı oraya kendisi gitmedi, ama hem mesajında öyle bir dil kullandı, hem de bir heyet seçip gönderdi ki, artık DP'nin iflah olmayacağını herkes anladı. Mesajında Menderes, hâlâ raporunu verememiş veya raporu DP grubuna getirilememiş meşhur Şiddet Tedbirleri Komisyonunun ilhamcısı gibi davranıyor, bu muhalefet ve bu basınla demokrasinin olamayacağını bildiriyordu. Heyete gelince...

Bakınız, onun sadece bir üyesinin, Himmet Ölçmen'in Adana kongresinde yaptığı konuşmadan bir parçayı aktarayım:

"Ulan İnönü! Almanlar sana 12 Adayı verdikleri zaman alma, şimdi kalk bizim Kıbrıs zaferini beğenme! Sen ne boktan adamsın.. Almanların 12 Adayı bize verdikleri halde İnö-

nü'nün kabul etmediğine dair vesikalar Celâl Bayar'ın arşivindedir.."

Hikâyenin burasında şu, "Almanlar İsmet Paşaya 12 Adayı verdiler de, İsmet Paşa kabul etmedi" lafının eğlenceli macerasını anlatayım. Himmet Ölçmen'in Adana'da ifade ettiği gibi, bunun kaynağında Celâl Bayar'ın arşivinin değil ama, hafızasının bulunması olasılığı güçlüdür. Çünkü gerçekten bir belge vardır ve bu, Dışişleri Bakanlığının arşivindedir. Herhalde Celâl Bayar, olayı anlamadığından hep bu yorumu yapmış ve ona dayanarak da çok iktidar kabadayısı dış politika tartışmalarında bu silahı kullanmaya kalkmıştır. Bunun bir denemesi de yıllar sonra, AP devrinde yapılacak, meşhur belge Kıbrıs tartışmalarında kullanılmak üzere aranılıp bulunacak, fakat içeriği fark edilir edilmez tekrar dosyasına konularak kaldırılacaktır.

İtalya'da Duçe düşürülmüş ve İtalya teslim olma yolunu tutmuştur. Bu sırada Hitler'in komandoları Mussolini'yi kaçırmışlar ve ona kuzeyde bir İtalya Cumhuriyeti kurdurmuşlardır. Durum bu iken, bizim Berlin'deki Büyükelçimiz Saffet Arıkan'dan Ankara'ya bir şifre geliyor. Arıkan Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından çağrılmıştır ve kendisine bir teklif yapılmıştır. İtalya, 12 Adayı bırakacaktır. Bu Adaları Türkiye'ye bırakabilir. Ancak, Alman Dışişleri Bakanlığının bir küçük ve masum şartı vardır: Türkiye de, Mussolini'nin İtalya Cumhuriyetini tanıyacaktır!

Türkiye'de Dışişleri Bakanı, Numan Menemencioğlu'dur. O da, tabii İsmet Paşa da oyunu anlıyorlar. Mussolini'nin İtalya Cumhuriyeti tanınılır mı? Sonra, Müttefikler, bu uydurma cumhuriyetin yaptığı bağışı hiç kabul ederler mi? Bizim Dışişleri Bakanlığımızdan Almanya'daki Büyükelçiliğimize bir talimat gidiyor. Almanlarla da arayı çok bozmamak lazım. Büyükelçi Almanlara diyecektir ki: "Bu teklifinizi, İngilizlerin muvafakat etmesi şartıyla kabul ederiz.."

Sorunu artık kimse üstelemiyor. Herhalde durum, Ankara'da İngilizlere de duyurulmuştur.

İşte, 12 Adanın macerası.. Eğer Türkiye bu adaların, savaşa girmiş Yunanistan'a değil de savaşa katılmamış Türkiye'ye verilmesini Müttefiklerden isteseydi, o günlerin çalımlı galiplerinden bir de güzel azar işitirdi. Galiplerin en kudret-

lisi ve şımarığı Rusya, bu sırada Türkiye'ye ada vermek ne söz, Türkiye'den başka şeyler istemeye hazırlanıyordu.

Fakat 1959'larda, CHP'ye ve İsmet Paşaya hücum etmek için bütün yollar, silahlar mübahtı, artık hiçbir çekingenlik kalmamıştı. Ramazan bu hava içinde yaşandı.

1959 ramazanı, Türkiye'de bir Başbakan gösterişli "dini cezbe" işaretleri verirse irticaın hemen nasıl başkaldırabileceğini bilmek i teyenler için en mükemmel örnektir. O ramazan, laik cumhuriyetin tarihinde ilk defa olarak bir büyük resmi iftarla açıldı. Hem de, başbakanlık müsteşarının imzasını taşıyan davetiyelerde tarih olarak "2 Ramazan 1378" deyişi kullanılarak.. Herhalde o gün, büyük Atatürk'ün kabrinde en ziyade ıstırap çektiği gün olmuştur.

Adnan Menderes, 1957 seçimlerinden bir hafta kadar önce, bu seçimleri kazanabilmek için vermeyeceği ödün bulunmadığından Adana'da şöyle demişti:

"İstanbul'u ikinci bir Mekke, Eyüp Sultan Camiini de ikinci bir Kâbe yapacağız.."

Bu sözler üzerine Eyüp Sultan Camii bir güzel restore edilmişti. Eh, Londra uçak kazasından sonra elde bir Halife adayı da mevcuttu, devlet tarafından organize edilmiş dini törenlere niçin başlanmayacaktı? Restore edilen camiin yeniden cemaate açılması vesile sayılarak mübarek 2 Ramazan 1378 günü, Ankara Palas pavyonunun en gözde müdavimlerinden Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur tarafından Eyüp Sultanda büyük bir iftar verildi ve teravihten sonra mevlidi şerif okutturuldu.

Büyük iftara üniversitelerin rektörleri, İstanbul müftülüğü erkânı ve15 ilçe müftüsü de ihmal edilmemek suretiyle önce 150 kişi davet edilmiş. Fakat talebin fazla olduğu görülünce bu listeye özel listeler eklenmiş. Davetsiz halkın yemeklere hücum etmemesi için de sıkı güvenlik önlemleri alınmış, camiin içine dahi tam teçhizatlı askerler yerleştirilmiş. Kordon altına alınan tören mahalline bu suretle sadece seçkin konukların girmesi sağlanmış.

Saat tam 18.00'de 5 milyon lira sarfıyla gerçekten muhteşem hale getirilen Eyüp Sultan Camiinin avlusunda toplanılmış. Önce, Eyüp Sultan Hazretlerinin türbesi ziyaret olunmuş. Ziyaretçilerin başında DP'nin iki İstanbul milletvekili, Hacepulos ile Yoannidis geliyorlarmış.

Konuklar için cami avlusunda kurulan bir büfede siyah zeytin, özel olarak yapılmış kandil simitleri ve Taşdelen suyundan oluşan iftariyelik hazırlanmış. Bu iftariyelikleri büfenin üzerindeki demir traverslere konan meşhur güvercinlerin marifetlerinden korumak için garsonlar, ellerinde uzun sırıklar, hayli ter dökmüşler.

Eyüp Sultanın türbesinin ziyaretinden sonra tüm konuklar, başta Korur, büfeye yaklaşmışlar. Muzip foto muhabirlerinin teşvikiyle müsteşar, resim çektirmek için iftariyeliklerden yemeğe başlamış. Ona bakıp öteki konuklar da atıştırmaya koyulmuşlar. Bu sırada, sahiden oruçlu olan bir gazeteci, Cumhuriyet'ten Nuyan Yiğit, Ahmet Salih Korur'u ikaz etmiş,

"Aman beyfendi, ne yapıyorsunuz? Daha akşam namazına yedi dakika var.."demiş.

Korur, gayet sakin:

"Ne yapalım, günahı bozduranlara ait" diye karşılık vermiş.

Bu sırada bir başka muzip,

"Al bakalım, İsmet Paşanın sırtına bir günah daha.." diye yüksek sesle söylenmiş ve herkes gülmeye başlamış. Bu arada, sahiden oruçlu bazı konuklar çeşmelere koşarak ağızlarını çalkalamışlar. Durumu kurtarmak için imdada, Korur'la ilk karşılaştığında elini öpen Refii Cevat Ulunay yetişmiş ve "Bizler, oruçlu olmayanlar iftariyelerden yedik" demiş.

Arkasından, akşam namazı için Eyüp Sultan Camiine gidilmiş.Yaşlı Başimam Said Efendi camie girilmeden önce kapıda dua etmiş. Sıra "Eyüp Sultan Camiini tenvir, tezyin ve tamir eden pek sevgili ve muhterem Başvekilimiz Adnan Menderes'e gelince amin seslerinin perdesi yükselmiş. Said Efendi gürül gürül bir sesle Menderes'in her iki cihanda aziz edilmesini ve her konuda daha fazla başarılı olmasını Allahtan niyaz eylemiş. Davet sahibi Korur, Vali Yetkiner, Belediye ve DP İl Başkanı Aygün, Ulunay namaza katılmayanlar arasındaymış.

Akşam namazını bir kilometre ötedeki Sümerbankın Feshane kumaş fabrikasının memur yemekhanesinde verilen büyük iftar takip etmiş. Davetlilerin kodamanları otomobillerle, ikinci sınıfları da otobüslerle taşınmışlar. Araçlara

binildiği sırada Eyüp Sultan Camiinin önünde toplanan sefil kılıklı çocuklar davetlilere "Bizim için de yiyin abiler" diye bağırmışlar.

Tıpkı, Nuri Sait Paşa Irakında, ihtilalden az önceki günlerde olduğu gibi..

Eyüp Sultandâ doğan bu hava, dalga dalga bütün yurda yayıldı. Nereye kadar bilir misiniz? Devrimci CHP saflarına kadar. Evet, camilerde hacı, hocalar Menderes'ten "O zatı bülendi Peygamberi" diye söz ediyorlardı. Adana'da Mehmet Aydınoğlu adında biri "Evvelce cumhurbaşkanı tarafından seçilen Menderes'in Londra uçak kazasıyla Allah tarafından başbakan tayin edildiği"ni ilan etmişti. Menderes, Himmet Ölçmen için "Milletin başına Allahın ve Peygamberin tayin ettiği adam"dı. Kocaeli Milletvekili Ömer Cebeci ise Menderes'i "melekleşen adam" sayıyordu. Ama görevlerini DP ile rekabet etmekten ibaret sayan birtakım CHP'li politikacılar da kendilerini, verimli saydıkları bu tarz istismarcılığa kaptırdıklarında tehlike çanlarını bir kişi ve iki kuruluş bütün kuvvetleriyle çalmak zorunluluğunu duydular. Düşünmek lazımdır ki CHP'nin Ankara İl Gençlik Kolunun Cebeci'deki yıllık kongresinde, kongre başkanı meşhur Hasan Tez'in idaresinde genç CHP'liler "Tanrı yolunda ve Atatürk'ün izinde" diye and içmişlerdi. Çanı çalan İsmet Paşa, kuruluşlar da gençlik ve basın oldu. Ordunun ise, ses çıkarmamakla beraber, görevini yapma gününün yaklaştığını bilerek hazırlandığı gelen haberlerden anlaşılıyordu.

İsmet Paşa bana din istismarı konusundaki endişelerini, ziyarete geldiği bir pazar günü söyledi. Martın 15'iydi. Kendine özgü ince gülüşüyle,

"Salı akşamı İstanbul'a gideceğim. Bir hafta seni göremeyeceğim. İzin verirsin değil mi?" dedi.

"Aman Paşam.." diye ne söyleyeceğimi şaşırdım.

Birkaç gün önce, Faik Ahmet Barutçu'yu kaybetmiştik. Bu vefalı arkadaşının vakitsiz ölümü İsmet Paşayı çok sarsmıştı. Barutçu'nun cenazesinde tabutu mezarına kadar takip etmiş, kabre birkaç kürek toprak atarak son görevini yapmıştı. İstanbul'a gider, hava ve çevre değiştirirse iyi olacaktı. Partisinin ileri gelenlerinden bazı ilkel kafalılara fena halde kızmıştı. DP'nin din istismarı, sadece Menderes'in evliyalığa, hatta peygamberliğe yükselmesinden ibaret kalmıyordu. Bü-

tün propaganda, o tarihlerde de, "Biz dindarız, CHP dinsizdir" teması etrafında örülüyordu ve bu, CHP'lileri tedirgin ediyordu. Bir kısım CHP'liler bunun devası olarak "Biz de dindarız" demeyi, DP gibi davranmayı tavsiye ediyorlardı. Niçin kendi genel başkanları da Allahtan, Kâbe'den, Peygamberden söz etmiyor, hiçbir camiye ayak atmıyor, türbe ziyaret edip adaklar adamıyor, kurbanlar kestirmiyordu? İsmet Paşa bir Eyüp Sultana gidip de iki avcunu açarak dua etse ve o resmi bütün Türkiye'ye dağıtılsa, bakınız, CHP'ye yöneltilen dinsizlik suçlamaları nasıl sabun köpüğü gibi uçup dağılacaktı. Bunlar parti bildirilerinde "irtica"ın kınanmamasını istiyorlar, bunun yerine "din istismarı" deyimini kullandırtıyorlardı. O pazar günü İsmet Paşa,

"İstanbul'da göstereceğim ben onlara.." dedi.

"Eyüp Sultanı mı ziyaret edeceksiniz?" diye takıldım.

"Eyüp Sultan nasıl ziyaret edilirmiş, anlarlar."

Sonra, durumdan duyduğu endişeyi uzun uzun anlattı.

"Bir başbakan bu yolu dualarla açtı mı, bak istismar nerelere kadar yayılıyor. Ben de bu yolun kenarından geçmeye kalksam, Türkiye'de irticaı bir daha tutamazsın. Yol, başta kolay ve kârlı görünür. Kısa vadeli faydalar da sağlanır. Ama sonra bir dalga gelir ki, adamın aklı başından gider. Böyle davranacak bir başbakanı, Atatürk bacağından astırırdı. İstanbul'da yapacağım yuvalarını.."

Gerçekten de İsmet Paşa İstanbul'da CHP'nin il merkezinde o hafta büyük bir basın toplantısı tertipledi ve irticaa verilen ödün karşısında açıkça tavır aldı, iktidarı ağır şekilde suçladı. O gün, "hilafet geri gelmeyecektir" diyen İsmet Paşa "biz dindarız" tarzındaki kulla Allah arasında kalması gereken laflara asla itibar etmeyerek aksine, şunları söyledi:

"Dini siyasete alet eden Milli Selamet Kanununu tanımayan ve vatandaşın haysiyet ve şerefini çiğneyen hareketler nüfuzlu çevrelerin vasıtaları ve müsamahalarıyla en geniş faaliyet içindedirler."

İsmet Paşanın böyle tavır alması, derhal etkisini gösterdi. Gençlik, miting talepleriyle ayağa kalktı. Basın, şiddetli bir kampanya açtı. Gerçi iktidar, gençlik temsilcilerini polis baskısıyla sindirmek yoluna saptı, gazetelere ise derhal yayın yasakları ve küçültücü tekzipler yağmuru başladı. Bu tekziplerde gazeteler "Biz CHP'ye alet olduk, yalan yazdık,

iftira ettik" demek zorunda bırakılıyorlardı. Fakat İsmet Paşa bayrağını açtığı için bunlar fazla yarar sağlamadı. Artık çok toplantıda gençler, Atatürk'ün irtica hakkında Bursa'da söylediği meşhur –ve DP tarafından hiç sevilmeyen– nutku, kendi toplantılarında ayakta dinliyorlar, görevlerini yapmaya hazır bulunduklarını ilan ediyorlardı.

İrtica silahı geri tepmişti. Evet, Türkiye'deki kalabalık gerici çevreler şimdi DP'nin etrafında kenetlenmişlerdi. Bu bir kaba ve kara kuvvetti. Ama buna karşı, CHP - gençlik - ordu cehpesi oluşmuştu, kuvvetli bir basın bu cephenin yanında, hatta içindeydi. İktisat politikasından dış politikasına, bütün felsefesi iflas etmiş DP için artık tek umudun, bir uçak kazasından kurtulmuş Menderes'in peygamberliğindeydi ve bu peygamber din istismarının işaretini vermiş, kendisi de onun simgesi olmuştu.

1959'un ilkbaharında, böyle geçirilmiş bir ramazanın sonunda İsmet Paşa, Uşak ve Topkapı Olaylarına yol açacak meşhur "Ege taarruzuna" çıktı.

III

İsmet Paşa, sonradan Uşak ve Topkapı Olaylarıyla iyice ünlü olacak Ege gezisine, 1959 Nisanının 29'u Çarşamba günü çıktı. İsmet Paşanın not defterinde, o günün yaprağında şu yazılıdır:

"Ege seyahatine hareket. Metin'i gördükten sonra istasyon. Saat 14. İstasyonda teşyi.
Polatlı. İyi karşılama.
Eskişehir. Büyük kalabalık.
Kütahya. Uyandırdılar"

İsmet Papa, bu geziyi daha önceki bir tarih için planlamıştı. Nitekim gezide kendisine eşlik edecek İzmir İl Başkanı Dr. Lebit Yurdoğlu nisanın ilk haftasında Ankara'ya geldi ve bizim evde İsmet Paşayla görüştü. O sıralarda düşünülen, yanında otuz kadar milletvekili bulunduğu halde muhalefet liderinin İzmir'e uçakla gitmesi, orada konuşmalar yapması, Ege bölgesini dolaşması, İstanbul'a geçmesi ve Ankara'ya dönmesiydi. İktidarın bu gezi karşısında bir ruhsal bunalım geçireceği kimsenin hatırına gelmiyordu.

İsmet Paşa gezisini erteledi, çünkü onun düşündüğü günlerde Adnan Menderes belki de cumhuriyetin bütün tarihinde bir başbakanın yaptığı en tuhaf ziyareti yaptı. Kalktı, yanına bir "yârân grubu" aldı, bir de değil, iki muhribe bindi ve İspanya'ya gitti. Dönüşte fırtına çıktı. Muhripler Majorka Adasına sığındılar. Menderes'in canı sıkıldı. Telefonla bir özel İngiliz uçağı kiralandı. Pilot olarak da içine, Başbakanı kazadan sonra Londra'dan Türkiye'ye getirmiş bulunan pilot kondu. Bavullar muhriplerde kaldı. Heyet uçağa bindi. Türkiye'ye dönüldü.

Ziyaretin devlet hazinesine mal olduğu bedel: 1 milyon Türk lirası. Dönüşte getirilen bavul adedi: 90.

Sonradan anlaşıldı ki ziyaret, uçak kazasında sarsılmış bulunan Adnan Menderes'in dinlenmesi ve hava değişikliği yapması için düzenlenmiştir. Tabii bu, biraz pahalı dinlenme oldu. Dönüşünden hemen sonraya rastlayan Uşak ve Topkapı Olayları ise Menderes'in pek şifa bulmadığını gösterdi. Demek tedavi, –doktor deyimiyle–"yanlış endike" imiş.

Aradan geçen yılların sonunda, Menderes'in niçin dinlenmek istiyorsa, herhangi bir ülkenin aklı başında başbakanı gibi bir yolcu gemisine binmediği, iki muhrip tahrik ettiği, bir milyon lira masrafa yol açtığı düşünülebilir ve buna şaşılır. O günleri hatırlayanlar, o günlerin alışkanlıklarını bilenler için bunun şaşılacak bir tarafı yoktur. Hiç evliyalar, basit faniler gibi seyahat ederler mi? Menderes'in bu uydurma ziyarete giderken nasıl bir törenle uğurlandığını anlatırsam gerçek amaç, daha kolay ortaya çıkar.

Menderes'in hareketini, artık birer profesyonel organizatör olan yakınları, Sarollar, Aygünler, Özdemir oğlumuz ve ötekiler, Şeker Bayramının üçüncü gününe düşürdüler. O gün, üstelik bir cumartesiydi de... Gemilerin kalkacağı rıhtımın kalabalık olmaması olanaksızdı.

Daha sabahın erken saatlerinde Galata Köprüsünün bitimiyle Denizcilik Bankası arasındaki yol trafiğe kapatılmış. Arozözler ve çöpçüler seferber olmuşlar, caddeyi bir güzel temizleyip parlatmışlar. Asfalt, mermere dönmüş.

Menderes'in bineceği Giresun, bir gün önceden gelip Galata Rıhtımına aborda olmuş. Eşi Gelibolu, biraz açıkta demirlemiş. Tören yeri askerlerin ve polisin kordonu altındaymış. DP örgütü oraya muazzam bir kalabalık sevketmiş.

Bunlar, rıhtımın cumartesi kalabalığına karışınca cümbüş başlamış.

Adnan Menderes bir gün önce Eyüp Sultanı ziyaretle adaklar adamış, kurbanlar kesmişmiş. Bindiği 0073 plaka numaralı Cadillac köprünün bitiminde belirince yer yerinden oynamış. Başbakan önce askeri kıtayı, sonra, onun yanında duran bakanlar kıtasını teftiş etmiş. Milletvekilleri kıtasına sıra en son gelmiş. Yüz milletvekili o gün oradaymışlar. Ama bunlar, daha önce Giresun muhribine binip düşman çatlatır gibi güverteye dizilmiş altı kişiye hasetle bakıyorlarmış. Altı kişi, Menderes'in bu gezisinde yanına aldığı Rıfat Kadızade, Dr. Ekrem Şerif Egeli, Sadık Giz, Kâmil Gündeş, Baha Akşit ve Rauf Onursal'mış. Özdemir oğlumuz o sırada Menderes'in cebine bir de muska koyuvermiş.

O günler halk, bu muhriplere "yok yok gemisi" adını verdi. Gemilere şampanyasından havyarına, viskisinden rakısına bir gezinin tatlı geçmesi için gerekli her şey yerleştirildikten başka özel garsonlar, aşçılar ve bir de kolacı alınmış. Kolacı, özellikle Menderes'in meşhur gömlekleriyle meşgul olacakmış.

Menderes muhribe bindikten sonra Kemal Aygün emniyet kuvvetlerine bir işaret vermiş. Emniyet kuvvetleri kordonu çözmüşler. Özel surette yetiştirilmiş kitleler rıhtıma hamle yapmışlar. Menderes bu sırada, kalabalığa "beşuş birçehre" ile el sallıyormuş. Bir ara kaybolmuş. Tekrar, bu sefer yanında Celâl Bayar olduğu halde küpeştede görünmüş. Meğer Cumhurbaşkanı, motoruyla deniz tarafından gelip Başbakanına bu sürprizi yapmamış mı? Tezahürat büsbütün artmış. İki lider iki dakika orada durup tezahürata karşılık vermişler. Sonra, Bayar geldiği yoldan, Menderes'e veda edip ayrılmış. Muhripler de, "bir sevgi halesiyle çevrili olarak" gül, raks ve şarap beldesine hareket etmişler.

Herhalde bu ziyaret, en ziyade General Franco için sürpriz olmuştur. Tabii davet daha önceden ayarlanmıştı. Ama böyle bir ziyarete gerek bulunmadığından, İspanya Devlet Başkanı bunun iadesini hiçbir zaman düşünmedi.

Sanırım, bu geziye bütün Türkiye'de en çok İsmet Paşa önem verdi. Başbakan yurtdışındayken yurtiçinde bir kampanyaya çıkmayı reddetti. Ege gezisinin bütün planları de-

ğiştirildi ve o zaman, trenle Uşak üzerinden İzmir'e gidilmesine karar verildi.

Ben İsmet Paşanın bu dikkatini, o günler kendisiyle konuştum. Buna, Menderes'in İspanya gezisi kadar İsmet Paşaya yapılmış olan bir davet de yol açtı.

Hapisanede beni ziyarete geldiği gün, İsmet Paşa cebinden bir mektup çıkararak,

"Bak, oku!" dedi.

Mektup 16 Şubat tarihliydi. Uluslararası Basın Enstitüsü Müdürünün imzasını taşıyordu. Enstitünün yıllık genel kurul toplantısı Batı Berlin'de, mayıs ayında yapılacaktı. Mektup şöyle devam ediyordu:

"Toplatının yeri ve zamanı nazarı itabare alınarak enstitünün icra komitesi ilk günü basın hürriyetinin veçheleri üzerinde mühim bir münakaşa açılmasına karar verdi. Bilhassa hürriyet ile nizam arasındaki muvazenenin nasıl devam ettirileceği meselesini münakaşa etmek arzusundayız.

Modern Türkiye'nin bu mevzuda uzun bir tecrübesi olduğunu ve Ekselanslarının bu sahada başlıca rollerden birini oynadığını düşünerek 26 Mayısta Berlin'e gelmeyi kabul buyurup enstitümüzün umumi heyetini tecrübenizden faydalandırmanızı bizim için büyük bir şeref saydık.."

Bu davet, İsmet Paşayı aylarca uğraştırdı. O gün bana,

"Sen ne dersin?" diye sordu.

Gitmesini hararetle tavsiye ettim. Uluslararası Basın Enstitüsü bizim basınımızın sorunlarıyla en yakından ilgilenen kuruluştu. İsmet Paşanın orada, istenilen konuda bir konuşma yapması bütün dünyada derin yankılar yaratacaktı. Sonra, konunun da bizimle doğrudan doğruya bir ilgisi yoktu. Nihayet, akademik bir tartışma yapılacaktı.

İsmet Paşanın bir karar verinceye kadar devam eden tereddüt devresi o konuda nisan sonuna kadar sürdü. Bir "gideceğim" diyordu, bir gitmekten vazgeçiyordu. Bir ara, sanıyorum Bülent Ecevit'le birlikte, Berlin'de yapacağı konuşmanın anahatlarını bile hazırladı. Fakat yurtdışına çıkıp orada, ülkenin bu karışık anında bir konuşma yapmayı gene de uygun bulmuyordu.

Nisan başında, İsmet Paşa bana ikinci bir mektup gösterdi. Mektubu yazan, Enstitünün İcra Komitesi Başkanıydı. Diyordu ki:

"Ekselans,

Başkan Eisenhower'in, Prens Bernhard'ın ve diğer birçok mühim kimselerin evvelce yaptıkları gibi, zatıâlilerinin de önümüzdeki mayıs ayında Berlin'e gelerek sekizinci umumi heyet toplantımızda bir konuşma yapmanız hususundaki davetimizin Türk basınında suitefehhümlere sebep olduğunu üzüntüyle müşahede ettik.."

İcra Komitesi Başkanı daha sonra, toplantıda Türk basınının sorunlarının tartışılmayacağını, genel sorunlarda İsmet Paşa gibi seçkin bir devlet adamının düşüncesini almak istediklerini bildiriyordu. Fakat bu bile, İsmet Paşanın tereddütlerini yenemedi. Bir yandan gitmek istiyordu. Fakat öte yandan eski alışkanlıklarını, aslında modası geçmiş endişelerini, kaygılarını yenemiyordu. Ben, bütün bu dönemde hep elimden gelen ısrarı yaptım. Bir defa bu, İsmet Paşa için gösterilmiş büyük teveccühtü. Ondan sonra, konu ne kadar genel olursa olsun, nihayet bu etkili kuruluş, İsmet Paşayı davet etmekle sempatisinin kimden yana olduğunu gösteriyordu. Böyle bir daveti Menderes'e yaptırtmak için DP kim bilir nasıl seferber olurdu ve Menderes oraya gidip neler söylemezdi. Bence, pek de iyi yapardı.

İsmet Paşa en sonda, gitmemeye karar verdi. Bunda, Kasım Gülek'in de rolü olmadı değil. Olay, önem kazanınca CHP'nin ucuz şöhret meraklısı genel sekreteri, toplantıya kendisinin de davet olunduğunu ilan etti ve İsmet Paşayla birlikte gideceğini söyledi. Halbuki ne bir davet vardı, ne bir şey. Gülek o sıralarda Ulus'un sahibi durumunda olduğu için, isterse, enstitüye üye bütün gazeteciler gibi toplantıya katılabilirdi. Onun bu çıkışı İsmet Paşanın canını sıktı. Hele Gülek'le birlikte bir Avrupa gezisi yapma olasılığı, sanırım birkaç gece uykusunu bile kaçırdı. Nihayet bir geldiğinde,

"Gitmiyorum!" dedi.

Konu da kapandı.

İsmet Paşanın, Menderes yurtdışındayken Ege'ye gitmemesi de bu çeşit bir dikkatin sonucu oldu. Menderes Türkiye'ye döndü. İsmet Paşa Uşak'a doğru yola çıktı. Allah bilir ya, Menderes de İsmet Paşanın gezisine gereken dikkati göstermedi değil. Fakat bu, bambaşka tarz bir dikkat oldu.

CHP hayli uzun süren kış uykusundan, 1959 ilkbaharında çıktı. Baharın başında partinin ileri gelenleri, yerlerin-

den en zor kıpırdayanları bile Bayındır Sokaktaki genel merkezde toplandılar ve bir gezi programı yaptılar. Bütün ülkeyi bir baştan ötekine tarayacaklar, insanlarla, âdeta teker teker görüşecekler, memleketin DP elinde nereye götürüldüğünü anlatacaklardı. Zaten iktisadi politikanın bir iflasla sonuçlanmış bulunması kitlelerin havasını değiştirmişti. Artık Menderes'in elinde, sadece din istismarıyla boş propaganda oyunları, gösterişli karşılamalar ve uğurlamalar kalmıştı. DP ayağının altındaki toprak kayan bir dev gibiydi. Onu biraz sarsmak devrilmesine yetecekti. Buna karşılık ufukta görünen zaferle CHP canlanmıştı, dirilmişti, âdeta yarışa kalkmaya hevesli bir tay haline gelmişti.

Ben, İsmet Paşayla geçirdiğim yıllar içinde CHP'yi bir tek devre son derece azimli, dinamik ve inançlı gördüm. O da, 1959 ilkbaharından 1960 ilkbaharına kadar olan günlerdir. O devre, CHP Türkiye'deki gerçek gücünün ne olduğunu kanıtladı, potansiyelini gösterdi. Ama CHP geç ve yavaş harekete geçen bir partidir.

Bayındır Sokaktaki toplantıdan sonra ekipler yola düştü. Bir gün Turhan Feyzioğlu ve İsmail Rüştü Aksal beni hapisanede ziyarete geldiler. Trakya'ya gideceklerini söylediler. Kemal Satır da onlara katıldı. Bu "güçlü üçlü" çok başarılı bir turne yaptılar. Aynı anda daha başka kafileler güneyde, doğuda, kuzeyde yoğun bir çalışmanın içindeydiler. 1959, CHP'nin verimsiz Meclis çalışmalarını bırakıp halka gittiği yıldır. Gerçekten de Mecliste yapacak artık bir şey kalmamıştı. Menderes'in tamamıyla dümen suyuna girmiş ve zannederim aklı başından oldukça gitmiş bir DP grubu, kaba kuvvetin timsali olarak ve elinde çokluk olduğu için her istediğini yapabileceği inancı içinde muhalefeti Mecliste etkisiz bırakmıştı ve hiçbir mantıklı söze kulak asmayacak haldeydi. CHP sözcüleri ve yayın organları bu ekiplerin dağılışına "bahar taarruzu" adını verdiler. İsmet Paşanın Uşak'a doğru yola çıkışı ise "büyük taarruz" diye adlandırıldı. Gerçekten de muhalefet liderinin yolu, Anadolu ordusunun İzmir'e girerken takip ettiği yoldu.

Bu deyim, beklenileceği gibi, daha ortaya atıldığında DP başlarını ve özellikle Namık Gedik'i çılgına çevirmeye yetti. Zaten bu çılgınlıktır ki DP'yi felaketli sona götürmüştür.

Yola çıktığı çarşamba günü İsmet Paşa canlı ve keyifliy-

di. Beni ziyarete, her zamankinden erken saatte geldi ve az kaldı. "İşimiz çok.. İşimiz çok.." diyordu. Kayınvaldem kendisiyle beraber olmayacaktı. O, Özden ve çocuklarla kalıyordu. Kayınvaldemin bu "ikinci büyük taarruz"da birincisinde çektiği heyecanın eşini çektiğini kendisinden ve Özden'den duymuşumdur. Uşak'ta İsmet Paşanın başına atılan taş, İzmir'deki karışıklıklar ve Topkapı yolunda kurulan pusu en derin izlerini Ayten Sokakta eşini ve babasını bekleyen iki kadının yüreklerinde bırakmıştır.

İsmet Paşayı ben, o hareket gününden sonra, tekrar Ankara'ya geldiğinde gördüm. Başının arka tarafında bir plaster vardı. Sadece yaranın yeri, muhalefet liderinin arkadan, meşhur deyimle kalleşçe saldırıya uğradığını gösteriyordu. Ama, gittiği günkü kadar neşeli, azimli ve keyifliydi. Başına gelenleri o kadar eğlenerek, umursamaksızın, komik taraflarını belirterek anlatıyordu ki arada kayınvaldem bile kızıyor,

"Paşam, ya maazallah daha fena bir şey olsaydı.. Siz, gülüyorsunuz" diyordu.

Uşak'a hareket etmek için hapisaneden doğruca istasyona gittiklerinde İsmet Paşa, kayınvaldem ve Özden orayı bir anababa günü halinde bulmuşlar. Her taraf coplu polisler, tüfekli askerlerle doluymuş. Yanlarında bizim küçük Gülsün de bulunduğu için Özden endişelenmiş. Ama trene kadar oldukça rahat gelebilmişler. Halk, kendiliğinden yol açmış. Bu sırada emniyet kuvvetleri kalabalığın tezahürat yapmasını önlemeye çalışıyormuş. O tarihlerde Menderes'le arkadaşlarına tezahürat yapmak mubah, fakat İsmet Paşayla arkadaşlarına tezahürat yapmak yasaktı ve emniyet kuvvetleri bu mubahla bu yasağın icracısı rolündeydiler. Tren böyle maceralı bir şekilde yola çıkmış. İsmet Paşa daha işin başında, kompartımanında milletvekillerine "Bu seyahat pek eğlenceli geçeceğe benzer" demiş.

İktidarın o gezi için aldığı tertipler inanılmaz şeylerdir. Menderes ve Gedik, başta Bakan Muzaffer Kurbanoğlu olmak üzere birçok DP milletvekilini Ege'ye gönderdiler ve İsmet Paşanın geçtiği yerlerde düşmanlıkla karşılanmasının hazırlıklarını yaptırttılar. DP'li kalabalıklar oluşturdular, onlara görevler verdiler. Uşak'taki sarhoşlar, İzmir'de Demokrat İzmir'i yakanlar ve Topkapı'da yol kesenler, sonra-

dan Yassıada'da sabit olacaktır ki hep DP ileri gelenlerinin teşvikleriyle harekete geçmişlerdir.

Uşak Olayları, Topkapı ve İzmir Olayları da artık bütün ayrıntılarıyla biliniyor. Ben bunların en fenası olarak Uşak'ı görmüşümdür. Uşak'ta tertibi, bizzat devletin bir görevlisi, hem de üzerinde Emniyet Genel Müdürü sıfatını taşıyan Cemal Göktan almıştır. Daha sonraları birtakım Demokratlar kendiliklerinden de harekete geçmiş olabilirler. Fakat Türkiye'yi iki düşman kampa ayırma planının Ankara'dan, bir Başbakan ve bir İçişleri Bakanı tarafından yapılabileceğinin düşünülmesi bile tüyler ürperticidir.

Bu konuda az kimsenin bildiği bir gerçek vardır. İsmet Paşa gezi planını yaptıktan ve bu açıklandıktan sonra İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik'ten bir uyarı aldı. İçişleri Bakanı bunda, İsmet Paşanın geçeceği yerlerde halkın fazla heyecanlı halde bulunduğunu, karışıklıklar çıkabileceğini, İsmet Paşayı korumak sorumluluğunu hükümetin alamayacağını bildirdi ve geziden vazgeçilmesini istedi. Tıpkı, bir süre sonra, Kayseri Valisinin yapacağı gibi... Tabii kendisine olumsuz yanıt verildi ve bir İçişleri Bakanının görevinin asayişi korumak olduğu hatırlatıldı.

Bu oyunun İsmet Paşaya bir defa da Balıkesir'de oynandığı bilinmektedir. O tarihte bir Marmara gezisi yapan İsmet Paşaya, Balıkesir önünde, kente girmeye kalkışmaması, yoksa mutlaka bir felaket olacağı söylenmiş, çok ısrar edilmiş, İsmet Paşanın yoluna devam etmemesi sağlanmıştır. Ama o, 1953 yılıydı. 1959'da Türkiye'nin bambaşka bir havanın içinde olduğu Gedik tarafından unutulmuştu.

İsmet Paşa ret karşılığı verince, kehanetini yaptığı karışıklıkları Namık Gedik bizzat hazırlama yolunu tuttu. Hükümetin bir çete gibi faaliyete geçmesi, herhalde tarihte eşi fazla bulunan bir davranış değildir.

Uşak, iktidarı elinde tutan kuvvetin ilk defa bozguna uğradığı yerdir. Zile'de de hükümet kuvvetleri kendilerine verilen görevi yapmakta fazla ateşli olmadıklarını belli etmişlerdir. Ama Uşak'ta, görevlilerden birçoğu yasadışı emirleri yerine getirmediler. Bir emniyet müdürü, bir jandarma komutanı açıkça başkaldırdılar. Gedik ve Uşak Valisi –o günler gazeteler kendisinden "İktidarın uşak valisi" diye söz ederlerdi– İsmet Paşanın Garp Cephesi Komutanlığına, yani

Kurtuluş Savaşında kendisine karargâhlık etmiş ve gitmesine izin verilmemesini kesin şekilde emrettikleri halde bu eve giden yolu İsmet Paşaya Emniyet Müdürü Adnan Çakmak açtı. Uşak'a getirilmiş ve sarhoş edilmiş çapulcuları ise gene jandarmalar ve polislerle askerler dağıttılar. Eğer iktidarın o tarihlerde biraz aklı bulunsaydı idare mekanizmasının artık elinden çıkmış olduğunu anlardı ve Topkapı Olaylarını Kayseri Olaylarını yaratmazdı. İstanbul'da gençlerin gösterisi başlayınca Sıkıyönetimden medet ummazdı. Halbuki DP Uşak dersinden ibret almadı, üstelik olayları iyi değerlendiremedi.

Bütün bir gün olaylı geçtikten ve azgın sürüler türlü taşkınlıklar yaptıktan sonra, ertesi sabah İsmet Paşanın yolu, istasyonun önünde, bir Demokrat güruh tarafından kesilmiş. İsmet Paşa oraya, yanında Kemali Beyazıt, Fuat Börekçi ve Vedat Mengü olduğu halde otomobille gelmiş. Çapulcuların ve kiralık silahşörlerin hedefi, Ankara'dan Gedik tarafından verilmiş emir gereğince İsmet Paşanın gözünü korkutmak ve onu yolundan alıkoymak. Bu suretle, Ankara'da para etmeyen uyarının gereğini Uşak'ta yerine getirmek, İsmet Paşayı oradan çevirmek ve herkesin gözü önünde muhalefete gözdağı vermiş olmak.

İsmet Paşa otomobilini, çapulcuların en kalabalık bulunduğu yerde durdurmuş. Milletvekilleri kendisine yol açmak istemişler. "Bırakın, ben yolumu açarım" demiş ve tek başına kalabalığın üstüne yürümüş. Önüne çıkan nümayişçiyi elinin tersiyle itmiş ve "Ne istiyorsunuz? Yaptığınız ayıp değil mi? Çekilin bakayım.." diye bağırmış. Başı dönmüş kalabalık bir anda âdeta dilini yutmuş ve Musa'nın asasıyla vurduğu Kızıldeniz gibi ikiye bölünüp İsmet Paşaya yol açmış. Herkes şaşkınlık içindeymiş. Bir ara, İsmet Paşa alkışlanmaya başlanmış. Bu sırada, gözü dönmüş 16-17 yaşlarında bir çocuk İsmet Paşanın arkasından bir taş savurmuş. Taş, vaktiyle bu kentte ülkenin düşmandan kurtulması için çalışmış İsmet Paşanın başına gelmiş. İsmet Paşa bir an sendelemiş, düşecek gibi olmuş. Fakat hemen doğrulmuş, yardımı reddederek ağır adımlarla bineceği vagonuna kadar gitmiş ve içeri girmiş. Kiralık silahşörler ancak ondan sonra kendilerine gelmiş ve böyle durumlarda daima olduğu gibi

hınçlarını gazetecilerden almışlar. Trende, İsmet Paşanın yarasını Dr. Faruk Ayanoğlu sarmış.

İzmir'de, Manisa'da, Topkapı'da olan hep budur. Hükümet o gezide sanki İsmet Paşaya karşı bir halk düşmanlığı varmış havasını kendi tertiplerine vermek istedi. Gerçek halk böyle bir düşmanlık göstermedi. Kiralanmış çapulcular ise, devlet kuvvetleri tarafından korunacaklarını sanırlarken bunları karşılarında buldular. İsmet Paşa İzmir'den ayrılırken havaalanında cereyan eden bir olay dikkati çekti. İsmet Paşa uçakla İstanbul'a gitmek üzere alana giriyordu ki sert bir komut duyuldu: "Dikkat! Hazır ol!"

Bir kıta asker yolcu salonunun önünde iki sıra halinde mevki almış, İsmet Paşayı selamlıyordu. Komutu veren bir hava teğmeniydi. İsmet Paşa başından, yeni aldığı şapkasını çıkararak –eski şapkası İzmir'e girerken karışıklıkta kaybolmuştu. Sonradan öğrenildi ki bir partili bunu, hatıra diye saklamıştır– bu selama karşılık verdi:

"Merhaba asker!"

"Sağ ol!"

Bu hava teğmeni İsmet Paşaya itibar ettiği için iktidarın hışmına uğrayan subayların ilki oldu. İstanbul'da ise, Topkapı'da, İstanbul'un Demokrat çapulcuları tarafından yolu kesildiğinde İsmet Paşayı bu gözü dönmüş kalabalığın elinden alan ve bir güzel sopa çekenler gene subaylar ve askerlerdi.

Bir gün sonra, gazeteler sütun sütun beyazlıklarla çıktı. Demokrat İzmir'in yakıldığı, İsmet Paşanın Topkapı'da yolunun kesildiği haberleri yayın yasaklarıyla engellenmişti. Halbuki maceralı gezinin bütün ayrıntısını Türkiye, BBC, Paris ve hatta Kıbrıs radyolarından dinliyordu. Bu da, daha sonraki bunalımlı günlerde yayılan "Türkiye olaylarını yabancı radyolardan dinleme" alışkanlığının başlangıcını oluşturdu. İsmet Paşa İstanbul'a, Taşlık'a varınca Ankara'ya telefon etmiş, merak içinde bulunan kayınvaldemle Özden'e iyi, keyifli ve neşeli olduğunu söylemiş, kendisini merak etmemelerini istemiş.

Ankara'nın dışında bunlar olurken ya Ankara ne alemdeydi? Ankara'da iktidar büyük bir korkunun içindeydi ve sıkı güvenlik tedbirleri alınmıştı. Bu tedbirlerin benim için pek eğlenceli bir hatırası vardır.

O hafta Gülsün beni görmeye geldiğinde adamakıllı çalımlıydı."Ne var?"diye sordum.

"Biliyor musun, ben artık büyüdüm. Dede Paşam evde olmadığı zaman bile beni polisler, askerler bekliyor.." dedi.

Annesi anlattı. Uşak Olaylarından beri, bizim sokakta da önlem alınmış. Asker ve polis dolaşıyormuş. Önce, bizim evin beklendiğini sanmışlar. Sonra anlaşılmış ki yandaki, Hasan Polatkan'ın evi bekleniyormuş. İktidar, bütün bakanların evleri önünde bu çeşit önlem aldırmış.

Hükümete ilk defa itaat etmeyen idare mekanizması, tercihlerini ilk defa belli eden subaylar, Milli Mücadeleden bu yana ilk defa olarak sansür beyazlıklarıyla çıkan gazeteler, başkentte ilk defa can kaygısına düşen iktidar ve bütün bunların üstünde yaman bir prestijle Ankara'ya dönen İsmet Paşa.

Namık Gedik'in Uşak, İzmir ve Topkapı tertiplerinin bilançosu bu işte!..

IV

Uşak ve Topkapı Olaylarından sonra Türkiye'deki havayı hatırlıyorum. Sanki memleket işgal altında ve basınına sansür konmuş bir yerdi. Gazeteler hemen her Allahın günü büyük, beyaz boşluklarla çıkıyordu. Bunun gerisinde, asıl önemli olan, sağlam kuvvetlerin hepsinde heyecanın, tepkinin son haddine çıkmış bulunmasıydı. İsmet Paşa Ankara'ya döndüğünde, sadece gençlik örgütlerinin temsilcileri veya kişileri adına üniversiteliler değil, üniformalı subaylar eve gelip geçmiş olsun dediler. Bu konuşmalarda subayların ve gençlerin ne derece olgun oldukları mükemmelen anlaşılıyordu, İsmet Paşa bir gün şunu anlattı:

"Geliyorlar, olanlardan üzüntülerini söylüyorlar. Gözlerinin yaşlandığını, hırs içinde olduklarını fark ediyorum. Biraz cesaret versem, beraber ihtilal yapmayı teklif edecekler. Lafı değiştiriyorum, işi şakaya vuruyorum. Ödüm patlıyor, bana bir sır söyleyecekler diye. Zira, söyleyecekleri sırrın ne olduğunu biliyorum.."

İsmet Paşanın o günlerdeki başka bir endişesi, bu subaylardan birinin kafasının kızması ve emrindeki birliklere

"yürüyün" emrini vermesiydi. Bu endişesini söylediği zaman ben, büyük komutanların aynı ruh durumu içinde bulunmayabileceklerini belirttim. İsmet Paşa, orduda işlerin her zaman öyle yürümediğini bildirdi.

"Zaman gelir, hava o hali alır ki bir binbaşı tümenine hâkim olur, onun başına geçer ve onu istediği istikamete götürür. Böyle bir delilik ihtimali beni korkutuyor.."

Sahiden de, Topkapı Olayları sırasında bir an, 61. Tümenin toptan harekete geçmesi tehlikesi belirmiş, sonra, duruma egemen olunarak küçük bir kıta vasıtasıyla DP'li çapulcuların dağıtılmasıyla yetinilmiştir.

İsmet Paşanın korkusu gerçekleşmeyecek, hiçbir subay 27 Mayısa kadar "böyle bir delilik" yapmayacak, ama günü geldiğinde tümenler, sahiden, genç ve idealist, pırıl pırıl kurmay binbaşıların, yarbayların, albayların emrine geçecekti.

Biz Ankara hapisanesinin bir odasında bunu konuşurken, İsmet Paşa bir yıla kalmadan olacak şeyleri görür ve bazı endişeler taşırken o hareketin hedefini oluşturacak iktidar ne yapıyordu? Madalyonun o yüzü bir bakıma komik, ama bir bakıma da son derece hazindir.

Menderes ve takımı, ülkenin çehresindeki sivilceleri, kızarıklıkları, açılan yaraları görüyorlardı. Ama bunların bir kan bozukluğundan ileri geldiğinden habersiz, hepsini pomatla tedavi edebileceklerini sanıyorlardı. Ülkenin manzarasını ne yansıtıyordu? Basın. O halde basın yola getirilebildiği takdirde sivilceler, kızarıklıklar, işleyen yaralar gözden kaybolacaktı. Teşvikiye'deki bir apartmanda başlayıp Yıldız'daki Malta Köşkünde sonucu alınan "büyük basına karşı bahar havası taarruzu" işte bu felsefeyle hazırlandı. Kampanyanın ruhu, başta, Kemal Aygün oldu.

Havanın son derece gerginleştiği mayıs ortasında, İstanbul basınında çok tanıdığı bulunan, ılımlı olarak bilinen Belediye ve DP İl Başkanı Kemal Aygün bir arabulucu olarak ileri çıktı.Bazı gazete patronlarıyla bizzat temas ve kendilerini Menderes'le görüştürmeyi teklif etti. Benim bildiğim, daha evvel bunun iznini Başbakandan almış bulunduğudur. Zaten bunu fark etmek için o tarihte bir özel bilgiye de lüzum yoktu. Menderes'e danışmadan Aygün'ün hiçbir girişimde bulunamayacağı açıktı. Teklifi kabul eden patronlar da kuşkusuz bunu biliyorlardı. Bir kısmı Menderes'le görüş-

mekte sakınca bulmadığından, bir kısmı bundan samimiyetle fayda umduğundan, bir başka takım ise açıkça korktuğu ve kişisel endişeler içinde olduğundan dolayı "memnuniyetle" dediler. Aygün kendilerini, oturmakta olduğu Ralli Apartmanına çağırdı. Bir yemek verdi. Yemekte Menderes, Gedik ve Benderlioğlu hazır bulunuyorlardı. Basını temsil edenler ise Falih Rıfkı Atay, Sefa Kılıçlıoğlu, Haldun Simavi, Ercüment Karacan ve Ahmet Emin Yalman'dı. Cumhuriyetçiler yurtdışında bulunduklarından toplantıda değillerdi. Falih, Rıfkı, Başbakana kendisinin Cumhuriyet'i de temsil ettiğini söyledi. Halbuki, aslı faslı yoktu. Gerçi davet olur olmaz Nazime Nadi Hanımefendiye koşmuş, ona ülkenin çok acıklı ve tehlikeli bir manzarasını çizmiş, çekişme devam ederse kanın gövdeyi götüreceğini, en fenası, gazetelerinin matbaa ve tesislerinin yıkılabileceğini söylemişti. Yunus Nadi'nin eşi ise sükûnetle, kendilerinin de kan gövdeyi götürsün istemediklerini bildirmiş, Falih Rıfkı'ya Cevat Fehmi Başkut'la görüşmesini salık vermişti. Ama bu, Atay'a orada burada ve Başbakana karşı kendisini Cumhuriyet'in de temsilcisi olarak göstermek için yetmişti de artmıştı bile..

Menderes toplantıda bir melek yüzlü adam olarak göründü. Basın niçin kendisine karşıydı. İşte ülke için elinden geleni yapıyordu. Basınla uzlaşmak istiyordu. "Siz bir şeyler yapın, biz de bir şeyler yapalım" dedi. Aklı başında herkesi donduracak bir umursamazlıkla ekledi:

"Tenkide bir şey demiyorum. Sadece, ayaklanmayı teşvik edici neşriyat yapmayın. Ne olur, hep İsmet Paşadan bahsetmeyin. Biraz da DP'ye yer verin canım. Çok şey istemiyorum: Muhalefete yüzde 60 yer mi ayırıyorsunuz, bize de yüzde 40'ı fazla görmeyin.."

Bu bir yapılsa Menderes neler, nelerle karşılık vermeyecekti! DP grubunun ısrar ettiği –Ah, asıl ısrarın kimden geldiği sanki bilinmiyordu– şiddet tedbirlerini geçirtmeyecekti. Basın suçlarının affı mı? Niçin olmayacaktı?

Menderes bunları "görülmemiş bir samimiyetle" anlatırken Benderlioğlu Atay'ın kulağına eğilmiş "Londra uçak kazasından sonra çok, çok değişti" diyordu. Vaatlerden en ziyade memnun olanlar Atay'la Yalman'dı. Menderes onları çağırmadan önce başlarına Demoklesin kılıcını asmak akıllılığını göstermişti. Hem Vatan'ın, hem Dünya'nın birer

"Pulliam Davası" vardı ve o tarihte gazetelerin sahipleri de yazarlarının yedikleri cezanın eşini yiyorlardı. Kılıç, Pulliam Davasından da ibaret değildi. Baba - oğul Yalmanları bir küçük mahkeme 10 ay hapis ve 3 ay 10 gün sürgüne mahkûm etmişti. Dosya öyle bir temyiz ceza dairesindeydi ki o temyizin kararlarını artık önce Menderes açıklıyordu. Falih Rıfkı'yla Bedii Faik ise, bir de "Lord Hav Hav" diye bilinen yazıdan dolayı mahkemedeydiler.

Bunun sonucudur ki Ralli Apartmanı pazarlığından sonra bir yandan Yalman, diğer taraftan Atay-Bedii ikilisi görülmemiş bir gayretin içine düştüler. Atay, "basının sözcüsü" rolündeydi. Dünya'da Bedii bir merkez kurup başına geçti. Bütün gazetelerin Ankara muhabirlerinin verdikleri haberler Dünya'ya gelecekti, Dünya'da bunları Bedii Faik "zamana ve zemine müsait hal"e getirecek, anlaşmaya katılan gazetelere tek metin halinde gönderecekti. Bu yeni sansürü Cumhuriyet, Milliyet kabul etmediler. Hürriyet ne ise o halde kaldı. Ama o günlerin Dünya'sı, Vatan'ı, Yeni Sabah'ı görülecek şeylerdir. Bedii kan damlayan kalemiyle İsmet Paşaya yükleniyor ve "Hayır Paşam!" diye ortaya fırlayarak Uşak'ta ne işi olduğunu soruyordu. Ahmet Emin Yalman ise Berlin'deki Basın Enstitüsünün toplantısında, Türkiye'nin durumunu bizim kadar bilen yabancı delegelere "Türk basını hürdür. Ufak tefek pürüzler de yakında kalkacaktır" diyor, bütün heyeti güldürüyor, böylece oğlunun ve kendisinin kurtulmalarının bedelini ödüyordu.

Bu gayret, tabii hiçbir sonuç vermedi. Nasıl verebilirdi ki, Menderes'in bir defa daha giriştiği oyun "bir güç zamanı geçiştirmek gayesi"nin eseriydi. Gergin havayı yumuşattı, sivilceleri pomatla kapattı mı yoluna tekrar, eski hışmıyla devam edebileceğini hesaplıyordu.

Menderes'in birtakım insanları iyi tanıdığı asla inkâr olunamaz. O günlerin "balayı gazeteleri" diye anılan bazı gazeteleri şimdi, gerçekten, yüz buruşturulmaksızın okunamaz. Dünya, artık CHP meclisinin bildirilerine bile yer vermez olmuştu ve Atay-Bedii ikilisi tutumlarını haklı göstermenin çırpınması içindeydiler. Bir gün hapisaneye beni görmeye gelen Cihat Baban'a "Yahu, Cihat Ağabey, n'oluyor bunlara?" diye sordum. Güldü,

"Kocalarından ayrılan kadınların kendilerini haklı gösterme çabasıdır, bu" dedi.

Aynı Bedii hakkında daha sonra, ihtilali takiben bir Robespierre edasıyla ortaya çıkıp herkesin –bu arada Kemal Aygün'ün de– kellesini istediğinde Ralli Apartmanının eski ve kibar sahibesinden o balayı günlerinin başka hatıralarını dinleyecek ve bazı hayal kırıklıklarının insanları nasıl can evinden vurduğunu görüp anlayacaktım. Çok daha sonraları ise, başka ve yeni dönüşler beni tekrar güldürecekti.

Evet, Menderes'in bazı insanları iyi tanıdığından kesinlikle kuşku duyulamaz. Menderes'in tanımadığı, kurumlardı ve Türkiye'nin sağlam kuvvetlerinin toplu havasıydı. Nitekim, o sıralarda basını teslim aldığı inancı içinde Ankara'ya dönerken kafasında başka planlar vardı. Bu planlar, Ralli Apartmanındaki ballı sözlerin ifade ettiği niyetlerden bambaşkaydı.

Balayını bizim Hiltonda büyük dikkatle izleyen biri vardı: Fatin. Fatin'in bir basın affının çıkmasına engel gördüğü tutum ve hava işte değişmişti. En kabadayı gazeteler muhalefet dozajını azaltmışlardı. Vatanlar, Yeni Sabahlar, Dünyalar ise Zafer'i aratmaz olmuşlardı. Basın affı, Fatin için ufukta görünmüştü. Ama Fatin bir gün kendisini ziyaret eden bir Demokrat ahbabıyla yaptığı görüşmeden koğuşa üzgün döndü. Ülkü'yle beraber ne olduğunu sorduk. Anlattı. Menderes'in yakınları "Ne affı? Hele bir Ahmet Emin hapsi boylasın da.." diyorlar ve kahkahalarla gülüyorlarmış. Bizim Akis'teki arkadaşlara bunu aktardım, durumu ona göre değerlendirmelerini söyledim. "Biliyoruz zaten" dediler. Derginin bir aylık kapanma devresinden sonra çıkan ilk Akis'te –bizi 1, Ulus'u 3 ay gene kapatmışlardı– Menderes'in çevresinin bu sözleri yer aldı. Tarih: 16 Haziran 1959. Gerçekten de Ahmet Emin, bütün bu gayretlerine rağmen, Menderes'in arkadaşlarının tabiriyle "hapsi boyladı" –davacısı Menderes'ti– ve tabii üzüntüsü, gene bizim İsmet Paşaya düştü.

Ama, hikâyeden kârlı çıkan biri oldu: O tarihte "dünyevi pazarlıkçı" diye anılan Falih Rıfkı Atay. Bir yazıdan dolayı Ülkü'yü hapsettiren, Yalman'ı, Selâmi Akpınar'ı, Şahap Balcıoğlu'nu hapsettirecek olan Menderes aynı konuda Atay'ı affetti. Onun mahkemesine bir feragatname gönderdi ve Dünyacıların davası düştü. Böylece "basın affı" etiketi altında

yürütülen teslim alma uygulaması sadece Falih Rıfkı'nın affı neticesini verdi.

Biz bunu hapisanede haber aldığımızda, içimizden tepesi en çok atan Beyhan Cenkçi oldu. Oturdu, "dünyevi pazarlıkçı"ya şu telgrafı çekti:

"Bizler namına fedakârlık yaparak girişmiş olduğunuz pazarlığın tek meyvesini başarıyla aldığınızdan dolayı tarifsiz sevinçler içindeyim. Bu kabiliyetinizden dolayı sizi tebrik ederim."

Bilmiyorum Atay bu telgrafı, hayatının şerefli bir hatırası olarak saklamış mıdır?

1960'a nerelerden gelindiğini hatırladığımda, ama asıl 1990'ları düşündüğümde, yaratılış olarak iyimser ve fazla şeye metelik vermez, hele insanların küçük taraflarına aldırmaz olan ben, içimi bir hüznün kapladığını hissederim.

Menderes bir yandan İstanbul'da basını uyutma kampanyasını sürdürürken Ankara'daki DP grubunu da unutmadı ve onun başını boş bırakmadı. 1959 yazında Başbakanlık fiilen İstanbul'a, Park Otele taşınmıştı. Otelin holüne bakan ve birkaç basamakla çıkılan kat, bütünüyle Başbakanlığa kiralanmıştı. Katta bir toplantı salonu, 30-35 oda, daire vardı. Başbakanlık oraya bir de özel telefon santrali yerleştirince resmi dairelik vasfı tamam oldu. Gündüzleri çalışan Başbakan bu suretle İstanbul'da, gecelerini boş çerçeve doldurmakla geçirmek fırsatını buldu. Tabii, zevkli gecelerin faturasını ödeyen devletti. Zaten 1959'da, devletin devletlik bir vasfı da kalmamıştı ya.. Bir adam kayıtsızca her şeye egemendi ve artık bu fiili durumunu hukukileştirmek peşindeydi. Bir "çokluk diktatoryası" memleketin üzerine kanat açmıştı.

O yaz, Meclisin tatile girmemesi kararlaştırıldı. Bu da, bir sahtecilikti. Zira Kurban Bayramı 17 Haziranda başlar ve tabii 21 Haziranda biterken Menderes Meclisi 12 Haziranda itibaren tam bir aylık tatile soktu. Yazın ortasında Meclis yeniden toplanacak, bir çalışma yapacaktı. Ne çalışması? Demokratlar ortaya çeşitli söylentiler atıyorlardı. Erken seçim kararı bunlardan biriydi. Mecliste CHP'nin birçok soruşturma önergesi vardı. Uşak ve Topkapı Olaylarının hesabının, CHP Mecliste görülmesini istiyordu. Daha başka iktisadi konular mevcuttu. İktidar bunların hiçbirini, yasal

açıdan zorunluyken, gündeme almıyordu. Gündem Menderes'in emriyle oluşturuluyordu. Devletin kalmadığı bir ülkede Meclis kalacak değildi ya.. Milletvekilleri böyle bir hava içinde o yaz yurdun çeşitli bölgelerine dağıldılar. İktidar milletvekillerinin çoğu tabii kapağı İstanbul'a attılar. Buna karşılık canını dişine takmış olan CHP'liler ekipler hazırladılar ve kalabalık kafileler halinde ülkeyi taramaya çıktılar. Sadece İsmet Paşaya müsaade edildi. O, İstanbul'a gitti ve 1959 çivilemelerine başladı.

1959 yazında CHP ekiplerinin yurdun dört bir tarafında, belki de o zamana kadar hiç rastlamadıkları sıcak bir ilgi gördüklerini sonradan beni ziyarete gelen ekip mensupları anlattılar. Aksal, Feyzioğlu, Satır gayet memnundular. Satır Aydın'a gitmiş. Aydın, bu. DP'nin kalesi. Aydın'a bir muhalefet ekibi gitti mi, 1959'dan önce kimsenin kılı kıpırdamazdı. Bu defa bir tedbirler almışlar, bir karşı hazırlıklar yapmışlar.. Satır bunları anlatırken kahkahayla gülüyordu. Sahiden de Menderes'in hemşehrileri hiç de eski havanın içinde olmadıklarını belirtmişler. O gezilerde ekipler özellikle, "Meclis gündemine alınmayan soruşturma önergeleri"ni anlatıyorlardı.

Burada, bir noktayı söylemek isterim. Meclis gündemine alınmayan soruşturma önergeleri!. Köylü, basit halk bundan ne anlar, bunu ne derece umursar?. Bu, DP büyüklerinin de fikriydi. Onlara kalırsa, sorun, ekmek sorunuydu. Yıllardır hep "Azot fabrikası mı, ispat hakkı mı" sloganını kullanıyorlardı. Yanıtlar "azot fabrikası"ydı. Mademki yurdu kalkındırıyorlardı, yok soruşturma önergesiymiş, yok basın özgürlüğüymüş, bunlarla kimsenin ilgilenmemesi lazımdı.

Halbuki görüldü ki, halk ilgileniyordu. DP büyükleri bunun sebebine doğru teşhis koyamadılar, bunu sonuna kadar yapay sandılar, CHP ekiplerinin gezileri engellenir, basın susturulursa bu soruların yurt düzeyinden kaybolacağı düşüncesine kendilerini kaptırdılar.

Yanıldıkları temel nokta şuydu: Türkiye, sandıkları refahın içinde değildi ki.. Şişkinlik, enflasyondan doğan bir şişkinlikti. Paylaşılması gereken pasta yeterli ölçüde büyütülememişti. Gerçi, bir kapalı ekonominin içinde olan köylünün cebine para girmişti. Belki bu, Osmanlılardan itibaren Anadolu köylüsü için ilk defa oluyordu. Fakat yollar, ulaşım

araçlarının artması, her tarafa yayılan gazeteler köylüleri de kapalı ekonomilerinden dışarı çıkarıyordu. O zaman köylü, cebindeki paranın fazla bir şey etmediğini görüyordu.

Daha kötüsü,"aydın tabaka" olarak bilinen bürokrasi ve burjuvazi, kentlerdeki halk bu "gösteriş zenginliği"nden bile yoksundu. Aksine, enflasyon onları yıkıyordu. Her gün yeni bir ihtiyaç maddesine zam geliyordu. 1959 yılı, ekmeklere zam yapıldığı yıldır. İktidar "buğdayı da pahalıya alıyoruz" diyordu. Bundan, kentte yaşayana ne? O, fırıncıya ödediği parayı biliyordu. Onun fark ettiği, iktidarın söylediğinin aksine, işlerin iyiye değil, kötüye gittiğiydi. Bunu, kendi gündelik yaşamından çıkarıyordu. Demek ki, bir aksaklık vardı.

Muhalefet, halkın bütün çevrelerine bu aksaklığın nedenini anlatıyordu. Aksaklık, rejim sorunlarının çözülememesinden doğuyordu. Muhalefet görevini yapamadığı için çalanın ve çırpanın sonu gelmiyordu. DP denetime olanak tanısa, millet işleri daha doğru yürüyecek, bir dengeli düzen kurulacaktı. "Meclis gündemine alınmayan soruşturma önergeleri"nin önemi işte böyle doğuyordu ve bundan dolayı halk DP büyüklerinin ve idareci takımının iddiasının aksine, bu davaları çok iyi anlıyordu.

Yıllar sonra, başka bir iktidar işbaşına geldiğinde, İsmet Paşa Pembe Köşkte bana şöyle söyleyecektir:

"Hem enflasyon yapacak, pahalılığa gideceksin, hem de şiddet rejimi yürüteceksin, bu, eğer kendine göre bir ordun yoksa mümkün değildir. Önce dine sarılırsın, ama uzun fayda vermez. Mecbur olursun orduya elatmaya, onu kendine göre bir ordu yapmak için çalışmaya. Bu, sonun başlangıcıdır.."

Menderes için de sonun başlangıcı böyle oldu.

CHP ekipleri her yerde olaylara konu oldular. Polis kuvvetleri itibarlarını ilk, bu ekiplerin dolaşmasını engelleme gayretlerinden dolayı yitirdiler. Bir olay çıktığında hemen yayın yasağı konuluyordu. Yayın yasakları kısa zamanda dejenere oldu. O günler İran Şahı Akis'i dava etti –İranlılar, Şah konusunda nerede eleştiri çıkarsa hemen oranın dışişleri bakanlığının başını ekşitmek âdetlerinden hiç vazgeçmediler; üstelik o tarihteki bizim Dışişleri Bakanı Zorlu'ydu–, yayın yasağı konuldu. İsmet Paşa İstanbul'da bir basın toplantısı tertipledi, yayın yasağı konuldu. Hatta İzmir'de birtakım

Amerikalılar döviz kaçakçılığı yaptılar. Amerika Büyükelçisi gidip Dr. Namık Gedik'i gördü ve ona bile yayın yasağı kondu. Sonradan DP iktidarını deli edecek meşhur fısıltı gazetesinin doğuşu böyledir.

Hani, aslına bakılırsa fısıltı gazetesi için de konu yok değildi. DP'nin unutulmaz basın danışmanı Zühtü Hilmi Velibeşe'nin başına geleni hâlâ hatırlarım.

Bu Velibeşe bir iyi, ama kaskatı ve kafası dar adamdı. DP iktidarının o sert basın yasalarının temelinde yatanlardan biridir. Aynı zamanda, Zafer'in de sahibi durumundaydı. Bir gün geldi, bu Basın Yasası tutup Velibeşe'yi de vurmadı mı? Velibeşe, Yazışleri Müdürü Cenap Yakar'la birlikte bir hapis cezası yedi. Sonra, nasıl kurtuldu bilir misiniz? Gitti, o yaşına rağmen –69 yaşındaydı– doğum tarihini değiştirtti ve 72 yaşında oldu. Tabii, 72 yaşındaki bir adamın doğduğunu gören insanlar da kolay bulunmayacağından Velibeşe'nin tanıkları dediler ki: "Biz, Velibeşe'nin doğduğunu görenlerden duyduk ki, Velibeşe 1308 değil, 1305 doğumludur!"

Hapisanede ve sonra aramızda, bu, hep bir alay konusu oldu, birbirimize "yahu, senin tevellüdün (doğduğun yıl) neydi sahi?" diye takıldık durduk.

O devrin başka bir eğlenceli hikâyesi, İsmet Paşaya Amerika Büyükelçiliğine giderken bir belediye arozözünün zorunlu duş yaptırmasıdır. Ben bunun hikâyesini bir gün sonra, Paşa ile kayınvaldem beni ziyarete geldiklerinde kayınvaldemin ağzından dinledim.

Paşayla kayınvaldem o yaz, 4 Temmuzda Amerika'nın ulusal bayramında hazır bulunmak için İstanbul'dan Ankara'ya geldiler. İsmet Paşa iktidar tarafından yaman bir Amerikan düşmanı olarak propaganda ediliyordu. Hatta, Demokratların en akıllıları buna bir de kök bulmuşlardı. Amerikalılar Lozan'da İsmet Paşaya güçlük çıkarmışlardı, o da "ben size gösteririm" demişti. İsmet Paşanın kini söner mi? O gün bugün, Amerika'yı mahvetmek için elinden geleni yapıyordu. Şimdi de, bir iktidarı alsa, Amerikalıları hemen Türkiye'den kovacaktı. Zavallı İsmet Paşa, bunların asılsız olduğunu göstermek için çırpınıp duruyordu. 4 Temmuzda da, sırf bu yüzden Ankara'ya geldi, tatilini yarıda kesti. İsmet Paşanın Amerikalılara karşı gerçek duygu ve tutumunun ne olduğunu daha ilerde, Amerika Büyükelçisi ve yardımcısıyla bizim

evde yediğimiz bir özel yemeğin hikâyesini aktarırken anlatacağım.

O 4 Temmuzda Amerika Büyükelçiliğindeki kabul resmi saat 12.00'deydi. İsmet Paşa evden bir taksiye binmiş, yanındaki pencereyi de açmış, kayınvaldemle birlikte, 12.00'yi birkaç dakika geçerken büyükelçilikte bulunmak üzere yola çıkmış. Tam, büyükelçiliğe giden yokuşu tırmanırken yukardan bir belediye arozözü belirmiş. Arozöz, İsmet Paşanın taksisi kendi hizasına geldiğinde o taraftaki musluklarını açıvermiş. Sular, açık pencereden içeri girip İsmet Paşayı sırsıklam etmiş. Kayınvaldem, eve dönüp Paşanın değişmesini teklif etmiş. Fakat İsmet Paşa "ziyanı yok" demiş. Eşi, mendiliyle Paşasını olabildiğince kurulamış. Girmişler. Büyükelçi şaşırmış. İsmet Paşa gülerek,

"Amma da ıslanmışım.." demiş.

Fletcher Warren bunu kendi bahçıvanının bir dikkatsizliği sanmış. Başlamış özürler dilemeye. Fakat İsmet Paşa hikâyeyi anlatmış,

"Yok canım, kavgadan geliyor zannetmeyin..." demiş.

İsmet Paşa salondan içeriye girerken Menderes öteki kapıdan dışarı fırlamış.

Belediye arozözünün marifeti kaza mıydı, tertip mi? Başka bir halde, kaza olmaması ihtimali kimsenin hatırına bile gelmezken o günlerin havası içinde ve öyle bir iktidar işbaşında bulunduğundan herkes bunu Menderes'in yeni ve ayıp bir oyunu olarak aldı. Hani boşuna şair, Allah bir yerde çözülmenin başını göstermesin dememiş..

O gelişinde İsmet Paşa Ankara'da biraz kaldı. Birkaç günlüğüne, yanına kayınvaldemle birlikte Özden'i ve Gülsün'ü, bir de İsmail Rüştü Aksalları alarak Abant'a dinlenmeye gitti. Orada bütün Bolu ve Abant halkı İsmet Paşanın elini öpmeye koştu. Menderes'in jandarması, bu. Olay yaratmadan durur mu? Halkın, İsmet Paşanın yanına on kişiden fazla halde gelmesinin yasaklanmasına kalkışıldı. Dönüşlerinde Özden şöyle diyordu:

"Halbuki aldırmasalardı, hiç mesele çıkmayacaktı. Onlar böyle davranınca halk babama büsbütün sokuldu, bağlandı..."

Şimdi bunları yazarken düşünüyorum da, o günlerin gü-

lünç hikâyeleri birbiri peşine aklıma geliyor. Ethem Yetkiner'in Adnan Menderes'e şu telgrafı:

"İrşat, alaka ve büyük yardımlarınızla sipariş edilen otobüslerden 20 adedi bugün şehrimize gelmiştir. Yarından itibaren hizmete gireceklerdir. Bu suretle son aylar içinde alınan yeni otobüs adedi 75'e baliğ olmuştur. Bu mesut hadise dolayısıyla İstanbul halkının minnet ve şükranlarını arz eder, hürmetlerimi sunarım."

Hatırlamıyorum, Başbakan da İstanbul'daki valisine "Sevgili İstanbullu hemşehrilerim getirttiğim otobüslere güle güle binsinler" diye bir karşılık gönderdi mi? Ama, Yetkiner'in telgrafı birkaç posta radyolarda okundu. Artık, dalkavukluk bile sanat olmaktan çıkmış, cıvımıştı.

Ya, Vatan Cephesine katılan devlet tiyatrosu sanatçılarını, radyoya çıkarıp da onlara âdeta canlı bir politik skeç yaptırtmak!.

Her yerde VC ocakları açan DP'li tezgâhtarlar Devlet Tiyatrosunda da birtakım yanardönerler bulmuşlardı. Bir gün gazetelerde "yüz kadar Devlet Tiyatrosu mensubu"nun Vatan Cephesine katıldıkları ilan edildi. Tabii, radyoda da... Muhalefet, bunlarla alaya başladı. Sanatçıların siyasi partide işi ne? Üstelik de "sayın bakalım, kimmiş bu yüz kişi" diye, DP sıkıştırılıyordu. Ortada, yüz kişi filan yoktu. Bunun üzerine bir radyo röportajı hazırlandı. Tertipçi, Radyo Gazetesinin spikeri Hikmet Münir'di. Hikmet Münir soruyordu:

"Size baskı yapıldığını ileri sürüyorlar. Ne dersiniz?"

Bir tanesi yanıt veriyordu:

"Aaa, asıl baskıyı yapan o muhalif beyler.."

"Affedersiniz, sizin gibi iftihar ettiğimiz sanatkârlara bir de mideci sıfatını takıyorlar.."

Tombul bir kolaratur soprano,

"Biz mideci değiliz. O muhalif beyler bilsinler ki biz aydın vatandaşlar olarak vicdanlarımızın emrettiği partiye girdik.." diyordu.

Aralarında şöhret sahipleri de bulunan daha başkaları o yayında 1959 yılında bir insanın DP'ye niçin girebileceğini bir anlattılar, bir anlattılar ki, değme kalem ustası böyle bir komedi yazamazdı.

Fakat 1959'un yazında DP'nin oynadığı sadece komedi

değildi. Topkapı Olayları yazın sonunda da Geyikli'de tekrarlandı.

Kasım Gülek'in başkanlığında bir heyet Çanakkale'ye gitmişti. Oradan Geyikli'ye geçtiler. Geyikli'de Gülek, kendisine karşı bir suikast tertibi yapıldığı feryadını yükseltti. "İkinci Uşak bana karşı yapıldı" diyordu. İsmet Paşaya Uşak olur da, Gülek'e olmaz mı?.. Geyikli'de, ekibinin öldürülmesine teşebbüs edildiğini bildirdi, demeçler verdi.

O günler Gülek CHP içinde son derece sıkıntılı ve güç bir durumdaydı. Bütün saygınlığını yitirmişti. Ancak böyle gürültülerle yerinde kalabileceğini biliyordu. Bundan dolayı, olay Ankara'da, CHP çevrelerinde kuşkuyla karşılandı. O sıralarda görüştüğüm birçok CHP'li bunu belirttiler. Genel merkez, Geyikli'ye bir soruşturma heyeti yollanmasına karar verdi. Heyete aklı başında iki CHP milletvekili, İbrahim Saffet Omay'la Daniş Yurdakul seçildiler.

Ne var bunda, değil mi? Şimdi dinleyin...

Anadolu Ajansı derhal ilgili ve yetkili makamlara dayanarak bir bildiri yayımladı. Bunda, CHP'nin ve milletvekillerinin hiçbir biçimde soruşturma yapmaya yetkili olmadıkları söyleniyor ve tıpkı İsmet Paşanın Uşak'a gidişi sırasında olduğu gibi şu tehdit yükseltiliyordu: "Sonuç ve sorumluluk, böyle bir girişimde bulunacaklarda olacaktır!"

CHP aldırmadı. DP de tertibini yaptı. İki CHP milletvekilini Çanakkale'ye getiren vapur göründüğünde bir Çanakkale DP milletvekilinin –Nuri Togay– komutasında DP'li çapulcular hazırdı. Jandarma ve polis de sıkı tertibat almıştı. Nuri Togay bir SS birliği komutanı gibi vapura çıktı, CHP'li meslektaşlarına karaya inmemelerini bildirdi. Zaten Omay'la Yurdakul'u karaya çıkarınamak emri kaptana da verilmişti. Kaptan düdük çaldı ve Çanakkale'ye uğramadan İmroz'a geçti.

Fakat iki milletvekili bir motorla o gece gizlice İmroz'dan ayrıldılar ve bir James Bond filmi kahramanı gibi Çanakkale'de karaya çıktılar. Geceyi bir CHP'linin evinde geçirdiler. Ertesi sabah haber duyuldu. DP'liler deliye döndüler. İki milletvekilinin bulunduğu, gittiği yerlerin etrafında ellerinde sopalarla dört dönüyorlar, onları tehdit ediyorlardı ve güvenlik kuvvetleri bu çapulculara hadlerini bildir-

miyordu. Nasıl bildirsin ki hareket Ankara'nın emriyle ve Çanakkale milletvekillerinin idaresinde gelişiyordu.

Omay ve Yurdakul Çanakkale'de durumu inceledikten sonra Geyikli'ye gitme kararını verdiler. İşte, gerçek ikinci Topkapı orada cereyan etti. Halk birbirine girdi. DP milisleri ali kıran, baş kesen halindeydiler. Başlarında kendi milletvekilleri vardı. Bu Geyikli Olayları –ki, hesabı Yassıada'da görüldüğü için herkesin malumudur– DP idaresinin 1959 yazının sonunda ne halde olduğunun en güzel işaretidir. Tabii o tarihte derhal bir yayın yasağı kondu ve sözümona olup bitenler halka duyurulmadı.

Halbuki iş orada bitmedi ki.. Omay ve Yurdakul İstanbul'a gelince rıhtımda kalabalık CHP'liler tarafından karşılandılar. Bu sefer rıhtımda meşhur Bumin Yamanoğlu'yla çetesi vardı. Bu çete, CHP'lilerle gazetecileri önce bir güzel tartakladı, sonra dünya kadar adamı "polise karşı koymak" suçundan topladı. Bunlardan bir kısmı tutuklandı. Aralarında bizim muhabir –Cumhuriyet'te de çalışırdı– Egemen Bostancı ve Vatan'ın Hilmi Yavuz'u da vardı. Çocuklar hapse atıldı. Gerçi bir süre sonra salıverildiler, arkadan da beraat ettiler ama, DP devrinin tarihine "rıhtım olayları" diye geçen vaka doğmuştu.

Uşak, Topkapı, Geyikli ve Rıhtım Olayları... Bunların hepsi bir tek yazda! DP çılgın haldeydi. Buna karşılık CHP iktidar emanetini devralmaya hazırlanıyordu. Yazın sonunda, Kasım Gülek genel sekreterlikten ayrılmak zorunda kaldı.

ALTINCI BÖLÜM

GÜLEKSİZ CHP İKTİDAR YOLUNDA

I

1959 Eylülünün 27. günü Pazardı. İsmet Paşa her zamanki gibi öğleden sonra ikide, Özden ve çocuklarla birlikte beni görmeye geldi. İki günden beri parti meclisi toplantı halindeydi. Son Geyikli Olaylarının yankıları kamuoyunu şiddetle ilgilendiriyordu. CHP'nin genel durumla yakından meşgul bulunduğu biliniyordu.

Fakat benim bildiğim başka bir şey daha vardı. Kasım Gülek konusunda CHP'nin bardağı dolmuştu. Gülek'in genel sekreterlikte devam etmesi yarın başa büyük dertler açacak yön almıştı. Onun için bu konuya bir çare bulunması çok parti meclisi üyesinin aklındaydı.

İsmet Paşa o pazar, benimle az kaldı. "Mühim işlerimiz var, mühim işlerimiz.." dedi. "Nedir?" diye sordum. Bir ameliyat yapacaklarını söyledi. "Yarın gazetede okursun" diye kalktı. Doğruca partiye, parti meclisinin toplantısına gitti.

Ertesi günkü gazeteler Kasım Gülek'in CHP genel sekreterliğinden istifa ettiğini ve yerine İsmail Rüştü Aksal'ın getirildiğini yazdı.

Çokları CHP'nin popüler genel sekreterinin düşürülmesindeki nedenin meşhur "Fens mektubu" olduğunu sanır. Başa iş açan mektupların birincisi olan Fens mektubu, aslında Gülek'in başına gelenlerin nedeni değildir. Yoksa, artık olayların düzeyi altında kalmış bu politikacının defterinin dürülmesine parti içinde çoktan karar verilmişti. İhtiyatlı ve ağırbaşlı İsmail Rüştü Aksal da Gülek'e karşı tavır alınca ve bilhassa ilk Geyikli Olaylarının iktidardan çok Gülek'in tertibi olduğu fark edilince, parti meclisinde genel sekretere güvensizlik iyice açığa çıktı. Gülek, "Fens mektubu" sorunun-

daki tutumuyla, sadece, bu güvensizliğin ne kadar haklı olduğunu kanıtladı.

Önce, temeldeki sebepleri anlatayım. 1959 yazında herkes, CHP'nin iktidara doğru süratle gittiğini fark ediyordu. Parti, bir derlenip toparlanma gayreti içindeydi. Ekip çalışmaları düşünsel boyutlar da kazanmıştı. Araştırma bürosu bir çekirdek teşkil ediyordu. İlk hedefler bildirgesi herhangi bir ciddi batı partisini gıpta ettirtecek nitelikte ve dolgunluktaydı. Bütün parti ülkeye, eğer iktidara CHP getirilirse huzur ve güvenin kurulacağı, iktisadi durumun düzeleceği inancının verilmesi azminin içindeydi.

Böyle bir ortamda Gülek, fena halde tekliyordu.

Hiç kimse Kasım Gülek'in CHP'ye fayda vermediğini insafla iddia edemez. Bilhassa 1950-54'ün boş, 1954-57'nin güç günlerinde genel sekreter partinin sesini geniş halk tabakalarına götürmüş, onlara CHP'nin varlığını hatırlatmıştır. Tabii, firmanın güçlülüğü Gülek'in işini kolaylaştırmıştır. Buna rağmen, çok kimse umutsuzluk içinde bir kenara çekilmişken, 1954'ten sonra ise bir başka takım iktidarla pazarlık halindeyken Kasım Gülek bir mücadele simgesi olarak uğraşmakta devam etmiştir.

Ancak Kasım Gülek hep, "parti vasıtasıyla kendine yontan bir adam" gibi çalışmıştır. Çünkü kişisel birtakım eksikleri, zayıflıkları onu yönlendirmiştir.

1957'den 1960'a yaklaşılırken genel sekreterin bireysel politika yapmaktaki ısrarı partide giderek tepkiyle karşılandı. 1959 yazının başında yurdu tarayacak ekipler kurulurken Gülek'in kendisini programların üstünde sayması, "Allahını seven benimle gelir" tarzında bir davet yapıp kendi taraftarı milletvekillerini yanına alarak özel gezilere çıkması, oralarda genel merkez tarafından çizilen anahattın dışında konuşmalar yapması tepki uyandırdı. Temmuz içinde bir gün İsmail Rüştü Aksal'ın, parti grubu ve merkez idare kurullarının bir ortak toplantısında –Aksal o tarihte grup başkanvekiliydi– şöyle dediğini anlattılar:

"Genel başkanın seyahatlerini heyetler hazırlıyor, konuşmaları heyetlerin tasvibinden geçiyor. İnönü'nün tabi olduğu müşterek çalışma kaidelerinden acaba genel sekreter muaf mıdır?"

Genel sekreter, bu dobra dobra lafa karşı pişkin pişkin gülmekle yetinmiş.

Gezilerinde iktidarın, Kasım Gülek'e isteyerek veya istemeyerek büyük yardımlar sağladığı da bir gerçektir. Gülek'e alerjisi olan DP onun her gezisini bir macera haline sokmak için elinden geleni yapıyor, olaylar yaratıyor, genel sekreter de böylece sürekli gazete başlıklarına kurulmak fırsatını buluyor, kendisini parti içinde kuvvetlendirdiği duygusuna kapılıyordu. İktidar olay yaratmayınca Gülek bunları bizzat yaratıyordu. Sonradan üzüntülü durumlar doğuracak Çanakkale yolculuğunda bu yöntemin uygulanmış olduğu hakkında genel merkezde ciddi kuşkular belirmişti.

1959'da Gülek'in karşısındaki faal cephe Turhan Feyzioğlu - Emin Paksüt ikilisinin etrafında örgütlendi. CHP'nin eski aydınları ve yeni gelen taze kan, Gülek sorunu köktenci bir biçimde çözümlenmediği takdirde ilerde daha fazla sıkıntı çekileceğini İsmet Paşaya anlattılar.

İsmet Paşa Kasım Gülek'e fazla önem vermezdi. "Ben kiminle olsa çalışırım" felsefesi bunun temelindeki sebeptir. O yüzden de Gülek hakkında hiçbir tertibe, 1959 Eylülüne kadar katılmamıştır. Yoksa, Gülek'i bütün dış kuvvetine rağmen bir çırpıda etkisiz kılabilmek, CHP genel başkanının daima gücü içinde olmuştur. Nitekim buna karar verdiği o eylül toplantısında "Şimdi bırakın bunu canım" demeyip de genel sekreterinden "Fens mektubu" konusunda bir akılcı açıklama yapmasını bizzat o istediğinde Gülek yıkılıverdi.

Bu "Fens mektubu" karıştırıcı, bir sözü öbürünü tutmaz, kendisine inanılmaz, bir zor anı geçiştirmek için gerçekleri değiştiren fütursuz politikacıların en sonda kendi ağlarının içine düştüklerinin daima yaşayacak canlı örneğidir. Bu konuyla en ziyade, Akis'teki bizim arkadaşlar uğraştılar ve işi kopardılar.

Albay Fens, NATO parlamentolar grubu başkanıydı. Bu örgüt Londra'da bir Atlantik kongresi düzenlemişti. Buna NOTA parlamenterleri davetliydiler. CHP adına Nüvit Yetkin'in gitmesi kararlaştırılmıştı. Bedava gezilerin baş müşterisi Gülek de buna katılmak istiyordu. Fakat kontenjan dolmuştu. 1959'un yazında, Gülek'in Albay Fens'e bir mektup yazarak ondan, kendisini şahsen davet etmesini istemek pişkinliğini yaptığı duyuldu. Çok daha fenası, genel sekreter bu

mektubunda kendi partisinin Meclis grubu başkanvekilinin de çirkin şekilde aleyhinde bulunmuş, onun dil bilmediğini belirtmiş, "milletlerarası toplantıların adabına da vakıf değildir" demişti.

Bu iddialar ortaya atıldığında Kasım Gülek, mektubunun ele geçmeyeceğini sanmanın umursamazlığı içinde şöyle bir açıklama yaptı: "Ne NATO'nun genel sekreterine ve ne de NATO'nun herhangi bir yetkilisine böyle bir mektup gönderdim."

Fakat bizim çocuklar Gülek'in Albay Fens'e yazdığı mektubun kopyasını bulup temmuzun sonunda Akis'te yayımladılar. Mektubun kopyası hükümetin elindeydi. Mektubunda Gülek, Nüvit Yetkin için diyordu ki: "Muhalefetten giden tek üye de Türkçeden başka dil bilmez ve milletlerarası toplantıların tamamıyla cahildir." Sonra, Albay Fens'ten Atlantik kongresi başkanı olarak Türkiye'den "bir veya iki muhalefet temsilcisi" daha davet edip edemeyeceğini soruyor ve ilave ediyordu: "Eğer böyle bir davetiye gönderebilirseniz ben şahsen kongreye katılmaktan çok memnun olacağım."

Kasım Gülek'in bedavaya olan merakı bilindiğinden, bir davet gelirse memnun kalacağına ilişkin kimsede bir tereddüt doğmadı. Fakat Yetkin hakkındaki sözleri herkesçe ayıplandı.

Genel sekreter, mektubu Akis'te yayımlanınca şaşırdı. İnkâr ettiği yazışmanın varlığı ortaya çıkmıştı. Bizim açıklamamızdan birkaç gün sonra İstanbul'da bir basın toplantısı tertipledi ve ikinci hatasını işledi. Evet, böyle bir mektup yazmıştı. Fakat, mektubu tahrif edilmişti. Sonra ağır bir suçlamada bulundu: Mektubu, DP hükümeti tarafından postadan çalınmıştı! Yavuz bir hırsızın yiğitliğiyle Kasım Gülek, haberleşme özgürlüğünden, mektup çalmanın faziletsizliğinden söz etti, Ulaştırma Bakanına adamakıllı yüklendi.

Ertesi gün Ulaştırma Bakanı bunu kesin bir dille tekzip etti.

Mektubunun hükümet tarafından postadan çalındığını ileri sürerken Gülek, boş atıp dolu tutmak istiyordu. Zira Albay Fens'ten, mektubunun albayın eline geçmediğini öğrenmişti. Gülek'in mektup yazmasından sonra Fens bir toplantı için İstanbul'a gelmişti. Gülek bir mektup olayının doğmak üzere olduğunu hissettiğinden albayı yakalamış, mektuptan

başkalarının nasıl haberdar bulunduğunu sormuş, albay da mektup hakkında hiçbir şey bilmediğini, bunu almadığını söylemişti. Açıkgöz Gülek bunun üzerine albaydan, bu konuyu kendisine yazıyla doğrulamasını istemişti. Albay da, eline böyle bir yazılı açıklama vermişti. Mademki mektup albaya gitmemişti, fakat hükümetin elindeydi, demek ki bunu hükümet postadan çalmıştı!

Kazın ayağının öyle olmaması, Gülek'in yeni talihsizliğini oluşturdu. Mektup Londra'ya gitmişti. Ama albayın eline değil. Albay o sırada Londra'da bulunmadığından mektup bir sekreter tarafından açılmıştı. Kongrenin sekreteryası bunun üzerine, masrafları kongrece ödenmek üzere Türkiye'den üç muhalefet temsilcisi daha davet etmişti. Bu davet bizim hükümete duyurulduğunda Dışişleri Bakanlığı işte bir bityeniği görmüş ve Londrada'ki Büyükelçimiz Muharrem Nuri Birgi'ye işin aslını soruşturma emrini vermişti. Birgi için soruşturma güç olmamıştı. Gitmiş, sekreteryadan yeni davetin sebebini sormuş, sekreterya da kendisine Gülek'in mektubunu vermişti. Birgi bunun örneğini çıkarmış, Dışişleri Bakanlığına göndermişti. Olaydan da bizim delegasyonun önünde, delegasyonun kaldığı Rubens Oteli salonlarında söz etmişti. Londra'daki bir muhabirimiz işi oradan öğrenmiş, bizim çocuklar da burada mektubun suretini Dışişleri Bakanlığından çıkarmak marifetini göstermişlerdi. Gülek'in iddiaları üzerine Birgi'yle görüşüldü, Birgi yazdıklarımızı doğruladı, biz bunu da yayımladık. Gülek apışıp kaldı. Artık çırpındıkça batıyordu.

Karadeniz gezisine çıkarken, kendine özgü yöntemlerle domates sandıkları üzerinde bir basın toplantısı yaptı ve orada da şöyle dedi:

"Hayır. Mektup Fens'in eline geçmediği gibi sekreteri tarafından da alınmış değildir. Onunla da görüştüm. Bana böyle bir mektup almadığını söyledi. Mektup postadan çalınmıştır."

Gülek bu sefer de, albayın özel sekreteriyle Atlantik kongresi sekreteryasını birbirine karıştırıyor ve başını daha büyük dertlere sokuyordu. Biz bu defa, Londra'da mektubu alanın Atlantik örgütü sekreteri Mr. Robinson olduğunu yazdık ve Mr. Robinson bunu doğruladı. Gülek tekrar ısrar edin-

ce, bizzat Albay Fens'in şu acı açıklamasıyla burun burna geldi:

"11 Temmuzda Kasım Gülek'le İstanbul'da karşılaştım. Bu münasebetle bana Atlantik kongresi başkanı sıfatıyla yazmış olduğu mektubu alıp almadığımı sordu. Kendisinin hem iktidar partisi tarafından hükümete karşı ve hem de kendi öz partisi tarafından kötü niyetli olmakla suçlandığından hayli müşkül durumda kaldığını ilave etti.

Ona, kendisinden bir mektup almadığım cevabını verdim. Bunu arzusu üzerine kendisine yazılı olarak da doğruladım. Şurasını size beyan etmek isterim ki Bay Kasım Gülek'e bu mektubu yayımlamak iznini asla vermiş değilim.

Birkaç hafta sonra Londra'da başkanı bulunduğum NATO parlamentolararası konferansı genel sekreterliğine geldiğimde Atlantik kongresinden evvel bana Kasım Gülek'ten gelen bir mektubun bizim sekreterlik memurlarının biri tarafından açıldığını öğrendim. Bu memur Londra'daki Türkiye Büyükelçiliğine mektubun içindekileri aynen bildirmiş ve böyle bir mektubun varlığından beni haberdar etmeyi maalesef unutmuş.

Türk hükümetinin Kasım Gülek'in mektubunun içindekileri öğrenmiş olması tamamıyla normal şekilde olmuştur.

Kasım Gülek'in benim bu özel mektubumu yayımlamak suretiyle benim adımı bu olaya karıştırmış olmasını esefle karşıladım."

Bir oyun ve inanılmaz hafiflik, umursamazlık, böylece tam iflasla sonuçlanmış oluyordu. Olay CHP içinde derin tepki yaptı.

Şimdi, o günleri düşünmek lazımdır. CHP iktidara karşı bir ölüm kalım savaşı içinde. Elindeki bayrak, devlet idaresinde ciddiyet ve doğruluk. DP'yi türlü marifetlerle suçluyor. Böyle bir havada, partinin ikinci adamı, genel sekreteri önce kimseye mektup yazmadığını söylüyor, sonra yazdığını bildiriyor ve hükümetin bunu postadan çaldırdığını, tahrif edip kendisi hakkında tertibe giriştiğini iddia ediyor. "Benden mektup yazmam istendi" diyor, "fakat büyük Allah CHP'yi bir defa daha korudu..." diyor, "şimdi ben itham ediyorum" diye hücuma geçiyor. Sonda görülüyor ki ne tahrif, ne çalma vardır. Gülek mektubu, yayımlandığı gibi yazmıştır. Mektup Londra'ya gitmiştir. Hükümet mektup filan çaldırmamıştır.

Bir tahrifçi varsa, o muhalefetin genel sekreteridir. Tabii iktidar bundan faydalanıp koro halinde sesini yükseltti: İnanılır mı, bu muhalefete?

Buna Çanakkale gezisi tertibi de katılınca, CHP'deki tepkinin sınırı olmadı. Eylül sonundaki parti meclisi işte bu hava içinde açıldı.

Toplantının son oturumu, bir partinin yüksek organlarında "baş yeme toplantıları" nasıl cereyan ederse öyle geçmiş. Öğleden sonraki oturum açıldığında doğrudan doğruya genel başkan, genel sekreterinden mektup işini anlatmasını istemiş. Kasım Gülek "Evet, bir mektup yazdım" demiş ve bu sefer yeni bir metin ortaya çıkarmış. Üyeler şaşırmışlar. Metin, Gülek'in ilk basın toplantısında okuduğu metin değil. Hükümetin elinde bulunan asıla uygun metin de değil. Bu, bambaşka bir şey. Gülek'ten farkın açıklanması istenmiş. Genel sekreter bocalayıp kalmış. Öyle bir durum doğmuş ki parti meclisinde Kasım Gülek'ten yana olanlar bile ağızlarını açamamışlar. O zaman, Feyzioğlu takımı hücuma geçmiş. Demişler ki:

"Genel sekreterin, partinin yüksek kademelerindeki bir arkadaşı aleyhine mektup yazması çok üzücü bir şey. Haydi, onu bırakalım. Diyelim ki bu, şahsi bir kusur. Ama ya, genel sekreterin yazdığı mektubu örtbas etmek için her türlü çareye ve tertibe başvurması? Hatta iktidarla muhalefet arasında muhalefeti haksız durumda bırakan bir mesele çıkarması? Ortada bir ahlak davasının bulunduğunu inkâr imkânı kalmamıştır. Kolayca her türlü iddiada bulunabilen ve parti meclisini dahi kandırmaya çalışan bir genel sekretere itimat edilebilir mi, edilemez mi? Bu genel sekretere parti itimat eder mi, memleket itimat eder mi?"

Soruya hiç kimse "itimat edebilir" karşılığını veremediğinden, Kasım Gülek'in genel sekreterlikten alınmasında görüş birliğine varılmış. Fakat, tarz ne olacak?

Değişik düşünceler ileri sürülmüş. Nihayet, partiye önceden yaptığı hizmetler göz önünde tutularak Gülek'in istifa etmek suretiyle çekilmesi teklif olunmuş. Parti içindeki iktidarının böylece sona ereceğini anlayan ve belini de bir daha doğrultamayacağını bilen Gülek tereddüt etmiş. En güvendiği ve yakın arkadaşlık ettiği bazı üyeleri –Tahsin Bekir Balta, Atıf Ödül, Kâmil Kırıkoğlu gibi..– almış, alt kata inerek

onlarla görüşmüş. Bu yakın arkadaşları da Gülek'e yapacak başka bir şey bulunmadığını, neyi kurtarırsa, yanına onun kâr kalacağını söylemişler. Gülek tekrar yukarı kata, toplantı salonuna çıkmış ve istifa ettiğini açıklamış. Parti meclisi, oybirliğiyle İsmail Rüştü Aksal'ı genel sekreterliğe getirmiş. CHP'nin başında 1960'ın çetin mücadeleyle dolu ilk yarısında ve sonra, netameli ihtilal idaresi devrinde Aksal gibi hafiflikten uzak ve sözü söz olan, güven telkin eden bir genel sekreterin bulunması rejimin büyük talihliliklerinden birini oluşturacaktır.

Ertesi gün, o zamana kadar Kasım Gülek'in propagandasını yapan ve DP'li olmayan eleştiricilerine dahi veryansın eden Ulus büyük manşetlerle "parti meclisi üyeleriyle arasında çıkan ihtilaf neticesi" genel sekreterin görevinden istifa ettiğini bir parti bildirisi olarak haber veriyordu.

Kör ölür badem gözlü olur. Kasım Gülek'i DP benimsedi ve ona yapılan işlemi, CHP'nin kadirbilmezliğine atfetti. Böyle bir hava CHP içinde de ortam buldu. Fakat İsmet Paşa gelişmeyi iyi hesaplamıştı. Menderes'ten başlayıp Demirel'e kadar uzanacak bir politikacı tipi zincirinin halkalarından birini teşkil eden Gülek bertaraf edilmiş oldu.

Bunu o tarihte, CHP için bir kayıp sayanlar çıktı. Fakat kısa bir süre sonra, DP'nin akıbetine bakanlar, bu tipleri birinci plandan uzaklaştıramayan partilerin uzun vadede asıl kayıplı olduklarını anlamakta güçlük çekmediler.

İsmet Paşa 75. yaşını o günlerde kutladı. Buna, bütün ülke İsmet Paşanın 75. yaşını kutladı demek daha doğru olur. Yurdun her yanından bizim, Ayten Sokaktaki eve kutlamalar, iyi dilekler, sağlık temennileri yağdı.

Fakat İsmet Paşayı kısa bir süre sonra büyük bir acı bekliyordu. Çok sevdiği, derin bir saygı beslediği, eve hangi saatte dönerse dönsün elini öpmeden edemediği annesi, Cevriye Temelli İstanbul'daki kızının evinde hastaydı. Oğlunun 75. yaşını idrak etmesinden aşağı yukarı bir ay sonra, Ekimin 27'sinde "Büyük Hanımefendi" hayata gözlerini yumdu. Günlerden salıydı. "Büyük Hanımefendi" 93 yaşındaydı.

Büyük Hanımefendi –evde öyle anılırdı– sanırım artık eşi kalmamış eski kadınlardan biriydi. Vücudu ufalmış, takati azalmıştı, hemen hiçbir şey yemiyor, hemen hiç uyumuyordu, ama zekası ve hafızası bir an sönmedi. Gözlerinin

parlaklığını da asla yitirmedi. Yaman politika meraklısıydı. Oğlunun muhaliflerine fena halde kızardı. Ama en çok kızdıkları, yıllar yılı oğluna dalkavukluk yaptıktan sonra karşı kampa geçenlerdi. Celâl Bayar'ı, Refik Koraltan'ı gayet iyi bilirdi. Hele, kamp değiştiren ikinci sınıf adamlar, oğlunun yanında çalışmış olanlar.. Bunların İsmet Paşa aleyhindeki sözleri Büyük Hanımefendiyi çileden çıkarırdı. Zaten o tipleri hiçbir zaman affetmedi ve onların aileleriyle asla görüşmedi. İkiyüzlülüğe katiyen tahammülü yoktu. Her şeyi herkesin yüzüne karşı dobra dobra söylerdi.

Büyük Hanımefendi beş vakit namazındaydı. Olabildiğince sonuna kadar orucunu tuttu. Pembe Köşkte, şimdi bizim odamız olan odanın yanındaki küçük odasına çekilir, Kuran okurdu. Kayınvaldem de onun gibidir. O da namazında ve orucundadır. İsmet Paşanın zorlu gezilerinde, belli etmeden, Paşanın bir iç cebine dua kâğıtları koyardı. İsmet Paşa bunun farkındaydı ama, bilmez gibi yapar ve gülerdi.

Büyük Hanımefendi gayet otoriterdi. İleri yaşına rağmen evde herkes ondan çekinirdi. 14 yaşında evlenmiş, 16 yaşında anne olmuş. Oğullarından Hasan Rıza Temelli'ye karşı, onun nahif bünyesi dolayısıyla bir zaafı vardı. Fakat İsmet Paşa başkaydı. O, aynı zamanda övünç kaynağıydı. Oğluna "Paşam" diye hitap ederdi. Bir defa kendisine "İsmet" dediğini duymamışımdır. Sadece çok ender olarak, oğlundan söz ederken, şefkat dolu şekilde "İsmetim" dediği olurdu. Paşanın üstüne titrerdi.

Özden, Büyük Hanımefendinin bir hikâyesini anlatmıştır. Son zamanlarına ait bir hikâye. Yani, yaşı 93 iken. Yanında, İsmet Paşanın Amerika Büyükelçiliğine giderken arazöz tarafından ıslatılması olayından söz ediyorlarmış. Biri "İsmet Paşa ıslandı" demiş. Büyük Hanımefendi bunu "İsmet Paşa uslandı" diye anlamış. Hasta yatağında doğrulmuş ve hışımla "Maskaralar" demiş, "benim oğlum doğduğu günden beri usludur. Onun şimdi uslandığını söylemeye kim cüret ediyor?"

İsmet Paşa da onun bu sevgisine aynı biçimde karşılık verirdi. İsmet Paşa'nın kendisinin ölümünü bekleyenler olduğu söylendiğinde, "Onlara hatırlatın, benim daha annem sağ" diye yanıt verdiğini anlatırlar. Tabii bu, bir yakıştırmadır. Ama İsmet Paşanın annesinden kuvvet aldığı bir gerçek-

tir. Bütün bunlar, annesini kaybettiğinde İsmet Paşanın ne kadar üzüldüğü hakkında bir fikir verebilir.

Cevriye Temelli'nin vefatında iktidar ve onun başları çok medeni davrandılar. Özellik böyle durumlarda insan tarafı bulunan Adnan Menderes büyük ilgi gösterdi. Gerekli her şeyin yapılması için emir verdi. Hem o, hem Celâl Bayar başsağlığı telgrafı çektiler. Cenazeye Celâl Bayar adına Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Munis Faik Ozansoy, Adnan Menderes adına da Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur İstanbul'a gittiler. Büyük Hanımefendi Edirnekapı mezarlığına defnedildi. Cenazesi Erenköy'den kalktı. Tabut evden eller üzerinde çıkarılırken İsmet Paşa da annesini biraz taşıdı. Camide cenaze namazını cemaatle beraber kıldı. Camiin önünde trafik polisi her türlü tertibatı almıştı. Yalnız Vali Yetkiner'le bando gecikmişti. Kadıköy kaymakamı biraz beklenilmesini rica etti ve Temelli ailesine Adnan Beyin çok müteessir olduğunu ve "İnönü'nün annesi hepimizin annesidir" diye büyük askeri tören yapılmasını istediğini söyledi. Tören, asker anası büyük bir Türk kadınına layık şekilde cereyan etti.

Büyük Hanımefendi salı günü saat 17.00'de ölmüştü. Çarşamba sabahı cezaevinin müdürü beni çağırttı. Gittim. Başbakanlıktan kendisine telefon edildiğini ve Başbakanın bir emrini bildirdi. Eğer istersem, "İnönü ailesinin bu kederli gününde" bana bir hafta izin verilecekti. Yani çıkacaktım, bir hafta sonra hapisaneye geri dönecektim. Bunun için Adalet Bakanlığına bir dilekçe vermem yeterliydi!

Tahliyeme bir ay kalmıştı. Özgür olacağım günü iple çekiyordum. Ülkenin bu zamanında Akis'in başında tam olarak bir an önce bulunmak başlıca isteğimdi. Çıkacağım, tekrar gireceğim. Böylece tahliyem bir hafta gecikecek. Sonra tuhaf bir uygulamaydı bu. Müdüre:

"Böyle şey olur mu? Âdet midir?" dedim.

Ellerini iki yanına açtı,

"Başbakanın emri.." dedi.

Özür diledim, teşekkür ettim, izni istemediğimi söyledim. Müdür biraz şaşırdı.

"Çıkmak istemiyor musunuz?" diye sordu.

"Hayır" dedim.

"Peki" diyerek başbakanlık özel kalem müdürlüğüne telefon etti. Oradan müdüre ısrar ettiler, müdür bana ısrar etti. Garip bir durumdu. Onlar bana "çık" diyorlar, ben "çıkmam" diye diretiyordum.

Zaten o sabah, Başbakan özel kalem müdür yardımcısını bizim eve göndermiş. Memur Özden'i sormuş. Özden'in cenaze için İstanbul'a gittiği bildirilmiş. Müdür yardımcısı kendisini tanıtmış. Başbakan adına Özden'e başsağlığı için geldiğini söylemiş, istersem benim bir hafta için serbest bırakılabileceğimi haber vermiş. Aynı gün öğleden sonra Yetkiner İstanbul'da, Taşlık'a telefon etmiş. Ömer açmış telefonu, Yetkiner, İnönü ailesinin üzüntüsü dolayısıyla halen Ankara Cezaevinde bir yıllık hapis cezasını doldurmak üzere olan Metin Toker'e, Adnan Menderes'in arzusuna uyularak Adalet Bakanı tarafından bir hafta izin verileceğini söylemiş. Ömer teşekkür etmiş ve durumu bana bildireceğini söylemiş. Gerçekten de Özden hapisaneye telefon etti. Konuyu bildiğimi, izni istemediğimi söyledim. Akşamüstü Özden'i Ankara'dan aramışlar. Başbakanın özel kalem müdürünün yardımcısı konuşmuş. Başsağlığında bulunmuş ve Adnan Menderes'in arzusunu tekrarlamış. Özden teşekkür etmiş ve izni istemediğimizi bildirmiş.

İsmet Paşa birkaç gün sonra Ankara'ya döndü.

II

1959'un sonbaharında, Başbakan Adnan Menderes Amerika'ya gitti. Washington'da CENTO'nun bir bakanlar kurulu toplantısı vardı. Menderes bu toplantıya giderken yanında, Türkiye'nin üç büyük bağımsız gazetesinin bir numaralı adamlarını da beraberinde götürdü. Cumhuriyet'ten Nadir Nadi, Milliyet'ten Ercüment Karacan ve Hürriyet'ten Haldun Simavi.

Aslına bakılırsa, benim inancım, bu üç büyük gazete sahibi 1959'un son yarısında Adnan Menderes'le, bırakınız beraber Amerika'ya gitmeyi, birlikte dahi gözükmemeliydiler. Hapisanelerde dünya kadar gazeteci vardı. Dünya kadar gazeteci, onlara katılmak üzere bavullarını toplamaktaydılar.

Gerçi, o devirde hiçbir zaman bir Cumhuriyet, Milliyet veya Hürriyet mensubu demir parmaklıkların arkasına buyur edilmemişti. Ama bunun bir nedeni, Menderes'in onların başı üstünde bir Demokles kılıcı asmanın daha faydalı olacağına inanması, bir diğeri ise, bunların zaman zaman bir "idare-i maslahat"a taraftar kesilebilecekleri inancını iktidarın başına vermiş bulunmalarıydı. Bu gazetelerin sahipleri, her şeye rağmen ve Menderes kendilerini Amerika'ya neden götürüyor, bunu bildikleri halde, o günlerin astığı astık, kestiği kestik Başbakanına "Hayır" diyemediler.

Menderes onları Amerika'ya "İşte, bizde basın hürriyeti var. Bakınız, memleketimin en büyük üç gazetesinin sahibi benim refakatimde seyahat ediyorlar. Şu anda hapis yatanlar birtakım çurçurlardır. Sizde, çurçur gazeteciler, şantaj veya o çeşit suçlar işlediler mi, ceza görmüyorlar mı? Bizde de görüyorlar. Ne var bunda? Eğer durum bu olmasaydı, bunlar benimle gelirler miydi?" diyebilmek için götürdü. Nitekim Amerika'ya ayak bastığında bunu, meşhur New York Times'ın bir muhabirine ifade etti.

Ben sonradan Nadir Beyle, Haldun ve Ercüment'le bu konuyu görüşmüşümdür. Hürriyet bir büyük tiraj gazetesidir. Onu bir kenara bırakalım. Cumhuriyet ve Milliyet, sahipleri talihsiz bir tanıklık görevini yüklendikleri halde yayımlarında bir değişiklik yapmadılar. DP iktidarı, bu iki gazetede, en yaygın "muhalefet basını"nı buldu. İki gazete, 1959'un sonundan 1960'ın başına birçok kez birinci sayfalarında beyazlıklarla çıktılar ve gidişi hep eleştirdiler. Buna rağmen sahiplerinin Menderes'in oyununa gelmesi, DP'li Başbakanın insanları gerçekten iyi tanıdığının göstergesidir.

Benim sonradan öğrendiğime göre Menderes bunu, Kemal Aygün'le birlikte tertiplemiş. Bir gün, bu gazetelere telefon edilmiş ve "Başbakan beyfendinin akşamüstü bir ziyarette bulunacağı" bildirilmiş. Nadir Nadi, önce bunu şaka sanmış. Zira o sıralarda Nadir Nadi, Radyo Gazetesi'nin hedeflerinden bir tanesiydi. Gerçi bir başka hedef de, o günlerde Sefa Kılıçlıoğluydu. Yani Radyo Gazetesine hedef olmak, tek başına bir onur ve övünç madalyası değildi ama, Nadir Nadi de Sefa Kılıçlıoğlu'yla aynı sebepten ötürü iktidarın hışmına uğramıyordu. Milliyet'le de iktidarın arası, hayli şekerrenk-

ti. Onun için, ziyaret haberi Ercüment Karacan'ı da şaşırtmış.

O gün, akşamüstü, Başbakanın siyah Cadillac'ı Cumhuriyet'in tarihi binasının önünde durmuş. Başbakan önde, Namık Gedik ve Kemal Aygün arkada, demirparmaklıklı büyük kapıdan içeri girmişler. Nadir Nadi biraz solgun yüzle konukları buyur etmiş. Babakan üç çeyrek saat Cumhuriyet'te kalmış. Bina kadar tarihi kahveci Cemal, onlara kahve taşımış.

Menderes, Nadir Nadi'ye, CENTO Bakanlar Kurulu toplantısı için Washington'a gideceğini bildirmiş, eğer kendisine refakat ederse bundan pek sevineceğini söylemiş. Nadir Nadi, davetin altında yatan sebebi anlamış. Fakat, kesinlikle hayır diyememiş. İngilizce bilmediğinden dem vurmuş, Amerika'yı hiç merak etmediğini bildirmiş, külfeti göze alamadığını belirtmiş. Menderes bunların her birine karşılık bulmuş. Nadir Nadi'nin hiçbir şeyle meşgul olmasına lüzum yokmuş. Hariciyeye mensup ilgililer bütün formaliteleri halledeceklermiş. Cep harçlığı olarak kendisine –Türk parası karşılığı gazete tarafından ödenecek– bin dolar verilecekmiş. Yanına da tercümanlar katılacakmış.

Nadir Nadi'nin bu daveti kabulünde, o sıralar eniştesinin bir iyi başkentte –Kopenhag'da– büyükelçi olmasının rolü bulunduğunu bilirim. Nadir Nadi'ye, eğer bir aksilik çıkarırsa eniştesinin bir kötü başkente hemen gönderilebileceği dokundurulmuş. Nadir Nadi de, ailenin huzuru adına, Menderes lehine Amerika'da manen tanıklık yapmayı göze almış. Dereden tepeden konuşulmuş, Menderes davetin kabulünden dolayı memnuniyetini söyledikten sonra ziyaret sona ermiş.

Başbakan arkadan Milliyet ve Hürriyet'e aynı hava içinde gitmiş ve onların da sahiplerini Amerika gezisine davet etmiş. Ercüment ve Haldun da, Menderes'e hayır diyememişler. Başbakan Milliyet'te "Ah, rahmetli Karacan'ı ne kadar severdim", Hürriyet'te ise "Benim Sedat Beyciğim" edebiyatı yapmış ve babalarından söz ederek oğulları silahsız kılmış.

Gerçek şudur ki, bir sonbahar günü Menderes, yanında Nadir Nadi, Ercüment Karacan ve Haldun Simavi olduğu halde Türkiye'den Amerika'ya uçtu.

DP iktidarının başının, üç büyük gazetenin sahibini beraberinde Amerika'ya niçin götürdüğü hemen belli oldu. Amerika Menderes'i şöyle tutuyordu, böyle tutuyordu, ama Amerikan basınında Menderes rejimi ve bilhassa onun basın alanındaki tutumu şiddetle eleştirilmiyor değildi. Menderes ve Zorlu Amerika'nın gözüne girmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Ankara'da Fletcher Warren de kendilerine bir büyük yardımcıydı. Buna rağmen tesirli Amerikan gazeteleri, dergileri Menderes'in, basını rahat bıraksa daha iyi edeceğini belirtmekten geri kalmıyorlardı. Nitekim DP iktidarının başı, ayağını Amerikan toprağına bastığında karşısında New York Times'ın bir muhabirini buldu. Muhabir Başbakandan, hapsettirdiği gazetecilerin hesabını soruyordu. Menderes ona, bizim gazetecileri suçlamakla karşılık verdi. Biliniyor muydu, Türkiye'de neler yazılıyordu? Hapisteki gazeteciler kişisel hakaretler ve iftiralar kaleme aldıklarından dolayı cezalandırılmışlardı. Amerika'da da usul bu değil miydi? İşte, Türkiye'nin en büyük üç gazetesinin bir numaralı adamları, kendisine eşlik ediyorlardı.

O hafta bizim çocuklar bana, hapisaneye geldiklerinde, Kurtul'un New York Times'e gönderdiği mektubu anlattılar. Menderes'in, hem de yurtdışında, kendi gazetecilerini kötülemeye kalkması hepsinin fena halde tepesini attırmış. Oturmuşlar, Menderes'le konuşan gazeteciye, Dana Adams Schmidt'e şu mektubu yazmışlar:

"Sayın Bay

New York Times'dan öğrendiğimize göre Türkiye Başbakanı Adnan Menderes kendisiyle yaptığınız bir görüşmede size Türkiye'de basının hür olduğunu, sadece iftira ile şeref kırıcı haberler ve makalelerin cezalandırıldığını söylemiş, Gazetecilerimizin yazdıkları bazı şeyleri görseniz siz de problemi anlarsınız demiştir.

Başbakan Menderes'in tavsiyesine uyarak, problemi anlamanız için ilişikte bir yazının aslı ile tercümesini takdim ediyoruz. Yazı 12 Ocak 1957 tarihli Akis dergisinde yayımlanmıştır. Bu yazı üzerine Başbakan Menderes Ankara Savcılığı vasıtasıyla dava açtırmış ve Ankara toplu basın mahkemesi derginin yazı işleri müdürü Yusuf Ziya Ademhan'ı 'Adnan Menderes'i küçük düşürmüş olmak' suçundan dolayı bir

yıl hapse, 3000 Türk lirası para cezasına mahkûm etmiştir. Yargıtay bu hükmü tasdik ettiğinden Ademhan halen Kemaliye Cezaevinde cezasını çekmektedir.

Saygılarımızla
Akis Mecmuası
Yazı İşleri Müdürü
Kurtul Altuğ"

Mektubun suretini, Akis'te de yayımladık.

Tabii iktidar küplere bindi. Bu ne küstahlıktı? Başbakan nasıl yalanlanırdı?

Ben çok sonraları, bu Dana Adams Schmidt ile Amerika'da tanıştım. Kurtul'un mektubunu hatırlıyordu. Bir yıl hapis cezası yiyen yazıyı hayretle okuduklarını ve gözlerine inanamadıklarını söyledi. Sanırım bu ceza, bir dönem adliyesinin en koyu yüzkarasıdır.

İktidar, o sıkıntılı ve itibarsız halinde, Menderes'in bu gezisini alışıldığı gibi, bir "görülmemiş zafer" olarak ilan etti. Tabii parlak uğurlama ve karşılama törenleri tertiplendi. Öğrenciler yollara döküldü. DP örgütü, seyyar kıtalarını seferber kıldı.

O günlere ait bir eğlenceli hikâye söyleyeyim. İktidar bu törenler için bir "telefon zinciri" kurmuştu. Buna "şakşak zinciri" de deniliyordu. Bayar veya Menderes'e bir tören yapılacaktı, değil mi? Şehrin milli eğitim müdürü bir okula telefon ediyor, "Büyüğümüz"ün hangi gün hangi saatte nereden geçeceğini bildiriyor, yola öğrenci çıkarılmasını istiyordu. Bu telefonu alan okul, derhal kendi listesinde bulunan bir diğer okula telefon ediyor, talimatı tekrarlıyordu. O okul bir üçüncü okula telefon ediyor, böylece hem süratli bir şekilde öğrenci toplanıyor, hem de güzergâhta boş yer bırakılmıyordu. Akşam radyolar, bazen üç veya dört posta, DP liderlerinin halk tarafından nasıl içten tezahüratla uğurlandıklarını, yahut karşılandıklarını millete parlak cümlelerle anlatıyordu.

Ancak, Menderes'in o Amerika gezisinde bir uğursuzluk mu vardı ne, bir yanlışlık bütün bir çuval inciri berbat etti ve en ziyade, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü Altemur Kılıç'a kök söktürttü.

Washington'da Cumhurbaşkanı Eisenhower CENTO

toplantısına gelen devlet adamlarını ve tabii bu arada Adnan Menderes'i de kabul etti. Kendilerine bir de imzalı fotoğrafını verdi. Kabul, 30 dakika sürmüştü. Fakat Associated Press'in bülteninde, bir baskı hatası olarak müddet 3 dakika olarak çıktı. Radyoların Eisenhower'in Menderes'i kabulünü çok görkemli bir olay biçiminde vermelerinin sabahı, gazeteler kabulün topu topu üç dakika sürmüş olduğunu bildiriyorlardı. Tabii bu, müthiş bir alay konusu oldu. Herkes iktidarla eğleniyor, iktidar ise "Vallahi üç dakika değil, otuz dakika.." diye tepinip duruyordu. Fakat, "yalancı çoban" hikâyesinde olduğu gibi, iktidara inanan kim?

Bunun üzerine, Altemur Kılıç kollarını sıvadı ve hareket geçti. Associated Press'e yalvar yakar olundu, ondan bir düzeltme yapması istendi. Ajansın idarecileri bir koca hükümetin ve başbakanının bu çocukça ısrarına anlam veremediler. Fakat ricayı yerine getirdiler. Kılıç, Menderes'ten bir büyük aferin aldı.

Buna rağmen, bu "Amerika'nın fethi" hikâyeleri bir başka olayla daha zedelendi. O tarihte, yani Menderes'in Amerika'yı ziyareti günlerinde Güvenlik Konseyinde bir yer açılmıştı. Bu yere Türkiye, Polonya'yla birlikte adaylığını koydu. Dışişlerimiz bizim kazanmamızın muhakkak olduğunu iktidarın kulağına fısıldayınca iktidar derhal bunda, Menderesçilik propagandası için mükemmel malzeme bulunduğu zehabına kapıldı. Millete şu hikâye edildi: Menderes'in Amerika'yı ziyareti dünyadaki itibarımızı öyle arttırmış ve yapılan temaslarda Başbakan o kadar maharet göstermişti ki bunun sonucu, Güvenlik Konseyine seçilmemiz kesinleşmişti!

Halbuki tam aksi oldu. Bütün turlarda Türkiye, Polonya'dan daha az oy aldı. Hem de, Polonya'ya kimler oy veriyordu? Kanada, Hollanda, Danimarka, Norveç gibi NATO müttefiklerimiz.. Amerika'nın, hele o tarihlerde sözünden dışarı çıkmayan çok Güney Amerika ülkesi de komünist Polonya'yı tercih edince Menderesçi propaganda tam tersine işledi ve Dışişlerinin Başbakandan bir yaman zılgıt yemesine yol açtı.

Aslına bakılırsa Menderes'in Amerika'da, dünyada esen yeni havayı hiç bilmeksizin bir yanlış taktik kullanması Türkiye'nin itibarını bilhassa Batı Avrupa ülkeleri nezdinde fe-

na halde kırdı. Başbakan orda, tam bir savaş kışkırtıcısı gibi konuştu ve onun katı tutumu geniş tepki yarattı. İsmet Paşanın bu tutumu çok üzülerek takip ettiğini hatırlıyorum. Bir gün bana,

"Dünya basınında görüyorum, batı-doğu ilişkilerinde başka bir devir açılıyor. İstidat buyken Adnan'ın Amerika'da buna tam zıt istikamette vaziyet alması bizi kraldan fazla kralcı bir duruma sokuyor. Hiç kimse, başında belalı, huysuz ve kışkırtıcı bir müttefiki olsun, istemez.." dedi.

Olay şuydu: "Krutçov Amerika'ya gitmişti. Eisenhower'e konuk olmuştu. Orada ılımlı konuşmalar yapmıştı. "Barış içinde bir arada yaşamak" ilkesi yol alıyordu. Herkes buzların çözülmesine yardımcı olmak istiyordu. Amerika ve Rusya birbirleriyle ilişkilerini sıkılaştırıyorlardı. Böyle bir ortamda, Washington'dan sonra Amerika içinde kısa bir turne yapan, New York, Dallas ve Pittsburgh'a giden, oralarda daha ziyade, bir devlet adamı değil de tüccar gibi iş çevreleriyle temas eden Menderes pişmiş aşa soğuk su katan konuşmalar yaptı. Sovyetler Birliği'ne verdi, veriştirdi. Onlarla barış içinde beraber yaşanamayacağını söyledi. Komünizm tehlikesinin öneminden söz etti. Kısacası, gidişe tam aykırı bir tavır aldı. Tabii bu, barışı pekleştirmek için çalışan ülkeler üzerinde gayet kötü bir etki yarattı. Birçok NATO müttefikimizin dahi Güvenlik Konseyi seçiminde bizi bırakıp komünist Polonya'yı desteklemelerine bu etkiler neden oldu. Halbuki Menderes dünyada olup bitenleri biraz yakından takip etseydi, uluslararası basını azıcık okusaydı kendisi Amerika'dayken Amerikan gazetelerinin "Amerika, Rusya'yla bozuşmak pahasına Güvenlik Konseyi'nde Türkiye'nin adaylığını Polonya'ya karşı sonuna kadar desteklemek niyetinde değildir" diye yazdığını görür ve havayı daha iyi anlardı.

Tabii bunda, dış politika müşaviri Fatin Rüştü Zorlu'nun kusuru Menderes'in kusurundan da fazladır. Zira dış politikada, artık o tarihlerde Başbakanı, Dışişleri Bakanı idare ediyordu ve Menderes Zorlu'nun verdiği bilgiler üzerine, onun telkinleriyle tutumunu çiziyordu. Fatin Rüştü Zorlu'nun ise, dünyayı görecek hali yoktu. Gittiği yerlere sevgilisini de götürüyor, vaktini daha ziyade onunla geçiriyordu. Bu genç kadın Amerika'da da Zorlu'suyla buluşmuş, Mende-

res de fazla sesini çıkaramamıştı. Ya, Dışişleri Bakanının halinden anlıyordu, ya da balığın baştan koktuğu karşılığını almamak için göz yummayı tercih ediyordu.

İşte, Menderes'in bu gezisi sırasındadır ki Türkiye'de, bilhassa DP'nin müstakbel kaderiyle ilgili son derece önemli bir olay yaşandı. 1 Kasımda yapılacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığı için Sıtkı Yırcalı, Refik Koraltan'a karşı adaylığını koydu.

Koydu ve kaybetti. Daha doğrusu, Bayar ve Menderes Yırcalı'nın kazanmasına müsaade etmediler.

Eğer Sıtkı Yırcalı, dörtten üçe inmiş olan kurucuların üçüncüsünü de haklasaydı DP'nin akıbeti değişik olur muydu? Bu, daha sonraları çok kimsenin aklını kuracalayacaktır. Halbuki, konuyu başka türlü ortaya koymak lâzımdır. 1959 Kasımında DP Bayar ve Menderes'in işaretiyle oturan, onların işaretiyle kalkan bir siyasi örgüt olmuştu. Yırcalı, ancak iki kurucunun rızasıyla Meclis başkanı seçilebilirdi. Onlar razı bulunmadıkları takdirde, DP grubu Yırcalı'yı Meclis başkanlığı için aday dahi gösterse Bayar ve Menderes seçimi mutlaka önlerlerdi.

Nasıl mı?

Gruptaki aday seçimiyle Melisteki başkan seçimi arasında Yırcalı'yı haysiyet divanına verip DP'den ihraç ettirerek...

Şimdi denilebilir ki: Grup buna izin verir miydi? Böylesine onursuzca bir tutumu içine sindirebilir miydi? Güvensizlik beyan edip Menderes'i Başbakanlıktan düşürmez, Bayar'a kafa tutmaz mıydı? Oyunda ısrar etmez miydi?

Benim bunlara vereceğim yanıt, "Hayır"dır. 1959'un sonbaharında bütün bunlar için vakit çoktan geçmişti ve DP'nin, Bayar'la Menderes'in elinde ölüme sürüklenmekten başka bir kaderi kalmamıştı. Nitekim grup bu kadar dahi direnmedi. İki kurucunun açıkça tavır almasından önce Yırcalı'nın lehinde görünen oylar son dakikada "aklını başına topladı" ve Bayar'la Menderes'in arzuladıkları yönde tecelli etti. Yırcalı'yı DP grubu seçmedi değil. Yırcalı'yı Bayar ve Menderes seçtirtmediler.

Sıtkı Yırcalı'nın Meclis başkanlığı mücadelesi, DP içinde bir hazin mücadeledir.

Sıtkı Yırcalı Meclis başkanlığına adaylığını, DP grubunun Refik Koraltan'ı istemediği inancını kendisine temel düşünce yaparak koydu. Bu teşhisi doğruydu. Refik Koraltan en bön DP milletvekilinin ağzında bile, 1959 sonbaharında bir alay konusuydu. Ankara'da en fazla hikâye onun hakkında uyduruluyor, en ağır olaylara, o konu oluyordu. Şiirler, fıkralar gırlaydı... Koraltan'ı gören, gülmeye başlıyordu. Yırcalı, bir normal seçimde Koraltan'ı yenememesinin imkânsız olduğunu kolaylıkla anladı. Aslında, DP grubunda bir büyük çoğunluk da Koraltan'ın yerine Yırcalı gibi bir tipi Bayar'la Menderes'in yanına vermeyi, içinden, hararetle arzuluyordu ve bunu DP için bir yeni şans sayıyordu.

Sıtkı Yırcalı Meclis başkanlığına adaylığını koyma niyetini kendi arkadaşlarına, Balıkesir'e yaptığı bir gezi dönüşünde haber verdi. Seçim bölgesinde çok ölçülü konuşmalar yapmış, muhalefete saldırmamıştı. Aksine, ılımlı sözler söylemiş, dostluktan bahsetmiş, "DP de, CHP de inancı bütün insanların partisidir" demişti. Bu sözleri halkın iyi karşıladığını görmüştü. Meclis başkanlığı kampanyasını hazırlamak üzere Yırcalı ekimde Ankara'ya dönmüştü.

Yırcalı Ankara'da bir sorunla karşılaştı. Menderes yurtdışındaydı. O yurtdışındayken kendisinin adaylığını ilan etmesi, ister istemez Menderes'e karşı bir hareketmiş gibi gösterilecekti. Yırcalı Menderes'i karşısına almak istemiyordu. Bayar'ı da almak istemiyordu. Onun için, önce, beklemekte fayda buldu. Menderes'in dönüşünde gidip genel başkanı görebilir, ona niyetini açar, bu suretle bir bakıma onayını almış gibi görünürdü.

Ancak, haber sızdı. Ankara'da konuşulmaya başlandı. Başkanlık seçimi için de çok fazla zaman yoktu. Yırcalı, bu çeşit adaylıkların geçmiş tecrübeler dolayısıyla DP grubunda tereddütle karşılandığını biliyordu. Kaç defa, bir "nispeten kuvvetli adam" bazı kararlar almıştı, birçok milletvekili onu desteklemiş, ona katılmıştı, fakat "nispeten kuvvetli adam" son dakikada caymıştı, taraftarlarını ortada bırakıvermişti. Onun için, hareketin ciddiyeti hakkında kesin inanç vermeden DP grubunun desteğini sağlamak kabil olmayacaktı. Bu hava içinde bir İstanbul gazetesinde de Yırcalı'nın Koraltan'a karşı adaylığını koyacağı yazılınca, Balıkesir milletve-

kili açık tavır almayı tercih etti. Zira gazeteciler, verilen haber hakkında ne diyeceğini soracaklardı. Tereddütlü yanıt verirse kampanyasını sonra, ciddiyetle yürütemeyecekti.

Yırcalı karargâhını Ajans-Türk binasında kurdu. Ajans-Türk'ün sahibi Necdet Evliyagil yakın bir arkadaşıydı. O ve bir başka genç gazeteci, Yalçın Uraz, harekete geçtiler. Basına verilmek üzere bir bülten hazırlandı ve basıldı. Bunda Yırcalı'nın Meclis başkanlığı için adaylığını koymak kararı resmen açıklanıyor ve propagandaya başladığı bilhassa kaydediliyordu. Hazırlanan metin bazı gazetelere elden gönderildi, diğerlerine telefonla okundu. Gazeteciler Sıtkı Yırcalı'nın Ajans-Türk'te resimlerini çektiler.

Yırcalılar o akşam, Evliyagil'in 14 Mayıs mahallesindeki yeni evinde yemeğe davetliymişler. Karı koca tam hazırlanmışlar, kendi evlerinden çıkarlarken telefon çalmış, Sıtkı Yırcalı açmış. Bakmış ki, arayan Çankaya'dır. Yırcalı'ya Cumhurbaşkanı Bayar'ın kendisini akşam yemeğine beklediği bildirilmiş. Yırcalı, "Emrederler.." demiş. Necdet Evliyagil'den özür dilemiş ve Köşke gitmiş.

Köşkte Yırcalı, huzura derhal kabul olunmuş. Bir bakmış, o gün Ajans-Türk'te bastırılmış bulunan meşhur bülten Celâl Bayar'ın önünde duruyor. Bülteni alan bir gazeteci milletvekili bunu derhal Cumhurbaşkanına ulaştırmış. Daha doğrusu, Grup Başkanı Atıf Benderlioğlu'na vermiş, o da Bayar'a takdim etmiş. Bayar "Ben Yırcalı'yı çağırır, konuşurum" demiş.

O akşam Köşkteki konuşmalar, havadan sudan sohbetlerin büyük yer tutmasına rağmen, tabii ki Yırcalı'nın Meclis başkanlığına adaylığını koyması konusu etrafında dönmüş. Bayar son derece mültefitmiş. Kesinlikle, Yırcalı'nın girişimine karşı olduğunu belli eden bir harekette bulunmamış. Hava yumuşak kalmış. Yırcalı girişiminin nedenlerini anlatmış. Bayar kendisini geç vakit, bir kırmızı plakalı otomobile koyarak evine yollamış.

Ertesi gün gazeteler, Yırcalı'nın adaylığı konusuna geniş yer vermiş olarak çıktılar. Koraltan basın tarafından da tutulmuyordu. Onun için gazeteler, Yırcalı gibi insaflı, ılımlı ve kafası işleyen, tarasızlığın faydalarını daha çok müdrik bir DP'linin Meclis başkanlığına oturtulmasını desteklediler.

O sabah Yırcalı, Adalet Bakanlığında göründü. Bakan Esat Budakoğlu kendisi gibi Balıkesir milletvekiliydi ve Yırcalı'nın kafa dengiydi. Arkadaşının niyetinden haberdardı, kendisini onaylıyordu. Yırcalı ona, Bayar'la yaptığı görüşmenin hikâyesini anlattı. Cumhurbaşkanı herhalde kendisini ağız aramak için çağırmıştı. Aleyhte bir imada bulunmamış olması umut kırıcı değildi ama, kesin bir yargı yoktu. Vakit henüz erkendi. Bakanlığın makam odasında halvet olan iki ahbap çavuş, Yırcalı'nın İstanbul'a gidip Amerika'dan dönecek Menderes'i karşılaması, ona niyetini açması üzerinde görüş birliğine vardılar. Yeni aday, akşam trenle İstanbul'a hareket etti.

Bu sırada heyecanlı bir başkası, Refik Koraltan'dı. Yırcalı'nın adaylığı haberini alan gazeteciler Koraltan'dan randevu istediler. Meclis başkanı talebi kabul etti ve basın mensuplarıyla evinde görüştü. Bu görüşmede onlara, Menderes tarafından kendisine verilmiş imzalı fotoğrafı göstermeyi ihmal etmedi. Menderes resme "Çok sevdiğim ağabeyim ve canım kardeşim Koraltan'a" yazmıştı.

Koraltan gazetecilere kendisinin henüz genç olduğunu, Meclis başkanlığı yapabileceğini, Meclis açılırken bu tarz haberlerin daima çıktığını söyledi. Vatan kurtaran üç aslandan biri olduğu şiirlere geçen Koraltan, buna rağmen endişeli görünüyordu. Mamafih Milliyet muhabirine "Milliyet mi? İyi, iyi.. Ben de Milliyetçi Çin'den geldim" esprisini yapmaktan kendini alamadı. Koraltan'ın esprileri hep böyleydi. Yugoslavya devlet adamı Piyade'ye "Sen piyade değil, süvarisin" diye takılmış ve bu ince şakasını Halûk Şaman'a zorla tercüme ettirmişti.

Yırcalı İstanbul'a, Park Otele yerleşti. Menderes'in de oraya ineceğini biliyordu. Tabii gazeteciler kendisiyle çok ilgilendiler. Yırcalı onlara, Ankara'da söylediklerini, yanlış yorumları önlemeye gayret ederek tekrarladı. Kazanma şansı hakkındaki bir soruya, "Her yarışa giren kazanmak ister. Tabii, yarışlarda finiş mühimdir" karşılığını verdi. Hakemlerden bahsetmemeyi tercih etti. Ondan sonra gazetecilere son şiirlerini okudu. Yırcalı hep bir edebiyat meraklısı olarak kalmıştır.

Menderes geldi. Yırcalı onu karşıladı. Menderes tahmin

edildiği gibi gene Park Oteldeki dairesine indi. Bir pazartesi akşamı Yırcalı'yı yemeğe davet etti. Misafirlerin adedi yirmibeş kadardı. Zaten Menderes Amerika gezisini de devasa bir heyetle yapmış ve bu lüks, devlete bir milyon liraya patlamıştı. Başbakan misafirlerini iki masaya ayırdı. Kendi masasında Zorlu, Gedik, Aygün, Benderlioğlu ve Yırcalı vardı. Başbakan orada, Yırcalı'ya, adaylığı konusunda memnun olmadığını belirtti.

Laf hemen açılmadı. Tuhaftır, Menderes önce Akis'ten şikâyet etmiş. Akis'in DP'nin yüksek çevrelerinde cereyan eden en gizli olaylardan bile hemen haberdar olduğunu söylemiş. "Çalıştığım ekipten emin değilim" demiş. Bu ekipte ağzını tutamayanlar bulunduğundan şikâyet etmiş. "Bazı şeyler var ki, bunları Akis'in bilmemesi lâzımdır. O halde bildiklerini Akis'e ya siz, ya ben veriyorum" demiş.

Emniyet işleriyle görevli olduğu için İçişleri Bakanı Namık Gedik bu yakınışa karşılık vermek istemiş. Beyfendinin insafsızlık ettiğini belirtmiş. O zaman Başbakan yanındakilerden birine yukardan, odasından Akis'i getirmesini söylemiş. Akis'in bir eski sayısını getirmişler. 257. sayısıymış. Menderes "İşte" diyerek bir yazıyı göstermiş. Gerçekten de biz o yazıda, kabinede, Zorlu, Polatkan ve Ataman arasında beliren görüş ayrılıklarını yazmıştık. Yazı, kabine toplantısının hemen arkasından yazılmıştı.

Menderes, "Nereden biliyor?" diye sormuş.

Neyse, iş uzatılmamış ve asıl önemli konuya bu dolambaçlı yoldan gelinmiş. Başbakan Yırcalı'ya karşı son derece mültefit ve nazik davranmış. Yırcalı da değerbilir, ama gayet dikkatliymiş. Menderes uzun uzun omzundaki yükün ağırlığından söz etmiş. Hükümet işlerinin zor olduğunu söylemiş. Parti işlerinin muazzam gayret, enerji ve zaman istediğini belirtmiş. Başbakanın tek başına bu işlere yetmesinin imkânsızlığını anlatmış. Lafı, kıymetli ve tecrübeli yardımcılara ihtiyacı olduğuna getirmiş. Yırcalı'ya dönmüş,

"Sen bana lazımsın, Sıtkı" demiş.

Meclis başkanlığının elbette ki çok şerefli, fakat nihayet bir "geri hizmet" olduğunu bildirmiş. Halbuki tecrübeli, bilgili ve sevilen Yırcalı'nın yapabileceği çok daha faydalı hizmetlerin bulunduğundan dem vurmuş. Sanırım bunu söylerken

Menderes, Yırcalı'nın Başbakan Yardımcılığını anlamasını arzulamaktaydı.

Yırcalı, Menderes'in nazik ve mültefit sözlerini dikkatle dinlemiş. İltifatlarından dolayı ona teşekkür etmiş. Fakat adımını geri almasının imkânsızlığını dile getirmiş,

"Adaylığımı kamuoyuna açıkladım. Ben sözümle kendini bağlı sayan bir insanım. Bir geriye dönüş şeref ve itibar kırıcı olur" demiş.

Menderes'i ne kadar saydığını ve sevdiğini söylemiş. Hareketin herhangi bir kimseye karşı olmadığını tekrarlamış. Özür dilemiş.

Başbakan sorunun bu şekilde ortaya konmasını doğru bulmamış. Adaylığı geri almanın şeref ve itibarla ilgili bulunmadığını söylemiş.

"Gerekirse ben kendimi ortaya koyarak yanlış yorumları önlerim" demiş.

Fakat Yırcalı istenilen dönüşü yapmamış. Bunun yerine, uzun uzun, hareketinin sebepleri ve düşünceleri hakkında açıklama yapmış. Her şeyin DP için daha iyi olacağını anlatmış. Meclis başkanlığı görevinin şu andaki önemini belirtmiş.

Menderes bakmış ki Yırcalı oyuna gelmiyor –tabii, Menderes'in niyeti Yırcalı'yı da grup ve kamuoyu önünde itibarsız kılmak, böylece şahsiyet sahibi bilinen bir rakipten daha kurtulmaktı– ısrar etmemiş. İkna olmuş görünmüş. Yırcalı'ya başarılar dilemiş.

Yırcalı ertesi gün İstanbul'dan Ankara'ya döndü. İlk işi Budakoğlu'nu ziyaret etmek oldu. İki kafadar bir "durum değerlendirmesi" yaptılar. Menderes'in aldığı tavır, herhalde kendilerini kuvvetlendirmiyordu. Nitekim daha sonra gelişen olaylar, iki kurucunun üçüncü kurucuyu feda etmemek niyetinde olduğunu gösterdi.

İki kurucu önce, grupta Meclis başkanlığı için bir yeni aday icat ettiler. Bu, Hüsnü Yaman oldu. Hüsnü Yaman bir orijinal tipti. Herhalde, onun adaylığının ciddi hiçbir tarafı yoktu. Hedef, olayı yozlaştırmaktı. Planda, oyları bölmek dahi söz konusu değildi. Sahiden de, seçim günü Yaman, Koraltan lehine adaylıktan feragat etti.

Daha sonra, Yırcalı üzerinde dolaylı baskılar yapıldı.

Yırcalı'nın arkadaşları arasından ayartılan kimseler kendisine bu sevdadan vazgeçmesini salık verdiler. Aynı tavsiyeyi Benderlioğlu da yaptı. Bu arada Samet Ağaoğlu tipi politikacılar ortaya çıktılar. Ağaoğlu o tarihte grup içinde artık hiç kimseye güven vermez haldeydi. Menderes'e karşı birçok kez girişimleri olmuş gibi görünmüş, her seferinde bir bakanlık koparark çark yapmıştı. Ağaoğlu bu çeşit girişimlerin itibarını en fazla zedeleyen politikacıların belki de bir numaralısıdır ve onunla geçirilen tecrübeler çok kimsenin umudunu kırmıştır. Yırcalı hadisesinde Ağaoğlu, grupta Yırcalı lehinde kullanılması muhtemel oyların sahiplerini veya idarecilerini etkileme görevini aldı. Örneğin Şemi Ergin'le görüştü, ona teklifler yaptı. Bunda, Ağaoğlu'nun Yırcalı'yı çekememesinin de büyük payı vardır.

Nihayet, giyotin tehdidi açık şekilde ortaya atıldı. Haysiyet divanı, hiçbir akla uygun neden yokken, sırf gözdağı vermek için toplantıya çağrıldı. Bayar ve Menderes ise milletvekillerine Koraltan'ı istediklerini gayet açık şekilde bildirdiler.

Grup toplantısı öncesinde Sıtkı Yırcalı'nın yarışı kaybettiği belliydi. Buna rağmen Yırcalı yarışa devam etmek erkekliğini gösterdi, taraftarlarını bırakmadı, onlara bir yeni hayal kırıklığı tattırmadı, efendice yenildi. Hatta, "galip sayılır bu yolda mağlup" dedirtecek bir sonuçla adaylığı Koraltan'a verdi: Böyle bir tazyik altındaki gruptan 118 oy aldı. Koraltan'a sadece 221 oy gitti.

Başkan seçiminin Mecliste yapıldığı gün, Menderes bir endişe içindeydi. Grup, DP'nin Meclis başkanlığı için Koraltan'ı aday göstermişti. CHP'nin adayı yoktu, fakat Mecliste 180 kadar oya sahipti. Ya Yırcalı'nın 118 oyu, bu 180 oya katılırsa?

Bundan dolayıdır ki Menderes başkan seçimi günü, hiç âdeti değilken Meclise geldi. Hükümete ayrılan yerdeki koltuğuna oturdu. Bir mubassır gibi DP milletvekillerinin oy vermesini kontrol etti. DP grubunun parti dayanışmasına eksiksiz uyduğunu anlamasından sonradır ki derin bir nefes aldı ve yüzü gerilmiş halde, salondan ayrıldı.

DP'de kurucular egemenliği devam ediyordu. Daha doğrusu, Bayar-Menderes ikilisi gruptan gene daha kuvvetliydi.

III

1958 Kasımının 30'unda girdiğim Ankara Hapisanesinden tam 365 gün sonra 1959 Kasımının 30'unda çıktım. Demir parmaklıkların arkasında bir koca yıl...

Beni gene sabahleyin, çok erken bir saatte bıraktılar. Ama bu sefer oyunu biliyorduk. Arkadaşlar hapisanenin önündeki avluya saat beş buçuktan itibaren dolmaya başlamışlar. Biraz sonra, önünde kurbanlık bir koyunla kardeşim görünmüş. Mübin için benim ikinci bir defa hapsedilmemin bütün sebebi ilk tahliyem sırasında kurban kesmeye vakit bulunamamış olmasıdır. Mübin, savcılığa bir de bundan kızardı. Mübin'in arkasından Özden, İsmail Rüştü Aksal'ın eşi Jale Aksal'la beraber gelmiş. Yediye doğru avluda yer kalmamış.

Kasım sonunda hava, Ankara'da yediden sonra ağarır. Buna rağmen başgardiyanın telaşlı halinden bir şeylerin döndüğünü anladım. Durmadan, "Hadi... Hadi.." diyor, bir an önce hazırlanıp çıkmamı istiyordu. Ben ise ağırdan alıyordum. Koğuştaki çocuklar da bana yardımcı oluyorlardı.

Bir gece önce "veda akşamı" tertiplenmişti. Hapisanede olduğumuzu unutmuş, çocuklar gibi eğlenmiştik. Koğuş kahkahalarla çınlamıştı, "Şişman Tilki" dediğimiz biri vardı, hepimizi kırıp geçirmişti. Özden'in gönderdiği yemekler yenmiş, şarkılar, şiirler söylenmiş, skeçler tertiplenmişti. Fakat hapisanelerde böyle akşamlar neşe ile başlar, hüzünlü bir şekilde sona erer. Ertesi sabah biri gidecektir, ötekiler kalacaktır. Yataklarımıza çekildiğimiz zaman hepimiz üzüntülüydük, fakat hiçbirimiz bu gerçek duygularımızı belli etmiyorduk.

O sabahı herhalde kolay kolay unutacak değilim. Eve geldiğimizde Gülsün uyuyordu. Öperek, kızımı ben uyandırdım. Başucunda beni görünce şaşırdı. Rüya gördüğünü sanıyordu. Rüya olmadığını anladığı zaman çığlıklar atarak boynuma sarıldı. "Anneciğim, babamın işi bitmiş... Babamın işi bitmiş.." diye bağırıyordu. İşim olduğu için evden uzak olduğumu ona anlatmıştık. Bütün sabah elimi bırakmadı. Ona bakarak küçük kardeşi Nurperi de, ayakta zor durmasına rağmen –bir yaşındaydı– eteğimden çekiştiriyordu. Öğleye doğru günlük gezinti saatleri geldiğinde Gülsün gayet ciddi ve sıkı şekilde tembih etti:

"Ben gelinceye kadar sakın bir yere gitme. Gidince çabuk gelmiyorsun.."

İlk defa gözlerimin yaşardığını o sırada hissettim.

İsmet Paşalar yandaki eve yerleşmişlerdi. Kayınvaldem ve İsmet Paşa bize katıldılar. Bir defa daha birleşmiştik. Zaten ondan sonra ayrılmadık. İsmet Paşa bir gece evvelki parti meclisi toplantısından yorgundu. Buna rağmen erkenden kalkmış, bizim tarafa geçmişti.

Ertesi sabah Özden, Gülsün ve ben İstanbul'a gittik. Babam hastaydı. Babamın, annemin elini öptüm. Annem üzgündü.

"Baban seni bekledi" dedi.

Sahiden de, bütün gücünü beni, bir son defa görünceye kadar yaşamak için sarf etmişti. Tam üç gün sonra söndü. Ruhunu inanılmaz bir hafiflikle verdi. Uyumuştu. Uyanmadı. Hapisaneye girdiğimde aldığım telgraf benim için hep bir kuvvet kaynağı olmuştur. "Benim metanetli oğlum, vatana senin gibi hür fikirli bir evlat yetiştirdiğimiz için annenle birlikte iftihar ediyoruz. Geçmiş olsun. Hasretle gözlerinden öperiz" diyordu.

İsmet Paşa babamın cenazesi için İstanbul'a geldi. Sonra, beraber Ankara'ya döndük. Önümüzde çetin bir devre açılıyordu. İki ayrı Türkiye'nin taraftarları artık kesin olarak belirmişlerdi. Menderes'in Türkiyesini, ülkenin sağlam kuvvetleri kabul etmeyeceklerdi. Menderes'in hayal ettiği ve boşuna gerçekleştirmeye çalıştığı Türkiye çoktan geride kalmıştı. Serbest, özgür düşünce, yeni Türkiye'ye egemen olacaktı. Menderes'in hiçbir zulmü bunu engelleyemeyecekti. O hafta, Ankara'ya geldiğimde Akis'e içim dolu şunu yazıyordum:

"Menderes bilmelidir ki o Türkiye'yi –bizim Türkiyemiz– mutlaka gerçekleştirmeye azimli olanların nazarında meşru siyasi mücadelenin bir numaralı hedefi kendisidir ve artık hedefte yanılmak söz konusu değildir. Hiçbir şaşırtma hareketi bu milletin yıllar yılı özlediği –ve muhalefet yıllarında bizzat Menderes'in terennüm ettiği– Türkiye'nin gerçekleşmesini kimin engellediği gerçeğini saklamayacak ve mücadele Başbakanın elindeki siyasi kudret alınıncaya kadar bütün şiddetiyle devam edecektir."

Ben bunu yazarken Türk Silahlı Kuvvetlerinin içinden bir grup, Menderes meşru siyasi mücadelenin imkânlarını ortadan kaldırırsa, onun elindeki siyasi kudreti silah zoruyla almanın hazırlıklarını yapıyordu. İsmet Paşanın "meşru siyasi mücadele"si benim bu satırları yazmamdan itibaren tam beş ay sürdü. Hayatımın o en heyecanlı, en canlı beş ayını asla unutmayacağım. Bu beş ayın âdeta her gününü İsmet Paşayla birlikte geçirdim. Şimdi, her şeyin başlangıcını oluşturan Bursa gezisini ve İsmet Paşanın oradan, akılsız Demokrat büyüklere yaptığı "bu yolda giderlerse dünyanın başlarına yıkılacağı" uyarısını hatırlıyorum. Bizim Ayten Sokaktaki evin kütüphanesinden İsmet Paşanın Menderes'le devam ettirdiği söz düellosunu sanki yeniden yaşıyorum, sanki yeniden Menderes'in radyoda verilen yanıtlarını not edip İsmet Paşaya uzatıyorum ve İsmet Paşa karşılığını derhal, orada bana gene yazdırıyor. Kayseri'ye giderken Himmetdede'de durdurulan tren, Yeşilhisar yolundaki askeri barikatlar ve onları kuran subayların gerçek ruh durumları, sivil cunta idaresine geçilmemesi için Mecliste verilen savaş, İsmet Paşanın kürsüden, gaflet içindeki Demokrat milletvekillerinin gözlerine bakıp "Artık sizi ben bile kurtaramam" demesi ve onların budala budala kahkaha atmaları, 28 Nisanın İstanbul'u 29 Nisanın Ankara'sı, 5 Mayısın Kızılay'ı, gizli basılan, polisten kaçırılıp dağıtılan gazeteler, İsmet Paşanın yazılamayan, ama bildiriye dönüştürülen, Genelkurmayın odalarında teksir edilen ve yurda duyurulan basın toplantıları...

İnsan bunları herhalde, bir tek defa yaşar. Bu satırları yazarken içimden gelen bir duayı da söylemek isterim. İnşallah ne ben, ne de benden sonrakiler bir kez daha yaşamaz.

İsmet Paşayla Bursa'ya, ocak ayının başında *gittik*.

İktidar gene azgın bir haldeydi. Bir ay kadar önce Amerika Cumhurbaşkanı Eisenhower'in Ankara'ya yaptığı kısa bir ziyaret DP büyüklerinin cüretini arttırmıştı. O ziyaretinde Eisenhower bir taktik hatası yaptı. Türkiye'de bir muhalefetin bulunduğunu hatırlamadı. Kuşkusuz bunda, onun Ankara'daki "uzun ahmak" diye anılan elçisinin yanlış telkinleri ve tavsiyeleri rol oynamıştır. İktidar, Türkiye'ye bir yabancı konuk geldi mi, o ülkenin temsilcisini Dışişleri Bakanlığına getirtiyor ve ona, üstü çok az kapalı şekilde "mu-

halefetle temasın iyi gözle görülmeyeceği"ni bildiriyordu. Ama Eisenhower'den sonra Nehru Ankara'yı ziyaret ettiğinde onun temsilcisi İsmet Paşayı bu ihtara rağmen davetine çağıracak, Nehru'yu onunla, iktidarın şimşeklerini üzerine çekmek pahasına görüştürecektir. Amerika Başkanı bunu yapmadı. Yapsaydı, o tarihte hareket haline geçmiş bulunan sağlam kuvvetlerin kalbini, bir daha sarsılmaz şekilde kazanacaktı. Bunun yerine o çevrelerden yükselen, yakınma oldu.

Eisenhower'in gelişinin arifesinde İsmet Paşa nasıl davranması gerektiği hakkında kendi kendine bir karar aldı. Bir görüşme fırsatı çıkarsa, Ike tarafından bir davet gerçekleşirse, kuşkusuz katılacaktı. Fakat bir istekte bulunması, elbette söz konusu değildi. Buna mukabil, Amerika Başkanının Türkiye'yi ziyaretinden muhalefetin de sevinç duyduğunu, duyarlı bir biçimde söylemekte fayda vardı. İsmet Paşa bir demeç vererek bunu yaptı.

O demeç üzerinde de İsmet Paşanın çok çalıştığını hatırlarım. Kısa bir demeçti. Fakat İsmet Paşa bütün sözcükleri özenle seçti. Doğrusu ya, Amerikalıların onu aynı dikkatle okudukları ve inceliğini anladıklarından şüphe ederim.

Söylemiştim, dış politikada iktidarla muhalefet arasındaki ayrılık muhalefetin, dünyada beliren yeni barış cereyanlarını desteklemesi, buna karşılık iktidarın hâlâ "John Foster Dulles devri"ni yaşadığıydı. İktidar bu ayrılıktan, muhalefetin Amerikan ittifakını desteklemediği propagandasını çıkarıyor, kendisinin bir sadık müttefik olduğu inancını Amerika'ya veriyor, bazı Amerikan çevrelerini de buna inandırıyordu. Zaten bu Amerikan çevreleri Türkiye'nin onurlu bir politika gütmek isteğini hiç anlayamayacaklar ve ancak kendi istedikleri politikayı takip edenlerin Türkiye'de tamamıyla itibarsız kaldıklarını gördüklerinde tavırlarını değiştireceklerdir. İsmet Paşa, Amerika'yla ilişkiler konusunda iktidarla kendi arasındaki farkı belirtmek için demecini şöyle bitiriyordu:

"Taahhütlerimize sadık ve fedakâr bir müttefik olarak dünya sulhü tesisi gayretlerine yardımcı olacak bir anlayış sahibi bulunuyoruz. Pek muhterem Başkan Eisenhower'e uzun seyahatinde yürekten başarılar dilerim."

İktidar ise, Ike'ın ziyareti sırasında söylenen bütün nu-

tuklarda Rusya'ya karşı sert ve haşin bir tavır takınıyor, "barış içinde beraber yaşama" gayretleri konusunda şüphe, hatta endişe sergiliyordu. Halbuki Eisenhower'in Ankara'dan geçişinin hemen arkasından –Amerika Başkanı Amerika'nın müttefiki on iki ülkeyi dolaşıyordu, Türkiye'ye ondan uğramıştı– bizim dış politikamızda şaşırtıcı bir şey oldu. Menderes Sağlık Bakanı Dr. Lütfi Kırdar'ı, kalabalık bir doktorlar heyetinin başında, Sovyetler Birliği Sağlık Bakanının davetlisi olarak Rusya'ya gönderdi!

Benim bildiğim, bu çelişmenin, Fatin Rüştü'nün kumarbaz yaratılışlı dış politika anlayışının –yahut planlamasının– neticesi olduğudur. Menderes ise, o tarihte, iktisadi politikası tamamıyla iflas etmiş bulunduğundan denize düştüğü için yılana sarılacak durumdaydı. İsmet Paşayı da, zaten, hem Amerika'ya ve hem Rusya'ya karşı takip edilen politikada endişelendiren buydu.

İsmet Paşayı bütün siyaset yaşamı boyunca birinci derecede etkileyen bir ilkeyi çok akşam kendisinden, yemek sofrası sohbetlerinde dinlemişimdir. Lozan'da Lord Curzon, kendisi için pek makul ve mantıki olan tekliflerini müzakere yoluyla İsmet Paşaya kabul ettirtemeyince, dünyadaki ve bilhassa İngiltere'deki hava da bunlar dolayısıyla tekrar savaşmaya olanak bırakmayınca demiştir ki:

"İsmet Paşa, sen şimdi zannediyorsun ki bu kazandıklarını cebine koyacak ve gideceksin. Kazın ayağının öyle olmadığını göreceksin. Yarın para sıkıntısı seni kıvrandıracaktır. O zaman göreceksin. Bizim önümüzde diz çökeceksin. Cebine koyduklarının hepsini, teker teker çıkarttıracağız."

İsmet Paşa demiştir ki:

"Siz şimdi bana, istediklerimi verin. Ben size gelirsem, o zaman bunları alırsınız!"

İsmet Paşanın, o uzun iktidar yıllarında kimseye avuç açmaması karşı taraftaki bu niyeti bilmesinin sonucudur. İkinci Dünya Savaşından sonra başlayan ve Türkiye'ye İsmet Paşa devrinde ilk mütevazi parçaları verilen Amerikan yardımı da bizim tarafımızdan yapılan bir isteğin değil, bizim bir davranışımızın Başkan Truman'a ilham ettiği bir dünya politikasının sonucudur.

Hikâyesini anlattığım 1960'lardan çok sonraları, bazı yetkili Amerikan devlet adamları Türkiye'yi komünistlik ve-

ya Rus tehlikesinden Amerika'nın kurtardığını söyleyeceklerdir. Gerçek bu değildir. 1946'da Sovyetler Birliği, Türkiye'den birtakım isteklerde bulunduğunda Amerika ağırlığını ortaya koymamıştır. Sovyetler Birliği, süresi biten 1945 saldırmazlık paktının yenilenmesi için, Türkiye'nin kendisine Kars ile Ardahan'ı vermesini ve Boğazlarda haklar tanımasını talep etmiştir. O tarihlerde Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'di. Sarper'i Rus Dışişleri Bakanı Molotof çağırmış ve bu notayı vermiştir. Sarper, bırakınız Amerika'yı, Ankara'ya sormadan bu notayı Türkiye'nin reddettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Molotof Sarper'e kızmış, bir büyükelçinin görevinin notaları hükümetine bildirmek olduğunu söylemiştir. Sarper, böyle bir notayı hiçbir Türk hükümetinin kabul etmeyeceği yanıtını vermiştir. Nitekim Rusların Ankara'daki büyükelçisi notayı Dışişleri Bakanlığına getirdiğinde, aldığı karşılık da bu olmuştur.

Bundan sonrasını İsmet Paşaya, aynı günlerde Moskova'da Amerika'yı temsil eden Harriman anlatmıştır. Harriman'ın dediği şudur:

"Moskova'da, Rusların sizden taleplerde bulunduğunu duyduğumuzda bir memleketin daha Demirperdeye kaptırıldığını düşünerek yandık. Birkaç gün geçti. Türklerin Rus taleplerini reddettiklerini hayretle öğrendik. İnanamadık. Soruşturduk. Evet, reddetmişsiniz. Bu, bizim için yeni bir ufuk açtı. Demek ki dünyada 1946 Rusyasına da hayır diyebilecek milletler vadır. Biz onlara yardım edersek, demek ki onlar daha iyi dayanabileceklerdir. Yeni ufuk yeni bir politika anlayışı getirdi..."

Görülüyor ki Türkiye Cumhuriyeti'ni bugünkü bağımsız durumunda tutan, bir, İkinci Dünya Savaşına o taraftan veya bu taraftan katılmak budalalığını yapmamamızdır; iki, Rus taleplerine kesin red cevabı vermiş olmamızdır. Bundan sonra gelen Amerika ittifakını, Amerikan yardımını İsmet Paşa memnunlukla karşılamıştır.

1960'larda İsmet Paşa, Menderes'in tutumunun bu olmadığını görüyordu. Başkaları da görüyorlardı. Bilhassa Fatin Rüştü Zorlu için dış politika demek, para demekti. Dış politikayı daha fazla yardım, kredi almak için geçerli bir yol sayıyordu ve sırtında yumurta küfesi bulunmadığı düşüncesindeydi. Ben Zorlu'nun bu konudaki görüşlerini 1952'de Pa-

ris'te dinlemişimdir. Zorlu dış borçlardan hiç korkmuyordu. Nitekim Menderes'i dış borçlara en ziyade o itmiştir. Zorlu'ya göre batı bize muhtaçtı. Batı bizi yanında tutmak için, gerekirse, bütün borçlarımızı silmeyi kabul edecekti. O halde, borç yerken kesemizden yemiyorduk ki.. Bu tezin yanlış çıkmış olması, hele dünya konjonktürünün, tam aksi yönde gelişmiş bulunması Menderes - Zorlu politikasının başlıca iflas kaynağıdır.

İsmet Paşa, Menderes'in Sağlık Bakanını Moskova'ya gönderdiğini duyduğunda:

"Adnan'la Fatin tehlikeli bir oyun oynuyorlar" dedi.

Nitekim bu oyun sonradan gelişti ve Menderes'in düşürülmesinden az önce Menderes'le Krutçov'un karşılıklı ziyaretlerde bulunacakları resmen ilan edildi. Eğer bu iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi için yapılsaydı sorun yoktu. Ama DP iktidarı içerde, millete karşı, sanki kendisi Amerika'nın desteğine sahipmiş ve CHP komünistmiş propagandasını yapıyor, dışarda ise Amerika'yı, aklı sıra Rusya'yla kıskandırıyordu. Gerçi ihtilalden sonra en aşırı abartmaların doğal sayıldığı o anormal hava içinde Menderes'in bazı vatan topraklarını Ruslara satmayı tasarladığı söylenip yayılacak ve bu kuşkusuz bir yalan teşkil edecektir ama ortada, girişilmiş bir şantaj tecrübesinin bulunduğu açıktır. Ankara'daki Amerika Büyükelçisi Fletcher Warren'in cansiperane gayretlerine rağmen Menderes'in 1960'larda bütün Washington tarafından sımsıkı tutulmaması da bu yüzdendir. Amerika şantaja boyun eğip Menderes'in gene har vurup harman savurmak için istediği parayı vermediği gibi Rusya'yla girişilmiş maddi çıkara dayalı flörtü de hiç iyi karşılamadı. Bu, Menderes Türkiyesine karşı o yıllardaki Amerikan politikasında hissedilen çelişmelerin nedenidir.

Her halde İsmet Paşa, muhalefet lideri olarak tavrının Amerika tarafından iyi bilinmesine hep dikkat etti. Ancak Amerikan iş âleminin çıkarlarının Amerika'nın resmi politikası üzerindeki etkisi, İsmet Paşayı Amerika için hiçbir zaman, istenilen Türkiye başbakanı yapmamıştır.

Lord Curzon için yapmadığı gibi..

İsmet Paşayla birlikte Bursa'ya, İstanbul üzerinden gittik. İsmet Paşa aralık ayında, partinin iç sorunlarından biri nedeniyle çok sıkıldı. Sorun, bedelsiz ithalat denilen yeni keşfedilmiş bir dalavereli yoldan CHP'li milletvekillerinin de otomobil getirtmeleriydi. Bu olay İsmet Paşayı sıktı ama, benim için inanılmaz değerde bir tecrübe oluşturdu ve bazen en yüksek düzeylerdeki siyaset adamlarının en inanılmaz saçmalıkla a nasıl hak verdiklerini gösterdi. Bu, "etraf" denilen etkileyici öğelerin bir sonucudur. Ben, İsmet Paşanın yanında geçen yıllar içinde İsmet Paşanın bile bazı konularda, kendisine olayın anlatıldığı şekle göre hüküm verdiğini gördüm. Otomobil işi bunun belki en canlı örneğidir.

Bedelsiz ithalat, DP iktidarının bulduğu bir kaçakçılık yoluydu. Herhangi bir kimse dışarda parası bulunduğuna dair eline bir belge geçirdi mi, istediği malı yurda serbestçe sokuyordu. Halbuki o günler büyük ithalat güçlüğü vardı ve döviz sıkıntısı bel büküyordu. Henüz Türk işçiler de Avrupa'ya yayılmadıklarından sonraki permi ticareti başlamamıştı. İktidar, bedelsiz ithalattan yararlanmak isteyen milletvekillerine ayrıca kolaylık sağlıyordu. O tarihte DP grubundan seksen kadar kimse, böyle bir belge edinmiş ve otomobil getirtmişti. CHP grubundan da böyle hareket eden yirmi kişi vardı.

Kamuoyu usule –daha doğrusu usulsüzlüğe– karşı büyük bir tepki gösterdi. Yapılan, doğrudan doğruya kârlı bir kaçakçılıktı. Gerçekten de birçok milletvekili arabasını yüksek fiyatla satıvermiş, farkı cebine indirmişti. Basın da bu işe karşıydı.

DP o zaman bir elçabukluğu yaptı. Bedelsiz otomobil getirten DP milletvekilleri CHP milletvekillerinin dört katıydı. Ama ortalığa öyle bir hava yayıldı ki, kambur muhalefetin sırtına bindi. İşte, hamiyet dersi veren CHP buydu! Bunların, DP'lilerden farkı var mıydı?

Aslında bu, 1960'larda DP'nin ne kadar itibarsız hale geldiğini göstermektedir. Artık DP diye bir şey kalmamıştı. Onun yaptıkları göze bile batmıyordu. Ama, CHP'nin de aynı düzeye inmesi, demokratik rejimi çok zedeleyecek, umutları bütün bütün yitirecekti. Halbuki CHP'nin millete, belki de her şeyden çok umut vermesi lazımdı.

İsmet Paşa o sıralarda bir eski âdetine tekrar başlamış-

tı. Ayten Sokaktaki evinde milletvekili arkadaşlarına çaylar veriyordu. Bunu cumhurbaşkanı bulunduğu sırada da yaparmış. O zaman karşı olan olmayan bütün Meclis üyelerini çağırırmış. Ama 1960'larda tabii DP'li milletvekilleriyle bir temas söz konusu değildi. Bu çaylarda İsmet Paşa arkadaşlarıyla daha serbest konuşuyor, arkadaşları da onu yakından ve özel hayatı içinde tanımak fırsatını buluyorlardı. Böyle bir çayda, bedelsiz ithalattan getirilen otomobiller konuşulmuş. İsmet Paşa konunun aslını öğrenmek istemiş. Öyle bir anlatmışlar ki genel başkan bunda hiçbir sakınca görmemiş. Hatta işi "parti menfaati"ne bile bağlamışlar. Demişler ki:

"Yarın, öbür gün seçim var. Bu iktidarın hali malum. Ne kadar devlet vasıtası varsa hepsini kullanacaklar. Ya biz ne yapacağız? Arkadaşlar bedelsiz ithalat fırsatından faydalanıp otomobil getirtsinler ki elimizde vasıta bulunsun. Zaten bunu örgüt de istiyor."

Halbuki örgüt buna ateş püskürüyordu.

İsmet Paşa, asıl şunu öğrenmek istemiş: Bunda bir yolsuzluk var mı? Sade vatandaş da bu haktan böyle faydalanabilir mi? "Evet" demişler. Gerçekten de ayıp, hukuki değildi. Maneviydi.

İsmet Paşa o akşam yemeğe bize geldi. Evler aynı bahçenin içinde olduğu için yemeklerde ya onlar bizde, ya biz onlardaydık. Ben bedelsiz ithalat usulüne karşıydım ve Akis'te şiddetli kampanya açmıştık. Otosever adını taktığımız CHP milletvekillerini teşhir ediyorduk. Onlar da fena halde kızıyorlardı ve böyle hallerde daima olduğu gibi beni İsmet Paşaya şikâyet ediyorlardı. İsmet Paşa,

"Ne varmış, bunda?" dedi ve kendisine anlatılanları bana bir güzel aktarıp o görüşü savundu. Bununla da kalmadı, sorunun grupta görüşülmesini isteyen Melih Kemal Küçüktepepınar'a engel oldu, buna lüzum görmediğini bildirdi. Hiç yüzünden milletvekillerinin birbirlerine girmelerini istemiyordu. Halbuki iş, aldığı çap itibariyle bir "hiç" olmaktan çıkmıştı.

İsmet Paşayla çok akşam bu işin kavgasını yaptık. "Mademki bu milletvekilleri arabalarını seçimde kullanmak için getiriyorlar, o halde neden jeep getirtmezler de en lüks ve gösterişli Mercedesleri tercih ederler?" diye soruyordum. Örgütün, kamuoyunun tepkisini söylüyordum. Benim gibi, aynı

tezi savunan daha çok insan vardı. Feyzioğlu, Ecevit bunların başında geliyorlardı. Buna karşılık otoseverlerin savunmasını Çelikbaş-Yetkin ikilisi yapıyordu. Otoseverler Turhan'a "Tabii, onun otomobili var da.." diye, Bülent'e ise "Tabii, onun parası yok da.." diye hücum ediyorlardı.

Ama İsmet Paşa, tepkinin önemini ve işteki dalavereyi en sonda anladı. Bir gün İsmail Rüştü Aksal –o da usulün şiddetle karşısındaydı– eve telefon etti ve partinin en yüksek iki kademesinin, merkez idare kuruluyla grup idare kurulunun genel merkezde toplanacaklarını bildirdi, İsmet Paşanın gelmesini rica etti. Otomobil işi görüşülecekti. İsmet Paşa "Peki" dedi.

Toplantıda lehte konuşanlar, aleyhte konuşanlar olmuş. İsmet Paşa son konuşmuş. O zaman arkadaşları anlamışlar ki, genel başkanda bir değişme var ve işin gerçek yüzünü anlamıştır. İsmet Paşa bu tavrı alınca karar kolay çıkmış. Parti, bedelsiz ithalattan otomobil getirenleri kınamadı. Fakat bu arabaların örgüt emrinde olduklarını bildirdi. Bir de, bundan sonra, CHP milletvekilleri bu haktan faydalanamayacaklardı.

Biz o akşam İstanbul'a hareket ettik. İsmet Paşa yılbaşını Taşlık'ta geçirecekti, oradan vapurla Bursa'ya gidecektik. İstasyonda bir gazeteci otomobil işini sorunca İsmet Paşa şu yanıtı verdi:

"Otomobil işine ne olmuş? Onlardan da getirtmişler, bizden de... Biz artık getirtmeyeceğiz, onlar daha çok getirtecekler. İşte, iki partinin farkı!"

Sorun, tatlıya bağlandı. Ama ben, bu olayda, bir koca liderin bazen nasıl kandırıldığını, gözlerimle gördüm. Allahtan İsmet Paşa yanılmazlık iddiasında değildi, "Ben hata yaparım ama, bir defa hata yaparım" derdi ve sahiden de öyleydi.

Bursa gezisi, CHP genel merkezi tarafından, iktidarınkilere karşı bir hareket olarak tertiplendi. Sorun, Karanfil Sokakta çok konuşuldu. Menderes oraya buraya gidiyor, gövde gösterileri yaptırıyordu. Bir "insanı putlaştırma" kampanyasının açılmış olduğu gözden kaçmıyordu. En ziyade Menderes övülüyor ve bu propaganda radyolardan veriliyordu. İsmet Paşa ise, meşhur Uşak gezisinden sonra bir yere gitmemişti. Muhalefet liderinin de dolaşma zamanı gelmişti.

Fakat nereye gidecekti?

Genel merkezde iki görüş çarpıştı. Bazıları, İsmet Paşanın seçimleri muhalefet tarafından kazanılmış bir yere gitmesi görüşünü savundular. Muhalefet 1957'den bu yana hiçbir tarafta gerilememişti. Tezahürat oralarda yaman olacaktı.

Buna karşılık başka bazılarına göre CHP'nin artık birtakım DP kalelerini fethetmesi lazımdı. Buralar şimdi, birer iskanıbilden kaleydi. Bayar'ın Bursasında, Menderes'in Aydınında büyük değişme vardı. İsmet Paşanın oralarda vuracağı darbe iktidarı sadece fena halde sarsmayacak, aynı zamanda DP büyüklerini de çileden çıkaracaktı. Üstelik ülkenin nabzının nasıl attığı da bu suretle daha iyi anlaşılacaktı.

İşte bu sıradadır ki Menderes, CHP'nin seçimleri aldığı Adana'ya bir gezi yaptı ve oranın becerikli valisi Turhan Kapanlı, bu geziyi bir büyük propaganda olayına dönüştürdü. Turhan Kapanlı "imarcı başbakan"ın Adana'ya, kenti baştan başa imar etmek için geldiğini duyurdu! Menderes, İstanbul'dan sonra Adana'yı ele alacaktı. Ama bunun sağlanmasının bir küçük ve masum şartı vardı: Adanalılar Başbakanı memnun etmeliydiler. Zaten valilik bütün yardımları yapacaktı. Paraysa para, vasıtaysa vasıta... Menderes derlenen kalabalık önünde parlak bir kalkınma nutku söyledi.

O zaman İsmet Paşa, gidilecek yer olarak Bursa'yı seçti. Bunda, sanırım, Menderes'ten çok Bayar'a bir oyun oynamanın lezzeti rol oynamıştır. Mamafih Bursa'da il kongresi vardı ve Bursa örgütü İsmet Paşayı harareтle davet ediyordu.

Ancak, genel merkez işi sıkı tuttu. Bir fiyasko olursa, bir organizasyon hatası yapılırsa, İsmet Paşa Bursa'da Menderes'in Adana'da bulduğu havayı bulamazsa bir sepet incir berbat edilmiş olacaktı. Genel merkez Bursa örgütüyle temas etti ve onlara durumu bildirdi. Örgütün başında iyi niyetli, temiz, fakat hiç gerçekçi olmayan bir il başkanı, idealist Dr. Çataloğlu vardı. Bursa'da vali olarak ise onun tam tersi, kurnaz İhsan Sabri Çağlayangil bulunuyordu. Çağlayangil'in bu gezi dolayısıyla CHP örgütünü uyutması, benim en çok güldüğüm olaylardan biridir.

Bursa gezisi için 10 Ocak tarihi seçilmişti. Bursalı CHP'liler, başlarında Dr. Çataloğlu, birkaç gün önceden Taşlık'a geldiler. İsmet Paşaya, Çağlayangil'le yaptıkları görüş-

meyi anlattılar. Valiye gitmişler, İsmet Paşanın Bursa'ya geleceğini söylemişler, gerekenin yapılmasını, önlem alınmasını istemişler. Çağlayangil "büyük bir samimiyet"le güvence vermiş. "Uşak'taki gibi olaylar burada katiyen olmaz" demiş. İsmet Paşanın gereken saygıyla karşılanacağını, polisin sadece karşılamayı kolaylaştıracağını söylemiş. Her şeyin sükûnet içinde geçeceğini bildirmiş. CHP'liler menuniyetle ellerini ovuşturmuşlar. Ancak vali ilave etmiş:

"Sadece bir şartım var.."

Ortada bir Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası bulunduğunu hatırlatmış, buna muhalefet edilirse bu yasaya göre davranacağını da belirtmiş. "Kalabalık toplanmasın, gösteri yapılmasın, alkış tutulmasın" demiş.

CHP'liler biraz bozulmuşlar. Kendilerinin gösteri düzenlemediklerine ilişkin güvence vermişler. "Ama, halk kendiliğinden coşarsa biz ne yaparız?" diye sormuşlar. Vali;

"Ben o kadarına karışmam.." demiş.

Eğer kalabalık olursa Mudanya'dan telsizle emir verip gemiyi iskeleye yanaştırmayacağını, ya da uçağın Bursa'ya hareketine engel olacağını bildirmiş.

Bursalı CHP'liler İsmet Paşadan, ilk düşünüldüğü gibi cumartesi günü öğleyin uçakla Bursa'ya değil, vapurla Mudanya'ya gelmesini istediler. "Hava bazen bozuk oluyor, bakarsınız uçak kalkmaz" dediler. İsmet Paşa "Peki" dedi. İsmet Paşa kongrede konuştuktan sonra gene uçakla İstanbul'a dönecekti. Bursalılar geceyi Bursa'da geçirmesini, ertesi gün Bilecik'ten motorlu trene binip Ankara'ya dönmesini istediler. İsmet Paşa ona da razı oldu. CHP'liler neşeli, Bursa'ya döndüler.

Bursa'da kendilerini bir dert almış. Ya, karşılama kalabalık olur da Çağlayangil tehditlerini yerine getirirse? Düşünmüşler, taşınmışlar ve parlak bir çare bulmuşlar: İsmet Paşanın Bursa'ya geleceğini kimseye duyurmamak! Hele cuma günkü gazeteler de CHP'nin İstanbul'daki basın bürosunun hataya düşmesi sonucu İsmet Paşanın Bursa'ya Yalova yolundan gideceğini yazınca genel merkez tarafından "propaganda gezisi" olarak tertiplenen gezi, bir "gizli gezi" niteliğini alıverdi.

Allahtan ki giden İsmet Paşaydı.

IV

Bursa'ya, oradaki CHP örgütünün arzusu üzerine Mudanya yolundan gitmek üzere cumartesi günü vapurla hareket ettik. İsmet Paşanın birkaç gündür devam eden düşünceli hali geçmişti. Canlı ve neşeliydi. Sabahleyin kahvaltıda,

"Doğum oldu galiba, Paşam" dedim.

İsmet Paşa, bir önemli olaydan önce kafasında yaptığı hazırlığı doğum sancısına benzetir. O devrede her şeyi inceden inceye tartar, ölçer, biçer. Ancak bir karara vardıktan sonra rahatlar. Bursa gezisinin de bu türden bir olay olduğu, zaten, hemen anlaşıldı. Muhalefet lideri Bursa'da ilk defa olarak "1960 seçimleri" lafını ortaya attı. Bunu o kadar doğal bir biçimde söyledi ki Menderes "Ne 1960 seçimleri?" diye soramadı ve bir seçim kampanyası, İsmet Paşanın isteğiyle ve iktidarın elinde olmaksızın Türkiye'de, 1960 Ocağında açıldı.

Seçimlerin, normal olarak 1961 Ekiminde yapılması lazımdı. DP içinde bunu da yeterli görmeyen ve anayasadaki "bir yıl uzatabilme" hakkından faydalanılarak zamanında seçimlere gidilmemesini isteyen bir eğilim vardı. Herhalde, halkı 1960'ta sandık başına götürmek DP'nin isteği değildi. Menderes, her şeyin düzeleceği vaadiyle 1958 seçimlerini 1957'de yaptırtmış, dünya kadar DP milletvekili o seçimlerde Meclis dışı kalmış, işler de düzeleceğine büsbütün kötüleşmiş, muhalefet daha fazla kuvvet kazanmıştı. 1960'da bir seçimin 1957 seçimlerini de aratacağı muhakkaktı. O bakımdan DP grubu erken seçimi hiç istemiyordu.

İsmet Paşa o Bursa gezisinde "1960 seçimleri" lafını boşuna ortaya atmadı. İsmet Paşanın kanısı, demokratik rejimi bir kazadan kurtarmanın tek çaresi mümkün olduğu kadar çabuk sandık başına gidilmesi, herkese güven verecek, 1950 seçimleri gibi bir seçimin yapılmasıydı. O günler, DP'ye en yakın çevreler bile bir seçimin 1950 seçimlerinin neticesini vereceğini, yani iktidarın el değiştireceğini görüyordu. Memlekette esen hava buydu. Nitekim 27 Mayıs hareketinin halk tarafından karşılanış tarzı bu teşhisi doğrulayacaktır, fakat o zaman DP için vakit geçmiş olacaktır.

Aslına bakılırsa Menderes ve tayfası da bir seçimin hazırlığını yapmıyor değillerdi. Kullandıkları koz, Saidi Nursi adındaki hırslı, yarı deli bir ihtiyardı. Saidi Nursi –İsmet Pa-

şa ondan hep "Saidi Kürdi" diye söz etmiştir– iktidardan aldığı cüretle Emirdağ'daki yuvasından çıkmış, tantanayla ülkeyi dolaşıyordu. Acaip kıyafetiyle lüks Chevrolet'si içinde bir bakıma ahir zaman peygamberi gibi orayı ve burayı ziyaret ediyordu. Gittiği yerlerde yaptığı, görünüşte Menderes propagandasıydı. Fakat kuşku yoktur ki bu, onun için vasıtaydı. Asıl yaptığı, din esasına dayanan bir devletin kurulması çalışmalarıydı ve bunda Menderes'in gafilce hoşgörüsünü kullanıyordu. Nitekim bu sapık ihtiyarın doğu illeri valilerine yazmaya cüret ettiği mektup ele geçip de CHP tarafından açıklanınca herkes, özellikle de ülkenin sağlam kuvvetleri dehşetle sarsıldı. Saidi Nursi valilere şunu yazmıştı:

"Şark mıntıkasında komünistliği 60 bin Nursinin sayesinde önlemekteyim. 30 seneden beri siyasetle iştigal etmedim. Bu 60 bin talebenin içinde bir iki ahlaksız da çıkabilir. Bunları kitlemize mal etmek doğru değildir. Bu yüzden mıntıkanızda Risaleyi Nurlar toplattırılmamalıdır. Nasıl ki Arapça ezan okutturduk ve bu sayede Müslümanları DP cephesine topladığımız malumunuzdur. Şimdi de dağıttığımız bu Risaleyi Nurlarla komünizmle ve masonlukla savaşacağız. Müslüman Demokratların gösterecekleri yardıma inanıyorum. Bundan ötürü birkaç defa Ankara'ya gittim, Müslüman vekillerle görüştüm. Bilhassa Sayın Adnan Bey ve Tevfik İleri ve Sayın Namık Gedik'ten bu neticeyi tayin ettim – Saidi Nursi"

Doğal olarak o sıralar, yaşanacak bunca olaydan sonra Türkiye'de bir gün gene, birtakım insanların, ellerine "komünizme karşı en tesirli silah İslamiyettir" levhalarını alarak "sayın büyük"lerden gördükleri destekle ortaya dökülecekleri ni aklımızın ucundan bile geçirmiyorduk.

Biz, Bursa gezisine çıkarken İsmet Paşayla Menderes arasında, bu deli ihtiyar nedeniyle bir söz düellosu başlamıştı. İsmet Paşa DP'nin Saidi Nursi'ye seçim görevi verdiğini bildirmiş, Menderes bunu ağır bir dille reddetmişti. Ayvalık vapuru Mudanya'ya hareket ettiğinde gazeteciler İsmet Paşadan yanıt istediler. İsmet Paşa gazetecileri bir masanın etrafına topladı ve "Yazın" dedi. Kısa yanıtında İsmet Paşa, Menderes'in Adana gezisinin bir seçim havası taşıdığını belirtti ve Menderes'le Bediüzzamanın aynı zamanda aynı doğ-

rultuda seçim propagandasına başladıklarını söyleyerek "görünen köy kılavuz istemez" dedi.

1960'ta ülkenin, DP iktidarı tarafından yobazlara verilen cüretle ne hale getirildiğini anlatmak için Menderes'in Adana gezisi sırasında yaşanan bir olayı aktarmalıyım:

Menderes, görkemli bir kafilenin başında Tarsus'a geçiyormuş. Tabii valilikler bütün halkı yol boyuna dökmüşler. Bir yerde durulmuş. Korkunç bir manzara. Gözleri dönmüş bir baba: Bağlarbaşı sakinlerinden Ali Bayat. Beş yaşındaki oğlunu, kurbanlık bir koyun gibi bacaklarının önüne yatırmış. Elinde bir kasap bıçağı. Oğlanın boynunda bir yafta: "Londra uçak kazasından kurtulduğunuz için oğlumu kurban ediyorum." Bir deli mi, para koparmak isteyen bir sahtekâr mı? Neyse, ne.. Menderes deli gibi fırlamış, bir tekmeyle yaftayı koparıp atmış, çocuğu kucaklamış.

Ama bu manzaranın Menderes'e, Türkiye gibi bir ülkede iktidarın başı evliyalık, peygamberlik, Müslümanlık silahlarına sarılıp da siyasi mücadeleye atılır ve rakiplerini dinsizlikle, komünistlikle suçlarsa kademe kademe halk topluluklarının içinde neler olacağını anlatmaya yettiğini hiç sanmam. Zira Bayar-Menderes iktidarı, sonuna kadar bu tehlikeli yolu takip etti.

Daha da ilginci, daha da iğrenci talihsiz Menderes başını dar ağacında verdiğinde Bay Ali Bayat'ın ne sesi duyuldu, ne soluğu.

Veyl Ali Bayatları iktidarlarının desteği sayanlara..

Mudanya'da bizi oldukça büyük bir kalabalık karşıladı. Tabii düzensizlik görülüyordu. Gene İsmet Paşa kendi yolunu açarak bineceği otomobile girdi. Bursa CHP'lilerinden Selim Süter'in evinde kalacaktık. Süterlerin evi, Çelik Palasın hemen yanında, güzel bir evdi. Karı koca, İsmet Paşa kendilerine misafir indiğinde paralanırlardı.

Ben bu Selim Süter'i İsmet Paşaya daima örnek diye göstermişimdir. Yıllar yılı CHP'li olmuş, servetlerini bir bakıma da öyle sağlamış birtakım kimseler Menderes'in işaretiyle o safları terk ediyorlar, çoğu bu vesileyle eski partilerini kötüleyip görülmemiş kalkınmaya hayranlığını söyleyen demeçler veriyorlar, bazıları Vatan Cephesine katıldıklarını ilan ediyorlardı. İsmet Paşa, kalben olmasa bile –içinden notlarını verirdi ya..– görünüşte bunları anlar gibi davranı-

yor, belki yarı alayla da olsa "ne yapsınlar" diyordu. Ben ondan çok daha genç olduğum için tepem atardı ve her seferinde "Selim Süter ne yapmış" derdim. Gerçekten de Selim Süter üzerinde bir baskıyı denemişler, hatta, sanırım Refik Koraltan kendisine CHP'den ayrılmayı teklif etmiş. Selim Süter kesinlikle kabul etmemiş. Adamın işi açık. Namuslu. Dalaveresi, vergi kaçakçılığı, kredi eşkıyalığı, karaborsacılığı sicilinde mevcut değil. Ne yapacaklar? Isrardan vazgeçmişler.

Bursa'ya girerken kurnaz Çağlayangil'in taktiğinin başarı kazandığını anladık. İsmet Paşanın gelişinden pek az insanın haberi vardı. Klakson çalarak geçen otomobillerden birinin içinde İsmet Paşayı görünce şaşırıyorlar, sonra arkasından koşmaya başlıyorlardı. İsmet Paşa önce CHP merkezine gitti. Orası bile kalabalık değildi. İl başkanı saf Dr. Çataloğlu sadece gözde CHP ileri gelenlerine haber vermiş, onları içeri almıştı. İsmet Paşa oradan Yeni Ant gazetesini ziyaret etti. Yeni Ant iktidarın Bursa'daki boy hedefiydi. Sonra Selim Süter'in evine gittik.

Ancak İsmet Paşanın geldiğinin duyulması üzerinedir ki Bursa birden canlandı. Evin önü doldu. Aslan Bora, özel güvenlik tertibatını almıştı. Uşak'tan sonra İsmet Paşanın gittiği yerlerde Aslan Bora kendi memleketlilerinden bir özel güvenlik örgütü kurar ve bir aksiliğin çıkmaması için tedbirini alırdı. Fakat Bursa'nın emniyet örgütü o gezide gayet iyi ve samimi davrandı. Bütün gece Selim Süter'in evini beklediler, İsmet Paşa sokağa çıktığında ona yol açtılar.

Ertesi sabah, kongrenin yapılacağı Tayyare Sinemasına İsmet Paşa bir açık araba içinde giderken Bursa yollara dökülmüştü. Cumhuriyet Meydanı ağzına kadar doluydu. Bu meydandaki DP merkezinden Demokratlar gülümseyen çehrelerle bize bakıyorlardı. İsmet Paşa orada, 1960 mücadelesinin ilk önemli konuşmasını yaptı.

Konuşma metnini, İstanbul'da, Taşlık'ta İsmet Paşa yazdırtmıştı. Uzun bir konuşmaydı. İsmet Paşa ülkenin bütün dertlerini bir bir sayıyor, çaresini de söylüyordu: Seçime gitmek.

Bilmiyorum Demokrat büyükler sonradan, başlarına bütün felaketler geldiğinde İsmet Paşanın Bursa'daki sözlerini hatırlamışlar mıdır? İsmet Paşa "Toplumun bugünkü hali ancak yeni bir genel seçimle düzelir" diyor, fakat iki tarafın

bu seçimlere iki ayrı amaçla gittiklerini belirtiyordu. CHP "İlk Hedefler Beyannamesinde" anlatılan demokratik düzeni gerçekleştirmek istiyordu. DP'nin hedefi ise "Türkiye'de Saidi Nursi'nin tam takdirini kazanacak bir idareyi kurmak"tı. İsmet Paşa bu seçimleri meşru olmayan yoldan kazanmak için bütün baskılara başlandığını hatırlatıyor ve sonra, o unutulmaz uyarısını yapıyordu:

"Vatandaşlarım emin olsunlar ki seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse dünya başlarına yıkılacaktır. Dünyanın başlarına yıkılması için ben, bütün idealistlerle beraber, tasavvur ettikleri, tasavvur edebilecekleri derslerin en ağırını onlara öğretmesini bileceğim. Benim hayatıma kastetmek suretiyle dünyanın başlarına yıkılmasını önlemek mümkün olmayacak, benim elimle verilecek medeni, insani bir dersi onlara bin defa aratacak akıbetler göreceklerdir."

Bu akıbeti DP büyükleri İsmet Paşanın yaşamına kastedebildikleri için değil, meşhur ve korkunç tahkikat komisyonunu kurarak serbest seçim olasılığını kaldırdıklarından gördüler.

Kongreden sonra Selim Süterlerin evine döndük. Yemeği orada yedik. Radyo sürekli anons ediyordu: Menderes, İsmet Paşanın "Ayvalık vapuru demeci"ne saat 15.00'te yanıt verecekti. İsmet Paşa bana, bu yanıtı not etmemi, hemen karşılık vereceğini söyledi. Saat 15.00 oldu, yanıt 15.15'e bırakıldı. 15.15'te ikinci bir erteleme geldi: Menderes'in sözleri 15.30'da verilecekti.

Bunun nedenini öğrenip güldük. Tayyare Sinemasında İsmet Paşa konuşmasını bitirince metnin suretini, teksir etmesi için Yeni Ant'ın başyazarı Derviş Taşman'a verdi. Taşman bunları bütün gazetecilere dağıtacaktı. Biraz sonra gazetenin telefonu çalmış. Bakmışlar, yeni bir talip var: Vali İhsan Sabri Çağlayangil. Taşman'a denmiş ki: "Vali bey nutku sadece merakını tatmin için istiyor, başka bir şey hatırınıza gelmesin!"

Taşman bana, Süter'in evine telefon etti. Çağlayangil'e de bir metin verebilir miydi? Bu isteği, İsmet Paşa'ya aktardım. Güldü. "Tabii" dedi. Taşman'a, metni kime isterse ona verebileceğini bildirdim. Fakat bu izin Yeni Ant'ı doldurmuş bulunan gazetecilerin kıyameti koparmalarına yol açtı. Ga-

zeteciler usulü biliyorlardı. İsmet Paşanın nutukları erken ele geçirildi mi, iktidar bir yargıçtan yayın yasağı kararı alıyordu ve gazeteler konuşmayı basamıyorlardı. Onun için metinlerin elden ele dolaşmasını gazeteciler hiç istemiyorlardı. Taşman tekrar bize telefon etti, gazetecilerin itirazını anlattı. Bunun üzerine Taşman'a şöyle denildi:

"Metni valiye, bunun şerefine tevdi edildiğini tasrih ederek ver. Eğer yayın yasağı gelirse, gazeteciler onu da yazarlar.."

Metin valiye gittikten sonra valinin odasına girmek fırsatını bulanlar, Çağlayangil'i bunu telefonda birine okurken görmüşler! Herhalde Menderes'in saat 15.00'te verilecek yanıtının yarım saat gecikmesi telefon görüşmelerinin uzaması sonucu olmuştur. Gelgelelim, o ağır yayın yasağı gelmedi.

Menderes'in Saidi Nursi'ye ilişkin açıklaması sudan bir şeydi. İsmet Paşa iki, üç satırlık bir yanıt yazdırdı. Bunda, Menderes'in asıl yanıtı bir gün sonra Bilecik'te alacağı bildiriliyordu. İsmet Paşa "Ben, Başbakanın yanıtını radyodan alıyorum. Başbakan neden benim yanıtımı radyodan almaz?" diyordu.

Ama bu durum, aslında, Menderes'in lehine değil, aleyhine oluyordu. Bakınız neden:

Radyo, Menderes'in İsmet Paşaya yanıtının şu, şu, şu saatte verileceğini defalarla ilan ediyordu. Bu, radyoda okunuyordu. İsmet Paşanın sözlerinden ise hiç söz edilmiyordu. Bazen Menderes yanıtında, İsmet Paşanın bazı sözlerini, onu da çarpıtarak aktarıyordu. Radyo dinleyicilerinin İsmet Paşanın sözlerinden haberi bu kadarla kalıyordu. İsmet Paşanın sözlerini, gelin de merak etmeyin bakalım! Bundan dolayı ertesi günkü gazeteler kapışılıyordu. Eğer gazeteler beyaz boşluklarla çıkmışsa İsmet Paşanın sözleri teksir edilip elaltından dağıtılıyordu.

O gece, Süterlerin evinin üst katındaki yatak odasında İsmet Paşa Bilecik'te yapacağı konuşma metnini hazırladı. Bunda, politikacılar için son derece nazik bir konuyu ustalıkla ele alıyordu: Din ve din istismarı. Muhalefet lideri iktidarın başına sesleniyor ve ondan millet önünde teminat istiyordu: 1960 seçimlerinde din istismarı yapılacak mıydı, yapılmayacak mıydı? İsmet Paşa konuşmasında gerçek dindarlık ile din ticaretinin arasındaki farkı belirtiyor ve iktidara gel-

diği takdirde CHP'nin gerçek vicdan özgürlüğünü sağlayacağını bildiriyordu.

İsmet Paşaya Bilecik'te çok görkemli bir karşılama yapıldı. Halk sokaklara dökülmüştü ve muhalefet liderini hararetle alkışlıyordu. Bursa'dan Bilecik'e kadar bütün yol boyu aynı şekildeydi. Halbuki buralar DP'nin kaleleriydi. Halkın elindeki dövizlerde "Paşam, artık seninleyiz" deniliyordu. Her tarafta "Hürriyet! Hürriyet!" diye bağırılıyordu. Bilecik'te otomobilimiz hareket edemez hale geldi. Bunun üzerine İsmet Paşa üstü açık bir jipe bindirildi ve Bilecik il merkezine öyle götürüldü. İsmet Paşa konuşmasını binanın balkonundan yaptı. Sonra istasyona gidildi. İstanbul'dan gelen motorlu trene binildi. Vakit öğleydi. Yanımızda kumanyamız vardı. Boğaziçi adını taşıyan motorlu trenin son vagonunda neşeli, keyifli bir piknik yemeği yenildi. İsmet Paşa bıçağıyla tavuk sövüşü keserken mutlu olduğunu belli ediyordu. Yolcular etrafına toplanmışlardı. Aralarında şüphesiz Demokratlar da vardı. Fakat herkes muhalefet liderini sevgi ve saygıyla seyrediyordu.

Akşam Ankara'ya döndük. Doğruca Ayten Sokağa gittik. İsmet Paşa, radyoyu dinlememi ve Menderes kendine bir yanıt verirse haberdar etmemi istedi.

Aşağı yukarı bütün ocak ayı, İsmet Paşayla Menderes arasındaki söz düellosuyla doldu. Başbakan ne dese, İsmet Paşa hemen yanıtı yapıştırıyordu. Menderes'in söyledikleri kuvvetten düşerken İsmet Paşanın darbeleri gittikçe daha acıtıcı oluyordu. Bu, Menderes'in sinirliliğinden de belliydi. "Şuna bakın, şuna bakın! Nasıl da konuşuyor.. Kendini hâlâ iktidarda sanıyor. Sanki hâlâ Milli Şeftir ve kalkın ey ehli vatan deyince herkes ayaklanacaktır. Sen kim oluyorsun, ey ihtiyar!" diyordu. Buna karşılık İsmet Paşa gayet sakin, sorunların özüne eğiliyordu. Bunları bizim Ayten Sokaktaki evin kütüphanesinde hazırlıyordu ve İsmet Paşanın kalem gücüne her seferinde biraz daha hayran oluyordum. Menderes hiddetten köpürürken İsmet Paşa şöyle diyordu:

"Atatürk inkılaplarının mesnedini ve felsefesini ben Adnan Menderes'e anlatmak isterim. Onun zannettiği gibi inkılapçılık milleti gerici, iptidai bir kısımla ileri fikirli bir kısma ayırmak demek değildir. İnkılaplar milletin toptan ilerici ve medeniyetçi vasıfta olduğunu esas alarak onu şimdiye ka-

dar medeniyet yolundan alıkoymuş mahdut siyaset bezirgânlarının tasalludundan kurtarmak hareketidir."

İsmet Paşa devam ediyordu:

"Din istismarcılığından şikâyet etmek vatandaş çokluğunun dindarlığından şikâyet etmek değildir. Böyle bir yorum çok cahilane, Başbakanın tabiriyle pek mezbuhanedir. Din istismarcılarının marifeti şudur: Bunlar vatandaşın bir kitlesini, hatta büyük ekseriyetini ehlisalip diye vasıflandırırlar, ilan ederler ve masum vatandaşları birbirine düşürmek için bütün zehirleri akıtırlar. Sonra karşısına geçerler, din istismarcılığından şikâyet etmeyi vatandaşın dini hislerine saygısızlık diye teşhir etmeye çalışırlar. Böyle siyasetçilerin elinde millet kaderinin kazaya uğramaması başlıca emelimizdir."

İsmet Paşa yanıtlarını çeşitli yollardan veriyordu. Basın toplantıları tertipliyor, kongrelerde konuşuyor, mesajlar gönderiyordu. Ayın sonuna doğru Menderes bunun bir çıkar yol olmadığını, İsmet Paşayla başa çıkamadığını, kamuoyu önünde gayet kötü duruma düştüğünü, oyuna gelmiş bulunduğunu anladı. İsmet Paşanın konuşmalarındaki sertlik ve tehdit dozajı sürekli artıyor, buna karşılık Menderes'in tehditleri, iktidarda o bulunduğu için, sözde kalınca bütün etkisini yitiriyordu. İsmet Paşa iktidarı sürekli sıkıştırıyordu: Seçimi 1960'da yapacak mısınız, yapmayacak mısınız?

Bu düelloda Menderes'in çalışma tarzı şuydu: Yanına Burhan Belge'yi alıyor ve odasına kapanıyordu. İsmet Paşanın konuşmasını, bu sırada defalarca okumuş, âdeta ezberlemiş bulunuyordu. Odada Burhan Belge'ye, bazısı saatler süren yanıtlarını yazdırıyor, daha doğrusu o konuşuyor, konuşuyor, konuşuyor, Burhan Belge bunları teybe alıyordu. Sonra teyplerden bir metin hazırlıyor, bunu Menderes'e gösteriyordu. Menderes bazı çıkartmalar yapıyor, metin, o devrin en ikna edici sesli spikeri tarafından tane tane ve her sözcüğün üzerine bir bir basılarak okunmak üzere radyoya gönderiliyordu. Radyo durmadan bunu anons ediyor, bunun hangi saatte verileceğini bildiriyordu. Fakat Menderes çok zaman saati geçirdiğinden anonslar devam ediyor, ertelemeler oluyor, programlar altüst ediliyordu.

Biz konuşmaları radyodan dinliyorduk. Benim radyoyu en fazla dinlediğim devre, bu 1960 başı devresidir.

Eğer Menderes seçim yapıp yapmayacağı sorusunu "ya-

pacağız" diye yanıtlasaydı ve gerçekten 1950 tipi bir seçim yapıp, kaybettiği takdirde iktidarı teslim etseydi bir muhalefet lideri olarak siyaset hayatına devam ederdi. Hatta, açıkça "yapmayacağız" diyebilseydi tartışmaya, söz düellosuna zamansız, fazla erken bir görüntü verebilirdi. Fakat iktidarın kararsız başı, en ziyade kendisine sabık başbakan dedirtmemenin telaşı ve gayreti içinde, bir türlü açıkça tavır alamadı.

Bu sırada hükümette ve DP'de çok kimse söz düellosuna son verilmesini istiyordu. O kadar gayretle Menderes'ten bir put yaratılmıştı, şimdi bu putu İsmet Paşa karşısına almıştı, çocuk azarlar gibi azarlıyordu ve İsmet Paşaya hiçbir şey yapılamıyordu. Gün geçtikçe "Menderes efsanesi" kayboluyor, onun yerine dev gibi heybetli bir İsmet Paşa çıkıyordu.

Menderes'le etrafı konuyu uzun uzun tartışmışlar. Önce, Menderes'in yerine Başbakan Yardımcısı Medeni Berk'in geçmesi düşünülmüş. Demişler ki: Metinleri gene Menderes'le Belge hazırlar, fakat bunlar Medeni Berk'e mal edilir! Ancak o fikirden çabuk cayılmış, zira İsmet Paşanın Medeni Berk'e yanıt vermeyeceği tahmin edilmiş, Medeni Berk de bu suretle bir dertten kurtulmuş ve rahat soluk almış.

Tartışmayı Menderes bırakınca bunu bir süre Radyo Gazetesi devam ettirdi. Tabii o büsbütün gülünç bir durum doğurdu. Ona, CHP'nin başka sözcüleri ve gazeteleri yanıt verdiler. İktidar ağır bir yara alarak çark etti.

Menderes 1960 Ocağında sadece İsmet Paşayla dalaşsaydı, hatası belki daha az olurdu. Fakat iki lider arasında söz düellosu devam ederken Menderes'in polisleri de orada burada üniversitelileri kıstırıp dövmekle meşguldüler ve o ayın kahramanı Bumin Yamanoğlu adındaki insan irisi delikanlıydı. DP, gençlik örgütleri üzerinde baskı yapıyor, onları ele geçirmeye çalışıyor, Bumin Yamanoğlu idaresindeki polisler de her fırsatta coplarını kullanıyorlardı. Tabii bu, gençlikte DP'ye karşı derin bir tepki yaratıyor, ülkenin bu en dinamik kuvvetiyle iktidar arasındaki köprüleri teker teker atıyordu. Gerçi iktidar, başında kendi adamlarının bulunduğu örgütler adına söylenmiş sözleri, çıkarılmış bildirileri radyoyla yayıp duruyordu, ama bunların hiç etkisi olmadığını kendisi de biliyordu. İstanbul Üniversitesi Talebe Derneği

bir gün Bumin Yamanoğlu'na bir hediye gönderdi, bu, bütün Türkiye'de kahkahalarla karşılandı: Bir çift boks eldiveni!

En üst düzeyde Menderes'in yenilmesiyle biten söz düellosu... Sokaklarda üniversiteli döven polis.. Ya Meclis? Orada bütçe görüşmeleri devam ediyordu ve geceleri oturumlara sarhoş gelen DP bakanları rezalet çıkartıyor, kavgalara neden oluyorlar, milleti Meclisine de güvenemez hale sokuyorlardı.

Türkiye'de bir ihtilal adım adım gerçekleşme doğrultusundaydı.

Biz şubat ayında, İsmet Paşayla birlikte Konya'ya gittik. Bizden önce Menderes Kırşehir'e bir gezi yapmış ve orada konuşmuştu. Menderes, farkında olmaksızın İsmet Paşanın Bursa'da ortaya attığı "1960 seçim" sloganına su taşımakla meşguldü. Gerçekten de Başbakan Kırşehir'de o yıl seçim varmış gibi davrandı, konuştu. Fakat Menderes'in ziyaretleri artık birer fiyasko oluyordu. Gerçi idareler ve DP her yerde olabildiğince kalabalık topluyorlardı, ama mutlaka bir aksilik çıkıyor, çok şey bekleyen halk Menderes'in canını sıkıyor, Menderes kızıp sinirleniyor, sonra içkiyi fazla kaçırıyor, ona buna çatıyor, ipe sapa gelmez laflar ediyordu.

Biz Konya'ya karlı bir günde hareket ettik. Gene, Ali Yeniaras'ın otomobilindeydik. Ali Yeniaras bir kaza olmaması için gayet dikkatli davranıyordu. Gölbaşı'nda, kafileden bazı arabaların tersyüz ettikleri görüldü. Tehlikeyi göze alamamışlardı. Bunların arasında Kasım Gülek'in arabası da vardı. Akılsız Gülek ertesi gün yapılan kongreye, kar yüzünden gelemediğini bildiren bir telgraf çekince bu telgrafın okunması kahkahalara yol açtı. İsmet Paşa da Ankara'dan gelmişti. O, havadan mı uçmuştu.

Ancak, yolda bir kaza da biz atlattık. Öndeki arabalardan biri fren yapınca biz de durduk, fakat arkadaki otomobil duramadı, bize hızla bindirdi. İşi, bir şokla atlattık.

Konya, İsmet Paşayı coşkuyla karşıladı. Emniyet kuvvetleri sokaktaydı ve halka engel olma çabası içindeydiler. Atlı polisler kırbaç, yayalar cop kullanıyorlar ve kentte bir tedhiş havası esiyordu. CHP merkezinin baktığı meydan polisler ve jandarmalar tarafından boşaltılmıştı. Halk, bir tepeye toplanmıştı. Meydana çıkan sokakların başı güvenlik güçleriyle tutulmuştu ve Konyalıların ancak o kordonların arka-

sında durmasına izin verilmişti. Halk İsmet Paşayı görünce bütün kordonları yararak fırladı. İşte o zaman atlı polisler bütün becerilerini gösterme fırsatını buldular. Gerçi polislerin fazla acımasız davranmamak için çaba harcadıkları, iyi niyetli oldukları sezilmiyor değildi. Ne yaparsınız ki atlar onlar kadar akıllı değildi, onlar bazen insanlara, bazen otomobillere çarpmakta bir sakınca görmüyorlardı.

İsmet Paşa önce parti merkezine gitti. Meydanı halk bir anda doldurmuştu. İsmet Paşa balkona çıktı, oradan halka teşekkür etti, öğleden sonra kongrede konuşacağını söyledi, kendisini orada dinlemelerini istedi. Bilmediği, meydandakilerden hiçbirinin kongreye giremeyeceğiydi. Zira halk, kongrenin yapılacağı sinema binasını çoktan ağzına kadar doldurmuştu ve orada bekliyordu. Meydandakiler, dışarda kalanlardı.

Kongrede İsmet Paşa heyecanla karşılandı. Delegeler kendisini uzun uzun ayakta alkışladılar. Konyada İsmet Paşa, seçim havasını devam ettirdi.

Bu arada, unutulmaz bir olay yaşandı. Polisler coşmuş halkla, altlarındaki atlara rağmen başa çıkamayınca vali, gözyaşartıcı bomba kullanılması için emir verdi. Aklınca, halkı böyle dağıtacaktı. Sahiden de bir bomba patlatıldı. Fakat halktan yükselen yuh sesi bombanın sesini kat ve kat bastırınca idareciler bu tehlikeli oyunu devam ettirmemeyi daha akıllıca buldular.

İsmet Paşanın konuşmasından sonra tabii metin avı başladı. İdareciler tanıdıkları CHP'lilerin peşindeydiler: Acaba kendilerine, konuşmanın bir metni temin edilemez miydi? İsmet Paşanın tutumunu bildiğim için "Verin canım" dedim. Bu av, artık bir eğlence konusu olmuştu.

Ama avcıların iyi ve çabuk çalışmış oldukları Radyo Gazetesi saatinde belli oldu. Radyo Gazetesinde İsmet Paşanın o gün öğleden sonra Konya'da yaptığı konuşmaya yanıt verildi; bu, bazı küfürlerden ibaretti. Daha komiği, saat 23.00'teki haber bülteninde Konya Valisinin –Keleşoğlu diye biriydi– yayımladığı bildiri okundu. Keleşoğlu'na göre İsmet Paşa Konya'da pek ufak bir kalabalık tarafından karşılanmıştı. Bombaya gelince.. O mu?. O, bambaşka bir nedenle kullanılmıştı!

Konya'dan sabahleyin altıda ayrıldık ve gene, yollardan

tezahürat arasında geçip Ankara'ya, doğruca eve geldik. Bu sırada iktidar yeni bir tertibin peşindeydi: Siyasal Bilgiler Fakültesinden intikam almak istiyordu! Meclise Demokratlar bir teklif getirmişlerdi: Siyasal Bilgileri fakültelikten çıkarıp Milli Eğitim Bakanlığının emrinde bir okul haline getirmek istiyorlardı. Demokratların ağzında üniversite gençliğinin adı "Bir yığın piç" idi. Bu "bir yığın piç"in en azılıları ise, Ankara'da Siyasal Bilgilerde ve Hukukta kümelenmişlerdi. Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi gibi bunlardan Siyasal Bilgiler de okul yapıldı mı, "piç"lerin aklı başına gelecekti. Önergeyi, iktidarın "üniverite uzmanı" Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, dokuz arkadaşıyla birlikte verdi. Önergede Mülkiyenin fakülte haline getirilmesi "bir zamanların yersiz, aşırı ve faydasız bir özentisi" olarak nitelendiriliyordu.

Fakat burada da plan, iktidarın ve bilhassa önerge sahibi Tarakçıoğlu'nun ayağına dolaşmaz mı? Muhalefet, "bir zamanların yersiz, aşırı ve faydasız özentisi"nin hangi önergeyle gerçekleştirildiğini bulup çıkardı.

Altında, aynı Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun imzası vardı.

V

Ben 1960'ın ilk beş ayını, on yıl sürmüş bir direnme yarışının sonuna benzetirim. O devrede iki büyük yarışçı, İsmet Paşa ve Adnan Menderes canlarını dişlerine takarak finişe kalktılar, sonuçta ipi, hem sinirlerine egemen olması, hem korkunç tecrübesiyle İsmet Paşa göğüsledi.

O günler, koşunun bitmek üzere olduğunu görmemek olanağı kalmamıştı. Türkiye'nin önünde iki yol vardı. Bunların biri, serbest seçimlerdi. Bu seçimlerde CHP'nin kazanacağı ve iktidarın el değiştireceği açıktı. O takdirde DP muhalefete geçecekti.

1960'ta seçim yoluyla iktidar değişikliği gerçekleşseydi ne olurdu? O günler ortadaki bütün laflara rağmen, bir devri sabıkın yaratılacağını ben hiç sanmıyorum. İsmet Paşa zaten "Seçimleri kaybedeceklerdir ve benim elimden medeni derslerin en ağırını alacaklardır. Dürüsüt seçimin teminatını verirlerse rahat edeceklerdir. Vermezlerse gene gidecek-

lerdir. Ama o zaman fena gideceklerdir" diyordu. Bir CHP iktidarı, hukuk devleti nizamı içinde, bilhassa son yılların yasadışı uygulamalarını, kuşkusuz cezalandıracaktı. Fakat özel hiçbir tedbiri İsmet Paşa aldırmayacaktı, bir DP muhalefeti, başında liderleri, güven içinde çalışacaktı, CHP hemen kendi "İlk Hedefler Beyannamesi"ni yürürlüğe koyacaktı. Buna DP'nin yardımcı olacağını kestirmek de kehanet sayılmamalıdır. Zira artık iktidarı vermiş bulunacaktı ve 1950 öncesi plaklarına ister istemez dönecekti.

DP bu yolu tutmadı. Benim bildiğim, bunun sorumluluğunun en büyük ölçüde Celâl Bayar'a ait olduğudur. On yıllık saltanattan ve o yıllarda sattığı çalımdan sonra bu ilkel insanın kudret mevkiinden gönül rızasıyla inmek olgunluğunu göstermesini beklemek hataydı. Halbuki Menderes, özellikle en coşkulu anlarında "Ne varmış? İktidarı kaybedersek muhalefete geçeriz, onlara medeni bir muhalefetin nasıl yapıldığını tekrar gösteririz" diyebiliyordu. Eğer Bayar onu bu yöne itseydi, Menderes söylediklerini göze alabilirdi. Fakat Bayar, onun kendisine sabık başbakan dedirtmeme düşüncesine saplanmasına neden oldu. Kararsız Menderes'te ise iki eğilim de vardı.

Türkiye'nin önünde açılan ikinci yol, gerçekten, seçimleri ya yapmamak, ya da açık şekilde kaba kuvvet kullanarak yapmak ve böyle kazanılacak seçimden alındığı bildirilen yetkiyle tek parti devrine dönmekti. Bu yol, tabii iki ihtimal taşıyordu. Yıllarca önce, cumhuriyetin başlangıcında CHP, Terakkiperver Fırkayı kapatmak, bir tek parti devri açmak gücüne sahip bulunduğunu kanıtlamıştı. Bu kadar yıl sonra, DP'de bu güç var mıydı? Güç varsa, ne âlâ. Ama yoksa, akıbet İsmet Paşanın uyardığı gibi "fena düşüş" olacaktı.

DP fena düştü.

Halbuki Menderes'in, DP'nin, onlardan daha önemlisi demokratik parlamenter rejimin önüne 1960'ın ilk üç ayı içinde bir "altın fırsat" çıktığı halde bundan yararlanılamaması büyük talihsizliktir. Fırsat âdeta, teğet geçmiştir. Böyle bir fırsatın varlığından uzun süre hiç kimse, daha doğrusu pek az kimse haberdar olmuştur.

İsmet Paşa anlattığım "1960 Ocağında Bursa gezisi"nde "1960 seçimleri"nden bahsettiği zaman kafadan atmıyordu. Bunun havası "bir iktidar kesimi"nde vardı ve İsmet Paşa

bunu biliyordu. Menderes dünün politikacısı değildi. 1960'ta sinirleri haraptı ve hele uçak kazasından sonra çok yeteneğini kaybetmişti. Ama sağlıklı düşünebildiği zamanlarda çıkışın bir "erken genel seçim"den geçtiğini fark ediyordu. Tabii kendisine "Sabık başbakan olmayın mahvolursunuz" telkinlerini yapanlar vardı. Bunların bir kısmı, Menderes'i değil, kendini düşünüyordu. Hırsızlıkları, rezillikleri ayyuka çıkmıştı ve bunların ödettirileceğini biliyorlardı. En çok korktukları, iktidardan düşmekti. Başlarına ne geleceği açıktı.

1960'ın ilk üç ayında Menderes bir kararsızlık içinde yalpaladı durdu. Sanmıyorum ki İsmet Paşadan bir korkusu bulunuyordu: Onun, dürüst bir seçimin sonuçlarının kendisini sadece "muhalefet lideri statüsü"ne geri göndereceği, başka hiçbir şey olmayacağı teminatına inanıyordu.

Ama elde tutulan bir kudretten gönül rızasıyla vazgeçmek kolay mıdır?

Eğer, bir İsmet Paşa değilseniz?

Adnan Menderes 1960'ın Ocak ile Martı arasında kararını veremiyordu. Ülkeyi DP'nin seçime gitmeden yönetmesi imkânı kalmamıştı.

O halde, seçim!

Nasıl seçim?

Dürüst bir seçim. 14 Mayıs 1950 seçimleri gibi.. Ta, mart başına kadar Menderes buna yeşil ışık yaktı. Çok kimsenin haberi yoktu. Ama, İsmet Paşanın vardı. Çünkü İsmet Paşanın deyimiyle "1960 seçimleri"ne Türkiye'nin "1950 seçimleri" gibi gitmesinin geleceğin güvencesi olduğu Menderes tarafından kabul olunuyordu.

Kader ne kadar oynaktır!

Dürüst bir seçim yasası Esat Budakoğlu'nun başında bulunduğu Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanacaktı. CHP temsilcisinin de çalışmalara katılmasıyla.. İsmet Paşa buna Turhan Feyzioğlu'nu görevlendirdi. Bir yandan İsmet Paşa - Menderes söz düelloları sürerken Adalet Bakanlığının sakin odalarında "1960 seçimleri" hazırlanıyordu. Menderes'in talimatıyla...

Bunu bildiğinden dolayıdır ki İsmet Paşa Amerika'da bulunan oğlu Erdal'a yazdığı 15 Ocak 1960 tarihli mektubunda şöyle diyordu: "Hava, rivayetler, hazırlıklar seçim gös-

teriyor. Resmen teyit etmiyorlar. Seçim ihtimali galip olmak üzere kararsızlık var."

20 Şubat 1960 tarihli mektup: "Memlekette seçim hazırlığı havası da var. Gittikçe şüphe kalmıyor gibi. Mayıs ortalarında hayırlısı."

27 Şubat 1960 tarihli mektup: "Biz Mecliste çok meşgulüz. Gelecek günlerin daha meşguliyetli olacağını sanıyoruz."

Fakat 3 Mart 1960 tarihli mektupta bir düş kırıklığı: "Bizim Meclis tatile girdi. Seçim için karar verilecek sanıyorduk. Nisan başında toplanma var. Bakalım ne olacak. Hâlâ seçim ihtimali (ilkbaharda) geçmedi."

Şaşıran sadece İsmet Paşa değildir. Adalet Bakanı Esat Budakoğlu da bir sürprizle karşı karşıyadır. Başbakan Adnan Menderes'in kendisine söylediği plan bütçe görüşmelerinin sonunda Meclisin tatile girmeyeceği, seçim yasası üzerinde çalışmalarını tamamlayacağı ve mayısta genel seçim kararı alarak dağılacağıdır. Oysaki, aynı Menderes'in talimatıyla Meclis tatile girmiştir. Budakoğlu Başbakanı arar. Ara ki, bulasın. İstanbul'a kaçmıştır.

İsmet Paşanın Erdal'a 23 Mart 1960 tarihli mektubu: "Seçim durumu eskisi gibi. Hazırlık çok, henüz karar yok. Ter içindeler. Hayırlısı olsun."

Hayır. Hayırlısı olmayacaktır. Menderes bir dürüst seçimde kaybedip ülkenin meşru muhalefeti olmayı gözüne –bilmiyorum, hangi sebepten– almamıştır. "Kayseri Olayları" onun başka bir tertip peşinde olduğunun delilidir: Az çok hileli ve bol baskılı bir seçimle iktidarını sürdürmek. Esat Budakoğlu Adalet Bakanlığından istifa eder.

Menderes böyle bir seçimi kazanacağını sanıyordu, kazanmasa bile kazandığını ilan etmesinin iktidarda kalmasına yeteceği fikrindeydi. Bayar, dürüst seçimle iktidarı vermek şıkkını bertaraf etmişti. Menderes'in kanaati, köprübaşlarını elinde tuttuğuydu. Kayseri Olayları bu hesapların doğru olmadığını ispat etti ve meşhur Tahkikat Komisyonu, iktidarda kalmak için bu tarz seçimlerin alternatifi olarak aynı ay kuruldu.

İsmet Paşa Menderes'in oyununu baştan gördü. Başbakanın ülkeye salmak istediği duygu, yılgınlıktı. Bir defa "Bunlar gitmez!" telkinini yapabilirse, kumarının yarısını kazanmış olacaktı. Bundan dolayıdır ki iktidar 1960 ilkbaha-

rının başında, adı bilinen, bilhassa varlıklı ne kadar kimse varsa hepsinin üzerine büyük bir baskıyla yüklendi. Menderes, yanında Medeni Berk ve işadamlarının ilgilendiği bakanlıkların bakanları olduğu halde İstanbul'a gitti. İktidarın teklifi basitti: Vatan Cephesine giren kazanacaktı! DP ne yapacak edecek, seçimleri alacaktı. Kaybetse de gitmeyecekti. Var mıydı bir diyeceği olan? Bu propagandayı kulaklara, bilhassa Kemal Aygün ile Ahmet Dallı fısıldıyorlardı.

Armatörler, sanayiciler, tüccar, Menderes'in İstanbul'u bu ziyareti sırasında kendisine ziyafetler, kokteyller tertipledi. Çoğu, kitle halinde VC'ye geçti.

Bunlar hep, radyolardan ilan olunuyordu. Şimdi, İsmet Paşanın deyişiyle, bir "sade vatandaş"ın, bu "ünlü vatandaş"ın CHP'den ayrıldığı, VC'ye girdiği, Menderes'e övgüler okuduğu ilan ediliyordu. DP'nin kuvveti, kudreti söyleniyor. "Sade vatandaş"ın yüreğinde bir eziklik doğmaz mı?

İşte İsmet Paşa, kendi finişinde bunun mücadelesini yaptı. Bir gün, güzel bir deyim kullandı. "Tıpış tıpış gideceklerdir" dedi. Bu, çok tuttu. "Ünlü vatandaş"ların Menderes etrafında yaptıkları gövde gösterisine karşı ise halk ve en çok gençler İsmet Paşayı nerede görseler tezahürata başlıyorlardı. Bunların arasına daima üniformalı subaylar karışıyordu. O günlerin birinde bir akşam İsmet Paşa ile operaya gittik. "Salome" oynanıyordu. Çıkarken seyirciler İsmet Paşaya bir alkış tuttular ki orada bulunan Tevfik İleri sapsarı kesildi. Üniformalı subaylar selama durmakla yetinmediler, İsmet Paşanın ellerini öptüler.

Finiş gittikçe heyecanlanıyordu.

Gene bu sıralarda Hukuk Fakültesi Öğrenci Derneğinin kongresinde ilgi çekici bir olay yaşandı. DP bu derneklerde bir avuç taraftarıyla iktidar lehinde havalar yaratmaya çalışıyordu. Hukuk kongresinde, başlarında Eyüp Yardımcı diye Celâl Yardımcı'nın bir akrabası bulunan bu grup bir önerge verdi. Menderes'e bağlılık telgrafı gönderilmesini istiyorlardı.

Salonu dolduran iki bin hukuklu –kongre, İstanbul'daki Spor ve Sergi Sarayında yapılıyordu, kongre başkanı Tarık Zafer Tunaya idi– hiç tepki göstermedi. Başkan, önergeyi oya koydu. Lehinde sadece altı kişi parmak kaldırdı. Aleyhte bir tek oy çıkmadı. Önerge kabul olundu.

Bir dakika sonra, başkanlık divanına ikinci bir önerge geldi. İsmet Paşaya, irticaa karşı giriştiği mücadeleden dolayı tebrik telgrafı çekilmesi isteniliyordu. Daha Tuna'ya "İnönü" lafını bitirmemişti ki, bütün salon ayağa kalktı ve eşine rastlanmayan bir gösteri başladı. Sivil polisler önergeyi verenlerin adlarını saptamaya çalışırlarken hükümet komiseri ileri fırladı, bağıra çağıra "Bu telgraf gönderilemez, siyasidir" diyerek müdahalede bulundu. Tuna'ya "Başbakana çekilen telgraf siyasi sayılmaz da, İnönü'ye çekilen telgraf mı siyasi sayılır?" diye komiserin ağzını tıkadı. O önergeyi oyladı. Altı kişi dışında bütün salon, alkışlarla kabul etti. Gençler iyi bir oyun oynamışlardı.

Ama tabii radyo o akşam sadece Menderes'e çekilen telgrafı okudu, ötekinden söz bile etmedi. Ama böyle şeyler neyi değiştirebilirdi ki...

İsmet Paşa Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Fletcher Warren ile eşini, eve öğle yemeğine bu hava içinde davet etti. O sıralarda Mecliste bütçe görüşmeleri vardı. İsmet Paşanın niyeti Dışişleri bütçesi vesilesiyle bir konuşma yapmak, özellikle Amerika'yla ilişkiler üzerinde durmaktı. Bundan evvel Amerika büyükelçisini evinde konuk etmek ve onunla özel konuşmak istedi.

Büyükelçi, yanında müsteşarı Mr. Cowles ile eşini de getireceğini söyledi. Bizden Aksallar ve biz bulunacaktık. İsmet Paşalar henüz Ayten Sokaktaki küçük evde oturuyorlardı. Yemeği ayakta yapmaya karar verdik. İsmet Paşa büyükelçiyle, Aksal müsteşarıyla uzun uzadıya konuştular. Ben büyükelçiyle İsmet Paşaya tercümanlık yaptım. Hem İsmet Paşa, hem Aksal Warren'e ve müsteşarına CHP'nin "Amerika politikası"nı anlattılar. Bunun, iktidar tarafından CHP'ye mal edilen Amerika düşmanlığıyla hiçbir ilgisi bulunmadığını bildirdiler.

Fletcher Warren'in fazla bir şey anladığını sanmam.

Konuklar gittikten sonra İsmet Paşa bana, dış politika konuşmasına sıcağı sıcağına çalışmak istediğini söyledi. Bizim evin kütüphanesine geçtik. Orada İsmet Paşa, büyükelçiye bildirdiklerini yazılı hale soktu. Bunu bir hafta sonra, Mecliste dış politika konuşulurken okudu. İsmet Paşa Amerika hakkında şöyle diyordu:

"Bizim kaanatimizce Birleşik Amerika dostluğunun temelini hükümetten hükümete bir münasebet manzarasının ötesinde, milletten millete münasebet kaidesinde sağlam olarak muhafaza etmek lazımdır. Amerika'yla münasebetlerin sağlam tutulmasına zarar verecek tek unsur, bu münasebetlerin milletten millete olduğu hakikatini zedelemektir, böyle bir hatadan dikkatle sakınmak lâzımdır. Her iki memlekette iktidarda bulunan siyasi partiler gelip gidecek, fakat bu dostluğun temeli ve yürüyüşü mahfuz kalacaktır. Amerika'yla münasebetlerimiz karşılıklı emniyet ve menfaat ihtiyacıyla bağlanmış iki müstakil milletin ve devletin münasebetleri şeklinde gelişmekte devam edecektir. Amerika emin olmalıdır ki kendisi için en sağlam müttefik Türkiye, demokrasiyle idare edilen bir Türkiye olacaktır. Söylediklerim CHP'nin bugün muhalefetteki ve yarın mesuliyetteki dış politika yoludur."

İsmet Paşa ekledi:

"İkinci Cihan Harbinin başından beri biz savunmamızı batı safında görüyoruz."

Gerçekten de bu fikirler İsmet Paşanın, sorumluluk aldığında takip edeceği dış politikanın da esası olacak, fakat Amerikalılar o zamanki büyükelçileri Fletcher Warren'den daha anlayışlı çıkmayacaklar, buna karşılık devrin "öteki parti"si, DP'nin propaganda yolunu takip edeceklerdir.

Bu dış politika konuşmasının eğlenceli bir hikâyesi oldu. İsmet Paşa konuşmasını bitirdi, indi. DP'liler konuşmayı çok beğendiler. İsmet Paşanın küçük cep defterinin 25 Şubat tarihli yaprağında şu yazılıdır:

"Dış politikada beyanat yaptım. DP'liler doğru yola geldik diye memnun oldular. Sonra anlayacaklar."

İsmet Paşa bu konuşmasını "Bu açıklamada bizimle Demokrat iktidar arasındaki farkları herkes kendi anlayışına göre bulacaktır" diye bitirmişti.

İsmet Paşanın defterinin 27 Şubat tarihli yaprağında yazılı olan ise şudur:

"Dış politika beyanatım üzerine narayı kopardılar."

Yanılmamıştı.

İsmet Paşanın konuşmasını "Yukarda" dikkatli dikkatli okumuşlar, incelemişler. Bakmışlar ki, yumuşak sözlerin altında yatan, DP'nin sakat ve talihsiz dış politikasının yaman bir eleştirisidir. O zaman, sahiden feryadı bastılar.

Biz o günler iki defa, İsmet Paşayla beraber İstanbul'a gittik. Birincisi, acı bir vesileyle oldu. İsmet Paşanın doktor ağabeyi, Ahmet Mithat Temelli vefat etti. Kalabalık bir cenaze töreni yapıldı. Fakat DP büyüklerinin, İsmet Paşanın annesi öldüğünde gösterdikleri ilgiden eser yoktu. Bayar ve Menderes, şimdi pek emin değilim ama, galiba başsağlığı dileğinde bile bulunmadılar. Hava tekrar son derece gerginleşmişti. DP büyükleri böyle havalarda insani münasebetlerin hepsini unuturlardı.

İstanbul'a ikinci gidişimiz mart ortasında oldu. İsmet Paşa, partisi iktidara geldiği takdirde takip edeceği basın politikasını açıklamak istiyordu. Buna lüzum vardı. İktidarın basın üzerindeki baskısı son noktaya varmıştı. İsmet Paşaya, bunu İstanbul'da yapmasının daha faydalı olabileceği hatırlatılmıştı. Hapisanede gazeteciler de vardı. Onları da ziyaret edebilirdi. İsmet Paşa, "Peki, öyleyse gidelim" dedi. Bize kayınvaldem de katıldı. Hemen hareket edildi.

Garda İsmet Paşayı muazzam bir kalabalık karşıladı. Evvela Haydarpaşa Hastanesinde jandarma muhafazasında tedavi edilen Ahmet Emin Yalman'ı, sonra Topkapı Cezaevinde bulunan Şahap Balcıoğlu ile Selâmi Akpınar'ı ziyaret etti. Doktorlardan gardiyanlara herkes büyük ilgi gösterdi. Gelip İsmet Paşanın elini öptüler.

İsmet Paşa o gün Taşlık'taki evde, yapacağı basın toplantısındaki konuşmasını hazırladı. 1960'ta kişilerle ilgili basın davaları söz konusu kimsenin onaylamasıyla savcılar tarafından açılıyordu. Savcılar İsmet Paşadan da bu konuda birkaç kez onay almışlardı. Ben İsmet Paşanın gazeteci dava etmesini hiçbir zaman doğru bulmamışımdır ve bunu Akis'te, açıktan eleştirmişizdir. İstanbul'da İsmet Paşaya, bütün davalardan feragat etmesinin iyi olacağını söylediğimde bir an düşündü, sonra,

"Doğru. İyi olur.." dedi.

Bunu, İstanbul'da ilan etti. Davadan vazgeçtiği gazeteler ve dergiler, kendisi hakkında en adi ve çirkin şeyler yazmış irtica organlarıydı. Buna karşılık Menderes, kaşının altında gözün var diyen gazetecileri takipten vazgeçmedi. Cuma günü –İstanbul'a perşembe günü gitmişti– İsmet Paşa basın toplantısını Taşlık'taki evin alt salonunda yaptı. CHP

iktidarı alınca meşhur Basın Yasasını derhal kaldıracaktı ve ispat hakkını kabul edecekti. İsmet Paşa şöyle dedi:

"CHP iktidarının tutumunu açık taahhütler halinde milletimize arz ederim."

Bu gezinin eğlenceli olayı cumartesi günü oldu.

Cumartesi günü İsmet Paşa parti merkezine gidecek ve CHP saflarına katılan binden fazla üniversite öğrencisinin giriş kartlarını imzalayacaktı. Öğleden sonra Ali Sohtorik otomobilini Taşlık'a gönderdi, ona bindi, Sultanahmet'teki parti merkezine gitti. Sultanahmet Meydanına girdiğinde kendisini bir sürpriz bekliyordu. Her taraf polisle tutulmuştu. Ama bu kadar değil. Polislerin bel kayışları yanına, kırmızı kutular içinde gözyaşartıcı gazbombaları asılıydı. Gerçi bunların içinde hakiki gayret gösteren birkaç komiserden ibaretti. Daha doğrusu iki yıldızlı, büyük patronu gibi siyah gözlüklü ve yuvarlak yüzlü, tıknaz bir memurun dışında hiç kimse fazla hevesli değildi. Ama vazife vazifeydi ve polisler meydana bir tuhaf manzara veriyorlardı.

İsmet Paşa parti merkezinde fazla kalmadı. Taşlık'ta bazı randevuları vardı. Gençlerle biraz söyleşti, giriş bildirgelerini imzaladı. Gençler Recep Peker'e ait binayı âdeta yıkmak üzereydiler. O derece heyecana gelmişlerdi. İsmet Paşa alkışlar arasında ayrıldı. Eve dönüyordu.

Halbuki iktidara yanlış bir haber verilmişti. Denilmişti ki: İsmet Paşa parti merkezinden çıkıp Beyazıt civarındaki bir CHP ocağının açılışında hazır bulunacaktır. Bu açılışa parti merkezindeki üniversiteliler de gidecekler ve orada bir gösteri yapılacaktır. Buna engel olmak için üniversitelileri Sultanahmet Meydanından dışarı çıkarmamak lazımdır.

Polis, gençleri önce parti binasının bahçesine kilitledi. Sonra, baktı olacak gibi değil, bunları bırakmaya başladı. Bahçeden çıkabilen öğrenciler ufak gruplar halinde il merkezinin önünden Sultanahmet tramvay caddesine doğru yürümeye başladılar. Tam bu sırada, Eminönü emniyet amiri olan meşhur Zeki Şahin bir jiple gelip yetişti. Ufak gruplar, sessiz yürüyorlardı. Zeki Şahin'in emri üzerine eli coplu, beli bombalı polisler o sırada tramvay caddesine varmış bulunan öğrencileri kuşattılar ve dağılmaları için bağırmaya başladılar. Zeki Şahin ayrıca, Sultanahmet Meydanında, tapu dairesinin önünde duran bir "cemse"ye öğrencilerin üzerine yü-

rümesi için emir verdi. 200 kişilik münferit gruplar halinde bulunan öğrenciler bu çok taraflı hücum karşısında şaşırdılar. Hazır kuvvet ekibi de, gene Zeki Şahin'in verdiği emir üzerine, oradan kaçamayan öğrencileri rastgele yakalayıp otomobillere doldurmaya başladı. Büyük bir kısmı dağılan öğrencilerden ancak 31 tanesini yakalayan polisler bunları Alemdar Merkezine götürdüler, kendilerine suçlarını orada söylediler: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasasına karşı gelmek.. Ortada ne toplanan vardı, ne gösteri yürüyüşü yapan. Nitekim akşam savcılık, gençlerin hepsini bıraktı. İktidar tam çılgınlık haline yaklaşıyordu. Zaten 28 Nisanın meşhur üniversite olayları da gene Zeki Şahin'in eliyle ve böyle başlatılacaktır.

İsmet Paşanın o gün öğleden sonraki randevusu, Taşlık'ta, Rektör Sıddık Sami Onar'laydı. Sıddık Sami'ye ben telefon ettim ve İsmet Paşanın kendisiyle görüşmek istediğini bildirdim. "Emrederler" dedi. O gün İsmet Paşa Taşlık'ta, yarımşar saat arayla birçok kimseyle görüştü ve bu temasları DP iktidarını fena halde tutuşturdu. Sabahleyin Hüseyin Nail Kubalı'yla Behçet Kemal Çağlar geldiler. Öğleden sonra, parti merkezinden döndüğünde, gazeteciler peşindeydi. Bazı ziyaretler olduğunu duymuşlardı. Taşlık'taki evin önüne karargâh kurdular. Bu sırada, yukardan Sıddık Sami Onar belirdi. Rektör, evin önünde gazetecileri görünce bir an şaşırdı. Gazeteciler "İsmet Paşayı mı göreceksiniz?" diye sorduklarında sinirlendi, sert bir sesle gezmeye çıktığını söyledi. Evin önünden geçip aşağıya, Taşlık kahvehanesine doğru yürüdü. Sonra, herhalde böyle bir ziyarette anormal taraf olmadığını kabul etmiş olacak ki döndü, tekrar eve geldi. Ülkede esen hava, ne de olsa, koskoca bir rektör üzerinde bile etkisini göstermişti. Ben, Hocaların Hocasının bu tereddüdünü hep yadırgamışımdır.

Rektörü CHP iktidarının son Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman takip etti. Sonra, eski Genelkurmay İkinci Başkanı emekli Orgeneral Şahap Gürler geldi. Arkadan Ord. Prof. Zeki Eren, İsmet Paşayla görüştü. Emekli Orgeneral Abdülkadir Seven, Sendikacı Bahir Ersoy, iki emekli general daha ziyarette bulundular. Bir akşam önce de İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek Taşlık'taydı.

Ziyaretler karşısında iktidar kıyameti kopardı. Ertesi pazar günü DP kongrelerinde konuşucular soruyorlardı: "Bu adam kendini ne zannediyor? Bir ihtilal mi hazırlıyor?"

O pazar günü İsmet Paşa İstanbul'un gecekondu mahallelerini gezdi, göçmenlerle görüştü. DP göçmenler arasında sıkı bir propagandaya girişmişti. Her yerde Demokratlar göçmenlere diyorlardı ki: Eğer CHP iktidara gelirse, sizi yurtdışına sürecektir! İsmet Paşa onlara güvence verdi: CHP iktidarı göçmenlerin dertlerini en olumlu biçimde çözecekti.

CHP iktidarı... CHP iktidarı... CHP iktidarı.. İsmet Paşa o İstanbul gezisinde hep bundan söz etti. Sanki yarın bir seçim yapılacaktı ve CHP'nin iktidarı alması kesindi. Nitekim Taşlık'ta görüştüğü kimselerle de, Demokratların sandıkları gibi ihtilal hazırlığı yapmadı. Onlardan, seçimlerde CHP adayı olmayı isteyip istemediklerini sordu. –Sonradan bu, İsmet Paşanın Sıddık Sami Onar'a cumhurbaşkanlığı teklif ettiği şeklinde yayıldı– Kubalı ve Onar siyasete girmek için hiçbir istek taşımadıklarını, akademik kariyerde kalacaklarını, fakat bütün içtenlikleriyle İsmet Paşanın savunduğu görüşlerden yana olduklarını, o fikirlerin zafer kazanması için mücadelelerine devam edeceklerini bildirdiler. Behçet Kemal Çağlar da çalışmalarını partinin dışında yapmasının daha faydalı olduğunu söyledi. Gerçekten de şair o günler son derece etkindi ve kendi alanında çalışmaların en verimlisini yapıyordu.

İsmet Paşa bu "CHP iktidarı" sözünü, kulaklarda kalsın diye tekrarlıyordu. Menderes'in yıldırmak istediği kitlelere bu umut bir ışık olacaktı, baskılara ona güvenilerek dayanılacaktı, İstanbul'dan döndüğü gün Ankara'da ilan edildi: İsmet Paşa nisanda Kayseri, Samsun ve Amasya'ya gidecekti. Bunlardan Kayseri gezisinin olaylar zincirinde bir dönüm noktası olacağı, tabii o günler bilinmiyordu. Kayseri gezisinin tarihi 3 Nisan olarak belirlendi. 3 Nisanda CHP'nin orada il kongresi toplanacaktı. Her şeyin başlangıcını teşkil eden Yeşilhisar Olayları İsmet Paşanın Ankara'ya döndüğü 21 Martla 3 Nisan arasında, bir hiç yüzünden çıktı.

Yeşilhisar, Kayseri'nin bir ilçesidir. Orada Tarım Kredi Kooperatifinin kongresi yapıldı ve Demokratlar bunu, tantanayla kaybettiler. Ama buna tahammül, seçimleri kaybet-

mekten daha ağır gelmiş olacak ki mağlup taraftan ekipler galip taraf mensuplarından bazılarının evlerine saldırdılar, itişip kakışmalar oldu. Bunu şikâyetler takip etti. Bazı DP'liler de, CHP'liler de jandarma karakolunda gözaltına alındılar. Fakat DP'lilerin CHP'lilerle eşit muamele görmesini hakaret sayan DP başkanı derhal müdahale etti ve taraftarlarını serbest bıraktırdı. Buna karşılık gözaltındaki bir CHP'li karakolda kaldı, bir süre sonra da feryatları dışardan duyulmaya başlandı. Bunun üzerine halk müdahale etti, dayak yiyen CHP'liyi bıraktırdı. Bu CHP'li çarşıda orası burası şişmiş vücudunu gösterince DP'li başkanın büsbütün tepesi attı. "Mesuliyet benimdir, temizleyin bunları.." diye bağırmaya başladı. Eh, emir yüksek yerden gelir de Yeşilhisar'ın aslan Demokratları dururlar mı? Bunlardan iki tanesi çektiler tabancalarını ve halka ateş açtılar. İki kişiyi onlar yaraladılar. Halk bunun üzerine galeyana geldi. Saldırganları kovaladı, kaymakamdan ve savcıdan harekete geçmelerini istedi. Bunun adı, isyan oldu. Yeşilhisar'da CHP'liler isyan etmişlerdi! İşe polis müdahale etti. İki kişiyi de onlar kurşunladılar. Bu, karışıklığı büsbütün arttırdı. Yaralananların şikâyeti üzerine tabancalı iki Demokrat tevkif olundu, fakat ortalık durulmadı. Kayseri'den vali ve öteki idareciler Yeşilhisar'a koşuştular. Yeşilhisar'ın adı bir anda bütün Türkiye'de duyuldu. CHP merkezi de derhal Kayseri'ye bir soruşturma heyeti gönderdi. Kemal Satır, Nüvit Yetkin, Atalay Akan ve Turhan Feyzioğlu önce Kayseri'ye gittiler, hastanede yatan yaralılarla görüştüler, Yeşilhisar'a geçtiler. Orada ortak bir demeç vererek olayın gerçek yüzünü açıkladılar: DP bir seçim mağlubiyetini hazmedememiş ve baskı teşebbüsüne geçmiş, bunun üzerine halktan hak ettiği dersi almıştı. Bu demeç iktidarın bütün şimşeklerini CHP'nin, İsmet Paşanın, CHP ileri gelenlerinin üzerine çekti. O geceki Radyo Gazetesini hâlâ hatırlarım. Ağza alınmayacak küfürleri birbiri peşine akıl almaz bir biçimde sıraladılar. Radyo Gazetesine İsmail Rüştü Aksal küfürsüz, fakat aynı sertlikte bir yanıt verdi. İktidarın karşılığı Yeşilhisar Olaylarına koydurulan yayın yasağı oldu. CHP sorunu Meclise götüreceğini ilan etti. Bütün bu olup bitenler Türkiye'nin gözünün İsmet Paşanın evvelden kararlaştırılmış Kayseri gezisine çevrilmesi sonucunu verdi.

Kayseri'ye 2 Nisanda motorlu trenle gidecekti. İsmet Paşa 3 Nisandaki il kongresinde nutkunu söyleyecek, o gün, Kayseri'den ayrılacak, 4 Nisanda Ankara'da olacaktı. 29 Martta Şeker Bayramı başladığından Meclis 4 Marta kadar tatile girmişti. Kayseri macerası 2 Nisan günü sabahın dördünde, İsmet Paşanın evine gelen bir yıldırım telgrafıyla açıldı.

O bayram İsmet Paşanın kardeşinin kızı, eşiyle birlikte Ankara'daydı. İsmet Paşalarda kalıyorlardı. Sabahın dördünde kapı çalınmış, kapıyı bizim damat, Erdem İlmen açmış. Bakmış, postacı. Postacı makbuzu Erdem'e imzalatmış, İsmet İnönü'nün adına olan yıldırım telgrafını ona vermiş. Erdem'i, yukarıya odasına çıktığında bir düşünce almış: İsmet Paşayı uyandırıp telgrafı versin mi, yoksa sabahı mı beklesin? Motorlu tren yedi buçukta hareket edeceği için İsmet Paşa altıda kalkacaktı. Erdem bana, yandaki eve telefon etti. Telgrafı okutturdum. Kayseri Valisi Ahmet Kınık'tan geliyordu. Vali bey İsmet Paşaya, Kayseri'ye gelmemesini bildiriyordu. Erdem'e telgrafın fazla acelesi olmadığını söyledim. İsmet Paşanın uyanmasına zaten iki saat kalmıştı.

Altıda yandaki eve geçtim. İsmet Paşa kalktığında telgrafı kendisine verdim. Okudu, yazı masasının üzerine fırlattı. "Maskara, beni Saidi Kürdi zannediyor galiba" dedi. O sıralarda hükümet Saidi Kürdi'ye Emirdağ'dan dışarı çıkmaması emrini vermişti. İsmet Paşa bana, arkadaşlarını, acele eve çağırmamı söyledi. Merkez idare kurulu üyelerine telefon ederek İsmet Paşanın kendilerini istediğini bildirdim. Bunların bazıları zaten Kayseri'ye beraber gideceklerdi.

İsmet Paşa yıkandı, tıraş oldu, giyindi. Anladım ki Kayseri'ye gidilecekti. Vali Kayseri'de havanın gergin olduğunu belirtiyor, parti kongrelerini menettiğini söylüyor, olay çıkmaması için İsmet Paşanın gelmemesini bildiriyordu. İsmet Paşa arkadaşlarıyla kısa bir görüşme yaptı. Bunların bir kısmı tereddütler söylediler. Çoğunluk, gidilmesinden yanaydı. İsmet Paşanın kararı ise, kesindi. Elbette ki gidilecekti. Vali kongreleri men mi etmişti? Pekâlâ. Kongre yapılmayacaktı. Ama İsmet Paşa gidecek ve durumu görecekti. İsmet Paşanın –yahut herhangi bir vatandaşın– gezi özgürlüğü nasıl kısıtlanıyordu?

Bu sırada DP büyüklerinin, İsmet Paşanın kararının ne olacağını merakla beklediklerinden kuşku yoktur. İsmet Paşanın evi önünde durmak ve İsmet Paşayı takip etmekle görevli polis Chevrolet'si, içi birinci şube memuru dolu olduğu halde köşe başında etrafı kolaçan ediyor, gelip gidenleri telsiz telefonla bildiriyordu.

İsmet Paşa Kayseri valisine bir yanıt yazdırttı. Bunda valiye, hareketinin anlamını açık açık bildirdikten sonra Yeşilhisar Olayları hakkındaki suçlamalarını reddediyor, Kayseri'ye hareket ettiğini haber veriyordu. Saat 7.15'te evden çıktık. Arkamızda polis otomobili, istasyona geldik. Motorlu trene bindik. Tren, zamanında kalktı.

O sabahın daha erken saatinde, ikide, Kayseri'de vali CHP il idare kurulunu vilayete davet etmiş. Kurul üyeleri gitmişler. Orada valinin bir bildirisiyle karşılaşmışlar. Vali, daha sonra yıldırım telgrafla İsmet Paşaya bildirdiği konuları onlara aktarmak istiyormuş. Üyeler gülmüşler. Bu saatte tebligat yapılamayacağını, zaten tebligatın da il başkanına yapılması gerektiğini söylemişler. Vali il başkanını sormuş. Üyeler nerede olduğunu bilmediklerini ileri sürmüşler. Vali "bir dakika" diyerek yandaki odaya geçmiş. Yandaki odada Kayseri'nin Demokrat milletvekilleri, başlarında Kâmil Gündeş, varmışlar. Zaten hareketi idare edenler onlardı. Vali, onlara CHP'lilerin sözlerini aktarmış. Bunun üzerine milletvekilleri valiyi, yeni talimatla CHP'lilerin yanına göndermişler. Vali CHP'lileri bir sürü tehdit etmiş. İsmet Paşa geldiğinde bir hareket olursa yasal yolları bütün şiddetiyle uygulayacağını bildirmiş. CHP'liler omuz silkip vilayetten ayrılmışlar. Bundan sonra vali ile DP'liler İsmet Paşaya gönderilen telgrafı hazırlamışlar.

Bizim yolculuğumuz, Himmetdede istasyonuna kadar zevkli geçti. Halk, ilk istasyondan itibaren İsmet Paşaya tezahürata başladı. Kalabalık kitleler yollara çıkmışlardı. Tren durduğunda İsmet Paşa kendilerini pencereden selamlıyordu. Hemen her yerde halk "Hürriyet! Hürriyet!" diye bağırdı. Bu yolculuğun benim hiç unutmayacağım manzarası Çılbah istasyonu civarında karşımıza çıktı. Tren bu istasyona yaklaşıyordu ki yolun kenarında beyaz ata binmiş bir süvari belirdi. Süvari elinde, rüzgârda dalgalanan altıoklu bay-

rağı taşıyordu. At dörtnala gidiyor, trenin süratine ayak uydurmayı başarıyordu. Manzarada gerçekten efsanevi bir hava vardı. Süvarinin altındaki at, sanki DP iktidarının sonunu haber veren Apokalipsin beyaz atıydı.

Heyecan Çılbah istasyonunda, Kanlıca istasyonunda devam etti. Kanlıca'da, önlerinde kurbanlarıyla köylüler bekleşiyordu. Karasenirköy'de ise köylüler bir CHP bayrağıyla gelmişlerdi ve coşkun tezahürat yapıyorlardı. Bütün bölgenin ayakta olduğu görülüyordu.

Himmetdede istasyonuna bu hava içinde geldik. Himmetdede Kayseri'ye 32 kilometre uzaklıktadır.

Tren, tıpkı öteki istasyonlarda olduğu gibi Himmetdede'de de durdu ama, öteki istasyonlardakinin aksine, bir türlü kalkmak bilmedi. Zaten perondan bir miktar geride durulmuştu. Pencerelerden köy görünüyordu. Bir köşeye renkli elbiseleri içinde kadınlar birikmişti. Önlerinde askerler vardı. Bir kadın kümeden ayrılsa, askerler tüfekleriyle onu diziye sokuyorlardı. Buna rağmen kadınlar, avazları çıktığı kadar "Yaşasın İsmet Paşa.. Hürriyet.. Hürriyet.." diye bağırmaktan geri kalmıyorlardı. Durur durmaz tren, etrafa yer almış askerler tarafından sarıldı. Ne olup bittiğinden haberdar değildik ama bir şeyler olduğunu anlamak zor değildi. İsmet Paşa sakin, bekliyordu.

Trenin durmasından birkaç dakika sonra kahverengi elbiseli, gri şapkalı, ince sivri burunlu, orta boylu sevimsiz bir adam, arkasında kısa boylu, bedbaht edalı ve mahcup bir jandarma yarbayı bulunduğu halde vagona girdi, İsmet Paşanın önüne geldi. Şapkasını çıkararak kendisini takdim etti: Kayseri vali muaviniydi. Yarbay ise, vilayet jandarma komutanıydı.

İsmet Paşa, vali muavininin bir laf ilave etmesine vakit bırakmaksızın adamı kolundan çekip pencereden bakmaya zorladı, kadınları gösterdi.

"Şu manzaraya bak! Kadınları sarmışlar. İçlerinden biri tek adım atınca, tüfekle yerlerine iade ediyorlar. Ne var? Bunlar bomba mı taşıyorlar?"

Vali muavini bu hiç beklemediği hitap karşısında şaşırdı. Kekeleyerek,

"Paşam, size valinin bir tebliğini getirdim" dedi.

İsmet Paşa sordu:

"Neymiş o?"

"Efendim, sizin Kayseri'ye girişiniz vilayet makamı tarafından sakıncalı görüldü. Bu bakımdan Ankara'ya dönmeniz gerekiyor."

Vali muavini İsmet Paşaya bir de zarf uzattı,

"Vali beyin bu sabahki telgrafınıza cevabıdır" dedi.

İsmet Paşanın yüzünün bir anda döndüğünü fark ettim. Zarfı açmaya bile gerek duymadan yırtıp vali muavininin yüzüne fırlattı, sonra,

"Ne hakla?" diye gürledi.

Devam etti:

"Siz beni hangi hakla yolumdan alıkoyabilirmişsiniz? Hangi selahiyetle? Örfiidare mi ilan edildi. Ben Kayseri'ye gideceğim."

Vali muavini titrek, fakat azimli görünmeye çalışan bir sesle karşılık verdi:

"Gidemeyeceksiniz Paşam! Kati emir aldım. Sizi Kayseri'ye sokmayacağız."

İsmet Paşa hiddetle bağırdı:

"Gidemeyeceğim, ha? Gidip gitmeyeceğimi görürsün... Bu emir gayrikanuni, gayrimeşru bir emirdir. Hiç kimsenin beni yolumdan alıkoymaya hakkı yoktur ve hiç kimse buna muktedir değildir. Kayseri'ye gideceğim."

Vali muavini, kendisine emir verenlerin kudreti hakkında yanlış teşhis koyduğundan bu sefer biraz daha cakalı:

"Gidemeyeceksiniz Paşam. Tren kalkmayacaktır. Ancak Ankara'ya dönebilirsiniz. Emir aldım" dedi.

İsmet Paşa vali muavinine ve jandarma komutanına son derece sert bir sesle tekrar etti:

"Aldığınız emir gayrı kanunidir. Uşak'ta da beni vurmaları için emir vermişlerdi. Ama oradaki idare amirleri, subaylar şerefli, haysiyetli kimselerdi. Bu emirleri dinlemediler."

İnce, sivri burunlu vali muavini bu ağır sözleri hazmetti, sadece,

"Emirde katiyet var, Paşam" demekle yetindi.

Yolun kenarında iki taksiyle bir otobüs bekliyordu. Vali muavini, bunların İsmet Paşayla arkadaşlarını Ankara'ya geri götürmek için vilayet tarafından sağlandığını söyledi. İsmet Paşa alaylı bir tavırla,

"Maşallah! Demek vasıtaları da hazırlamışlar" dedi ve devam etti.

"Kayseri'ye gidip gidemeyeceğimi şimdi ben sana gösteririm."

Hükümetin temilcisi tekrarladı:

"Gidemeyeceksiniz, Paşam. Sizi bırakmayacağız."

İsmet Paşayla DP iktidarı arasındaki ilk açık kuvvet denemesi, işte 2 Nisan 1960 günü, Himmetdede istasyonunda böyle başladı.

YEDİNCİ BÖLÜM

DP İKTİDARININ SONU

I

Kayseri'nin talihsiz vali muavini ile perişan haldeki jandarma komutanı çekip gitmek zorunda kaldılar. Konuşma bitmişti. Onlar trenden indikten sonra CHP'liler oturup kendi aralarında bir "durum değerlendirmesi" yaptılar.

Hükümet bir koca treni, içinde yolcusuyla ve asker kordonu altına alarak durdurmuştu. Hangi hakla? Buna hiç hakkı yoktu. İktidar, doğrudan doğruya anayasayı ihlal ediyordu ve bunu yaparken kaba kuvvet kullanıyordu. Menderes ağzında birkaç kere "İhtilali daima muhalefet yapmaz. İktidar da bir ihtilal yapar, o zaman dünyanın kaç bucak olduğunu herkes anlar" lafını gevelemişti. Her şey gösteriyordu ki, bu ihtilal Himmetdede'de başlatılmıştır. Ancak ihtilali yapan iktidarın, kullandığı kuvvet olan orduyla ilişkileri neydi ve ona ne kadar güvenebilecekti? Pencereden görünen manzara, Menderes bakımından hiç de umut verici değildi.

İsmet Paşa önce, trenden inmemek kararını verdi. Trenden inerse, kataın hemen, onsuz hareket ettirilebileceğinden korkuyordu. O takdirde dağ başında kalmış olacaktı. Bir ara, otomobillerle kente gitmek düşünüldü. Ancak bir otomobil kafilesini durdurmak, tren dudurmaktan daha kolaydı ve daha az sorun getiriciydi. Genel Sekreter Yardımcısı Orhan Öztrak, biz trenle hareket ederken otomobille Kayseri'ye gitmişti, orada çalışmaktaydı. Onun kanısı da aynıydı. En iyisi, tren durdurucularıyla bir karşı koyma yarışına çıkmaktı. Nasıl olsa, onlar daha çabuk çözüleceklerdi.

İsmet Paşa treni bir baştan ötekine dolaştı, makinist dairesine gitti, makinistten açıklama aldı. Hiç arıza yoktu. İktidar, örneğin Kasım Gülek'in bazı gezilerinde yaptığı ka-

muflaja bile bu defa lüzum görmemiş, bir teknik arıza paravanasının arkasına sığınmamıştı. Diyordu ki: Ben iktidarım, ben ne istersem yaparım, kuvvet benim elimdedir.

Halbuki kuvvet, onun elinde değildi.

Vali muavini ve jandarma komutanının trenden inmelerini takiben subaylar, birer ikişer, görünmeye başladılar. İsmet Paşanın penceresinin altından geçiyorlar, geçerken kendisini askerce selamlıyorlardı. Gözlerinden anlaşılan, istisnasız hepsinin eski komutandan yana olduklarıydı. Kendilerine verilen görevi İsmet Paşayı koruma anlamına aldıkları, yoksa ona karşı bir harekete katılmayı asla hatırlarına getirmedikleri belli oluyordu.

Bu sırada, askerlerin munis ve hoşgörülü davranışları sayesinde halk trene koşuştu. Özellikle kadınlar son derece heyecanlıydı. İsmet Paşa, trenin hemen önüne indi. Kadınlar ellerine sarılıyor, "Bizi kurtar, bizi kurtar" diye bağırıyorlardı. Manzarayı gören subayların gözleri yaşarmıştı. Hepsi, aynı sıcaklıkla İsmet Paşaya bakıyordu. Herkes üzgündü ve herkes bu durumun sorumlularına karşı hiddetliydi. Önce bir üsteğmen gelip İsmet Paşanın karşısında selam aldı, "Paşam müsaade edin, elinizi öpeyim" dedi. Eğildi, el öptü. Onu derhal diğer subaylar takip ettiler. Durum, tersine dönüyordu.

Aradan az zaman geçti, bir topçu uçağının yaklaşmakta olduğunu gördük. Ufak uçak biraz ilerimizdeki tarlaya indi. İçinden uzunca boylu, sarışın bir topçu binbaşısı indi. Bu, sonradan adı olaylarda çok geçecek olan Selâhattin Çetiner'di. Öğrendik ki, treni saran topçu kıtasının komutasını üzerine almak için Kayseri'den özel surette gönderilmiştir. İktidarın ona güveni vardı. İlk komuta eden binbaşının "vazife anlayışı" makbul bulunmamıştı.

Peki, bunu Kayseri nasıl haber almıştı? Orada CHP milletvekilleri küçük bir soruşturma yaptılar. Anlaşıldı ki hareketin komutası ne ince, sivri burunlu vali muavinindedir, ne de askerlerde. Olay yerinde tam yetkili bir Milli Emniyet müfettişi ile adamları vardır ve onlar söz sahibidirler. Milli Emniyetçi ilk binbaşının tutumunu beğenmemiş ve bir başka subayın gönderilmesini istemiştir. Bütün Kayseri sanıklarıyla beraber o da ihtilalden sonra Yassıada'da hesap verecek ve –adı, Aziz Ronabar'dı– 4 yıl 2 ay hapse mahkûm edile-

cektir. Kayseri'deki Komutan General Kemal Çakın da, Selâhattin Çetiner'i yapılacak işe uygun bulmuştu.

General Kemal Çakın, geri aldırttığı binbaşıyı derhal mahkemeye verdi. Binbaşının sorgusu yapıldı, fakat kendisine bir suç bulunamadı. İsmet Paşayla konuşmuştu, o kadar. Bundan dolayı asılacak değildi ya.. General Çakın iki üsteğmene daha musallat oldu, orada da bir sonuç alınmadı.

Bu Kemal Çakın DP iktidarına bir minnet duygusuyla bağlıydı. Bir ara emekli edilmişti. Bursa'da DP örgütüne girmiş, görev almıştı. Sonra DP iktidarı emeklilik işlemini iptal etmiş, Çakır'ın terfiini sağlamış, bir kendi emin adamı olarak onu Yurtiçi 5. Bölge Komutanı yapmıştı.

Motorlu tren tam üç saat Himmetdede'de kaldı. Saat dört buçuğa yaklaşıyordu ki, İsmet Paşa paltosunu giyerek trenden indi, biraz yürüdü. Vali muavini ile jandarma komutanı bir binada, Kayseri'den talimat bekliyorlardı. Yeni komutan Binbaşı Çetiner oralardaydı. İsmet Paşa binbaşıyı çağırdı. Binbaşı geldi, selam aldı. İsmet Paşa,

"Binbaşı," dedi. "Burada karanlık tertiplerin hazırlandığından şüphe ediyor ve size durumu bildiriyorum. Bunu amirlerinize naklediniz ve tedbir alınız. Trenin burada bekletilmesinin başka manası yoktur. Alakadar olunuz."

Bu askerce sözlere binbaşı askerce bir "Baş üstüne Paşam" çekti ve uzaklaştı. İsmet Paşa trene döndü. Trenden ayrılmaya hiç niyeti yoktu.

Aradan kısa bir zaman geçti. Vali muavini trene geldi. Bu sefer daha rahatlamış bir hali vardı. Yol açıktı. İsmet Paşa Kayseri'ye gidebilirdi.

"Katiyet taşıyan emir" toz olmuştu.

İktidarın bu ilk kuvvet denemesinde tersyüz etmesinin iki nedeni vardır. Bir defa Kayseri'de heyecan gittikçe büyüyor ve tehlikeli hal alıyordu. Halk, İsmet Paşanın treninin durdurulduğunu öğrenmiş, kitleler halinde istasyona toplanmıştı. Küçük bir kıvılcım, barut fıçısını ateşleyebilirdi. Vali ve ilgililer, özellikle DP milletvekilleri trenin hareketine müsaade edilmesini Ankara'dan istemişler. Diğer taraftan Ankara'ya, Milli Emniyetçi tarafından, İsmet Paşanın trenden inmeyeceği, Ankara'ya dönmeyeceği bildirilmiş. Ya, treni belirsiz bir süre Himmetdede'de tutmak lazımdı, ya da İsmet Paşa üzerinde zor kullanmak, onu kolundan tutup trenden

indirmek, bir arabaya atmak ve Ankara'ya mevkufen götürmek. İsmet Paşa milletvekiliydi ve dokunulmazlığı vardı. Ama bunun üstünde, İsmet Paşa İsmet Paşaydı.

Ankara, trenin hareket ettirilmesi emrini vermiş.

Tren bir saatte Kayseri'ye geldi. Daha istasyona yaklaştığımızda burayı dolduran muazzam kalabalığın korkunç gösterisi başladı. Halk İsmet Paşayı sabahtan beri bekliyordu ve olayların etkisiyle bütün sinirler gerilmişti. Garp Cephesi Komutanının "Ben Kayseri'ye gideceğim" dediğini herkes öğrenmiş, mücadeleyi bir maç gibi seyretmişti.

Halk, işin başından itibaren, zor kullanılarak değil, ikna yoluyla dağıtılmak istenmişti. Öğleden sonra, İsmet Paşanın gelmeyeceği haberleri ortada dolaştırılmaya başlanmıştı. Fakat halk inanmıyordu. Mademki İsmet Paşa "Geleceğim" demişti, mutlaka gelecekti.

Kayseri İsmet Paşayı gerçekten pek az insana nasip olan bir coşkunlukla karşıladı. Saatlerce bekletilmiş olmanın verdiği hiddet, bütün çehrelerde son derece azimli bir ifade yaratmıştı. On binlerce insan muhalefet liderini istasyondan alarak büyük tezahürat arasında il binasına götürdü. İsmet Paşa açık bir jipteydi. Halk çılgınca alkışlıyordu. İl binasının önünde on binlere yeni onbinler katıldı. Manzara çok görkemliydi. Binanın önü, ta ilerdeki sokaklara kadar iğne atılsa yere düşmeyecek durumdaydı. Ben istasyondan erken fırladım, il binasına, İsmet Paşanın konuşma yapacağı balkona çıktım. İsmet Paşanın gelişini oradan seyrettim. Bu, tüyler ürpertici bir şeydi. Caddelerden halk âdeta akıyordu.

İsmet Paşa balkondan kısa bir konuşma yaptı. Teşekkür etti, minnet ve şükranlarını söyledi. Kendilerini Allaha emanet ederek dağılmaları ricasında bulundu. Yasal açıdan kusurlu bir duruma geçilmesini istemiyordu. İlk raund kazanılmıştı. Bunun üzerine gölge düşürmemek lazımdı.

O muazzam kalabalık eriyen bir çığ gibi kayboluverdi.

Paşa, geceyi il başkanı Muzaffer Attaroğlu'nun evinde geçirdi. Kafilede bir zafer havası esiyordu. Başta İsmet Paşa, herkes neşeli ve keyifliydi. Zor, zoru bozmuştu, iktidar, milletin önünde tam yenilgiye uğramış, kaba kuvveti söktüremeyişti. Bunun maneviyatları ne kadar yükselteceğini ve iktidar için, diktaya gidiş yolunda ne büyük handikap teşkil ettiğini İsmet Paşa fark etmişti.

Paşaya evde iki kişilik bir oda hazırlamışlardı. Pek geç kalmadan, yatmak üzere çekildi. İsmet Paşa pijamasını giydi, biraz oturdu.

"Memnun musun?" dedi.

"Tabi memnunum, Paşam" dedim.

Düşünceli bir tarzda devam etti:

"Ama bilesin ki bu şamarı kolay hazmetmeyeceklerdir. Mutlaka bir yeni melanet düşüneceklerdir. Bakalım, görürüz.."

İsmet Paşa yattıktan sonra arkadaşların yanına gittim. Ertesi sabah, Ankara'ya dönülecekti. Fakat, Yeşilhisar'dan geçilerek.. Ancak, bu söylenmedi. Yeşilhisar zaten yol üzerindeydi. Belli edilmeden oraya sapılıverecekti. Hükümet, İsmet Paşayı Kayseri'ye sokmuştu. Hiç olmazsa Yeşilhisar'a sokmamak suretiyle prestijini tamir peşinde olabilirdi. Sahiden İsmet Paşa Yeşilhisar'a sokulmak istenmedi. Ama bu, iktidarın prestijini tamir etmek şöyle dursun, büsbütün zedeledi. Zira ordudan ilk protesto istifaları o olay üzerine başladı ve birinci istifa eden, iktidarın güvendiği kurmay binbaşı Selâhattin Çetiner'in kendisi oldu.

İsmet Paşa ertesi sabah erken kalktı. Tıraş oldu, giyindi. Mükellef bir kahvaltı masası hazırlamışlardı. Kahvaltı edilirken heyetler geldi. Bunların arasında Yeşilhisarlılar da vardı. Yaralanan birkaç kişi beraberdiler. Olayların içyüzünü anlattılar, hiç de valinin tarif ettiği gibi değildi. Saat dokuzda, başında İsmet Paşanın bulunduğu otomobil kafilesi hareket etti. Bu defa pusu, İncesu'da kurulmuştu.

Ben, İsmet Paşayla birlikte, milletvekillerinden Ali Yeniaras'ın şık, mavi renkteki otomobilinde seyahat ediyordum. Arabayı kullanan Ali Yeniaras'ın yanında ben vardım, benim yanımda İsmet Paşa. Yolculuğumuz, İncesu denilen mevkiye kadar olaysız geçti. Yollarda halk, İsmet Paşa'yı alkışlıyordu.

İncesu'da bir köprü vardır. Hem Ankara'ya, ama hem de Yeşilhisar'a giden yol o köprüden geçer. İncesu'ya geldiğimizde, bu köprünün dört askeri vasıtanın yan yana dizilmesi suretiyle kapatılmış bulunduğunu gördük. Bir topçu birliği her tarafta tertibat almıştı. Kıtalara gene, Himmetdede'de karşımıza çıkan Kurmay Binbaşı Çetiner komuta ediyordu. Yolu-

muza devam etmenin yasak edildiğini bildirdiler. Otomobiller köprünün başında durdular.

Kayseri Valisi Ahmet Kınık, bu defa bir başka muavinini göndermişti. Anlaşılan ince, sivri burunlusu karşılaştığı muameleden fazla memnun kalmamış, üstelik tükürdüğünü de yalamak zorunda kalmıştı. Milletvekilleri derhal bu yeni muavine gittiler ve yolun niçin kapatıldığını sordular. Vali muavini –adı, Kâzım Ataman'dı– yeni bir "kati emir" açıkladı. Köprünün arkasında Yeşilhisar vardı, hükümet İsmet Paşanın Yeşilhisar'a gönderilmemesini kararlaştırmıştı. Zira Yeşilhisar'da üzüntü verici olaylar yaşanmıştı. İsmet Paşanın oraya gitmesi ortalığı karıştırabilirdi.

Milletvekilleri şiddetle itiraz ettiler. Niğde üzerinden Ankara'ya dönüyorlardı. Yol Yeşilhisar'dan geçiyorsa, kabahat kendilerinde miydi? İsmet Paşa Yeşilhisar'da kalmayacaktı bile. Ne cüretle muhalefet liderinin yolunun kesilmesine bir defa daha teşebbüs olunuyordu? Vali muavini omuzlarını silkti. Vali Ahmet Kınık, Ankara'dan özel surette gönderilen Emniyet Genel Müdürü Cemal Göktan ve General Kemal Çakın yoldaydılar. Biraz sonra geleceklerdi. Milletvekilleri dertlerini onlara anlatmalıydılar.

Gerçekten de çok geçmeden üçlü kafile göründü. Cemal Göktan, İsmet Paşaya karşı Uşak hareketini de tertiplemişti. Onun için tecrübesi vardı. Milletvekilleri –başta Turhan Feyzioğlu, Turgut Göle ve Daniş Yurdakul– onlara doğru gittiler. İki taraf arasında tartışmalar başladı. Kınık ve arkadaşlarının kendilerini savunma tarzları basitti: Ankara'dan emir almışlardı, onu yerine getireceklerdi. Hatta, konuşma uzadığında bir de itirafta bulundular. Kendileri, İsmet Paşanın İncesu'dan öteye geçmesinde, hatta Yeşilhisar'a gitmesinde hiçbir sakınca bulunmadığını, üstelik böyle bir yasaklamanın da yasal olmadığını İçişleri Bakanı Gedik'e bildirmişlerdi. Ancak Dr. Gedik hükümetin dediğinin dedik olduğunu söylemişti. Emir karşısında üçlerin boynu kıldan inceydi.

Bu garip sözler üzerine Feyzioğlu Kınık'a şöyle dedi:

"Vali bey, yarın Dr. Gedik sadece Yeşilhisar'da kongre yapılmasının men edildiğini, yol kesmenin sizin marifetiniz olduğunu söyler, açıkta kalırsınız. Tıpkı Uşak valisine emir verdiğini reddettiği gibi.."

Sonra, Cemal Göktan'a döndü:

"Siz, Cemal Göktan, Uşak Olaylarının görüşülmesi sırasında Meclis balkonundaydınız. İçişleri Bakanının valiyi ve diğer kanuni sorumluları nasıl yalnız bıraktığını gördünüz. Aklınızı başınıza alınız.."

Fakat üçler, arkalarındaki dağlara güveniyorlar ve onlara hiç kar yağmayacağını sanıyorlardı.

Emrin Ankara'dan verildiği ve bu sefer "kat'inin kat'isi" olduğu doğruydu. İsmet Paşanın Himmetdede macerasına rağmen Kayseri'ye girmiş bulunmasındaki amaç iktidarın gözünden kaçmamıştı. Topuyla, tüfeğiyle hükümet muhalefet liderine sözünü geçirememişti. Yeriilgi ancak bir yeni kuvvet denemesi yaratmak ve onda kazanmakla karşılanabilirdi. İsmet Paşanın Yeşilhisar'a bırakılmaması bu düşüncelerle kararlaştırıldı.

Milletvekilleriyle yol kesici hükümetin temsilcileri arasındaki tartışmalar uzun saatler devam etti ve son derece ağır hitaplara kadar götürüldü. Cemal Göktan'a hem Feyzioğlu, hem Göle sadece orada bulunmasının, Uşak'ta oynadığı rol yüzünden İsmet Paşaya karşı bir suikast tertiplendiği kuşkusu vereceğini ve bütün Türkiye'yi heyecanla sarsmaya yeteceğini hatırlattılar. Daniş Yurdakul şerefli idare amirlerinin omuzlarına düşen görevin ne olduğunu söyledi. Vali ve Göktan birkaç defa İçişleri Bakanını aradılar. Bakan da kendileriyle teması sürdürüyordu. Gedik, hükümetin kararının kati olduğunu tekrarlayıp duruyordu. İsmet Paşa İncesu'dan öteye bırakılmayacaktı.

Bunlar olup biterken İsmet Paşa otomobilde, sakin sakin durumun aydınlanmasını bekliyordu. Topçu kıtasına fazla güvenmeyen hükümet, İncesu'ya bir de jandarma taburu göndermişti. Tabur, Ankara'dan gelmişti ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayına mensuptu. Muhafız Alayının başındaki komutan Osman Köksal'ın bir ay sonra ihtilal yapmaya hazırlandığından habersiz gafil iktidar, o taburun öteki birliklerden başka türlü hareket edeceğini sanmıştı. Halbuki onun subaylarının gözlerinde de aynı ışık yanıyordu, onlar da aynı tavır içindeydiler ve hepsi İsmet Paşaya karşı son derece saygılıydı.

Günün dramatik olayı, bu sırada yaşandı. Hükümetin yolu açmamakta kararlı olduğu gelip kendisine söylendiğin-

de İsmet Paşa "Peki" demekle yetindi. Milletvekilleri kavgalarına devam için üçlerin yanına döndüler. İsmet Paşa "İnip. yürüyelim, Metin" dedi. İndik. İsmet Paşa köprüye doğru yürüdü.

Tedbir olarak köprüye askeri araçların dizilmesi yeterli görülmemişti. Bu dört "cemse"nin önüne ve arkasına birkaç da barikat kurulmuştu. Silahlı askerler o kademelerde yolu kapatmışlardı. Önde üç sıra asker vardı. İsmet Paşa onlara yaklaştı. Askerlerin arasına girdi ve bir zamanlar zaferden zafere koşturduğu bu mert çocukların omuzlarını okşayarak onları kenara itti. Barikat bir anda açıldı. Herkes donup kalmıştı. Subaylar selama durdu. İsmet Paşa, yavaş adımlarla, kendisine yasak edilen yol üzerinde ilerlemeye başladı. Yanında yürüyordum. İsmet Paşanın yüz çizgileri son derece sakindi. Bizim arkamızdan gelenler de engeli aşmışlardı. Köprü geride kaldı.

Yarım kilometre kadar ilerde, bir tepenin üzerinde ikinci bir barikat vardı. Fakat onu aşmak için İsmet Paşanın yakına gelmesi gerekmedi. Beş metre mesafedeyken asker ikiye ayrıldı ve İsmet Paşaya yol açarak selam duruşu aldı. İsmet Paşa sükûnetini bozmaksızın geçti. Ortalıkta öyle bir sessizlik vardı ki, sinek uçsa kanadının sesi duyulacaktı. İsmet Paşa İncesu'da, Binbaşı Çetiner'e sordu:

"Ateş et emri verecek misin?"

Genç kurmay binbaşı sapsarı oldu. Esas duruş aldı ve tok bir sesle:

"Ne münasebet, Paşam! Size ateş ettirmektense, kendime ateş edip intiharı tercih ederim.." dedi.

Eğer o gün, İsmet Paşa isteseydi, tıpkı Elbe Adasından ayrıldıktan sonra Juan Körfezine çıkıp kendisine karşı gönderilmiş kıtaların selam resmi arasında ve onların iltihakıyla Paris'e yürüyen Napolyon gibi İncesu'dan Ankara'ya kadar gidebilirdi. Bütün barikatlar yıkılmıştı. Asker hükümetin değil, İsmet Paşanın yanındaydı.

Fakat İsmet Paşa istemedi. Serbest seçim istiyordu.

Tepenin üzerinde bir pikap bulunuyordu. Vakit öğleye gelmişti. Hava ısınmıştı. İsmet Paşa pikaba girip resmi makamların kararını beklemeye koyuldu. Bu sırada, İsmet Paşanın İncesu'da tekrar durdurulduğu bütün yurtta duyulmuştu. Ülke, bir baştan ötekine heyecan içindeydi. Dört bir

taraftan İsmet Paşaya telgraflar o zaman gelmeye başladı. Başka çeşit telgraflar da Ankara'da Menderes'e ve Gedik'e yağıyordu. Halk, civar kazalardan ve civar vilayetlerden İncesu'ya gelmek üzere harekete geçti. Biraz sonra küçük ilçe tamamen doldu, ekmek sıkıntısı başgösterdi. Gelenler, İsmet Paşanın bir işaretini bekliyorlardı. Asker gerçi İncesu'yu kordon altına almıştı. Ama halkın oraya akmasını subaylar engellememişlerdi.

Bizimle beraber olan milletvekilleri durumu CHP genel merkezine bildirdiklerinden Ankara'da Fethi Çelikbaş, CHP Grubu Başkanvekili olarak Başbakanı aradı. Başbakan da, İçişleri Bakanı da ortadan kaybolmuşlardı. CHP'lilerle temasa, Başbakan Yardımcısı Medeni Berk'in memur edildiği bildirildi. Ferit Melen, Medeni Berk'i buldu. Ona fena halde çıkıştı. Neydi Menderes'teki bu evham? Ne hakla ve hangi cüretle muhalefet liderinin yolunu kesiyordu? Bu, neyi düzeltecekti?

Başbakan Yardımcısı, Başbakanın yağmur yağdığı için keyifli bulunduğunu söyledi. Sonra ilave etti:

"Ama, birkaç saatte bir bavul dolusu telgraf geldi. Bunların bazılarını siz de okusanız, sinirden ne yaptığınızı bilemezsiniz.."

Telgraflar, İsmet Paşaya yapılan hareketi protesto eden telgraflardı ve bir kısmı yenilir yutulur gibi değildi. Daha fenası, bunların sayısı sürekli artıyordu. CHP bir telgraf kampanyası için kendi bütün örgütünü zaten seferber etmişti. Daha önceden, böyle olaylarda Ankara'nın ve Demokrat büyüklerin telgraf ateşi altına alınması gizlice tamim olunmuştu. Medeni Berk'in şikâyeti, mekanizmanın mükemmel işlediğini gösteriyordu. İsmet Paşanın durdurulması gerçekten öfke yarattığından CHP örgütüne pek çok sayıda tarafsız kimse de katılmıştı.

Başbakan Yardımcısı, Ferit Melen'e olaydan hükümetin sorumlu olmadığını, onun için kendilerinin yapacak bir şeyleri bulunmadığını söyledi. İncesu'da Kınık-Göktan ikilisi "kati Hükümet emri"nden bahsederken Ankara'da Medeni Berk şöyle diyordu:

"Biz valiye, kendi inisiyatifi dahilinde gerekli gördüğü tedbirleri almasını söyledik. O kadar.."

Şaşmamak olanaksızdı.

İsmet Paşa hâlâ pikabın içindeydi. Yol için kumanya hazırlanmıştı. İsmet Paşa orada yemek yedi. Hindi vardı, börek vardı, peynir vardı, meyve vardı. Sıcakta yenen bu hindi sonradan İsmet Paşaya dokunacaktır. İsmet Paşa Ürgüp'te fena halde hastalanacak, kusacak, bir genç doktorun evinde tedavi edilecek ve sıkıntılı bir gece geçirdikten sonra Ankara'ya dönecektir.

Bu sırada İstanbul'dan telgrafla haberler geliyordu. Üniversite gençliği soruyordu: Emrinizi bekliyoruz, İncesu'ya gelelim mi? CHP'nin İstanbul örgütü beş yüz otomobillik bir kafilenin yola çıkmak üzere hazır olduğunu bildiriyordu. Tabii Menderes ve Gedik bu telgraflardan haberdar ediliyorlardı.

İsmet Paşaya İncesulu CHP'liler biraz dinlenmesini söylediler. İsmet Paşayla birlikte İncesulu CHP başkanının evine gittik. İsmet Paşa, hazırlanan yatağa yattı. Milletvekilleri aşağıdaki büyük bir odada toplandılar. Ne yapılacağını konuştular.

CHP miletvekillerinin arasında bir çöküntü başlamış olduğu o toplantıda fark edildi. Bunların bir kısmı, Yeşilhisar istikametinde yola çıkıldığı için ötekilere söyleniyorlardı. Himmetdede'de tam bir zafer kazanılmıştı. Bu zaferi gölgelememek, Kayseri'den doğruca Ankara'ya, trenle gitmek lazımdı. Şimdi ne yapılacaktı? Bakınız, iktidar Himmetdede'deki zaafı göstereceğe benzemiyordu. Kafile sıkışıp kalmıştı.

Ben, on yılın mücadeleleri boyunca bu çeşit yılgınlıkları, en beklenmedik kimselerde görmüşümdür. Bir panik havası zaman zaman esmiştir, zaman zaman telaş ve endişe silahların bırakılması tavsiyesine kadar gitmiştir. Fakat sonradan azim ve irade galip gelmiş, bunda en ziyade İsmet Paşanın çelikten sinirleri rol oynamıştır. Düşünmeli ki Ankara'da iktidar, yaptığından dolayı o kadar bunalmış haldeyken aynı ruhsal sıkıntı İncesu'daki CHP heyetinde de bulunuyordu.

Toplantıda, özellikle Feyzioğlu ve onun gibi düşünenlerin gayretiyle "süngünün düşürülmemesi" kararlaştırıldı. İsmet Paşanın Yeşilhisar'a gideceği resmen hiçbir yerde söylenilmemişti. İsmet Paşa resmen, Ankara'ya dönüyordu. Hükümet, resmen, muhalefet liderine ve yanındaki kırk milletvekiline Ankara'nın yolunu kapatmıştı. Halbuki bir gün son-

ra Meclis açılacaktı. Valiye, milletvekilleri yazılı bir soru yönelttiler, yazılı yanıt istediler: Meclis çalışmalarına katılmak üzere Ankara'ya gideceklerken İncesu'da nasıl durduruluyorlardı?

Konunun böyle ele alınması, tabii herkes için bir aralık kapı oluşturdu. Valinin yazılı yanıtı gecikmedi: Ankara yolu kapatılmamıştı. Kapatılan, Yeşilhisar yoluydu. Muhalefet lideri ve milletvekilleri, Yeşilhisar'a uğramamak kaydıyla başkente ne zaman isterlerse dönebilirlerdi.

Anlaşma oldu. İktidar yolu açacak, muhalefet Yeşilhisar'a gitmeyecekti. Sonuç İsmet Paşaya bildirildi. İsmet Paşa "derhal yola çıkalım" dedi. Barikat kaldırılmıştı. Kafile, gerçekten görülmemiş bir tezahürat arasında, başta gene İsmet Paşanın otomobili, hareket etti. Yolda baktık, Yeşilhisar'a giden dönemeç "cemse"lerle kapatılmış. Eğer hükümet barikatı İncesu'da değil de burada kurdurmuş bulunsaydı olay çıkmayacaktı. İsmet Paşa oradan, kendi adına, milletvekillerinden Dr. Faruk Ayanoğlu'nu Yeşilhisar'a gönderdi. Kafile yoluna devam etti.

Yolda giderken İsmet Paşa bana, Ürgüp'te gazetecilere verilmek üzere bir demeç yazdırttı. İsmet Paşa için en önemli nokta şuydu: Halk, haksızlığa karşı cephe aldı mı, dayanmak olanağı kalmıyordu. İsmet Paşa demecinde şöyle diyordu:

"Anlaşılmıştır ki aziz milletimiz bir kısım vatandaşlara yapılacak haksızlığı bütün millete yapılmış gibi yüreğinde hissedip heyecanını açığa vuracak ileri insanlık merhalesindedir. Bu netice cemiyetimizin yükselmesi için büyük kıymeti haizdir."

Gazeteciler Ürgüp postanesinden bunu, gazetelerine geçirdiler.

Ertesi günü Gölbaşı'nda görkemli bir konvoy bekliyordu. Kayınvaldem ile Özden de gelmişlerdi. Tabii bütün o olaylar sırasında en büyük heyecanı onlar çekmişler, onların yüreği en karanlık endişelerle dolmuştu. Klaksonları çalarak ve yollara birikmiş halkın alkışları, yaşaları, hatta gözyaşları arasında İsmet Paşa Ayten Sokağa döndü. Çok kimse, demokratik rejimimizin o gezide son dönemecini aldığından, tabii bu sırada pek haberdar değildi.

Ama İsmet Paşa, olup bitenlerden sonra iktidarın bir se-

çimi göze alamayacağını derhal kavradı. Nitekim Ürgüp'ten Ankara'ya dönerken Şereflikoçhisar'da bunu açıkça söyledi. Şereflikoçhisarlılar kafileyi durdurdular, İsmet Paşanın konuşmasını istediler. İsmet Paşa keyifliydi. Rahatsızlığı geçmişti. Bir evin giriş kapısı etrafındaki mermer trabzanlara yan oturdu, meydanı dolduran halka, sanki tek adammışlar gibi hitap etti. Onlardan nasıl olduklarını, seçime hazır bulunup bulunmadıklarını sordu. Halk da, tek adammış gibi karşılık verdi: İyiydiler, seçime hazırdılar. İsmet Paşa güldü:

"Ben de öyle görüyorum. Ama onlar artık seçime pek hevesli görünmüyorlar.." dedi.

Bir gün sonra, iktidarı deliye çeviren haber Kayseri'den geldi. İktidarın güvendiği asker, generallerin özel uçakla Himmetdede'ye gönderdiği, İncesu'da birliklerin komutasını verdiği subay, Kurmay Binbaşı Selâhattin Çetiner ordudan istifa etmişti. Hem de istifa gerekçesini açıkça ilan ederek.. Binbaşı Çetiner istifa metninde şöyle diyordu:

"Anayasanın 70. maddesi seyahat hak ve hürriyetini vatandaşların tabii hukukundan saymasına ve ordunun kanunun zikrettiği istisnai haller dışında emniyet ve zabıta kuvvetleri yerinde kullanılmasına hukuki imkân bulunmamasına rağmen Sayın İsmet İnönü ve arkadaşlarının Kayseri gezisinde emir ve komuta ettiğim birlikleri bu hukuki sınırlar dışında kullanmaya zorlandım.

Bu hususu subay çıkarken yaptığım yeminle bağdaştıramıyorum. Ayrıca anayasanın 94. maddesinde de kanuna aykırı emirlere itaat etmenin memuru mesuliyetten kurtaramayacağı tasrih edilmiş bulunmaktadır.

Bu itibarla bir asker çocuğu olarak girdiğim ve aşk derecesinde bağlı olduğum mesleğimden teessür içinde istifa ediyorum.

Gerekli kanuni işlemin yapılmasını saygılarımla arz ve istida ederim."

İktidarın yaptığı "kanuni işlem" kurmay binbaşının tevkifi ve olaya yayın yasağı konulması oldu. Halbuki sorun orada kapanmadı. Selâhattin Çetiner'i istifada iki subay daha takip etti. Kayseri'de görevlendirilmiş başka bir subay vardı: Osman Özkoçak. O da, aynı nedenle istifasını verdi. Onlara, olayla doğrudan doğruya ilgisi bulunmayan bir kurmay katıldı: Kâmil Savaş. İktidar onları da tevkif etti ve o is-

tifa haberlerine de yayın yasağı koydu. Tutuklu subaylar Ankara'ya getirildi, askeri cezaevine konuldular. Ama olayı bütün ordu ve bütün Türkiye duymuştu. İktidar tuttuğu yolda Silahlı Kuvvetleri kullanamayacağını anlamıştı. Başka bir çare bulmak lazımdı.

Üç subayın aynı zamanda, aynı sebepten ve aynı şeyi söyleyerek ordudan ayrılması iktidara bunun bir ortak hareket olduğu izlenimini dedi. Demek ki bunlar bir örgüte mensuptular ve aldıkları emir gereğince bu gösteriyi yapmışlardı. Tabii, örgüt CHP'nin emrindeydi. Tutuklu subaylar TCK'nin 153. maddesi gereğince cezalandırılmaları için askeri mahkemeye verildiler. Askerleri yasalara karşı gelmeye ve askeri inzıbat vazifelerini ihlale teşvik etmekle suçlanıyorlardı. Bu son derece basit ve ilkel bir görüştü, gerçekle en ufak ilgisi yoktu. Eğer iktidar üç subayın niçin açık neden göstererek istifa ettiklerini anlayabilseydi, belki de bir ay sonra karşılaşması artık kaçınılmaz olmuş sonunu görebilirdi ve kudretsizliğini anlardı. Fakat bilhassa Bayar'daki her şeyi İsmet Paşaya bağlama eğilimi DP'yi tamamen kör etmişti.

Kayseri'ye gidinceye kadar İsmet Paşa ne Selâhattin Çetiner'i, ne Osman Özkoçak'ı görmüştü. Kara Kuvvetleri Harekât Başkanlığı Neşriyat Şubesi Müdürü Kurmay Albay Kâmil Savaş'tan ise haberi bile yoktu. Binbaşı Çetiner, iktidarın güvenilir bir adamı biliniyordu. O tarihlerde bir ihtilal örgütü orduda kurulmuştu ve güç kazanmıştı. Ama üç subaydan bir tanesinin bile bununla ilgisi yoktu. Çetiner ve Özkoçak, kendilerine gördürülen görevin manevi azabıyla, böyle bir rol almayı onurlarına yediremediklerinden istifalarını veriyorlardı. İktidar bundan ordu çevresinde nasıl bir havanın estiğini çıkarabilirdi. Çıkaramadı. Bu anlayışı gösteremedi. Albay Savaş'ın yaptığı ise, tam anlamıyla bir protesto gösterisiydi. Albay Savaş'ın inancı şuydu: Silahlı Kuvvetler iktidara karşı pasif bir direnme göstermeliydi. İktidarı azgınlığından kurtarmak ancak böyle kabil olacaktı. İstifasıyla bunu yapıyordu. Albay Savaş ile ötekiler, birbirleriyle ancak hapisanede tanıştılar.

27 Mayıs gelip çattığında bu üç şerefli subay bir tek istekte bulundular: Orduya dönmek.

Ordu, onurluluğunu kanıtlamıştı. Ordu, ne olduğunu göstermişti. Tekrar, onun saflarına katılmak Savaş'ın, Çetiner'in ve Özkoçak'ın ödülü olacaktı. Bu dilek kabul edildi, istifa muameleleri iptal olundu.

İktidar ordudaki havayı bir başka olaydan daha anlayabilirdi. İsmet Paşanın Himmetdede'de ve İncesu'da durdurulması tamamıyla Celâl Bayar'ın isteği ve buyruğu sonucudur. Devrin ilkel Cumhurbaşkanı bu kaba kuvvet gösterisiyle İsmet Paşayı manen etkisiz kılabileceğini, onu safdışı bırakabileceğini, prestijine ağır darbe indireceğini sanıyordu. Bunun için 2. Ordu Komutanı Suat Kuyaş'ı bulmuş, tedbir emirlerini ona verdirtmişti. Kara Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral Cemal Gürsel'in ihtilal örgütünün başı olmayı kabul ettiğinden, tabii iktidarın haberi yoktu, ama Gürsel'e Demokratlar güvenemiyorlardı.

Üç subayın verildikleri askeri mahkeme onları 27 Mayısa kadar tuttu, fakat mahkûm etmedi. Daha iyisi, olayı üç hukuk profesöründen oluşan bir bilirkişi kuruluna havale etti. Kurulda Süheyp Derbil, Faruk Erem ve Bülent Nuri Esen vardı. Profesörler, subayların hareketinin "istifa" hürriyetlerini kullanmak"tan ibaret bulunduğuna dair bir rapor imzaladılar. Bunun üzerine üç subay, tahliye edilmeleri için Kara Kuvvetleri Komutanlığına başvurdular. Gelen ret karşılığının altında Cemal Gürsel'in değil, gene Suat Kuyaş'ın imzası vardı. Hapisanede subayların duydukları şu oldu: Cemal Gürsel subayların tahliyesi için ısrar etmişti. Bunun üzerine kendisi izinli addedilmişti. İzni bittiğinde emekliye sevkedilecekti. İktidar, subayların kendisini dinlememesinin ve her yargıcın kendi emrini birtakım "uşak yargıçlar" gibi yerine getirmemesinin gazabı içindeydi. Bir organ istiyordu ki, yüzde yüz kendi emrinde olsun, astığı astık, kestiği kestik bulunsun, icra ve yargı yetkilerini bünyesinde toplasın. Yani Bayar-Menderes ikilisinin ordu ve adliye vasıtasıyla yapmak isteyip de yapamadıklarını yapsın. Memlekette tek yetki olsun, diğer bütün kuvvetler onun emri altına girsin.

İktidar bunu, meşhur Tahkikat Komisyonunda bulduğunu sandı.

II

Kayseri olaylarına kadar bir erken seçimin, bilhassa Menderes'in aklından geçtiğini, Başbakanın bunu zaman zaman göze aldığını söylemiştim. Bu konuda Menderes'le Bayar arasındaki görüş farklarını da belirtmiştim. Fakat Kayseri Olayları, birtakım tedbirler alınmadan erken veya geç, seçimlere gitmeyi olanaksız kıldı. Bakınız, neden?

İsmet Paşanın ocaktaki Bursa gezisiyle başlayan devrede iktidarın ve muhalefetin liderleri arasında sürüp giden şey, bir "kudret tartışması"ydı. Menderes ve bütün Demokrat borazanlar şunu söylüyorlardı: Devlete egemen olan biziz, hükümet her hareketi kahredecek kadar kuvvetlidir! Buna karşılık İsmet Paşa ve muhalefet basını yasadışı hiçbir zorlamaya DP'nin gücünün yetmeyeceğini ilan ediyorlar, DP büyüklerinin böyle bir zorlamaya alet olacak kuvvet bulamayacaklarını bildiriyorlardı. Kayseri gezisi ve onu izleyen olaylar iki tarafın iddialarındaki gerçek payını herkese gösterdi. Herkes anladı ki, konuşmalarının tonu Bursa'dan itibaren gittikçe yükselmiş bulunan İsmet Paşa havaya laf etmemektedir, aksine, kuvvetlerinin gerçek durumunun tamamıyla bilincinde bir komutanın kendine güveni içinde bulunmaktadır.

İsmet Paşa, İncesu'dan Ankara'ya döndüğü gece evde bir güzel uyku çekti. Ertesi gün terütaze Meclise gitti. Meclisin tatilden sonraki bu ilk oturumunda olay çıkmadı. Fakat ilgi, zaten Meclise değildi. Asıl, DP kendi grubunu toplantıya çağırmıştı. Ortalıkta "sert tedbirler"in alınacağı sözü dolaşıyordu. İsmet Paşa "Bekleyelim" dedi. Birkaç gün sonra İstanbul'a geçecek, oradan Samsun'a gidecek, dönüşte Amasya'ya uğrayacaktı. Samsun ve Amasya'da CHP'nin il kongreleri vardı. İsmet Paşa iki nutuk söyleyecekti. DP'nin büyük başları Kayseri Olaylarının kendi saflarında uyandırdığı perişanlığı hangi tedbirlerle dağıtacaklarını düşünürlerken –İsmet Paşanın Kayseri'ye girişi ve Kayserililerin gösterdikleri azim, irade bir anda efsaneleşip dalga dalga bütün vatan bütününe yayılmıştı– İsmet Paşa, bizim evin kütüphanesinde Samsun ve Amasya konuşmaları üzerinde çalıştı.

Menderes, DP grubunu Nisanın 7'sinde topladı. Günlerden perşembeydi. Biz aynı gün, uçakla İstanbul'a hareket et-

tik. İsmet Paşa fena halde nezleydi. Kayseri gezisinde hem üşütmüştü, hem de geçirdiği mide rahatsızlığı bünyesini yormuştu. Buna rağmen yola çıktı.

O gün DP grubu altı saate yakın süren bir toplantı yapmış. Milletvekilleri konuşmuşlar, bakanlar konuşmuşlar, Başbakan konuşmuş. "Bu muhalefet" ve "Bu basın"la ülkenin yönetilemeyeceğine Demokratlar kesin karar vermişler ve mutlaka bir tahkikat komisyonunun kurulup bunların hakkından gelmesini öngörmüşler.

İsmet Paşa DP grubunun bildirisini İstanbul'da okudu. Perşembe akşamı doğruca Taşlık'a indi. O akşam biraz ateşi çıktı. Samsun'a vapur ertesi sabah kalkıyordu. "Gidebilecek miyiz?" dedim. İsmet Paşa, "Gideriz. Bu gece erken yatıp bir iyi dinleneyim. Kemiklerim ağrıyor" dedi. Grip mikrobunun vücuduna girmiş olduğundan haberi yoktu. O akşam DP grubunun bildirisini Cumhuriyet'teki arkadaşlardan aldım. Odasına çekilmiş bulunan İsmet Paşaya ilettim. Fazla umursamadı. "Samsun'da cevabını alırlar. Vapurda konuşmanın orasını burasını değiştiririz" dedi.

Fakat ertesi sabah, İsmet Paşanın ateşi 38 idi. Bu şekilde yola çıkması olanaksızdı. Dr. Kemali Beyazıt da Samsun'a gelecekti. O, Park Otelde kalıyordu. Durumu telefonla ona bildirdim, Beyazıt hemen kalktı, geldi. Dr. Cihat Abaoğlu'nu da çağırdı. İsmet Paşa gripal bir rahatsızlık geçiriyordu. Endişeye gerek yoktu ama, İsmet Paşanın odasından çıkması da söz konusu değildi. Tabii birtakım ilaçlar verdiler. Fakat asıl tedavi, dinlenmesi olacaktı. İsmet Paşa, Kemali Beyazıt'a Ankara'yı aramasını, gezinin ertelendiğinin bildirilmesini, kendi yerine İsmail Rüştü Aksal'ın gönderilmesini söyledi. Samsun'da halkın hazır olduğunu biliyordu. Ertesi gün, sabahın yedisinde Aksal yola çıktı ve geçtiği her yerde coşkun şekilde karşılanarak Samsun'a geldi. Samsun da bir DP kalesi olarak biliniyordu. Gerçekten de öyleydi. Hep DP'ye oy vermişti. Samsun ihtilalden bir yıl sonra da, anayasaya, referandumda "Hayır" diyecektir. Ama 1960 ilkbaharında Samsun bile DP'ye karşı doluydu ve geniş Samsunlu kitleler ülkenin DP büyükleri elinde felakete götürüldüğünü görüyorlar, umudu CHP'ye bağlı tutuyorlardı.

İsmet Paşa cuma gününü evde geçirdi. O akşam ateşi gene yükseldi. Ankara'dan, aile doktoru Bekir Berkol geldi,

Tevfik Sağlam da uğradı. Bütün doktorların teşhisi bir oldu: Hastalık, gripal bir anjindi. İsmet Paşaya yeni ilaçlar verildi.

Bu hastalık, o günler Ankara'daki DP çevreleri tarafından nasıl yorumlandı, bilir misiniz? İsmet Paşanın bir müfrit olduğu, CHP içinde itidal taraftarı makul kimseler bulunduğu, bunların İsmet Paşaya baskı yaptıkları, genel başkanın o baskıyla geziden vazgeçtiği, bunun için de hastalık rolü oynadığı tarzında.. DP büyükleri artık ya inanmak istediklerine inanıyorlar, ya da etrafları onları aldatıyor, kendilerine yanlış haberler veriyordu. Bir DP gazetesi ise sevinçle ilan etti: İsmet Paşa ölüm halindeydi!

Bunun, DP büyüklerinin içinde bulunduğu ruhsal bunalıma fazla pembelik verdiğini sanmam. Cuma günü Menderes, Bakanlar Kurulunu toplamış. Orada, yeni bir yasanın Meclisten geçirilmesi kararlaştırılmış: Hükümet sivil halkın elindeki silahları toplayacakmış ve ruhsatsız silah taşıyanlara verilen cezalar arttırılacakmış. Ruhsat sadece DP çapulcularına verileceği için iktidar böylece, silahlı milis kuvvetlerine de sahip olacak, orduyu kullanamamasını karşılayacaktı. Bu fikir sonradan daha da ilerleyecek ve mayısın buhranlı günlerinde bazı DP'liler buna yapışacaklardır. Gerçekten de o gece, Ankara'da büyük bir silah araması yapılmış.

Ertesi gün Başbakan, bütün yüksek rütbeli generallerin Başbakanlıkta Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in başkanlığında toplanmasını emretmiş. Toplantıya Namık Gedik, Şemi Ergin, İzzet Akçal gibi Demokratlar da katılmışlar. Orada, ordunun nabzı yoklanmış. Generallerin fazla dikbaşlı olmamalarına rağmen, iktidar, orduya fazla güvenilemeyeceğini anlamış. Gerçi bazıları, ordunun kendi emir ve komutalarında kalacağı konusunda güvence vermişler. Fakat bir güven duygusunun yokluğu hissedilmiş.

Bu toplantının, artık örgütlenmelerini tamamlamış olan genç subayların kulağına kar suyu kaçırmış bulunduğunu sonradan öğrenmişimdir. Bilhassa Ankara'dakiler önce merak etmişler. Sonucu öğrendiklerinde –bakan veya komutanlar iktidardan yana da olsalar çok emir subayının gönlü ihtilalcilerle beraberdi– rahatlamışlar ve toplantının kendi hazırlıklarıyla ilgili bulunmadığını anlamışlar.

Halbuki toplantının asıl önemi başkadır. İktidar generallerin havasından, İsmet Paşanın dediği gibi, orduyu iste-

diği tarzda ve her halde kullanamayacağı inancını çıkardı. Bu, olağanüstü yetkili komisyon fikrini daha da kuvvetlendirdi.

İsmet Paşanın rahatsızlığının güç devresi uzun sürmedi. Fakat daha bir süre, evden çıkmaması lazımdı. O günleri en iyi –ve iktidarı en fazla tedirgin edecek– şekilde geçirdi. Bölükbaşı kendisini ziyarete geldi. "Paşam, tam hasta olacak zamanı buldunuz" diyordu. O sıralarda pabuç pahalı olduğu için Bölükbaşı'nın İsmet Paşa'ya sokulganlık devriydi! Sonra, Fahri Belen, İsmet Paşayı ziyaret etti. Birkaç gün sonra da 14 emekli general ve amiral birden, tantanayla Taşlık'a geldiler ve bu, DP büyüklerinin bütün kanını başına çıkardı. Gece Radyo Gazetesi veryansın ediyordu: Bu İsmet Paşa ne yapıyordu? Aklınca, birtakım safdışı askerlerle ihtilal mi çıkartacaktı?

Seçimler artık kesinlikle geri bırakılmıştı. Halbuki Kemal Aygün gibi sezgi sahibi Demokratlar gerginliğin ancak seçime gitmekle giderilebileceğini görüyorlar ve bunu söylüyorlardı. İstanbul'un Belediye ve DP il başkanı fikrini bir DP toplantısında açıkça ifadeden çekinmedi, "Hani şu havaya girilmişken seçim yapılsa hiç de fena olmaz" dedi. Ama Ankara'nın niyeti başkaydı. "Kendilerine göre bir seçim" hazırlıyorlardı. Bunu bir akşam Radyo Gazetesi açıkça ilan etti.

Radyo Gazetesindeki o konuşmayı Burhan Belge'ye bizzat Menderes yazdırttı. Bundan dolayıdır ki konuşma, yarım saatlik rötarla okundu. Radyolar dinleyicilerini hafif müzikle oyaladılar. Menderes'in, "Sahibinin Sesi" ağzından açıkladığı şuydu: Seçimlerin öne alınmasından kati şekilde vazgeçilmişti. Burhan Belge o renkli üslubuyla "önce sahanın temizlenmesi" lüzumunu söyledi, ondan sonra "durun bakalım, hele saha temizlensin, bir seçim ancak o zaman düşünülebilir" dedi. Sahanın temizlenmesi görevi, kurulacak Tahkikat Komisyonuna veriliyordu.

İsmet Paşa birkaç gün sonra evden de çıkabildi. Parti merkezine gitti, orada çoğu Teknik Üniversiteden olan gençlerin CHP'ye kayıt bildirgelerini imzaladı. Tabii orada birikmiş olan kalabalık, muhalefet liderini hararetle alkışladı. Nisanın 16. Cumartesi gecesi, son uçakla Ankara'ya döndü. Meşhur soruşturma önergesi pazartesi günü Mecliste görüşülecekti. Önergeye karşı İsmet Paşa konuşacaktı. DP Mec-

lis grubu, Tahkikat Komisyonu kurulmasını isteyen kendi iç komisyonunun raporunu salı günü, gene altı saat süren bir toplantıda kabul etmişti ve bunun başvurusunu Meclise yapmıştı. Radyo Gazetesi o günden beri bunun propagandası ve hayasıyla meşguldü. Ülke muhalefet ve basın yüzünden tarifsiz karışıklıklar içine düşmüştü. Muhalefetin ve basının hakkından gelmek lazımdı. Tahkikat Komisyonu bunların hakkından gelecekti.

İşte bu sıradadır ki Meclisin bir komisyonunda son derece ilgi çekici bir tartışma cereyan etti. DP iktidarı Amerika'yla yeni bir ikili anlaşma imzalamıştı. Bunun onayı isteniliyordu. Amerika, Türkiye silahsız bir saldırıyla karşı karşıya bırakıldığı takdirde, hükümet talep ederse, müdahalede bulunabilecekti. Muhalefet, komisyonda sordu: "Bu, ne demektir?"

Gerçekten de DP'nin bütün borazanları Türkiye'de bir iç savaş tehlikesini söylüyorlardı. Türkiye'yi karışmaya hazır bir ülke olarak gösteriyorlardı. Bunun kışkırtıcısı diye ilan ettikleri muhalefete ve basına karşı olağanüstü yetkili bir organ kuruyorladı. Farz ediniz ki buna rağmen halkın galeyanına engel olamadılar. Bu takdirde Amerika'ya başvururlarsa Amerikan askerleri, Lübnan'a gittikleri gibi Türkiye'ye de gelecekler miydi? Tartışma en ziyade Bülent Ecevit'le Fatin Rüştü Zorlu arasında oldu. Ecevit diyordu ki:

"Türkiye dışardan silahlı bir tecavüze uğrar, Amerika yardımımıza koşar. Zaten bu, NATO'nun da bir gereğidir. Ama silahsız saldırı ne demektir? Silahsız bir saldırıya karşı silahlı Amerikan müdahalesi nasıl olur?"

Buna karşı Zorlu, işi, iç karışıkları bastırmaya hükümetin gücünün yeteceğini söylemekle geçiştirdi. Bildirdiğine göre, ikili anlaşmanın muhalefet tarafından belirtilen endişeyle ilgili bir kastı yoktu. Sonra da DP organları hücuma geçtiler. Yani CHP bir ihtilal hazırlıyordu da, tedirginliği ondan mıydı? CHP bir ihtilal hazırlamıyordu ama, ülkenin hızla ihtilale gittiğini görüyordu ve korkulan başa geldiğinde duruma bir de yabancılar karıştırılırsa Türkiye'nin çok feci durumlara düşmesini önlemeye çalışıyordu.

Gerçekten de bu ikili anlaşma ihtilalcileri meşgul edecek, onları Menderes'in yurtiçinde bulunduğu bir sırada hareketi yapmaya itecek, hükümetin böyle bir başvuruda bulu-

namaz halde ele geçirilmesini şart kılacaktır. Hareketten sonra da ihtilalciler Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Selim Sarper'den bu anlaşmanın gerçek niteliğini defalar ve defalarca soracaklar, Sarper onları, anlaşmanın böyle işlemeyeceğine inandıracaktır. Türk milletine karşı Coniler tarafından savunulan bir hükümet! Çok şükür ki bu ayıbı Allah, ihtilalcilerin ellerini çabuk tutmaları sayesinde göstermeyecektir.

İsmet Paşa pazar gününü evde arkadaşlarıyla konuşmak, kendisi yokken Ankara'da olup bitenleri öğrenmek ve dinlenmekle geçirdi. Görüşülecek önergeyi tetkik etti, İsmail Rüştü Aksal'la ve CHP'nin diğer ileri gelenleriyle, yapacağı konuşmanın esaslarını görüştü. Sonra, bizim eve geçti. Meclise yapacağı konuşmayı yazdı. Bu, DP iktidarına karşı İsmet Paşanın son uyarısıydı ve meşhur "Böyle devam ederseniz, sizi ben bile kurtaramam" ihtarını taşıyordu. İsmet Paşa kurulacak komisyonun "Baskı rejiminin kanundışı bir parçası" olduğunu bildiriyor, onun kararlarını tanımadığını ilan ediyor ve bunlara karşı koyulacağını haber veriyordu. İsmet Paşanın ihtilaller hakkındaki sözleri de bu nutuktadır. İsmet Paşa şöyle diyordu:

"Şartlar tam olduğu zaman ihtilaller milletler için bir haktır."

İsmet Paşayla ertesi sabah, yatak odasında uzun uzun konuştum. Robdöşambrlaydı. Öğleye kadar çıkmayacaktı. Bir akşam önce hazırladığı metni arkadaşlarına gösterecekti. Ne söylerse söylesin, Demokratların Tahkikat Komisyonunu kuracaklarını elbette ki biliyordu. Önerge, DP'nin iki grup başkanı, Mazlum Kayalar'la Baha Akşit tarafından Meclise verilmişti. Bu Mazlum Kayalar talihsiz insan olmuştur. Eşi ve çocukları, koyu CHP'liydi ve gidişi elbette ki onaylamıyorlardı. Çocuklar, evin duvarlarına "Yaşa İsmet Paşa" diye yazarlarmış. Eşi, annesiyle birlikte, 1960 ilkbaharının o en karanlık günlerinde İsmet Paşaya bir bağlılık telgrafı çekti. Telgraf duyuldu. Bunun üzerine Mazlum Kayalar eşini CHP'den istifaya zorladı. Çok Demokrat evi 1960 ilkbaharında bu haldeydi. Tabii, Bayan Gedikler, Bayan Ağaoğlular belki kocalarından da müfrittiler. Fakat onların dışında büyük bir "Demokrat ileri geleni hanımı" uçuruma gidildiğini kadınlık içgüdüsüyle görüyorlardı.

CHP'nin büyükleri İsmet Paşanın konuşmasını olağanüstü buldular. İsmet Paşa bunu Mecliste okudu. Mecliste daha konuşmalar da oldu. Tabii DP grubu, özellikle de öndeki silahşörler hop oturup hop kalkıyorlardı. Ama, Mecliste konuşulanın Mecliste kalması için güya tedbir düşünülmüş olduğundan söylenenlerin duyulmayacağından DP kodamanları emindiler. Hayal!

Meclis, DP grubunun oylarıyla "CHP'nin, bir kısım basının etkinliklerini incelemekle görevli Tahkikat Komisyonu"nun kurulmasını kabul etti. Komisyon, içtüzüğün 177. maddesine göre kurulacaktı. Yani soruşturma yapılacak, neticede suçlu bulunursa bunlar adalete verilecekti. Meclis bir duruma, soruşturma için el koyuyordu. Menderes, aslında bir "cellatlar komisyonu" olarak vazife görecek olan ve Yassıada'da bir kısmı idama, bir kısmı müebbet hapse mahkûm edilecek heyet üyelerini bütün DP grubu içinden cımbızla seçmişti. Bunlardan daha uygunları mumla aransa bulunamazdı ve hepsi, sözün tam anlamıyla eşsiz birer örnekti. Bunlar Vacit Asena, Kemal Biberoğlu, Turan Bahadır, Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Sait Bilgiç, Hilmi Dura, Osman Kavuncu, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Necmettin Önder, Selami Dinçer, Nusret Kirişçioğlu, Ekrem Anıt ve Nüzhet Ulusoy'du. Komisyon başkanlığa Hamdi Sancar'ı, raportörlüğe Nusret Kirişçioğlu'nu seçti ve derhal çalışmaya başladı. İlk iş olarak ülkedeki bütün siyasi etkinlikleri yasakladı, Meclis görüşmelerinin yayımlanmasını yasakladı. Böylece, daha ilk adımda Meclis görüşmelerinin aynen yazılabileceğini söyleyen anayasanın dışına çıktı. Tabii bütün bu tedbirler "tahkikatın selametle cereyanını temin maksadı"yla alınıyordu.

Gazeteler Meclisin, ne Tahkikat Komisyonunun kurulmasının konuşulduğu oturumuna, ne de İsmet Paşanın nutkuna dair bir satır yazabildiler. Bunu yazan gazeteler toplattırıldı, sorumluları adalete verildi. Ama Ulus, toplattırılmadan milletvekilleri tarafından kaçırılmış, elaltından dağıtılmıştı. Sonradan gazetenin o sayısı ateş pahasına müşteri bulur oldu. Halk derhal hikâyeler uydurdu. Yasak edilen oturumdaki bütün laflar ve günün olayları bu hikâyelerdeydi.

İki üniversiteli satranç oynamaktadırlar. Durum kritik-

tir. Biri, şahına münasebetsiz bir hamle yaptırır. Rakibi hoşgörülüdür, gülerek kendisine bakar;

"Dikkat et! Böyle devam edersen, seni ben bile kurtaramam.." der.

Dört arkadaş kentin en lüks lokantasına giderler. Mükellef bir yemek yerler. Garsondan hesap isterler. Hesap gelir: 270 lira. Adamlardan biri cebinden katlanmış bir Ulus çıkartır. Hani, sonradan toplattırılan Ulus. Garsona uzatır, "üstü kalsın" der. Garson yerlere kadar eğilerek selam verir, metrdotel koşup kapıyı açar.

Vakit akşam. Yemek sonrası. Evin genç çocuğu arkadaşlarıyla birlikte sinemaya gitmek istemektedir. Baba razı olmaz. "Otur, dersine çalış" der. Oğlan ısrar eder. Baba hiddetle haykırır:

"Şu kapının eşiğinden bir adım öteye atamazsın.."

Oğul, sakin yanıt verir:

"Çok rica ederim baba, meseleyi Kayseri Olayına çevirmeyelim.."

Bunlar her yerde, her toplantıda anlatılıyor, İsmet Paşanın yasak edilmiş bütün konuşmaları çoğaltılarak dağıtılıyor, bir kulak gazetesi görülmemiş şekilde faaliyette bulunuyor, ülke bir baştan ötekine, bazısı yalan, bazısı yanlış haberlerle çalkalanıp duruyordu. Bir kapalı rejim kurulunca ne olursa, bunların hepsi 1960 Nisanı Türkiyesinde oluyordu. CHP'nin "kulak gazetesi"nden söz eden bir genelgesi ise Demokratların eline bu sırada geçti ve büyük olay oldu.

Genelgeyi CHP'nin İstanbul il başkanlığı çıkardı. CHP de, DP de birer seçim komitesi kurmuştu. Bunlar olabildiğince gizlilik içinde çalışıyorlardı. O kadar ki DP il merkezindeki seçim komitesinin kapısına bir çiftay bile konmuştu.

CHP'nin bir de derdi vardı. Özellikle eski emniyetçi Kemal Aygün'ün İstanbul'a gelmesinden sonra partide gizli bir şey konuşulamaz olmuştu. Her şey sızıyor, Aygün'ün kulağına gidiyordu. Buna karşı, parti sırlarının korunması için il başkanlığı bütün örgüte "gizlidir" kaydıyla bir genelge yayımladı, buna göre, bundan böyle, gizliliği muhafaza edebilmek için kademeler arasındaki seçimle ilgili yazışmalar kademelerin tayin edeceği üyeler arasında yapılacaktı. Bunlar, fotoğraflı birer özel karta sahip olacaklardı. Genelgede bir de şu fıkra vardı:

"İlçelerin irtibata memur ettikleri üyeler aynı zamanda kulak gazetesi muhabirliğini de deruhte edeceklerinden bu arkadaşlar şimdilik haftanın salı ve cuma günleri saat 14 ilâ 16 arasında il seçim komitesinden Cemal Yıldırım ile muntazaman temas edeceklerdir."

Genelge, sanki gizlenmesi gereğini kanıtlarcasına, Kemal Aygün'ün eline geçti ve DP bu kulak gazetesi konusunda gürültüyü kopardı. İşte, CHP yalan haberleri yaymak ve halkı ihtilale teşvik etmek için özel örgüt kurmuştu. CHP suçüstü yakalanmıştı. Buna karşılık CHP kendisini zayıf bir şekilde savundu.

Genelgeden, İsmet Paşanın haberi yoktu. Üstelik içine böyle bir fikranın konması da, tabii ihtiyatsızlıktı. Zira bunun ele geçeceği düşünülmeliydi. Gerçek şudur ki o günler, CHP bir yeraltı faaliyetinin bütün hazırlıklarını tamamlamaktaydı ve İstanbul örgütünün genelgesi, bu faaliyetin bir parçasıydı. DP iktidarı CHP'ye yerüstünde, meşru bir çalışma hakkını yasak ettiği takdirde CHP ne teslim olacaktı, ne de ülkeyi Bayar-Menderes ikilisine teslim edecekti. Tıpkı, sanki bir yabancı istilacı gelip yurda yerleşmiş gibi, bu idareyi devirinceye kadar uğraşacaktı. Zaten 28 Nisan ile 27 Mayıs arasında CHP'nin bu şekilde çalışmış olduğu bir gerçektir. O günlerin bütün olaylarında birinci derecede rol sahibi olan CHP'dir.

Şimdi, durumu, benim bildiğim kadarıyla ve gerçek yüzüyle ortaya koymak isterim. Tahkikat Komisyonu, Menderes'in Türkiye'yi kendi idaresindeki bir tek parti sistemine geri döndürmek denemesidir. Tahkikat Komisyonu şunu bunu soruşturacakmış da... Laf. Tahkikat Komisyonu öyle bir Türkiye yaratacaktı ki nasıl 1945'ten önce bütün seçimleri Atatürk'ün ve İsmet Paşanın partisi "serbest bir şekilde" kazanıyorsa Menderes'in partisi de aynı şekilde, daima kazanacaktı. Buna, Menderes'in gücü yetmedi. Ülkenin aydın zümresi ve onun öncüsü gençlik, Menderes'in Tahkikat Komisyonundan istediği Türkiye'nin yerine öyle bir Türkiye yarattı ki deneme tam başarısızlıkla sonuçlandı. Menderes kumarını oynadı ve kaybetti. Tıpkı, kendisinden sonra, bir başka sergüzeştçinin, Talat Aydemir'in oynayacağı ve kaybedeceği gibi...

Menderes'e karşı doğan bu karşı koyma hüdayınabit midir? Kendiliğinden doğmuş, kendiliğinden mi gelişmiştir?

Hayır. Onu CHP organize etmiş, kanalize etmiş, beslemiş, sloganlarını vermiş, her hareketin çekirdeğini oluşturmuştur, bir beyin rolü oynamıştır. İsmet Paşa, partisinin bu rolü oynadığından haberdardı. Ama kendisi, hiçbir zaman yeraltına geçmedi. Daima açıkta kaldı ve her sözünü açıktan söyledi. Bir tek kişiyle bir komploya girişmedi. Buna karşılık ihtilale yeşil ışığı onun yaktığı bir gerçektir. Eğer o günler İsmet Paşaya "DP diktası mı, ihtilal mi?" diye sorulacak olsaydı ve İsmet Paşa buna serbestçe yanıt verebilseydi "ihtilal" derdi.

İhtilalciler bundan haberdar oldular.

İsmet Paşa pazartesi akşamı eve yorgun, fakat canlı ve keyifli geldi. Meclis görüşmelerini anlattı. Meclis başkanlığı benim elimden Meclis için geçerli gazeteci giriş kartını almış ve bana Meclis görüşmelerini izlemeyi yasak etmişti. Bunu "Metin Toker Meclis görüşmelerini izleyemez" diye bir kararla yapamayacağından daha genel bir formül bulmuştu: Sabıkası bulunanlar Meclise giremeyeceklerdi! Ben de sabıkalıydım ya..

Kurulan Tahkikat Komisyonunun yasaklarını gece öğrendik. İsmet Paşa güldü. "Marifetlerini göstermeye başladılar.. Ama, tedbirlerinin yetmediğini göreceklerdir" dedi. Buna rağmen CHP'nin yasaklara uyması kararlaştırıldı. Genel sekreterlik bütün kongreleri durdurdu. Tahkikat Komisyonuna CHP değil, şahsen İsmet Paşa meydan okuyacaktı. İsmet Paşa arkadaşlarıyla görüştü ve bunun daha ihtiyatlı bir davranış olacağı hesaplandı. İşler tamamıyla çileden çıktığı takdirde iktidar bir mahkeme bulabilir ve o mahkemeden CHP'nin kapatılması kararını alabilirdi. Ama İsmet Paşaya ne yapılabilecekti. İsmet Paşa bütün heybetiyle ve tek başına, işte o zaman ortaya çıktı.

İsmet Paşa daha Tahkikat Komisyonu kurulmadan iktidara, birtakım heveslere kapılmasın diye açık uyarıda bulundu. O günler DP içinde birtakım hesaplar yapılıyordu. Seçimlerin normal günü 27 Ekim 1961 idi. Fakat aklıevvel Demokratlar diyorlardı ki:

"Anayasada, seçimlerin bir yıl bırakılabileceği yazılı değil midir? Eder, 27 Ekim 1962. Biz geçen devreyi bir yıl kıstık. Oradan bir yıl alacağımız var. Eder, 27 Ekim 1963. Demek ki 1963'e kadar seçim yapmadan iktidarda kalabiliriz ve meşruiyetimize zerrece halel gelmez."

Aslında, akıllarda bunun daha ilerisi vardı. İktidar nasıl yıllardır, ara seçimlerinin geri bırakılabileceğine ilişkin yasa hükmünü sanki bunlar ilelebet geri bırakılabilirmiş gibi yorumluyorsa, bu "bir yıl"ı da öyle anlayacak ve her yıl seçimleri bir yıl öteye atacaktı.

İsmet Paşa onlara şöyle dedi:

"27 Ekim 1961 akşamı güneş batarken yeni seçimi yapmamışlarsa gayrimeşru olacaklardır ve bunu millete ben ilan edeceğim."

Ben bugünlerin birinde, Ankara'nın çevresi geniş hanımlarından Bülent Sokollu'nun evindeki bir davette Adalet Bakanı yapılmış olan –Esat Budakoğlu Kayseri Olayları sırasında istifa etmişti– Celâl Yardımcı'yla konuştum. Celâl Yardımcı ilk seçimleri DP'nin kazanacağı fikrindeydi.

"Bu seçimleri biz kazanırız. Siz ancak bundan sonrakileri alabilirsiniz.." diyordu.

"Siz" dediği CHP idi. Fakat Tahkikat Komisyonu, Menderes'in bir zaferden Yardımcı kadar emin olmadığının kanıtıdır.

Siyasi faaliyet yasak. Mecliste konuşulsa, artık ona da yayın yasağı geliyor. Ne olacak? Muhalefetin "gövde gösterileri" bu durumun sonucu oldu ve Meclisin Tahkikat Komisyonunu kurduğunun ertesi günü, bir bakıma Tahkikat Komisyonunun gözleri önünde Ankaralılar, Kızılay'da İsmet Paşaya muazzam bir tezahürat yaptılar.

Olay, salı günü yaşandı. Saat 17.00'yi biraz geçmişti. Atatürk Bulvarı en kalabalık vaktini yaşıyordu. İsmet Paşa, yanında Adana'nın iki genç milletvekili, Suphi Baykam ve Melih Kemal Küçüktepepınar olduğu halde Anadolu Kulübünden çıktı, Atatürk Bulvarından karşıya geçti, para çekmek üzere İş Bankasının Yenişehir Şubesine gitti. Gitti ve Atatürk Bulvarında kıyamet koptu. Başta gençler, herkes "Yaşa İsmet Paşa!" diye bağırıyor ve muhalefetin yaşlı, fakat hayat dolu liderini var kuvvetiyle alkışlıyor, ona görülmemiş bir sevgi gösterisi yapıyordu. Kalabalık arttıkça arttı. Bütün trafik durdu. Bu sırada polisler yetişti ve tabii coplar faaliyete geçti. Ama bununla kalınmadı. Polisler önlerine çıkanı bir otobüse dolduruyor, götürüyorlardı. Onlar götürüldükçe halk daha inatla bağırıyordu: Yaşa İsmet Paşa!

İsmet Paşa bankadan çıktığında bulvarda ilerleme ola-

nağı kalmamıştı. Küçük kafile güç bela Kızılay'a kadar gelebildi. İsmet Paşa Karanfil Sokağın başındaki CHP genel merkezine gidecekti. Mümkün mü? Bir taksi durduruldu, İsmet Paşa ona bindi, Meclise, CHP'nin grup odasına gitti.

Akşam evde radyodan İçişleri Bakanlığının bir bildirisini dinledik. İsmet Paşa "Ne diyor?" diye sordu. Anlattım. Zabıta, CHP'liler tarafından saat 17.00 civarında Kızılay'da bir sokak nümayişinin yapılacağını istihbar etmiş ve tertibatını almış. Gerçekten de saat 17.10'da İsmet Paşanın ortaya çıkmasıyla bu gösteri başlatılmış. 150 - 200 kişilik bir kalabalık buna katılmış. Olay yerine daha evvel gelmiş bulunan zabıta kuvvetlerinin müdahalesiyle bu tertipçi kalabalık dağıtılmış. İsmet Paşa güldü. Sadece "Yayın yasağı koymayı gözleri tutmamış" dedi. Olay başkentin göbeğinde cereyan ettiği için, saklanacak bir tarafı yoktu. İsmet Paşayı binlerce kişi alkışladığı halde bunların sayısını küçültmek, tabii herkesi güldürdü.

İktidar o gün çok şeyi anlamadığı gibi bunu da anlamadı. Zannediyordu ki CHP kendi taraftarlarını bulvara toplamış, onlara İsmet Paşayı alkışlatmıştır. Halbuki İsmet Paşayı alkışlayan, dolu halde bulunan halktı. İsmet Paşa o gün bankaya, saat 17.00'yi geçerken elbette ki para almak için gitmedi. Yaptığı bir kuvvet gösterisiydi. Onun o saatte orada bulunacağı da CHP'nin öncü kuvvetlerinin malumuydu. Daha sonraları bunun gibi çok tertip yapıldı. Turhan, Süphi, Bülent, İstanbul'da Orhan Birgit, Alev Coşkun, gençlikle teması bulunan partililer dünya kadar gösteri başlattılar. Böyle durumlarda önemli olanın gösterinin başlatılması değil, gösteriye gerçek halkın ilgisiydi. Bu, DP iktidarının hep meçhulü oldu. Bunları, hep basit tertipler gibi gördü ve o heyecan dolu mayıs ayının olaylarını dahi doğru şekilde değerlendiremedi. Halbuki, CHP'liler tarafından başlatılan bu gösterilere halkın katılma nispeti DP'nin altından toprağın tamamıyla kaymış olduğunun ne denli açık olduğunu belli ediyordu. Hele bunlara subaylar, toplu halde ve üniformalarıyla katıldıkları zaman bile iktidar bunun anlamını kavramadı. Bunlara karşı gösterdiği tepki ise onu daha gülünç hale soktu.

Şimdi, o salı günkü gösteri dolayısıyla toplanıp bazısı tevkif olunanları, özellikle bunlardan bir tanesini gülerek

hatırlıyorum. Adam, bulvarda piyango bileti satıyormuş. Kalabalığı görünce müşterilerin çoğaldığı düşüncesiyle daha hızlı bağırmaya başlamış:

"Haydi, çekilişe az kaldı, çekilişe az kaldı!"

Adamı, hükümet aleyhinde gösteri yapıyor diye götürmüşler. Zaten götürülenleri de mahkeme birkaç gün sonra serbest bıraktı. Çarşamba günü bütün gazeteler olayı gerçek yüzüyle, büyük başlıklarla ve muazzam kalabalığı gösteren fotoğraflarla yayımlıyorlar, âdeta alay eder gibi İçişleri Bakanlığının bildirisini de bir köşede veriyorladı.

İsmet Paşa o gece gülerek,

"Yarına bir marifetim daha var.." dedi.

O marifeti de, saat 17.00 marifetinin başarısı üzerine, gittiği CHP grup odasında kararlaştırmışlar. İsmet Paşa anlattı:

"Bulvar Palasta arkadaşlar şerefine bir yemek veriyorum. Şeref misafirimiz, Fuat Köprülü!"

Köprülü o günler bir CHP heyetiyle birlikte yurdu dolaşmış, gittiği her yerde Demokratlara DP'nin artık eski, bildikleri DP olmadığını söylemiş, onları çetin savaşında CHP'yi desteklemeye davet etmiş. 1946 DP'sinin ideallerini şimdi CHP'nin temsil ettiğini, Bayar'la Menderes'in davaya ihanet etmiş bulunduklarını anlatmıştı.

İktidar bunu da haber aldı. Haber aldı ve Bulvar Palas sahibi üzerinde bir baskı denemesine girişti. Salonunu İsmet Paşaya vermemeliydi. Bulvar Palasın sahibi kös dinlemiş bir adamdı. İkazı yapanlara, hükümetin daha ciddi işlerle uğraşması tavsiyesiyle karşılık verdi.

Çarşamba akşamı İsmet Paşa yemeği arkadaşlarıyla Bulvar Palasta yedi. Güzel konuşmalar yapılmış, heyecanlı bir hava esmiş. Ertesi sabah gazeteler bunun haberleriyle doluydu. Bir gün sonra manşetler İstanbul'da, siyasi toplantı yaptıkları iddiasıyla –DP'liler ihbar etmişti– polis tarafından adalete sevkedilen, fakat yargıçlar tarafından bırakılan CHP'lileri anlatıyordu. Birkaç gün sonra da, 23 Nisan geldi. İsmet Paşa CHP'lilerin başında Anıtkabre gitti. Halk gene müthiş tezahürat yaptı. İsmet Paşa oradan CHP genel merkezine döndü. Gençler kendisini orada bekliyorlardı. İsmet Paşa gençlere hitap etti. Dedi ki:

"İstiklal Mücadelesi ihtilali, her millet için halde ve istik-

balde ders verici bir mana taşımaktadır. Millet olarak bugün de 1920'nin 23 Nisanında Milli Hâkimiyetin kurulduğu günün bütün aşkı ve iradesiyle, heyecanıyla Milli Hâkimiyetin son safhası olan demokratik rejimin yerleşmesi ve tekamül etmesi için çalışıyoruz. Demokratik rejim, dürüst ve insan hakları davasında da İstiklal Mücadelesinde olduğu gibi tam bir muvaffakiyete ermek milletçe iktidarımız dahilindedir. Bu yolda her fedakârlık yalnız vazifedir ve en yüksek şereftir."

Salonu dolduran gençler bu sözleri coşkun tezahüratla karşıladır. Bina bir anda "Yaşa İsmet Paşa!" sesleriyle çınladı. Zaten bir haftadır, bilhassa iktidarın kulaklarında sadece bu ses çınlıyordu. Bu ses, Türkiye'nin her köşesinden yükseliyordu ve postacılar İsmet Paşanın Ayten Sokak'taki evine, yahut CHP genel merkezine günde iki defa, üç defa kucak dolusu telgraf getiriyorladı. Millet, İsmet Paşayla beraber olduğunu bildiriyordu.

Bu sırada Menderes, bir davranış hatası yaptı. Bir Tahkikat Komisyonu kurdurmuştu. İsmet Paşa bunun kararlarını tanımayacağını ilan etmişti. Bu kararları hiç olmazsa Menderes'in tanıması lazımdı. Halbuki bir rafinerinin temel atma töreni dolayısıyla İzmit'e gitti ve orada, o da bir siyasi gösteri yaptı. Tabii bütün devlet kuvvetleri hani Atatürk Bulvarında İsmet Paşayı alkışlayanları coplayan devlet kuvvetleri Menderes'e alkışlayıcı toplamak için seferber oldular. Buna rağmen gezide birkaç aksilik olmuş. Tören yerinde tam Menderes mikrofonun yanına gelmiş, mikrofon bozulmuş. Kentte de CHP'liler, Menderes kendi taraftarlarını bir balkondan alkışlarken bir başka balkonda put gibi durmuşlar. Başbakanın gözü bir aralık onlara takılmış. Bakmış, alkışlamıyorlar. İki elini havaya kaldırıp onlara doğru sallamış. Gene aldırmıyorlar. Yüzü dönmüş. Kendini tutamamış ve gazapla haykırmış:

"Kimsiniz siz? Neden alkışlamıyorsunuz?"

Yanındakiler ağlamaklı bir sesle yanıt vermişler:

"Onlar Halk Partililer, Beyfendi.."

Beyfendi, hışımla balkonu terk etmiş.

Tahkikat Komisyonu kurulmuştu, bir haftadır bütün dehşetiyle faaliyetteydi, fakat olmuyor, olmuyor, olmuyordu. Menderes'in istediği mezar sessizliği Türkiye'yi kaplamamıştı. Aksine, İsmet Paşa bir dev gibi bütün ülkeye egemen ol-

muştu. Onun sesi işitiliyordu, onun sesi etkiliyordu, gözler ona dikiliydi ve İsmet Paşa bütün tedbirleri bir hallaç pamuğu gibi atıyordu. Tahkikat Komisyonunun elinden gelen, sadece yayın yasaklarından ibaretti. Ama bunları veren yargıçlar zaten bulunmaktaydı. Bir şeyler yapmak, yeni bir şeyler, bir şeyler yapmak lazımdı.

Ayten Sokağa haber, o zaman geldi. Haberin kaynağı artık CHP hesabına çalışmaya başlamış olan ve –gülünçtür– bazıları DP grubunun en müfrit bilinen mensupları arasında bulunan iktidar milletvekilleriydi. DP büyükleri hastalığa teşhis koymuşlardı: Aksaklık, Tahkikat Komisyonunun elinde yeterli yetki bulunmamasından doğuyordu! Bu komisyon bir özel yetkilerle donatıldı mı bakınız, mezar sessizliği Türkiye'ye nasıl getirilecekti. Dört DP milletvekili tarafından önce gruba verilip oradan Meclise intikal ettirilen yasa tasarısı –zira komisyonu yetkilerle donatmak için kesinlikle bir yasa çıkarmak lazımdı– bu düşünceyle hazırlandı. Önerge sahipleri Sefer Eronat, Reşat Akşemseddinoğlu, Muzaffer Ünal ve Hüseyin Ortakçıoğlu idi. Sonradan ben bunların Yassıada'da kellelerini kurtarmak için nasıl küçüldüklerini, nasıl ağladıklarını görecek ve kendi insanlığımdan utanacaktım. Dörtlü önergeyle Tahkikat Komisyonu bir sivil cunta haline getiriliyordu, ona, yargı yetkileri dahil, bütün yetkiler tanınıyordu. Artık devlet demek, bu komisyon demek olacaktı.

Komisyon savcı, sivil ve askeri yargıçların bütün yetkilerini elinde tutacaktı. Yani adalet mekanizması –askeri adalet dahil– donduruluyor, böylece Gedik'in polisinin yakaladığı CHP'lilerin yargıçlar tarafından serbest bırakılması önleniyordu.

Komisyon, gazeteleri toplatabilecek, gazeteleri matbaalarıyla birlikte kapatabilecekti.

Komisyon her türlü evrak, belge ve eşyayı zaptedebilecekti. Yani istediği evi, kuruluşu basabilecekti.

Bu komisyonun kararlarına karşı gelmenin cezası bir yıldan üç yıla kadar hapis olacaktı.

Bu komisyonun kararlarının icra ve infazında hangi memurun ihmali görülürse o, altı aydan üç yıla kadar hapsedilebilecekti.

Tahkikatla ilgili olayları açıklayanlar altı aydan bir yıla kadar hapis cezası yiyeceklerdi.

Soruşturma sırasında yalan tanıklıkta bulunanlarla yalan yere yemin edenlere Ceza Yasasındaki cezalar bir misli arttırılarak verilecekti.

Bu komisyonun kararlarına hiç kimse itiraz edemeyecekti.

1960 yılının 27 Mayısında Meclis, DP grubunun en seçme 15 üyesine işte bu yetkilerin verilmesini yasallaştırmak için toplandı.

III

Herhalde, 1960 27 Nisanını, 28 Nisanını, 29 Nisanını ve onları izleyen mayısı kolay kolay unutacak değilim. 27 Nisan bir Çarşambaydı. İsmet Paşa o sabah erken kalktı. Beni çağırttı. Mecliste, Tahkikat Komisyonuna görülmemiş yetkiler verilmesini isteyen dörtlü önergeye karşı o konuşacaktı. Yazılı bir metin hazırlamıştı. Söyleyeceklerinin yayımlanmayacağını biliyordu. Bunlar gene kulaktan kulağa dolaşacaktı. Konuşması gizlice çoğaltılacak ve elaltından dağıtılacaktı. Yeni yetkileri sayesinde, gerçi Tahkikat Komisyonu istediği evi basabilecek, orada arama yapacak, her türlü belgeye el koyabilecekti, ama –nitekim biz de, hapisaneden kaçırmış olduğum yazılarımın müsveddelerini ve başa iş açacak başka kâğıtları o gün, Paşaların evinin kalorifer dairesinde yaktık– çoğaltma makinelerinin en eminleri Genelkurmaydaydı. Bildirgeler orada basılıyor, oradan çıkarılıyor, gerekli yerlere sevkediliyordu.

İktidarın bunlara "ihtilal beyannameleri" dediğini düşündükçe, şimdi gülmeden edemiyorum. Bildirgelerde gizli hiçbir şey yoktu. Bunlar İsmet Paşanın konuşmaları, CHP'nin genelge veya bildirileriydi. Yani bunların hepsi açıktan söyleniyodu. Fakat her birine karşı bir yayın yasağı konulduğundan, ister istemez, bunlar bir bildirge niteliği alıyordu.

İsmet Paşa,

"Ağzıma geleni söyleyeceğim.." dedi.

Niyeti kısa konuşmak, fakat hatırda kalan sözler, cüm-

leler kullanmaktı. Bu sırada Korede'ki, Syngmann Rhee'ye karşı olan ayaklanma başarıya ulamış, diktatör devrilmiş, yeni bir rejim kurulmuştu. Bizim gazeteler, bin tane yasak arasında bu olaya dört elle sarılmışlardı. Tıpkı Bağdat ihtilali gibi Seul'deki gençlik hareketleri de bir model ve işaret gibi manşetlerde yer alıyordu ve iktidar buna fena halde kızıyordu. İsmet Paşa o sabah,

"Türk milletinin Kore milleti kadar haysiyet sahibi olmadığını sanıyorlar. Bu millet hiç, Adnan'ın kurmak istediği rejimi kabul eder mi?" dedi.

İsmet Paşa sonradan bu benzetmeyi Meclisteki konuşması sırasında da yaptı ve DP'nin silahşörleri deliye döndüler. Zaten bütün konuşma, artık Türkiye'de "ihtilalin şartları"nın tamamlandığının ilanıydı ve ihtilale yakılan yeşil ışıktı.

"Paşam, artık bunları siz de kurtaramazsınız" diyerek güldüm.

İsmet Paşa,

"Doğru, doğru. Onlara bunu da söyleyeyim" karşılığını verdi.

Gerçekten de, kürsüden DP grubuna dönmüş ve meşhur olan,

"Artık sizi ben bile kurtaramam" cümlesini sarf etmiş.

Tabii Menderes'in silahşörleri "Sen kendini kurtar! Asıl biz seni kurtaramayacağız! Sen kim oluyorsun" diye bağırıp çağırmışlar ama, tam bir ay sonra –hem de, günü gününe– gencecik Harbiyelilerin arasında, korkudan titreyerek götürülürlerken herhalde eski ve tecrübeli askerin, İsmet Paşanın uyarısını hatırlamışlardır.

İsmet Paşanın konuşmasına DP grubunun ve Meclis Başkanlık Divanının karşılığı, kendisine 12 oturum için Meclisten çıkarılma cezasının verilmesi olmuş. Konuşmayı da tutanaklardan silmişler. Sanki, böyle bir konuşma herhangi bir yerden silinebilirmiş gibi.. İsmet Paşa, ceza tebliğ edilince, hiçbir şey olmamışçasına salondan çıkıp gitmiş. Biraz grup odasında oturmuş. Sonra eve geldi. Fakat Meclis, tabii birbirine girmiş. Başkanlık daha başka CHP milletvekillerine de aynı tarz cezalar dağıtmış, fakat onlar dışarı çıkmamışlar. Bunun üzerine saloria polis sokmak ve polis mari-

fetiyle başkanlığın cezalarını uygulama zorunluluğu doğmuş.

Meclis toplantı halindeyken biz Akis'te arkadaşlarla, benim odamda oturup ne yapacağımızı konuştuk. Meclis, Tahkikat Komisyonuna Menderes'in istediği yetkileri kuşkusuz verecekti. Memleket tam bir karanlığın içine sokuluyordu. Akis gibi bir dergi ne yazsa, suç sayılacaktı. Buna karşılık mücadeleyi bırakmamız söz konusu değildi. Akis, o günler, çok kimse için bir "tek ışık"tı. Dergi ile okuyucuları arasında, âdeta gizli bir anlaşma da oluşmuştu. Bizim yazmadıklarımızdan dahi onlar ne demek istediğimizi anlıyorlardı. Öyle konuları ele alacaktık ki ülkenin hali gözler önünde belirecekti. Çıkacak ilk sayının kapağına "Benli Belkıs'ın" resmini koymak ve içerde uzun uzun onun maceralı aşk hayatını Türkiye'nin en önemli konusu olarak anlatmak kararı böyle alındı. "Benli Belkıs" Türkiye'nin en şöhretli güzeliydi. Yazı çok ince, çok dikkatli, çok da alaylı olacaktı. Benim de çalışmam gerekiyordu. İstanbul'da Akis muhabiri Egemen Bostancı'ya Belkıs Söylemezoğlu'ndan ertesi gün için randevu alması talimatını verdik, ben de uçakla hareket ettim. Bu gezinin sonradan nasıl yorumlanacağını görerek şaşacaktım.

28 Nisan günü, Beyazıt Meydanında talebe ile polis vuruşurlarken ben, Egemen ve Benli Belkıs Taşlık'taki Şark Kahvesindeydik. Belkıs bize, tatlı tatlı, o son derece renkli hayatını anlatıyordu. Egemen'in olacak olaylardan haberi vardı. Bir akşam evvel, İsmet Paşanın 12 oturum için Meclisten çıkarıldığı ve Tahkikat Komisyonunun inanılmaz yetkilerle donatıldığı haberi CHP'nin İstanbul örgütüne ulaştırıldığında gençlik kolları derhal faaliyete geçmişlerdi. Bu kolların mensubu üniversiteliler yurtları, öğrencilerin toplu halde bulundukları yerleri dolaşmışlar, herkesi ertesi sabah için üniversitede gösteri yapmaya çağırmışlardı. Gençler bunun stajını, zaten, Kubalı Olaylarında geçirmişlerdi. Ondan, tertibatın nasıl alınacağını biliyorlardı. Üstelik, iktidarın tutumuna karşı bütün gençlikte tam bir tepki vardı ve çocuklar heyecan içindeydiler.

Egemen, CHP'nin gençlik kollarıyla sıkı temas halindeydi. Yardımcısını Beyazıt'a göndermiş, kendisinin nerede bulunacağını da ona haber vermişti. Bana,

"Ağabey, ortalık karışacak.." dedi ve hazırlıkları anlattı.

Nitekim biraz sonra Şark Kahvesinin telefonları işlemeye başladı. Egemen konuşuyor, durumu gelip bana aktarıyordu. Olaylar bir ara öyle hal aldı ki Belkıs'la görüşmeyi bir gün sonraya bırakmamız gerekti. Egemen'le eve döndük. Belkıs gitti. Özden, beni Ankara'dan, dergiden aradıklarını ve döner dönmez kendilerine mutlaka telefon etmemi istediklerini söyledi. O yıllar, ben İstanbul'dayken dergiden her haber mutlaka kötü haberdi. Ya dergiyi toplamışlardı, ya bir dava açılmış, ya bir kapatılma kararı bildirilmişti. Hemen Ankara'yı istedim. Bu seferki haber, alışılmıştan da fenaydı. Tahkikat Komisyonu ilk tedhiş denemesini, tabii Akis üzerinde yapmıştı. Hem dergi, hem matbaa kapatılmıştı. Polisler gelmiş, Kurtul'u –Altuğ– götürmüşlerdi. Saatlerdir Kurtul'dan haber yoktu. Nerede olduğu bile bilinmiyordu. Ortalıkta dolaşan söylentilere göre sıkıyönetim ilan edilecekti. DP'nin büyük başları toplantı halindeydiler. Sıkıyönetim üzerinde tereddütler vardı. Menderes orduya güvenilip güvenilemeyeceğinden emin değildi. Fakat İstanbul'daki idareciler asker karışmadan gençlerin durdurulamayacağını Ankara'ya bildirmişler, işi polisle çözümleyemeyeceklerini söylemişlerdi. Bir yandan ordudan korku, öte yandan ordunun gücüne ihtiyaç.. Telefonda benimle konuşan ve derginin müdürlüğünü yapan kardeşim,

"Ama herhalde sıkıyönetimi ilan edecekler. Başka çareleri yok diyorlar" dedi.

Egemen'in aldığı haberler de bunu doğruluyordu. Gençler Sirkeci'ye inmişlerdi. Polis bir şey yapamıyordu. Karşıya geçişi engellemek için köprüler açtırılmıştı. Kentin o kısmı gençlerin eline geçmişti. Gerçi vali askeri kuvvetlerden yardım istemişti ve ordu komutanı –Fahri Özdilek– bazı birlikler göndermişti ama idare subayların elinde olmadığından bunlar fiili bir müdahalede bulunmuyorlardı.

"İlk uçakla geliyorum" dedim ve Kurtul'u askeri makamlardan sormalarını söyledim.

Kurtul'un öyküsünü size anlatmalıyım. Bu, 27 Mayıs günü ülkenin nasıl bir idarenin elinden kurtarıldığını her şeyden daha iyi gösterebilecek bir örnektir.

Tahkikat Komisyonu yeni yetkileriyle perşembe sabahı faaliyete geçti. Faaliyete geçti ve elini ilk bize attı. Saat 11.00'de Kurtul'u telefonla aramışlar.

Kurtul ilk önce işi pek ciddiye almamış. O sıralarda gazeteciler arasında yeni bir oyun oynanıyordu. Komisyonla başlangıçta alay eden gazeteciler birbirlerini işletiyorlardı. Kurtul da öyle sanmış ve telefondaki adamdan yazılı belge istemiş. Sonradan öğrendik ki telefon eden, komisyonun savcısı durumunda bulunan Kemal Özer'miş. Kemal Özer son derece nazik bir şekilde Kurtul'un isteğinin yerine getirileceğini söylemiş. Kurtul o zaman, durumun ciddiyetini anlamış ve İstanbul'da beni aramış. Çocukla görüşmek kısmet olmadı. Telefonla İstanbul bağlantısı sağlanıncaya kadar Kurtul'u emniyet memurları Tahkikat Komisyonuna zimmetle teslim etmişler.

Tahkikat Komisyonu eski Meclisin bahçesi içinde, özel olarak hazırlatılmış bir binada çalışıyordu. Komisyonun kendi muhafızları, kendi odacıları ve kendi askerleri vardı. Kurtul'u emniyet memurları komisyonun polisine teslim etmişler. Bizim emektar Âdemhan da Kurtul'la beraber komisyonun kapısına kadar gitmiş ve son dakikaya kadar orada beklemiş.

Kurtul'u saat 13.00'e doğru içeri almışlar. Komisyon o zaman sorgu işlemini alt komisyonlar şeklinde yapıyordu ve böylece daha fazla sayıda adamı sorguya çekme olanağına sahip oluyordu. DP iktidarının basın uzmanı geçinen Nusret Kirişçioğlular, Himmet Ölçmenler, Kemal Özerler, Osman Kavuncular Kurtul'u sorguya çekmişler. Bir diğer grup ise o sırada İstanbul'dan tevkif edilerek getirilen emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım'ı yıldırmaya çalışmaktalarmış.

Kurtul'u Nusret Kirişçioğlu'nun başkanlığında çalışan alt komisyonun odasına almışlar. Odada uzunca bir masa varmış. Masanın etrafında beş üye bulunmakta imiş. Kurtul masanın bir ucuna oturtulmuş. Pencerenin kenarında bir sivil polis memuru daktiloya kâğıt geçirmiş ve Kurtul'un sorgusu başlamış. Soruları önceleri Nusret Kirişçioğlu sormuş, sonra diğerleri de işe karışmışlar. Kurtul'la Kirişçioğlu arasında konuşma başlamış:

"Dergide ne iş yaparsınız?"

"Yazışleri müdürüyüm."

"Yazıları kim yazar?"

"Bütün muhabirler yazarlar ama, onlara son şeklini ben

veririm ve bunlar benim kanuni sorumluluğumda yayımlanır."

"Peki Metin Toker ne iş yapar?"

"Metin Toker derginin başyazarıdır ve başyazılarını yazar."

"Başka ne iş yapar?"

"Vallahi, dergideki işi budur. Onun dışındaki işleri ile ben ilgilenmem."

"Şu anda Metin Toker nerede?"

"İstanbul'da. Şimdi herhalde Taşlık'tadır.

"İstanbul'da neler oluyor biliyor musunuz?"

"Hayır! Burada olduğumdan, olayları takip edemedim."

Komisyon üyeleri sorguyu kesip birbirlerine manalı manalı bakmışlar ve "Hım.. İstanbul'da imiş" demişler. Kurtul o sırada İstanbul'da üniversite olaylarının başladığını bilmediğinden bu bakışmaya ve söze anlam veremememiş.

Sorgu aynı hava içinde, ama gittikçe sertleşerek devam etmiş. Komisyon üyeleri Akis'in, kapağında Cemal Yıldırım ve büyük bir kulak resmi olan sayısını Kurtul'a uzatmışlar, bazı pasajları okumuşlar. Sonra bu pasajların anlamları üzerinde sorguya başlamışlar. Kemal Özer'in özellikle dikkatini çeken, derginin o sayısında kullanılan "Cemal Yıldırım'ın eksantrik tasavvurları" ve "kurdu kuzuya yedirmemek" deyimleri olmuş. Kemal Özer, Kurtul'a hışımla sormuş:

"Bu satırlarla ne demek istiyorsunuz? Nedir bu eksantrik tasavvurlar, kurt kim kuzu kim?"

Kurtul, sakin yanıt vermiş:

"Mana açık, nitekim altında açıklaması da var. Eksantrik tasavvurlar şunlar: CHP'liler pasif savunmaya geçecekler, mesela CHP'li işadamları bankalara para yatırmayacaklar. DP'liler ile iş ilişkisinde bulunmayacaklar. Biz bunları kabili tatbik olamayan eksantrik tasavvurlar olarak niteledik."

Kema Özer birden elini masaya vurmuş ve son derece sinirli bir şekilde;

"Kurtul Bey, siz bizi oyalıyor ve hiçbir şey söylemiyorsunuz. Bizim yetkilerimizi size hatırlatmak lazım" demiş.

Bundan sonra Kirişçioğlu'na dönmüş ve Tahkikat Komisyonunun yeni yetkilerini hatırlatmasını istemiş. Kirişçioğlu da hatırlatmış. Kurtul bunları bildiğini, eğer isterlerse

kendisini tutuklayabileceklerini söylemiş. Kirişçioğlu dehşetengiz bir şekilde,

"O kadarla kalsa iyi" demiş.

Komisyonun Kurtul'la uğraşmasının ilk kısmı tam üç saat sürmüş. O sırada DP grubu toplantıya çağrılmış. Komisyon üyeleri de gruba katılmak için Kurtul'u bir odaya kapamışlar ve Meclise geçmişler.

Kurtul orada, tam altı saat tek başına beklemiş. Dehşet saçan bir engizisyon mahkemesi, 26 yaşında bir genç adam ve birkaç metre eni, birkaç metre boyu bulunan, duvarları yeşil boyalı, kapısı kilitli bir oda. Böylece Kurtul'un paniğe kapılıp Akis'in yazılarını benim yazdığımı söyleyeceğini ummuşlar. Komisyon üyeleri zaman zaman içeri girip Kurtul'u tehdit etmişler. Bunların en azılısı, eski polis Ekrem Anıt olmuş. O, Kurtul'u tartaklamış da.. Demiş ki:

"Habis ruhlu bir adamın kurbanı oluyorsun. Bu yazıları Metin Toker'in yazdığını söyle, seni serbest bırakalım. Aksi halde sonun belli olmaz. Dışarda örfiidare var. Seni askeri hapisaneye göndereceğiz. Ya çıkarsın, ya çıkmazsın. Aptallığı bırak."

Kurtul'un gücünü koruduğunu ve istediklerini söylemediğini görünce de bir yumruk atarak çıkıp gitmiş.

Kurtul odada beklerken komisyon Cemal Yıldırım'ı sorguya çekiyormuş. Yıldırım'a da çeşitli sorular sormuşlar ve Akis'in yazdıklarını açıklamasını istemişler. Emekli kurmay albayın yanıtı kesin olmuş:

"Yazana sorun. Ben bir şey bilmiyorum."

Cemal Yıldırım'ı Kurtul kadar tehdit etmemişler. Zira, ne de olsa, bir eski askerden çekingenlikleri varmış.

Akşam saat 20.30'a doğru Kurtul'u 15 kişilik büyük komisyonun önüne çıkarmışlar. Komisyon âdeta bir mahkeme havasında imiş. Başkan Ahmet Hamdi Sancar, Kurtul'a önce nasihat etmiş, sonra sözü Çorum milletvekili ve komisyon üyesi Kemal Biberoğlu almış, sert bir ifade ile eski soruları tekrarlayıp eski yanıtları alınca demiş ki:

"Bu şahit şehadetten imtina etmekte ve komisyonumuzu ciddiye almamaktadır. Yalan söylüyor. Hakikatleri tahrif ediyor. Kendisine son bir fırsat verelim, doğruyu söyleyip kurtulsun. Yoksa, gereğini yapalım."

O sırada Bahadır Dülger oturduğu koltukta doğrulmuş ve yumuşak bir sesle Kurtul'a hitap etmiş:

"Sen benim genç bir meslektaşımsın. İstikbalin heder olacak. Gel, bize hakikati söyle. Sonundan endişelenme. Senin istikbalini biz temin edeceğiz. Bu yazıları Metin Toker yazdı değil mi?"

Kurtul bir kere daha derginin çalışma şeklini anlatmış, yazıların muhabirlerden gelen notlarla yazıldığını, benim ise genel havayı verdiğimi söylemiş. Kemal Biberoğlu tekrar bağırmış ve Ahmet Sancar da kararı Kurtul'a bildirmiş, tanıklık etmekten kaçındığı için tevkif edildiğini söylemiş.

Kurtul önce şaşırmış, sonra gülmüş ve polisler Kurtul'u tekrar geçici mahpusa götürmüşler. Biraz sonra da Cemal Yıldırım'a karar bildirilmiş. Bizim iki ahbap çavuşlar kapıda karşılaşmışlar. Kurtul o zamana kadar Cemal Yıldırım'ın yüzünü bir kere bile görmüş değildi. Orada tanışmışlar. Yıldırım,

"Başını derde soktun" diye takılmış. Kurtul da "Karşılıklı" demiş. İkisini de bir kaptıkaçtıya koymuşlar ve Ankara Merkez Cezaevine götürmüşler. İkisi de neşeliymiş. Berlin Otelden Yıldırım'ın eşyasını alırken Kurtul bize telefonla haber vermek istemiş, polisler engel olmuşlar.

Kurtul'un tevkifinden sonra, gece, komisyonun üç üyesi, Kemal Özer, Necmettin Önder ve Ekrem Anıt, Akis'in idarehanesini ve matbaasını basmışlar. Baskına, beraberlerinde bir otomobil dolusu da polis getirmişler. Biz o zamanlar Rüzgârlı Sokak'taki bir hanın ikinci katında bulunuyorduk. Kapıyı çalmışlar, kapı açılır açılmaz içeri dalıp birer Sherlock Holmes edasıyla orayı, burayı karıştırmaya başlamışlar. Cemal Yıldırım'la ilgili yazının müsveddesini arıyorlarmış. İdarehaneyi altüst etmişler, bulamamışlar. Benim odam kilitliymiş. Kapıyı kırıp girmişler. Orayı da aramışlar, tabii bir şey bulamamışlar. –Biz bütün müsveddeleri bir gün önce yok etmiş, matbaanın kalorifer kazanında hepsini yakmıştık– Hatırlarına matbaa gelmiş. Oraya gitmişler. Oranın da altını üstüne getirmişler. Tekrar idarehaneye döndüklerinde muhabir olarak bizde çalışan Atilla Bartınlıoğlu'nu yakalamışlar, bir daktilo getirtip onun ifadesini almışlar, Atilla da, Kurtul'un söylediklerini tekrarlamış. Menderes'in üç tayfası

onu da tehdit etmişler. Kurtul'un akıbetini söylemişler. Kurtul'un ne olduğunu çocuklar öyle öğrenmişler. Atilla,

"Benim bildiğim bu" demiş.

"Biz sana gösteririz, hepinizi içeri tıkacağız" demişler, fakat daha ileri gitmeyip dergiden ayrılmışlar.

Tahkikat Komisyonu ben hariç, Akis'in bütün mensuplarını sorguya çekti: Egemen, Âdemhan, Coşkun Kırca.. Söyletmek istediği, Akis'in yazılarını benim yazdığımdı. İstanbul'dan Egemen'i getirttiler. Cemal Yıldırım'la ilgili yazının notlarını Egemen'in İstanbul'dan gönderdiğini öğrenmişlerdi. Egemen onlara bir aptal rolü oynadı, idarehaneye gelip bunu bize anlattığında hepimiz yerlere yattık.

Egemen'e demişler ki:

"Kurtul Altuğ, yazıyı senin gönderdiğin notlardan kendisinin yazdığını söyledi. İnanmadık, onu hapisaneye gönderdik. Aklını başına toplamazsan, sen de onun yanına gidersin. Söyle bakalım, Akis'te her şeyi Metin Toker idare eder, değil mi? Sana da yazı için talimatı o verdi, değil mi?"

Egemen aptal aptal,

"Yok be amca. Metin Bey bana istanbul'da bir talimat verdi ama, o başkaydı.." demiş.

Kirişçioğlu sormuş:

"Ne zaman?"

Egemen:

"28 Nisanda. Metin Bey o gün İstanbul'daydı" demiş.

Komisyonun dehşetengiz üyeleri ümitle doğrulmuşlar. Necmettin Önder,

"Ne talimatı verdi, ne talimatı verdi? Söyle bakayım, sen iyi bir çocuğa benziyorsun" diye kurnazlık yapmış.

Egemen yanıt vermiş:

"Tabii söylerim, amca. Metin Bey beni Taşlık'a çağırdı, acele Ankara'ya döneceğini bildirdi, hemen gidip bir uçak bileti almam talimatını verdi..."

"Sen İstanbul'da ne iş yaparsın?" diye sormuşlar. Egemen demiş ki:

"Valla amca, benim Metin Beyle alakam onun biletlerini almak, yerlerini ayırtmaktır. Ha, bir de onu karşılar, bavulunu filan arabaya taşıtırım.."

Bu "amca, amca" lafına nihayet Kirişçioğlu kızmış.

"Sen bizimle alay mı ediyorsun? Ne amcası? Hakikatı

saklıyorsun. Bu yazıları Metin Toker yazıp memleketi ihtilale teşvik ediyor. İstanbul hadiselerinde de onun parmağı var. Doğruyu söyle, yoksa senin ismini nüfus kütüğünden kazırız. O zaman seni Metin Toker kurtaramaz.."

Egemen hemen ağlama rolüne geçmiş ve korkmuş gibi görünmüş:

"Valla doğru söylüyorum amca, iki gözüm önüme aksın ki benim bir şeyden haberim yok. Zaten Akis'i kapattınız, işsiz de kaldım. Şimdi ne yapacağım?. Metin Beyden bana ne, amca..."

O zaman Egemen'e vaatlerde bulunmuşlar. Bahadır Dülger iş bile teklif etmiş. Egemen'i Zafer'e ve Havadis'e alacağını söylemiş. Kirişçioğlu,

"Yazının orijinali nerede?" diye sormuş ve bir fırsat vereceğini söylemiş.

"Git, müsveddeyi getir, seni serbest bırakalım" demiş.

Bu arada Osman Kavuncu söze karışmış:

"Beyefendi, biz dün aradık, bulamadık. Boşuna göndermeyin."

Bunu duyunca Egemen gene ağlamaya başlamış:

"İşte amca, siz de yazının olmadığını biliyorsunuz. Beni göndereceksiniz, sonra yazıyı bulamadım diye tevkif edeceksiniz. Ben size ne yaptım? Şimdi İstanbul'a gitmezsem annem de merak edecek.."

Komisyondakiler bu sözlere gülmüşler. Kirişçioğlu yanındakilere "Bu, aptalın biri" demiş. Egemen'e de "Haydi defol. Şimdilik serbest bıraktık seni. Ama Ankara'dan ayrılmak yok. Tekrar çağıracağız" diyerek yol vermiş.

Egemen bunları anlatırken kahkahadan kırılıyordu.

"Allahtan ki senin Rıhtım Olayında içeri tıkıldığını öğrenmemişler" dedim.

Egemen,

"Amcalarda o kadar akıl ne gezer" diye güldü.

O kadar akıl "amcalar"da değil, örneğin akıllı Kemal Aygün'de bile kalmamıştı. Kemal Aygün'ü o yılın 19 Mayısında, İstanbul'da Mübin gördü. Ömer'in hanımı, bir disk kayması tedavisi için Ömer'le İsviçre'ye gidiyordu. Özden'e "İstersen sen de git" dedim. Son dakikada razı oldu. Fakat hareketi tatil gününe geldiğinden çıkış vizesi alamadı. Mübin'i Kemal Aygün'e gönderdim. Aygün Özden'in işini yaptı. Bu arada demiş ki:

"Ağabeyin geldi, öğrencileri karıştırdı. Bir avuç talebeyle ihtilal yapacaklarını sanıyorlar. Ankara'da biz Altındağ'ı Kızılay'a indirince Hanyayı, Konyayı görecekler. Bunu ona söyle.."

Artık en akıllıları, meşhur hikâyedeki gibi, direğe bağlı hale gelmişti.

Tahkikat Komisyonu Akis'i kapattı, Akis'in kapatıldığının söylenmesini de yasak etti. Zira bu, Tahkikat Komisyonunun bir tasarrufuydu ve bunları açıklayanlar hapis cezası yiyorlardı. O hafta Akis çıkmayınca, bütün okuyucular telefon ettiler, derginin neden çıkmadığını sordular. Bu telefonlara gayet masum bir sesle ve pek şaşmışız gibi,

"Aaa, bu hafta çıkarmayı unutmuşuz. Kusura bakmayınız" diye yanıt veriyorduk.

Herkes anlıyordu. Herkes gülüyordu. Bu komik bir diktatörlüktü. Şarlo'nunki gibi...

İsmet Paşa 27 Nisan ile 27 Mayıs arasında Ankara'dan bir yere ayrılmadı. Ayten Sokaktaki ev bir bakıma karargâh halindeydi. İsmet Paşanın demeçleri burada hazırlanıyor, basına veriliyordu. Tabii basın bunları yayımlayamıyordu. O zaman bunlar çoğaltılıp her tarafa gönderiliyordu. Aynı günler, İsmet Paşaya karşı bir suikastin hazırlandığı ihbarları başladı. Bunları en fazla bana bildiriyorlardı. Hiç unutmam, bir gece başucumdaki telefon çaldı. Heyecanlı bir kadın sesiydi. Ertesi sabah İsmet Paşanın evinin havaya uçurulacağını haber verdi. "Nasıl uçuracaklarmış?" diye sordum. Anlattı. Bir kömür kamyonuna dinamit dolduracaklarmış. Bu kamyon sokakta manevra yapıyormuş gibi İsmet Paşanın evine çarpacakmış. Hepimiz havaya uçacakmışız.

Bu ihbarları CHP merkezi ciddiye aldı ve akşamları eli silah tutan, gözü pek milletvekillerinin İsmet Paşanın evinde nöbet tutmalarını kararlaştırdı. Bunlar ilk akşamlar belki ciddiyetle beklemişlerdir. Uyku saati geldiğinde İsmet Paşayla kayınvaldem yukarıya, odalarına çıkıyorlar, milletvekilleri aşağıda, kendi başlarına kalıyorlardı. O zaman rakı veya votka şişeleri açılıyor, koyu sohbet başlıyordu.

Ben yandaki evde bir gece, sokaktan geçen süvarilerin gürültüsüyle uyandım. Pencereden baktım. Küçük bir süvari birliği, erleri silahlı olarak önümüzden gidiyordu. Ertesi sa-

bah nöbetçi milletvekillerinden birine bunun ne olduğunu sordum.

"Ne süvarisi?" dedi.

Beni uykumdan uyandıran gürültüyü, İsmet Paşanın gönüllü nöbetçileri duymamışlardı bile! Zaten bir süre sonra kayınvaldem nöbete ihtiyaç bulunmadığı hususunda CHP'lileri ikna etti ve mayısın sonuna doğru nöbet usulü kalktı.

İstanbul'da NATO konferansının yapıldığı 2 Mayısı, 555 K'yi, Harbiyenin yürüyüşünü hep böyle geçirdik. Yabancı gazeteciler artık Türkiye başkentinin devamlı müşterileriydi. Bunlar İsmet Paşayla görüşmeler yapıyorlar, İsmet Paşa partide basın toplantıları tertipliyordu. Söylediklerini Türkiye ancak yabancı radyolardan dinleyebiliyordu. Bu gazetecilerden bir heyetle ben, 26 Mayıs günü Alman ajansı temsilcisi Leylâ Çambel'in evindeki bir partide karşılaştım. Gazeteciler Fransızdı. Sonradan Fransa büyükelçisi olarak Ankara'ya atanacak Le Monde muhabiri Eric Roubau de aralarındaydı. O gün kendilerini Zorlu kabul etmiş, olayların bir avuç çocuğun marifeti olduğunu söylemiş, hükümetin duruma tamamen egemen bulunduğunu bildirmiş. Gazetecilere kenti gezdirmişler. Benim konuştuğum sakallı radyocu,

"Sahiden, her yer sakindi" dedi.

Dedim ki:

"13 Temmuz günü Bağdat'ta dolaşsaydınız, sanki Bağdat'ı sakin bulmayacak mıydınız?"

O gece ihtilal oldu. Sakallı Fransız ertesi sabah, bütün barikatları yarmış, kapımdaydı.

"Siz ihtilalin olacağını biliyordunuz, bana çıtlattınız. Şimdi, bana bunun nasıl hazırlandığını anlatınız" diye tuttu.

Güldüm ve Kemal Aygün'ü hatırladım.

İsmet Paşayla, ihtilali o günler konuşurduk. İsmet Paşa "Ordu kaynıyor" diyordu. İsmet Paşanın askerle doğrudan bir teması yoktu ama, birçok CHP milletvekili çeşitli kanallar vasıtasıyla ihtilalcilerden haber alıyorlar, bunu İsmet Paşaya ulaştırıyorlardı. Bunlardan biri, Suphi Baykam'dı. Fikret Ekinci ona ordunun durumunu anlatıyordu.

Bir akşam, Suphi Baykam telefon etti. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel izinli çıkmıştı. Bunu ya-

parken Ethem Menderes'e bir mektup yazmış. Kara Kuvvetlerine hitaben de bir mesaj yayımlamıştı. Mesajın metnini Suphi bana yazdırttı. İsmet Paşaya gösterdim: Mektuba gelince, ihtilalden sonra ilan edilen metin, mektubun aslının metni değildir. Gürsel, mektubunda, kötülüklerin gerçek kaynağı Celâl Bayar'ı gösteriyor, fakat Adnan Menderes'i tutan veya ona güvenen bir ifade kullanıyordu. Herhalde ihtilalden sonra Menderes'i öven cümlelerin Gürsel'in ağzından söylenmiş olduğunun açıklanmasını ihtilalciler sakıncalı görmüşlerdir.

İsmet Paşa bir gün, dalgın, şöyle dedi:

"Asker ihtilal hazırlıyor. Bunu görmemek imkânsız. Fakat hareketi mehmetçiği kullanmadan yapmak lazım. Bakalım, onu nasıl tertipleyecekler.."

Sonradan, ihtilalciler de bana aynı şeyi söylemişlerdir. Demek ki askerler birbirlerini daha iyi anlıyorlar. Mehmetçik kullanmadan ihtilal, Harp Okulu yürüdüğü zaman imkân dahiline girdi. O gün İsmet Paşa, Hindistan Büyükelçiliğine davetliydi. Beraber gittik. 21 Mayıstı. Davet, Türkiye'yi resmen ziyaret etmekte olan Nehru'nun şerefineydi. Herkes heyecan içindeydi, zira öğleden sonra Harp Okulunun yürüyüşü olmuştu. Biz elçilikten ayrılıncaya kadar DP bakanlarının irileri gelmediler. Biz çıkıyorduk, baktık dış kapının tam karşısında Zorlu'nun arabası bekliyor. Zorlu İsmet Paşayla karşılaşmak istememişti.

1960'ın bütün mayıs ayı Ankara'da gençlerin sokak gösterileriyle geçti ve gençler hemen istisnasız her gün, Kızılay'da bir gösteri başlattılar. Bunların her birine halk geniş ilgi gösterdi ve hükümetten değil, gençlerden, yani hükümetin karşıtlarından yana olduğunu belli etti. Halbuki, beş kişiden fazla kalabalıklara ateş açılacağı uyarısı yapılmıştı ve coplu polisler çocuklara aman vermiyorlardı. Göstericileri daima halk korudu. İktidarın tamamıyla yıpranmış, bitmiş olduğu açıktı. Fakat iktidar bir türlü kesin tedbiri alamıyordu. Eğer o günler, derhal doğru ve dürüst bir seçime gidileceği ilan edilseydi gösteriler hemen dururdu. Bunun yerine, 26 Mayıs sabahı gazetelerde, Menderes'in başka bir oyununu okuduk: Tahkikat Komisyonu görevini tamamlamıştı, raporu hazırdı.

O sabah İsmet Paşa bunu gördüğünde "Adnan yeni bir

tertip peşinde" dedi. Menderes çok taraftan sıkıştırılıyordu. DP grubundan çok üye, gidişin nereye olduğunu fark etmiyor değillerdi. Tuhaf rastlantı, o günler Cumhuriyet'te Yassıada'nın bir fotoğrafı çıktı. Yüksek rütbeli subaylar adayı gezmişlerdi. Ama kimse, buranın dikta heveslilerine mahpus olacağını bilmiyordu. Menderes Tahkikat Komisyonunun görevini bitirterek karışıklıkları durduracağını sanıyordu. İsmet Paşa,

"Aklınca vakit kazanacak.." dedi.

Gerçekten de Menderes'in, bu ilanı yaptığı 26 Mayısın gecesi Eskişehir'de söylediği sözler, ettiği küfürler gerçek ruh durumunu gösteriyordu. Biten, tükenen sadece DP iktidarı değildi. Asıl Menderes iflas etmişti. Türkiye ise, Tahkikat Komisyonlu veya Tahkikat Komisyonsuz, Bayar-Menderes rejimini artık kabul etmemeye kesin karar vermişti.

26 Mayıs gecesi geç vakte kadar oturduk. Yandaki, bizim eve geçerken İsmet Paşa benimle birlikte bahçeye çıktı. Koluma girdi. Biraz yürüdük. Bugün gibi hatırımdadır. "İhtilal kapımızda" dedi. Sonra, beni yanağımdan öptü. "Yalnızsın. Biraz okur, yatarsın. Allah rahatlık versin" diyerek kendi evine girdi.

Olacağından emin bulunduğu ihtilalin o gece, kendisi uyurken yapılacağını bilmiyordu.

Ama DP iktidarının sonunun ihtilalle geleceğini biliyordu.

DÖRDÜNCÜ KİTABIN SONU

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ

Cüneyt Arcayürek

1. Demokrasinin İlk Yılları (1947 - 1951)
2. Yeni İktidar, Yeni Dönem (1951 - 1954)
3. Bir İktidar, Bir İhtilal (1955 - 1960)
4. Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar (1960 - 1965)
5. Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965 - 1971)
6. Çankaya'ya Giden Yol (1971 - 1973)
7. Demokrasinin Sonbaharı (1977 - 1978)
8. Müdahalenin Ayak Sesleri (1978 - 1979)
9. 12 Eylüle Doğru Koşar Adım (Kasım 1979 - Nisan 1980)
10. Demokrasi Dur, 12 Eylül 1980 (Nisan 1980 - Eylül 1980)

Ku - De - Ta (Büyüklere Masallar)
Ku - De Ta 2 (Adaya Demokrasi Nasıl Geldi)
Hapishanedeki Ecevit
Şeytan Üçgeninde Türkiye
Darbeler ve Gizli Servisler
Namı 864 Rakımlı Tepe : Çankaya
Çankaya Hesaplaşması

Baskın Oran

1. Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları
2. Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları 2 (Son Defter)
3. Atatürk Milliyetçiliği (Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme)
4. Nerde O Eski Mapusaneler

Semih Günver

1. Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü
2. Bir Kiraz Ağacı Olsaydım

Bilâl N. Şimşir

1. Malta Sürgünleri
2. Bulgaristan Türkleri
3. Osmanlı Ermenileri
4. Ankara... Ankara (Bir Başkentin Doğuşu)
5. Sakarya'dan İzmir'e (1921 - 1922)

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ

Hasan Cemal

1. Tank Sesiyle Uyanmak
2. Demokrasi Korkusu
3. Tarihi Yaşarken Yakalamak
4. Özal Hikâyesi

Erbil Tuşalp

1. Eylül İmparatorluğu
2. Zehir Yüklü Bulutlar (Halepçe'den Hakkâri'ye)
3. Bin İnsan
4. Ben Tarihim Bay Başkan
5. Önce Çocuklar Öldü

Hasan Pulur

Olaylar ve İnsanlar 1 (1961 - 1972)
Olaylar ve İnsanlar 2 (1973 - 1978)
Olaylar ve İnsanlar 3 (1979 - 1984)
Olaylar ve İnsanlar 4 (1986 - 1988)

Yavuz Donat'ın Vitrininden

1. Sandıktan İhtilale 1977 - 1980
2. Buyruklu Demokrasi 1980 - 1983
3. Özal'lı Yıllar 1983 - 1987

Ercüment Yavuzalp Menderes'le Anılar
Erhan Bener Bir Büyük Bürokratın Romanı "Memduh Aytür"
Kemal Bağlum Anıpolitik
Zeynep Alemdar Oyunun Kuralı "Basında Özdenetim"
Doğan Aksan Türkçenin Gücü
Yekta Güngör Özden Hukukun Üstünlüğüne Saygı
Abdurrahman Yıldırım Borsanın ABC'si "Ayılar, Boğalar ve Paranız"
Betül Uncular Ses Duvarındaki Generaller
Necati Cumalı Şiddet Ruhu
Necati Cumalı Niçin Af?
Yalçın Doğan Kodes A.Ş.

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ

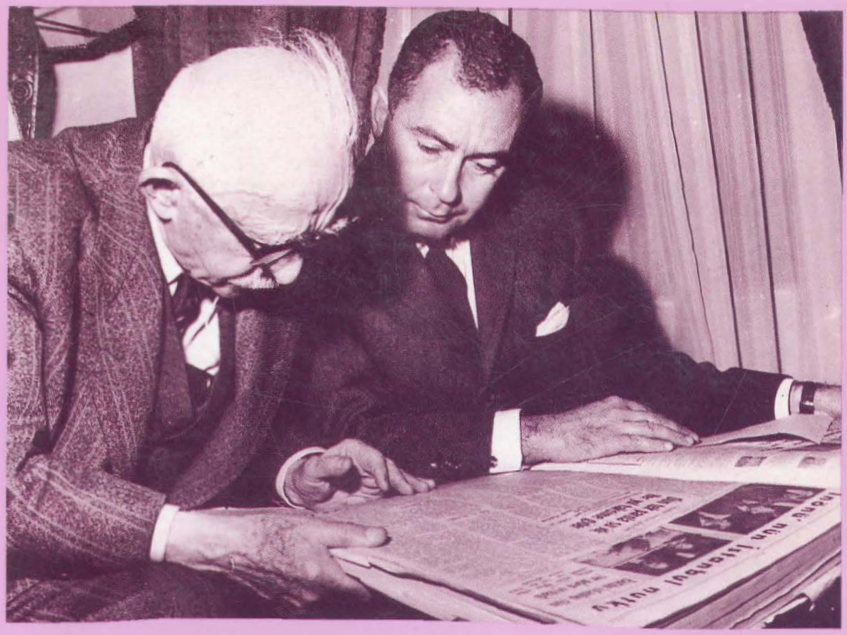
Güney Dinç Yedi Domuzlu Altın
Nur Köküöz Bir Selin Vardı
Nazife Güngör Arabesk
Alain Mutlu Olma Sanatı
Reha İsvan Ne Söylersen Bir Eksik
Bilal Çetin Soygun "Hayali İhracatın Boyutları"
Baba İnönü'den Erdal İnönü'ye Mektuplar
Andreas Papandreu Namlunun Ucundaki Demokrasi
Bilsay Kuruç Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi
Türkiye Ekonomisi 1980 - 1985
(Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler) (10 İmza)
Münci Kapani Politika Bilimine Giriş
Münci Kapani İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları
Kâmuran Gürün Ermeni Dosyası
İskender Ohri Anadolu'nun Öyküsü
Osman Ulagay Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken
"Kim Kazandı Kim Kaybetti"
Hikmet Özdemir Yön Hareketi
Morton Puner İyi ve Uzun Bir Hayata Doğru
Ali Atıf Bir - Fermani Maviş Reklamın Gücü
(Dünyada ve Türkiye'de Reklamcılık)
Hıncal Uluç Sarı Kırmızılı Kaşkol
Ayşegül Yüksel Haldun Taner Tiyatrosu
Cevdet Kudret Dilleri Var Bizim Dile Benzemez
Robert P. Finn Türk Romanı İlk Dönem : 1872 - 1900
B. Russel Batı Felsefesi Tarihi (1. Antik Çağ)
Maurice Duverger Sosyal Bilimlere Giriş
Maurice Duverger Siyasi Partiler
M. Hasaneyn Heykel Kahire Dosyası
A. Taner Kışlalı Öğrenci Ayaklanmaları
Y.A. Petrosyan Sovyet Gözüyle Jöntürkler
Bilge Umar İzmir'de Yunanlıların Son Günleri
Ernest Mandel Avrupa Meydan Okuyor
Wright Mills İktidar Seçkinleri
Armando Uribe Kar Kitap / Şili'de Amerikan Darbesi
Niyazi Berkes Türk Düşününde Batı Sorunu

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ

Gilles Martinet Beş Komünizm
Mümtaz Soysal Güzel Huzursuzluk
İlhami Soysal Günün İçinden
Ergun Aybars İstiklal Mahkemeleri
Nadir Nadi Sil Baştan
Sadun Tanju Kutsal İnekler
Feroz ve Bedia Turgay Ahmad Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi
Faruk Yener Müzik Kılavuzu
Toygar Akman Sibernetik Yaratıcılık
Dr. B. Spock Çocuk Bakımı ve Eğitimi
Dr. Rafet Erten Bizden Çocuğa
M. Safa Yurdanur Can Boğazdan Gelir
Sophia Loren Aşk Mutfağı
Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası (31 İmza)

Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 - 1973

DEMOKRASİDEN DARBEYE 1957 - 1960

Bitti - 11 Eylül 1970 - İnsan okurken Hepsini gün gün hatırlıyor. Ve şaşıyor!

İsmet İnönü

kapak düzeni : fahri karagözoğlu
kapak : bedri baykam - 555 K - foto pentür

ISBN 975 - 494 - 176 - 9 (Tk. No.)
ISBN 975 - 494 - 246 - 3 (4. Kitap)
91 . 06 . Y . 0105 . 0355

KDV d

b KDV DAHİL 32000L